PRAELECTIONES

HISTORIAE ECCLESIASTICAE

QUAS IN UNIVERSITATE ROMANA

HABUIT

IOANNES BAPTISTA PALMA

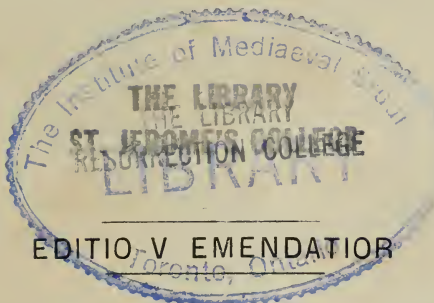
PRESBYTER ROMANUS

HISTORIAE ECCLESIASTICAE PROFESSOR

TOMUS II.

Continens praecipua Historiae Ecclesiasticae capita

a saeculo XI ad XVI.

EDITIO V EMENDATIOR

ROMAE

EX TYPOGRAPHIA POLYGLOTTA

S. C. DE PROPAGANDA FIDE

MDCCCLXXV.

PRAELECTIONES

HISTORIAE ECCLESIASTICAE

EX SAECULO UNDECIMO

CAPUT I.

DE ECCLESIAE STATU SAECULO UNDECIMO.

Obtinuit passim apud Ecclesiae Catholicae inimicos, qui de rebus ad eiusdem historiam pertinentibus scripserunt, ut saeculum Ecclesiae undecimum *Hildebrandinum* appellarent. Atque ista quidem appellatio non ad Pontificis celeberrimi praeclaras res gestas, quae eo saeculo continentur, significandas, huic aetati tributa est; sed ut invidiam S. Gregorio VII conflarent, qui antequam Pontificatum susciperet, Hildebrandus appellabatur. Eo scilicet consilio, veluti si a sanctissimo ceteroquin viro, et de Ecclesia, ac civili Republica optime merito, infaustum aliquid, atque ita miserum fuerit gestum, ut ab ea calamitate, nomen suum peculiare, ac proprium aetas illa derivare debuerit. Quis vero id non intelligat, quando videat eiusmodi scriptores, Guillelmum ex. gr. Caveum in *Historia Ecclesiasticorun Scriptorum Litteraria* eodem modo *Hildebrandinum* saeculum undecimum appellare, quo modo *Gnosticum, Novatianum, Arianum, Nestorianum, Eutychianum, Monotheliticum, Photianum* etc. reliqua Ecclesiae saecula nominarunt? Perinde quasi res ab Hildebrando gestae, ea ratione debeant, aut possint computari, qua factum est, ut ad significandas calamitates, a Gnosticis, a Novatiano, ab Ario, Nestorio, Photio, ceterisque huius generis hominibus Ecclesiae allatas, possent vetera illa saecula ab eorum nominibus appellari.

Atqui testis temporum, nuntia veritatis historia est. Quare, facta breviter illius aetatis, qua Gregorius VII vixit, recordatione, facile ostenditur, universa temporum illorum monumenta, ad ornandam, ac celebrandam Pontificis memoriam pertinere omnino debere.

Nihil fortasse clarius in historia continetur, quam luctuosum imprimis, ac lugendum eo tempore fuisse Ecclesiae, ac Reipublicae statum. Nam in grave discrimen adducta erat ea libertas, quae Ecclesiae propria est, cum illa vehementer investituris, quas Principes saeculares in Episcopis, Abbatibus, aliisque Ecclesiae sacerdotibus eligendis conferebant, manifeste violaretur. Gravissime praeterea vexabatur Ecclesia labe simoniaca, cum ad dignitates sibi comparandas, praesertim ob impositum onus investituras impetrandi, omnis simoniaca pravitas impune adhiberetur. In communi deinde morum depravatione, Ecclesiasticus ipse ordo magnum detrimentum acceperat, cum veteris disciplinae sanctitate dimissa, a vitae licentia clerus non abhorreret. Eo ipso tempore evenerat, ut haeresis nefaria, quae traditam a Christo, et perpetuo in Ecclesia servatam de Eucharistiae sacramento doctrinam impugnaret. Imminebant denique toti Europae

Saraceni, ac Turcae, atque ii crudelitate, et impietate sua non civili Reipublicae modo, sed Ecclesiae etiam perniciem minitabantur.

In tantis hisce periculis, in gravissimis istis Ecclesiae perturbationibus, Hildebrandus antea, tum Gregorius VII summa semper virtute versatus est. Ita vero res ab eo gesta fuit, ut Ecclesiae libertas fuerit asserta, simoniaca labes penitus profligata, Disciplinae Ecclesiasticae sanctitas antiquae severitati restituta, atque ea primum iniri coeperint consilia, quae ad Europam a vastitate, et servitute barbarorum liberandam deinde ab Urbano II absoluta sunt.

Haec plurimum Gregorio VII sunt gloriosa. Sed illud etiam pensandum est, quantis laboribus, quibus aerumnis toleratis, potuerit Pontifex ista negotia feliciter gerere; ac de morum depravatione, de hominum ambitiosorum scelere, ac de potestate adversariorum triumphare. Testimonium huius rei perspicuum afferunt litterae a Gregorio scriptae; Concilia toties eius auctoritate celebrata; turbulenta Schismaticorum audacia, qui conati sunt Gregorium Pontificatu spoliare, eique alium Pontificem sufficere; itinera religionis causa a Gregorio suscepta; exilium denique, in quo, ut graviora pericula declinaret, aliquandiu fuit, et sanctissime mortuus est. Sunt haec certe notiora, quam ut necesse sit adductis monumentis illa confirmare. In his vero omnibus Pontifex, fortitudinis singularis, atque eximiae constantiae exemplo tantopere resplenduit, ut statui iure possit, aetatis, de qua loquimur, historiam, plenam argumentis esse, quae ad Pontificis memoriam magna laudis celebratione prosequendam prorsus pertineant.

Neque potestatis suae limites praetergressum esse Gregorium VII affirmari sine calumnia potest. Ille quidem tamquam legitimus D. Petri Successor, pascendi, regendi, et gubernandi universalem Ecclesiam, a Domino Nostro Iesu Christo traditam potestatem obtinebat. Vidit vero vir propositi fortissimus, talia esse Ecclesiae tempora, ut nisi summam animi virtutem, ac firmitatem in rebus gerendis adhibuisset, tantae malorum copiae mederi ipse non posset. Ideo factum est, ut in implendo Apostolicae sollicitudinis munere, remittendum a proposito numquam esse iudicaverit, nisi illa de medio sustulisset, quae summum Ecclesiasticae libertati, ac disciplinae, morumque sanctitati impedimentum afferebant. Talem denique se Pontificem Gregorius VII perpetuo exhibuit, qualem difficillima Ecclesiae tempora, ac pergravia Religionis pericula requirebant.

Haec quae recensuimus, Religionem ipsam intimius respiciunt, sed sunt ea quoque in Gregorii laudibus ponenda, quae ille pro civilis etiam Reipublicae bono agere meditabatur, quae tamen, una simul, Religionis incolumitati prospiciebant. Tale est, ut cetera omittam, id, quod superius commemoravi de consilio, quod iniverat, ad expeditionem contra Saracenos, et Turcas comparandam. Exstant eius litterae de hac re scriptae ad Christianos omnes an. 1074 lib. I ep. 49, in quibus, post relatam imperii Constantinopolitani imminentem ruinam, ac Christianorum magnam cladem factam a Saracenis, « Scitote, inquit, nos in misericordia » Dei, et in potentia virtutis eius » confisos, omnibus modis, id agere, » atque parare, ut adiutorium chri» stiano imperio, quam citius Deo » iuvante faciamus. Unde vos per fi» dem, in qua per Christum in ado» ptionem filiorum Dei uniti estis, » obsecramus, et auctoritate B. Pe» tri Apostolorum Principis admo» nemus, ut et vos vulnera, et san» guis fratrum, et periculum prae» fati imperii digna compassione, » moveat, et vestra virtute pro » christiano nomine, non invitam » fatigationem ad ferenda fratribus » auxilia subeat. » Tanta vero erat animi fortitudine Gregorius, ut ipso

quoque Constantinopolim ad opem Christianis ferendam proficisci voluisse videatur. Ita ex verbis epistolae Gregorii ad Guillelmum Borgundiae Comitem colligitur in adnotatione pag. 385 cap. 6 tom. 1 operis inscripti *Histoire du Pape Gregoire VII, et de son siècle par J. Voigt*, quod opus Gallice redditum anno 1838 cl. Iagerius Parisiis edidit, et valde erudita introductione atque adnotationibus illustravit. Inquit enim in ea epistola Gregorius: « Speramus etiam, ut pacatis Nor» mannis, transeamus Constantino» polim in adiutorium Christiano» rum. »

Omitto, quae Moshemius in Institutionibus Hist. Ecclesiasticae saeculi XI parte 2 cap. 2, in perlonga ei loco subiecta adnotatione congessit testimonia, ut persuaderet, Gregorium VII sibi in universa Christianorum Principum Regna dominatum acquirere conatum esse. Praetereo, quae de rebus ab eo gestis, durante dissidio Pontificem inter et Henricum IV Germaniae Regem excitato, deque Henrico ipso Regno spoliato, conquesti sunt toties Gregorii inimici. Nam, quae Baronius antea in Annalibus, Ioannes Antonius Bianchius Ord. Min. Obs. tom. I lib. 2 *De Ecclesiae potestate, et politia,* aliique posterioribus temporibus de his rebus scripserunt, satis aperte ab omni ambitionis, superbiae, et dominandi cupiditate Pontificem defenderunt. Recentiori autem memoria fuse, ac manifeste Pontificis memoriam, ac virtutem ab his accusationibus propugnarunt, tum memorata superius Voigtii historiam, tu Iagerii ad eam historiam *introductio,* tum denique opus Parisiis anno 1839 editum a Cl. Gosselinio Seminarii S. Sulpicii Moderatore, quod inscribitur: *Pouvoir du Pape sur les Souverains au Moyen Age, ou Recherches Historiques sur le Droit Public de cette Epoque relativement a la Déposition des Princes.*

Nos interea dum de investiturarum collatione a Gregorio VII prohibita, de Ecclesiastici caelibatus propugnatione ab eo constanter peracta, deque haeresi Berengarii sermonem instituimus, propositam nobis de praecipuis Historiae Ecclesiasticae capitibus pertractationem prosequemur, atque eodem tempore, quanta Pontificis in Ecclesiam merita fuerint, referemus.

Ex iis vero illud etiam inter cetera apparebit, quam inique, et insipienter Potterius tom.5 *De l'Esprit de l'Eglise* etc. parte 2 lib. II pag.372 in adnotatione eidem paginae subiecta affirmaverit, Gregorium consulturum multo melius fuisse aestimationi sanctitatis suae apud posteros, si eo tantum spectasset, ut doctus, et virtute praeditus monachus esset. Hoc enim nonnisi a Pontificis illius inimicis et vere iniuste pronuntiari potest. Nam certum est Gregorium VII non modo ob privatas virtutes, quibus praestabat, sanctitatis laudem consequutum esse, ac meritum fuisse, ut inter Sanctos illum Ecclesia veneretur, sed etiam rebus pro Religione gestis, et ob publica Ecclesiae negotia, summa virtute, ac fortitudine administrata singularem nominis celebritatem, ac summum illum honorem sibi comparasse.

CAPUT II.

DE CONTROVERSIA OB INVESTITURAS EXCITATA.

Gravissimam saeculo XI pertractatam esse controversiam, Sedem Apostolicam inter, et Germaniae praesertim Principes, quae de Investituris appellari solet, notissimum omnibus est. Praecipua referenda esse arbitror, quae ad eiusdem controversiae historiam pertinent. Id

enim plurimum confert, ut quale hoc negotium fuerit, et quantae gravitatis esset, intelligatur.

Primum breviter est commemorandum, qua ex re Investituras conferendi consuetudo deducenda sit. Videlicet cum Episcopi, et Abbates, in Germania praesertim, non modo praedia, et silvas, sed castella etiam, et urbes possiderent, quae imperii partem constituebant, aequum erat, ut cum illi in iis locis dominari incipiebant, Imperatorem adirent, qui Imperii caput erat, atque ab eo dominium in illas regiones impetrarent. Hoc, quod ab initio videbatur prorsus aequitati consentaneum, ita deinde immutatum est, ut Ecclesiae valde noxium evaserit.

Nam Principes ii praeceperunt, ut mortui cuiusque Episcopi, et Abbatis baculus pastoralis, et annulus ad eos deferrentur. Haec vero sacrae potestatis insignia illis in posterum tradebant, qui Principi magis placebant, atque ii continuo Episcopi, et Abbates creati existimabantur. Haec autem Principum agendi ratio efficiebat, ut sublata Cleri, et Monachorum legitima electione, tota eligendorum Abbatum, et Episcoporum potestas ad Imperatorem delata censeretur; ut Episcopatus, atque Abbatiae turpissimo quaestu vendi quodammodo solerent; ut, quemadmodum maxime positum erat in eorum temporum communi opinione, per sacrae potestatis insignia, quae Principes tradebant, ipsa sacra auctoritas a Principibus tradi existimaretur. Haec cum diu perferri non possent sine Ecclesiasticae libertatis, et Religionis permagno detrimento, Romani Pontifices auctoritate sua, impedienda, ac penitus tollenda iudicaverunt.

Huius controversiae hanc originem iustissimam fuisse illorum temporum monumenta ostendunt. Ista refert Guillelmus Metropolita Tyrionum in Sac. belli historia l. I c. 13, qui ita rem narrat: « Inoleverat consuetudo » praesertim in Imperio, quod, de- » fungentibus Ecclesiarum Praelatis, » annulus, et virga pastoralis ad Do- » minum Imperatorem dirigebantur. » Unde postmodum unum quemlibet » de familiaribus, et capellanis suis » investiens, ad Ecclesiam vacantem » dirigebat, ut ibi Pastoris fungere- » tur officio, non exspectata cleri ele- » ctione. » Consonat in vita S. Othonis Bambergensis Episcopi Ebbo, qui in Henrici IV aula vixit, l. I §§. 8, et 9 in actis Sanctorum mensis Iulii tom. 1 p. 426 qui ait: « Hoc tempore » Ecclesia liberam electionem non » habebat; sed cum quilibet Antistes » viam universae carnis ingressus » fuisset, mox Capitanei civitatis il- » lius annulum, et virgam pastora- » lem ad palatium transmittebant; » sicque Regia auctoritas, communi- » cato cum aulicis consilio, orbatae » plebi idoneum constituebat prae- » sulem. »

Cum res igitur eo essent adductae, Gregorius VII, « contra omnem, ait » idem Guillelmus Tyrius, fieri ho- » nestatem considerans, et iura in » eo facto conculcari Ecclesiastica » perpendens, semel, ac tertio eun- » dem Imperatorem (Henricum ni- » mirum Germaniae Regem IV) com- » monuit, ut a tam detestabili desi- » steret praesumptione, quem prae- » ceptis salutaribus commonitum, » cum revocare non posset, vinculo » anathematis innodavit. »

Gregorii VII decretum refert Hugo Laviniacensis Abbas in chronico Virdunensi tom. 1 Bibliothecae Novae manuscriptorum P. Labbei, quod decretum in secunda Romana Synodo editum est. « Siquis deinceps Epi- » scopatum, vel Abbatiam de manu » alicuius laicae personae susceperit, » nullatenus inter Episcopos, vel Ab- » bates habeatur; nec ulla ei, ut Epi- » scopo, vel Abbati audientia conce- » datur. Insuper ei gratiam B. Pe- » tri, et introitum Ecclesiae inter- » dicimus quoad usque locum, quem » sub crimine tam ambitionis, quam » inobedientiae, quod est scelus ido- » lolatriae, cepit, deseruerit ... Item

» si quis Imperatorum, Ducum, Marchionum, Comitum investituram » Episcopatus, vel alicuius Ecclesiae » dignitatis dare praesumpserit, eiusdem sententiae vinculo se adstrictum sciat. »

Hanc vero sententiam in Synodo Romana V sub excommunicationis poena, et in Synodo Romana VII iisdem paene verbis, ac super ab Hugone relatis, confirmavit Gregorius.

Victor III in Synodo Beneventana anni 1087 investituras condemnavit usus verbis primi decreti Gregorii VII, quod Victoris decretum his verbis absolvitur: « Cum huiusmodi » igitur Episcopis, Abbatibus, aut » Clericis reliquis qui communicat, » vel orat, vel ipsorum audit missas, » una excommunicationis sententia » plectitur; quia nec Sacerdotes qui» dem recte putari possunt. » Urbanus II tam in Concilio Melphitano, quam in C. Claromontano, Decessorum suorum Gregorii, et Victoris decreta confirmavit.

Tot ista Sedis Apostolicae, et Conciliorum decreta Principes minime flectebant. Tunc Pontifex Paschalis II cum Henrici V Imperatoris Legatis convenerat, ut Imperator Investituram omnem dimitteret, Episcopi vero, et Abbates Regalia omnia Imperatori restituerent. Sed ea conventio ad effectum perducta non est. In posterum vero illa evenerunt, quae in Paschalis II Pontificatus historia constant, molestiis scilicet adductum Pontificem, cum statuisset, ut omnis simoniaca labes tolleretur, et electio Episcoporum, atque Abbatum, a Clero, et Monachis legitime fieret, concessisse Imperatori, ut per annulum, et baculum investituram conferret. Hoc Pontificis decretum, in quo tamen Ecclesiae libertati prospiciebatur, magnam attulerat offensionem, qua Paschalis II ipse commotus, in Conciliis anno 1112 et 1116 habitis, illud revocavit.

Gravissimae turbae ob hanc revocationem sunt excitatae. Quare in conventu Vormatiensi Callistum II Romanum Pontificem inter et Henricum V Germaniae Regem Imperatorem, celeberrima edita est conventio, quae his verbis constat: « Ego » Henricus Dei gratia Romanorum » Imperator Augustus, pro amore » Dei, et S. R. Ecclesiae, et D. Pa» pae Callisti, et pro remedio ani» mae meae, dimitto Deo, et Sanctis » eius Apostolis Petro et Paullo, ac » S. Catholicae Ecclesiae omnem in» vestituram per annulum et bacu» lum, et concedo in omnibus Eccle» siis fieri electionem, et liberam » consecrationem: possessiones, et » regalia B. Petri quae a principio » huius discordiae usque ad hodier» nam diem ablata sunt, quae habeo, » eidem S. R. Ecclesiae restituo; quae » autem non habeo, ut restituantur » fideliter iuvabo. » Haec Imperator spondebat, quae certe Ecclesiae causam, libertatem electionum, et iura Sedis Apostolicae in pristinum restituebant. Pontifex vero in eadem conventione ista affirmabat: « Ego Cal» listus Servus Servorum Dei tibi » dilecto Filio Henrico Dei gratia » Romanorum Imperatori concedo, » electiones Episcoporum et Abba» tum Teutonici Regni, quae ad Re» gnum pertinent, in praesentia tua » fieri absque simonia, et aliqua vio» lentia, ut si qua inter partes dis» cordia emerserit, Metropolitani, » et Provincialium consilio, vel iu» dicio, saniori parti assensum, et » auxilium praebeas. Electus autem, » regalia per Sceptrum a te recipiat, » exceptis omnibus, quae ad Roma» nam Ecclesiam pertinere noscun» tur, et quae ex his iure tibi debet, » faciat. Ex aliis vero partibus Im» perii consecratus, infra sex menses » regalia per sceptrum a te recipiat. »

Quae Callistus in memorata conventione statuit, ea deinde in Concilio etiam I Lateranensi Generali sancita sunt. Plura alia possent hanc historiam respicientia referri. Ea tamen, quae hactenus significavimus, ad percipiendam controversiae naturam satis abunde sufficiunt.

Illud tamen omitti non potest, haec, quae breviter relata sunt, aperte demonstrare, de Romanis Pontificibus, ac praecipue de Callisto II detraxisse Auctores operis inscripti *L'Art de vérifier les dates,* cum in Henrici V Imperatoris vita, irrisoria, ut ita dicam, ratione, affirmarunt, tantae huius, et tanto animorum motu pertractatae controversiae hunc exitum solummodo fuisse, ut Imperator non obtorto superius, sed recto penitus baculo investituras conferret, investituras tamen, quod ad rei summam spectat, in posterum etiam fuisse collatas, et Pontificem ex memorata conventione nihil boni consequutum esse. Quae enim retulimus, et quae continentur in pactis Callistum II inter ac Henricum V initis, ostendunt non de baculi forma tantum, sed de Ecclesiae libertate defendenda, ac de simonia propulsanda, in conventione actum fuisse. Si vero promissis in posterum principes non steterunt, hoc non Pontificem male negotium gessisse, sed fidem datam non servatam esse, tantummodo evincit.

Non est denique hic penitus praetereundum, quod Leopoldus Rankius habet in *Histoire de la Papauté pendant le seixieme, et dix septieme siècle* etc. lib. I cap. I §. 3 pag. 50 Paris 1838. Is de Gregorio VII loquens affirmat, Pontificem investituras vetando, totius imperii formam, vel, ut aiunt, constitutionem evertere molitum esse. Nam inquit, imperii formam in temporalium, ac spiritualium institutionum coniunctione tunc positam fuisse, qua coniunctione per investiturae prohibitionem sublata, ipsum imperium turbari, atque everti necesse erat.

Nescio autem, an aliquid hac assertione magis absurdum affirmari possit. Controversia enim de investituris inter Henricum IV et Gregorium VII excitata est non ob eam rationem, qua primitus conferri investiturae solebant, qua ratione aequum erat conferri investituras; sed excitata eo tempore controversia est, quia ob investiturae collationem, Ecclesiae libertas violaretur, beneficia venderentur, homines indigni ea consequerentur, potestas sacra a laicis principibus tribui existimaretur, Princeps denique nollet meliora inire consilia, et Pontifici obtemperare recusaret. Falsum est vero imperii formam cum eiusmodi investiturae conferendae ratione fuisse necessario coniunctam. Hanc imperii formam sine libertatis Ecclesiae violatione, sine simoniacae pravitatis tutela, sine hominum indignorum ad amplissimos Ecclesiae gradus promotione non potuisse consistere, adeo absurdum est, ut confutatione id prorsus non indigeat. Praeter superius memoratos scriptores legi possunt de hac investituras respiciente controversia Thomassinius tom. II lib. II de *disciplina Ecclesiae circa beneficia,* doctissimus Cardinalis Norisius *in historia Investiturarum,* Christ. Lupus *in scholiis, et dissert.* ad Conc. tom. 6, Natalis Alexander dissert. 4 in saec. XI.

CAPUT III.

DE ROMANORUM PONTIFICUM AGENDI RATIONE IN CONTROVERSIA DE INVESTITURIS.

Cum ea retulerimus, quae satis sunt ad controversiae de Investituris naturam gravitatemque demonstrandam, rei nunc ipsius ratio requirit, ut de Romanorum Pontificum in eo negotio decretorum iustitia, sapientiaque breviter pertractemus. Id autem eo spectabit, ut ostendatur etiam in ea re Sedem Apostolicam, iure legitimeque Religionis causam defendisse.

Itaque contendimus Romanos Pontifices Investituris ea ratione collatis, qua solebant iis temporibus a Principibus conferri, iure, sapienterque restitisse. Profecto quae superius ex huius controversiae historia retulimus, manifeste ostendunt, iure hoc actum a Romanis Pontificibus fuisse. Etenim ad Pontificem Maximum pertinebat consulere, ne Ecclesia detrimentum illud diutius perferret, quod harum investiturarum causa iamdiu tolerabat.

Nam primo Romani Pontificis proprium erat Ecclesiasticam libertatem vindicare. Ea vero libertas violabatur omnino in gravissimo negotio, quale erat Episcoporum et Abbatum electio, cum illa Principum saecularium arbitratu fieret. Praeterea Sedis Apostolicae imprimis erat videre, ne diutius Simoniaca labes impune Ecclesiam vexaret. Consuetudo autem, quae obtinuerat, ut saeculares Principes, memorata ratione investituras conferrent, talis erat, ut simoniaco prorsus modo, Episcopatus, Abbatiae, et maiora Ecclesiae beneficia tribuerentur. Ad Romanum denique Pontificem imprimis spectabat, ut prospiceret, ne Episcopatus, aliaque praecipua Ecclesiae munera, vel officia, hominibus gerenda committerentur, qui non modo non idonei erant ad eiusmodi munia obeunda, sed indigni penitus apparebant, qui gradus amplissimos, cum publica utilitate omnino coniunctos consequerentur. Consuetudo vero, quae inducta erat, investituras ratione iam significata conferendi, talis erat, ut vel minime idonei, vel indigni penitus homines, Episcopatus, Abbatias, aliaque officia publica obtinerent. Etenim in investituris conferendis, non quis virtute, doctrina, rerum gerendarum peritia praestaret, quaerebatur, sed quis maiorem argenti copiam ad beneficia consequenda protulisset. Manifestum est ergo, Romanos Pontifices iure egisse, cum his investituris restiterunt.

His addendum est, insignia, quibus Principes utebantur in investitura tribuenda, talia fuisse, ut habita ratione communis illorum temporum aestimationis, sacra ipsa, et spiritualis potestas a Principibus conferri existimaretur. Quis vero non intelligat, Romanos Pontifices, pro sua, quam, gerunt totius Ecclesiae procurandae sollicitudine, operam adhibere debuisse, ut indecora, et Ecclesiasticae potestatis originis offensiva agendi ratio tolleretur?

Haec, quae cursim attigimus, monumentis illorum temporum possunt confirmari. Nam quod pertinet ad canonicas electiones, eas reiectas fuisse docent Guillelmus Tyrius et Ebbo, idque pluribus aliis coaevorum documentis ostendi posset. Referemus tantum verba S. Anselmi Lucensis Episcopi, qui ea aetate vivebat, quique lib. 1 sic Antipapam Guibertum alloquitur: « Vos Ecclesiae » Catholicae, quam invasistis, per totum regnum membra distrahitis, » et in servitutem redacta quasi vile » mancipium in dominium vestrum » redigitis, et divini iuris libertatem » vestro obsequio mancipatis dicentes, omnia Imperatoris iuri esse » subiecta Episcopatus, Abbatias, » omnes omnino Dei Ecclesias; cum » Dominus dicat Ecclesiam meam, » columbam meam, oves meas. »

Ad Simoniam vero quod attinet, qua labe infectas eiusmodi investituras fuisse significavimus, id inter ceteros, docet idem Anselmus loco mox citato. « Rex tuus, ait, sine intermissione vendit Episcopatus, edicta proponens, ut nullus habeatur Episcopus, qui a Clero electus, » vel a populo fuerit expetitus, » nisi praecesserit honor regius, quasi » ipse sit huius ostii ostiarius. » Et infra: « In parte tua quis praeficitur, nisi quem, aut gratia exhausto fenore, vel munus a manu, » vel munus a lingua, vel munus ab » obsequio attraxerit? » Plura alia id comprobantia monumenta doctissimus Cardinalis Norisius affert in opere superius laudato cap. III.

Quod vero per Canonicarum electionum contemptum, et per sacrae dignitatis insignia, viderentur Principes sacram ipsam tradere auctoritatem, animadvertit Humbertus, qui ante controversiam Gregorii cum Henrico scripsit, l. 3 contra Simoniacos c. 6. « Quid ad laicas, inquit, » pertinet personas, Sacramenta Ec» clesiastica, et Pontificalem, seu » Pastoralem gratiam distribuere, » camyros scilicet baculos, et annu» los, quibus praecipue perficitur, » militat, et innititur tota Episco» palis consecratio? Equidem in ca» myris (id est incurvis, et leviter a » summo inflexis) baculis... designa» tur, quae eis committitur cura » pastoralis... Porro annulus signa» culum Secretorum caelestium in» dicat, monens praedicatores, ut » secretam Dei sapientiam cum Apo» stolo designent. Quicumque ergo » his duobus aliquem initiant, pro» culdubio omnem pastoralem aucto» ritatem hoc praesumendo sibi vin» dicant. »

Et apposite quidem de ea re Moshemius animadvertit in Inst. Hist. Eccl. saec. XI parte 2 cap. II in adnotatione ad pag. 14 de Investituris, in qua post allatum Humberti testimonium haec subdit: « Neque stulta » haec est ratio, si non ex nostris, » sed ex saeculi opinionibus aesti» metur; quo quidem baculus, et an» nulus notae rerum sacrarum erant, » et is qui has notas tradebat, ipsam » cum illis sacram potestatem tra» dere putabatur. »

Est autem perspicuum, haec prorsus vere ab iis Scriptoribus fuisse pronuntiata. Id enim confirmat Pontificis Paschalis II factum. Nam cum hic Pontifex reiecta omni simonia, et canonicarum electionum reddita libertate, solummodo investituras per annulum, et baculum concedere videretur, gravissima tamen idcirco commota fuit contra Pontificem querela, veluti si causam Ecclesiae male gessisset. At vero certum est, universae huius accusationis causam fuisse tantummodo, quod per sacrae potestatis insignia Principes Laicos investituras tradere posse is pateretur.

Erat ergo illorum temporum opinio, per annuli, et baculi traditionem, sacrae potestatis concessionem designari. Iam vero si eiusmodi opinio ea aetate vigebat in investituris, quae nulla simoniaca labe erant infectae, quaeque electionum sacrarum libertatem relinquebant; perspicue id evincit, impugnari eas investituras debuisse, quae per sacri ordinis vestigia conferebantur, quaeque simoniaco vitio foedata omnem clero libertatem in sacris ministris eligendis auferebant.

Concludam huius rei demonstrationem illud etiam animadvertendo, investituras hac ratione collatas sacris canonibus contrarias fuisse. In promptu enim erant Ecclesiae antiqua decreta, quae ista fieri in sacerdotiis conferendis vetabant. Ea autem decreta inter ceteros Natalis Alexander refert memoratae dissertationis articulo II. Quare Gregorius VII lib. 5 ep. 5 aiebat: « Anti» qua et nota Sacrae Institutionis » est regula, non ab hominibus, sed » a Iesu Christo Deo, et Domino no» stro plenissima suae sapientiae con» sideratione, et veritatis definitio» ne sancita, ipso dicente Evangelio: » Qui intrat per ostium, pastor est » ovium; qui autem non intrat per » ostium, sed ascendit aliunde, fur » est, et latro. » Haec vero omnia satis abunde demonstrant, Romanos Pontifices iure investituris eiusmodi restitisse.

Sunt vero levissima, quae afferri solent, ut statuatur, Romanos Pontifices non iuste, neque sapienter has investituras prohibuisse. Haec enim Sedis Apostolicae facto obiici solent, scilicet, supremos Principes aliquod investiendi ius habuisse; hoc iure ante Gregorium VII usos illos esse, annuente, vel non improbante Ecclesia: si in investiturarum collationem abusus plures irrepserant, istos

tollendos, non vero prorsus investituras auferendas fuisse: Romanos Pontifices praevidere debuisse tumultus, qui ex investiturarum condemnatione excitari debebant; his autem accurate perpensis, cum de re ad disciplinam Ecclesiasticam tantum spectante ageretur, connivere potius, et tolerare patienter, sapientius omnino fuisse, quam acerrimum bellum inter Ecclesiasticam et civilem potestatem commovere. Ex his Maimburgus, aliique in ista re Sedis Apostolicae adversarii, putant ostendi, Romanos Pontifices non iuste neque sapienter investituras reiecisse.

Ista tamen facilem habent responsionem, modo prae oculis habeantur ea, quae superius a nobis disputata sunt. Concedimus enim, supremos Principes habuisse potestatem conferendi investituras eorum feudorum, quae Episcopis, et Abbatibus concedebantur. Concedimus, Ecclesiam aliquando ad pacis et tranquillitatis conservationem, quoad Religionis incolumitas id patiebatur, non repugnasse investituris. Verum aetate, de qua loquimur, rerum facies immutata erat, et ob investiturarum causam in magnum discrimen Ecclesia adducta fuerat. Constat enim supremos Principes, reiecta omni canonica electione, per Sacrae Potestatis insignia beneficia contulisse iis, qui maiori soluto pretio, ea sibi comparanda curassent. Hic, ut diximus, non de re mere ad disciplinam spectante, sed de re ad Divinam institutionem pertinente agebatur. Igitur etiam spectatis tumultibus, ex investiturarum condemnatione excitandis, non poterant abstineri Romani Pontifices ab earundem condemnatione.

Plures Gregorii VII Praedecessores omnem posuerant operam, ut simoniam averterent, et canonicarum electionum libertatem vindicarent, quin penitus investituras proscriberent. Talis fuit Leo IX, qui primo sui Pontificatus anno in Rhemensi Concilio decrevit « ne quis sine ele» ctione cleri, et populi ad regimen » Ecclesiarum provehatur. » Talis Alexander II, qui in Concilio Romano anni 1063, cui intererant 110 et amplius Episcopi, canonem edidit VI his verbis expressum: «Ut per laicos nullo » modo quilibet clericus aut Presby» ter obtineat Ecclesiam, nec gratis, » nec pretio, » exclusis nimirum canonicis electionibus. Talis denique Nicolaus II fuerat, qui Rhemensi Archiepiscopo Gervasio scribebat: « ve» strum Regem gloriosum castiga, » precare, admone;» quia Rex Henricus, nempe III, absque cleri, populique consensu Episcopum Matisconensem elegerat.

Gregorius VII ipse ab Henrico IV postulaverat, ut Ecclesiae canonicarum electionum libertatem relinqueret. In epistola enim, quae est tertia libri 4, quam ad universam Germanicam scripsit gentem, haec affirmavit: «Adhibeantur illi consiliarii, qui » non sua tantum, sed Deum dili» gant, et saeculari lucro per omnia » Deum praeponant. Non ultra putet » Ecclesiam sibi subiectam, ut ancil» lam; sed praelatam, ut dominam.» Cum vero Gregorius videret Henricum IV minime monitis suis commoveri, sed in eadem Ecclesiae perniciosa investituras conferendi ratione perseverare, ad Ecclesiae libertatem vindicandam coactus prorsus fuit, omnem investituram Ecclesiasticam proscribere. Haec vero cum ita sint, patet omnino Romanos Pontifices, Gregorii VII etiam aetate, patientiam adhibuisse quandiu potuerunt sine Religionis detrimento: ad Ecclesiam deinde a gravissimis malis asserendam, adductos esse, ut investituras condemnarent; et verum omnino esse, eos in isto negotio pertractando, iure, ac sapienter egisse.

CAPUT IV.

DE LEGE CAELIBATUS ECCLESIASTICI, QUAM S. GREGORIUS VII PROPUGNAVIT.

Magnam morum depravationem in ea tempora incubuisse significavimus, de quibus pertractationem nunc agimus. Evenerat in ea temporum calamitate, ut lex in Ecclesia vetustissima, saluberrima, et cum Ecclesiastici Ordinis dignitate maximopere coniuncta, Caelibatum dico, a Clericis in maioribus gradibus constitutis servandum, lex inquam illa passim violaretur. Sollicitudinem suam Romani Pontifices S. Gregorii VII Decessores non omiserant studiose adhibere, ut huic malo occurrerent, et ad vitam caelibem agendam, prout vetera Ecclesiae statuta requirebant, maiorem Clerum adigerent. Cum vero Gregorius VII videret, his decretis hominum ab officio aberrantium pravam consuetudinem non frangi, fortitudinem animi sui opponendam constituit huic dedecori, quo Ecclesiastici Ordinis splendor tantum detrimentum patiebatur. Quare Conciliis pluries habitis, gravitate plenis litteris saepenumero scriptis, adhibita demum iustissima severitate, ad vitae sanctimoniam gradu suo dignam Ecclesiasticos revocandos curavit, et fructum denique laborum suorum, Ecclesiasticae, ac civili Reipublicae salutarem tulit. Pontifici vero fuit cum hominibus vitae licentiae assuetis acriter dimicandum. Ea tamen erat constantia praeditus Gregorius, qua excitatae contra illum hac etiam de causa repugnantiae invictus resisteret, quoad sibi propositam illorum hominum emendationem consequeretur.

Instituti nostri proprie non est sapientissimae huius legis polemicam pertractationem peragere, et eiusdem sanctitatem, convenientiam, utilitatem vindicare. Id doctissimi viri summa cum laude peregerunt, inter quos commemorabo tantum Francisci Antonii Zaccaria *Historiam Polemicam caelibatus sacri,* atque huius historiae *apologiam;* et P. Ioannis Perronii S. I. praeclaras Theologiae praelectiones in Tractatu *De Ordine* cap. 5, quo loco scriptores etiam erudite recenset, qui de isto disciplinae Ecclesiasticae capite pertractaverunt. Illud potius attingemus, quod proposito nostro est magis consentaneum, ut historice tantum de ea re agamus.

Scilicet, nihil potest in historia magis esse manifestum, quam legem illam a Gregorio VII propugnatam de caelibatu ab Ecclesiasticis in maioribus Ordinibus constitutis custodiendo, non novam, et tunc primum latam legem fuisse, sed talem, ut a vetustissima quoque aetate, Ecclesiasticos quosque maiores saeculares respiceret. Haec vero sententia, quae perspicua est, Moshemio non placuit, qui in institutionibus Historiae Ecclesiasticae saeculi XI parte 2 cap. 2 §. 14 ita de Gregorio loquitur, ut eum reprehendat, quod pari modo voluerit cum Monachis, et cum maiorum Ordinum Ecclesiasticis in ea re agere, et illos omnes ad caelibem vitam gerendam cogere, cum antea ea lex monachos tantum sine uxore esse iuberet. « Honestissimi, inquit,
» quos inter Mediolanenses principem locum tenebant, Belgici item,
» et alii quidam Graecorum tantum
» lege vivere volebant, atque unam
» uxorem, virginem, non plures, Sacerdotem ante consecrationem ducere posse contendebant... Cum hoc
» genere, quod ipsi non diffitentur
» Pontificum patroni, Gregorius, et
» reliqui Antistites Romani, mitius
» agere debuissent, quam cum illis,
» qui aut Sacerdotibus plenam facultatem adserebant, plures sibi uxores
» iungendi, aut concubinatui patro-

» cinabantur. Alia porro erat ratio » Monachorum, quibus coniugia per» mitti nullo modo poterant, alia » Sacerdotum, qui ab uxoribus, quas » legitime, ac honeste duxerant, et » liberis divelli nolebant.» Eadem, quod ad rei summam pertinet, Potterii sententia est in opere toties citato *L'Esprit de l'Eglise* tom. V parte 2 lib. 2 pag. 372 et seqq. Idem denique *in histoire de la papauté* superius memorata tom. I lib. 1 §. 3 pag. 52 pronuntiat Rankius, quo loco affirmat, propter inductam his temporibus legem caelibatus, Pontifices ex ordine Sancti Benedicti effecisse, ut Clerus saecularis in quandam monasticae familiae speciem immutaretur.

Quantopere haec sint a veritate aliena, nulla ratione potest luculentius ostendi, quam adductis certissimis ex historia monumentis, quae evincunt omnino, legem hanc caelibatus servandi ab Ecclesiasticis in Sacris Ordinibus constitutis, in Ecclesia Latina vetustissimam prorsus esse, Gregorium autem VII, et reliquos illius aetatis Romanos Pontifices, qui huius legis propugnatores fuerunt, non de nova lege condenda, et Clero saeculari tum primum persuadenda laborasse, sed Clerum eundem saecularem ad antiquae legis custodiam revocare studuisse.

Facile quidem est pronuntiare, quae Gregorius gessit pro legis huius custodia, inter conatus referri oportere, quos Pontifex adhibuerit, ut potestatem suam amplificaret. Haec tamen assertio nihil aliud, nisi apertam calumniam continet, cum historica monumenta doceant, de legis huius custodia, veteres etiam Pontifices sollicitos imprimis fuisse, de quibus eam, quam indicavimus accusationem Moshemius non affert. Itaque adducam ex monumentis illis nonnulla, atque eorum auctoritate istam Moshemii, ceterorumque sententiam refelli facile demonstrabo.

Est celeberrima S. Siricii Romani [illegible]um Episcopum Tarraconensem anno 385 scripta epistola, qua Pontifex S. Damaso mox demortuo suffectus litteris respondet ab Himerio ad Damasum prope eius vitae finem missis, ut Sedem Apostolicam de nonnullis Ecclesiasticae disciplinae capitibus consuleret. Inter cetera Himerius a Pontifice petierat quid agendum cum Clericis iis esset in maioribus ordinibus constitutis, qui a caelibatu servando defecerant, quorum nonnulli ignorationem praecepti afferebant, nonnulli vero veteris legis Sacerdotum more se vivere posse iactabant. Siricius autem ita respondet, ut omnes caelibatus lege teneri, sine ulla prorsus dubitatione affirmet. Et licet hac Siricii epistola vetustius monumentum aliud inveniri certo non possit, in quo aperte dicatur universali lege Clericos maiores ad caelibatum servandum teneri, ita loquitur tamen Siricius, ut perspicue demonstret, legem istam vetustissimam in Ecclesia esse, et eos, qui a caelibatu defecerant, gravis criminis reos evasisse. Perlongum est Pontificis testimonium de hac re. Quae tamen potissimum id efficiunt, quod diximus, ista sunt.

Postquam Pontifex argumenta ex Evangelio, et ex Paulli Apostoli verbis attulisset, ut hanc legem ostenderet his consentaneam esse, ita prosequitur: «Quarum sanctionum omnes » Sacerdotes, atque Levitae insolu» bili lege constringimur, ut a die » ordinationis nostrae, sobrietati, ac » pudicitiae corda nostra mancipe» mus, et corpora... Et quia aliquanti » de quibus loquimur, ut tua San» ctitas retulit, ignoratione lapsos se » esse deflent, his hac conditione mi» sericordiam dicimus non negan» dam, ut sine ullo honoris augmen» to, in hoc, quo detecti sunt, quan» diu vixerint, officio perseverent, » si tamen postea continentes se stu» duerint exhibere. Ii vero, qui illi» citi privilegii excusatione nitun» tur, ut sibi asserant veteri hoc lege » concessum, noverint se ab omni

» Ecclesiastico honore, quo indigne » usi sunt, Apostolicae Sedis aucto- » ritate deiectos, nec umquam posse » veneranda attrectare mysteria, » quibus se ipsi, dum obscenis cu- » piditatibus inhiant, privaverunt. Et » quia exempla praesentia cavere nos » praemonent in futurum; quilibet » Episcopus, Presbyter, atque Dia- » conus, quod non optamus, deinceps » fuerit talis inventus, iam nunc » sibi omnem per nos indulgentiae » aditum intelligat obseratum; quia » ferro necesse est excidantur vul- » nera, quae fomentorum non sense- » rint medicinam. » Haec, aliaque a se praescripta in epistola, de qua loquimur, Siricius ait, Himerio gloriosum esse futurum, si ab eo Carthaginiensibus, Boeticis, Lusitanis, Gallicis, et ceteris, quantum ipse poterat, Episcopis communicarentur.

In collectione epistolarum Romanorum Pontificum Petrus Coustantius col. 623 et seqq. hanc Siricii epistolam retulit, et adnotationibus eruditissimis illustravit. Animadvertit vero col. 630 et seq. non recte affirmasse Petrum De Marca, huius universalis legis initium a Siricii constitutione deduci, et Africani Concilii decreto, quod mox illam excepit, licet ceteroquin, universalis Ecclesiae consuetudine, longe antea, maiores Clerici ad continentiam adstringerentur. Plura Coustantius in eam rem recte, appositeque disputat, ut concludat, non posse a De Marca cuiquam persuaderi, consuetudinem hanc, nisi vel sancita lege, vel apostolica traditione firmatam ita valere potuisse, ut nullum in Occidente suppetat exemplum Episcoporum, Presbyterorum, Diaconorum, quibus ab ea recedere impune licuerit. Adiungit etiam sapienter Coustantius, ipsum Siricium ostendere, sibi esse persuasum, Clericos illos, qui incontinentiae rei evaserant, contra legem peccasse. In illos enim ipsos, quos ex ignoratione a caelibatu defecisse Himerius retulerat, licet remissius Pontifex agat, tamen ex lege agit, cum poena mulctandos eos esse decernit, ut in ordine maneant *sine ullo honoris augmento*. « Immo nec » suo se iure uti Pontifex significat » (subdit Coustantius), sed severiori » poena eos mulctare sibi licuisse, » cum non quod ius exigit, sed quod » misericordia, et indulgentia suadet, » adversus eos decernere se declarat. » Quocirca et adversus eos qui se » sacerdotum, ac levitarum veteris » legis exemplo fultos praetexentes, » parere detrectabant, iam iure suo » utens, gradibus illos privat. »

Post recensitam hanc Siricii epistolam, quae manifestum continet testimonium antiquissimae in Latina Ecclesia legis, quae Clericos omnes in maioribus gradibus constitutos, ad continentiam servandam cogit; possumus aliud non minus grave monumentum afferre, quo eadem sententia confirmatur. Desumitur illud ex S. Innocentii I epistola ad Exuperium Episcopum Tolosanum, quae anno 405 scripta est, et quam Coustantius refert col. 789 et seqq. Exuperius ad Innocentium scripserat, ut de propositis nonnullis gravissimis quaestionibus, quid Pontifex Maximus sentiret, ipse edoceretur. Quaesierat inter cetera ab Innocentio Exuperius, qua ratione se gerere deberet erga eos, qui in maioribus ordinibus constituti, continentiae legem violaverant.

Iam vero Innocentius, quae a Siricio fuerant sancita, servanda penitus esse respondit. « De his, inquit, » et divinarum legum manifesta est » disciplina, et beatae recordationis » Siricii Episcopi monita evidentia » commearunt, ut incontinentes, in » officiis talibus positi, omni honore » Ecclesiastico privarentur, nec ad- » mittantur accedere ad tale ministe- » rium, quod sola continentia oportet » impleri.... Sed ea plane dispar, » et divisa sententia est. Nam si ad » aliquos forma illa Ecclesiasticae » vitae pariter, et disciplinae, quae » ab Episcopo Siricio ad provincias » commeavit, non probabitur perve-

» nisse; his ignorationis venia remit- » tetur, ita ut de cetero penitus coe- » perint abstinere, et ita gradus suos, » in quibus inventi fuerint, sic re- » tentent, ut eis non liceat ad po- » tiora conscendere. Quibus in bene- » ficio esse debet, quod hunc ipsum » locum, quem retinent, non amit- » tunt. Si qui autem scisse formam » vivendi missam a Siricio detegen- » tur, neque statim cupiditates libi- » dinis abiecisse, illi sunt modis omni- » bus submovendi, qui post admoni- » tionem cognitam, praeponendam » arbitrati sunt voluptatem. » His Innocentii verbis nihil esse clarius potest ad ostendendum, persuasum ei fuisse non minus quam Siricio, legis huius clerum omnem superiorem respicientis antiquitatem, et eos qui caelibatum violaverant, tamquam gravissimae legis violatae reos ab eo habitos fuisse.

Post haec adducta vix necesse est alia commemorare monumenta ex historia Ecclesiastica petita, ut posterioribus temporibus, eandem fuisse sententiam appareat in Occidentali Ecclesia receptam, eos, qui in maioribus ordinibus sunt constituti, caelibem vitam agere debere. Refert ea magno numero in apologia polemica superius citata doctissimus Zaccaria praesertim cap. 4, 5 et 6, inter quae Leonis, et Gregorii Magni, ac Zaccariae Pontificis adducit testimonia, et concilia commemorat sive in Africa, sive in Italia, sive in Gallia pluries habita, in quibus eadem lex, vetustis iis temporibus confirmata est.

Ut vero ad aetatem Gregorii VII veniamus, haec breviter referemus. Primo loco potest mentio fieri decreti de eadem re a Benedicto VIII editi in Concilio Romae anno 1020 celebrato, quod decretum, caelibatum Presbyterorum, Diaconorum et Subdiaconorum respiciens, deinde a Pontifice ad Henricum II Imperatorem missum, eiusdem etiam Principis auctoritate promulgatum est, qui in edicto suo carceris poenam contra concubinarium quemque Clericum minitatus est ut « servata Iustiniani » Augusti aequitate, curiae civitatis » tradatur, cuius est Clericus. Iure » etenim miser manebit in curia, » quem Ecclesiae regula depositum » eiecit Ecclesia. » Omitti praeterea non possunt Rhemense, Moguntinum, Romanum a Leone IX celebrata Concilia, in quibus lex caelibatus ab eo Pontifice pluries asserta fuit. Idem de Victore II, et Stephano IX Pontificibus dicendum est, qui in Synodis ob eandem causam habitis, comprimere concubinariorum audaciam graviter conati sunt.

Inter decreta vero contra legis, de qua loquimur, violatores a Nicolao II Pontifice lata, canon ille memorandus est, quem is in Synodo Romae anno 1059 celebrata promulgavit. « Ut nullus missam audiat » Presbyteri, quem scit concubinam » indubitanter habere, aut subintro- » ductam mulierem. Unde etiam ipsa » Sancta Synodus hoc capitulum sub » excommunicatione statuit dicens: » Quicumque Sacerdotum, diacono- » rum, subdiaconorum post constitu- » tum beatae memoriae Praedecesso- » ris Nostri SSmi Papae Leonis de ca- » stitate Clericorum, concubinam pa- » lam duxerit, vel ductam non reli- » querit, ex parte Omnipotentis Dei, » auctoritate Beatorum Apostolorum » Petri et Paulli praecipimus et omni- » no contradicimus, ut missam non » cantet, neque Evangelium, vel Epi- » stolam, aut missam legat, neque » in Presbyterio ad divina officia, » cum iis, qui praefatae Constitutioni » obedientes fuerint, maneat, neque » partem ab Ecclesia suscipiat, quo- » usque a nobis sententia super hu- » iusmodi procedat. » Hoc Nicolai II decretum, ab Alexandro II, qui illi mortuo anno 1061 suffectus fuerat, in Lateranensi Synodo renovatum, eademque gravitate confirmatum est. Haec autem omnia satis aperte demonstrant, nihil magis a veritate alienum posse pronuntiari, quam legem de caelibatu servando, quae

antea monachos tantummodo cogeret, a Gregorio VII primum latam ita fuisse, ut Clericos etiam Maiores saeculares ad eiusdem observantiam adigeret. Nam ea omnia, quae sunt allata monumenta, et tot alia, quae possent adduci, de Clero prorsus saeculari loquuntur, et Clerum hunc in maioribus gradibus constitutum, vetustissima lege teneri ad vitam caelibem agendam, luce clarius evincunt.

Successit Alexandro II anno 1073 Gregorius VII. Plurimum ad pristinam vitae sanctitatem in Clero renovandam ille laboravit. In difficillima tempora eius pontificatus incidit: magna erat morum depravatio, et magnus Clericorum numerus, qui ab officio defecerant, quique tot memoratis Pontificum, et Conciliorum decretis minime movebantur ad meliorem, et gradu suo dignam ineundam vitae rationem. Hos coercendos esse Gregorius constituit, non quidem tum primum lege lata, ut continentes viverent, sed omni gravitate adhibita, ut vetustissima toties renovata de ea re Ecclesiae lex ab iis servaretur. Itaque, ut testimonio utar Lamberti Schafnaburgensis in chronico ad annum 1074, Gregorius statuit in Concilio Romano, « ut secundum instituta antiquorum canonum, presbyteri uxores non habeant; habentes aut dimittant, aut deponantur, nec quisquam omnino ad Sacerdotium admittatur, qui non in perpetuum continentiam, vitamque caelibem profiteatur. Hoc decreto per totam Italiam promulgato, crebras epistolas ad Episcopos Galliarum transmittebat praecipiens, ut ipsi quoque in suis Ecclesiis similiter facerent, atque a contubernio Sacerdotum feminas perpetuo anathemate resecarent. » In hoc quidem Lamberti Schafnaburgensis loco, mentio fit litterarum a Gregorio ad Episcopos Gallicanos scriptarum, ut eos excitaret ad concubinarios coercendos. Est vero auctor Marianus Scotus in chronico, aliique scriptores, et tota illius temporis historia docet, Gregorium, Legatis, litterisque missis in Germaniam, omnem auctoritatem suam adhibuisse, ut caelibatum in iis etiam regionibus vindicaret.

Quid vero attulit Gregorius sive in decretis in Conciliis Romae promulgatis, sive in suis litteris tum ad ceteros, tum praesertim ad *Clericos, et Laicos in Regno Teutonicorum constitutos* missis, sive in legationibus a se destinatis, nisi se ex veteri instituto agere cum caelibatum inculcabat, et poenis mulctandos eos esse iubebat, qui legem illam violarunt? Nonne, ut vetustiora recorder monumenta, Siricius quoque, Innocentius, aliique veteres Pontifices gravi poenarum severitate usi sunt in eos, qui a memoratae legis observantia, eorundem aetate defecerant? Nonne hanc ipsam severitatem adhibendo Gregorius de Ecclesiasticis ad bonam frugem revocandis curam, ac sollicitudinem gerebat? Id vero maxime sibi Gregorium proposuisse demonstrant litterae ab eo ob hanc causam scriptae. Ita profecto habet eius epistola ad Ottonem Constantiensem tom. 3 Conc. German. pag. 185: « Sed nec illi, inquit, qui in crimine fornicationis iacent, missas celebrare, aut secundum inferiores ordines ministrare Altari debeant. Statuimus etiam, ut si ipsi contemptores fuerint nostrarum, immo Sanctorum Patrum constitutionum, populi nullo modo illorum officia recipiant, ut qui pro amore Dei, et officii dignitate non corriguntur, verecundia saeculi, et obiurgatione populi resipiscant. » Haec igitur cum ita sint, debemus certo concludere, nihil magis falsum esse posse, quam continentiam Ecclesiasticorum a Gregorio VII propugnatam, tum primum lege lata Saecularem Clerum obligare coepisse.

Nihil vero video adduci posse, quod sententiae a nobis propugnatae aliquo modo veritatem in dubium perducat. Nam minime ostendunt ob

legem tum primum a Gregorio VII latam evenisse, ut tanti excitarentur motus, tanta fieret reipublicae perturbatio ab iis, qui in Ordine Ecclesiastico constituti, nolebant omnino caelibem vitam agere.

Negari quidem non potest eo tempore, quo Gregorius VII pontificatum gerebat, motus vere gravissimos contra Pontificem, atque eos, qui Pontifici obtemperabant, excitatos esse. Isti vero tumultus non ob decreta tantum contra concubinarios lata, sed ob adhibitam etiam contra simoniacos severitatem, ut Lambertus Schafnaburgensis, et Marianus Scotus narrant, commoti sunt. Quis vero ex repugnantia quam simoniaci decretis Pontificis opposuerunt, concludere iure posset, legem, ad Simoniam profligandam a Gregorio promulgatam, eo quod nova esset, causam tumultus fuisse, cum constet, ab ipsa Apostolorum aetate ad quaelibet posteriora saecula, Ecclesiam Catholicam legibus suis simoniacae pravitati restitisse? Qua ratione igitur motus isti a simoniacis excitati non ostendunt novam contra simoniam legem a Gregorio latam existimari posse; ita ob tumultus istos a concubinariis etiam iis temporibus conflatos, sequi nullo modo potest, id demonstrare, novam legem fuisse, quam Pontifex contra concubinarios tulit.

Neque turbae, de quibus loquimur, primum commotae sunt, postquam Gregorius VII Pontificatum inivit. Habentur, ut cetera omittam, in *apologia polemica* caelibatus iam citata, habentur, inquam, lib. 2 cap. 6 perspicua monumenta, quae docent, etiam sub Nicolao II, et sub Alexandro II Pontifice concubinarios hos motus excitasse. Quod si graviores etiam Gregorio VII Pontifice ii motus fuere, id non legis latae novitati, sed concubinariorum potius iniquitati, ac sceleri tribuendum est, qui Pontifici severe, ac constanter concubinatum vetanti, et Clerum ad vitae sanctitatem revocare conanti vim opponendam esse censuerunt, quemadmodum non in Germania solum, sed in Italia etiam, et Mediolani praesertim factum est, quando concubinarii, et simoniaci non modo aliis iniuriis, sed armis etiam, et vi illata Pontificis decretis restiterunt. Mediolani ad caedem a concubinariis contra caelibatus propugnatores ventum esse, tota demonstrat S. Arialdi Diaconi historia, qui idcirco interfectus fuit; idem confirmat mors S. Herlembaldo illata.

Acriter vero concubinarios Gregorio restitisse docent, ut duos tantum scriptores id affirmantes commemorem, Lambertus Schafnaburgensis, et Marianus Scotus. Aperte tamen illi ostendunt, eos non ob rei novitatem, sed quod nollent meliorem vivendi rationem inire, Gregorio repugnasse. « Adversus hoc decretum » (Lambertus ait) protinus vehementer infremuit tota factio Cleri..... » clamitans... malle se Sacerdotium, » quam coniugium deserere. » Marianus Scotus vero ad an. 1075 inquit: « Plures Clerici sub sententia interdicti Apostolici esse libentius voluerunt, quam uxoribus carere. » Constat vero ex Conciliis a Gregorio celebratis, ex litteris, et legationibus ab eo missis, his motibus Pontificem omnem animi fortitudinem obiecisse, et Episcopos ad decreta sua implenda vehementer hortatum esse. Quare accidit, ut factiosi viri acrius repugnaverint, facile intelligentes eo rem devenisse, ut sperare non possent Pontificem decreta sua esse revocaturum.

Satis erit ad Gregorii constantiam demonstrandam in inito consilio concubinarios coercendi duo ista monumenta hic referre, epistolam videlicet ad Theoduinum Episcopum Leodiensem, et litteras *ad omnes Clericos, et Laicos in Regno Teutonicorum constitutos* ex Concilio quinto Romano anno 1078 scriptas. In illa enim epistola haec Leodiensi Episcopo Gregorius significat: « Praecipi» mus etiam, ut admoneas, et coer-

» ceas quoscumque Sacri Ordinis mi-» nistros caste vivere, et concubinas » omnino derelinquere. Et extermina » nefas secundum Patrum traditio-» nem ; quod temporibus modernis » inolevit ex taciturnitate Pastorum, » ne cum male operantibus propter » silentium damneris, et ipsi aeter-» nae mortis incurrant periculum.» In litteris autem ad Laicos, et Clericos Regni Teutonici Pontifex ait: « Nec illi , qui in crimine fornica-» tionis iacent , missas celebrare , » aut secundum inferiores ordines » ministrare Altari debeant. Qua-» propter ad omnes, de quorum fide, » et devotione confidimus, nunc con-» vertimur, rogantes vos, et aucto-» ritate Apostolica commonentes, ut » quidquid Episcopi dehinc loquan-» tur, aut taceant, vos officium eo-» rum, quos aut simoniace promotos » et ordinatos, aut in crimine forni-» cationis iacentes cognoveritis, nul-» latenus recipiatis. » Haec quae diximus apertissime demonstrant, concubinariorum repugnantiam nullum suppeditare argumentum posse , ut ostendatur a Gregorio VII latam legem de caelibatu servando novam eo tempore fuisse.

Si vero argumentum ex iis motibus desumptum non valet ad legis, de qua sermonem habuimus, novitatem ostendendam, cetera, quae Moshemius habet adducto superius loco, ex conficto penitus supposito ab eodem affirmari manifestum est. Nam si universalis a vetustissima aetate erat Ecclesiae lex , clericos omnes in maioribus ordinibus constitutos obligans ad caelibem vitam agendam, quis non intelligit, gratis a Moshemio affirmari , aliam Monachorum , aliam Presbyterorum saecularium in ea re rationem fuisse? Quomodo praeterea legitima poterant existimari Presbyterorum , Diaconorum , Subdiaconorum coniugia, quae contra manifestam, ac toties confirmatam generalem Ecclesiae legem fuerant inita? Denique quomodo poterant Clerici illi maiorum ordinum in Ecclesia Latina contendere , sibi licere secundum Graecae Ecclesiae consuetudinem vivere, cum solemnibus, et exploratis Romanorum Pontificum constitutionibus, et Ecclesiae Latinae Conciliorum decretis statutum esset, ac receptum, severiorem esse debere in ista re Ecclesiae Latinae universalem disciplinam? Illud etiam animadverto, in Ecclesia Graeca, prout habet canon sextus Concilii Trullani, praescriptum esse ne Presbyteri, Diaconi, Hypodiaconi, post susceptos eos ordines matrimonium contrahant. Quis vero negare posset, plures ex concubinariis Clericis Latinis, de quibus loquimur, nefarium coniugium suum inivisse, postquam maiores ordines accepissent? Hoc tamen ad abundantiam, ut dici solet, animadverto. Clericos enim Latinos non potuisse contendere, ut sibi liceret contra Ecclesiae Latinae universale institutum vivere , res exploratissima est.

Plena etiam falsitatis sunt , quae Potterius de hac ipsa controversia refert in citato superius loco. Ut reliqua praeteream , quibus Gregorium VII in invidiam vocare conatur ob initum consilium incontinentes clericos coercendi, et ob constantiam adhibitam in toto isto negotio pertractando; duo ista referam, quae satis ostendent, num fidem aliquam in harum rerum narratione scriptor ille mereatur.

Itaque t. 5 part. 2 lib. 2 in adnotatione paginae 374 subiecta Potterius ait, opportunum esse animadvertere, Gregorium VII quando decretis suis prohibuit, quominus Laici missae adessent, quam concubinarii Presbyteri celebrarent, errorem ab Ecclesia condemnatum confirmasse, videlicet, sacramentum non valere, quod Minister in peccato mortali exsistens confecerit. Potestne vero apertior calumnia pronuntiari? Penitus numquam id docuit ullo modo, aut affirmavit Gregorius. Quemadmodum autem reliquas, ita etiam istam veterum schismaticorum Gregorio VII infen-

sorum calumniam renovavit Potterius, cuius calumniae praecipuum auctorem, doctissimus Zaccaria in apologia polemica caelibatus, lib. 2 cap. 6 pag. 329 fuisse animadvertit Sigebertum Gemblacensem in chronico ad annum 1074. Apparet vero ex decretis Concilii Romani pluries in ista causa a Gregorio VII celebrati, atque ex litteris a Gregorio scriptis, id unum mandatum laicis in ea re fuisse, ne Concubinarii Presbyteri, videlicet, missae interessent, quo fieret, ut ii dedecore et infamia excitati, mentem mutarent, et a nefaria consuetudine desisterent. Id Gregorii ipsius verbis confirmare possumus. Ait enim in epistolae loco a nobis iam allato ad Ottonem Constantiensem: « Statuimus..... ut » populi nullo modo illorum officia » recipiant: ut qui pro amore Dei, » et officii dignitate non corriguntur, » verecundia saeculi, et obiurgatione » populi resipiscant. » Ceterum prohibitionem hanc non primus Gregorius promulgavit, sed in Leonis IX et Alexandri II decretis vetitum hac de causa laicis fuisse ne adessent missae concubinariorum, clara res est.

Alterum, quod ex citato Potterii libri loco pag. 407 et seqq. animadvertendum esse arbitror, illud est, quod scriptor ille habet de pertractatione in Concilio Tridentino instituta circa servandam legem caelibatus Clericorum maiorum. Ita rem narrat Potterius, veluti si graves Tridentinis Patribus visae sint rationes legis huius abrogandae; et canon IX *Sess. 24 de Matrimonio,* in quo eiusdem legis confirmatio continetur, ita conditus sit praesertim, quod ista lege servata, multum iuvetur Pontificis Romani dominatus et auctoritas.

Est perspicua calumniae istius iniquitas. Neque necesse est argumentis adductis persuadere, numquam Tridentinos Patres existimasse, graves adesse rationes abrogandae legis, quae cum Ecclesiastici Ordinis dignitate, atque ornamento, et cum magna Ecclesiae ac Reipublicae utilitate coniuncta est. Legatur vero eruditissima historia Concilii Tridentini a Cardinali Pallavicino scripta, cum aliis in locis, tum praesertim lib. 24 cap. 12 num. 8 et seq., atque apparebit, falso prorsus affirmari, ad illum canonem statuendum, quidquam valuisse Pontificiae potestatis amplificandae studium, sed confirmatam potius legem caelibatus fuisse, quod Ecclesiae bonum id maxime postularet.

CAPUT V.

DE HAERESIS BERENGARII CONDEMNATIONE.

Quanta virtute Gregorius VII Ecclesiae libertatem vindicaverit, simoniacos compresserit, Ecclesiastici Ordinis dignitati, et disciplinae prospexerit, satis aperte colligitur ex iis, quae hactenus a nobis pertractata sunt. Nunc est illud agendum, quod respicit sollicitudinem a Pontifice adhibitam, et sedulam diligentiam, qua usus est, ut error gravissimus, fidei catholicae contrarius, circa doctrinam de SSmo Eucharistiae sacramento profligaretur.

Loquimur videlicet de haeresi Berengariana, in qua evertenda cum alii huius aetatis Romani Pontifices, tum Gregorius VII plurimum laboravit. Opportunum est breviter significare quid vere haeresis illa contineret, et quae in eiusdem haeresis historia sunt praecipua. Haec enim brevis narratio rerum, quae in illo negotio pertractando gestae sunt, obvium, et indubitatum suppeditabit argumentum ad ea refellenda, quae veteres, et recentiores Gregorii Pontificis adversarii, ad magnam infamiae notam ei inurendam, falso, et

per calumniam in ista re obiecerunt.

Itaque anno circiter 1045 Berengarius quondam Canonicus, et scholae Turonensis Praefectus, tum Archidiaconus Andegavensis, vir ingenio subtilis, qui etiam doctrinae et sanctitatis laude commendabatur, haereticam de Eucharistiae sacramento sententiam propugnare coepit. Scilicet denegare coepit veram, realem, ac substantialem Corporis, ac Sanguinis Christi praesentiam in Eucharistia, illam prorsus iactans sententiam, quam Ioannes Calvinus in posterum professus fuit. Hanc vere Berengarii sententiam fuisse vetera monumenta docent, quae huius facti historiam continent, ex quorum auctoritate res ista diiudicanda est. Quod si nonnulli circa verum Berengarii sensum explicandum dubitaverunt, ut non certum putaverint, num transubstantiationem tantum, an ipsam potius Corporis, et Sanguinis Christi praesentiam inficiatus sit, id ambiguae solum, et obscurae loquendi rationi tribuendum est, qua ille saepenumero ad decipiendos catholicos usus fuit. Quod spectat enim ad monumenta de re clare pertractantia, ex iis omnino deducitur, haereticam, quam superius diximus doctrinam, ab eo praedicatam fuisse.

Cum haec Berengarii sententia a doctrina Ecclesiae abhorreret, et contraria esset Scripturae sacrae, et toti Patrum traditioni, non est mirum Catholicos undique Berengario restitisse, quos inter praestitit Laufrancius in Italia natus, sed qui tunc Monasterii Beccensis in Normannia praefecturam gerebat, ac deinde Archiepiscopus Cantuariensis fuit. Ecclesiae autem ipsius auctoritate Berengarii error condemnatus est. Nam a Leone IX Pontifice Maximo habita sunt anno 1050 duo Concilia, quorum alterum Romae, alterum Vercellis celebratum fuit, in quibus Berengarius condemnatus, et Scoti Heriganae libri, qui eundem errorem docuerant, qui libri a Berengario valde laudabantur, in Vercellensi memorato Concilio combusti fuerunt. Nihil his Berengarius commotus est, et Leoni IX parere recusavit, qui illum Vercellensi Synodo adesse iusserat; nihil etiam sententia turbatus est Parisiensis Concilii anno eodem celebrati, neque Regis Francorum minas pluris fecit, in cuius indignationem ob errorem, quem iactabat, inciderat.

Alia praeterea ad Berengarii pertinaciam frangendam habita sunt Concilia post Leonem IX vita functum. Nam anno 1055 Victor II Florentiae habendum Concilium iussit, quo habito Turonis alterum celebratum est, cui Pontificis Legati praefuerunt, inter quos erat Hildebrandus, et in quo Berengarii haeresis damnata fuit; quae sententia in duobus etiam aliis Rotomagensibus Conciliis eo ipso 1055 anno celebratis lata est.

Nicolaus II quoque in frequentissimo, quod anno 1059 Romae habuit Concilio, et cui Berengarius Pontificis iussu interfuit, de eadem haeresi iterum condemnanda agi voluit. Berengarius vero in ea Synodo ita se gessit, ut resipuisse, et errorem detestari visus sit. Nam cum a Pontifice petiisset, ut sibi credendi formula praescriberetur, eamque ab Humberto Silvae Candidae Episcopo, et Romanae Ecclesiae Cardinali, Pontifice iubente scriptam, Berengarius manu sua, ac iuramento firmasset, existimandi rationem afferebat ad catholicam fidem se reversum esse. Ficte tamen ista gessit in Concilio Romano Berengarius, et ad simulate agendum adductus videtur, eo quod pericula, quae sibi imminere sentiebat, vellet declinare. Etenim postquam ab Urbe digressus est, formulam iurisiurandi religione firmatam retractavit, et libellum edidit, quo Humbertum praecipue innumeris iniuriis affecit. Conatus est quidem Alexander II, qui Nicolao successerat, benignitatem adhibendo, Berengarium flectere, atque idcirco litteras humanissimas anno 1061 illi scripsit,

quibus eum hortatus est, ut catholicam sententiam reciperet, et Ecclesiae perturbandae finem imponeret. Haec tamen Alexandri benignitas nihil a Berengario impetravit.

Suffectus deinde fuerat Alexandro Gregorius VII anno 1073. Is quemadmodum erat natura comparatus, ut secum non posset simulationibus agi, habendum iussit primum Pictaviis anno 1074 mense Ianuarii Concilium, cui eius nomine praefuit Gerardus Cardinalis, et Episcopus Ostiensis Gregorii Legatus. Coepit autem de Berengarii haeresi in eo Concilio deliberari, sed statim adeo res perturbatae sunt, ut in maximum vitae discrimen Berengarius adductus fuerit. Quamobrem id, quod in illo Concilio actum est, non satis ex dignitate gestum videbatur. Berengarius tamen in veteri obstinatione perseverabat. Itaque Gregorius anno 1078 aliud Concilium Romae habuit calendis Novembribus, cui Berengarius adfuit, qui novam formulam proposuit, ut quid de Eucharistiae Sacramento sentiret, profiteretur. Affirmabat autem in ea formula Berengarius: « Profiteor panem Altaris, » post consecrationem esse verum » Corpus Christi, quod natum est de » Virgine, quod passum est in Cruce, » quod sedet ad dexteram Patris; et » vinum Altaris, postquam consecra- » tum est, eius verum Sanguinem, qui » manavit de Cruce Christi. Et sic ore » pronuncio.» Haec vero formula, prout apparet, ambigua, non est iudicata sufficere, et ideo causae definitio ad eam Synodum dilata fuit, quae in quadragesima anno 1079 Romae celebrata est. In ea autem Synodo omnes fallendi artes a Berengario adhibitae, sunt declaratae, ac refutatae, ac deinde palam in Episcoporum conventu, postquam legisset, et subscripsisset, iuramenti religione firmavit formulam a Pontifice propositam, in qua luculenta, ac perspicua continebatur professio praesentiae Christi realis in Eucharistia, et panis ac vini in Corpus et Sanguinem Christi conversio, seu transubstantiatio manifeste explicabatur.

Cum haec vidisset Gregorius, constituit benignitatem suam erga Berengarium demonstrare. Quare illum valde benevole ab Urbe dimissum, litteris suis *omnibus Beato Petro fidelibus*, prosequutus est. His vero litteris ii condemnabantur, qui Berengarium vexassent, vel haereticum appellavissent. Rodulphum praeterea Archiepiscopum Turonensem, atque Eusebium Andegavensem Episcopum rogavit Pontifex, ut Fulconem Andegavensem comitem a Berengario vexando absterrerent, atque eos in officio ille contineret, qui se imprimis infensos Berengario ostenderant, et inimice cum eodem antea egerant. Ingratum tamen se erga Gregorium Berengarius exhibuit. Nam reversus in Gallias, fidei datae minime stetit, erroremque suum iterum asseruit. Commentario praeterea edito, subdole, ac fallaciter in erroneum haereticum sensum veterem suum, illam formulam interpretatus est, quam in postremo Romano Concilio iuraverat, et simul poenitere se professus est, quod ea formula firmata veterem suam sententiam se dereliquisse simulasset.

Cum haec Gregorius accepisset, novum habendum esse decrevit Concilium, quod Burdigalae anno 1080 celebratum est, in quo Berengarius reddidit fidei suae rationem, quemadmodum habetur in chronico monasterii S. Maxentii apud Labbeum tom. 2 Bibliothecae mss. pag. 252, hoc est formulam Romae mox subscriptam confirmavit, et memoratum commentarium revocavit, prout obvius videtur esse illorum verborum chronici sensus. In posterum autem Berengarius ad errores suos iterum praedicandos numquam reversus est. Id enim nemo scriptorum illorum temporum refert, cum plurimi contra narrent Berengarium errores suos penitus abiecisse, et in insula Cosmae Turonis proxima, vitam poenitentem egisse, usque ad annum 1088,

quo mortuus est. Haec praecipua sunt, quae Berengarianae haeresis historiam respiciunt. Ceterum, ut apparet praesertim ex libro 2 Guitmundi Episcopi Aversani, et S. R. E. Cardinalis in opere *de Corporis, et Sanguinis Christi veritate in Eucharistia,* Berengarii sectatores neque magno numero, neque ulla auctoritate praestantes fuerunt. Discordia quoque inter eos fuit circa sententiam suam explicandam: cum vero ab errore isto gravissimo sectae suae proprio spargendo ii non desisterent, haeresis Berengariana, Concilii Placentini decreto anno 1095 sub Urbano II celebrati iterum condemnata fuit.

Quae hactenus exposuimus, continent quidem ea, quae satis sunt ad intelligendum, qua de re proprie in haeresi Berengariana ageretur, et quae in haeresis istius condemnationis historia praecipua sunt. Nihil vero ex iis magis perspicue resultat, quam Gregorii VII magnas partes in illius haeresis condemnatione fuisse. Hoc autem incredibile prorsus esse demonstrat, cum Berengario in errore, quem praedicabat, Gregorium convenisse, vel in eiusdem haereticam sententiam illum fuisse proclivem. Equidem non miror Berengarium aliquando, in commentario post Concilium postremum Romanum id affirmavisse. Hominem enim, qui eo ipso tempore, iurisiurandi religionem adeo turpiter violabat, etiam in hoc mentitum esse, mirandi rationem non affert. Neque etiam est mirum, Bennonem Cardinalem schismaticum, Gregorio infensissimum, in commentario de eius vita, hoc ad Gregorium accusandum calumniose attulisse, aut hanc ipsam calumniam in pseudo-Synodo Brixiniensi a triginta Schismaticis Episcopis ad Gregorium exauctorandum habita, fuisse pronuntiatam, Pontificem de Sacramento Eucharistiae non recte sentire, sed Berengario in ea re favere. Haec enim ab hominibus iratis profecta sunt, qui nullam veritatis ac iustitiae, nullam Religionis rationem habebant, sed unum tantummodo moliebantur, ut hac iniquitate adhibita, aliquam dissidii sui speciosam causam afferrent, ac praesertim ut ad Antipapam, quem Clementem III nominarunt, eligendum, se iusta de causa adductos esse significarent.

Potius illud mirandum videtur, tanto post tempore, inveniri scriptorem aliquem potuisse, qui licet huius historiae exploratam notitiam haberet, tamen ad detrahendum de Pontifice celeberrimo, absurdam hanc accusationem renovaret, atque ita referret, Gregorium in erroneam sententiam Berengarii de Eucharistia fuisse propensum, veluti si gravia adessent argumenta ad hoc persuadendum. Talis vero Moshemius fuit in institutionibus Hist. Eccl. saeculi XI parte 2 cap. 3 §. 17, et in adnotatione ad illum locum spectante. Talis tom. 7 part. 2 lib. 6 pag. 173 Potterius, sedulus in his rebus Moshemii exscriptor, licet fateatur hanc narrationem Bennoni praecipue deberi.

Nolim ego multum in hac accusatione calumniae plena refellenda immorari. Argumenta, quae afferuntur (refert vero ea diligenter omnia Moshemius in memorata adnotatione), quoniam sunt omnia, vel Berengarii ipsius, vel Bennonis Cardinalis, vel Brixiniensis Pseudo-Concilii Episcoporum narrationi tribuenda, et cum certissima vitae, ac rerum a Gregorio VII gestarum historia pugnant, sunt penitus contemnenda. Quid enim valet hominum pro se testimonium dicentium, et adversarium vituperare conantium testimonium? Praesertim cum homines istos fallendo assuetos fuisse constet, Pontifex vero, contra quem hanc accusationem iactarunt, innocentissimum, integerrimum, fidei catholicae manifestum propugnatorem fuisse explorata ressit. Quid vero opus est alio argumento uti ad demonstrandum, Pontificem numquam Berengario in sententia de Eucharistia assensum esse, quam illo, quod ex haeresis ipsius Berengarianae historia

depromitur? Nihil autem historia illa luculentius continet, quam Gregorium, antequam Pontifex Maximus eligeretur, ac deinde, cum Ecclesiae universae praeesset, auctoritate, constantia, sapientiaque sua, semper Berengarii errorem impugnandum curasse, ac tandem id consequutum esse, quod sibi in eo negotio gerendo proposuerat.

Adducam tantummodo ex Concilii anno 1079 actis nonnulla, quae luce clarius persuadebunt, hanc accusationem, quae a Moshemio, ac Potterio renovata est, tribui dumtaxat posse studio, atque animi proposito, de Pontifice, quacumque ratione posset, omnino detrahendi. Itaque ex illius Concilii historia constat, Berengarium, ut veniam a Gregorio VII errati sui, ac simulationis, et perfidiae consequeretur, formulam iurare ac subscribere debuisse, qua nulla magis perspicua, aut gravior ad Catholicae Ecclesiae doctrinam de Eucharistia exponendam excogitari potest.

Hac enim ratione ea formula digesta est: « Denique Berengarius huius erroris magister, post longo tempore dogmatizatam impietatem, errasse se coram Concilio frequenti confessus, veniamque postulans, et orans, ex Apostolica clementia meruit, iuravitque sicut in consequentibus continetur.... Ego Berengarius corde credo, et confiteor, panem et vinum, quae ponuntur in Altari, per mysterium sacrae orationis, et verba Nostri Redemptoris, substantialiter converti in veram, et propriam, et vivificatricem Carnem, et Sanguinem Iesu Christi Domini Nostri, et post consecrationem esse verum Christi Corpus, quod natum est de Virgine, et quod pro salute mundi oblatum, in Cruce pependit, et quod sedet ad dexteram Patris: et verum Sanguinem Christi, qui de eius latere effusus est, non tantum per signum, et virtutem sacramenti, sed in proprietate naturae, et veritate substantiae, sicut in hoc brevi continetur, et ego legi, et vos intelligitis. Sic credo, nec contra hanc fidem ulterius docebo. Sic me Deus adiuvet, et haec sancta Dei Evangelia. » Certe ista formula, probante ac iubente Gregorio VII, subscribenda proposita est Berengario. Hanc autem formulam, Catholicam ipsam doctrinam continere, quam de Transsubstantiatione, ac praesentia Corporis, et Sanguinis Christi vera, reali, ac substantiali Tridentinum Concilium tradidit, perspicuum est. Haec ergo formula satis est ad veteres, ac recentiores Gregorii inimicos in ista re calumniae revincendos.

Concludam vero istam pertractationem, ea quoque referendo, quae deinde Pontificem iussisse, Concilii memorati historia narrat. « Tunc, videlicet, Dominus Papa praecepit Berengario ex auctoritate Dei omnipotentis, et Sanctorum Apostolorum Petri et Paulli, ut de Corpore et Sanguine Domini numquam ulterius cum aliquo disputare, vel aliquem docere praesumeret, excepta causa reducendi ad fidem hanc eos, qui per eius doctrinam ab ea recesserant. » Haec vero nisi demonstrent, Pontificem Gregorium perpetuo ab errore, quem Berengarius attulerat, ac docuerat, abhorruisse, nihil puto posse ex luculentissimis testimoniis umquam demonstrari.

CAPUT VI.

DE BELLORUM SACRORUM AD RECUPERANDAM PALAESTINAM SUSCEPTORUM IUSTITIA.

Inter celebriora aetatis, de qua loquimur, facta numerari certe illud debet, quod sacrae expeditionis ad recuperandam Palaestinam susceptae nomine intelligitur. Illud enim quod saeculo decimo exeunte Silvester II fuerat conatus, et ad quod exsequendum Gregorius VII, prout superius vidimus, ita se converterat, ut vere tunc iniri coeperint consilia de bello contra barbaros Palaestinam occupantes gerendo, id exeunte hoc saeculo XI, ab Urbano II Pont. Max. ad exitum perductum est.

Fuit Urbano II incitamento ad hoc opus perficiendum Petrus Ambianensis professione Eremita, qui magna sanctitatis laude praestabat. Hic cum in Palaestinam Religionis causa venisset, vidit quantis aerumnis et calamitatibus Mohammedanorum crudelitate obruerentur Christiani Palaestinam incolentes, et quantas iniurias Mohammedani tum Christianis, qui Hierosolymitanam peregrinationem suscipiebant, tum locis Palaestinae sacris inferrent. Ea re commotus in Europam rediens ad Urbanum se contulit, eique persuasit, nulla alia ratione finem tantis malis imponi posse, quam suscepta ab Occidentalibus Principibus Christianis expeditione adversus Mohammedanos, qui in Palaestina, finitimisque regionibus dominabantur. Urbanus, consilio probato, Petrum in varias Europae provincias misit, ut populos, eosque, qui rerum potiebantur, ad eam expeditionem hortaretur. Eo munere Petrus feliciter perfunctus, omnes incendit cupiditate Palaestinae de infidelium manibus liberandae.

Haec cum ita essent, Urbanus Concilium primum habuit Placentiae anno 1095, cui interfuerunt Alexii Comneni Graeci Imperatoris legati, opem petentes adversus Turcas extremum exitium Imperio Constantinopolitano minitantes, tum Claromontii in Gallia. Atque in hoc altero frequentissimo Concilio, Urbanus oratione habita, promissaque iis, qui arma sumerent, remissione omnis canonicae poenae, quam quisque pro suis criminibus pendere deberet; magnam hominum multitudinem, pluresque Principes adduxit, ut bellum adversus Turcas decernerent, seque promptos paratosque expeditioni declararent. Qui inter hos milites nomen profitebantur, *Cruciati;* expeditio vero ipsa ab iis suscepta, *Cruciata* est appellata. Huius appellationis ea praecipue ratio est, quod Crucem, ex alba, rubra, et viridi lana dextero humero affixam, et solemni ritu consecratam ii gererent.

Non est quidem narratio instituenda de iis, qui Petrum Eremitam, vel alios huius generis imperitos duces sequuti sunt. Nam haec primae huius generis expeditionis propria calamitas fuit, ut plura hominum millia miserrime interirent, quod ducibus rei militaris imperitis confiderent, et quidquid sibi licere existimantes, neque se in formam iusti exercitus componerent, neque eorum populorum insidias declinarent, quorum regiones peragrabant. Potius sunt commemorandi illi, qui Duces habebant illustri loco natos, et rei militaris peritos. Hi diversis itineribus Constantinopolim convenerunt, et iubente Godofrido Buglionaeo inferioris Lotharingiae Duce, apud quem summa belli erat, Gallipolitano freto transiecto, Nicaenam Bithyniae urbem principem anno 1097 expugnarunt. Inde per Asiam Minorem in Syriam proficiscentes anno 1098 Antiochiam receperunt, quam cum tractu suo Bohamundo

Apuliae Duci possidendam tradiderunt: tum Edessam occuparunt, cuius Dominum Balduinum Godofridi fratrem germanum crearunt, et tandem anno 1099 urbem Hierosolymam in ditionem suam redegerunt, qua in urbe novi regni Hierosolymitani sedem collocarunt, et Godofridum Regem constituerunt.

Haec, quae brevi retulimus, rerum in prima sacra expeditione gestarum veluti summam continent. Nunc huius belli, quod reliquorum, quae deinde gesta sunt, veluti exemplar et ratio fuit, suscipienda breviter defensio est. Etenim iam a saeculo Ecclesiae XI et XII Cathari, sive Albingenses, et Waldenses negare coeperant haec bella iusta esse. Hos conatus renovarunt in posterum acrius Protestantes, quorum multi de sacris expeditionibus obloquuti sunt, et eas iniustas fuisse affirmaverunt, vel de earundem iustitia grave dubium esse contenderunt. De his etiam sacris expeditionibus conquesti sunt nostrae aetatis increduli, et Romanos Pontifices, quorum opera et suasionibus susceptae fuerunt, vehementer sunt insectati, perinde quasi iniusti belli suasores debeant existimari. De his sacris expeditionibus etiam alii scriptores non benevole loquuti sunt.

Verum non id tantum expeditionibus his sacris exprobratum est, quod iniustae fuerint, sed etiam quod innumeras calamitates universae Europae et ipsi Ecclesiae attulerint. Lamentantur vero haec mala tum eorum plerique, quos hactenus indicavimus, tum praesertim ad Europae mala quod attinet, ii qui de ratione gubernandae Reipublicae, deque commercio, recenti tempore scripserunt; quod vero ad Ecclesiae mala spectat, ii de istis bellis conquesti sunt, qui veteris severitatis in Ecclesiae disciplina amatores, et restitutores videri volunt. Non est necesse eos omnes nominatim appellare, qui, vel de Cruciatarum iniustitia sunt obloquuti, vel de malis ex iisdem redundantibus haec scripserunt. Recensebimus tantum inter earum inimicos et insectatores, Centuriatores Magdeburgenses, Ioannem Franciscum Budaeum, Ioannem Laurentium Moshemium, Claudium Fleuryum, auctorem libri *Quid est Papa?* scriptores veteris Encyclopediae Parisiensis, et praecipue acerbissimum Christianae Religionis hostem Voltairium. Itaque ad hos refellendos primum de sacrarum expeditionum iustitia, tum de malis, quae ab iis profecta esse dicuntur, pertractationem instituemus.

Id ut faciamus, opportunum est antea recolere causas, quibus adductus Urbanus II primam contra Mohammedanos expeditionem suasit, Principes vero Christiani susceperunt. Inter eas certe illa fuit imprimis gravis, quod Alexius Comnenus Graecus Imperator illos oravit, et rogavit, ut sibi opem ferrent. Imminebant enim eius cervicibus Mohammedani, qui imperio iam labefactato, ac propemodum everso „ extremum exitium minabantur, et afferebant. Ea causa fuit cur in has angustias coniectus, plane sentiens parem se non esse hostium conatibus repellendis, ad Pontificem Urbanum et occidentales Principes confugerit, scriptisque litteris, et missis ad Placentinum Concilium legatis, eos precatus sit, ut imperii iam corruentis ruinas, copiis, ac virtute sua fulcirent. Urbanus II et Principes Christiani turpe esse iudicantes, ut Christiani nominis hostes imperium vetustissimum impune everterent, facile exorari ab Alexio Comneno potuerunt; foedere igitur cum eodem inito, arma sumpta fuere, ut omne ab eo periculum depelleretur.

Haec quidem ex primi illius suscepti belli certissima historia constant. Nescio autem utrum aliquid afferri ad primae huius expeditionis iustitiam demonstrandam gravius possit. Neque enim in controversiam vocari ulla ratione potest, Alexium iure potitum esse, foedus cum Occidentalibus Principibus ineundi adver-

sus teterrimos hostes, ut exitium ab imperio suo depelleret, quod imminebat. Non modo deinde licebat, verum etiam Occidentalibus Principibus erat omnino honorificum, imperium omnium celeberrimum conservandum curare. Quod si foedus invicem inire adversus Saracenos, Alexio, et Principibus Occidentalibus licuit, cur prima illa expeditio iniusta habenda erit, quae etiam foederis illius causa, et ad Alexium liberandum suscepta est?

Est facile intelligere, quid valeat, iustam primam illam expeditionem demonstrasse: scilicet inde sequitur, ut non modo prima illa, verum etiam ceterae expeditiones iustissimae debeant iudicari. Nam in primo illo bello, victis fugatisque Mohammedanis, eorum exercitibus saepe fusis et deletis, Palaestinam, aliasque plures provincias Principes Occidentales obtinuerunt, quae a Mohammedanis antea occupabantur. Cum vero illae fuerint iusto bello Mohammedanis ereptae, iustum etiam imperium illud dicendum est, quod in iis Latini Principes condiderunt. Exploratum igitur esse debet eosdem iura omnia in Orientalibus illis provinciis adeptos esse, quae eorum propria sunt, qui iuste, legitimeque rebus publicis praesunt. Poterant igitur provincias armis defendere; poterant Saracenos eas iterum invadere conantes repellere; poterant denique exercitus comparare, ceterorum Principum opem implorare, atque his ad auxilium ferendum vocatis licuit novas expeditiones suscipere, ut eos defenderent, eorumque imperium conservarent.

Iam vero si veteres omnes de posterioribus expeditionibus scriptores adversarii consulant, comperient omnino eas susceptas fuisse ad novum Regnum Hierosolymitanum, et reliquum omne Latinorum in Orientalibus provinciis imperium defendendum, restituendum, et adversus immanissimum, ac potentissimum hostem, si fieri poterat, propugnandum. Quod si haec sunt ex illarum expeditionum historia certissima, non ex veritate loquuntur adversarii cum sacra haec bella velut iniusta traducunt, eosque homines de iniustitia accusant, quorum opera suscepta, et virtute gesta sunt.

Quid vero dicemus si quantum a Saracenis, Christianis omnibus Principibus periculum eo tempore immineret, consideremus? Nemo adeo in illorum temporum historia peregrinus est, qui ignoret Mohammedanos extremam perniciem Christianis omnibus Principibus inferre, ac Christianorum regiones vastare, et in suam potestatem redigere conatos esse. Ex desertis Arabiae regionibus digressi, Syriam imperio Populi Romani obtemperantem occuparunt, inde vero Asiam fere universam, Africam, et Hispaniam invaserunt. Immo in Galliam penetrarunt, Siciliam, et Cretam Imperio Romano eripuerunt, in Italiam appulerunt, atque huic urbi Religionis Christianae Sedi, ita minati sunt, ut eius incolae vix moenibus se defendere possent. Incredibilis vero fuit illa crudelitas, qua iis in regionibus usi sunt, quas vi, et armis invaserunt. Illud enim constat, regiones vastasse, urbes et oppida incendisse, homines cuiuscumque generis Mohammedanam superstitionem amplecti recusantes, vel iugulasse, vel in turpissimam servitutem redegisse.

Certum vero est, de veteri maiorum suorum in Christianos odio, ac crudelitate Saracenos nihil remisisse iis temporibus, quibus sacrae expeditiones susceptae sunt. Hoc constat si consideretur, eam in Christianos crudelitatem ex praeceptis manasse iniquissimis eorum ducis, ac magistri Mohammedis, qui et armis proferendos superstitionis suae fines imperaverat, et vel delendos, vel in servitutem redigendos iusserat, qui a sua superstitione amplectenda abhorrerent. His praeceptis iniquissimis servandis operam vehementer dabant ea aetate Turcae, ac Sara-

ceni. Itaque his temporibus eo spectabant barbari homines, ut Imperium Graecum funditus delerent. Ita enim futurum sperabant, ut, Constantinopoli expugnata, viam sibi sternerent expeditissimam ad Europam universam occupandam.

Constat ergo expeditiones illas iustissimas fuisse, et Europae Principes iure suo usos esse cum non solum ad alienam, sed etiam ad propriam causam propugnandam, atque ad periculum, quod sibi, regionibusque suis impendebat, depellendum, bellum in hostis ipsius provincias detulerunt. Post haec contra perspicua iuris Naturae, et Gentium principia peccaret, qui has expeditiones iniustas appellet, et Christianis Principibus non licuisse arbitretur, vim vi repellere, atque in eorum regiones irruptionem facere, qui imperii Graeci, et omnium Christianorum Principum eversionem, non simulate, et clam, sed aperte, manifesteque moliebantur.

Est praeterea indubium hanc revera cavendi periculi, quod Mohammedanis imminebat, sollicitudinem, inter praecipuas causas fuisse, quae ad expeditiones suscipiendas Europae Principes adduxerit. Docent enim id vetera monumenta; eaque praecipue, quae ad primam spectant expeditionem, quae ceterarum omnium exemplum fuit. Hoc profecto argumenti genus copiose, graviterque exposuit Urbanus II, cum in Concilio Claromontano ad bellum sacrum Christianos Principes excitaret, quemadmodum ex Urbani ipsius oratione constat, quae a Nicolao Reusnero tom. 2 orat. de bello Turcico edita est, et ex qua haec omnino sunt referenda.

« Subiectas, inquit, quondam Romano Imperio civitates et Terram Sanctam a Turcis, Saracenisque nostris hostibus possideri, neminem esse vestrum, qui ignoret, certum habemus. Quas vero Europae provincias, quas urbes iidem premant, occupent, lacerentque Infideles, si omnes simul ignoratis, unusquisque in sua provincia novit, nisi forte Galli remotiores haec non sentitis: qui Hispanorum, Aquitanorumque ab ea gente oppressorum dum in servitutem rapiuntur, in Africam abducuntur, clamores, eiulatusque, singulos per dies audire debetis. Sed numquid vos Germani, Saxones, Poloni, Bohemi, Hungari, etsi Turcas, et Saracenos intra viscera saevire vestra nondum sentitis; quam a vobis distent, vel fretis, vel fluminibus ignoratis? Italiam nunc alloquor, quam multos annos Saraceni dimidiam paene occuparunt, in eamque adeo penetrarunt, ut Christianorum caput Petri Sedem, Romam, martyrum sanguine adhuc madentem invasam obsederint, captasque Apostolorum Petri et Paulli Basilicas inquinaverint. Venetos hic video, Dalmatas, et alios sinus Adriatici accolas, qui dum perpetua cum Saracenis praelia ut se tueantur, exercent, quod est Italiae reliquum, defensant. Quid multis? Fuit hactenus in extremis ad Septentrionem partibus, Europae Constantinopolitanum imperium obex, et tamquam murus, qui Turcas, atque Saracenos continuit, et prohibuit, ne Hungaros, Polonos, Bohemos, ipsosque Alemannos primo, deinde ceteros obruerent Christianos. Pulsus vero ante paucos annos Asia Imperator, de retinendis Constantinopolis Europae regionibus laborat. Si nunc ea inspicitis, consideratisque sola, quae ante oculos sunt, si irruituro brevi Turcae, et Saraceno obsistere non pergitis... in vestrum caput illum ruere brevi sentietis, matronas a complexu vestro, virgines vestras ab earum sinu, pueros, et adolescentes vestros in servitutem vobiscum rapi, dolentes, moestique videbitis. »

Hisce argumentis, quae hactenus attulimus, quaeque apud cuiusvis generis homines valere debent, illud etiam adiungemus, quod etsi Incre-

duli iactent se non curare, eos tamen vehementer urget, qui Catholicos se esse profitentur. Quaero enim ab iisdem num in homine in catholica Religione instituto esse probabilis sententia possit, ut pro fortunis, pro capite, pro imperio, bellum gerere arbitretur licere, cum haec in discrimen vocantur; pro divina vero Religione, qua nullum fingi potest maius humanae societatis bonum, non licere, cum haec impugnetur? Profecto, modo sibi constare velint, fateri cogentur, si Religio a quopiam, bello et armis impugnetur; si vexentur a quopiam principe, qui eandem colunt; posse Catholicos Principes, et saepe etiam teneri, vi et armis Religionem defendere, eiusdem insectatores cohibere. Hoc ab iisdem postulat Patroni munus quod erga Religionem gerunt. Id si ipsis non liceat, ut adversus impiorum hominum conatus eos tueantur qui Religionem colunt, atque omnem ab eorum capite pestem, omne periculum armis etiam susceptis depellant, quomodo patroni munus revera gerere possint, non intelligitur.

Apposite D. Thomas iis temporibus scribens, quibus hae expeditiones gerebantur, hanc fuisse unam ex causis indicat, quibus illae susceptae sunt, et eam omnino probat 2, 2 quaest. 10 art. 8 in corp. inquiens: « Sunt (Infideles) compellendi a fidelibus, si adsit facultas, ut fidem » non impediant, vel blasphemiis, » vel malis persuasionibus, vel etiam apertis persecutionibus. Et » propter hoc fideles Christiani frequenter contra Infideles bellum » movent, non quidem, ut eos ad » credendum cogant, quia si etiam » eos vicissent, et captivos haberent, » in eorum libertate relinquerent, » an credere vellent, sed propter » hoc, ut eos compellant, ne fidem » Christiani impediant. »

Iam vero negari ab adversariis non potest Mohammedanos Religionem nostram evertere conatos esse, perpetuumque bellum vel gessisse, vel molitos esse adversus Christianos, ut Religione nostra sublata, suam latius proferrent superstitionem; in regionibus tandem, quibus ii imperabant, incredibili crudelitate ad Christianorum constantiam frangendam usos fuisse. Fateantur igitur illud quoque necesse est, periculi depellendi, quod populorum suorum Religioni imminebat, et Mohammedanorum adversus Christianos crudelitatis comprimendae causa, Christianis Principibus expeditiones illas suscipere licuisse.

Scio his opponi quandoque solere exemplum veterum Christianorum, qui licet a crudelissimis Imperatoribus Religionis causa vexati, maluerunt gravissimos cruciatus tolerare, et mortem ipsam oppetere, quam armis se tueri. Verum ut cetera praetereram, in maxima rerum omnium ignoratione versentur oportet ii, qui non intelligunt quantum veteres illos Christianos inter et Catholicos principes, qui bella sacra gesserunt, discrimen intersit. Quid enim? Si primorum temporum Christiani homines privati cum essent, et Imperatorum potestati subiecti, non poterant seditiones excitare Religionis causa adversus eos, qui licet crudeliter eos vexarent, iuste tamen imperium obtinebant, inde sequi aliqua ratione poterit, Christianos Principes bella Religionis causa gerere non potuisse? An eadem in republica privatorum hominum, et summorum Principum ratio est? Hi profecto, quoniam supremam in provincias sibi subiectas potestatem obtinent, cumque Catholici Principes, neque dignitate, neque imperio Principibus inferiores sint a Religione nostra alienis, possunt, quemadmodum ostendimus, populos sibi creditos armis defendere adversus eos, qui Religionem delere conantur, et cum sint nativi Religionis patroni, eos etiam defendendi ius habent, qui ipsius Religionis nomine iniuste vexantur.

Neque his opponi potest, eos, qui haec bella suaserunt, vel gesserunt,

saepe causas attulisse leves, atque ex quibus ea evadere iusta non poterant. Posset quidem ostendi etiam eas causas, non leves, iniustasque fuisse. Sed etiamsi tantisper permitti adversariis velit, aliquando non idoneas causas adductas esse, non propterea sequeretur ea bella fuisse iniusta. Etenim num bellum esse iustum non potest, quod ab homine suscipiatur, cuius animus non gravibus dumtaxat quibusdam causis, sed levibus etiam nonnullis moveatur? Hoc vero nemo sapiens affirmare poterit, cum certum sit unam tantum gravem, iustamque causam satis esse, ut bellum iustum et sit, et habeatur. Exoritur enim ex ea ius, quod armis etiam vindicare possint qui summae Reipublicae praesunt, quodque neque debilitari neque frangi potest levium, et ineptarum causarum accessione. Itaque cum duae illae belli sacri suscipiendi iustissimae causae praesto fuerint, quas superius explicavimus, cumque eas sibi certo proposuerint qui sacras illas expeditiones susceperunt, restat ut has iustissimas dicamus, licet gravibus illis causis aliae nonnumquam leves fortasse, et non omnino probabiles additae sint.

CAPUT VII.

DE BELLORUM SACRORUM AD RECUPERANDAM PALAESTINAM SUSCEPTORUM EFFECTIBUS.

Quae causae Romanos Pontifices, et Principes Europaeos permoverint, ut bellum cum Mohammedanis ad Palaestinam recuperandam gererent, satis est expositum. Ex his causis, non secundum praeiudicatas opiniones, sed pro rei veritate consideratis, bellorum sacrorum iustitiam clarissime apparere, est luculenter demonstratum. Nunc quos ea bella effectus habuerint, perpendendum est. Ea est enim huius facti conditio, ut quando de sacrae expeditionis iustitia quaestio diiudicanda proponitur, causarum gravitatem extenuandam curent adversarii, quo illorum bellorum iustitia non statim occurrat; quando vero quid per illa bella effectum sit requiritur, tum mala maxima inde profecta esse, et commoda levissima ex iis manasse affirmetur, quo appareat imprudentis consilii fuisse, ea bella curare. Quae duo Romanis Pontificibus praesertim sunt iniuriosa. Nam si primum illud verum esset, illis crimini verteretur non dubitasse iniusta bella suadere; si autem secundum constaret, imprudentiae, atque inconsiderati consilii accusarentur, veluti si in harum rerum inscitia, et in tantorum periculorum ignoratione, tam grave negotium peregerint.

Cum vero nos manifeste ostenderimus iustissimis de causis ea bella fuisse suscepta, nunc alterum agamus. Evincemus autem, Romanos Pontifices, et Principes Europaeos, quorum auctoritate illa bella gesta sunt, sapienti consilio usos esse, plenam rerum, quae erant pertractandae, notitiam habuisse, et hunc exitum haec bella obtinuisse, ut omnino exaggerata ea debeant existimari, quae de damnis inde profectis adversarii conquesti sunt. Itaque apparebit falsum esse, innumera mala in Europam, atque in Ecclesiam quoque ex his bellis derivasse; adversarios vero ad sententiam suam propugnandam, commoda dissimulasse, quae ex sacris expeditionibus extiterunt, mala autem, amplificationibus suis, fuisse gravissima ostendere conatos esse, quae tamen valde leviora his bellis accepta referri debeant. Itaque possumus evincere magna fuisse commoda, quae ex his bellis orta sunt, mala vero, quae inde manarunt, tanta non esse, quanta iactant ad-

versarii. Id autem ut efficiamus, primo loco recensebimus praecipua bona, quae ex bellis sacris comparata sunt. Quo tamen brevitati consulamus, illa veluti cursim numeremus.

Videlicet deleturi iam erant Mohammedani Imperium Constantinopolitanum, vastitatem, et exitium universae Europae minabantur. Utrique huic gravissimo malo sacrae expeditiones remedium attulerunt. Nam bello in eorum regiones delato, coacti sunt Mohammedani sibi consulere, ac omne consilium abiicere alios aggrediendi. Itaque si Imperium Graecum, licet fractum et debilitatum, ad 300 circiter alios annos post primam expeditionem stetit, si ceteras Europae provincias obtinere numquam deinceps Mahommedanis licuit, immo si coacti sunt plures ex iis deserere regionibus, quas occupaverant, haec commoda plane maxima, sacris his expeditionibus sunt tribuenda.

His addendum est, intestina dissidia, et bella civilia per sacras expeditiones penitus extincta esse. Est omnino in illarum aetatum historia exploratum, tanta ea dissidia fuisse, ut universas Occidentales urbes caede compleverint, et extremum in discrimen adduxerint. Sapientissimi quidem Ecclesiae Antistites huic Occidentalium calamitati obiecerunt *treguam Dei*, ut aiebant, morem nempe, ut quibusdam hebdomadae diebus essent veluti quaedam horum dissidiorum induciae, atque iis diebus nemini liceret inimicos suos laedere, aut lacessere. At hoc remedium extenuaverat quidem aliquantulum, verum non extinxerat hominum furorem, qui tunc tandem penitus sublatus est, cum sacris expeditionibus susceptis, turbulenti illi homines, et iniuriarum impatientes in Asiam se contulerunt, et adversus Christiani nominis hostes arma ceperunt, quibus hactenus in Christianos, civesque suos usi fuerant.

Nemo vero negabit per haec sacra bella restitutam in Gallia praesertim, et in Britannia, Regiae potestatis amplitudinem fuisse, quae superiorum Regum imbecillitate, in eorum manus, magna ex parte collapsa erat, qui feudi nomine provincias aliquas, vel tractus, aut urbes obtinebant. Nam his, aut in bello mortuis, aut feuda Regibus vendentibus, quo pecuniam bello necessariam compararent, Reges veterem in eas ditiones potestatem recuperarunt, everso prorsus hominum dominatu, qui Regibus molestus, et Reipublicae perniciosus maxime erat.

Effici quidem posset, si res postularet, haec commoda, quae hactenus memoravimus, ita percepta ex sacris expeditionibus esse, ut qui illas suaserunt, vel susceperunt, eadem sibi animo certe proposuerint. At nonnulla bona inde extiterunt plane inopinata, quae tamen non valent minus, id quod contendimus, demonstrare. Huius generis est omnino, ars, qua ad navigandum erudimur, quae magnos progressus in sacris expeditionibus habuit, eo quod ad copias, et commeatus in Asiam transferendos, multo opportunius, minusque periculosum maritimum iter, quam terrestre iudicatum sit. Hinc Itali, Veneti, Ligures, Pisani, et Florentini, navigandi peritissimi evaserunt, atque ab iis Occidentales ceteri eam artem hauserunt, quae nostris temporibus ita est exculta, ut ad summum prorsus pervenisse videatur.

Facile est sentire, cuius utilitatis, ac publici commodi haec, quae diximus, causa fuerint. Etenim peritiam in navigando, negotiationis, commercii, et divitiarum amplificatio consequuta est. Hactenus Constantinopolis, veluti universi orbis Emporium habitum fuerat, ubi Indicae praesertim merces venales exponebantur. Aucta vero Italorum navigatione, merces ex India illi sibi compararunt, et navigationem instituerunt ita lautam, et fructuosam, ut non modo populi, quos memoravimus ditissimi evaserint, sed et multo cum

fenore pecunia recuperata sit, quae in iis bellis fuerat impensa.

Postremo ut omittam cetera, bonae artes, litterarum studia, et humanitas omnis, his expeditionibus iterum in Occidentalibus provinciis oriri coeperunt. Neque enim fieri potuit, ut homines nostri, licet rudes illi quidem et inculti, per 200 annos inter Graecos versarentur, quin eorum exemplo, qui multum adhuc de veteri eruditione retinebant, aliisque rebus omnibus, ad artium, et litterarum studia, et ad omnem humanitatem inflammarentur. Illud igitur affirmari iure potest, ex XII praesertim saeculo repetenda esse illius inter nostros in studiis industriae, et alacritatis initia, quae tam felices progressus posterioribus aetatibus habuerunt, ita ut Graecia capta, etiam tum artes agresti Latio intulisse, dicenda quodammodo videatur.

Ostendimus, nisi fallor, quae, quantaque bona ex sacris his bellis profecta sint. Ea profecto fuere eiusmodi, ut Carolus Villersius ipse, Ecclesiae Catholicae valde inimicus, eadem dissimulare non potuerit. Legatur enim Historiae Ecclesiasticae compendium periodo IV iuxta praeiudicatas opiniones suas ab eo homine scriptum, et adiectum operi, quod Parisiis tertium editum est anno 1808 quodque alio loco a nobis commemoratum fuit, atque inscribitur, *Essai sur l'ésprit, et l'influence de la réformation de Luther*. Fatetur ibi Villersius, ea bella ad Europam erudiendam vehementer contulisse, eiusque populos docuisse, communem causam simul agere, atque unam veluti societatem efformare, in constitutionem denique, cultumque Europae socialem, sacras expeditiones magnam vim habuisse. Quod si Voltairius, ceterique horum bellorum accusatores, cum gravia mala exaggerant ab iis orta, magna commoda, quae inde manarunt, taciti praetereunt, ostendunt ii certe, se non fide bona, sed animo maledicendi rem agere; ac silentio suo indicant, se persuasum habere, bona ex his bellis orta cum malis comparata, quae amplificant, multo illis graviora, et numero plura comperiri.

Longum esset omnes hac in re adversariorum querelas persequi, et ea omnia refellere, quae de malis, sacrorum bellorum causa profectis lamentantur. Ut modum igitur adhibeamus, duobus praecipue commemoratis incommodis, cetera praetermittamus. Incredibile dictu est, quantopere illorum temporum Europae conditionem adversarii lamententur. Tantam enim factam putant ob ea bella hominum iacturam, ut universae Europae vastitatem, solitudinemque ea attulisse contendant. Huius vero rei demonstrandae causa, initis, subductisque rationibus, ostendere se aiunt posse, ad vicies centena hominum Latinorum millia in iis periisse. Haec vero argumentationis ratio est eiusmodi, ut qui illa utuntur, vel nihil sapere, si rem serio obiiciant, vel fucum facere, lectoresque suos decipere velle videantur. Tantus enim hic labor, ineundi, subducendique rationes mortuorum hominum, esset fortasse adversariis non redarguendus, modo constaret, neminem eorum, qui iter Hierosolymitanum iis in expeditionibus aggressi sunt, domum reversum esse. Atqui, etsi fateamur, rerum inopia, peste, Graecorum fraude, Mohammedanorum crudelitate, aliisque causis plures ex iis obiisse, universa tamen eorum bellorum historia docemur, plures etiam domum rediisse post absolutam, sive feliciter, sive infeliciter expeditionem, quam susceperant. Quae igitur argumentandi ratio est, eo quod concedi adversariis possit, vicies centena hominum millia iis in expeditionibus arma cepisse, eundem illum hominum numerum, caesum, deletumque affirmare, cum constet plures incolumes e bello reversos esse? Quamquam neque illud posset adversariis concedi, etsi universi prorsus interiissent, tantam illam caedem iudican-

dam esse, ut inde Europae vastitas, ac solitudo consequeretur. Studium enim illarum expeditionum suscipiendarum ad 200 annorum tempus sane diuturnum perduravit. Iam vero si huius temporis ratio habeatur, patebit, vix decem hominum millia singulis annis periisse. Haec vero iactura poteritne talis existimari, ut tanto fuerit Europae detrimento, quantum conqueruntur adversarii, modo animo reputemus non ex una solum, vel duabus, sed ex universis Occidentalibus provinciis eos profectos esse, qui sacras illas expeditiones susceperunt? Iure ergo affirmavimus, exaggerata per adversariorum narrationem ea mala fuisse, quae ex his bellis profecta esse iidem contenderunt.

Nunc breviter est quoque respondendum veteris Ecclesiasticae disciplinae severitatis amatoribus, atque, ut volunt haberi, eiusdem restitutoribus, eisque ostendendum, non esse, quod tantopere conquerantur mala plurima in Ecclesiam universam ex sacris expeditionibus manasse. Loquar ego tantum de veteri poenitentiae canonicae disciplina, quam horum bellorum occasione penitus deletam fuisse illi deflent. Proposita enim iis, qui arma susciperent, ab Urbano II, aliisque Pontificibus *Indulgentia Plenaria,* cuius antea nullum forte editum fuerat exemplum, inductus paullatim mos est, ut haec facilitas erga alios etiam adhiberetur, qui res multo leviores peragerent, atque ita vetus illa poenitentiae canonicae severitas, non remissa tantum, sed penitus intermissa sit. Hinc si adversarios audias, morum et omnis sanctitatis pernicies exorta est. Hinc coercendae licentiae frena dimissa, hinc vivendi ratio mutata, hinc Ecclesiae facies quodammodo eversa est.

Atqui nimis inique de rebus omnibus, quae expeditiones sacras respiciunt, adversarii iudicant. Concedi enim potest has expeditiones contulisse aliquid ad poenitentiae canonicae disciplinam abrogandam, omnem vero eius abrogationem ab iis repetendam esse concedi nulla ratione potest. Neque hoc ab ipsius poenitentiae canonicae disciplinae historia abhorret. Constat enim iam superioribus temporibus, eam disciplinam multum fuisse debilitatam, ac de veteri eiusdem observatione iam multum fuisse remissum. Mos enim, antequam bella sacra susciperentur, iam obtinuerat, ut pluribus rationibus redimi canonica poenitentia posset.

Erat profecto poenitentiae canonicae redimendae ratio, iam a superiori aetate, missarum celebratio. Erant eleemosynae pauperibus iuvandis tributae. Erant sacrae peregrinationes eaeque tum temporis, frequenti fidelium usu celebratae. Sumptus denique, vel in sacra, vel in publica opera, canonicam poenitentiam compensabant. Haec, aliaque, cum iam in more esset ideo peragere, ut poena canonibus statuta redimeretur, nemo denegabit, antequam sacra bella susciperentur, poenitentiae canonicae disciplinam multum de veteri severitate remisisse, ac iniuste idcirco omnem eius abrogationem ab iisdem bellis derivari.

Neque vero, si aliqua expeditionum sacrarum pars fuit in ea disciplina abroganda, id sine magna utilitate contigisse putandum est. Non retardavit enim id, sed excitavit omnino plures homines ad sanctiorem vitam ineundam. Etenim cum talis esset hominum eius aetatis imbecillitas, ut vitae in melius mutandae difficile consilium inivissent, si canonica poenitentia iis fuisset omnino subeunda, proposita indulgentia plenaria factum est, ut, eo timore sublato, ad capessendam sanctioris vitae rationem, facile adducerentur.

Neque id a nobis, causae, quam suscepimus, defendendae gratia affirmatur. Possumus enim hoc gravissimis testimoniis ostendere. Testis huius rei S. Bernardus Claravallensis est, qui epistola 365 affirmat, hoc

omnino bonum sacrarum expeditionum occasione, ex indulgentia plenaria ortum esse. Testis Innocentius III, qui epistola 16 et 28 hanc etiam utilitatem sacra bella attulisse iudicavit, ut memorata indulgentia proposita, plures, de quorum salute desperandum videbatur, ad saniorem mentem revocati sint, et cum Ecclesia reconciliati, vitam Christiano homine dignam iniverint.

Post haec tam clara rationum adducta momenta, quae probant, magna quidem, ac perennia commoda fuisse ea, quae ex bellis sacris profecta sunt, omnes per se intelligent, ut opinor, iniuste eos fecisse, qui tantopere de malis conquesti, quae ex his bellis manarunt, vel omiserunt, vel extenuarunt certe amplissima illa commoda, quae ex iisdem profluxerunt.

Satis ista sunt, ut pateat, commoda, quae ex bellis istis sacris profluxerunt, amplissima, et perennia fuisse, mala vero quae inde manavisse dicuntur, cum iisdem commodis comparata, levia omnino, et saepenumero ad detrahendum conficta. Itaque non morabor in reliquis refellendis, quae in ista causa obiecta sunt, ut plura prorsus alia mala, praesertim erga Religionem oborta ex bellorum sacrorum occasione fuisse ostendatur. Ea recenset, et veluti certa mala numerat, inter ceteros, Moshemius in Inst. saec. XI part. 1 cap. 1 §. 10: scilicet auctam idcirco plurimum Romanorum Pontificum potestatem, divitias Ecclesiae et Ordinis Ecclesiastici, ac monachorum praecipue multum fuisse amplificatas; liberiorem factam esse Ecclesiasticorum vitam, confictas denique Sanctorum reliquias in Europam inductas, aliaque eiusmodi.

Equidem arbitror, omnium hanc esse sententiam, quae eo loco dicit Moshemius non esse talia, ut responsionem mereantur. Nam primum illud de aucta per sacras expeditiones Romanorum Pontificum potestate, est omnino falsum, cum bellorum sacrorum effectus omnino distincti sint ab earum rerum natura, quae cum potestate spirituali, vel amplificanda, vel minuenda quidquam commune habere possunt. Praeterea Pontificia potestas, natura sua suprema erat, neque bellorum sacrorum ope indigere poterat, ut augeretur. Denique haec methodus a Moshemio usurpata, ut in singulis quibusque rebus, inter se, toto genere disparibus, obiiciat semper Pontificiae potestatis incrementum, adeo est inepta, ut per se ipsam declaret accusationis falsitatem. Nam ex. gr. si de decretalibus quaeras, earum opera hanc potestatem auctam fuisse dicit; si de Maiorum Ordinum Clericorum caelibatu disseras, id Romanorum Pontificum potentiam amplificasse contendit; si de libertate Ecclesiae loquaris, hoc Romanos Pontifices potentiores fecisse ait; si de Graecorum schismate agas, excitatum illud praecipue dicit, ob istam dominandi cupidinem; si de armis contra Saracenos, et Turcas susceptis, et de sacro bello gesto sermo instituatur, per id Romanorum Pontificum potentiam crevisse affirmat. Cum vero ex rebus tantopere invicem disparibus ille idem semper manavisse confidenter commemoret, hoc satis demonstrat, in querela eiusmodi toties repetita, falsitatem omnino contineri.

Reliqua, quae indicavimus, sunt etiam leviora. Non intelligitur enim quale damnum in Ecclesiam per cruciata bella profectum sit, quando dicatur, per ea bella eiusdem Ecclesiae, et Ecclesiastici Ordinis divitias auctas esse. Nolo autem immorari in facti huius veritatis inquisitione.

Quae de depravatis Ecclesiasticorum moribus Moshemius ait, superius vidimus hanc calamitatem fuisse sacri belli susceptione vetustiorem. Immo vero, cum hoc bellum geri coeperit post Leonis IX, Nicolai et Alexandri II, ac Gregorii praesertim VII pontificatum, potest sine dubitatione affirmari, eo tempore, quo sacra bella gesta sunt, multum re-

medii huic malo, sollicitudinem Romanorum Pontificum, et canonicam severitatem adhibitam iam attulisse.

Ea deinde quae exaggerate Moshemius recenset de confictis Sanctorum reliquiis in Europam allatis, non probant certe, quod ipse contendit. Nam ex hoc nullum detrimentum Ecclesia accepit, quae circa legitimum cultum veris Sanctorum reliquiis exhibendum, veterem doctrinam suam accurate retinuit, et semper propugnavit. Praeterea data opera est, ut huic rei, quam Moshemius obiicit, opportune consuleretur. Vellem denique considerasset Moshemius quisnam fuisset futurus Ecclesiae status etiam in Europa, si Cruciatorum armis non fuissent prohibiti Mohammedani, quominus illam sibi subigerent. Etenim quae in ceteris provinciis ii fecerunt, quas occuparunt, ostendunt perspicue, quam misera tunc in Europa quoque futura fuisset Ecclesiae conditio. Restat igitur, quod ab initio proposuimus, commoda quamplura, eaque perennia ex bellis sacris manavisse, incommoda vero, et mala inde profecta, si cum illis comparentur, levissima debere iudicari.

CAPUT VIII.

DE SCHISMATE GRAECORUM AB ECCLESIA LATINA PER MICHAELEM CERULARIUM PATRIARCHAM CONSTANTINOPOLITANUM RENOVATO.

Cum institutum huic operi propositum in eo versetur, ut de praecipuis Historiae Ecclesiasticae capitibus in illo agatur, ipsa rei consideratio ostendit, omitti non posse aliqua dicere de schismate quod acriter saeculo XI a Graecis contra Latinam Ecclesiam renovatum est. Hoc enim pertinet ad facta, quae in huius aetatis historia possunt praecipua existimari, et quae peculiarem idcirco a nobis pertractationem requirunt. Hoc vero multo magis demonstrat, hic illud factum omittendum non esse, quia post fuse pertractata ea, quae saeculo IX in ista causa evenerunt, ex quo Photius hoc schisma primitus commovit usque ad eiusdem Photii mortem, nunc schismatis Graeci saeculo XI factae instaurationis expositio necessario recensenda videatur, veluti illarum rerum, quae in tam gravi hoc negotio iam adducta sunt, chronologica prosequutio.

Si ratio temporum tantummodo habeatur, haec schismatis renovatio contigit antequam Gregorius VII Pontificatum susciperet. Sed Pontificis celeberrimi, qui constituit quodammodo huius saeculi historiam Ecclesiasticam, res gestae postulabant, ut de singularibus eius in Ecclesiam meritis primum ageretur. Nunc igitur de schismatis Graeci renovatione agemus. Et quoniam illud potissimum evenit Michaelis Cerularii Constantinopolitani Patriarchae superbia ac scelere, primum breviter de huius hominis vita, et de iis, quae in ipso schismate renovando contigerunt, nonnulla referemus, in qua re ut brevitati, et narrationis simul veritati consulamus, recensebimus, quae exponit doctissimus Le-Quienius Ordinis PP. Praedicatorum in *Orientis Christiani* tomo I pag. 260 et seqq., ubi de Alexio, et eius successore Michaele Cerulario agit, et quae sunt ad huius facti historiam imprimis opportuna, erudite perstringit.

Eustathio II Patriarchae mortuo anno 1025 Alexius successerat, ita volente Basilio Bulgaricida Imperatore, qui postquam, operam dante Ioanne Protonotario, praecipuo eius in publicis negotiis gerendis administro, Alexium in Patriarchali Sede statuisset, vespere eiusdem diei mortuus est. Itaque Alexius Patriarcha

fuit Constantino Basilii fratre, Romano Argyropulo, Michaele Paphlagone, Michaele Calafata, et Constantino Monomacho Imperatoribus usque ad annum 1043.

De hoc Patriarcha illud memoriae proditum est inter cetera, eum ad Palatium vocatum esse nocte diei 5 Aprilis anni 1034, in quem diem Feria quinta in Coena Domini incidebat; hora, qua Passionis Domini officium canebatur, et accitum eo fuisse tamquam ex Imperatoris Romani Argyropuli mandato; eum tamen mortuum, seu potius veneno sublatum reperisse; Zoen vero Augustam in aureo triclinio ornato sedentem in suggesto protulisse Michaelem Paphlagonem, atque a Patriarcha petiisse, ut hunc sibi coniugem sacris precibus adstringeret; Patriarcham attonitum haesisse, et dubitasse vehementer num assentiretur, sed Ioannem Eunuchum, orphanorum curalorem, Michaelis germanum, auri libris quinquaginta Alexio, et Clero itidem oblatis, effecisse, ut petitioni Patriarcha assentiretur, ac nuptiis benediceret. Conatus est deinde Ioannes iste Alexium e Patriarchali dignitate deiicere, atque ipse illam occupare, obiecitque Alexio, eum illegitimum Patriarcham esse, quia non communi suffragio a canonibus requisito, sed Imperatoris iussu, ac decreto, ad eam dignitatem obrepsisset. Verum Alexius e periculo evasit incolumis responsione praeter exspectationem data, videlicet oportere simul Metropolitas, aliosque a se ordinatos, et Ioannis studiosos, exauctorari, et anathema in Imperatores pronuntiari quos ipse coronaverat.

Alexio huic, scilicet homini imprimis avaro, die 20 Februarii anno 1043 demortuo, Michael Cerularius successit, qui antea a Ioanne illo Eunucho, cum in Michaelem Paphlagonem rebellaret, in monasterium relegatus erat. Cerularius Michael igitur die festo Dominicae Annunciationis, Patriarcha constitutus, brevi ostendit, atque effudit palam virus iniquitatis suae, instaurato, auctoque schismate Graecorum erga Ecclesiam Latinam, una cum Leone Acridano Archiepiscopo, et Niceta Stethato, pervicacissimi ingenii schismaticis sociis suis.

Sui ab Ecclesia Romana dissidii Michael Cerularius Petrum Antiochenum litteris certiorem fecit, quibus litteris tamen talis data responsio est, ut Cerularius intelligere debuerit, eius factum ab eo vehementer improbari. Leo IX Pontifex Maximus tunc Ecclesiae praeerat. Is omnem statim sollicitudinem suam eo convertit, ut schismatis malo occurreret. Misit ergo Legatos Constantinopolim ad Constantinum Monomachum Imperatorem eo animo, ut Michaelem Cerularium ad meliora consilia revocaret. Verum cum is Legatorum praesentiam, atque colloquium constanter, et de industria vitaret, illi in templo S. Sophiae inter missarum solemnia, cum Patriarchae pervicacia omnibus esset cognita, excommunicationis decretum in Altari coram omnibus, contra Patriarcham ipsum deposuerunt, et pedum suorum excusso pulvere abituros se esse declaraverunt.

His Michael Cerularius commotus minime est, sed in consilio nefarie suscepto perseveravit, schismatis propugnandi. Luculenter igitur statuit demonstrare, se prorsus contemnere Romani Pontificis auctoritatem, et nihili ea facere, quae ille in hoc negotio statuerat.

Itaque habuit cum Episcopis, qui apud ipsum erant, synodum, atque in ea contra Legatos a Leone IX missos anathematis sententiam tulit. Quo facto ostendit quam acerbo iam esset, et quam elato erga Sedem Apostolicam animo. Voluit quidem homo subdolus, id quod sceleste patrabat, quodammodo tegere, ac spargere idcirco, eos, qui se Legatos Pontificis esse affirmabant, non a Leone, sed ab Argyro Italici exercitus duce, quem vehementissime ipse

oderat, missos esse. Haec autem Cerularii Synodus anno 1054 habita est.

Sunt qui a Cerulario, eo tempore, Pontificis Romani nomen e sacris tabulis expunctum esse putaverint. Verum id ab eo Patriarcha factum tunc esse non videtur. Nam in memorata ad Petrum Antiochenum epistola, id a Decessoribus suis patratum esse Michael referebat. Videlicet id audacter ab Eustathio II Patriarcha anno 1022 factum esse existimari iure potest, quando ille veterem de suscipienda Patriarchae *Oecumenici* appellatione petulantiam renovavit: de qua re fuse egimus cum de rebus a Gregorio Magno gestis, et de controversia Sanctum illum Pontificem inter et Ioannem Ieiunatorem habita pertractavimus. Itaque petierat Eustathius Basilii Imperatoris potentia fretus, ab Ioanne XIX Pontifice, ut sibi liceret *Oecumenici* appellatione uti. Id cum Pontifex recusasset, ea evenerunt, quae ab indignato Eustathii animo, inique Pontificis inimici obtinuerunt, ut Ioannis nomen a tabulis Ecclesiasticis tolleretur. Id vero tunc factum esse, Leo IX ipse ad Cerularium, atque ad Constantinum Imperatorem scribens, satis manifeste significavit.

Haec fuere schismatis a Cerulario factae renovationis initia. Certum est praeterea Cerularium hominem ambitiosum imprimis fuisse, quo fiebat, ut non in Ecclesiasticis tantum, sed et in civilibus quoque negotiis primas partes a se agendas esse, putare se non dissimularet. Hinc Constantino Monomacho mortuo, Cerularius auctor fuit, ut Michaeli Stratiotico imperium adimeretur. Isacacio praeterea Comneno visus est favere, licet ipse vere, non Patriarchalis tantum dignitatis retinendae, sed imperatoriae quoque potestatis obtinendae cupidissimus esset.

Verum haec tanta animi ambitiosi contentio Cerularium tandem perdidit. Etenim non dubitaverat aliquando Imperatori Isacacio palam mentem suam de potestate illa sibi arroganda aperire; sed haec eius summa temeritas Imperatorem commovit, ut se penitus ab eius conatibus, et ambitiosis consiliis expediret. Ita rem narrat Ioannes Scylitzes, Curopalata dictus, Maior Domus Imperatoris, qui Graeci Imperii historiam ab ineunte saeculo IX usque ad an. 1081 scripsit. Ita, inquam, Scylitzes ait: « Patriarcha inexplebili Imperatoris » benevolentia fretus, adversus illum » elatus est, non petitionibus modo, » atque hortationibus utens, si quan- » do alicuius, aut pro aliquo indige- » ret, sed et quum identidem voti » compos non fieret, praeter frequen- » tiores, odiosasque postulationes, » minas, et inconsultas increpationes » adhibebat, ac nisi pareret, Imperii » amissionem minitabatur, tritum » illud, ac vulgare dictum intentans: » *Furne te condidi, Ego et te deii-* » *ciam.* Aggressus etiam est cocco » tinctos calceos induere, antiqui Sa- » cerdotii hunc fuisse morem asse- » rens, et his novum quoque Archie- » piscopum uti oportere: nihil quip- » pe Sacerdotium inter et regnum, » aut prope nihil interesse. Quae Im- » perator audiens, agere potius stu- » duit, quam pati. »

Scilicet ultionem sumendam, et Patriarcham deiiciendum esse constituit Imperator, ut suae tranquillitati consuleret. Quamobrem quodam die festo Angelorum, quod festum Graeci die octava Iulii, et sexta Septembris agunt, anno 1059 cum Cerularius ad suburbana loca, solemnitatis causa se contulisset; Imperator e throno illum deiiciendum, et mulo impositum ad Blachernarum littus, atque inde in Praeconesum deportandum esse decrevit. Conatus eodem tempore est, ei per Metropolitas persuadere, ut Patriarchatu sponte abdicaret, nisi vellet ignominiose ea dignitate spoliari. Cerularius tamen restitit, et indignatione percitus, ac dolore confectus non multo post mortuus est. Quae ex Le-Quienio hic cursim retulimus, qualis homo Ceru-

larius fuerit satis clare demonstrant. Crimina vero ab eo plura patrata explicavit fuse in Oratione, quam contra illum ad Synodum, in qua Episcopatu indignus is iudicatus est, habuit Michael Psellus vir doctissimus, Michaelis Ducae Imperatoris Praeceptor, qui ab anno 1050 claruit, publicis muneribus, atque honoribus deinde perfunctus.

Opportunum profecto arbitrati sumus ista referre, ut quem dissidii sui instauratorem habuerint Graeci appareat: videlicet hominem ambitionis vitio abreptum, et superbia tantopere elatum, ut neque sibi ipsi parceret. Nam si a superbiendo aliqua ratione temperasset, vel si a dominandi cupiditate aliquando destitisset, non ad consilia illa Imperatorem antea ipsi benevolum commovisset, quae illi extremam perniciem attulerunt. Exsistit etiam ex his, in schismate renovando accidisse apud Graecos, quod saeculo nono in illo primum commovendo contigerat. Ambitione enim, ac superbia inflammatum fuisse Photium suo loco vidimus, ut gravissimum illud dissidium contra Sedem Apostolicam, et Ecclesiam Latinam primo excitaret. Iisdem vero criminibus nunc factum esse narravimus, ut Michael Cerularius tantum in Ecclesia malum renovaret.

Quis vero considerata duorum hominum istorum indole, non statim intelligat, etiam habita auctorum suorum ratione, poenitere Graecos debuisse, ab Unitatis Catholicae centro avelli se passos esse? Quis potest enim sibi in animum inducere, duos hosce homines, ob gravem aliquam rationem, non autem ut vitiis, quibus tantopere laborabant, indulgerent, ea patrasse, quae commiserunt? Homines enim superbos, atque supra modum ambitiosos, audacter egisse ut ambitioni, superbiaeque suae satisfacerent, quis mirari potest? Est praeterea illud quoque consideratione dignum, duos istos homines, quorum alterum principem, alterum renovatorem schismatis sui Graeci sequuntur, duos Pontifices Maximos, quibus gerentibus pontificatum memorata crimina ii patraverunt, impugnare, atque aspernari ausos esse, qui doctrina, ecclesiasticae unitatis conservandae, disciplinaeque tuendae studio, atque una simul singulari vitae sanctitate praestantes ita erant, ut utrique Sanctorum honores adhibendos esse Ecclesia decreverit. Hoc multo magis demonstrare Graecis debuit, qui duces illos duos in schismate amplectendo, ac retinendo sequi voluerunt, iniustitiam, ac scelus illorum, qui tantum eorundem patriae malum attulerunt.

Atque hoc quidem loco illud praetermitti non posse videtur, talem esse Apostolicae Sedis inimicorum animum, ut non dubitent ita narrationem suam redigere, veluti si historia huius facti ferat, Michaelis Cerularii arrogantiae similem Leonis IX agendi rationem fuisse. Videlicet in Cerularii facto referendo, ita rem exponunt, tamquam si aequo iure, et auctoritate, Cerularium inter et Leonem IX certatum sit, prout de Photio, et Nicolao I agentem Moshemium loquutum fuisse in saeculi IX praelectionibus cap. 82 ostendimus.

Itaque de hac re loquens, « Obtentus belli, Moshemius ait in Instit. » Hist. Eccl. saec. XI parte 2 cap. 3 » §. 9, obtentus belli cura veritatis, » et religionis erat, vera autem causa » tam Graeci, quam Latini Pontificis » superbia, et dominandi libido. Latinus variis artibus, et consiliis » Graecum imperio suo subiicere, » atque Alexandrinum Antistitem, et » Antiochenum ab eius auctoritate » abducere, secumque coniungere tentabat; quam machinationem, status » parum felix et quietus Reipublicae Graecae iuvabat. Romani enim » Pontificis amicitia Graecis contra » Normannos in Italia, et contra Saracenos valde utilis videbatur. Graecus e contrario potestatis suae fines » dilatare, Latino nulla re cedere, » denique Orientales Patriarchas sub » leges suas cogere cupiebat. Igitur

» Cerularius suo, Leonisque Acridani » Praesulis, quo imprimis consilio- » rum socio utebatur, nomine, epi- » stola ad Ioannem Tranensem in » Apulia Episcopum data, Latinos » variorum errorum publice accusa- » bat. Respondebat Leo IX Romanus » Pontifex alia epistola valde impe- » riose scripta, et praeterea in Con- » cilio Romano Graecos sacrorum » communione excludebat. » Post haec Moshemius, cum de Legationis causa, Legatisque ipsis, a Leone Constantinopolim missis, ac de Pontificis epistola obloquutus esset, atque ea, quae Constantinopoli tunc evenerunt, imprudentiae tantum, atque inconsiderato consilio Legatorum Apostolicae Sedis, minime vero insolenti erga eos a Cerulario adhibitae agendi rationi tribuisset; sententiae a Legatis in Cerularium, Leonem Acridanum, eorumque socios pronuntiatae opponit ea, quae Cerularius contra Legatos patravit. « Graecus Antistes, » inquit, Latini Legatos omnesque » eorum amicos, et fautores vicissim » in concilio detestabatur, sacrorum- » que communione indignos pronun- » tiabat. »

Hanc narrationem qui bona fide legat, et qui simul nesciret quanto Leo IX Cerularium potestate superaret, ac Pontificem legitime restitisse ignoraret Cerulario contra iustitiam, et veritatem, ambitionem suam explere conanti, existimare posset, prout superius significavimus, aequo iure, ac pari potestate a Leone IX et Michaele Cerulario quaestionem agitatam esse. Sed ista Moshemius ideo falsa ea ratione narravit, ut in renovati schismatis invidiam communem, Pontificem et Cerularium vocaret. Diversam vero utriusque rationem fuisse, explorata res est.

Etenim prout constat, Leonem IX suprema iurisdictionis potestate in Ecclesiam praeditum, iure potuisse, ac debuisse Cerularium iniuste, ac superbe agentem graviter coercere; ita simul perspicuum est, Cerularium iure non potuisse Romano Pontifici, cui et ipse omnino subesse debebat, repugnare. Colligitur vero manifeste ex facti historia, atque ex Cerularii ingenio, obtentum belli ab eo renovati superbiam, ac dominandi libidinem fuisse. Nihil autem tale de Leone IX viro sanctissimo dici, nisi per calumniam potest, qui ut supremam in Episcopos omnes potestatem exerceret, primatum ipsum iurisdictionis a Christo institutum, potestatis huius fontem certissimum habebat. Neque opus erat Leonem variis artibus, et consiliis tentare, Alexandrinum, atque Antiochenum Antistitem a Cerulario adducere, ac sibi coniungere. Explorata enim erat universa Ecclesiae disciplina, in qua continebatur, duos illos Patriarchas Constantinopolitano non esse subiectos, vetitumque graviter esse ne is illorum iura violaret. Leoni vero tamquam D. Petri successori, ac Iesu Christi D. N. Vicario, Patriarchae omnes, et ceteri quotquot erant in orbe terrarum Episcopi, qui ab Ecclesia deficere noluissent, penitus suberant.

Quae vero in adducto loco, de Leonis IX litteris, deque legatione a Pontifice Constantinopolim missa, ac de iis, quae tunc evenerunt, Moshemius recenset, ea etiam non secundum facti veritatem ab illo relata esse apparet. Etenim Pontificii Legati Humbertus Cardinalis, Petrus Amalphitanus Archiepiscopus, et Fridericus Archidiaconus, ac Cancellarius Ecclesiae Romanae, viri gravitate, et rerum gerendarum peritia praestantes erant, iique vere ad extinguendum schisma, quod tunc iterum conflatum erat, Constantinopolim fuerant destinati. Cerularius autem fuit is, cuius culpa factum est, ut ad ea extrema res pervenerint, de quibus Moshemius conqueritur. Is Legatorum praesentiam, prout superius diximus, constanter, et de industria vitavit, interea dum in detrahendo de Ecclesia Romana, atque in reliquis conatibus suis obstinate

persisteret, is eo res compulit, ut Legati, ad suum, et quod maximi faciendum erat, ad tuendum Sedis Apostolicae honorem, memoratam superius condemnationis sententiam pronuntiaverint. Non ergo importunum aliquid, insolens, atque imprudens, quemadmodum Moshemius serio affirmat, in his peragendis Legati commiserunt.

Fuerunt certe Leonis IX litterae ad coercendum Cerularium scriptae gravitatis plenae, prout eiusdem dignitas postulabat. Falsum est vero, quod idem scriptor confidenter pronunciat, eas magnam arrogantiam continuisse. Neque enim arrogantia, sed auctoritatis possessio certissima est, quae efficiebat, ut Leo graviter scriberet, et Sedi Apostolicae obtemperandum esse iuberet.

Denique, quod adiungit Moshemius factae a Legatis Apostolicis condemnationi Cerularium obiecisse id, quod in Concilio suo gessit, videlicet, Legatos, eorumque socios ac fautores, communione sua indignos esse ab eo iudicatos, id est prorsus contemnendum. Nullam enim, et irritam hanc Cerularii sententiam fuisse, atque aliud non demonstrare, nisi pervicaciae, ac superbiae perspicuum argumentum, adeo cognita omnibus res est, ut explicatione non indigeat. Facillime ergo potest ostendi, Moshemium, quando Leonem IX ac Michaelem Cerularium ita traducit, veluti si aequo iure inter se dimicarent, falsam prorsus narrationem attulisse.

Post tot illa, quae hactenus recensuimus, et quae schismatis renovati iniustitiam, scriptorum vero, qui illud defendere visi sunt, non inconsideratum modo, sed etiam adversum animum ostendunt, nunc sunt aliqua dicenda de iis, quae ad schismatis istius renovati excusationem Michael Cerularius protulit, et deinde eius asseclae propugnaverunt.

Itaque primo loco hoc certum est, Michaelis Cerularii, et Leonis IX Pontificis tempore illud evenisse, quod praecipue occasionem attulerat controversiae Pelagium II ac Gregorium Magnum inter, et Ioannem Ieiunatorem Episcopum Constantinopolitanum primitus excitandae. Scilicet non solum Cerularius *Oecumenici* Patriarchae nomen suscipere superbe volebat, sed etiam ea appellatione suscepta, iurisdictionem in Alexandrinum, et Antiochenum Patriarcham volebat exercere.

Constat id ex Leonis IX praesertim litteris. Nam ep. 6 Leo se accepisse grato animo affirmat quae Cerularius referebat de studio suo concordiam inter Graecam ac Latinam Ecclesiam confirmandi, sed una simul conquestus est, illud « intolera- » bile esse, quod nova ambitione, » Alexandrinum et Antiochenum Pa- » triarchas antiquis suae dignitatis » privilegiis privare contendens, con- » tra fas, et ius suo dominio subiu- » gare conaretur. »

Similia prorsus sunt, quae Leo IX Petro Antiocheno Episcopo respondit. In suis enim aliis litteris Leo postquam Antiocheni Petri fidem laudavisset, haec prosequutus est de Ecclesia Antiochena, in quam Cerularius potestatem conabatur exercere: « Pro cuius fidei excellentia, ter- » tiam a Romana Ecclesia dignitatem » retinet Antiochena, quam te de- » fendere summopere monemus, non » tuae gloriae causa, sed pro Sedis, » cui ad tempus praesides, antiqua » honorificentia. Nec revoceris ab hac » intentione, cuiuslibet pompa, vel » arrogantia, quin constanter defen- » das honorem, quem Antiochenae » Ecclesiae reliquerunt omnia Pa- » trum Concilia. Ad quod utique, si » oportuerit, maxima mater, Roma- » na scilicet, atque prima Sedes tam » dilectae sibi filiae, et consociae, » nusquam, et numquam deerit. Quod » totum ideo dicimus, quia quosdam » conari minuere antiquam dignita- » tem Antiochenae Ecclesiae audivi- » mus. » Eadem Leo Pontifex habet in epistola ad Constantinum Monomachum Imperatorem, quo loco con-

queritur, Michaelem Cerularium contendere, Alexandrinum, et Antiochenum Episcopos « antiqua dignitate » sua spoliare, et contra fas, et ius » sibi subdere nova ambitione.»

Itaque erat perspicuum, quo Cerularius tenderet, et qualem sibi indebitam affectare vellet auctoritatem, scilicet, idcirco illum curare appellationem Universalis Patriarchae sibi tribuere, ut reliquis Episcopis, Alexandrino etiam, atque Antiocheno se superiorem esse demonstraret. Id diserte Leo IX ostendit in sua ad Michaelem ipsum Cerularium epistola, in qua ei exprobrat per superbam illam Universalis Patriarchae appellationem, eum conari ceterorum Episcoporum potestatem imminuere. Nam inquit: « Qualis vero, » et quam detestabilis, atque lamen- » tabilis est illa sacrilega usurpatio, » qua te universalem Patriarcham » iactas ubique, quum omnis Dei a- » micus huiusmodi hactenus horrue- » rit honorari vocabulo! Quis post » Christum convenientius posset in- » signiri hoc vocabulo, quam cui dici- » tur divina voce: Tu es Petrus, et » super hanc Petram aedificabo Eccle- » siam meam? Verumtamen, quia ille » non invenitur Universalis Aposto- » lus dictus, quamvis Princeps Apo- » lorum sit constitutus, nullus suc- » cessorum eius tam prodigioso prae- » nomine consensit appellari penitus, » licet Magno Leoni praedecessori » Nostro, et successoribus ipsius, hoc » sancta decreverit Synodus Chalce- » donensis.»

Conati sunt quidem nonnulli extenuare appellationis huius toties memoratae invidiam, eo quod Episcopi Constantinopolitani, nomen Patriarchae universalis suscipientes, voluerint tantum *in suo orbe universales appellari, ut Romanus Episcopus in universo*. Ad imminuendam quoque vocis istius superbam significationem, allata sunt etiam Anastasii Bibliothecarii verba in praefatione ad latinam versionem Actorum septimi Concilii Generalis Ioanni VIII Pontifici dicatam. Scribit enim in ea praefatione Anastasius, se, cum esset Constantinopoli, pluries Graecos reprehendisse, quod illam appellationem Byzantini Episcopi tribuere sibi studerent, Graecos vero respondisse « quod non » ideo Oecumenicum, quem multi *uni-* » *versalem* interpretati sunt, dice- » rent Patriarcham, quod totius Or- » bis teneret praesulatum, sed quod » cuidam parti Orbis, quae a Chri- » stianis inhabitatur, praesit. »

Sed ista prorsus ad vocis illius extenuandam iniustitiam, prout iis temporibus accipiebatur, non sunt idonea. Primum enim, quod Graeci dicerent velle se Constantinopolitanum Episcopum *in suo dumtaxat orbe universalem dici, prout Romanus in universo est universalis,* hoc ad rectum sensum illi appellationi tribuendum non poterat afferri. Nam Romanus Pontifex, licet iure posset hanc appellationem suscipere, ab ea tamen assumenda perpetuo abstinuerat; Romani igitur Pontificis exemplum, tamquam idem in universo orbe facientis, adduci non poterat. Deinde ex iis, quae mox attulimus, atque ex earum rerum narratione, quam fecimus, cum de Ioanne Ieiunatore loquuti sumus, satis aperte constat, in voce ista suscipienda, auctoritatem quoque sibi indebitam, cum aliorum Episcoporum potestatis violatione Episcopos Constantinopolitanos sibi arrogasse. Ad extenuandam igitur appellationis istius invidiam futilis erat Graecorum responsio, Constantinopolitanum Episcopum eo sensu tantum velle universalem se appellari quod eius auctoritas de Oriente solo esset intelligenda, prout Romanus Pontifex, Universalis Episcopus dici iure potest, de toto prorsus Orbe vocem istam explicando. Praeterea si Romani Pontificis appellationem hanc adhibendam existimavissent, quemadmodum, et Primatus iurisdictionis ratio, et Concilii quoque Chalcedonensis sententia ferebat, id illi cer-

te sine iniuria cuiuslibet Episcopi in qualibet Orbis regione constituti, facere potuissent. Contra vero Episcopus Byzantinus hanc Universalis appellationem suscipiens, ut potestatem sibi non debitam per omnes Orientis regiones, et in Episcopos ipsos Alexandrinum atque Antiochenum exercendam affectaret, iura sibi, cum aliorum iusta offensione arrogasset, quae Constantinopolitanae Sedis propria non erant. Est ergo perspicuum, adductam a Graecis illam responsionem, penitus nihil imminuere invidiam memoratae superius appellationis.

Multo levior, immo penitus inepta est illa, quae ex allato Anastasii Bibliothecarii loco adducta est alia Graecorum responsio, Constantinopolitanum videlicet Antistitem, Oecumenici appellationem suscepisse eo sensu, quod praeesset cuidam Orbis parti, quae a Christianis habitaretur. « Quasi vero (inquit Le-Quie» nius de patriarchatu Constantino» politano agens, tomo 1 *Orientis » Christiani* cap. 14 ubi haec, quae » mox diximus, erudite pertractat) » quasi vero quivis alter Patriarcha, » quivis Exarchus, quivis Metropoli» ta, aut simplex Episcopus non per» inde sese tamquam *Oecumenicum* » potuisset, vel posset ostentare, » et appellare, quippe cum cuidam » habitabilis Orbis parti praesideat.» Haec ergo responsio inepta, atque ad inhaerentem nomini invidiam declinandam ex industria conficta, contemnenda omnino est.

In re autem perspicua necesse non esse apparet testimonia afferre, quae prorsus evincunt ea de causa suscepisse hanc appellationem Episcopos Constantinopolitanos, ac retinendam omni studio curasse, ut auctoritatem etiam superbae appellationi conformem affectarent. Adducit breviter monumenta id confirmantia inter ceteros Le-Quienius loco paullo ante citato. Ex iis autem colligitur hanc veterum Episcoporum Constantinopolitanorum fuisse mentem, cum Pelagio II, Gregorio Magno, aliisque Romanis Pontificibus restiterunt, vetantibus ne eam appellationem illi susciperent, vel retinere conarentur; eorum pertinaciam, illi errori gravissimo fuisse semper innixam, quod Nova Roma, Antiquae Romae privilegia, ac iura consequuta sit; id facto suo Photium confirmavisse, atque id etiam ex agendi ratione a Michaele Cerulario adhibita patere.

Post hanc praecipuam, quam explicavimus renovati a Cerulario schismatis causam, si quaeratur, quas attulerit defendendi dissidii sui, et Romanae praesertim, universaeque Ecclesiae Latinae accusandae rationes Cerularius, eas ille commentus est in suis ad Ioannem Tranensem in Apulia Episcopum, atque ad Petrum Episcopum Antiochenum. Haec crimina vero Latinis obiecta adeo erant futilia, ut Moshemius citato loco, ubi de Michaele Cerulario agit, iure affirmaverit, rixosum potius animum eius, et verae religionis ignorantiam, quam veritatis amorem ea aperire. Satis erit nonnullas ex iis recensere, ut ita de ea re iudicari debere appareat. Scilicet inter cetera, moleste se ferre dicebat Cerularius vocem *Filioque* Symbolo Constantinopolitano, Ecclesiae etiam Romanae auctoritate additam fuisse; Latinos a suffocato, et sanguine non abstinere; in azymo Eucharistiam eos consecrare; Monachos adipe suillo uti; Sacerdotes barbas tondere; Episcopos veluti sponsos, annulos ferre; die Sabbato ieiunium fieri; *Alleluia* in Quadragesima non cani. Ipsa vero harum accusationum pronuntiatio facit, ut intelligatur, nullam legitimam consilii a se suscepti rationem Michaelem Cerularium afferre potuisse, quin oporteat in his refellendis immorari.

Multa tamen ad eum confutandum Leo IX scripsit in epistolis suis ad Michaelem ipsum, ad Petrum Antiochenum, et ad Constantinum Monomachum. In iis enim litteris Romanae Ecclesiae primatum fuse vindi-

cat, dogma de Spiritus sancti a Filio etiam processione defendit; quam iniuria azymi usum in Ecclesia Latina vituperaret, et quam petulanter a Cerulario ageretur, ostendit, cum alia memorata disciplinae Ecclesiasticae capita reprehenderet. Illud autem certum est, has accusationes a Michaele Cerulario adductas de talibus rebus esse, ut nullo modo inde is posset argumentum derivare, Constantinopolitanis Episcopis licere, D. Petri primatum a Christo institutum reiicere, et hunc primatum iurisdictionis in Romanis Pontificibus D. Petri successoribus perpetuo consistentem aspernari.

Nam primatum hunc iurisdictionis in D. Petri Successore venerari oportere, ad Catholicae Ecclesiae fidem pertinet, ita ut, qui dogmati isti repugnet, ab Ecclesia Catholica defectionem omnino facere intelligatur. Nulla igitur excogitari legitima ratio potest, qua liceat hunc primatum non revereri. Quod si haec obligatio ad Catholicum hominem constituendum ita est immutabilis, ut ne gravissima quaelibet excitata controversia contrarium patiatur; perspicuum est, quam inique faceret Cerularius, qui neque excusandi sui levissimam causam aliquam afferre poterat. Sed finis tandem aliquando sit de hoc infelici facto loquendi. Certum enim omnino est Schisma Graecorum a Cerulario fuisse instauratum, licet Alexandri II, Gregorii VII, et Paschalis II temporis monumenta doceant, illud adhuc consummatum penitus non fuisse. Qui fusiorem de toto isto facto pertractationem quaerit, is Baronium adeat necesse est *ad annum 1053 et seqq.*, Leonem Allatium *de lib. Graecor. Ecclesiast. diss. 2, et de perpetua Ecclesiae Orientalis, et Occidentalis cons. lib. 2 cap. 9,* Ioan. Baptistam Cotelerium *monum. Ecclesiae Graecae* tom. 2 pag. 108, Martenium *Thesaur. Anecdotorum tom. 5, Collectionem Concil.* Labbei curante Mansio tom. 19, Nat. Alex. saec. XI *Historiam Ecclesiasticam.*

EX SAECULO DUODECIMO

CAPUT IX.

DE CONCILIO IX GENERALI, SEU LATERANENSI OECUMENICO I.

Quotquot a primo Nicaeno Generali Concilio, usque ad aetatem, de qua loquuturi sumus, celebrata fuerunt Oecumenica Concilia, ea vel Constantinopoli, vel aliis in regionibus Orientali Imperio subiectis habita sunt omnia. Quamobrem accidit, ut praefuerit quidem iis semper Pontifex Romanus, non ipse tamen per se, sed per Legatos suos. Verum saeculo Ecclesiae XII fieri primum coepit, ut vel in Urbe Roma ipsa, vel in Occidentalibus aliis civitatibus, Generalia Concilia celebrarentur, quibus Romani Pontifices per se ipsos praeesse potuerunt. Inter praecipua huius saeculi Historiae Ecclesiasticae capita numerari certe primo loco debet celebratum nonum Concilium Generale, seu Lateranense primum Oecumenicum, de quo idcirco nunc sumus acturi. Et quoniam illius Concilii celebrationis historia coniuncta est cum iis, quae non modo Callisti II Pontificatum respiciunt, quo Ecclesiam gubernante Concilium illud habitum est, sed etiam aliorum Pontificum tempora, qui proxime Callistum II praecesserant, hinc nonnulla de iis antea breviter perstringemus.

Agentes de controversia ob investiturarum collationem excitata, attigimus ea, quae Paschali II Pontificatum gerente contigerunt. Videlicet, etsi iam plura lata essent a Ro-

manis Pontificibus, et a Conciliis decreta, quibus ad simoniam repellendam, atque ad libertatem Ecclesiae vindicandam prohibita fuerat investiturae collatio, tamen quod ad factum pertinet, quaestio finita hactenus de illa re non erat, eo quod Principes saeculares persisterent in proposito investituras conferendi. Tunc inter cetera illud evenisse retulimus, ut Paschalis II Pontifex molestiis affectus ob eam causam, postquam prospexisset, ut simoniaca labes ab Episcoporum, Abbatum, etc. electione penitus propulsaretur, et eorundem electio a Clero et Monachis, legitime, libereque fieret, Imperatori Henrico V concesserit investituras per annulum, et baculum tribuere. Memoravimus vero eundem Pontificem sentientem id querelas graves excitavisse, concessionem illam revocasse.

Non est vero existimandum, Paschalem II ideo morem gessisse Henrico V, quia natura imbecillis esset. Nam eius Pontificatus historia, si non ex praeiudicatis opinionibus, sed prout veritas requirit, perpendatur, diversam affert omnino Pontificis notitiam. Etenim docet ea historia, Pontificem hunc, quantum potuit, decreta de investituris vetandis servanda curasse, ob eam rem magna itinera suscepisse, labores plures ac molestias ab initio Pontificatus pertulisse; in eo proposito constantem Pontificem perstitisse ab anno 1099 usque ad annum 1111, quo illa evenerunt, quae superius commemorata sunt. Verum quando adductus Paschalis est, ut morem Henrico V gereret, iam duos circiter menses captivitatem passus erat, ideo quod Imperatori nollet assentiri. Vis autem Pontifici illata est, et per fraudem quidem ab Henrici sectatoribus, ac militibus circumventus est in Basilica Vaticana, cum nihil tale timere debuisset. Atque ei illata vis est, et captivus idcirco factus fuit, quod Imperatori investituras conferendi potestatem iterum petenti restitisset. Est ergo tribuendum fraudi, ac vi adhibitae, si ille concessit Imperatori quod optabat, sed in eo etiam concedendo, quod Princeps petebat, non omisit Paschalis iis consulere, quae ad causam Ecclesiae defendendam praecipue requirebantur. Non mirum autem est, neque novum, viros etiam non imbecilles, quandoque aerumnis fractos ad ea facienda perductos esse, quae facere iamdiu recusaverant.

Successerat anno 1118 Paschali II mortuo Gelasius II ex Caietana familia. Is quoque in brevi unius anni, et quatuordecim circiter dierum pontificatus sui perduratione, praeter ea, quae Romae a Cencio Frangipanio, eiusque factione passus est, ut ad prospiciendum saluti suae debuerit ab urbe fugere, et Capuam se conferre, et alio peregrinari, praeter, inquam, urbanas istas molestias, multa perferre debuit ab Henrico V ob memoratam causam investiturarum. Fuit etiam Henrici V potentia suffectus Maginulfo, seu Silvestro III ita appellari solito, Antipapa Mauritius Burdinus Archiepiscopus Bracarensis, qui se Gregorium VIII appellavit. Haec autem electio ideo facta praesertim, quod Gelasius Imperatori repugnaret in negotio, quod ei tantopere cordi erat, graves molestias Pontifici attulit. Itaque constat omnino, quantumvis controversia de investituris, quas Principes ea aetate conferre consueverant, Pontificum Romanorum decretis, et Conciliorum auctoritate, fuisset iure dirempta, ad factum tamen quod pertinet, etiam temporibus, quibus Callistus II Pontifex Maximus factus est, hactenus non desiisse.

Successit Gelasio Callistus II filius Guillelmi Magni Burgundiae Comitis, qui *Caput audax* appellari solebat. Fuerat Callistus Archiepiscopus Viennensis, ac virtutis, et doctrinae laude praestabat. Praeter ista tamen, eo plurimum spectarunt in illo eligendo S. R. E. Cardinales,

quod cum esset cum Rege Galliae Ludovico, et cum Imperatore cognatione coniunctus, sperandi ratio erat, futurum, ut tandem aliquando publica Ecclesiae negotia ob Investiturarum causam perturbata, feliciter componerentur.

Plura a Callisto habita sunt Concilia primo Pontificatus sui anno in Gallia. Cum vero anno proximo 1120 Romam venisset, schisma, cui praeerat Antipapa Burdinus, seu Gregorius VIII extinxit. Is enim, qui Pontifice legitimo ad Urbem veniente, Sutrium fugerat, ibi captus, Romam reductus, et a Populo Romano publice ludibrio, et conviciis exceptus, ad Cavense monasterium relegatus est. Tum Callistus penitus se convertit ad Ecclesiae pacem stabiliendam, quae diu ob toties memoratam Investiturarum causam desiderata fuerat. Itaque habitus est Wormatiae conventus, cui Callisti Legati, et Imperator interfuerunt. Ea vero, quae ibi sunt statuta, Callistus rata habuit.

Quomodo autem res gestae fuerint in conventu Wormatiensi, qui anno 1122 habitus est, tradit Abbas Urspergensis in chronico. « Facto » igitur, inquit, universali conventu » apud Urbem Vangionum, quae nunc » Wormacia dicitur, sicut longum, » ita et incredibile memoratu est, » quam prudenti, quam instanti, » quamque per omnia sollicito cun- » ctorum procerum consilio, pro » pace et concordia, per unam vel » amplius hebdomadam certatum sit, » donec ipse in cuius manu cor Re- » gis est, omnem animositatem Au- » gusti, sub Apostolicae reverentiae » obedientiam causa Matris Eccle- » siae, etiam ultra spem plurimorum, » inflexit. » Statutum vero in illo conventu est, ut dimissa investiturae collatione per annulum, et baculum, ubique electionem, et consecrationem Clerus faceret. Pontifex autem Callistus litteris die 23 Septembris eo anno scriptis concessit, ut electiones Episcoporum, atque Abbatum in Teutonico Regno, fierent Imperatore praesente, et Regalia per sceptrum, electus Episcopus, aut Abbas ab Imperatore susciperet.

Post haec, ut inita ista concordia solemniori ratione constaret, et publico Ecclesiae consensu confirmaretur, Concilium Oecumenicum Lateranense primum, seu Generale nonum Callistus II habuit. Illud Pontifex indixit litteris undique scriptis, ut Episcopos invitaret. Etenim hoc habent illorum temporum perspicua monumenta. Tale est testimonium Simeonis Dunelmensis in hist. de Gest. Regum Angliae ad annum 1122. « Hac concordia, ait, per gentes et » populos, ubique divulgata, mittun- » tur etiam litterae ab Apostolico » omnibus Archiepiscopis, et Episco- » pis per regiones, et provincias, ut » omni excusatione postposita, festi- » nent occurrere ad Cóncilium, quod » Domnus Apostolicus Romae cele- » braturus erat XV cal. Aprilis. » Gravissimum est praeterea, ut cetera omittam, Callisti ipsius testimonium de ea re. Etenim in epistola, quam ad Imperatorem Pontifex scripsit, ut ei ob concordiam initam gratularetur, et simul doceret quanta Ecclesiae, et Reipublicae utilitas inde esset obventura, affirmat *a se indictum esse Concilium*, et Imperatori idcirco commendat, ut una cum Legatis Pontificiis, qui ad Urbem erant redituri, mitteret etiam Romam Oratores suos, qui Concilio interessent, in quo conventio Wormatiae inita confirmari debebat. Haec autem, aliaque de ista re agentia monumenta, non ostendunt modo Synodum hanc Generalem a Pontifice convocatam esse, sed etiam propria solius Pontificis auctoritate indictam illam fuisse.

Non est praeterea dubium Concilio Pontificem ipsum per se praefuisse. Id aperte testatur Concilii illius historia, et omnia, quae de eo agunt, monumenta, ita ut necesse non sit in hac re probanda consistere. Tercenti autem, et plures et-

iam Episcopi Concilio interfuerunt. « A Domno Papa Callisto (ait, in » Ludovici VI Francorum Regis vita, » Sugerius Abbas S. Dionysii, qui » Concilio interfuit) et tota Curia » honorifice valde recepti, per sex » menses, cum apud eum demorando, » magno Concilio tercentorum, aut » amplius Episcoporum Laterani, » compositioni pacis de querela In» vestiturarum adstitissemus.» Idem habet memoratus superius Simeon Dunelmensis, aliique. Praeter Episcopos, sexcenti quoque Abbates interfuerunt. Habita vero est Synodus in Aede Lateranensi, ex quo nomen suum consequuta est. Duabus vero sessionibus habitis a XIV cal. Apr. usque ad XII cal. eiusdem mensis, Synodus absoluta est. Id inter ceteros luculenter tradidit Landulphus a Sancto Paullo, cuius longum testimonium refert Pagius in critica Baronii ad an. 1123 num. 2. Is commemoraverat sessionem feria secunda habitam, et deinde aliam feria quarta eiusdem hebdomadis celebratam; post haec subdit Landulphus: « Ego exspectavi alterum diem con» venientem meae causae, meaeque » querelae; ex improviso vidi, et au» divi, quod Domnus Papa, gratia » consecrandi altare dissolvit Syn» odum in ipsa die mercurii, nec ul» tra ab eo Synodum celebrari au» divi, nec vidi. »

Concilium hoc Lateranense I plura decrevit, quae ad Ecclesiae disciplinam firmandam erant imprimis opportuna. Non enim de Investiturarum negotio tantum finiendo Callistus II sollicitus fuit cum Synodum illam indixit, sed etiam de gravibus aliis Ecclesiae rebus sapienter statuendis, in eo generali conventu agi voluit. Itaque iam a nobis alio loco sunt allata monumenta, quibus a Pontifice, et Imperatore declâratum est, quae ab utraque parte circa Episcoporum, et Abbatum electionem servanda esse decernebantur. Haec autem cum in Concilio isto generali fuerint Pontifice volente confirmata, manifestum est, ea ratione, quam toties diximus, a Callisto sapienter tantam controversiam diremptam esse. Affirmat quidem Potterius tom. 3 pag. 193 *de Ecclesiae Spiritu* etc. rationem hanc finiendae controversiae *puerilem* fuisse, sed facta superius rei narratio oppositum ostendit.

Canones viginti tres a Concilio I Lateranensi conditos fuisse perhibent certa monumenta. Ex iis autem celebriores sunt primus, qui simoniacas electiones proscribit ea poena lata, ut irrita sit, ob simoniae crimen, beneficii facta collatio. Secundus vero, qui Presbyteros, etc. a mulierum consortio prohibet. Undecimus praeterea, qui de sacris expeditionibus agit, iisque indulgentiam tribuit, qui harum expeditionum pro locis Palaestinae, aut Hispanicis dioecesibus ab Infidelium servitute liberandis exercitus participes evasissent, vel cruce signatis, ac sacrae expeditioni quacumque ratione opem attulissent. Promittit autem Canon ille proficiscentibus ad ea bella patrocinium D. Petri, quod familias eorum etiam iuvare decernitur. Sextus Canon ordinationes a Burdino factas vituperat, et irritas, seu contra legem omnem factas esse declarat. Agit quintus de consanguinitatis impedimento, quod nuptias irritas facere possit.

Septimo praeterea Canone cautum est legitimae illorum Presbyterorum iurisdictioni, quibus animarum cura committitur. Id enim sine Episcopi auctoritate fieri non posse statuitur. Octavo civitati Beneventanae prospicitur, ea B. Petri esse dicitur, et ab omni militari invasione defenditur. Nono canone abusui consulitur ne ab Episcopis propriis excommunicati ab aliis Episcopis in communionem accipiantur. Prospicitur decimo Canone legitimae Episcoporum electioni, cum vetetur eos consecrari, de quibus non constet canonice electos esse. Duodecimo Canone *Porticanorum* hereditati consulitur.

Hoc autem Porticanorum nomine, quid proprie intelligendum sit, disputaverunt eruditi viri. Illa vero videtur omnino ei nomini significatio subiecta, ut Leoninae civitatis prope Basilicam Vaticanam a Leone IV conditae habitatores, et in porticibus illi Basilicae proximis degentes, sive peregrini, sive advenae, sive negotiatores, possent de bonis suis libere testari. Invaluerat enim consuetudo, ut Praefectus Urbis bona ab iis relicta occuparet. Ob hanc autem molestam consuetudinem factum erat, ut hominum ea loca incolentium pristina frequentia Callisti II aetate desideraretur.

Coercetur decimo tertio Canone eorum effrenis audacia, qui treguam violassent. Oblationibus Ecclesiae factis a laicorum avaritia defendendis, et Ecclesiarum libertatis tuendae causa Canon decimus quartus conditus est. Condemnantur decimo quinto Canone monetae falsae cusores. Decimo sexto Canone peregrinorum Romana templa visitantium incolumitati providetur. Posterioribus denique sex Canonibus, Episcoporum auctoritas in Parochis constituendis asseritur; quid monasteria Episcopis debeant confirmatur; bonorum Ecclesiasticorum custodia, iura Apostolicae Sedis in Exarchatu Ravennatensi defenduntur; et Clericorum in sacris Ordinibus constitutorum coniugia prohibentur.

Quae hactenus cursim perstrinximus, decreta continent a Concilio I Lateranensi edita, quae Pontifice Callisto auctore ad disciplinam praesertim Ecclesiae firmandam, et ad Cleri obtinendam vitae sanctimoniam statuenda visa sunt. Praeter ista vero non est praetereundum in ipso Concilio Callistum II Pontificem Conrado Episcopo Constantiensi Sanctorum honores adhibendos esse publicis litteris suis statuisse. De hac autem Romanorum Pontificum auctoritate, ut solemniter aliquem inter Sanctos colendum esse decernant, egimus in praelect. saec. X cap. 89.

Haec sunt praecipua, quae Concilii Lateranensis Generalis primi, seu inter Oecumenica noni, celebrationem respiciunt. Post haec vero praeclare facta, Callistus II non diu superstes fuit, sed is Pontifex, quem Moshemius ipse virum excelso loco natum, et Ecclesiae, ac Reipublicae bono electum fuisse dicit, die 13 Decembris anno 1124 mortuus est, cum annos quinque, menses decem, et dies duodecim pontificatum sapienter gessisset.

CAPUT X.

DE SCHISMATE PETRI LEONIS.

Cum Callistus II Pontifex an. 1124 exeunte mortuus esset, Pontifex electus est Honorius II Bononiensis, qui Lambertus appellabatur, et Episcopus Ostiensis tunc erat. Ille quidem ab initio non legitime electus censeri poterat. Nam Cardinales de Theobaldo Presbytero Cardinali S. Anastasiae ad pontificatum maximum promovendo iam consenserant. Theobaldus autem ad schisma vitandum, sponte Pontificatu abdicavit. Honorius vero ita se gessit, ut libera deinde Cardinalium voluntate et consensu, Pontifex legitimus declaratus sit.

Ita rem narrat Pandulphus Subdiaconus, qui rei ipsi interfuit, a Baronio ad an. 1124 num. 7 relatus: « Tandem in crastinum ita illecti » Cardinales Papam facturi conveniunt ad Beati Ioannis Basilicam, » et in Ecclesiae Oratorium, quod » Sancti Pancratii dicitur, intrarunt. » Ubi post aliquot verba, Ionathas » Sanctorum Cosmae, et Damiani » Diaconus Cardinalis, collaudantibus omnibus, ipso etiam Domino

» Lamberto Episcopo, Theobaldum » Cardinalem Presbyterum Sanctae » Anastasiae cappa rubra induit, et » Caelestinum appellat, ut caelitus » missum. Non patitur Caelestinus » (ego nescio cur aliquandiu noluerit): inceptum est *Te Deum laudamus* cani gaudenter, Lamberto » Episcopo Ostiensi pariter nobiscum » canente. Non tamen dimediato adhuc, Robertus impius Frangipanis » verti fecit in luctum citharam. Etenim ipse cum quibusdam consentaneis suis, et aliquibus de curia, » Lambertum Ostiensem Episcopum » acclamaverunt. Deinde in Simiis, » quae ante Oratorium Beati Silve» stri sitae sunt, sine mora eum com» posuerunt. Unde licet maxima dis» cordia, et tumultus emergeret, ta» men postea pacificatis omnibus, et » ad concordiam reductis, Lamber» tus Cardinalis Ostiensis in Hono» rium Papam sublimatur. »

Quomodo vero Honorius II ipse deinde effecerit, ut eius electio legitime facta existimari iure posset, ex codice Vaticano in memorati Pontificis vita, ad eundem annum, Baronius, et Pagius referunt. Nam in eo codice haec memoriae prodita leguntur: « Quia electio Honorii minus ca» nonice processerat, post septem » dies, vigesima prima Decembris, in » conspectu fratrum, sponte mitram, » et mantum refutavit, atque depo» suit. Fratres, tam Episcopi, quam » Presbyteri, et Diaconi Cardinales » videntes ipsius humilitatem, et » prospicientes in posterum, ne in » Romanam Ecclesiam aliquam in» ducerent novitatem, quod perpe» ram factum fuerat, in melius re» formarunt, et eundem denuo advo» cantes ad eius vestigia prociderunt, » et tamquam Pastori suo, et Uni» versali Papae consuetam obedien» tiam exhibuerunt. »

Honorio II mense Februario anno 1130 mortuo, Gregorius Cardinalis Diaconus S. Angeli statim sequenti die suffectus fuit, qui Innocentius II appellatus est. Eum Canonicum Regularem Lateranensem Ordinis S. Augustini fuisse ostendit inter ceteros Pagius ad annum Baronii 1130 num. 3. Cum Innocentius II electus Pontifex est, gravissimum illud schisma in Ecclesia Romana excitatum fuit, quod *Schisma Petri Leonis* solet appellari. Illud autem conflatum est ambitione Petri Leonis Filii, seu Nepotis, qui Presbyter Cardinalis erat tituli S. Mariae Transtiberim.

Quanto citius fieri potuisset, absolvendam esse novi Pontificis electionem Cardinales iudicaverant, ut ita Petri ipsius Leonis conatus impedirent, quem cupiditate omnino inflammari intelligebant Pontificatus consequendi. Recte autem de Petri Leonis ambitione Cardinales iudicavisse, factum ipsum luculentissime ostendit. Hac autem prorsus de causa a Cardinalibus Innocentium II celeriter electum esse, inter vetera monumenta, refert Chronographus Mauriniacensis. « Id, inquit, illius gratia » dispensationis factum dicunt, ut » Petrum quendam, qui saeculariter » ad Papatum videbatur aspirare, » spe sua frustrarentur. » Sed haec Petrus Leonis sprevit omnino. « Pon» tificatus, ait eodem loco Chrono» graphus, culmen arripit, Cleri, Po» pulique non parva multitudine sibi » consentiente. Id in Ecclesia Dei se» minarium maximi schismatis erat. » Suscepit vero Petrus Leonis nomen Anacleti II. Neque legitima aliqua ratio afferri potest, ut Cardinales reprehendantur, quod adeo celeriter Pontificem elegerint. Nam primo non tenebantur ea aetate, iis legibus, quae de Pontificis Romani electione posterioribus temporibus latae sunt. Deinde, nisi Pontificem legitimum continuo elegissent petulantius Petrus Leonis conatus esset quae meditabatur, et difficiliora etiam fuissent tumultus eius adiuncta.

Est autem in promptu ex iis, quae Baronius, et Pagius ad memoratum annum 1130 num. 7 afferunt, quanta virtute Innocentius II praestaret, et

iure conceptam de eius virtute opinionem fuisse causam, cur Cardinales consilium studiose susceperint ut Honorio II ille sufficeretur. Narrat vero Arnulphus, cuius longum testimonium Pagius refert, quantopere conatus sit Innocentius, initum de Pontificatu ei designando a Cardinalibus consilium reiicere, et quanta constantia, ob molestiam, qua animatus erat, et ob illam, quam retinebat, demisse de se iudicandi rationem, laboraverit, ut electionem, et Pontificiam dignitatem declinaret, et ostendit eum penitus invitum, ac repugnantem fuisse tandem adductum, ut Pontificatum susciperet.

Valde diversa vero sunt, quae Baronius et Pagius de Anacleti II seu Petri Leonis moribus, et vitae gestae ratione narrarunt. Est autem inter cetera opportunum ad ostendendum, ex quo genere hic Antipapa fuerit, et quomodo vixerit ante pontificatus invasionem, adductis nonnullis ex Arnulphi testimonio, hic explicare. « Eius avus cum inaestimabilem pecuniam multiplici arrogasset usura, susceptam circumcisionem (Iudaeus enim erat) baptismatis unda damnavit. Pudebat eum impotentiae suae, potius quam erroris, ne genus eius, infidelitatis opprobrio confusum, perpetua damnaret obscuritas. Susceptis itaque fidei sacramentis, ubi novus civis insitus est, factus dignitate Romanus... dum genus, et formam regina pecunia donat, alternis matrimoniis omnes sibi nobiles civitatis adscivit... Ex hac igitur diversorum generum mixtura, Petrus iste exortus est, qui et iudaicam facie referens imaginem, et perfidiam voto referat, et affectu. Porro ipsum a cunabulis ab ipsius nutricis uberibus, Apostolatui praesaga parentum destinavit ambitio... At vero postquam adolescentia, et peccandi facultatem, et licentiam fecit liberius evagandi, si qua superbia, si qua petulantia, tum vere ipse superbus, et petulans, omni intemperantiae sese satis impudenter addixit. Profecto cum in his operibus, nec Deum dignatur revereri, nec hominem; tantam sibi suscitavit infamiam, ut eius ortu, ambitione, vitaque praecognitis, ipsum esse Antichristum universitas gentium passim crederet, et publice testaretur. »

Post ista, quae satis demonstrant, quam inhonestis moribus Petrus Leonis semper laboraverit, ostendit Arnulphus, quibus artibus ad Ecclesiasticas dignitates, sibi ille viam aperuerit. Videlicet, simulata vitae mutatione, et Monasticae Professionis praetextu, ita se homo subdolus gerere coepit, veluti si severiora, et sanctiora consilia inivisset. « Habitum Monachatus excepit, ut vitia mentis ovino velaret amictu, opprobria vitae praeteritae Cluniacense nomen obnuberet, et virtutis aestimationem, bonorum societas quaesita referret. » Contulit vero se ad Urbem in posterum Petrus Leonis, cum adeo diversa de eius vita apud Pontificem Paschalem II obtineret opinio, et, cum « nullus fortasse, ut Arnulphus ait, ad aures Summi Pontificis infamiae Petri fumus ascenderat; » atque in his rerum adiunctis, ad amplissimam Cardinalis dignitatem obrepsit.

Postquam Cardinalis factus esset Petrus Leonis, inter cetera, cum Legati Pontificii munere, ac potestate, sub Paschali, et Callisto II Pontifice ab Urbe profectus est. Talia autem sunt crimina, quae Arnulphus a Petro Leonis patrata esse describit cum Legati munere potitus esset, ut illa narratio hominem omni flagitiorum genere turpissimum ostendat. Quidquid enim, sive avaritiae, sive luxuriae, sive superbiae, et vitae quantumvis impurae excogitari potest, id a Petro Leonis patratum esse Arnulphus confidenter exposuit, ac vehementer indignatus Giraldo Episcopo Engolismensi, quem praecipuum sceleris sui socium, ac propu-

gnatorem Petrus Leonis habebat, haec scelera, eiusdem accusandi causa commemoravit.

Apparet ex his, quae recensuimus, vere scelestum hominem fuisse eum, qui schismate contra Innocentium II conflato, per octo circiter annos Ecclesiam graviter perturbavit. Is, postquam Innocentius legitime electus fuisset, in Ecclesia S. Marci a factione sua illi est oppositus, et se Anacletum II, prout iam diximus, appellavit. Vim inferendam Innocentio statim constituit Anacletus, adhibitis nefariis hominibus, quibus consiliorum suorum audacibus administris utebatur. Evasit tamen ab hoc periculo Innocentius, sed ut saluti suae consuleret, coactus est quam primum ab Urbe cum suis fugere, et in Galliam se conferre.

Qua ratione Petrus Leonis se gesserit statim postquam Pontificatum invasit, docent perspicue verba Scriptoris Anonymi, cuius testimonio ex Codice Vaticano Baronius utitur, ex quo testimonio ista referemus: « Petrus Leonis hostiliter fecit aggredi » domos Frangipanum, in quibus Innocentius se receperat cum suis » fratribus. Sed contra spem sibi accidit, quia et Innocentii partem » modicum laesit, et eius satellites, » non sine gravi damno ad eum reversi sunt. Unde in indignationem, » et iram commotus, ad Sanctum » Petrum cum indignatione, maxima » cum multitudine aequitavit, et » ipsam, quam cepit Ecclesiam, per » violentiam introivit, et per Sanctuarium, et aureum Crucifixum » pendentes coronas, cum toto the» sauro argenti et auri et pretiosis » lapidibus, sive gemmis, quas Ro» mani Pontifices, orthodoxique Im» peratores in Ecclesia ipsa cum de» votione obtulerant, tamquam sa» crilegus auferre, et ciborium, quod » super Altare B. Leo construxerat, » detruncare praesumpsit. Sublatis » autem et abreptis omnibus, ad Pa» triarchium B. Mariae accessit, et » Ecclesiam ipsam multo maiori the» sauro dotatam exspoliare nihilo mi» nus attentavit. Ad alias praeterea » Urbis Ecclesias manus extendens, » quidquid in eis pretiosum invenit, » similiter rapuit et asportavit. Ta» libus ergo, tantisque mercibus ini» que dotatus, maiorem venalis Ur» bis partem emere studuit, corrum» pens vulgus etiam ita sibi adstrin» xit, ut praeter Frangipanum, et » Corsorum munitiones, Papa Inno» centius nullum in Urbe subsidium » haberet. Cum igitur Pontifex ipse » undique ita esset obsessus, ut nemo » ad eius praesentiam sine periculo » vitae posset accedere; consilium » habuit exeundi Urbem, et trans» eundi in partes Galliarum. Ascen» dit ergo duas galeas cum omnibus » fratribus, qui secum steterant, » praeter Conradum Sabinensem Epi» scopum, quem Vicarium in Urbe » reliquit, et faucibus Tiberis cum » difficultate transcensis, ad comita» tum Pisanum, cum prosperitate, » Deo auctore, pervenit. »

Cumulavit deinde Petrus Leonis tanta haec scelera eo iniquo consilio, ut in legitimum Pontificem anathematis sententiam ferret, et Catholicos ubique commorantes, ad morem sibi gerendum pertraheret, legationibus idcirco ad Principes decretis, et eiusmodi litteris scriptis, quibus per falsam gestarum rerum expositionem, se legitime electum Pontificem, reiiciendum vero Innocentium esse suaderet. Ostendunt id litterae plures a Baronio allatae, quas Petrus Leonis ad Lotharium II eiusque coniugem, itemque ad Reges Germaniae, et Angliae scripsit; Legationes praeterea ab eo commissae Girardo Engolismensi, et Ottoni Tridentino Episcopis, ac Cardinali de Comitibus ad Rogerium missis, ut eum, quem sibi studere sciebat Siciliae Regem coronaret. Certum tamen est, exceptis Scotiae ac Siciliae Regibus, Innocentio Lotharium Imperatorem, Angliae et Hispaniae Reges, aliosque Principes perpetuo adhaesisse. Praeterea, quo clariora Ana-

cleti evaserunt scelera, eo severius contra ipsum, eiusque socios actum est. Id inter cetera confirmat Stampense Concilium, in quo a Gallis Anacletus reiectus est; Aniciense et Rhemense, in quibus anathemate mulctatus fuit, et Lotharii II denique decretum, quo Petri Leonis sectatores, Rei Maiestatis declarati sunt. Haec tamen non excludunt, gravissima calamitate Ecclesiam Catholicam, ob Petri Leonis schisma, et diuturno molestissimoque tot annorum incommodo affectam esse. Id schismatis cuiuslibet huius generis natura ipsa demonstrat, atque id quotquot sunt illius aetatis Ecclesiastica monumenta diserte confirmant.

Huic tamen malo finis impositus fuit anno 1138, quo Petrus Leonis mortuus est. Fuit autem omnino miser huius hominis obitus. Utar tot inter monumenta id demonstrantia, utar testimonio Bernardi Abbatis Bonaevallis in vita D. Bernardi. « Advenerat tempus, ait, in quo completa Amorrhaei malitia, Angelus percutiens gladium iam vibrabat, et pertransiens domos, quarum superliminaria sanguis agni imbuerat. Sed domum Petri Leoni veniens, salutare in ea non reperit signum. Percussit igitur miserum; nec tamen illico defungitur, sed datur per triduum poenitentiae locus. Ille patientia Dei abutitur, et in peccato suo moritur desperatus. Miserabili pompa corpus eius effertur, cadaver eius in latebris sepelitur, et usque hodie fovea illa a Catholicis ignoratur. »

Praecipua tamen schismatis extincti laus debetur D. Bernardo Claravallensi, quem Pius VIII sapientissime Ecclesiae Doctorem declaravit, eique illum decrevit honorem, qui Doctoribus Ecclesiae debet exhiberi. Ninil profecto est in tota huius schismatis historia adeo cognitum, quam D. Bernardi praesertim virtute tantum Ecclesiae, ac Reipublicae malum esse deletum. Ille Innocentium II semper veluti legitimum Pontificem sequutus est; ille Ludovico VI Galliae Regi hanc veram sententiam esse persuasit; ille alios Principes in ista sententia confirmavit; is denique auctoritate sua, ac nominis celebritate, schismatis auctorem quodammodo profligavit. Si cetera vero argumenta hoc evincentia deessent, Concilium certe Stampense, inter Lutetiam, videlicet, et Aureliam habitum, hoc aperte demonstraret.

In eo enim Concilio universa quaestio illa dirempta fuit, et Innocentius II legitimus Pontifex est declaratus communi suffragio, id praesertim D. Bernardi auctoritate coram omnibus evincente. Hoc Bernardus Abbas Bonaevallis, in vita S. Bernardi Claravallensis; id Arnulphus contra Gerardum Engolismensem scribens ostendit. « Cui Concilio, inquit Arnulphus, quoniam interesse, Girarde, non poteras, cum litteris tuae deformitatis imagine consignatis, nuncium destinasti. Utramque te novisse personam et electionis ordinem plenius exquisivisse, proculdubio cum Innocentio Papa stare iustitiam, eo quod plane vir esset honestatis egregiae, et ipsius electio prima tempore, et a praecipuis Romanae Ecclesiae fuerat celebrata personis. Porro Petrum per opulentam manum, cathedram posterius usurpasse, virum a leo vita reprobatum, et nomine, ut si ipsum etiam quaelibet electionis forma defenderet, promovere tamen vitae qualitas, et infamia minime sustineret...... Tandem ergo..... inventus est Petrus indignior adeo, ut ex ipsius comparatione alteri personae irrogari gravis iniuria videretur.... Sumpta igitur ex Magni Leonis Papae sententia, ubi se partium vota diviserant, visus est illis iure canonico praeferendus is, qui maioribus studiis iuvabatur, et meritis. » Haec autem omnia sapienter, et cum summa eloquentiae laude S. Bernardus pertractans de schismate triumphavit.

Anacleto, seu Petro Leonis mortuo, conati sunt eius sectatores, licet valde debilitati ac fracti, schisma regere. Etenim Gregorium, quem Anacletus Cardinalem creaverat, elegerunt, qui Victoris III nomine suscepto, se veluti novum Pseudo-Pontificem gerere coepit. Verum ista brevi tempore perdurarunt; nam hic a D. Bernardo monitus, prout in eiusdem S. Doctoris vita refert Bernardus Bonaevallis, Pontificia deposuit insignia, ac ad Innocentium a D. Bernardo deductus, veniam impetravit, et cum Pontifice legitimo reconciliatus est; quo facto schismati finis impositus fuit.

Dum ista evenerunt, Innocentius primis pontificatus sui annis in Gallia moratus est, ubi plura Concilia celebravit. Anno autem 1133 Romam rediit, atque una cum Pontifice Lotharius II ad Urbem se contulit, quem Innocentius Imperatorem coronavit. Postquam vero Roma Lotharius discessit, intelligens Innocentius, se Anacleto adversario suo in Urbe plurimum potenti non posse resistere, et tutum se ac tranquillum cum suis Romae manere non posse; Pisas migravit, ubi moratus est usque ad Lotharii in Italiam reditum. Quandiu vero in ea civitate Innocentius mansit, etsi gravissimis molestiis ob Petri Leonis schisma afficeretur, non omisit tamen Ecclesiae rebus gerendis diligentem operam dare, prout inter cetera colligi potest ex iis, quae Baronius, et Pagius de Innocentii II vita agentes narraverunt. Post Petri Leonis mortem Catholici respirare prorsus visi sunt; Pontifex vero multo liberius, atque expeditius ea paragere potuit, quae Ecclesiae, ac Religionis bonum postulabant.

CAPUT XI.

DE CONCILIO GENERALI DECIMO, SEU LATERANENSI OECUMENICO II.

Cum turbae in Ecclesia ob Petri Leonis, seu Anacleti II, schisma excitatae desiissent, et Ecclesiae negotia tandem aliquando pristinum suum cursum recuperassent, Innocentius II iudicavit, rem utilissimam se eidem Ecclesiae in iis adiunctis esse facturum, si Concilium Generale convocasset. Illud igitur indixit Innocentius, et media quadragesima an. 1139 in Aede Lateranensi celebravit, quod Concilium Generale decimum, seu Lateranense II Oecumenicum fuit. Illud vero Concilium celebratum fuit in tanta Episcoporum frequentia, ut mille circiter Episcopi ei interfuisse tradantur. Cardinalis Baronius, qui ad memoratum annum num. 4 affirmat, se non sine magno labore ea colligere studuisse, quae ad Concilium adeo celebre spectant, haec testimonia huius rei affert. Videlicet Ottonis Frisingensis Episcopi in chron. lib. 7 cap. 23 verba recenset, quibus testatur, eo anno, « proxima media » quadragesima, Synodus maxima » circiter mille Episcoporum Romae, » praesidente Summo Pontifice Inno- » centio celebratur, ibique post mul- » ta salutifera decreta promulgata, » schismatici, qui parti Petri Leonis » faverant, damnantur. » Praeterea adducit Baronius ex Chronico Beneventano hoc testimonium: « Hoc anno » praefatus Apostolicus Innocentius, » octavo die intrante mensis Aprilis, » Romae Synodum celebravit. Ad » cuius sacri conventus praesentiam, » Archiepiscopi, Episcopi, et Abba- » tes innumeri convenerunt. »

Haec tamen, quae in Concilio Lateranensi II, Otto Frisingensis statuta esse commemorat, et quibus servatis, Pontifex Innocentius Ecclesiae bono se consulturum esse putaverat, non eum fructum consequuta sunt,

quem Innocentius sperabat inde profecturum esse. Sed hoc hominum iniquitate contigit. Ita enim rem narrat Ordericus lib. 13 pag. 919 in eo testimonio, quod Pagius affert in critica Baronii ad annum 1139 n. 12. « Innocentius Papa II, inquit eo loco » Ordericus, Romae in medio qua» dragesimae ingens Concilium te» nuit, et multitudini Praelatorum » statuta Sanctorum Patrum invio» labiliter teneri praecepit. De mul» tis regionibus exciti ad Synodum » convenerant, et hac de causa bru» mali tempore periculosum iter inie» rant; sicque cum multis suarum » dispendiis rerum, Romana moenia » viderant. Multa illis Papa de pri» scis codicibus propalavit, insignem» que sacrorum decretorum textum » congessit. Sed nimis abundans per » universum Orbem nequitia, terri» genarum corda contra Ecclesiastica » scita obduravit, unde remeantibus » ad sua Magistris, Apostolica decre» ta passim divulgata sunt. Sed ni» hil, ut manifeste patet, oppressis, » et opem desiderantibus profuerunt; » quoniam a Principibus et Optima» tibus regnorum, cum subiectis ple» bibus parvipensa sunt. » Haec ceteroquin evincunt omnino, Innocentium certe, et Concilium Generale Lateranense II ea statuisse, quae ad bonum Ecclesiae consequendum erant opportunissima, sed hominum vitio factum fuisse, ut salutarem effectum suum ea decreta non obtinuerint.

Unam ex praecipuis causis, quamobrem Concilium Lateranense II habitum est, in eo sita fuit, ut malis a schismate Petri Leonis allatis consuleretur. Agit de ista re Pagius inter ceteros in Critica Baronii ad an. 1139 num. 7. Commemorat videlicet ibi Pagius in Concilio isto Lateranensi Acta omnia Petri Leonis, atque ordinationes fuisse rescissas Canone trigesimo. « Ad haec Ordinationes fa» ctas a Petro Leonis, et aliis schi» smaticis, et haereticis evacuamus, » et irritas esse censemus. » Haec autem Canonis verba, quomodo sint intelligenda, Pagius animadvertit, a Chronographo Mauriniacensi p. 385, et seq. accipi oportere. Is autem post recitatam orationem, quam Innocentius II ad Concilium habuit, haec addit: « His, et huiusmodi assertio» nibus Domnus Apostolicus ceteris » Praelatis divini sermonis favos im» pertiens, omnibus propatula ratio» ne ostendit, quod Petrus Leonis, » non aliorum assentatione, immo » rapina, se Apostoli Petri Vicario » fecisset aequalem. Cunctisque reli» giosis viris, quibus illud detestabile » schisma displicuerat, verbis eius » cum magna laude unanimiter accla» mantibus, respondit. Unde quia in» ordinatae personae inordinata sunt » decreta, quodcumque ille statuerat, » destruimus; quoscumque exaltave» rat, degradamus; et quotquot con» secraverat, exordinamus, et depo» nimus. Et quicumque per Girar» dum Engolismenem ad altaris of» ficium accesserunt, Apostolica au» ctoritate interdicimus, ne ipsum » impleant, et in illo Ordinis gradu » perenniter demorantes, ad superio» rem non adscendant. » Post hoc autem, absoluta est illorum hominum, qui Anacleto paruerant, ex Ecclesiasticis muneribus depositio, atque ita schismaticorum audacia compressa est. Praeter ordinatos vero a Petro Leonis, qui in Concilio Lateranensi his poenis sunt affecti, narrat etiam ex chronico Falconis Pagius, Innocentium coram Synodo universa contra Rogerium, quem Siciliae Regem Petrus Leonis declaraverat, et adversus eius socios excommunicationis poenam tulisse.

Illud etiam causam attulit, ut Concilium haberetur, quod in Generali totius Ecclesiae conventu, iterum faciendam esse Pontifex iudicaret Petri de Bruis, et Arnaldi Brixiensis, atque errorum, quos praedicaverant, condemnationem. Id autem continet Canon vigesimus tertius Concilii Oecumenici II Lateranensis, videlicet: « Eos, qui religiositatis speciem si» mulantes, Domini Corporis et San-

» guinis sacramentum, Baptisma pue-
» rorum, Sacerdotium, et ceteros Ec-
» clesiasticos Ordines, et legitima
» damnant foedera nuptiarum, tam-
» quam haereticos pellimus, et da-
» mnamus, et per potestates exteras
» coerceri praecipimus. Defensores
» quoque ipsorum, eiusdem damna-
» tionis vinculo innodamus. »

Canonem hunc Pagius iure animadvertit, illum ipsum esse, qui in Concilio Tolosano anno 1119 Callisto II praesidente celebrato, contra Petrobruisianos conditus est. Quare affirmari optime potest, renovatam fuisse in Concilio Lateranensi II horum errorum condemnationem, et Petrobruisianos tunc una cum Arnaldistis condemnatione iterum fuisse perculsos.

Gravissimos errores, quos Petrus de Bruis, et eius sectatores docerent, ostendit quidem Canon mox adductus, sed praeter istos, alii etiam a veteribus sunt memorati, qui ab iis hominibus praedicabantur. Inter ceteros, recenset eos Natalis Alexander diligenter in Synopsi Hist. Eccl. saec. XI et XII cap. 4 art. 7. Affert enim ibi *Petri Venerabilis* Abbatis Cluniacensis testimonium, ex epistola, quam ille scripsit ad Archiepiscopos Arelatensem, et Ebredunensem etc. hac de re, in qua epistola Petri de Bruis errores singillatim persequitur. Nam praeter memoratos in relato canone errores, quibus affertur errorum ab Calvino, aliisque recentioris aetatis disseminatorum praelusio; traditur in eo testimonio, Petrum de Bruis templa in honorem Dei aedificari non debere, aedificata vero evertenda esse praedicasse; Crucis signa cultui non esse proponenda; vita functos vivorum bonis operibus, et sacrificio pro iis oblato non posse iuvari; Traditionis denique auctoritatem ab eo fuisse repudiatam.

Una cum Arnaldistis in memorato 23 Canone Concilii Lateranensis Oecumenici II iterum damnatos Petrobruisianos diximus. Id autem iure affirmavimus. Nam praeter cetera, in quibus Arnaldus Brixiensis peccavit, ea etiam erant, quae de Petrobruisianis commemoravimus. Otto Frisingensis lib. 12 *de rebus gestis Friderici Imperatoris* ait: « Praeter
» haec (videlicet praeter cetera er-
» rorum capita, quae Arnaldus do-
» cebat), praeter haec de Sacramento
» Altaris, et baptismo parvulorum
» non recte dicitur sensisse. » Tum Otto subdit, idcirco condemnatum illum fuisse in Lateranensi isto Concilio sub Innocentio II Pontifice celebrato. Nam inquit: « His, aliisque
» modis, quos longum esset enume-
» rare, dum Brixiensem Ecclesiam
» perturbaret, Laicisque terrae il-
» lius prurientes erga Clerum aures
» habentibus, ecclesiasticas malitiose
» exponeret paginas; in magno Con-
» cilio Romae sub Innocentio habito,
» ab Episcopo civitatis illius, viris-
» que Religionis accusatur. Roma-
» nus ergo Pontifex, ne perniciosum
» dogma ad plures serperet, impo-
» nendum viro silentium decernit,
» sicque factum est. » Erant autem ceteri errores Arnaldi Brixiensis proprii, Ottone Frisingensi auctore, « nec Clericos proprietatem, nec Epi-
» scopos Regalia, nec Monachos pos-
» sessiones habentes posse salvari,
» cunctaque haec principis esse, ab
» eiusque beneficentia in usum tan-
» tum laicum, cedere oportere. »

Alia denique ratio, quare Concilium Lateranense II habitum est, illa fuit, quod oportere Innocentius II viderit plura statuere, quae ad disciplinam Ecclesiae, vel instaurandam, vel ex abusibus asserendam pertinebant. In tanta enim schismatis gravissimi diuturnitate, perturbato Ecclesiae regimine, et potestatis legitimae auctoritate despecta, in omni hominum ordine, morum ac vitae severitas magnum detrimentum passa erat. Conditi idcirco sunt, et promulgati a Concilio Lateranensi II viginti octo Canones, quibus his rerum capitibus prospiciebatur; duo enim reliqui, quos recensuimus, et qui cum his duobus coniuncti numero

triginta Canones efficiunt, ad haereticorum et schismaticorum damnationem spectabant.

Inter Canones istos notabilis est duodecimus (Pagius ait ad cit. an. num. 11), qui est *de tregua, et pace,* seu de induciis a bellis privatis, quae pax ratione Clericorum omnium, peregrinorum, mercatorum, agricolarum cum bobus aratoriis, dominarum cum sociis suis inermibus, mulierum omnium, rerum ad Clericos, Monachosque pertinentium, et molendinorum, omni tempore indulta esset, ratione tamen ceterorum tregua tantum, id est induciae aliquot dierum ab omnibus servandae erant, et excommunicatione mulctabantur pacis, ac treguae violatores, atque ad damna sarcienda hominibus a se offensis cogebantur. De materia hoc Canone duodecimo comprehensa, agit etiam Canon eiusdem Concilii undecimus. In Concilio etiam Lateranensi I Generali Canonem decimum tertium latum esse significavimus, ut treguae, et paci servandae consuleretur, sed in Lateranensi isto II Generali Concilio, res disertius est inculcata, et treguae durationis fines praescripti quoque sunt. De huius autem *Treguae Dei, seu pacis origine,* idem Pagius plura habet ad an. Baronii 1034, et 1041, quo postremo anno istam treguam praecipi coepisse ex Hugone Flaviniacensi in chronico Virdunensi a Labbeo edito tom. I Bibliothecae demonstrat.

Sunt vero memoratu digna, quae ex eodem chronico Pagius affert ad eum annum 1041 num. 7. Hugo enim Flaviniacensis de rebus agens, quae hoc anno evenerunt, ista refert: «Anno ipso Treva Dei primum statuta » est, et firmata; et pax ipsa, Treva » Dei appellata. Quae non solum humanis praesidiis, sed et divinis con- » firmata est terroribus. Quam cum » noluisset recipere gens Neustria » viro Dei Riccardo (Abbate Verdu- » nensi) praedicante, ut eam susci- » peret, quia voluntas Domini erat, » et a Deo, non ab homine decretum » hoc processerat, admonente, divino » iudicio coepit in eos desaevire ignis, » qui eos torquebat, et eo anno fere » totus Orbis penuriam passus est » pro raritate vini et tritici. Secuta » est vestigio mortalitas hominum » permaxima anno ab Incarnatione » Domini MXLII. Multi autem eorum, » qui torquebantur ab igne, venien- » tes ad virum Dei, meritis eius, et » precibus curabantur medica virtu- » te Dei. Superest adhuc Domnus Ae- » duensis Episcopus (Helmonius) vir » vitae longaevitate grandaevus, qui » et referre solitus est, quia cum a » Sancto Odilone, et ceteris, ipsa » pax divinis revelationibus institu- » ta, Treva Dei appellata, et ab Au- » strasiis suscepta fuisset, et voluntas » omnium in hoc esset una, ut ubi- » que servaretur, negotium hoc stre- » nuitati huius Patris Nostri Gratia » Dei (hoc est Riccardi Virdunensis) » ab omnibus impositum est, ut eius » studio, et industria, pax eadem in » Neustria servaretur, eo quod certi » essent de eo, quod tanta esset erga » omnes, et omnium erga eum gra- » tia, ut quidquid servandum doce- » ret, servaretur a cunctis, quidquid » vitandum monstraret, id cuncti » vitarent. Quamobrem sategit Pa- » ter venerabilis, ut tantum bonum » gratanter ab omnibus susciperetur, » sed perversa quorundam voluntas, » et mens indomita, quasi inauditum » hoc respuit, quasi qui nollent in- » stituta paterna violare, et nova, » atque inaudita suscipere. Unde et » subsequuta est divina ultio, ignis » scilicet in rebelles, et contumaces » desaeviens a Domino; quo torque- » bantur, qui viro Dei resistere, et » mandata eius contemnere non ve- » rebantur. »

Hoc autem licet longum testimonium, ideo retulimus, ut aliqua non deesset de tam celebri institutione in his praelectionibus narratio. Demonstrat vero celebritas ipsa, qua primum decerni coepit tregua Dei, quantopere salutaris in ea morum acerbitate existimaretur susceptum

consilium induciarum decernendarum, quibus, privatis bellis, quae quotidie gerebantur, et intestinae secum invicem decertandi cupiditati modus aliquis imponeretur, atque ita caedis, et sanguinis adversariorum quotidie fundendi finis fieret. Ostendunt praeterea plura saeculo XI, ac XII edita a Conciliis, et a Romanis Pontificibus decreta hanc treguam confirmantia, valde utilem illam in iis temporum adiunctis fuisse iudicatam. Sed cum satis ista non essent ad hominum crudelitatem comprimendam, eo etiam res perducta est, ut necessarium esse existimatum sit, Concilia quoque Generalia de pace et tregua servanda agere, dies illius custodiendae praescribere, et gravissimas poenas contra illos indicere, qui treguam violare ausi fuissent.

Nunc, ut breviter cetera rerum capita a Concilio II Lateranensi Generali decreta significemus, breviter haec veluti numerando percensebimus. Itaque Canon primus in simoniace ordinatos animadvertit. De eadem re est Canon secundus conditus in eos, qui beneficia, et dignitates Ecclesiasticas vendere, aut emere auderent, aut sacra quaelibet pecunia acquirere non dubitarent. Canon tertius eos coercet, qui excommunicatos ab Episcopis, antequam absolvantur, recipere in communionem sibi licere putaverint. Quartus Canon de Clericorum pietate in Deum, et de vestium ab iis adhibendarum honestate pertractat. Quinto Canone anathematis poena bonorum Ecclesiae usurpatores plectuntur. Canonibus sexto, septimo, et octavo, confirmatis Pontificum Romanorum decretis antea latis, caelibatus in sacris Ordinibus, atque in Monachorum et Sanctimonialium professione custodiendus edicitur. Nonus Canon animadvertit in eos Monachos, et Regulares Canonicos, et Clericos, qui pecuniae comparandae causa medicinam profiteantur, aut forensibus iudiciis cum Ecclesiastici muneris detrimento se dedant. De Decimis Ecclesiae debitis, de templis, quae Episcopis restitui debeant, deque eorum qualitatibus Canon decimus agit, quibus Ecclesiastica dignitas aliqua sit tribuenda. Contra Usurarios severissimus Canon decimus tertius est constitutus. De nundinis, seu feriis Canon decimus quartus agit, in quibus ad virium suarum ostentationem, certamina militum committi solebant, et in caede illa mortui, Ecclesiastica sepultura privandi decernuntur. Canone decimo quinto anathematis poena Clericorum percussores mulctantur; et immunitas praeterea localis in Templis, et Coemeteriis servanda declaratur, anathematis poena contra violatores indicta. Canon decimus sextus contra eos est, qui hereditario iure Ecclesiastica beneficia, vel officia postularent. Contra incestas consanguineorum nuptias Canon decimus septimus agit. Canones decimus octavus et nonus, ac vigesimus contra Incendiarios agunt severissime. Canon vigesimus primus de Presbyterorum filiis agit, eosque arceat ab Ecclesiastico ministerio, nisi in Coenobio vixerint, aut inter Canonicos vitam antea egerint. Contra falsos poenitentes agit Canon vigesimus secundus. Contra investituras ad Ecclesiastica beneficia est Canon vigesimus quintus constitutus.

Tollendam prorsus esse inductam consuetudinem Canon vigesimus sextus statuit, qua fiebat, ut mulieres, nullam vel S. Benedicti, aut Basilii, vel Augustini regulam profitentes, in privatis domibus una simul morarentur, et cum honestatis suspicione, quamplures hospitio in iis reciperent. Vetat praeterea Canon vigesimus septimus ne Moniales cum Canonicis, aut Monachis choro ad psalmos canendos intersint. Iubet Canon vigesimus octavus, Monachos quoque in electione Episcoporum peragenda, esse participes debere tanti negotii legitime absolvendi. Denique Canone vigesimo nono consultum est, ne in Christianorum et Catholicorum

perniciem, Ballistariorum, et Sagittariorum ars exerceatur. His capitibus comprehenduntur res omnes a Concilio Lateranensi Generali II ad mores informandos, et ad disciplinam praesertim Ecclesiasticam iuvandam decretae. Ipsa vero illorum decretorum cursim facta significatio, per se satis ostendit, quanta sapientia in ea Synodo, auctore praesertim Innocentio II, communi Ecclesiae bono consultum sit.

CAPUT XII.

DE DISSIDIO INTER FRIDERICUM I GERMANIAE IMPERATOREM AENOBARBUM, ET ALEXANDRUM III PONTIFICEM MAXIMUM EXCITATO.

In praecipuis Historiae Ecclesiasticae capitibus, quae saeculum XII respiciunt, numerari certe debet dissidium illud, quod Alexandrum III Pontificem inter et Fridericum I Germaniae Imperatorem *Aenobarbum* excitatum est. Factum vero hoc, tantopere involutum est cum Pontificis et Imperatoris illius vitae historia, ut ad brevem exhibendam illius rei notitiam, necessarium omnino sit, et sufficiat simul, ex utriusque vitae monumentis praecipua commemorare.

Itaque Alexander Senensis erat, et cum Hadrianus IV anno 1159 mortuus est, Cardinalis tituli S. Marci, Ecclesiae Romanae Cancellarii munere fungebatur. Rolandus autem antequam Pontifex fieret, is appellabatur. Communi suffragio a Cardinalibus Collegis suis Hadriano successor Rolandus, seu Alexander III destinatus est. Sed eodem tempore, tres (ut probabilior sententia fert) tantum ex Cardinalium numero, tum Collegii totius voluntati, tum Alexandri virtuti repugnarunt. Ii erant Ioannes tituli SS. Silvestri et Martini, Guido Cremensis tit. S. Callisti, et Octavianus tit. S. Caeciliae. Ab his autem, qui potenti factione iuvabantur, Antipapa electus est Octavianus ipse, qui se Victorem III appellavit. Atque is statim, eo audaciae atque insolentiae pervenit, ut pontificiam vestem, qua Alexander III indutus erat, per vim eidem detraxerit, et eam petulanter ipse induerit.

Fridericus dominandi in Urbe Roma cupiditate inflammatus, cum intelligeret, Alexandro III pontificatum gerente, se id consequi minime posse, inimicitias palam erga Pontificem legitimum exercere coepit. Erat praeterea Fridericus, vel ab Hadriani IV tempore, Rolando infensus, cui, cum pontificia legatione apud ipsum fungeretur, graviter fuerat indignatus, eo quod virum videret pontificiae potestatis acerrimum defensorem. Friderico igitur auctore anno 1160 Ticini Pseudo-Synodus habita est, in qua ita res sunt pertractatae, ut Victori III, non autem Alexandro obtemperari oportere, ibi statutum sit.

Pontifex quidem Alexander his minime perterritus, cum Ananiae moraretur, Imperatorem, cuius potissimum opera haec Ticini evenerant, excommunicavit; deinde vero, ut saluti suae consuleret, in Galliam se contulit, Friderico frustra obnitente. In Gallia autem a Rege Ludovico VII Iuniori singularibus observantiae ac benevolentiae significationibus Pontifex exceptus est. Cum vero anno 1164 Victor mortuus esset, Imperator a schismate confirmando non destitit, sed alium Antipapam eligendum curavit, Guidonem Cremonensem, qui se Paschalem III appellavit, quique, ut Friderico morem gereret, Carolum Magnum canonizavit. Discedens deinde ex Gallia, reversus est in Italiam Alexander, eo praecipue consilio, ut Venetorum auxilio se ab Friderici conatibus, et molestiis facilius expediret. Tum vero

Imperator ipse partim turbis et vicissitudinibus fractus, partim quod fugere coactus esset, consilium inivit in concordiam cum Pontifice redeundi. Venit idcirco Venetias, et cum Pontifice se reconciliandi propositum ita ostendit, ut palam eius pedes osculatus sit.

Ea autem narratio, qua continetur, Fridericum superbe ab Alexandro III fuisse exceptum, atque in ipsa reconciliatione facienda, fuisse illum non humaniter pertractatum, adeo falsa atque absurda est, ut ipsi scriptores in Sedem Apostolicam male animati, commentitiam, ac penitus contemnendam narrationem illam esse confessi sint. Satis est Moshemium consulere in Inst. Hist. Eccl. saeculi XII, parte 2 cap. 2 §. 11, ubi auctoritate destitutam hanc narrationem haberi affirmat, et scriptores nonnullos, quos indicavimus, recenset. Abhorrebat vero ab Alexandri III ingenio, ut superbe ageret cum Imperatore, veniam pacemque petente. Narratio praeterea illa talibus cum adiunctis est digesta, ut si vere ea evenissent, quae referuntur, ista caeremonia non ad pacem ineundam, sed ad bellum renovandum idonea futura fuisset.

Neque vero Alexander humaniter cum Friderico tantum egit, sed benignitatem suam adhibuit etiam erga Ioannem Abbatem Strumiensem, qui Paschali III Antipapae mortuo a schismaticis suffectus fuerat, et se Callistum III appellaverat. Illi enim pacem, atque facti sui veniam petenti, continuo Pontifex assensus est, et eundem benevole admissum, mensae quoque suae participem esse voluit eo die, quo reconciliatio facta est.

Longum quidem esset ex Friderici vitae historia, ea omnia referre, de quibus ille iure reprehensus est. Certe ex ea historia constat, multa conatum Fridericum fuisse, ut Apostolicae Sedis iuribus spretis, in Urbe, atque in provinciis Romani Pontificis temporali potestati subiectis dominaretur. Illud praeterea inter gravissima crimina Friderici recensendum est, quod repudiata Adelaide uxore, Beatricem Burgundiae Comitis filiam ducere non dubitaverit, quae res populi animum contra Imperatorem, atque indignationem generatim excitavit. Summum vero crudelitatis, et insolentis ulciscendi sui cupiditatis exemplum Fridericus exhibuit in atrocissima Mediolanensium caede, et Mediolanensis civitatis devastatione, atque in iis calamitatibus, quibus Placentiam et Brixiam civitates affecit. Quamobrem gentes istae Italiam superiorem incolentes, societate simul inita, contra Imperatorem exercitu comparato, illum prope Novocomum anno 1176 devicerunt. Quibus rebus perculsus, ea deinde Fridericus gessit, quae superius commemoravimus, ut reconciliari cum Pontifice Alexandro III voluerit. Ista vero pax anno 1177 Venetiis inita, duodecim Imperii Principum testimonio ibi confirmata est. In concordia autem ista ineunda, ea omnia sunt statuta, quae ad Sedis Apostolicae iura violata in integrum restituenda poterant pertinere.

Anno quidem 1178 ii, qui ex schismaticorum factione supererant, cum Antipapam Callistum III veniam facti sui a Pontifice impetrasse viderunt, conati sunt schisma renovare, atque idcirco exeunte mense Septembri eius anni, Landonem, seu Landum Sitinium elegerunt, qui Innocentii III nomen suscepit, sed his conatibus anno 1180 finis impositus omnino fuit, cum postremus etiam hic Antipapa comprehensus, et ad Cavense monasterium relegatus est.

CAPUT XIII.

DE SACRORUM BELLORUM RENOVATIONE ET PROSEQUUTIONE.

Quae mox retulimus de dissidio Romanum Pontificem Alexandrum III inter et Fridericum Aenobarbum diu habito, multum conferunt ad ostendendum, quisnam iis temporibus in Europa, et in ipsa Italiae luce, Ecclesiae status esset. Verum, quae eadem aetate ab Europaeis gesta sunt ut Christianorum statui in Asiae regionibus periclitanti succurrerent, demonstrant etiam, quae Ecclesiae esset in iis regionibus conditio. Sermo, quem instituimus de Friderico Aenobarbo, requireret, ut de eius bello contra Salahedinum, seu Saladinum Aegypti, Syriaeque Pro-Regem, aut Regem potentissimum ageremus. Fridericus enim post memorati superius dissidii extinctionem, praesertim hortationibus Romani Pontificis, adductus est ad sacrum illud bellum contra Turcas gerendum. Verum ne in eandem rerum materiam iterum pertractandam pluries revertamus, non illam tantum expeditionem commemorabimus, sed breviter, una simul, bellorum sacrorum renovationem, et prosequutionem omnem perstringemus, ut ita, quid tanti huius negotii exitus summa contineat, explicetur.

Agentes de bellorum sacrorum iustitia, narravimus, feliciter quidem primum sacrum bellum gestum fuisse, ita ut anno 1097 Nicaea Bithyniae urbs expugnata, Antiochia anno 1098 recepta, Edessa capta, et Hierosolyma ipsa anno 1099 occupata, atque ibi Hierosolymitani Regni sedes a Christianis constituta sit. Verum haec gerendi belli felicitas non diu perduravit, immo secundis rebus infelices eventus successerunt. Plures vero fuerunt causae cur ista contigerint.

Nam primo multi ex Christianis, qui ad sacram expeditionem se contulerant, et qui Mohammedanos superaverant, ex Asia in Europam revertentes, fructus, quos primum bellum susceperat, debilitarunt. Mortuo autem Godofrido Buglionaeo, qui strenuus illius belli dux fuerat, perdiderunt Christiani permagnum rerum in iis regionibus comparatarum propugnaculum. Accessere demum perniciosae admodum inter Christianos ipsos dissensiones, et inconsideratum illud consilium, ut qui rerum inter Christianos potiebantur, privata potius, quam publica commoda spectaverint; quo fiebat, ut de communi hoste delendo, ac profligando non idem omnium esset studium, et conatus. Haec vero cum eveniebant, Mohammedani, qui primum vix consulere rebus suis posse videbantur, quodammodo excitati, et alacriores facti, rerum faciem penitus immutaverunt, et per diuturnum tempus, armis contra Christianos cum eorundem detrimento decertarunt. Tum vero Christiani iterum implorandam Romani Pontificis opem, et Christianorum Principum auxilium existimaverunt, cum *Atabeck Zenghi* Antiochiae immineret, atque eo tempore bellum sacrum renovatum revera est.

Nam Christianorum votis, et precibus Eugenius III motus, novam sacram expeditionem anno 1146 indixit, in qua re usus S. Bernardi Abbatis Claravallensis eloquentia, et opera, facile quod Christiani petebant, consequutus est. Itaque Conradus III Germanorum Imperator, et Ludovicus VII Galliae Rex crucem susceperunt, et exercitus conscripserunt, ut deinde in Palaestinam se conferrent. Profecti autem sunt cum exercitu Ludovicus anno 1047, Conradus anno posteriori, et mense Novembri eiusdem anni exercitus utriusque Nicaeae castra coniuncta fuerunt. Verum magnum

detrimentum exercitus, tum Imperatoris, tum Regis passus est, partim fame, qua laboravit, partim insidiis, quas iis Graeci moliti sunt. Non dubitarunt tamen Hierosolymam pergere cum exercitibus suis, quantumvis ii fracti essent magnopere ac debilitati, quo ibi possent contra Saracenos pugnare. Sed anno 1049 coacti illi fuere in Europam redire cum militibus, qui supererant; atque ita quidem, ut hoc novo bello nulla ratione felicior evaserit Hierosolymitani Regni status, aut Christianorum conditio, qui in Orientalibus regionibus morabantur. Hactenus vero res non eo erant adductae, ut desperari de victoria debuisset, si Christiani Proceres in Oriente degentes, de Reipublicae bono tantummodo solliciti, a privatis inimicitiis abstinuissent.

Nihil hac discordia opportunius offerri Saladino poterat, ut Christianos subigeret: et vere contra eos exercitu comparato, de illis victoriam reportavit. Guidonem Lusignanum Hierosolymitanum Regem anno 1187 prope Tiberiadem devicit, ac cepit, atque ipsa Hierosolymitana urbe potitus est. Quae cum evenissent, Christiani reliqui Principes, Europaeos Reges orarunt, ut auxilia afferrent prostratis eorum rebus. Clemens autem III hortationibus suis illos permovit, ut tertii sacri belli gerendi initium facerent.

Fridericus Aenobarbus omnium primus anno 1189 iter ad eas regiones cum exercitu suscepit. Multa perferre in itinere debuit, sed deinde in Asiam Minorem ingressus, Regis Mohammedani Iconii commorantis copias profligavit, et in Syriam se contulit. Christiani quidem in spem venerant, Friderici copias esse remedium allaturas calamitatibus, quas a Saladino toleraverant, atque etiam esse consequuturas, ut pericula novi mali vitarentur. Sed Friderici felicitas brevis fuit. Etenim anno proximo Imperator mortuus est cum in aquas fluminis *Saleph* Saleuciam alluentis se iniecisset. Cum Aenobarbus obiisset, magno numero milites, qui eum in Asiam pergentem sequuti fuerant, redierunt in Europam. Non pauci vero ibi perstiterunt, eo quod nollent Fridericum Aenobarbi filium deserere. Sed ii magnam partem anno 1191 obierunt pestilentia correpti, quo morbo Fridericus etiam ipse sublatus est.

Diximus, in hac expeditione absolvenda, Fridericum Aenobarbum omnium primum ex Principibus Europaeis anno 1189 cum exercitu in Asiam migrasse. Eum vero ad idem opus anno 1190 sequuti fuerunt Philippus Augustus Galliae Rex, et Richardus Angliae Rex cognomine *Cor Leonis.* Uterque autem in Palaestinam cum exercitu anno 1191 pervenit; et eorundem adventus magnam victoriae spem attulit, quia feliciter ab initio cum hoste manus conseruerunt. Verum brevi, Regem Angliae Ludovicus Augustus reliquit, et post expugnationem urbis Acrae in Europam rediit, ita tamen ut eius reditus detrimento communi causae non esset; magna enim suorum militum copia in Asia perstitit. Talis autem Angliae Regis agendi ratio fuit, ut Saladinum prorsus fusurus esse videretur. Itaque Richardus pluries in proelio Saladinum devicit, Iaffam, et Caesaream Palaestinae cepit, ac nisi a militum suorum magno numero derelictus fuisset, ampliores fructus in bello gerendo retulisset. Verum ista militum desertione adductus, aliasque ob causas permotus, inducias trium annorum, mensium, ac dierum cum Saladino inivit, illisque initis ipse brevi e Palaestina reversus est.

Quartae expeditioni suscipiendae Innocentius III operam dedit, commotus periculis, in quibus quotidie gravioribus Christiani in Oriente versabantur. Sed antequam Innocentius eo pervenire posset, ut novam hanc expeditionem revera fieri videret, multum laborare debuit, et tandem aliquando pluries Gallicanos

Principes adduxit, ut inito cum Venetis foedere ad bellum gerendum se conferrent. Ii tamen non Palaestinam, sed potius Constantinopolim versus iter susceperunt, quam Urbem anno 1203 expugnarunt. Cruciati, ut ita agerent, adducti sunt precibus Imperatoris Isaaci Angeli, qui eorum opem contra Alexium fratrem suum imploraverat. Itaque idcirco Constantinopolim ceperunt, ut memoratum Isaacum Angelum contra vim, et iniurias ab Alexio ei illatas tuerentur, et in pristinum dignitatis gradum restituerent.

Haec quidem Innocentio III displicuerant, quod aegre ferret, arma, quae contra Saracenos fuerant suscepta, ad Christianorum potius Principum discordias dirimendas conversa esse. Sed deinde haec spes Pontificis animum subiit, inde hoc bonum fortasse esse profecturum, ut facilius de Ecclesia Graeca cum Latinis reconcilianda agi posset, atque una simul existimavit, hoc Cruciatorum factum ad iuvandam Christianorum Palaestinae causam conferre posse. Posterius iterum Cruce signati Constantinopolim reversi sunt, et eam occuparunt anno 1204, cum antea magna seditio ibi orta fuisset, in qua seditione Alexius Imperatoris Isaaci mox demortui filius interiit, laqueo suffocatus ab Alexio Duca, qui praecipuus auctor seditionis commovendae fuit. Eo autem anno Balduinum Flandriae Comitem Imperatorem Constantinopolitanum constituerunt, et Latini Constantinopolitani Imperii initium fecerunt, quod deinde a Michaele Palaeologo Graeco Imperatore Nicaeae commorante anno 1261 deletum est.

Vel ab anno 1213 Innocentius III aliam expeditionem faciendam proposuerat, et Concilium Lateranense Generale quartum eodem Pontifice anno 1215 celebratum, hoc idem statuerat. Verum haec expeditio, quae quinta appellari debet, anno 1217 cum Honorius III Innocentio successisset, suscepta est. Et videbatur quidem felicem exitum habitura esse. Nam anno 1220 Cruciati Damiatam, quae munitissima tunc erat Aegypti inferioris civitas, ceperunt: sed fortuna facile inversa est. Etenim Saracenorum classis commeatu privavit classem Latinorum, eoque facto tum Cruciati gravissime prostrati, tum Damiata amissa, tum omnis ferme melioris exitus spes deperdita est.

Gregorius IX anno 1227 Honorio III successerat. Is, ut Christianis in Palaestina succurreret, novum comparandum statuit Europaeorum exercitum. Fridericus II ad hanc, quae sexta dici debet, expeditionem profectus est. Bellum tamen ille non gessit, sed componendum potius curavit, ut commodis suis inserviret. Nam, nihil tale scientibus iis, qui una cum eo ad bellum profecti erant, inducias annorum decem cum *Melic-Camelo* Mohammedanorum Imperatore anno 1229 inivit, quod causa fuit, ut a Pontifice Gregorio excommunicationis poena Imperator mulctaretur. Crimini enim Imperatori tributum iure est factum hoc, quo continebatur, nihili illum aestimasse Christianorum gravissima pericula, quibus obiecti relinquebantur, ac praeterea iurisiurandi religionem ab eodem fuisse violatam, cum non ad inducias ineundas, sed ad bellum vere gerendum se profecturum iurasset.

Non istam modo, quam nunc significavimus, sed aliam quoque expeditionem in Palaestinam Gregorius IX decrevit, quae anno 1239 suscepta est, et cuius participes fuerunt Theobaldus V Campaniae Comes, plures Franciae Principes, et anno 1240 Richardus quoque Cornubiae Comes, qui erat Henrici III Regis Angliae frater. Huius autem expeditionis exitus minime felix fuit, et nullum ex ea commodum Christianis in Palaestina degentibus obvenit. Illud fortasse solum potest non adeo infelix haberi, quod induciae a Friderici Imperatoris Legatis, et a Richardo impetratae fue-

rint, quibus Christianorum saluti aliquam partem consultum est. Nam Christiani apud Gazam oppressi a barbaris, Palaestina derelicta, reversi sunt in Europam. Richardus vero induciis cum Aegypti Rege, consentiente magna foederatorum parte initis, rediit anno 1241 in Europam.

Apparet ex his quae cursim significavimus, quo res Christianorum essent adductae, et quam modica iis reparandae salutis spes superesset. Sed Innocentius IV animo non deiectus est, et in Concilio Lugdunensi Generali, quod anno 1245 habitum fuit, decretum edidit de nova expeditione sacra comparanda.

Ludovicus IX Galliarum Rex, qui deinde ob praeclaram vitae morumque innocentiam, et ob singularem in Deum pietatem, et Religionis studium, Sanctorum honores in Ecclesia consequutus est, huius octavi sacri belli praecipuus auctor, duxque fuit. Voverat ille Deo, se bello sacro gerendo esse operam daturum, si ex gravi morbo incolumis evasisset, quo anno 1244 laboravit. Bona igitur valetudine recuperata, exercitum, et classem comparavit: atque anno 1248 in Aegyptum se contulit animo reputans, se ita posse Syriae et Palaestinae expeditius contra Mohammedanos opem ferre. Atque eius adventus Christianorum animos ad spem victoriae primum erexit. Etenim cum apud Damiatam castra posuisset, primum postero die Saracenos fudit, tum ea urbe potitus est. Consilium Ludovicus sapientissime susceperat, nullas moras trahendi, sed in hostes perterritos adventu, victoriaque sua, impetum faciendi. Id autem si statim exsequutus esset, Christiani facile Cairo, et Aegypto potiti fuissent.

Verum haec Regis sententia de nulla mora interiicienda, quam sapientissimam esse rerum adiuncta, et metu perculsi hostis status monstrabant, superata est illorum hominum consiliis, qui differendam aliquantum putaverunt hostium aggressionem, quoad Alphonsus Pictaviensis Comes advenisset, qui cum novis copiis quamprimum perventurus esse affirmabatur. Haec autem mora magno detrimento exercitui, et hostibus adiumento fuit. Etenim Damiatae commorantes milites otio, vitae licentiae, aliisque eiusmodi vitiis indulgentes, pristinum robur et bellandi alacritatem amiserunt ita, ut brevi impares evaserint negotio feliciter prosequendo.

Cum tamen novae copiae venerunt, nonnulla quidem opportune exercitus gessit; sed infelix fuit rei exitus. Etenim partim, quod viribus fracti, et virtute destituti milites hostium vim continere non possent, partim quod Robertus Ludovici frater imprudenter Saracenos aggressus esset, maximam calamitatem Cruciati pertulerunt. Nam Robertus necatus, Ludovicus ipse Rex cum duobus fratribus, et magna exercitus reliqui parte captus est die 5 Aprilis anno 1250, qua de causa magnos sumptus fieri oportuit, ut redimeretur, ac tandem Rex ipse, postquam quatuor ferme annos in Palaestina versatus esset, anno 1254 in Galliam reversus fuit. Cum vero Rex Sanctissimus, se voti religione adhuc teneri existimaret, minime perterritus calamitate prioris belli, an. 1270 ingenti classe comparata, a pluribus principibus ac proceribus comitatus, in Africam se contulit, Castrum Carthaginis expugnavit, sed non multo post, cum in portu Tunetano lues pestifera exercitum infecisset, magna militum copia consumpta, eo malo et Rex ipse die 25 Augusti anno 1270 ad virtutum suarum praemium aeternum migravit.

Post nonam hanc expeditionem, bellum nullum aliud Europaei Principes ad Palaestinam liberandam, et ad opem ei ferendam, coniunctis viribus gesserunt. Ac deinde regnum, quod in Oriente Cruce signati condiderant, iam valde prostratum ac debilitatum, tandem capta anno 1291

a Mohammedanis Ptolemaide, funditus eversum est. Continent haec, quae exposuimus, brevissimam bellorum sacrorum notitiam. Sed ea etsi cursim praecipua tantum attingant, quae in iis bellis gerendis evenerunt; luculenter tamen confirmant, quae alio loco tradidimus, scilicet, nonnisi per calumniam affirmari posse, Romanos Pontifices potestatis suae amplificandae causa, horum bellorum hortatores fuisse. Etenim ex modo facta expeditionum istarum recensione apparet, Pontifices nulla alia de causa, hortationibus suis, ea bella prosequutos esse, nisi quod preces ad eos afferrentur a Christianis in iis regionibus commorantibus, ut pericula, in quibus versabantur, arcerent, et Mohammedanos maiora mala quotidie minitantes ab his inferendis continerent. Fusius ista omnia apud Scriptores tractata reperiuntur, qui ex instituto de his bellis egerunt, quosque Moshemius inter ceteros in Inst.Hist. Eccl. saec. XII ac XIII part. 1 cap. 1 recenset.

CAPUT XIV.

DE CONCILIO GENERALI XI, SEU LATERANENSI III OECUMENICO.

Postquam gravissimum illud dissidium extinctum est, quod de Friderico Aenobarbo agentes superius commemoravimus, Alexander III Pontifex Maximus Concilium anno 1179 habuit in Aede Lateranensi, quod Generale nonum, et Lateranense Oecumenicum tertium fuit. Causae praecipuae, quamobrem Alexander Concilium hoc habendum esse censuit, ad istas referuntur. Primo Alexander senserat quanta pati mala Ecclesia debuisset ob illorum hominum impudentiam, qui Pontificatum illegitime usurpaverant. Existimavit igitur Ecclesiae bonum imprimis requirere, ut praeter edita de Romani Pontificis electione decreta, salutare novum aliquod consilium caperetur, quod eius generis factiosos, et audaces homines posset arcere ab eiusmodi calamitate renovanda. Multa praeterea erant circa disciplinam statuenda, quae ad morum vitaeque sanctitatem consequendam, atque ad Ecclesiae utilitatem in ea re promovendam, necessaria esse apparebant. Denique cum magno Religionis detrimento, illorum temporum haeretici errores suos spargebant. Hoc etiam gravissimum malum avertendum summa animi sui sollicitudine Alexander curabat. Haec animo reputans, Concilium superius memoratum Pontifex Maximus Romae habendum indixit.

Exstant Alexandri III litterae ad Concilium indicendum, quocumque per Subdiaconos missae, quibus Episcopos, ut ad Urbem habendi Concilii causa venirent, invitabat. « Quia, » inquit, in Ecclesia Dei, correctione » videmus quamplurima indigere, » tam ad emendanda, quae digna » emendatione videntur, quam ad » promulganda, quae saluti Fidelium » visa fuerint expedire; de diversis » partibus personas Ecclesiasticas de- » crevimus evocandas, quarum prae- » sentia et consilio, quae fuerint sa- » lubria statuantur; et quod bonum, » secundum consuetudinem antiquo- » rum Patrum, provideatur, et fir- » metur a multis, quod si particula- » riter fieret, non facile posset ple- » num robur habere. Quocirca per » Apostolica scripta mandamus, qua- » liter huic nostrae dispositioni ple- » nis desideriis cooperari curetis, et » prima Dominica advenientis Qua- » dragesimae, ad Urbem Romam, » ducente Domino, veniatis, et coo- » perante Spiritus sancti gratia tum » in corrigendis enormitatibus, tum » in statuendis, quae Deo grata fue- » rint, communi studio, quod fuerit

» agendum agatur; et uno humero » sublevemus Arcam Domini atque » uno ore honorificemus Deum, et » Patrem Domini Nostri Iesu Chri- » sti. »

Habitam vere Synodum istam esse anno 1179, monumenta aetatis ipsius docent, qua res gesta est, quaeque Baronius et Pagius ad eum annum, et Natalis Alexander in dissertatione de Synodo Lateranensi tertia attulerunt. Haec ex. gr. sunt perspicua, quae Pagius affert: videlicet Chronographus Reicherspergensis ait de hoc anno loquens: « Alexander Papa » celebravit Synodum Episcoporum » generalem, et valde celebrem in » urbe Roma, media Quadragesima, » id est quarto idus (nonas) Martii. » Haec Synodus congregata est toto » fere anno superiori, per totum Ro- » manum Imperium, cui interfuerunt » sexcenti (tercenti, scilicet Libra- » rius locum corrupit), vel amplius » Episcopi. » Continuator vero Chronici Sancti Petri vivi inquit: « An- » no 1179 Domnus Alexander Pa- » pa III celebravit Concilium Romae » quarto idus (nonas) Martii, feria » scilicet secunda post medium Qua- » dragesimae. » Quamplura autem sunt veterum Scriptorum testimonia, quae ostendunt, huic Synodo non Occidentales modo, sed Orientales etiam Episcopos interfuisse, eorumque numerum ad 302 perductum esse. Legi potest Guillelmus Tyrius Archiepiscopus lib. 21 *de bello sacro* cap. 26, qui acta Synodi, cui intererat, exponenda curavit.

Tribus sessionibus habitis absolutam Synodum fuisse ostendit inter cetera monumenta, Rogerii Hovedeni testimonium in Historia Anglicana a Baronio et Pagio commemoratum. « Congregatis, inquit, universis Ro- » mae in praesentia Domini Papae » Alexandri, ipse Papa in Lateranensi » Ecclesia in eminentiori loco cum » Cardinalibus suis, et Praefectis, et » Senatoribus, et Consulibus Urbis » constitutus, feria secunda tertiae » hebdomadae Quadragesimae, quae » tertio nonas Martii evenit, primum » Concilii sui diem (sessionem) cele- » bravit. Similiter secundam Conci- » lii sui diem celebravit quarta fe- » ria sequentis hebdomadae, quae se- » cundo idus Martii evenit, in quo » Concilio Willelmus Remensis Ar- » chiepiscopus factus est Presbyter » Cardinalis Sanctae Sabinae, et Hen- » ricus Abbas Claravallensis, factus » est Episcopus Cardinalis Albanen- » sis. Et Dominus Papa tertium Con- » cilii sui diem celebravit secunda » feria ante Dominicam in ramis Pal- » marum, quae decimo quarto calen- » das Aprilis evenit. »

Postquam ostendimus, quibus de causis, quo tempore, et quanta Episcoporum frequentia Alexander III Concilium tertium Lateranense Oecumenicum habuerit; nunc breviter recensenda esse videntur, quae viginti septem decretis, seu Canonibus ab eo Concilio latis statuta sunt.

Primo loco peculiari mentione digna sunt, quae Canone primo huius Concilii decreta fuerunt. Pertinet enim ille Canon ad statuendum quid in Romani Pontificis electione servari oporteat, ut schismatis, quo toties Ecclesia afflicta erat, occasio tolleretur. Non est necesse hic loqui de iis omnibus, quae temporibus superioribus in Romani Pontificis electione obtinuerant. Satis erit id recordari, quod anno 1059 cum Nicolaus II Pontifex Maximus esset, de ea re decretum est. Scilicet eo tempore evenit, ut electionis istius faciendae ius fere proprium Cardinalium Romanae Ecclesiae evaserit, cum antea Clerus etiam Romanus eiusdem electionis particeps esset.

Itaque adductus Nicolaus II seditionibus, et turbis, quae post Stephani IX mortem excitatae fuerant, in Concilio Romae anno 1059 habito edixit, ut in eligendo Pontifice Maximo, praecipuae Cardinalium in posterum partes essent; atque ut reliqui Romani Clerici eo tantum contenti esse deberent, quod de suo consensu rogarentur. « Decernimus (Ni-

» colai decretum habet), Decernimus, » atque statuimus, ut obeunte huius » Romanae Universalis Ecclesiae Pon- » tifice, imprimis Cardinales Episcopi » diligentissime simul de electione » tractantes, mox ipsi Clericos Car- » dinales adhibeant, sicque reliquus » Clerus, et Populus ad consensum » electionis accedat... et ideo reli- » giosissimi viri praeduces sint in » promovenda Pontificis electione, » reliqui autem sequaces. »

Post latum hoc decretum, electos Pontifices ea ratione fuisse, ut Cardinalium omnino praecipue eorundem eligendorum partes fuerint, ostendunt monumenta electiones pontificias respicientia, quae post Nicolai II mortem evenerunt. Hac ratione Alexandrum II Nicolai II proximum successorem electum an. 1061 fuisse, epist. 20 lib. 1 Petrus Damiani testis est, qui electionis particeps fuit. Ita etiam Gregorium VII Pontificem designatum esse, Acta Vaticana docent, quae de eiusdem electione ab homine scripta sunt, qui eo tempore vivebat. Eandem electionis formam in posterum servatam fuisse certum est.

Neque concedi potest, diversa ratione rem absolutam esse, cum Innocentio II mortuo, Caelestinus II anno 1143 electus est, ita ut soli Cardinales negotium electionis tunc peregerint, quin reliqui Clerici Romani interesse comitiis ullo modo potuerint. Exclusos quidem reliquos Clericos in Caelestini II electione existimavere nonnulli, eo quod ob schisma conflatum, quando Innocentius II electus fuerat, ea facultate privandos Clericos iudicatum sit. Sed haec vera non esse Caelestinus ipse in epistola ad Cluniacenses Monachos de ea re scripta perspicue ostendit. Inquit enim: « Notum facimus dile- » ctioni vestrae, quod... Cardinales » Presbyteri, et Diaconi una cum » fratribus nostris Episcopis, et Sub- » diaconis, Clero, et Populo Romano » acclamante partim, et expetente, » tertia die post Innocentii mortem, » in ipsa Ecclesia, unanimi voto, et » pari consensu, me indignum, et » prorsus tanti officii imparem, ne- » scio quo Dei iudicio, in Romanum » Pontificem concorditer elegerunt.» Idem in Lucii II, Eugenii III, Anastasii IV, Hadriani IV, Alexandri III electione servatum esse, vetera monumenta certissime ostendunt.

Verum Alexander III in Concilio Lateranensi Generali III ita decrevit, ut ablata reliquis Clericis omni in Romani Pontificis electionem potestate, ius Romani Pontificis eligendi solis reservaverit Sacrae Romanae Ecclesiae Cardinalibus. De ea re est conditus huius Concilii Canon primus. Etenim, prout cap. 6 *De electione* statuerat, « Quod nulla cen- » seatur Romani Pontificis electio, » in quam duae partes Cardinalium » non conspirarunt; » ita in Canone memorato decretum est, ut « ille Ro- » manus Pontifex habeatur, qui a » duabus partibus Cardinalium fue- » rit electus et receptus. Si quis au- » tem de tertiae partis nominatione » confisus, quia rem non potest, sibi » nomen Episcopi usurpaverit, tam » ipse, quam qui eum receperint, ex- » communicationi subiaceant, et to- » tius sacri ordinis privatione mul- » ctentur. » Ab Alexandri vero III decreto in posterum, hoc iure semper Romani Pontificis electio absoluta est, et adhuc absolvitur.

Ut vero Alexander III tranquillitati in Urbe prospiceret, cum videret reliquum Clerum hoc decreto contentum esse non posse, animadvertit tom. 2 *Musei Italici* Mabillonius in commentario ad Ordinem Romanum de hac re, hoc prudens illum consilium cepisse, ut videlicet « assumptis in ordinem Cardina- » lium, qui inter Clericos praecipui » erant, vel eorum officiis penitus » extinctis.., sublatis igitur, vel au- » ctis Cleri capitibus, facile fuit, ut » vulgus Clericorum hoc electionis » iure privaretur. »

Est hic opportunus locus, ut aliquid de custodia, seu Conclavi dica-

mus, in quo necesse est S. R. E. Cardinales includi cum de Romani Pontificis electione acturi sunt. De hac autem lege ista referri certe possunt. Priscis, videlicet, temporibus nullus erat locus certus, et lege designatus, in quem Clerici Romani ad Pontificem eligendum convenire deberent; sed electio ista plerumque in aliqua Romana Basilica peragebatur. Constat praeterea, etiam ante Gregorii X electionem, nonnumquam Cardinales se in locum aliquem ad Pontificem eligendum inclusisse. Hoc autem ab iis, non lege, sed spontaneo consilio fiebat, prout habetur in glossa in cap. *Licet* de electione. Constat etiam in diuturno illo duorum annorum et novem fere mensium interpontificio, quod fuit post Clementis IV mortem, Viterbii Cardinales commorantes, et comitia habentes, D. Bonaventura auctore, in Aede Episcopali inclusos Gregorium X die 1 Septembris anno 1271 elegisse. Gregorius vero, huius Custodiae, seu Conclavis, ad comitiorum moras tollendas utilitatem considerans, eam in Concilio Generali Lugdunensi II lege lata sancivit. Sed in posterum ea lex a Pontificibus Hadriano V et Ioanne XXI suspensa est; verum diuturnitate morae in Pontificum electione iterum obtinente, Caelestinus V electus post longum duorum annorum et trium mensium interpontificium, legem a Gregorio X latam renovavit, quam deinde Bonifacius VIII, Clemens V in Concilio Viennensi, Pius IV, Gregorius XV, Urbanus VIII, et Clemens XII confirmarunt, et sapienter explicaverunt.

Ut reliquorum Canonum a Concilio Lateranensi III editorum summam nunc afferamus, id quanta poterimus brevitate efficiemus. Itaque Canone secundo plura statuuntur contra eos qui ab Schismaticis fuerant ordinati: improbatis videlicet ordinationibus, quas Victor III, Paschalis III et Callistus III, Pseudo-Pontifices peregerant. Beneficia praeterea, atque dignitates irrita ratione ab iis collatas esse decernitur, bona Ecclesiastica non potuisse ab iisdem ad alienos usus converti, et conversa, Ecclesiae restitui libere oportere.

Poena autem excommunicationis in eos Synodus animadvertit, qui contra haec agere conati essent, et interdictum etiam est, ne illi Ecclesiastica munia obire possent in posterum, qui se in schismate permansuros esse antea iuravissent.

Canon tertius de aetate ad Episcopum eligendum requisita, deque aliis ornamentis agit, quibus praestare Episcopum oportet. Statuit etiam ea, quae animarum curam suscipientium aetatem et munera respiciunt. Canon quartus plura sapienter constituit de modo servando in impensis ad visitationes Ecclesiasticas peragendas. Canone quinto praescribuntur ea, quae respiciunt Clericos ad maiores Ordines promovendos, ut vel Ecclesiasticis reditibus tributis, vel ex paterna hereditate, honestae vitae sustentationi consulere certo possint.

Canon sextus de canonica monitione agit praemittenda suspensioni, aut excommunicationi decernendae, *nisi forte talis sit culpa, quae ipso genere suo, suspensionis, vel excommunicationis poenam inducat.* Agit praeterea de appellationibus, atque illum abusum improbat, ut appellatione interposita, conentur nonnulli ad defensionem iniquitatis usurpare, quod ad innocentium subsidium institutum est. Inter cetera, quae de hac appellationum materia in hoc canone statuuntur, illud etiam decernitur, ut appellanti *competens terminus ad appellationem prosequendam praefigatur, intra quem, si forte prosequi eam neglexerit, libere tunc Episcopus sua auctoritate utatur.* Haec vero non de sententiis ad correctionem latis sunt intelligenda, prout satis constat ex sacri Concilii Tridentini decretis sess. 22 cap. 1 et 24 de Ref. cap. 10. In his enim causis appellatio, sententiae exsequutionem minime suspendit.

De hoc Canone agentes, non erit inopportunum, nos breviter, adductis nonnullis iuris canonici peritorum testimoniis, referre quae prae oculis haberi debeant, praesertim circa ea verba, quibus affirmatur in canone, *ad appellationem prosequendam terminum praefigi debere,* et eo elapso, Episcopum auctoritate sua uti posse. Sunt quidem Scriptores, quos commemorabimus, Concilio Lateranensi III multo recentiores, atque ii rationem etiam habent canonicarum constitutionum in ista re, memorato Concilio multo posteriorum. Sed de re eadem Scriptores isti agunt, et Canones posteriores quidem commemorant, sed eos, qui eandem materiam in Concilio Lateranensi tertio pertractatam de hoc negotio illustrarunt.

Itaque in ista re appellationum formam respiciente, haec sunt animadvertenda. Videlicet eos, qui appellationem interponendam suscipiunt, *Apostolos* petere oportere, hoc est, a Iudice, *a quo* appellant, *ad quem* provocant « libellos dimissorios » (Zallingerius ait lib. 2 decret. » tit. 28. *De appellationibus* etc. » num. 434), seu litteras, quibus Iu» dex inferior de interposita appel» latione testatur, ac de eius iusti» tia, vel iniustitia mentem suam de» clarat. »

De hac petendorum *Apostolorum* necessitate, quae unum constituit *ex fatalibus,* ut aiunt, appellationum, utar testimonio Iuris Canonici peritissimi Reiffenstuelii, memorato l. 2 tit. 28 quocum Canonistarum omnium sententia concors est. « De facto, in» quit, et spectato iure communi, » *Apostoli* intra triginta dies a tem» pore interpositae adversus Iudicem » appellationis sunt petendi. Ita ha» betur l. *Iudicibus* c. de Appellat.; » estque clarius expressum c. *Ab eo* » h. t. in 6, ubi dicitur: Ab eo, qui » appellat, infra triginta dies, in» stanter Apostoli peti debent, et ei» dem infra dictum tempus a Iudi» ce exhiberi. Alias praesumitur ap» pellationi suae renunciare appel» lans, si eos infra idem tempus pe» tere praetermittat, etiamsi vadat, » aut mittat ad appellationem hu» iusmodi prosequendam. Concordat » Clem. *Quamvis* h. t., ubi istud am» plius declaratur. »

Quod vero spectat ad tempus *Apostolos* exhibendi Iudici, *ad quem* appellatio interponitur, haec celebratissimus Iuris Canonici doctor P. Pirhingius S. I. eod. tit. habet sect. 6 §. 2 n. 145: « Iudex *a quo* appella» tur, potest appellanti determinare, » seu praefigere certum tempus ad » introducendam suam appellatio» nem, sive ad Apostolos ipsi datos » praesentandos Iudici, *ad quem;* ita, » ut, si intra tale tempus (quod in» troducendae appellationis vocatur) » eos non praesentaverit, appellatio » deserta censeatur *l. Praeses 5 iunct.* » *Gl. V. Praescriptum est, et Gl.* » *marg. loc. cit. A. Cod. h. t.* Porro » tempus a iure definitum ad Apo» stolos praesentandos, et appellatio» nem insinuandam Iudici, *ad quem,* » est sex mensium *l. 2 cit. de tem*» *pore appellat.,* quod currere inci» pit non a die latae sententiae, sed » a tempore interpositae appellatio» nis. »

His addendum est Benedicti Papae XIV testimonium in Encyclica epistola *Cum illud semper* 14 Decemb. 1742. « Praeterea, inquit, si » quis in casibus a iure permissis ap» pellaverit, aut de aliquo gravami» ne conquestus fuerit, seu alias ob » lapsum biennii, de quo supra, ad » alium Iudicem recurrerit, tenea» tur acta omnia coram Episcopo ge» sta ad Iudicem appellationis, ex» pensis suis transferre, eodem ta» men Episcopo antea admonito, ut » si quid ei pro causae instructione » videbitur, possit Iudici appellatio» nis significare. » Haec omnia profecto explicant satis, quid intelligendum sit iis verbis, quibus Canon sextus Concilii tertii Lateranensis statuit, Iudicem a cuius sententia appellatio interponitur, debere *compe-*

tentem terminum ad appellationem prosequendam praefigere.

Post ista, quae aliquando fusius de Canone sexto recensuimus, nunc sunt breviter ea commemoranda, quae reliquis Concilii tertii Lateranensis Oecumenici canonibus sancita sunt. Itaque Canon septimus simoniacas omnes damnat exactiones pro Sacramentorum administratione, sepulturis et dignitatibus Ecclesiasticis adipiscendis. Haec tamen damnatio non respicit pias oblationes Ecclesiae fieri solitas. Ad intelligendam vero huius Canonis sententiam, oportet ea prae oculis habere, quae Canone 66 Concilii IV Lateranensis Oecumenici decreta sunt. « Quapropter, inquit, » et pravas exactiones super his fieri prohibemus, et pias consuetudines praecipimus observari: statuentes, ut libere conferantur Ecclesiastica Sacramenta; sed per » Episcopum loci, veritate cognita, » compescantur, qui malitiose nituntur laudabilem consuetudinem immutare. »

Beneficiorum Ecclesiasticorum *Exspectativas,* ut dici solet, Canon octavus prohibet, et eo Canone brevitati vacationis beneficiorum quoque consulitur, atque id quod circa tempus ad beneficia conferenda servandum sit, explicatur. Canone nono plura statuta sunt, quae pertinebant ad Templariorum, Hospitaliorum S. Ioannis Hierosolymitani, aliosque Religiosos viros docendos de iis, quae agere illos oportebat, ut Episcoporum auctoritatis debitam rationem haberent. De Monachis Canon decimus agit, ac praecipue de iis, quae in eorundem ingressu, et officiorum collatione simoniacam omnem suspicionem averterent. Item statuit, ne sine iuxta causa auferantur collata inter Monachos officia. Canon undecimus latam de Clericorum Maiorum continentia legem severe confirmat, itemque de omnibus sive clericis, sive laicis ea statuit, quae ad nefarium vitium proscribendum opportuna sunt. Cavet praeterea, ut Monasteria sanctimonialium impediantur a frequenti exterorum, etiam Ecclesiasticorum communicatione.

Duodecimo Canone vetantur Clerici apud Laicorum tribunal causas agere, nisi proprias, vel Ecclesiae, aut hominum miserorum. Item vetat Canon ne saecularibus aliis muneribus ii fungantur. Canone decimotertio vetatur, plura simul beneficia Parochialia, aut diversas simul Ecclesiasticas dignitates haberi, et de beneficiis, quae residentiam requirunt, statuitur, ut ei tribuantur, qui « residere in loco, et curam per se » ipsum valeat exercere. » Plura canone decimoquarto decernuntur, tum ut beneficia Ecclesiastica iuste distribuantur, tum ut institutiones ad Ecclesiastica beneficia suscipienda a Laicis factae prohibeantur, tum denique ut Ecclesiastici privilegio Fori gaudeant, et Decimae Ecclesiae debitae non alio distrahantur.

Canone decimoquinto ea sanciuntur, quae in hominum beneficia Ecclesiastica obtinentium hereditaria successione sunt servanda, ut Ecclesiae indemnitati consulatur. De Decanatus autem officio sine pretio tribuendo idem Canon decernit. Canone decimosexto, illorum decretorum firmitas asseritur, quae fiunt a maiori, et saniori parte Capituli. Decimoseptimo canone prospicitur, ut in patronorum discordia circa praesentandos ad Ecclesiastica beneficia, ille praeponatur, qui maioribus iuvatur meritis, et plurimorum eligitur, et probatur assensu. De ista re autem multa quoque sapientissime a Concilio Tridentino decreta sunt. De magistris in Ecclesiis Cathedralibus habendis, et de beneficio iis tribuendo, de aliis etiam scholis in Monasteriis, et alibi restituendis agit Canon decimus octavus.

Quae Canone decimonono praecipiuntur, eo spectant, ut publici Magistratus, et Consules civitatum impediantur, quominus Ecclesiis onera imponant, aut Ecclesiasticam iurisdictionem imminuant. De istis one-

ribus Ecclesiis non imponendis, indicta poena anathematis, ita statuitur, ut nisi absque ulla coactione, ad relevandas communes necessitates, ubi Laicorum non suppetunt facultates, subsidia per Ecclesias existimentur conferenda. Canone vigesimo statutum est torneamenta prohiberi, in quibus milites inter se congredi, et caedem etiam agere solebant. Mortuos in iis conflictibus Ecclesiastica sepultura privandos esse Canon decernit, licet veniam petentibus poenitentia, seu Ecclesiae subsidium denegari non deberet. In lib. 5 Decretalium tit. 13 *de torneamentis* hoc decretum Cap. *Felicis* relatum est. Canone vigesimo primo *de Tregua* servanda agitur, et poenae in eos, qui Treguam, seu inducias ab adversario persequendo datas violassent, statuuntur, de qua re ad Canonem undecimum, ac duodecimum Concilii II Lateranensis Generalis actum quoque a nobis est.

Canone vigesimo secundo *de Tregua, et pace* Presbyteris, Clericis, Monachis, aliisque id generis perpetuo servanda agitur, de qua re est quoque pertractatum in Canonibus Concilii II Lateranensis recensendis. Est autem statutum Canone vigesimo tertio, ut Leprosis simul viventibus Ecclesia, et Coemeterium concedatur, propriumque Presbyterum ii possint habere sine iurium Parochialium detrimento. Eosdem vero a decimis solvendis memoratus Canon eximit. Canon vigesimus quartus excommunicationis poenam in eos decernit, qui Saracenis arma, atque alia ad Christianos impugnandos suppeditassent, vel eorum navium Rectores esse non dubitassent. Eadem poena afficiuntur eo Canone ii, qui Piraticam contra Christianos exercere, aut naufragantium bona invadere ausi fuissent.

Canon vigesimus quintus contra usurarios manifestos latus fuit. Usurae vitium, Veteris ac Novi Testamenti auctoritate condemnatum esse Canon declarat; et de usurariis idcirco severe decernit, ut « ad Communionem Altaris non admittantur, nec Christianam, si in hoc peccato decesserint, accipiant sepulturam, sed nec eorum oblationem quisquam accipiat. » Quod si Ecclesiasticus aliquis contra haec canonis statuta, oblationem eiusmodi acceperit, aut Usurario Ecclesiasticam sepulturam dederit, eodem canone praescriptum est, « ut ea, quae acceperit, reddere compellatur, et donec ad arbitrium sui Episcopi satisfaciat, ab officii sui maneat exsequutione suspensus. » Hic Lateranensis tertii Concilii Canon, una cum aliis Alexandri III de re ista decretis, relatus est in lib. 5 Decret. t. *de Usuris*. Vigesimo sexto canone Christianos servos habere Iudaei et Saraceni vetantur. Excommunicatio in Christianos fertur, qui cum eis habitaverint. Testes Christiani, Iudaeis testibus in iudicio praeferri iubentur, statuta anathematis poena in eos, qui non praetulerint. Iudaeos ad fidem Christianam conversos in bonorum suorum possessione servari decernitur hoc Canone, et poena excommunicationis contra eos Magistratus in eodem statuta est, qui Iudaeis ad fidem conversis proprias fortunas servandas non curaverint. In ius canonicum lib. 2 tit. 20 *de Testibus*, et Clem. 1 *de Testibus*, haec, quae de Christianis testibus superius significata sunt, qui Iudaeis testibus praeferri debeant, relata fuerunt. Perplura vero continent Romanorum Pontificum Constitutiones, quibus sapientissime Iudaei ad fidem conversi proteguntur, ac beneficiis iuvantur.

Denique Canon vigesimus septimus severissimus est contra Haereticos, qui tunc Ecclesiam non erroribus modo suis, sed nefariis tumultibus, et perturbationibus vastabant. Hos Canon memoratus ait, praesertim esse in *Albigesio, et partibus Tolosanis, et aliis locis,* eos etiam comprehendit, qui *Cathari*, *Patareni*, *Publicani*, *Brabanciones*, *Arago-*

nenses, Navarrii, Bascoli, seu Baschi, Coterelli, Triaverdini dicebantur. Hos homines anathemate percellit canon, sepultura Ecclesiastica privandos iubet; eos etiam damnat, qui haereticos istos foverent, retinerent; ad arma denique excitat Christianos, ut scelesti hi homines perniciem Reipublicae afferentes comprimerentur. Generatim vero obtinuit, ut haeretici huius aetatis ad has sectas pertinentes *Albigenses, et Valdenses* appellarentur; licet hi extremi in hoc a ceteris differrent, quod Manichaeorum proprios errores non admitterent.

Praeter eruditissimam Petri Lazeri dissertationem *De Albigensibus,* horum hominum errores accurate inter ceteros recenset Natalis Alexander in Synopsi Historiae Ecclesiasticae saec. XI et XII cap. 4 art. 13. Hi vero homines, qui praeter scelestae vitae licentiam, cui indulgebant, quandam veluti sectarum seriem aut copiam constituentes, praecipue eo spectabant, ut Ecclesiae legitimam potestatem omnem everterent, disciplinam Ecclesiasticam profligarent, Catholicam de Sacramentis doctrinam reiicerent, matrimonium prohibitum esse praedicarent, vel saltem filios procreare crimen esse contenderent, Ecclesiae Catholicae Sacros Ministros detestarentur, Religionis cultum ab Ecclesia probatum improbarent; duo principia malum, et bonum admitterent; carnis resurrectionem etiam, et poenarum improbos manentium aeternitatem quoque denegarent.

Magnam querelarum occasionem, vel praetextum desumpsere quidem Protestantes saepenumero, et Increduli, ut de Ecclesia detraherent, eo quod Christiani contra Albigenses ad arma vocati fuerint. Id barbarum et absurdum fuisse pluries obiecerunt, in Religionis negotio armis agere, et armorum vi ad veram Religionem homines adducere. Sed haec factorum historiae veritatem pervertendo ii affirmaverunt. Nam Albigenses non eo se continebant tantum, ut erroneam doctrinam suam spargerent, sed Reipublicae tranquillitatem quoque vehementer oppugnabant, et Catholicos in grave periculum passim adducebant.

Ipsa vero errorum natura, quos Albigenses insolenter iactabant, talis erat, ut publicam tranquillitatem istam in summum discrimen vocaret. Tale profecto erat, quod de matrimonio improbando, de filiorum procreatione detestanda, de cultu ab Ecclesia probato evertendo, de Sacris Ministris vexandis, atque odio habendis, ii petulanter contendebant. Quis vero sibi persuadebit, haec omnia Albigensibus licuisse cum gravissimo, non Religionis modo, sed Reipublicae etiam detrimento; Catholicis vero non licuisse contra teterrimos istos conatus, legitima auctoritate interveniente, se, ac Religionem suam tueri?

Albigenses autem, statim ac viribus pares ad hoc agendum fuerunt, coepisse contra Catholicos saevire, adeo certum est in illorum temporum monumentis, ut necesse non sit in hoc demonstrando immorari. Catholicos vero, antequam ad arma venirent, conatos esse diu, patientia, aliisque omnibus charitatis officiis eosdem flectere, item historia docet.

Sunt praeterea perspicua Canonis vigesimi septimi Lateranensis Concilii, de quo agimus, verba, ut appareat, non vocatos fuisse ad arma Christianos, quo Albigenses ad Catholicam Religionem perducerentur; sed quo eorundem crudelitati finis imponeretur. « De Brabancionibus, » ait, et Aragonensibus, Navarriis, » Bascolis, seu Baschis, Coterellis, » et Triaverdinis, qui tantam in » Christianos immanitatem exercent, » ut nec Ecclesiis, nec Monasteriis » deferant, non viduis et pupillis, » non senibus et pueris, nec cuili» bet parcant aetati aut sexui, sed » more Paganorum, omnia perdant » et vastent, similiter constituimus... » cunctisque Fidelibus in remissio-

» nem peccatorum iniungimus, ut » tantis cladibus se viriliter oppo- » nant, et contra eos, armis Popu- » lum Christianum tueantur. » Haec per se sufficiunt ad accusationis falsitatem, seu ad manifestam potius calumniam demonstrandam.

Ista quoque satis sunt ad ostendendum, quam falso dicat Moshemius in Inst. Hist. Eccl. saec. 13 parte 2 cap. 5 §. 2, per ea tempora Romanos Pontifices gessisse « acerrimum, et » crudelissimum bellum cum haere- » ticis, id est cum illis, qui secus » docebant, quam Ecclesia Romana » doceri volebat, et potestatem, iu- » raque Pontificum in disputationem » vocabant. Sectae enim Catharo- » rum, Valdensium, Petrobrusiano- » rum, et multorum aliorum, per » universam fere Europam, maxime » per Italiam, Galliam, Germaniam, » Hispaniam serpebant, coetus colli- » gebant, et magna dominationi Ro- » mae pericula minabantur. Antiquis » sectis novae accedebant, opinioni- » bus quidem valde discrepantes, » verum omnes in hoc consentien- » tes, religionem vulgarem falsam » esse, Romanosque Pontifices iniu- » stissime sibi imperium in Chri- » stianos, et sacra Christiana arro- » gare. »

Etenim, prout significavimus, et canon Lateranensis aperte ostendit, bellum istud proprie non est gestum, quod Albigenses docerent secus, quam Ecclesia Romana doceri volebat. Nam si eo se continuissent Albigenses, quo non pauci antiquorum temporum haeretici se continuerant, ut in doctrina tantum tradenda dissiderent, bello gerendo necessitatem non attulissent. Sed vi ab iisdem contra Catholicos illata, atque ea quidem saeva ratione, quam canon Lateranensis describit, aliud Catholicorum Reipublicae reliquum non erat, nisi ut armis quoque eorum furori resisterent, et se contra illorum audaciam tuerentur. Tales praeterea erant, generatim, homines nefarii iis sectis addicti, ut in summa rerum ignoratione versarentur, et non valerent cum Catholicis praesulibus de Religione disputare. Neque, si abusus aliqui tunc inter Catholicos irrepsissent, id legitimam hominibus auctoritate carentibus potestatem afferebat, ut ipsi per se possent de ratione statuere, quae hos abusus impediret. Denique error perspicuus erat, religionem vulgarem falsam esse, cum ea, quod ad summam rei pertinet, Ecclesiae Catholicae doctrinae esset consentanea. Quod vero dicit Moshemius, iis sectis non placuisse, Romanos Pontifices potestatem in Christianos, et sacra Christiana sibi tribuisse; id ex ipsa vi, ac ratione divinitus instituti primatus iurisdictionis, qui Romanorum Pontificum proprius est, ultro descendit, et legitimam querelae causam hominibus repugnantibus suppeditare non poterat.

Sed haec, quae pertractavimus, satis sunt, de rebus a Concilio III Lateranensi Oecumenico, seu ab Concilio Generali undecimo decretis. Alexander III vero post gesta alia plura ad Religionis bonum procurandum opportuna, die 30 Augusti anno 1181, quo Sanctorum Felicis, et Adaucti festum celebratur, mortuus est; quare vetus inscriptio habet: *Hunc festis auxere suis Felix et Adauctus, Cum quibus est Felix factus, et Adauctus eis,* postquam Pontificatum gessisset annos viginti unum, menses undecim, dies viginti tres.

CAPUT XV.

DE S. THOMAE ARCHIEPISCOPI CANTUARIENSIS MARTYRIS CAUSA.

Praeclara fortitudinis exempla, et summam in Ecclesiae Catholicae iuribus defendendis constantiam S. Thomas Archiepiscopus Cantuariensis exhibuit. Eius causa ob gravitatem, et celebritatem suam, unum constituit ex praecipuis huius aetatis historiae Ecclesiasticae capitibus. Negotium enim tale fuit, ut eiusdem participes evaserint huius temporis summi viri. Res autem eo deducta est, ut Archiepiscopus Cantuariensis, in propugnanda Ecclesiae libertate, iuribusque tuendis, Martyrio functus sit, et honorem Martyribus debitum ab Ecclesia brevi fuerit consequutus. Referenda esset tota S. Thomae Cantuariensis vitae historia, ut de eiusdem causa plena notitia haberi posset. Sed nonnulla tantum nos graviora perstringemus, quae satis tamen esse poterunt ad verum eius causae statum intelligendum.

Itaque Thomas *Becketus* appellatus anno 1117 die 21 Decembris Londini natus erat ex Gilberto et Matilde, et ad omnem pietatem ab ineunte aetate a parentibus fuerat institutus. Litterarum deinde et iurisprudentiae studiis operam praesertim Parisiis dedit; Londinum in posterum venit, ac singulari Dei beneficio e gravissimo vitae periculo ereptus, severiorem vivendi rationem inivit, ac saecularium rerum cura relicta, ad Theobaldum Archiepiscopum Cantuariensem se contulit, qui illum benevole admissum ad gravia negotia adhibuit. Fuit vero ab Henrico II Angliae Rege anno circiter 1157 Cancellarii munere decoratus, cui Rex praeterea filium Henricum instituendum tradidit. Haec autem Theobaldo plurimum Thomas debuit, cuius opera Henricus II ad Thomae virtutem ac sapientiam tanti faciendam adductus fuerat. In hac prospera tamen fortuna, tales Thomae molestias adversariorum invidia attulit, ut poenituerit eum quandoque status sui, et ad privatam vitam reverti concupierit. Sed inimicorum artes, etsi eo maxime spectarent, ut Regis animum Thomae infensum efficerent, id impetrare diu non potuerunt, cum Princeps in eodem erga illum benevolentiae proposito iure concepto permaneret.

Immo cum Theobaldus mortuus esset, Rex qui in Normannia tunc morabatur, voluit in Angliam Thomam reverti, ea causa primum adducta, ut turbis nonnullis in Walliae Principatu commotis occurreret, sed revera deinde affirmans, eum ad Cantuariensem Archiepiscopatum suscipiendum destinari. Londini igitur ab Episcopis Thomas electus fuit Archiepiscopus Cantuariensis, sed invitus omnino, ac manifeste ostendens, licet Rex conaretur Ecclesiae iura violare, illa tamen se constanter esse defensurum. Consecratus deinde Cantuariae est. « Convenerunt (inquit » Gervasius Dorobernensis in chro- » nico ad annum 1162) Cantuariae » Praesules, et Principes Regni, ut » tantae assisterent consecrationi. » Sabbato igitur octavarum Pente- » costes in Presbyterii gradum ordi- » natus, in crastino Archiepiscopus » consecrandus. »

Continet autem Thomae vitae historia, iussu Gregorii XI scripta, atque a Christiano Lupo, ex Codice Vaticano in lucem edita, hac ratione Thomam Regi Henrico Archiepiscopatum proponendi verba fecisse. « Quam Religiosum virum, inquit, » quam Sanctum, in tam sancta sede, » et super tam celebrem, et tam » sanctum Conventum Monachorum » constitui desideras? Scio certissime, » quia si Domino disponente accide- » rit, sic citissime a me auferes ani- » mum, et gratia, quae nunc inter

» nos tanta est, in atrocissimum » odium converteiur. Novi quippe te » nonnulla exacturum, et in Eccle- » siasticis te tam multa praesumere, » quae ego sustinere non possum. Et » ita, occasione nacta, interponent » se invidi, qui extincta gratia, per- » petuum inter nos odium suscita- » bunt. » Haec autem vere a Thoma affirmabantur. Sciebat enim e Theobaldi tempore eiusmodi consilia Regem meditari, adductum Aulicorum instigationibus. Immo Theobaldus, Thomam aestimatione virtutis praestantem opponendum ideo putaverat Aulicorum impotentiae.

Archiepiscopus consecratus Thomas, Cancellarii munus dimittendum vehementer curavit, ut Ecclesiam liberius tueri, atque officia Ecclesiastici Praesulis propria posset sanctius obire. In ea autem re, quae Aulicis multum displicebat, adiutorem praecipue habuit Henricum Regis filium, cuius institutio ei commissa fuerat. Is ita egit, ut a reddenda Cancellarii muneris administrandi ratione, Regis ipsius nomine Thomas tunc eximeretur. Postquam ad Archiepiscopalem dignitatem Thomas evectus est, atque ab Alexandro III *Pallii* honore donatus fuerat, nullum fuit pietatis, aut Religionis officium, quod ille diligenter non exsequeretur, nullum charitatis opus, quod ille impense non impleret. Id autem benevolentia singularis erga pauperes demonstrata, et omne benignitatis genus ab eo adhibitum ostendit, de quo testimonium perspicuum omnia illius temporis monumenta continent. Quoniam vero ad haec charitatis officia, redituum Ecclesiasticorum copia erat omnino necessaria, eo Thomas curas suas convertit, ut Ecclesiastica bona Sedis suae propria servaret, et quae propter nimiam Decessorum suorum facilitatem in Laicorum potestatem venerant, restituerentur. Id vero hominibus potentibus quidem, ea bona possidentibus imprimis displicuit. Et licet ii apud Regem de hac re agentes, gravissime conquesti sint, nihil tamen eo tempore ab Henrico II contra Archiepiscopum obtinere potuerunt.

Contulerat se deinde in Galliam Archiepiscopus Cantuariensis, ut Concilio Turonensi interesset, cui Alexander III ipse anno 1163 praefuit. Non solum in Concilio, sed ab universa Turonensi civitate, summo in honore Thomas habitus est, atque eo praesertim operam dante, decretum anathematis contra bonorum Ecclesiasticorum usurpatores, et libertatis Ecclesiae violatores in illo Concilio editum fuit.

Reversus in Angliam, singularibus amoris significationibus a Rege exceptus, non multo post eiusdem benevolentiam amisit. Hae vero fuerunt praecipuae offensionis causae. Aegro animo, videlicet, Rex accepit, Thomam Cancellarii munere abdicasse. Non solum enim Princeps putabat utile Reipublicae esse, hoc amplissimum Regni munus ab eo geri, qui Primatis Ecclesiastici dignitate in eodem Regno praeditus erat; sed etiam id opportunum imprimis esse intelligebat, ut Archiepiscopus eius commodis, et voluntati deserviret. Verum Thomas ista Regis offensione commotus non est, sed existimans Ecclesiae bonum requirere, ut a saeculari Magistratu gerendo desisteret, hoc munus omnino dimisit. Alia indignationis ratio inde profecta est, quod decretum in Concilio Turonensi contra bonorum Ecclesiasticorum usurpatores latum, Archiepiscopus Cantuariensis exsequendum curaret.

Plurimum praeterea Regem offendit Thomae Cantuariensis constantia, qua studuit, Episcopatus non diu vacare, sed Regem adigere, ut novos Episcopos sine mora eligi pateretur. Id autem maxime contigit, cum de Vigorniensis, et Herefordiensis Episcopi electione facienda Archiepiscopus tantopere laboravit, et Regem compulit, ut Episcopatus illi diutius non vacarent, qua vacatione durante, reditibus, qui Sedis utriusque

Episcopalis proprii erant, Rex ipse potiebatur. De hac offensionis causa, ita loquuntur Historiae Quadripartitae scriptores, seu ita habet S. Thomae vitae historia lib. 1 cap 15: « Has duas Sedes vacantes cum Rex » aliquando tenuisset, a novo Metro» politano suo saepius est conventus, » nunc rogatus, nunc monitus, inter» dum et acriter, sed amice corre» ptus, quod in Sedibus vacantibus, » Clero de substituendis Pastoribus » non consentiret. Mos enim profa» nus in pluribus iam Regnis inole» vit, quod Episcopatus vacantes et » Monasteria, Reges pro voto per an» nos tenentes et quasi Christo pro» scripto, applicantur Fisco dos vi» duae, et Crucifixi Patrimonium, » calamitosorum refrigeria, et ege» norum subsidia. Haec Archipraesul » recolens, et attendens sui esse of» ficii, talia non sustinere, Regem, » quem super hominem diligebat, nunc » rogabat, nunc monebat, ut Sedes » diu vacantes ordinari permitteret » in temporalibus, et spiritualibus, » quae inde constabant mala non ta» cens. » Cum haec Henricus videret, sibi in animum induxit, difficile prorsus esse futurum in ea dominandi ratione perseverare, qua hactenus circa Ecclesiae negotia ipse usus erat; immo vero sibi timere coepit Rex Henricus, Archiepiscopi constantiam admiratus, qui nullo metu deduci poterat a suscepto consilio Ecclesiae causam atque utilitatem propugnandi.

Fuit vero gravioris indignationis causa, Thomae Archiepiscopi fortitudo in tuenda Ecclesiastici Ordinis immunitate. Scilicet Archiepiscopus acriter propugnabat, ea immunitate Ordinem Ecclesiasticum potiri, quam nunc *Fori*, et *Canonis* privilegii nomine significamus. Negabat Archiepiscopus, Ecclesiasticorum causas ad Laicos Iudices spectare, sed in Ecclesiae foro illas tractandas esse fortiter contendebat. Praeterea ex canonibus Ecclesiae, hoc privilegio Ecclesiasticos frui debere Archiepiscopus asserebat, ut poenae diminutionem in criminali quolibet iudicio illi consequerentur. Facto ipso deinde Thomas confirmabat, his privilegiis Clericos praeditos esse. Etenim Episcopum Sarisberiensem prohibuit, quominus Presbyterum homicidii reum a Regio Iudice pateretur iudicari, sed iussit potius illum Episcopi sententia de gradu depositum, et officio Ecclesiastico privatum, in monasterio detineri.

Alios praeterea Clericos criminum reos vetuit Magistratui iudicandos, et puniendos tradi; et cum ex Canonicis suis quidam *Philippus* nomine vocatus, Regio Magistratui iniuriam intulisset, ipse per se poenis canonicis in illum animadvertit, et passus non est regio Iudici eum committi, licet Rex id non optaret tantummodo, sed etiam aperte iussisset. Cum ista Cantuariensis Archiepiscopus agebat, non modo generali Ecclesiae in ea re privilegio, sed etiam Stephani Regis anno 1136 decreto innitebatur, in generali Clericorum et nobilium Virorum conventu edito, quo iudicia personam et fortunas Ecclesiasticorum respicientia, Episcoporum auctoritati reservabantur.

Henricus II tamen aperte conabatur privilegium eiusmodi delere, quod Regiae potestati iniuriosum illud esse contenderet. Itaque iussit, Archiepiscopum, et Episcopos apud Westmonasterium convenire. In eo autem conventu cum de Archiepiscopo primum conquestus esset, Rex palam affirmavit, mentem suam esse, ut Ecclesiasticorum causae ad Regios Magistratus spectare deberent. Respondenti Archiepiscopo totius conventus nomine, Ecclesiae privilegiis id impediri, Rex acriter indignatus est, et contra se Praesules conspirasse affirmavit. Itaque num *regias consuetudines* servare vellent Episcopos rogavit, quae Praedecessoribus suis regnantibus fuerant inductae. Cum Archiepiscopus vero respondisset, se, fratresque suos illas servaturos esse *salvo suo ordine* (nam Hilarius tantum Chichestriensis Episcopus, ut

Regem deliniret, respondit se servaturum consuetudines *bona fide*); Rex indignatione commotus subdidit, contra se consilium Episcopos inivisse, et cum nox iam advenisset, nemine salutato, e conventu discessit.

Praecipue vero in Archiepiscopum Regis ira conversa erat. Quare postero die iussit, Thomam muneris Cancellarii a se gesti rationem reddere, licet cum Archiepiscopus consecraretur, ab ea reddenda, Regis ipsius nomine, ab Henrico filio exemptus palam fuisset. Egressus praeterea est Rex statim Londino, discessus sui notitia minime Episcopis communicata, id quod tamquam gravissimae indignationis significationem Episcopi acceperunt. Quamobrem metu perculsi sententiam mutarunt, et Cantuariensem Archiepiscopum flectere conati sunt, ut Regi satisfaceret, qui primum eadem animi gravitate restitit, qua Regi restiterat, sed deinde precibus et lacrimis Episcoporum fractus, iisdem se morem gesturum esse respondit, et ad Regem Oxforuiae commorantem venit affirmans, se verba illa ablaturum esse, quae Principi displicuerant.

Rex, quo solemnior esset, et publica auctoritate celebrior evaderet Archiepiscopi assensus, voluit hanc promissionem, iurisiurandi religione interposita, fieri in conventu Clarendonensi coram Regni proceribus. Huic quidem conventui Archiepiscopus, qui insidias senserat, postquam frustra conatus esset non adesse, tandem adfuit, sed rem penitius considerans, promissis se stare non posse primum recusavit, quae res Henricum in furorem adegit, ut minitatus acriter ultionem, e conventu abierit, Episcopos in summo metu relinquens, qui tam vehementer deinde Archiepiscopum obsecraverunt, ut is ad avertenda Ecclesiae impendentia mala, se consuetudines Regni *bona fide* servaturum, *verbo veritatis*, reliquis Episcopis idem probantibus, atque affirmantibus, iuraverit. His vero auditis, iussu Regis ad sexdecim capita seu articulos, consuetudines servandae, fuerunt redactae, quibus capitibus Ecclesiae libertas, et immunitas aperte violabatur. Exhibet inter ceteros ea capita ex historia Quadripartita Natalis Alexander in dissert. *de S. Thomae Cantuariensis causa* art. 3. Optabat Archiepiscopus horum articulorum sponsionem differri, sed eorundem exemplum accipere compulsus est.

Verum paullo post Thomam poenituit vehementissime facti sui, ut statim a sacro sacrificio celebrando abstinendum putaverit, severissimas poenas sibi irrogaverit, et ab Alexandro III Senonibus tunc commorante, veniam, et canonicam absolutionem petierit, ac reportarit. Qua re tantopere Rex fuit indignatus, ut Thomae fuerit persuasum, necesse esse fugere, quo saluti suae consuleret, id quod facere bis, sed re infecta, conatus est. Quamobrem Cantuariam reversus, cum Regis animum sibi benevolum efficere tentasset, atque id etiam Eboracensis Episcopus obtinere studuisset, consilium serio confirmavit, se, etiam cum extremo vitae discrimine, pro Ecclesiae libertate esse dimicaturum. Rex autem nullo alio pacto de concordia restauranda agi volebat, nisi oblata primum Clarendonensium articulorum subscriptione.

Nihil interea Princeps omittendum ratus, quo Archiepiscopum penitus perderet, habuit Northamptoniae conventum, in quo plura crimina S. Thomae sunt obiecta, de eo exauctorando pertractatum est, ac gravissimis iniuriis fuit affectus, contra quae omnia Archiepiscopus appellationem ad Alexandrum III interposuit, et Episcopos a iudicio contra se ferendo auctoritate penitus destitutos esse declaravit.

Fugit deinde in Galliam Archiepiscopus, et singulari humanitate a Ludovico VII Galliae Rege, atque ab Alexandro III exceptus est. Cum vero Clarendonenses articulos Pontifex ab eodem accepisset, « Dominus Papa

» (ita legitur de ea re in historia » Quadripartita) lectis, et relectis, et » diligenter auditis et cognitis sin- » gulis consuetudinibus... inquit: In- » ter abominabilia haec, nulla qui- » dem bona, sed quaedam tolerabilia » sunt, quae Ecclesia utcumque to- » lerare potest, sed horum maior pars » reprobata, et ab antiquis quidem, » et authenticis damnata est Conci- » liis, utpote directe sacris sanctio- » nibus adversa. Et haec quidem Do- » minus Pontifex in audientia omnium » reprobavit, et ab Ecclesia in poste- » rum damnanda censuit. » Decem vero fuere ex his capitibus, quae diserte Alexander III damnavit. His autem peractis, in eadem historia haec referuntur: « Qui ante videban- » tur super hac causa varie disce- » ptare, iam in unam convenere sen- » tentiam, in persona Cantuariensis » Archiepiscopi, universali Ecclesiae » esse succurrendum. »

Obtulit praeterea Thomas Pontifici Alexandro Archiepiscopatus sui dimissionem, sed eam accipiendam non esse Alexander iudicavit, et re coram Cardinalibus perpensa, illum in gradu suo, atque in Ecclesiae causa defendenda perseverare debere significavit. Vixit postea Praesul in Monasterio Pontiniacensi, et magnopere gavisus est, se poenitentem vitam ibi agere, cum interea ea omnia facere non omitteret, quae muneris sui esse intelligebat, tum ad eos in officium revocandos, qui in Anglia defecerant, tum ad audaciam coercendam eorum, qui Ecclesiastica iura violaverant, tum denique ad regis Henrici animum deliniendum. Tanta tamen erat regis, et Archiepiscopi inimicorum indignatio, ut eius bona publicaverint, propinquos eius omnes fortunis spoliatos, e Regno pulsos ad extremam miseriam redegerint, et nulla fuerit iniuriarum, ac molestiarum species, qua illum affligendum non curaverint. Archiepiscopus vero his omnibus minime potuit adduci, ut susceptam Ecclesiae causam derelinqueret.

Longum nimis esset ea omnia persequi, quae, durante Thomae Cantuariensis exilio, in eiusdem causa evenerunt. Itaque nos percensebimus potius, quam narrabimus, quae de iis rebus in memorata superius Quadripartita historia continentur. Nihil profecerat Henricus II indignatione sua, ut perdere Thomam posset. Benignos se erga illum Alexander III, et Ludovicus VII demonstrabant. Bonorum omnium undique per Europam in se benevolentiam Archiepiscopus excitaverat. Propinqui eius vexati, amplissimis subsidiis passim iuvabantur. Nova igitur Henricus decreta dedit Clarendonensibus etiam fortasse nequiora, ubique in Angliae regno iuranda. Severissime vetuit, ne Archiepiscopi, aut Pontificis Alexandri litterae in Angliae portus inferrentur. Timebat enim vehementer ne Angliae Regnum interdicto subiiceretur. Sprevit Archiepiscopi litteras ad eum commovendum a Praesule scriptas, et illas quoque, quas Pontifex miserat eadem de causa. Minatus est praeterea, se Paschali III Antipapae adhaesurum, nisi Alexander Pontifex Thomae causam dereliquisset. Sed gravibus Alexandri III litteris ab ea re Henricus II deterritus est.

Pontifex interea Thomam in Apostolici per Angliam Legati munere confirmavit, et ei Episcopos Angliae parere iussit. Thomas plures in Anglia gravium criminum reos excommunicatione mulctavit. Rex, ut se a metu Interdicti, quo plurimum urgebatur, expediret, ad Pontificem contra Archiepiscopum appellavit, cum antea appellationem ad Apostolicam Sedem vetuisset. Et Thomas fortasse excommunicationem contra Regem ob tot crimina tulisset, nisi eum gravi morbo correptum esse accipiens, temperandum ab eo consilio existimasset.

Ob magnam calamitatem deinde quam Henricus Monachis Cisterciensibus in Anglia minabatur, eo quod in Pontiniacensi eorum Ordinis monasterio Thomas moraretur; Archie-

piscopus Cantuariensis, Pontiniacum relinquendum censuit, et apud Archiepiscopum Senonensem vixit Ludovici VII auxiliis, et auctoritate fretus. Londinensem Episcopum in posterum Archiepiscopus excommunicavit ob praecipua crimina, quorum particeps in hac causa fuerat. Henricus, ut sibi, ceterisque fautoribus suis, ab eiusmodi poena consuleret, eorum sententiae adhaesit, qui totius Angliae Cleri nomine, contra Primatem suum ad Sedem Apostolicam appellandum esse suaserunt; quam appellationem primi omnium Episcopi Londinensis et Sarisberiensis firmarunt, deinde ceteri post Archiepiscopum Eboracensem.

Postea Romam, quo Pontifex reversus erat, missus ab Henrico Ioannes Oxfordiensis, qui antea Herbipoli Paschali III Antipapae adhaeserat, quascumque potuit artes adhibuit, ut Thomam affligeret, et tandem de gradu deiiceret. Ludovicus VII haec intelligens acrius defendendam apud Alexandrum III Thomae causam existimavit; et ex eo quod ob Legationem tunc Apostolicam extraordinariam decretam, Thomas Legati munere in Anglia suspensus fuerat, de ea re conquestus Princeps est vehementer. Thomas ipse nihil remittens de observantia Apostolicae Sedi debita, de ea re ad Pontificem scripsit. Atque inter ceteros, qui Archiepiscopi Cantuariensis causam eo tempore fortiter gessit, subdiaconus quidam Ecclesiae Romanae fuit, qui Lombardus appellabatur, qui luculentius ostendit, quam inique ab Archiepiscopi inimicis ageretur.

Ii, quibus Legatio ista commissa est, egerunt de concordia instauranda, sed officio suo illi non bene functi sunt, ita ut Pontifex eosdem revocandos iudicaverit. Illud vero plurimum favorabile inimicis Archiepiscopi Cantuariensis fecerunt Legati, quod publice declaraverint impediri Archiepiscopum ab interdicto pronuntiando. Praeterea copiam fecerunt plures absolvendi ab excommunicatione, quam Thomas in eos tulerat. Id autem agendi facultatem Legati non acceperant. Thomas interea in tota ista pertractatione de pace ineunda, semper eandem animi constantiam in Ecclesiae causa defendenda servavit, atque in isto proposito licet ei insidiae paratae fuissent, perstitit tum ob animi fortitudinem, qua praeditus erat, tum adiutus consiliis Ioannis Sarisberiensis eius amicissimi, qui in posterum Episcopus Carnotensis fuit, quique Thomam in tanta calamitate perpetuo consolatus est.

Tum Rex Galliae Ludovicus VII conatus est ipse concordiam inter Archiepiscopum et Regem Angliae renovare. Sed res ad exitum perduci neque tunc potuit, eo quod licet Thomas omnem observantiam Henrico significasset, atque ex animo se illum revereri ostendisset, affirmaverit simul, in iis, quae controversiae causam attulerant, morem se Principi esse gesturum *salvo tamen Dei honore, vel salva Ecclesiae libertate,* prout novi Legati deinde a Pontifice missi proposuerunt; Rex autem omnia lubitu suo fieri debere intendens, vel nullam, vel eam tantum clausulam apponi volebat, *salva regni sui dignitate.*

Ita tamen Henricus se gessit in his pertractandis, ut Ludovicus ipse Rex Galliae putaverit Archiepiscopum nimis severe agere, et pacem componi non posse, eo quod ille nimiam erga Regem animi difficultatem adhibuisset. Visus est igitur ad aliquot dies Ludovicus, non amplius benevolam habere erga Archiepiscopum voluntatem. Sed non multo post, re penitius considerata, Rex Galliae magna celebritate veniam ab Archiepiscopo petiit; eundem pristina benevolentia, et beneficiis prosequutus est, licet Angliae Rex vehementer ea de re conquestus fuisset.

Tunc illa evenerunt, ut Henricus II voluerit Henricum filium coronari ab Archiepiscopo Eboracensi, quantumvis Principis coronandi munus ad Can-

tuariensem Angliae Primatem spectaret. Pontifex Alexander id prohibuit, et Thomas auctoritate quoque sua id fieri vetuit; sed Henricus Pontificem, atque Archiepiscopum spernens, et palam edito mandato de obedientia in posterum Pontifici, atque Archiepiscopo non exhibenda, effecit, ut die 14 mensis Iunii an. 1170 Henricus filius in Ecclesia S. Petri Westmonasteriensi coronatus sit ab Archiepiscopo Eboracensi, adstantibus, et caeremoniae participibus Episcopis Londinensi, Sarisberiensi et Roffensi. Hoc autem facto, Alexander III Eboracensem Archiepiscopum, eiusque criminis socios ab omni officio Episcopali suspendit; ac praeterea in Episcopos Londinensem ac Sarisberiensem excommunicationis sententiam tulit.

Post haec, Rotrodus Archiepiscopus Rothomagensis, et Bernardus Episcopus Nivernensis ab Alexandro III ad Regem Anglorum Henricum II Legati sunt missi, ut is intelligeret mentem Pontificis esse Ecclesiae pacem restituendi. Itaque ii in mandatis habuerunt, Henricum graviter monere, ut in concordiam cum Archiepiscopo Cantuariensi reverteretur, et nisi id fecisset, interdicto Regnum Angliae subiicere. Scripsit etiam ad Regem ipsum Henricum Alexander Pontifex, eique manifeste significavit, nisi pacem cum Archiepiscopo Cantuariensi componeret, eodem modo a Sede Apostolica erga eum actum iri, quo in Fridericum Imperatorem animadverterat.

His Pontificis litteris, et gravitate minarum Henricus permotus, paratum se protinus ostendit ad pacem ineundam. Venit igitur die dicta ad amoenissimum pratum, quem *Proditorum* appellabat in finibus Carnotensis et Caenomanensis agrorum. Thomas etiam cum Guillelmo Archiepiscopo Senonensi, quem Legatis suis Pontifex addiderat, ad eum campum venit. Omni benevolentiae significatione ibi a Rege habitus est Thomas. Amicitiae plena inter utrumque facta est colloquutio. Non Archiepiscopo tantum, sed iis etiam omnibus pax restituta a Rege est, qui huius controversiae causa, fuerant exilii poena mulctati, restitutio rerum ad Archiepiscopum, eiusque Sedem Archiepiscopalem pertinentium promissa est; iustum esse affirmatum est, sententiam contra Archiepiscopum Eboracensem, et Episcopos Londinensem ac Sarisberiensem latam ad effectum perduci; et quod spectat ad Henrici filii coronationem, se daturum esse operam Rex spopondit, ut violata Archiepiscopi Cantuariensis iura sarcirentur. Nulla denique mentio in pace ineunda facta est illarum circa res Ecclesiasticas Regni consuetudinum, propter quas tantum dissidium fuerat excitatum. Haec concordia die Sacra S. Mariae Magdalenae an. 1170 sancita est. Haec omnia ex historia Quadripartita vitae S. Thomae, atque ex ipsius S. Thomae ad Alexandrum III relatione, ex Gervasii Dorobernensis chronico, aliisque veteribus monumentis constant. De his omnibus Henricum filium Rex certiorem fecit, et inlata Cantuariensi Archiepiscopo, eiusque sociis damna compensari iussit.

Post confirmatam vero animi grati sui significationem Ludovico VII Galliae Regi, ceterisque, qui, vel de se vel de suis, durante calamitate, optime meriti erant, e portu Witsandiensi solvit, atque in Angliam reversus est, missis eo litteris, quae Eboracensis, Londinensis, Sarisberiensis condemnationem a Pontifice latam continebant. Id vero factum idcirco est, quod innotuisset Archiepiscopo, insidias esse paratas in Angliae portibus ad litteras auferendas, quas ipse secum attulisset. Quamobrem litterae illae de Eboracensi, Londinensi, et Sarisberiensi Episcopis agentes, eo minime iubente, ad populi notitiam pervenerunt.

Incolumis Cantuariam venit Archiepiscopus in summa Cleri, ac Populi gaudio gestientis gratulatione. Verum ista brevissima fuit gratu-

latio, et Thomae non licuit diu pace recuperata gaudere. Ita rem ipse narravit Alexandro III in postrema ad eundem epistola, quam Baronius refert ad annum 1170 num. 42 et seq. « Postquam ad Ecclesiam nostram » venimus, in continenti nos adie» runt Officiales Regis denunciantes » ex parte ipsius (sicut eos Dominus » Eboracensis, et Londinensis, et Sa» risberiensis Episcopi informave» runt), ut suspensos Episcopos, » et excommunicatos absolveremus, » quia quod contra eos factum fue» rat, in Regis iniuriam redundabat, » et in eversionem consuetudinum » Regni, promittentes Episcopos pro» vinciae nostrae post absolutionem » venturos esse ad nos, et iuri, salvo » honore Regis, libenter parituros. » Nos autem respondimus non esse » iudicis inferioris, ut superioris sen» tentiam solvat, et quod nulli ho» minum licet infirmare, quod Apo» stolica Sedes decrevit. Quia tamen » illi instantius perurgebant, et mi» nabantur, Dominum Regem, nisi » eis acquievissemus, mira, et stu» penda facturum; diximus eis, si » Londinensis, et Sarisberiensis Epi» scopi iurarent coram nobis in forma » Ecclesiae, se vestro mandato pa» rituros, nos pro pace Ecclesiae, et » reverentia Regis, cum consilio » ipsius, et Domini Wintoniensis, et » aliorum fratrum nostrorum, sub» iiceremus periculo, et faceremus » inde, quidquid possemus, salva re» verentia vestra, et eos, tamquam » fratres carissimos diligeremus, et » omni mansuetudine et humanitate » tractaremus. Quod cum Episcopis » ab itinerantibus referretur, respon» dit Eboracensis, quaerens seditio» nis occasiones, et schismatis in» censores, iuramentum huiusmodi, » nisi de voluntate Regis non de» bere praestari, praesertim ab Epi» scopis, quia erat contra dignitatem » Principis, et consuetudines Regni. » Ei vero ex parte nostra respon» sum est, quod iidem Episcopi an» tea a nobis excommunicati fuerant, » et nonnisi praestito iuramento, » cum nos multis sollicitationibus » interpellassent, absolvi meruerunt. » Et si nostra sententia sine iura» mento ipsorum solvi non debuit, » multo magis vestra, quae longe » fortior est, et incomparabilis nobis, » et mortalibus cunctis auctoritate » subnixa.»

Continet praeter haec memorata superius historia, nisi Archiepiscopus Eboracensis intercessisset, quem Ioannes Sarisberiensis in epistola post Thomae mortem ad Archiepiscopum Senonensem scripta, novum Caipham, et Archidiabolum vocat, tranquillitatem restitui potuisse. Is vero reliquis auctor fuit, ut Archiepiscopo Cantuariensi repugnarent. Praeterea una cum Episcopis Londinensi et Sarisberiensi in Normanniam, ubi Henricus II tunc morabatur, se contulit, et gravissimis contra Cantuariensem Primatem querelis, Regem inflammavit, ut ille ira percitus « in funestam vocem » erumpens (Historia Quadripartita » refert), omnes quos nutrierat, qui » familiaritatis gratia, et beneficio» rum collatione sibi obnoxii fuerant, » maledixerit, quod ipsum de uno sa» cerdote non vindicarent, qui ipsum » et regnum suum sic turbabat, et » suis dignitatibus exauctorare, et » exheredare quaerebat. »

Haec, et alia id genus, prout Baronius subdit ad an. 1170 n. 45, repetens et inculcans commovit in eum plane suos omnes, quorum quatuor ex militibus audaciores, iunctis dexteris in necem Archiepiscopi conspirarunt, moxque in Angliam profecti Archiepiscopum convenerunt, miscentesque iurgia, atque rixam excitantes captarunt, quam optabant, occasionem ex libertate Archiepiscopi in dicendo. Cum ad postremum post diem Sanctorum Innocentium, eum persolventem vespertinum officium gladiis in Ecclesia appeterent, primum Sanctus Aedituos arguit, eos velle obice portarum illos excludere, cum Ecclesia more castrorum custodienda

non esset. Tum vero crudelissimam caedem describit, ex historia Quadripartita, atque ex Rogerii annalibus Anglicanis rationem narrat, qua eo die strenuus Ecclesiae libertatis Athleta martyrio functus est.

Dici iure potest, necis Archiepiscopo Cantuariensi illatae nuncium, non Cantuariam solum, omnemque Angliam, sed universam penitus Europam dolore complevisse. Rex Henricus, qui frustra quidem, sed tamen vere illos ab itinere prosequendo impedire studuerat, qui ob verba illa a se indignationis aestu pronuntiata ad Thomam interficiendum profectos esse intellexerat, Rex, inquam, Henricus incredibili dolore perculsus est. Rem ita narrant historiae Quadripartitae Scriptores: « Divulgato » tam letali facto, undique mox, ut » ad Angliae Regem pervenit, afflictus est afflictione magna, et per » quadraginta dies sedit; moerensque » toto illo poenitentialium dierum » numero, acerbiorem multo plusquam mortuorum luctum fecit; lugentium cibos comedit, equum non » ascendit, nulla iurgantium causa, » nulla agendorum consultatio, nulla » pulsantium querela ingrediebatur » ad eum, nulla tot terrarum regendarum sibi causa proponebatur, » omnia tunc quasi postponenti prae » dolore; sedebat quippe solitarius » super hoc quod acciderat ingemiscens semper, et dolens, et saepe » saepius iterans: Heu! Heu! accidisse » sic. »

Itaque missis ad Alexandrum III Legatis, se purgandum curavit a patrati sceleris accusatione, quod sine mandato, aut voluntate sua commissum esse protestabatur. Se paratum vero affirmabat illi poenitentiae subeundae, quam Pontifex indicendam esse statuisset, eo quod negare ipse non posset, ex verbis suis in indignatione pronuntiatis occasionem nefarios homines suscepisse Archiepiscopi interficiendi. Eodem tempore ad urbem venerant Legati a Ludovico VII Galliae Rege missi cum eiusdem litteris, et simul Archiepiscopi Senonensis, et Episcopi Lexoviensis litterae Romam venerunt, quae omnes Pontificem de morte Sanctissimo Viro illata, et de miraculis, quae ad eius sepulcrum fieri coeperant, certiorem faciebant, et ei suadebant, ut in eiusmodi scelus graviter animadverteret.

Pontifex vero Alexander novos ad Henricum II Legatos destinavit Albertum et Theowinum. Ii autem Principem repererunt in summo animi dolore constitutum, ad omnia se paratum aperte profitentem, articulos Clarendoniae propositos detestantem, Ecclesiae Cantuariensi omnia se redditurum, damnaque illata reparaturum promittentem. Itaque palam ad Ecclesiae valvas poenitentiam agenti Legati Pontificii absolutionem impertiti sunt. Deinde cum miraculorum fama, quae Martyris ope implorata fiebant, celebrior quotidie evaderet, prout communi virorum ad illud ipsum tempus spectantium, et qui calamitatum etiam a S. Thoma toleratarum participes fuerant, testimonio comprobatur, Alexander III solemni caeremonia adhibita, illum canonizavit, atque inter Ecclesiae Catholicae Martyres colendum esse declaravit Feria Quarta Cinerum anno 1173 scriptis litteris Apostolicis de ea re ex Signina civitate die 13 Martii ad Clerum Cantuariensem, ad omnes Ecclesiae Episcopos, et singillatim ad Episcopum Antuerpiensem.

Post haec visus est omnino S. Martyr Henrici II poenitentiam ope sua manifeste compensare. Etenim undique gravissimis calamitatibus Rex premebatur, et in grave discrimen erat adductus. Nam eius filius Henricus a Patre suo defecerat, Scotiae Regem in partes suas pertraxerat, Proceres vero Normanniae, aliorumque locorum, quae in Galliis in Henrici potestate erant, in eum arma sumpserant. Suscepit ergo Rex consilium S. Thomae martyris opem implorandi. Itaque habitu poeniten-

tium proprio contulit se Henricus ad S. Martyris sepulcrum, ibique veteris agendi rationis suae palam veniam petiit; singulare poenitentiae exemplum coram Episcopis, et Monachis exhibuit. Eo autem ipso die Rex Scotiae devictus, captusque est cum pluribus Proceribus Henrico inimicis a parva Regis Angliae militum copia: filius Henricus deinde, eiusque fratres compulsi sunt patris clementiam implorare: ita ut pax Angliae Regno parta fuerit, et qui contra Angliae Regem in Gallia conspiraverant, pacem conditionibus ab eo impositis accipere coacti sint. Poenitentiam quoque egerunt commissi sceleris ii, qui Martyrem necaverant. Etenim Romam venientes, ut a Pontifice absolutionem impetrarent, cum deinde in Palaestinam pergerent ad poenitentiam peragendam, unus eorum Cosentia in poenitentis animi sensibus mortuus est; alii tres vero cum eodem animi proposito in Palaestina demortui, ad valvas Templi Hierosolymitani sepulti sunt. Haec omnia vero fusius in *Historia Quadripartita*, in Baronii *Annalibus*, et Pagii *Adnotationibus*, in memorata superius Natalis Alexandri *Dissertatione*, et tom. 2 *Historiae Angliae a cl. Ioanne Lingardio* scriptae cap. 5 pertractantur.

Quae hactenus exposuimus, ostendunt perspicue, quam grave negotium istud fuerit, ex quo universa Cantuariensem Archiepiscopum inter et Angliae Regem commota controversia causam habuit. Scilicet gravissimum omnino erat officium, quo Archiepiscopus fungebatur, omnem operam impendens, ut Ecclesiae libertas in summum discrimen adducta defenderetur. Quod si conniven-dum Regi Archiepiscopus putasset, libertatem Ecclesiae evertere conanti, gravis culpae reus evasisset. Plurimum etiam Archiepiscopi, officium suum sancte, religioseque implere volentis, interesse debebat ea iura propugnare, quibus iustissime Ecclesia potitur, quaeque immunitatis Ecclesiasticae nomine intelliguntur. Haec iura tueri Praesul debebat, nisi ab officio suo deficere voluisset. Principi vero ista iura violandi nulla legitima facultas esse poterat; certumque est, Henricum, ut illa iura perfringeret, vi, atque impotentia sua, contra iustitiam agere debuisse. Cum vero haec ita sint, apparet profecto, non imprudentia, aut animi elatione quadam, sed officii sui necessitate, S. Thomam Cantuariensem ad controversiam cum Henrico II pertractandam adductum fuisse.

Demonstrat etiam totius facti expositio, quam attulimus, iniuria egisse cum Archiepiscopo Cantuariensi eos scriptores, qui in isto tanto dissidio ita de Praesule sanctissimo loquuti sunt, ut non Religionis Athletam, sed virum potius Regiae potestati repugnantem descripserint.

Certe non respondent verae huius facti historiae Moshemii verba in Inst. Hist. Eccl. saec. XII part. 2 cap. 2 §. 13 ita dissidii causam et exitum referentis: « Latae erant anno 1164 » in Concilio Clarendonensi leges » quaedam, quibus potestas Regis in » sacrum ordinem accuratius expli- » cabatur, iuraque Episcoporum, et » Sacerdotum arctioribus limitibus » circumscribebantur.... Restituebat » Pontifex, Rexque Galliae quodam- » modo pacem, Thomasque in An- » gliam redibat. Quum vero nullo » is modo adduci posset, ut manda- » tis Regis morem gereret, a qua- » tuor eius satellitibus, conscio sine » dubio Rege, in templo coram al- » tari anno 1170 trucidabatur. » Non, inquam, ista verae facti huius historiae respondent. Nam Clarendonensia capitula non eiusmodi erant tantum, ut *accuratius explicarent* Regis potestatem, sed Alexandro III Pontifice auctore, decreta continebant ab Ecclesia pluries condemnata. Neque Thomas interfectus est, quia nullo modo adduci poterat, ut Regis mandatis morem gereret. Verum post pacem initam, iniquis Eboracensis,

Londinensis, et Sarisberiensis Episcoporum instigationibus, Rex iterum est in Archiepiscopum Cantuariensem acriter commotus. «Sed quid » egerint apud Regem, adversus » S. Thomam ipsa vasa bellantia ini- » quitatis (Baronius ait ad an. 1170 » num. 45), in Quadripartita descri- » bit Herbertus, nimirum adeo com- » motum, et contristatum fuisse Re- » gem accusationibus Episcoporum » contra S. Thomam, quem turbato- » rem Regni, persequutorem Episco- » porum, omnium bonorum destru- » ctorem, Regis inimicum inclama- » bant.»

Quod si ista possunt de Moshemio iure notari, multo magis reprehendi debet ea loquendi ratio, qua de S. Thoma Cantuariensi agens, usus est memorato loco, qui Anglice Moshemii opus reddidit. Etenim, quae ille de Sancto Archiepiscopo habet, talia sunt, ut virum prodant ambitiosum, animo elatum, opinionum suarum illegitimum defensorem, Regis et Benefactoris sui iniustum impugnatorem. Quae tamen superius ex S. Thomae vitae historia allata sunt, per calumniam haec affirmari, manifeste docent.

Nam quod ad hoc postremum spectat, primo loco potest responderi, monumenta vetera, quae de S. Thoma agunt, hoc omnino continere, eum Regis sui amantissimum fuisse; ita tamen, ut non idcirco officia sua obliteranda esse putaret. Immo ex allatis superius Thomae verbis, quibus Regem est alloquutus, cum, licet invitus, ad Archiepiscopatum suscipiendum adductus fuit, aperte constat, eum, vel ante susceptum Archiepiscopatum, Regi animum suum significavisse, se ita esse comparatum, ut mirum esse ei non deberet, si illi Ecclesiae iura despicienti se constanter opponeret, atque in eiusdem indignationem incideret.

Erat vero Henricus II non modo potestatis suae tenacissimus, sed ita etiam irascendo assuetus, ut nesciret se continere quando indignatus fuisset. Praeterea decreta illa, quae Regni *consuetudinum* nomine appellabantur, maiorem partem alio non spectabant, nisi ut Ecclesiae manifestam servitutem inferrent, et explorata eiusdem iura violarent. Facto autem ipso Rex volebat ea decreta confirmari, cum per diuturnum tempus, Episcoporum electiones impediret, quo longius posset reditibus potiri, qui Episcopalis cuiuslibet sedis proprii erant, cumque delenda esse Ecclesiastici Ordinis privilegia iussisset tamquam si Regiae potestati essent iniuriosa; neque pateretur in iurisiurandi religione iuranda iis verbis uti Episcopos, quae divini honoris, et debita in Ecclesiam observantia requirebat. Neque poterat Henricus Archiepiscopum, vel alium quemlibet officii sui non immemorem ad decreta illa rata habenda idcirco iure compellere, quod in iis, de consuetudinibus Regni agi affirmaret. Rerum enim naturam hac loquendi ratione sua ille immutare non poterat; nec certissima Ecclesiae iura ex abusu quodam illegitimam consuetudinem inducente, robur suum amittebant.

Quod vero Thomae Cantuariensis inimici contenderunt, aliquando Ludovicum VII Galliae Regem, non ob causae iustitiam, quam Cantuariensis defendebat, sed ob odium, quo erga Henricum II animabatur, Archiepiscopi patrocinium suscepisse; id cum exploratis de hac re agentibus monumentis aperte pugnat. Ceteris omissis, quae id perspicue evincunt, afferam ego hic illud tantummodo Ludovici VII responsum, quod ille exhibuit Henrici II Legatis, qui Regis nomine conquerebantur Ludovicum cum Thoma benigne agere postquam ille denegasset, se Regi obtemperaturum, nisi clausula adhibita *salvo Domini honore*. Ita enim historia Quadripartita, et Gervasius Dorobernensis in chronico Ludovicum respondisse testantur: «Si Rex » Angliae consuetudines non sustinet » abrogari, multo minus mihi licet » ius illius liberalitatis subvertere,

» quod cum corona regia, iure mihi » competit hereditario. Consuevit si- » quidem Francia ab antiquis tem- » poribus, omnes miseros, et affli- » ctos, et maxime pro iustitia exu- » lantes recipere, et donec pacem » habuerint, fovere, tueri et defen- » dere. Cuius honoris, et excellen- » tiae gratia, Deo propitio, me vi- » vente, ad nullius personae sugge- » stionem Cantuariensi exuli dero- » gabitur. »

Concludam tandem hunc locum illud etiam animadvertendo, non ea, qua debebant, aequitate usos esse Scriptores operis *L'art de vérifier les dates*, cum in Henrici II vita, testimonium Guillelmi Neuburgensis Episcopi lib. II *de Rebus Anglicis* laudaverunt, qui videtur S. Thomam reprehendere, veluti si fervidiori, quam par fuisset, zelo motus, atque ut in Eboracensem, aliosque Episcopos, qui Henrici Iunioris coronatonis participes fuerant, animadverteret, in Angliam, antequam ipse veniret, litteras miserit, quibus censurae in eos ab Alexandro III latae continebantur. Hac agendi ratione dissidium renovatum esse Scriptor ille arbitratur, et post pacem mox cum Rege Henrico initam, id agere, non mitioris ingenii fuisse, neque rem talem, ut Gregorii Magni mansuetudinem tunc Thomas imitatus esse videri possit; licet deinde insigni martyrio errorem omnem purgaverit.

Non, inquam, memorati superius Scriptores debitam in hoc testimonio afferendo erga S. Martyrem aequitatem ostenderunt. Nam primo in pace ineunda, Rex Henricus ipse assensus erat, ut sententia in Episcopos illos lata ad effectum perduceretur. Deinde eae litterae, in quibus Pontificis contra Episcopos illos sententia significabatur, missae sunt a S. Thoma in Angliam, antequam ipse veniret, eo quod intelligens esse homines in insidiis, qui litteras omnes ab eo afferendas auferrent, debuerit per aliorum manus in Angliam eas cum reliquis transferendas tradere, atque ita, illo etiam non iubente, rei notitia manifestata est. Denique apposite Natalis Alexander dissert. cit. art. 8, adducto etiam D. Gregorii Magni testimonio ex regulis in libris *Moralium in Iob*, ab eo statutis, animadvertit, id S. Thomae facere licuisse etiam secundum Pontificis Gregorii Magni iudicandi rationem.

CAPUT XVI.

DE MILITARIUM SACRORUM ORDINUM INSTITUTIONE.

Celebris fuit aetate, de qua loquimur, Militarium Sacrorum Ordinum institutio. Cum ii vero Ordines non ad civilem tantum rerum statum pertineant, sed sacram etiam formam susceperint, iure horum Ordinum institutio inter Ecclesiastica huius aetatis celebria facta recenseri potest, de quibus breviter aliqua dicere huius operis ratio requirit. Fuse de his agit Renatus Aubertus Vertotius in historia Ordinis S. Ioannis Hierosolymitani, et inter ceteros accurate et erudite de iisdem Ordinibus agunt Scriptores operis iam citati *L'art de vérifier les dates* tom. 1 pag. 512, et seqq. edit. Parisiensis an. 1783. Loquitur etiam de iisdem diligenter Moshemius in Inst. Hist. Eccl. saeculo XII parte 1 c. 1 §. 13 et seqq.

Generatim de his Ordinibus affirmari hoc potest, eos in Palaestina, iis temporibus, de quibus agimus, institutos esse. Videlicet ibi originem habuerunt Ordines isti Militares, seu Equestres, vel hominum Religiosorum sodalitia, quorum praecipua cura erat, pauperibus ad sacra loca iter peragentibus, et aegrotis inservire, itinera Palaestinae tueri,

Mohammedanos bello a Christianis vexandis continere, ac subigere, aliaque plura munera obire, quae ea praesertim aetate, non utilia modo, sed maxime salutaria etiam Christianorum Reipublicae erant.

Ordo Hospitalariorum, seu Equitum S. Ioannis Hierosolymitani, primo loco inter eos commemorandus est, quod nomen inde derivatum fuit, quia in domo Hospitali S. Ioanni Baptistae Hierosolymis dicata, pii homines recipere, ac fovere solerent *inopes*, atque *aegrotos* Hierosolymam advenientes. Cum Latini Regnum Hierosolymitanum condidissent, regulam S. Augustini praeclarus ille Ordo professus est. Tria solemnia vota nuncupavit, et a Paschali II Pontifice comprobatus fuit. Ut brevi perstringam cetera, quae ad sacrum Ordinem hunc pertinent, qui secundum statuta a II Magno Magistro Raymundo De Puy, anno circiter 1121 electo composita, bellum perpetuo contra Mohammedanos gessit, ut, inquam, breviter perstringam cetera, illud apud memoratos, aliosque Scriptores constare dicam, maxima hunc Ordinem fortitudinis suae specimina dedisse; immensas per eam opes sibi comparasse. Amissa autem Palaestina, transiere Equites in insulam Cyprum, deinde Rhodum tenuerunt, denique sub Carolo V Imperatore, anno 1530 praeter alia loca, Melitam insulam proprio iure consequuti sunt, ubi Magnus Magister Sedem constituit. Ex historia Chronologica Magnorum huius Ordinis Magistrorum, diiudicari possunt, quae disputavit de eiusdem origine, in dissertatione Romae anno 1781 edita, P. Paulus Antonius Pauli Congregationis Matris Dei.

Alius Ordo Militaris ille est, qui *Templariorum* appellatus fuit, et cuius institutio ad annum 1118 referenda est. Sacrorum locorum conservatio, quae Latini obtinuerant, et necessitas, tantam illam advenarum, seu peregrinorum copiam, qui in Terram Sanctam confluebant, a Turcarum scelere defendendi, ratio fuit, ut hic Ordo Sacer Militaris institueretur. Nobiles nonnulli viri, qui Godofridum Bullionaeum ad sacra bella pergentem sequuti fuerant, huius Ordinis instituendi Principes fuerunt. Numero novem ii erant, quorum praecipui fuerunt Hugo *De Paganis*, et Godofridus *De S. Amore*. Assuetis tribus solemnibus votis, quae coram Patriarcha Hierosolymitano nuncuparunt, quartum addiderunt de bello cum Turcis perpetuo gerendo, ita ut sine controversia, ab initio, hic Ordo sacer Militaris fuerit.

Nomen Templariorum idcirco illi Ordini haesit, quia Balduini II Regis Hierosolymitani voluntate, domum ad tempus incoluerunt huius Ordinis Institutores, quae Templo Salomonis erat proxima. Hic Ordo autem, qui ab initio liber fuerat, anno tandem 1128 Religiosus, seu Sacer evasit, cum a Concilio Trecensi in Gallia (prout est in Mabillonii Annal. Bened. tom. 6), et ab Honorio II Pontifice Maximo comprobatus fuerit. S. Bernardus vero regulam digessit, quam huius Ordinis Alumni servare deberent. Tribus praeterea Religiosis votis quartum addiderunt, qui huic Ordini nomen dabant, de bello cum Turcis perpetuo gerendo. De huius autem Ordinis extinctione, quae a Concilio Viennensi Generali anno 1311 facta est, suo loco loquemur.

Tertius Equester Ordo a nobis commemorandus, est Ordo Equitum *Teutonicorum*. In hoc autem Ordine, praeter pauperum atque aegrotorum curam, militia quoque, prout in Hospitalariorum Ordine, requirebatur. Hunc Ordinem in obsidione Urbis Acrae, seu Ptolemaidis, excitatum esse anno 1190, ex historia constat, etsi non desint, qui huius Ordinis Militaris originem censeant esse vetustiorem. Praestat breviter ad explicandam huius Ordinis notitiam, illud testimonium Moshemii referre memorato loco §. 15, in quo summam quodammodo rerum ad eundem

pertinentium affert. Scilicet Moshemius ait: in hac Ptolemaidis obsidione, quum boni quidam, piique Germani, militum aegrotorum, et vulneratorum curam susciperent, Institutum hoc ita Germanis, qui praesentes erant, Principibus placebat, ut sodalitatem ex Equitibus Germanis, eius causa instituendam esse duxerint. Illam Caelestinus III Pontifex Maximus confirmavit. Praeter memorata autem erga pauperes et aegrotos officia, Terrae Sanctae, ac Religionis defensio propria huius Ordinis Alumnorum esse debebat. Valde est praeterea amplificatus hic Ordo, cum ex Palaestina in Prussiam, Livoniam, Curlandiam, et alias regiones deductus sit.

Pauca quidem de Sacrorum Ordinum Militarium institutione retulimus, sed ea sufficiunt, ut arbitror, ad ostendendum, quam bene meriti ii Ordines de Religione et civili societate fuerint. Nam commemorata superius officia, Equestrium illorum Ordinum propria, non modo talis sunt naturae, ut Religioni tuendae plurimum, illis temporibus profuerint sed etiam magna, et perennia beneficia Christianus Populus inde reportaverit.

Non miror autem, iis, qui de suscepto consilio bellorum sacrorum gerendorum conquesti sunt, Equestres istos Ordines quoque non placuisse. Certum tamen est, non minus iniustas esse eorum querelas de horum Ordinum institutione, quam iniuste de sacris expeditionibus obloquuti sunt. Nam si hoc erat horum Ordinum propositum, ut Christianos, eorumque provincias a Mohammedanorum vexatione, et incursione defenderent, atque ut populum Christianum charitatis officiis foverent, et Religioni tuendae consulerent, profecto eorundem institutio laude digna prorsus erat existimanda.

Vix autem responsionem merentur, qui affirmarunt, idcirco hos Ordines eis displicuisse, quia non armis, sed persuasione Religio erat vel propaganda, vel in hominibus conservanda. Etenim non est armis certatum iis temporibus, ut Religio propagaretur, sed vis illata Religioni vi repulsa est publica auctoritate. Officium vero Religionis, sive amplificandae, sive inter Christianos confirmandae, iis semper est reservatum, qui sacro munere fungebantur. Reliqua praetereo, quae iam plene pertractata dici possunt in defendenda sacrarum expeditionum iustitia, et utilitate.

CAPUT XVII.

DE PETRO ABAELARDO, EIUSQUE CAUSA.

Adeo celebrata est vitae, ac causae Petri Abaelardi historia, ut illam, praecipua XII saeculi Historiae Ecclesiasticae capita recensentes, penitus praeterire non debeamus. Id autem hoc loco faciendum putavimus, quod antea de iis, quae ad Universae Ecclesiae Historiam magis referuntur, pertractandum esse censuerimus. Itaque ad opportunam, quantum huius operis ratio patitur, facti istius notitiam tradendam, haec de Petro Abaelardo ipso, et de excitata circa eius doctrinam controversia attingemus. Res fuse in Baronii Annalibus, Pagii Critica, Mabillonii Annalibus Benedictinis, et in VII Natalis Alexandri Dissertatione ad saec. XI et XII pertractata reperitur.

Itaque primum de Petri Abaelardi vita haec referemus. Ortus ille erat anno 1080 prope Ligerim in Nannetensi dioecesi, in Gallia, ex Berengario, et Lucia nobili genere nata. Ad litterariam disciplinam conversus, quam acri ingenio praeditus ambiebat, tum Dialecticam praeser-

tim amplexus est, et eius discendae cupidus Parisios se contulit, ut Guillelmum Campetensem, Parisiensem Archidiaconum, Peripateticae celebrem Professorem audiret. Is Petrum Abaelardum, primum adamavit plurimum, deinde eidem offensus est, eo quod nonnullas eius sententias ille improbaret, et scholam non longe Lutetia aperuisset. Adeo vero in Theologia Abaelardus profecit, ut Petro Lombardo *Sententiarum Magistro* eius opera usui plurimum fuerint.

Rogatus ab Fulberto Canonico Cathedralis Ecclesiae Parisiensis Abaelardus, ut horis subsecivis Heloisam nobilem virginem neptem suam, quae in tota Gallia ob virtutem, doctrinam, aliaque ornamenta celebris erat, philosophicis et liberalibus disciplinis erudiret, id ille libenti animo facere aggressus est. Sed miserum in modum excitata in utrisque cupiditate, eo usque res progressa est, ut filium habuerint, quem *Astrolabium* appellarunt. Deinde legitimo matrimonio matrem et filium Abaelardus, Fulberto tandem consentiente, honestavit. Sed cum ipse interea Magistri officio in scholis suis fungeretur, intelligens Domesticos sibi maxime offensos esse, non multo post Heloisae suasit, ut in Coenobio prope Parisios, quod Argenteolense dicebatur, se includeret; sed illam interea monuit, ne velum susciperet. Fulbertus vero, et Heloisae consanguinei Abaelardum sibi illudere voluisse suspicantes, gravissimam iniuriam illi intulerunt. Quo facto Abaelardus afflictione perculsus, monasticum habitum prope Parisios induit in monasterio S. Dionysii. Heloisa vero ab Episcopo in monasterio Argenteolensi velum accepit, cui deinde in Priorissae, et Abbatissae gradu praefuit.

Conatus quidem Abaelardus erat hominum conspectu, et frequentia carere. Sed talis erat doctrinae fama, qua claruerat, ut, cum undique, eiusdem audiendi causa, studiosi praesertim adolescentes convenirent, Adamus monasterii S. Dionysii Abbas, copiam ei fecerit scholam aperiendi. Cum vero Monachos liberius viventes carperet, et una simul, ingenio suo, cuius vim sentiebat, plurimum confidens alios contemnere videretur, in magnam incidit calamitatem.

Nam anno 1121, ut Pagius putat, ut alii vero eruditi Chronologi censent, 1122, in Concilio Suessionensi de pluribus accusatus, et sententia condemnationis mulctatus, librum *de Trinitate* a se scriptum igni tradere, et ut se purgaret, symbolum S. Athanasii recitare debuit. Iudicatum enim est non recte de Dei omnipotentia eum sentire. Deinde custodiendus in monasterio Suessionensi S. Medardi, Guillelmo eiusdem monasterii Abbati traditus est, a qua tamen custodia Cononis Episcopi Praenestini S. R. E. Cardinalis Legati iussu liberatus, ad S. Dionysii monasterium reversus est.

In eo tamen Abaelardus brevi cum Abbate Adamo plurimum offendit, quod sententiam illam probari sibi contenderet continentem, Dionysium Areopagitam, non Atheniensium, sed Corinthiorum Episcopum fuisse. Ut sibi vero consuleret, ad Theobaldum Magnum Tricassinae civitatis Dominum Abaelardus confugit, et postea, dum de eo cum Abbate reconciliando ageretur, Adamus ipse mortuus est. In ista vero de Dionysii Episcopatu acri disputatione, Ludovico VI Galliae Regi quoque Abaelardus displicuerat; sed Stephanus Regis dapifer, post Adami mortem a Rege ipso et Sugerio, qui Adamo successerat, impetravit copiam Abaelardo, in quam vellet solitudinem migrandi; atque is in agro Trecensi, in solitudine quadam delituit. In ea vero solitudine, Episcopo probante, in fundo sibi donato Oratorium Sanctae Trinitati dedicatum construxit, quod *Paracletum* in posterum vocavit, eo quod in saeva calamitatum tempestate, ibi respirare, et Divini Numinis auxilio consolari potuerit.

Inde digrediens, Paracletense monasterium Heloisae habitandum concessit. Ipse vero ad Gildense monasterium in Britannia minori, ut Monachis praeesset vocatus, in tantum Monachorum odium incurrit, ut in vitae manifestum discrimen inciderit. Compulsus est igitur Abaelardus, ex eo monasterio discedere, et tunc acriores in eum turbae sunt excitatae, cum Suessionensis Concilii decretum contemnere, et non modo eosdem, quos antea, sed alios etiam errores spargere Abaelardus accusaretur.

Cum Abaelardus videret S. Bernardum ipsum sibi adversari, et tantam sanctissimi viri famam, doctrinamque esse sentiret, ut ipse causam suam nemini verae doctrinae defensionem amanti probare posset, petiit ab Henrico Senonensi Archiepiscopo, ut sibi publice cum Bernardo congredi liceret. Id vero cum impetrasset, Senonense Concilium anno 1140 habitum fuit, cui praeter Senonensem Archiepiscopum, plures Episcopi, Ludovicus VII Galliae Rex cum Proceribus multis, et magno numero Abbates interfuerunt.

S. Bernardus quidem repugnaverat ab initio, huius cum Abaelardo congressus particeps esse, quod de erroribus antea damnatis quaestionem institui non debere existimaret, sed venit tamen ad Concilium, postquam epistolam, quae num. 187 nunc est, scripserat, ut Episcopos Senonas, ea de causa invitaret. Repugnasse ab initio Bernardum eo venire, potest iure colligi ex memoratae epistolae verbis. Inquit enim: « Apud Senonas in octava Penteco» stes vocamur, et provocamur ad » litem pro defensione fidei, cum Dei » servum non oporteat litigare.»

Ea, quae in Senonensi Concilio gesta sunt, colligi clare possunt ex S. Bernardi vita a Gauffrido Claraevallensi Monacho, olim Abaelardi discipulo scripta. « Adfuit dies, ait, » et Ecclesia copiosa convenit, ubi » a Deo famulo (Bernardo scilicet) » Petri illius Abaelardi scripta in » medium prolata sunt, et erroris » capitula designata. Demum illi o» ptio data est, aut sua esse negandi, » aut errorem humiliter corrigendi, » aut respondendi, si posset, obiicien» dis, atque obiectandis sibi rationi» bus, et argumentis pariter, et San» ctorum testimoniis Patrum. At ille » nec valens resipiscere, nec valens » resistere sapientiae et Spiritui, » qui loquebatur, ut tempus redime» ret, Sedem Apostolicam appella» vit. »

Haec ipsa S. Bernardus fusius explicat in epistola ad Innocentium II Pontificem. De erroribus autem Abaelardi generatim in ea epistola affirmat, « capitula (ex eius scriptis de» prompta) iudicio omnium exami» nata, inventa sunt fidei adversaria, » contraria veritati. » Scripsit praeterea de eadem re, Archiepiscopi Remensis nomine ad Pontificem aliam epistolam S. Bernardus, qua Concilii Senonensis gesta narravit, atque illud inter cetera, personae, videlicet, Concilium pepercisse, capitula vero damnasse; id quod Gaufridus quoque in S. Bernardi vita narravit. Nam inquit: « Ecclesia, quae convenerat, » dimisit hominem, mulctavit abo» minationem, a persona abstinens, » sed dogmata prava condemnans. » Denique concinne hanc S. Bernardus de Abaelardi erroribus in epistola 192 ad Guidonem de Castello Cardinalem, qui postea Caelestinus II Pontifex fuit, sententiam protulit: «Cum » de Trinitate loquitur, sapit Arium, » cum de gratia, Pelagium, cum de » persona Christi, sapit Nestorium.»

Innocentius II de universa re a S. Bernardo certior factus epistola valde fusa ab eo scripta, quam Mabillonius inter tractatus recensuit, sententiam a Synodo latam confirmavit. Etenim Otto Frisingensis lib. 1 de gestis Friderici, postquam appellationem ab Abaelardo ad Pontificem interpositam narravit, et Episcopos, qui Concilio interfuerant, ad Innocentium II capitula ex Abaelardi

scriptis excerpta retulisse; hoc Innocentii rescriptum attulit: « Per » praesentia scripta Fraternitati Ve» strae mandamus, quatenus Petrum » Abaelardum, et Arnaldum de Bri» xia perversi dogmatis fabricatores, » et Catholici impugnatores, in re» ligiosis locis, ubi vobis melius vi» sum fuerit, separatim faciatis in» cludi, et libros erroris illorum, ubi » reperti fuerint, igne comburi.»

Haec vero cum evenissent, Petrus Abaelardus ita se gessit, ut de erroribus omnibus prorsus abiiciendis, et de poenitentis vitae exemplo exhibendo constanter laboraverit, in eoque proposito mortuus sit. Brevi quidem Otto Frisingensis, quid consilii ceperit Abaelardus post latam ab Innocentio II sententiam, his verbis recenset. «Ipse, inquit, (Abaelardus) » non multis post diebus, coram fra» tribus suis fidem suam humiliter » exponens, in eodem vitam finivit » coenobio.» Scilicet, prout ceteri fuse narrant, eaque Baronius, et Pagius ad an. 1140 monumentis allatis commemorant, scilicet, inquam, cum Abaelardus iter Romam versus appellationis prosequendae causa suscepisset, et ad Cluniaci monasterium pervenisset, a Petro Mauritio, seu Abbate Venerabili humanissime exceptus, ibidem substitit, et Abbatis eiusdem opera, S. Bernardo reconciliatus, a Pontifice absolutionem obtinuit.

Postea valetudinis causa ab eodem Petro Venerabili missus Cabillonem, in S. Marcelli monasterio Ordinis Cluniacensis anno 1142 decessit, prout in Chronico S. Petri Vivi tom. 2 Spicilegii Dacheriani ostenditur. Denique eius corpus sepultum est, prout ipse statuerat, in monasterio Paracletensi, imposito epitaphio, quod Baronius ad annum memoratum, Natalis Alexander in cit. dissertatione, aliique retulerunt. Abaelardum tandem in perspicuis pietatis et poenitentiae sensibus mortuum esse, inter cetera demonstrat epistola a Petro Venerabili de eiusdem obitu ad Heloisam scripta, atque a Baronio n. 10 et seq. recitata. Cum errores vero retractaverit, et adeo piam in posterum vitam egerit, ac singularibus fidei exemplis exhibitis mortuus sit, Natalis Alexander haereticum appellari illum posse negat, cui Mabillonius assentitur. Nam animadvertit, ad tempus quidem illum haereticum fuisse, atque in erroribus pertinacem; catholicum vero mortuum omnino esse. Baronius quoque Abaelardi in suscepto proposito constantiam ad annum 1140 laudat. Heloisam etiam piissime mortuam esse Pagius ad annum 1042 post San-Marthanos, in Abbatia Paracletensi animadvertit. Opera Abaelardi Duchesnius an. 1616 Parisiis edidit, et notis illustravit.

Quae sunt hactenus exposita, ad vitam potius Abaelardi significandam pertinent, quam ad diserte tradendas rationes, cur eius doctrina in Concilio Senonensi, ac deinde una cum erroribus, quos sparserat Abaelardus, ab Innocentio II damnatus sit. Referendum igitur nunc brevi est, quinam fuerint Abaelardi errores. Otto Frisingensis quidem, qui in memorato superius opere, quantum potest, Abelardum excusat, hos tantum eiusdem errores recenset: « Quod » Pater sit plena potentia, Filius » quaedam potentia, Spiritus sanctus » nulla potentia; quod Spiritus san» ctus non sit de substantia Patris; » quod Spiritus sanctus sit anima » mundi; quod Christus non carnem, » ut nos a iugo Diaboli liberaret, » susceperit; quod non peccaverint, » qui Dominum Christum ignoranter » crucifixerunt. »

Verum fusius Petri Abaelardi errores colliguntur ex epistola 190, sive tractatu S. Bernardi ad Innocentium: ex. gr. ratione posse omnia, etiam Trinitatem comprehendi; esse in Trinitate gradus, in maiestate modum, numerum in aeternitate; hoc esse Filium ad Patrem, quod species ad genus; Spiritum timoris Domini non fuisse in Domino; timo-

rem Domini castum in futuro saeculo non futurum; post consecrationem panis, et calicis, priora accidentia remanere, et pendere in aere; Daemonum suggestiones in nobis fieri contactu lapidum et herbarum.

Mabillonius huic epistolae praefixit capitula 14 titulo haeresum Petri Abaelardi, quae ipse putat a Bernardo excerpta ex eius libris, et in Concilio proposita. Primum est de ratione qua Trinitatem explicabat, et potentiam in Deo facere videbatur antiquiorem sapientia. Secundum de Spiritu sancto non ex substantia Patris. (Superius indicavimus, Bernardo Abaelardum, cum de Trinitate loqueretur, Arium visum esse.) Tertium, quod ea Deus solummodo possit facere, vel dimittere, vel eo modo, et tempore solum, quo nunc facit. Quartum de Fine Incarnationis, quem negat fuisse, ut nos a iugo Diaboli liberaret. Quintum, quo statuitur, personam, quae Christus est, non esse personam in Trinitate. Sextum, Deum non plus facere ei, qui salvatur, antequam cohaereat gratiae, quam ei, qui non salvatur. Septimum, Deum non debere, nec posse mala impedire. Octavum non contraxisse nos ex Adamo culpam, sed poenam. Nonum, species in Eucharistia exsistere in aere. Decimum, propter opera, nec meliorem, nec peiorem effici hominem. Undecimum, non peccasse, qui Christum crucifixerunt ignoranter. Duodecimum, potestatem ligandi, et solvendi super terram intelligi datam Apostolis, non Successoribus eorum. Decimum tertium, peccatum non esse delectationem consequentem suggestionem. Decimum quartum, ad proprietatem personae Patris proprie, vel specialiter omnipotentiam attinere.

Nolo ego hic Berengarii Pictaviensis quondam Abaelardi discipuli apologiam pro eodem editam confutare. Eam Natalis Alexander inter ceteros in recensita superius dissertatione art. 9 graviter, eruditeque refellit, et quanta iniustitia Berengarius in S. Bernardum invectus sit, manifeste declarat. Dicam autem brevi, Pagii verba usurpans ad an. 1140 num. 4, eum ipsum reprehensum a multis, quod tam gravem, sanctumque virum, lascivientis stili acumine pupugisset, seipsum excusasse, idque ioco potius, quam serio a se factum esse affirmavisse.

Moshemium potius commemorabo, qui in Inst. Hist. Eccl. saeculi XII parte 2 cap. 3 §. 10 de S. Bernardo in Petri Abaelardi causa, tam inique detraxit. Non dico quanta doctrina, ingenio, pietate Bernardus praestiterit, quantumque virum Moshemius offendat, cum tam demisse loquatur. Nam omni virtutum genere illum praestitisse, doctrina ingenioque celeberrimum fuisse, Ecclesiae Catholicae summa auctoritas evincit, quae illum ab Alexandri III aetate inter Sanctos iure veneratur, et cui Pius VIII Doctoris Ecclesiae proprios honores tribuendos esse decrevit. Illud dico tantum, abhorruisse a Bernardi sanctitate, ut inimicitias cum Abaelardo, ne is doctior videretur, exerceret; cum invitum ad Concilium Senonense venisse, ut cum Abaelardo disputaret; Abaelardum non potuisse Bernardi doctrinae, et argumentis, omni gravitate ab eo probatis resistere. Id in frequentissimo Episcoporum, Abbatum, Regni Galliae Procerum conventu, et Ludovico ipso VII Galliae Rege praesente evenisse, qui omnes licet plurimi Bernardum, eiusque doctrinam, vitaeque sanctimoniam facerent, videre facile potuerunt, iure ne, an iniuria Abaelardus accusaretur; denique ubi primum Petrus Venerabilis operam dedit efficiendae Bernardum inter et Abaelardum reconciliationi, id libenti animo sanctissimum virum accepisse, et alacri studio Abaelardum benignissime complexum esse. Haec omnia probant testimonia gravitate praestantia illud factum respicientia, et ineluctabilem afferunt Moshemii, aliorumque de ea re accusationi responsionem.

CAPUT XVIII.

DE PECULIARIBUS ROMANAE URBIS ADIUNCTIS CIRCA FINEM SAECULI XII.

Post exposita praecipua saeculi XII Historiae Ecclesiasticae capita, non erit inopportunum ad pleniorem rerum Ecclesiasticarum eiusdem saeculi notitiam tradendam, aliqua attingere de peculiaribus Romanae Urbis adiunctis cum ea aetas ad exitum properaret. Id autem ut efficiamus quanta possumus brevitate, nonnulla tantum ex Henrici VI Imperatoris historia, atque ex Romanorum Pontificum vita recensebimus, qui saeculo XII post Alexandrum III Ecclesiae praefuerunt.

Itaque de Henrico VI Friderici Aenobarbi filio haec commemorabimus. Scilicet Henricus Friderici filius, patre mortuo, imperium ab initio inquietum habuit, cum populi rerum novandarum studio animarentur. Igitur praemisso Germanorum exercitu contra Tancredum Siciliae Regem, in Italiam venit an. 1191. Romani autem eo tempore cum Tusculanis bellum gerebant. Cum vero Henrico Tusculani se tradidissent, Populus Romanus Principi denunciavit, se illum Basilicae Vaticanae ingressu esse prohibiturum, et interdicturum, ne imperatoriam coronam acciperet, nisi Tusculum ei dedidisset. Tusculum in Caelestini III Pontificis manu Henricus voluit tradi, ut a se devastationis, si potuisset, accusationem averteret. Haec vero cum fierent, Romani Tusculanorum magnum numerum trucidare, et Tusculum ipsum evertere non dubitaverunt. Henricus in Germaniam reversus cum uxore, postquam imperatoriam coronam acceperat, iterum triennio post in Italiam venit, et Apuliam, Calabriam, ac Siciliam obtinuit, et deinde Panormo expugnato, Rex Siciliae in maxima totius Regni frequentia coronatus est. Quamquam vero Pagius ad annum 1194 multa de eius crudelitate a recensioribus conficta esse tradat, ostendit tamen Richardus a S. Germano et Chronicon Fossae Novae, ac Otto a S. Blasio, multos incendio, multos suspendio, atque exilio mulctatos ab eo esse.

Ad Romanos vero Pontifices quod pertinet, haec perstringemus. Videlicet, Alexandro III anno 1181 Lucius III antea Umbaldus Ostiensis Episcopus, natione Lucensis successerat, isque, cum sub Alexandro III primum, et deinde Pontifex factus, Sedis Apostolicae in Urbe Roma iura potestatis temporalis vindicasset, factiosorum hominum motus declinandi causa, Veronam se contulit, et ibi anno 1185 mortuus est.

Suffectus Lucio III Urbanus III antea Lambertus Crivellius appellatus, et Archiepiscopus Mediolanensis Cardinalis titulo S. Laurentii, Veronae et ipse substiterat, ut memoratas Romanas turbas vitaret. Fridericum vero Imperatorem adegerat ad ea Romanae Ecclesiae restituenda, quae Princeps Mathildis donaverat. Obiit autem anno 1187 Ferrariae, cum infaustum nuntium accepisset, a Saladino Babylonis Rege Hierosolymam captam fuisse. Brevissimus post hunc fuit Gregorii VIII Pontificatus Ferrariae electi, cum vix duos menses illum gesserit, et eo ipso anno 1187 obierit Pisis, quo se contulerat, tum ad bellum sacrum contra Saladinum renovandum, tum ad concordiam inter Pisanos ac Genuenses conciliandam.

Clemens III Romanus, antea Paulinus Scholarius appellatus, tres annos, et aliquot menses pontificatum gessit, vir litterarum scientia clarus, morum et vitae integritate praestantissimus. Is vero turbas illas componere gravissimas potuit, quae ab Innocentii II tempore Urbem affecerant, de qua re Baronius ad an-

num 1188 inter ceteros agit, adductis monumentis, quae tranquillitatis istius restitutionem respiciunt.

Denique Caelestinus III Orsinius Romanus annum licet ageret aetatis 85, Pontifex electus est an. 1191, et sexennium, ac novem menses, diesque nonnullos illum gessit. Hic ille Pontifex est, de cuius pontificatu agens Baronius celeberrimus Historiae Ecclesiasticae parens, annales suos absolvit. Is Henricum VI Imperatorem die Paschatis eo anno coronavit; et cum plura pro Religionis bono gessisset, anno 1198 mortuus est. Inter cetera illud est in huius Pontificatus historia mentione peculiari dignum, a Caelestino, videlicet, anno 1196 ad Galliae Episcopos contra divortium ab Philippo Augusto cum Ingeburge factum, litteras scriptas esse, et Episcoporum sententiam ab eodem irritam esse declaratam, qui anno 1193 divortium illud probaverant.

Quae mox attigimus de Pontificum Romanorum historia, et quibus alia plura idem confirmantia adiungi facile possent, eo inter cetera spectant, ut commemorent, quo pervenerint factiones iisdem temporibus, ab Innocentii II tempore, usque ad Clementem III Romae excitatae, de quibus Onuphrius Panvinius in adnotationibus ad eiusdem Clementis III vitam breviter quidem, sed erudite praecipua recenset. Hae autem turbae potissimum debebantur Arnaldo Brixiensi, quem ab Innocentio II ipso, in Concilio Lateranensi II compressum, et condemnatum esse, suo loco retulimus. Eius enim potissimum instigationibus Urbanae turbae commotae sunt, et diu perdurarunt contra legitimam Romani Pontificis potestatem. Pudere autem deberet Pontificiae potestatis huius detractores, memoria repetentes, quem virum inter antesignanos suos, etiam vetustiori aetate habuerint.

De ea potestate nos egimus, cum de praecipuis historiae Ecclesiasticae saeculi octavi capitibus pertractavimus. Quanta vero cum Ecclesiae utilitate evenerit, ut Pontifex Maximus, Supremum totius Ecclesiae Caput, praeter summam a Christo ei traditam in Ecclesiam universam potestatem, Regio quoque Principatu praestaret, diuturnum ipsum tot saeculorum factum confirmavit. Etenim, inter cetera, manifestum omnibus est, id ad Apostolici Ministerii, et Primatus a Christo accepti munera libere exercenda plurimum conducere. Sapienter vero Bossuetius, singulari Dei Optimi Maximi, erga Ecclesiae bonum providentiae tribuit, hac potestate Pontificem Romanum praeditum esse; tantumque est veritatis per se ipsam loquentis pondus, ut Fleuryus ipse in quarto suo de Historia Ecclesiastica sermone, eo ipso in loco, quo generatim de temporali potestate aliorum Episcoporum propria conqueritur, de Romana tamen Ecclesia loquens, Bossuetii sententiam laudet, et penitus amplectatur.

Nimis longa vero evaderet pertractatio nostra, si singillatim bona, non in Ecclesiam solum, sed in Rempublicam etiam Civilem ex hac temporali Romanorum Pontificum potestate profecta, essent exponenda. Haec autem, inter ceteros, recentiori memoria concinne, et ingeniose recensuerunt, De Maistrius in opere, quod inscribitur *Du Pape,* et in tomo 1 part. 2 theor. 6, Scriptor doctrina clarissimus *Theorematum Politicae Christianae* Auctor, quod opus anno 1831 Romae editum est. Historia vero Ecclesiastica suppeditat perspicua argumenta, quibus evincitur quam faustum Ecclesiae fuerit, Pontificem Maximum, ea potestate quoque praestare. Id autem facile ostenditur, si tempora, quae huius potestatis acquisitionem praecesserunt, cum iis comparentur, quae eandem subsequuta sunt. Quo loco ut unum tantum ex ea historia commemoremus, quod plurimum cum Religionis utilitate coniunctum est; sciunt omnes quanto liberius, ac facilius, memo-

rata posteriori aetate Romani Pontifices potuerint Catholicam doctrinam contra obortas haereses vindicare, disciplinae Ecclesiasticae consulere, fidem Christianam apud exteras gentes propagare. De civili autem Republica, reliquis omissis, dicemus solummodo, bonarum artium, et litterarum, ac scientiarum progressum, splendoremque, ad quem pervenerunt, plurimum huic Pontificiae potestati tribui oportere.

EX SAECULO DECIMO SEXTO

CAPUT XIX.

DE ECCLESIAE STATU SAECULO DECIMO TERTIO.

Praecipua historiae Ecclesiasticae capita explicanda nunc suscipimus, quae saeculum decimum tertium respiciunt. Quo loco omitti illud non posse videtur, hoc saeculum, nomine quodam veluti proprio, *Waldense* aliquando appellatum fuisse, prout inter ceteros Guillelmus Caveus fecit in Historia Ecclesiasticorum Scriptorum litteraria. Verum id iniuria. Consideranti enim huius aetatis Ecclesiasticam historiam facile occurrit, quae, quantaque fuerint in Ecclesia gesta, quae tamen ab Waldensium, vel Albigensium negotiis erant distincta, quaeque ostendunt idcirco, hanc aetatem eo nomine, veluti peculiari suo, significari non posse. Perturbata quidem vehementer Waldensium atque Albigensium causa eo tempore Ecclesia est. Id vero non efficit huius temporis Ecclesiae historiam, Waldensium rerum tantummodo historiam esse existimandam. Patet id perspicue, si praecipua illa perpendantur, quae ad Romanorum Pontificum vitam pertinent, qui his temporibus Ecclesiae praefuerunt. Ostendunt praeterea id Concilia hac aetate celebrata, et sapientissima decreta, quae ad fidem propugnandam, ad disciplinam regendam, ad commune denique societatis universae bonum procurandum sancita sunt.

Satis profecto est celeberrima Concilia Generalia commemorare, de quibus singillatim deinde loquemur, quae aetate ista habita fuerunt. Nam ex eorundem historia, rebusque in iisdem pertractatis apparet, quanta gravitate, quantoque simul cum Religionis bono, de negotiis Ecclesiam universam respicientibus decreta magno numero in illis edita sint. Tale fuit Lateranense IV Generale Concilium anno 1215 celebratum, cui Innocentius III Pontifex Maximus praefuit. Videbimus autem suo loco, praeter Albigensium, aliosque errores in eo damnatos, sapientissimos canones tunc promulgatos esse ad Ecclesiae disciplinam tuendam imprimis opportunos; et quod iis temporibus, plurimis laboribus atque impensis, Christiani Principes efficere iamdiu coeperant, studiose fuisse iterum ibi constitutum; scilicet dico id, quod ad Terram Sanctam recuperandam pertinebat. Neque minori Ecclesiae utilitatis procurandae studio Concilium aliud Generale anno 1245 Lugduni in Gallia, praeside Innocentio IV habitum est, quo perturbatae Reipublicae occurreretur, et expeditio contra Turcas decerneretur, eaque statuerentur, quae ad rectam Cleri, ac Populi institutionem opportunissima esse iudicata sunt. Denique ut de Conciliis hic alia non recenseam, sciunt omnes an. 1274 in eadem Lugdunensi civitate novum celebratum esse Oecumenicum Concilium, cui Gregorius X Pontifex Maximus praefuit. In eo autem, quidquid poterat opportunum videri ad Graecos cum Apostolica Sede reconciliandos, atque ad renovatum sub Michaele Cerulario schisma tollen-

dum, communi studio, ac laboribus effectum est. Erant etiam ea ibi pertractanda, quae ad morum sanctitatem in populo christiano fovendam conducere poterant; erant tandem ea providenda, quibus statutis, celeriori atque opportuniori ratione Romanorum Pontificum electio fieret. Id vero in ea synodo gestum, decretumque est.

Quod si ad Romanos Pontifices nos convertamus, qui hac aetate Ecclesiam universam gubernarunt, in promptu habebimus ex eorundem historia, quanto numero sint res ab iis gestae, quae ad Ecclesiam non modo tuendam sed etiam amplificandam, atque ad Religionis incrementum impense obtinendum spectare poterant. Facile est Romanorum huius aetatis Pontificum seriem paullisper percurrere. Ostendit autem series, plurimis gravissimisque negotiis impensam operam eos dare debuisse, atque eos praeter Ecclesiae totius administrationem, de Reipublicae etiam praecipuis rebus pertractare, et obortas in politicis rebus controversias dirimere debuisse.

Mentionem fecimus alio loco operis primum Parisiis anno 1839 editi a viro clarissimo Seminarii S. Sulpicii moderatore A. Gosselinio, quod inscribitur: *Pouvoir du Pape sur les souverains au moyen age, ou Recherches Historiques sur le droit public de cette epoque, relativement à la deposition des princes.* Monumenta profecto, quae in eo opere ad hanc materiam illustrandam efferuntur, sunt perspicua ut evincant, summam in his rebus Romanorum Pontificum auctoritatem habitam esse, atque eorum praesertim iudicio difficillimas de politicis negotiis controversias reservatas, diremptasque fuisse. Id autem tale est, ut multo clarius demonstret, nimis alienum esse ab huius saeculi prospectu, ac consideratione, proprio quodam nomine, illud Waldense appellari posse. Tot enim, tantaque fuere negotia, a Waldensium rebus penitus diversa, quae his temporibus in Ecclesia, atque a Pontificibus Maximis gesta sunt, ut ineptum prorsus esse appareat, ab illorum haereticorum nomine huius aetatis appellationem derivare.

Quoniam vero meminimus auctoritatis, quam in politicis quoque rebus gerendis Romani Pontifices iis praesertim temporibus adhibuerunt, opportunum erit aliqua singillatim de ea re hic commemorare. Hoc autem non modo ad aetatis huius notitiam habendam requiritur, sed perducet etiam ad ea facilius intelligenda, quae in Praelectionum istarum decursu exponenda sunt. Ne vero longiores simus, ea tantum attingemus quae res in Europa gestas respiciunt.

Tanta autem fuit utilitas, quae societati universae ex adhibita a Romanis Pontificibus in politicis Europae rebus auctoritate obvenerunt, ut Protestantes ipsi, licet Romanae Ecclesiae adversarii, id aperte fateri debuerint. Hoc autem quod pluribus posset testimoniis confirmari, manifeste tradit inter ceteros Ioannes Von-Müllerius in opere quod de *Pontificum itineribus* anno 1787 scripsit cum Pius VI Roma Vindobonam prófectus esset. Is, praeter alia plura, quae recenset de morali ac politica utilitate, a Pontificum Romanorum auctoritate in societatem profecta, Alexandro III tribuit bona illa quamplurima, quorum participes fuerunt civitates Guelphicae in Italia, ex quibus deinde ad alias gentes commoda ista manarunt. Tum Gregorium VII, Alexandrum III, atque Innocentium III Pontifices laudat, qui auctoritate, virtuteque sua contra imminentem toti Europae perniciem propugnaculum constituerunt, et hierarchicae potestatis defensione, statuum, ut dici solet, libertatem vindicarunt. Hinc Religionis in Europa custodiam derivat, hinc despotismi pericula sublata, hinc societatem universam in Europa tota servatam esse;

et generatim Pontifices iis temporibus talia gessisse affirmat, qualia in exercitu gerit supremus Dux, cuius auctoritatis, virtutisque praestantiam milites perspectam, cognitamque habeant, qui Dux si deficeret, ad graves res gerendas exercitus non valeret.

CAPUT XX.

DE POLITICIS EUROPAE VICISSITUDINIBUS.

Prout mox significavimus, Romani Pontifices magnam in politicis rebus auctoritatem his temporibus exercentes, Societati plurimum profuerunt. Constat id ex horum temporum historia. Ex ea autem, quae Europam respicit, nonnulla hic attingere opportunum putamus. Id vero non modo confirmabit quod diximus, sed etiam prout affirmavimus, opportunum erit ad earum rerum intelligentiam, quae in huius aetatis praelectionibus dicenda sunt. Narrationis autem modo rem hic absolvemus.

Itaque magni ob Henrici VI mortem tumultus orti sunt in imperio, cum alii Philippum Henrici fratrem successorem vellent, alii Ottonem Saxoniae Ducem peterent. Cum ergo Philippus, quod penes se haberet insignia imperii, imperium arripuisset, Otto paullo post cum exercitu ad eum venit, et in Alsatiam progressi prope Mosellam decertarunt. Philippus victor in Saxoniam pergens Brunopolim obsedit currente anno 1199. Narrat haec diligenter Arnoldus Lubecensis lib. 6. Secuta est a bellis quies, quae tamen bella postea recruduerunt, praesertim an. 1206, quo Philippus Coloniam obsedit. Obsistentibus civibus, expugnare urbem non potuit, sed proelio congressus postea cum Ottone, eum fugavit; ipse vero proditione Ducis Limburgensis circumclusus, evadere vix potuit, ut narrat Gotefridus monachus. Anno sequenti Germani tot bellis fatigati Oratores Romam miserunt, quorum Princeps fuit Volcherus Patriarcha Aquileiensis, ut Innocentius III Pontifex Principes dissidentes conciliaret. Innocentius Ugolinum Episcopum Ostiensem, et Leonem Presbyterum S. Crucis misit, qui conventu habito in Saxonia cum Germaniae Principibus rem ita composuerunt, ut Otto Philippi filiam in matrimonium acciperet, et Philippus dum viveret, Regis titulo abstineret. Narrat id Urspergensis. Pactis initis fides praestita non est, ut eruitur ex processu Legatorum in registro Innocentii III, et significant Arnoldus Lubecensis, et Albertus Stadensis, qui haec tradunt, licet anno seq. 1208 Philippus ex Saxonia in Sveviam se recipiens cum lapsus ex itinere, et aegritudine correptus Bambergae substitisset; dum misso sanguine in cubiculo quietus, paucos familiares admittens, quodam die sedebat, eum Otto comes Palatinus ingressus, ac Cubiculario frustra caput Domini protegente, sauciato, obtruncavit.

Philippo mortuo Otto IV omnium consensu Imperator salutatur, et anno insequenti 1209, praemisso Volchero Patriarcha Aquileiensi, ut populos sibi obsequentes redderet, in Italiam venit. Mediolani ab Uberto Archiepiscopo in Basilica Sancti Ambrosii coronatum Scriptores plures narrant. Viterbium veniens benigne exceptus est a Pontifice, et Romam invitatus, ibi in Basilica S. Petri coronatur 5 Cal. Octobris, prout narrat Otto a S. Blasio. « Crastina die » Dominica ante festum S. Michaelis, quae eo anno 5 Cal. Octobris » evenit, a Domno Papa Innocentio, » et a Romanis honorifice suscipi» tur, datoque Sacramento coram » Ecclesia se iustum Iudicem, ac Vi» duarum et Orphanorum tutorem,

» nec non Ecclesiarum, et praecipue » Patrimonii S. Petri defensorem pro » posse, exsistere, ab Apostolico con» secratus coronatur. » Ottoni consentit Chronicon Fossae Novae. Arnoldus Lubecensis, Albericus, Matthaeus Parisius die sequenti coronatum tradunt.

Hinc bellum intulit Friderico, utriusque Siciliae Regi. Ab hoc bello absterrere eum conatus est Innocentius, et cum ille in incepto perseveraret, excommunicavit mense Novembris anno 1210, ut testatur Chronicon Fossae Novae; cum vero nullo modo resipisceret, hanc ipsam excommunicationem contra ipsum, eiusque asseclas confirmavit, ut legitur in Chronico Richardi de S. Germano; eundem etiam ex imperio decidisse solemniter edixit, et Germaniae Principes monuit, ut Fridericum ipsum sufficerent in eius locum, misso Legato Siffrido Archiepiscopo Moguntino, ut narrat Gotefridus ad eundem an. 1211, licet diversis annis acciderit, ut monuit Raynaldus. Otto relicta Apulia in Germaniam ad populos sibi confirmandos perrexit, et Conventum Francofordiensem celebravit. Italia egrediens asperrima hieme, ducem itineris sibi adscivit Comitem S. Florae. Ferunt vero hunc, Padum glacie constrictum stramentis ita operuisse, ut Fridericus flumen esse non animadverteret: cum vero id postea rescivisset, insidias suspicatus, Comitem mergi illis aquis iussit.

Pontifex Fridericum Romam venientem humaniter accepit. Is vero deinde in Germaniam iter intendit, et licet occurrere illi Otto festinaret, desertus tamen a suis Fridericum itinere impedire non potuit.

Cum nonnullae Italiae Urbes Ottonis partes tuerentur, eas Honorius III, qui Innocentio successerat, excommunicavit. Otto nulla re gesta insigni, decessit anno circiter 1218. Sigonius nihil de eius poenitentia se comperisse apud veteres scripsit. Verum « cum gemitu, et lacrimis » quid sibi agendum foret, vel qua» liter a nodo excommunicationis ab» solvi posset, postulasse ab adstan» tibus » refert Gotefridus; subdens etiam: « ad quorum consilium cum » mandato Apostolici stare iurasset, » absolvitur.» Albericus quoque mortuum illum ait, restitutis omnibus, quae occupaverat de Ecclesiae, et Imperii rebus, absolutione nihilominus excommunicationis postulata cum contritione.

Fridericus aemulo sublato, rebus Germaniae componendis statim operam dedit meditans Romanum iter: et primo quidem collecto Francofurti Principum conventu, Henricum filium Romanorum Regem eligendum curavit; cumque Honorius Pontifex questus esset, id factum esse, se inscio, litteras ei dedit fraudis plenas, quas Raynaldus recitat ad annum 1220. Hoc autem anno Alpes traiecit exeunte Augusto, et Romam venit. Honorius scribens ad Albanensem Episcopum narrat, se « Domi» nica ante adventum Domini pro» xima, carissimum in Christo filium » Fridericum Romanorum Imperato» rem semper Augustum Regem Si» ciliae, et illustrem Imperatricem » Consortem eius, in Principis Apo» stolorum Basilica cum inaestima» bili alacritate, ac pace Civium Ro» manorum solemnissime coronasse. » Fuit haec dies S. Ceciliae sacer, ut plerique veteres affirmant.

Ea conditione Fridericus imperiali corona a Pontifice donatus est, ut statim expeditionem susciperet in Syriam. Sed ille primo moras necessarias praetendens, inducias impetravit, deinde aliis excusationibus uti coepit, quas fuse refert Raynaldus. In Apuliam se contulit, ut seditiosos compesceret, quorum reliquiis Luceriam in Apulia habitandam assignavit. Eodem anno Henricum filium Regem Germaniae Aquisgrani coronandum curavit, quin tamen discederet ex Italia. Rebus in Syria male vertentibus, Fridericus cum Honorio colloquium habuit Ve-

rolis; et alterum in Campania cum Ioanne Briennio, in quo pactae nuptiae Friderici cum Yolanda Ioannis filia; quae nuptiae celebratae sunt anno 1225.

Honorio Pontifice mortuo, Gregorius IX eiusdem successor, de suscipienda sacra expeditione monuit Fridericum, qui spondens id se facturum, edixit, ut Cruce signati Brundusium convenirent ad diem Assumptionis. Frequentissimos convenisse, et ex sola Anglia amplius 60 millibus scribit Parisius, qui et ostentum narrat. « In nocte nativitatis B. Ioannis, » ostendit se Dominus in firmamento » crucifixum; quod perspicue appa- » ruit in Cruce lucidissima corpus » Dominicum clavis et lancea per- » foratum, nec non cruore respersum » ut fidelibus suis patenter osten- » deret Salvator mundi, ex hac po- » pulorum devotione se fuisse pro- » pitiatum. » Saevientibus aestate caloribus, multi ex Cruce signatis in Calabria morbo, multi siti, aliisque incommodis perierunt; pars etiam cum redire vellet, decessit. Reliqui in Festo Assumptionis solverunt, solvitque modico comitatu Imperator. Sed triduum in mare progressus, cursum converti iussit, asserens, se maris iactationem ferre non posse; milites eum imitati Italiam repetiverunt.

Hoc audito Pontifex « motus con- » tra eum, ait Richardus de S. Ger- » mano, apud Anagniam penultimo » mensis Septembris, denunciavit, » Imperatorem, in sententiam latam » excommunicationis contra ipsum » incidisse. » Hinc dissidia, quae magis etiam exarserunt, cum postea nullo insigni apparatu Fridericus rursus in Syriam contendit. Aegre enim tulit Pontifex hoc a Friderico factum esse, non petita prius catholicae communionis restitutione; et manifesta discordiae signa evaserunt.

Proximo anno pactis induciis ad decennium, Fridericus Hierosolymam recepit; sed specie tenus, cum eam iam Sultanus omnino vastasset; nihilominus quasi re omni confecta, in festo Inventionis S. Crucis, ut Parisius scribit, Imperator naves conscendit, et in Siciliam rediit; deinde in Apuliam pergens oppidis recuperatis, quae amiserat, de reconciliatione cum Pontifice agere coepit. Itaque ipsum pedes Anagniam convenit, ubi non solum a Pontifice absolutus est, sed ad convivium etiam adhibitus, prima die Septembris, ut Richardus narrat.

Anno 1237 dissidium inter Fridericum et Henricum filium fuit, cum is adiutus a nonnullis principibus Germaniae adversus Patrem coniurasset, et Civitates aliquas occupasset. Ergo urbem ubi Henricus erat, Fridericus obsedit. Ad Patris pedes se filius abiecit, et clementiam imploravit; sed, sive, iudicio de ipso habito, paratum sibi venenum combiberit, ut scribit Parisius, sive ea non persolverit, quae promiserat, ut Gotefridus, eum Fidericus in custodia tenuit, et anno sequenti in Apuliam captivum duxit, ubi quinquennium eum detinuit. Anno autem 1236 Fridericus Italicorum rebellione commotus Pontifici scripsit, ut Italos ad se revocaret, nisi bellum vellent experiri; vetuit id eum facere Pontifex, quod adhuc induciae pro Terrae Sanctae subsidio perdurarent: verum Imperator nihili ista faciens in Italiam venit, sed audiens Ducem Austriae populos concitasse adversum se « regrediens, inquit Gotefridus, ad » Austriam inclinat, et apud Vien- » niam nobilem Austriae civitatem » hiemando, de statu eiusdem terrae » sibi subiugatae ordinat, et suis » munit. »

Post haec vero in Italiam progressus est, ubi Mediolanum, aliasque urbes oppugnavit. Questus est Gregorius iura Ecclesiae ab eo violari: sed missis ultro citroque legatis nihil actum est. Verum manifesta evasit discordia cum anno 1239 Fridericus insulae Sardiniae Regem filium suum nothum Henricum, quem Itali Entium appellabant, constituit, licet

Pontifex Fridericum admonuisset, eam insulam iuris Ecclesiae esse. Itaque Gregorius, ut plures referunt veteres Scriptores, Imperatorem iterum excommunicavit. Neque tamen litteris admonere eundem destitit, quarum partem Raynaldus recitat; sed cum vidisset, spreto anathemate in contumacia illum persistere, aspere de se loqui, et scribere, foedus contra eum cum Italis urbibus inivit. Fridericus adversas sibi civitates oppugnare coepit, atque Entium ad occupandam Marchiam Anconitanam misit. Quare uterque rursus a Pontifice anathemate plexus est. Viterbium, et vicina Urbis loca Fridericus obsedit. Gregorius obiecit Cruce signatos Romanos; quorum turmas aliquas cum Fridericus intervertisset, erga eos atrocissimum se praebuit, nam in crucis signum quatuor in partes hominum caput diffidit, vel ferro candenti in fronte impressit crucis signum, aut crudelius etiam eos habuit, ut narrat Scriptor vitae Gregorii. Cum vero videret frustra se sperare Urbem se esse expugnaturum, mense martio ad Neapolitanum Regnum iter suscepit.

Interea anno 1240 indictum est Concilium Romae in annum sequentem. Fridericus vero inducias pepigit cum Pontifice, nec tamen servavit. Nam Faventinis, aliisque bellum intulit, instructis exercitibus sex, quos Parisius recenset: praeterea Episcopos et Abbates, qui ad Concilium veniebant, per Entium captivos fecit, et aliquos mari mersit. Mortuo Gregorio, et brevi post tempore etiam Caelestino IV vita functo, Pontificia comitia diuturna fuerunt. Interea decurrente an. 1243 Fridericus exercitum ad Urbem admovit « ubi turres nonnullas fundi» tus fecit everti, faciens etiam in » aliis, quam potuit vastitatem, » prout habet Richardus a S. Germano.

Electus tandem est Innocentius IV, atque is legatos ad Fridericum misit: quos alii superbe, alii humaniter ab eo exceptos fuisse narrant. Sed certum est, fraude Fridericum usum fuisse. Itaque cum Viterbienses ob eius crudelitatem defecissent, Viterbium obsedit. Verum cives erumpentes tanto impetu eius copias aggressi sunt, ut Fridericum ipsum in eo proelio mortuum esse tum existimatum sit. Sed anno 1244 de pace ineunda cogitavit, et per procuratores iuravit, se, quae Ecclesiae erant, restituturum, et rem omnem Pontificis arbitrio permissurum. Parisius, et alii, quos Raynaldus affert, pacis conditiones exponunt. Verum tunc quoque fidem fefellit. Innocentius, ut ad promissa implenda vehementius eum incitaret, Sutrium se contulit, sed nihil proficiens, consilium etiam Friderici de se capiendo plane sentiens, ad Genuenses scripsit, quorum opibus et navibus adiutus, Genuam venit, ubi magnificentissime exceptus est: inde Lugdunum perrexit, ut Concilio in ea civitate habendo praeesset.

Vehementer Concilii metu percitus Fridericus, Legatos iterum ad pacem ineundam misit; sed cum coram adesse recusaret, in eodem Concilio Innocentius illum excommunicatum regno et imperio privavit. Scripsit praeterea electoribus, ut alium substituerent. Suffectus autem est, quem Pontifex volebat, in ipsa die Ascensionis Henricus Hassiae Landgravius, qui electioni primo repugnans, tandem Innocentii auctoritate victus consensit, ut scribit Stadensis. Is autem non multo post anno scilicet 1247 obiit., cum a Conrado Friderici filio aggressus proelio apud Ulmam fuisset. Innocentius hoc nuncio accepto legatos ad principes misit; atque in epistola ad Rectorem S. Mariae in Cosmedin 5 nonas Octobris ista significavit: « In curia iuxta » Coloniam solemniter congregata, » Willelmum Comitem Hollandiae » communi voto principum, qui in » electione Caesaris ius habere no» scuntur, in Romanorum Regem ce» teris principibus applaudentibus

» esse electum.» Haec vero probant, vivo adhuc Friderico, praeter Henricum, alium etiam Imperatorem, Guillelmum scilicet, ei suffectum fuisse.

Fridericus ira commotus, praeter alias urbes, Parmam oppugnavit: quod ut facilius exsequeretur, proximam ei urbem construxit, et Victoriam nominavit, quam Chronicon Parmense fuse describit. Hanc urbem, cum venationi daret operam Fridericus, anno 1248 Parmenses incenderunt, opesque diripuerunt. Anno autem sequenti cum Fridericus in morbum incidisset, Petrum De Vineis, quod conspirasse cum medico, et venenato poculo eum interimere tentasse accusaretur, iussit excaecari, et Pisanis eius hostibus in manus dari; quare vir sui temporis doctissimus, capite ad columnam alliso se ipse interemit. Aemulorum invidia Petrum id passum esse tradit Ioannes Villanus lib. 6 cap. 23.

Hoc ipso anno Bononienses, commisso proelio Entium ceperunt, et in carcerem coniecerunt, sancita lege, ne umquam dimitteretur. Fridericus, ut eum liberaret, omnia tentavit: pollicitus etiam tantum auri, quantum ad cingenda circulo Bononiae moenia satis esset; tandem bellum apparavit, sed in ipso apparatu idibus Decembris est mortuus.

De causa et modo Friderici mortis non constat. Matthaeus Parisius ad annum 1250 haec habet: « Obiit » circa haec tempora princeps mundi » maximus Fridericus, absolutus a » sententia, qua innodabatur, ad» sumpto, ut dicitur, habitu Cister» ciensium, et mirifice compunctus, » atque humiliatus, obiit etiam die » S. Luciae. » Poenitentiam eiusdem testatur etiam Albertus Stadensis, qui ait: « Fridericus Imperator mor» tuus est, ab Archiepiscopo Paler» mitano absolutus. » Balutius quoque lib. 1 Miscell. de Friderici poenitentia testimonia affert. Contra vero Ioannes Villanus lib. 6 cap. 42 contumacem eum obiisse refert: quod vel mortis genus inexspectatae nimirum indicare videtur. Nam idem, et Richordanus Malaspina cap.143 mortuum narrant suffocatum a Manfrido filio notho, cum morbo conflictaretur, pulvino in os iniecto. Chronicon Parmense tom. 9 scriptorum Muratorii, « Fridericus, inquit, quondam » Imperator exsistens, Apuliae obiit, » et quidam dicebant de quodam » fluxu ventris, et quidam quod Rex » Manfredus filius de quodam veneno » mortifero toxicavit. » Sed non desunt scriptores, qui mortem Friderico per Manfridum allatam esse manifeste negant. Mortuus est vero Florentiolae in Apulia.

Hactenus vivo Friderico post Henrici Hassiae Landgravii obitum, electum diximus Imperatorem Guillelmum Hollandiae Comitem. Is vero non plus decennio eam dignitatem obtinuit. Eius imperii vix ullum narratur celebre factum. Anno 1249 commissa pugna cum Conrado Friderici filio victus est, ut Rolandinus narrat lib. 6. Anno 1256 infelici exitu vita functus fuit. Rem fuse narrat Matthaeus Parisius. Cum enim in bello cum Frisiis victor discederet, atque ad paludem quandam in Hollandiae finibus venisset, fracta glacie, in aquas cum equo lapsus, supervenientibus hostibus, iaculis ab illis confossus periit sub Februarii initium, vel, ut habet Chronicon magnum Belgicum, die 28 Ianuarii.

Secutae sunt in successore eligendo acerrimae contentiones. Nonnullos Germaniae Proceres voluisse Imperatorem pronunciari filium Conradi, Conradinum ab Italis vocatum, sed ab Alexandro IV prohibitos docet huius epistola apud Raynaldum ad annum 1256. Anno autem sequenti Comitiis Francofurti habitis in octava Epiphaniae electorum quorundam suffragiis creatus est Richardus Cornubiae Comes, frater Regis Angliae. Alii tamen postea ab his dissidentes elegerunt Alphonsum regem Castellae media quadragesima,

prout fuse videri apud Raynaldum potest.

Cum ab Archiepiscopo Coloniensi Richardus coronatus esset, ob id Alphonsus iratus, eodem anno iunctis sibi Aragoniae et Navarrae viribus, iter in Italiam suscepit. Id Alphonsum fecisse coronationis consequendae causa, sunt qui arbitrantur. Sed audita Saracenorum irruptione, qui Cordubam occupare conabantur, ad regnum suum defendendum curas convertit. Richardus non multo post, cum, effusis sumptibus, opes omnes exhausisset, et tunc se contemni videret, anno 1261 in Angliam rediit, ubi decennio post, 4 nonas Aprilis obiit. Hinc totum hoc tempus imperium occidentale vacasse passim auctores scribunt, etsi alii aliter illud definiant, vel ab anno 1245 quo in Lugdunensi concilio, regno eiectus est Fridericus, ad electionem Rodulphi anno 1273 annis 28, vel a morte Friderici anno 1250 annos 23 vel annos 12 tantum ab anno 1261, quo Richardus Germaniam derelinquens in Angliam perrexit: Germanici scriptores passim annos 19 a morte Conradi filii Friderici anno 1254 hoc tempus definiunt.

Diuturna tunc fuerunt comitia, quae ad novi Regis electionem habita sunt; nam inter Germaniae Principes, alii Alphonsum retinendum, alii regem nonnisi ex Germania eligendum contendebant. Anno 1273 cum Gregorius Pontifex denunciasset se creaturum Regem, nisi ipsi aliquem communi concordia delegissent, tandem omnes in Rodulphum Comitem Hapsburgi consenserunt pridie cal. Octobris, ut scripsit Albertus Argentinensis, vel 4 nonas Novembris, ut alii. Plurimum laudant hunc principem scriptores superius memorati. Illud memorabile quod an. 1261 in venatione tempore pluvio eques incidens in sacerdotem, qui pedes Eucharistiam ad aegrotum deferebat, equum suum ascendere illum voluit, ipse vero pedes ad aegrotum cum secutus est, et reduxit in Ecclesiam: quare ab eodem sacerdote imperium illi praenunciatum narrant. Ferunt etiam cum in eius inauguratione sceptrum imperii insigne non adesset, Rodulphum accepta Cruce usum fuisse pro sceptro, eaque deosculata, omnes ut idem facerent invitasse, quod uno consensu omnes praestiterunt. Richordanus Malaspina et Villanus eius electionem a Gregorio confirmatam in Concilio II Lugdunensi dicunt: sed id factum, Concilio iam absoluto refert Ioannes Mariana lib. 13 cap. 22 narrans missum de hac re legatum a Gregorio ad Alphonsum Castellae Regem, qui statim controversiam omnem Pontificis arbitrio permisit; eoque responso Gregorius accepto, Regem pronunciavit Rodulphum 8 idus Septembris, scriptis etiam ad illos principes litteris. Anno 1275 cum Gregorius Pontifex Lugduno profectus Viennam, mox Lausannam venisset, Rodulphus, prout narrat Anonymus scriptor vitae Gregorii, « tam ipse, quam comites, » et milites, qui cum eo venerant, » de ipsius Pontificis manu ultramarinae crucis insignia recepere, et » inter eius filiam et Siciliae regis » nepotem, pro mundi quiete affinitate tractata, eidem Regi Alemanniae praefixus est terminus, et acceptatus ab eo, quo ad coronam » veniat per manus Summi Pontificis suo vertici apponendam. » Bernardus Guidonis addit Romandiolam cum Exarchatu a Rodulpho Pontifici restitutam, et chartam profert Raynaldus ad hunc annum.

Anno 1276, dum iter in Italiam ad coronam suscipiendam parat Rodulphus, Bohemico bello impeditur. Regnabat in Bohemia Ottocarus, alio nomine Premislaus, qui, sacra expeditione in barbaros iampridem susceptà, eos vicerat; Belam etiam Ungariae regem domuerat; regnum praeterea suum ita amplificaverat, ut a mari Hadriatico ad Oceanum pertingeret. In litteris Ottocari haec habetur inscriptio: « Ottocarus Dei gra- » tia rex Bohemiae, dux Austriae,

» Styriae, Corinthiae, Moraviae Mar» chio, Dominus Carniolae, Mar» chiae, etc. » Eberhardus ad an. 1277 ait Ottocarum has omnes provincias tenuisse tempore vacantis imperii; atque eas deinde, imperatore creato, resignare noluisse, hoc titulo, quod labores, et impensas maximas in bello contra barbaros sustinuisset. Hinc bellum cum Rodulpho exstitit, quod hic suas regiones repeteret ut imperii fiduciarius. Additur alia causa ab aliquibus, quod negasset iuramentum fidelitatis novo Imperatori exhibere.

Eberhardus praeterea tradit ad annum memoratum, Rodulphum valido exercitu congregato, cum Moguntino et Coloniensi Archiepiscopis, aliisque proceribus ingressum terram Austriae, eique civitates, et castra se subdidisse, excepta civitate Viennensi, « quam etiam, inquit, ob» sidione cinxit, nec tamen per vio» lentiam cepit, sed per quoddam » arbitrium, quod ipsi ambo reges » inierunt. » Addit cepisse totam terram Austriae trans Danubium ad Meridiem; alteram partem, Aquilonem versus, sive Bohemiam, eidem regi Bohemiae remansisse. Triennio, vel biennio post, Rex Bohemiae, eo arbitrio discisso, arma intulit Rodulpho, atque, ut idem auctor habet, castrametatus est super flumine Marchiae. Cum summo mane proelium committere cogitaret, prohibitus est Ottocarus a suis, quasi proditione venturus esset in hostium manus. Tunc Ottocarus proceribus in tabernaculum evocatis inermis se illis occidendum obtulit, qui fidem ei iterum iterumque iurarunt. Cum tamen maximo odio in Rodulphum ferretur, ingentia regna proposuit ei, qui Rodulphum, vel saltem eius equum in congressu occideret. Et miles quidam, hac promissione accepta, « Cu» neum fortissimorum militum, ait » Eberhardus, penetrans, ipsum re» gem Romanorum vehementi ictu » ad terram prostravit, vel equum » eius occidit. Sed nobiles, qui latus » regis stipaverunt, eundem captiva» verunt militem, et regem in alio » equo locaverunt. » Idem Scriptor, narrata deinde clementia Rodulphi, nullam de eo exigentis vindictam, subdit: « Ipso etiam Rege Romano» rum devinctis sibi Hungarorum, » et Comanorum regibus, et nobili» bus, et Rheno, Franconia, et Sve» via, conflictum habente cum prae» dicto rege Bohemiae, ipse Rex Bo» hemiae est occisus, et inter cada» vera mortuorum nudus omnimodis » est inventus anno Domini 1278 » 7 Calendas Septembris. » Post Ottocari mortem Venceslaus eius filius pacem petiit, atque impetravit.

Post magnam hanc a Rodulpho partam victoriam, Albertus Argentinensis mortuum Rodulphum narrat, et Spirae sepultum. Muratorius in annalibus ita de Rodulpho loquitur, veluti si non observanti fuerit in Pontificem animo. Sed Raynaldus legendus, ubi de Nicolao III Pontifice loquitur: is vero falsum hoc esse ostendit.

Post haec dicendum aliquid esset de Adulphi Nassaviae comitis electione, deque auctoritate, qua Bonifacius VIII Pontifex cum isto novo principe egit, praesertim cum, Pontifice volente, a bello destiterit, quod inter Reges Galliae atque Angliae commotum fuerat, vel cum electores Germaniae sufficere Austriae comitem Adulpho voluerunt, antequam id Pontifex probaret. Sed ab hac narratione abstinendum putamus: satis enim, quae diximus, ostendunt, quantam Romani Pontifices auctoritatem iis temporibus in politicis Europae negotiis gerendis exercuerint. Ostendit quidem Gosselinius in opere superius memorato, peculiari quadam ratione in Imperium Germanicum Romanos Pontifices auctoritatem suam exercuisse. Id quoque animadvertit Clarus Iagerius in introductione ad vitam Innocentii III a cl. Hurterio scriptam, et a se Gallice editam Parisiis anno 1840. Ve-

rum hi scriptores ostendunt, in reliqua etiam Christianorum Principum regna, Romanos Pontifices magnam auctoritatem demonstrasse, cum ii Principes, praesertim Religionis atque Unitatis Catholicae defendendae ratione, iis regnis praeesse deberent; ad Pontificem Maximum vero spectet praecipue, pro munere suo, iis omnibus consulere, quae ad Religionem, Unitatemque tuendam pertinere possunt.

CAPUT XXI.

DE WALDENSIUM HAERETICORUM ORIGINE.

Quam iniuria XIII Ecclesiae saeculum *Waldense* saeculum sit appellatum, superius vidimus: nunc nonnulla tamen de hac Waldensium secta dicenda sunt singillatim. Est autem ex temporum historia notissimum, auctorem huius sectae fuisse Petrum *Waldum* aut *Validium, Valdensem,* aut *Validisum* virum Lugduni mercatorem divitem, qui anno circiter 1180 bona sua inter pauperes distribuenda, pauperem vitam cum sociis, quos sibi comparaverat, agendam, de Religione praedicandum apud populum, et ad severiorem vitam homines secundum placita sua instruendos curavit.

Ecclesiam vero, aetate de qua loquimur, graviter a Waldensibus perturbatam esse superius diximus. Erit opportunum nunc de eorum origine et erroribus aliqua recensere, et contra homines, qui huius sectae antiquitatem exaggerant, ut deinde concludant, sententias suas erroneas, quas doctrinae Waldensium prosequutionem esse contendunt, vetustas esse, ostendere, quidnam de ista re iudicandum sit.

Plures profecto scriptores totas vires in id impenderunt, ut efficerent, Waldensium sectam antiquissimam esse. Inter hos eminent Legerius in Waldensium historia, quem sequuti sunt Peyranius, *Considerations sur les Vaudois;* Mustonius, *Histoire des Vaudois des vallées du Piémont,* Paris 1835; et Flathius in libro,cui titulus: *Geschichte der Vorlaufer der Reformation,* seu, *Historia Praecursorum reformationis,* Lipsiae 1835. Has omnes recentius refutavit eruditissimus Andreas Charvazius Episcopus Pinaroliensis in libro, qui inscriptus est: *Recherches historiques sur la véritable origine des Vaudois, et sur le caractère de leurs doctrines primitives,* Paris 1836. Dabimus nos huius operis summam, ut probemus Waldenses saeculo XII antiquiores non esse; et ad hanc thesim demonstrandam utemur testimoniis gravium auctorum origini huius sectae coaevorum, quorum loca ex Bibliotheca Patrum desumpta exhibet Charvazius, qui omnes simul affirmant, anno circiter 1180 eam ortam fuisse.

Itaque Scriptores, quorum testimonia Charvazius affert, sunt Bernardus Abbas Fontis Calidi, qui sub finem saeculi XII vixit; Alanus de Insulis, doctor universalis dictus, qui mortuus est initio saeculi XIII; Eberardus Bethunensis; Petrus Vallis Cernensis, qui eodem tempore floruerunt prout in Bibl. PP. tom. 24 pag. 1572; Stephanus de Bellavilla, ex Ordine Praedicatorum, et per ea tempora haereticae pravitatis Inquisitor; Moneta ex eodem Ordine, qui floruit ineunte saeculo XIII; Conradus Abbas Urspergensis, cuius liber contra Waldenses scriptus est anno 1212; Rainerius Sachonius, collega Patris Monetae, qui postquam per 17 annos presbyter et Episcopus fuisset inter Catharos, ad fidem reversus est, et Inquisitoris munus suscepit contra Waldenses, et Catharos de quo Martenius Thesaur. Nov. Anecd. t. V p. 1759; Petrus Polichdorfius, medio circiter saec. XIII prout in Biblioth. PP. t. 26; Scriptor

denique anonymus, qui Ivonetus fuisse creditur, cuius librum exhibet Martenius, tom. citato p. 1778, quique sub finem saeculi XIII vixisse putatur. Sunt etiam alii Scriptores, qui omnes idem testimonium proferunt.

Satis erit ex his verba praesertim facere de testimonio Stephani de Bellavilla, cuius locum integrum exhibet Charvazius pag. 455, qui locus ista continet. 1. Testatur haereticos, de quibus loquimur, *Waldenses* fuisse vocatos propter nomen auctoris, qui Waldensis seu Waldus appellatus est, sed insuper nominatos fuisse *Pauperes Lugdunenses,* propter professionem paupertatis. 2. Dicit se accepisse quae narrat a Bernardo Ydras, Presbytero Lugdunensi. Hic vero, cum iuvenis esset, transcripserat sua manu primos libros Waldensium, quos habuerunt lingua Romanensi, id est Gallicana. 3. Waldensis vir dives in Urbe Lugdunensi pactus est cum Ydras et alio sacerdote, cui nomen Stephanus de Ansa, seu de Emisa ut libros S. Scripturae in linguam vulgarem verterent. Quo facto, sibi proposuit Apostolos imitari, et vendidit omnia, fructum dans pauperibus. Tunc sibi assumpsit munus praedicationis, et secum collegit plures viros et mulieres, quibus idem praedicationis munus commisit. Illos reprehendit Ioannes Archiepiscopus Lugdunensis, sed cum contumaces essent, citati sunt coram Patribus Concilii Lateranensis, et eandem semper pertinaciam praeseferentes, schismatici sunt declarati. 4. Post haec, sese cum haereticis *Provinciae,* et Longobardiae coniunxerunt, et tunc tandem haeretici iudicati sunt, ubique vagabundi, et eo magis formidolosi, quo magis fucum faciebant, et artibus pravis utebantur. 5. Haec igitur secta orta est anno circiter 1170 (in aliis codicibus 1180) sub Ioanne, cui nomen Bolesmanes, Archiepiscopo Lugdunensi.

Haec quidem de Waldensium origine certa sunt. Est vero animadvertendum, Waldenses cum aliis haereticis in posterum se coniunxisse. De his inter ceteros loquitur Guillelmus de Podio Laurentii, qui historiam Albigensium conscripsit, atque is nos docet quinam fuerint haeretici illi Provinciae, et Longobardiae, cum quibus sese coniunxerunt Waldenses post Concilium Lateranense. Dicit enim: Inter pessimos illos, qui ubique vi grassabantur, et omnia vastabant; alii fuerunt Ariani (ego suspicor hos non fuisse Arianos propter errorem, sed fuisse appellatos nonnullos Albigenses propter Castrum *Arrii,* quod sub ipsorum ditione erat, prout constat ex libro brevi *De haeresi Albigensium* exposito ab Aloisio Brenna), alii Manichaei, alii Waldenses seu Lugdunenses. Legendus autem Charvazius p. 473. Waldenses pluribus nominibus insigniti fuerunt: *Leonistae* enim ab Urbe Leone, seu Lugduno, ubi orti sunt, vocabantur: *Sabbatati,* vel *Insabbatati,* propter sandalum quoddam, quod apostolicum esse censebant. Tantum a vero abest, ut ostendere possint Waldenses, se Waldensi ipso antiquiores esse, ut Moneta, qui eodem saeculo floruit, ita loquatur: « Si dicant se » Waldensi esse anteriores, afferant » aliquam probationem, quod num» quam praestare potuerunt. » Denique ipsi Waldenses saepius declararunt se non potuisse sibi asserere durationem sectae longiorem quam nonnullorum saeculorum. Ita in libellis supplicibus missis a. 1585, 1599 et 1573 aperte affirmarunt. Illud vero est exploratum, Scriptores quos recensuimus, et quibus adiungi plures alii possent, in origine huius sectae Petro Waldo tribuenda convenire: Scriptores autem istos ad rem manifeste evincendam opportunissimos esse, perspicuum est.

Sunt tamen nunc ea breviter refellenda, quae ad Waldensium magnam antiquitatem probandam adduci solent. Obiicit Peyranius p. 27. Habemus, inquit, plures codices authenticos, qui continent doctrinam

Waldensium, quique ipsius Petri Waldi aetatem superant; in illo autem cui inscribitur annus 1120, qui appellatur *Tractatus de Antichristo,* legimus causas separationis Waldensium ab Ecclesia Romana. Waldus igitur, qui anno 1170 floruit, huius sectae auctor dici non potest. In altero autem codice anni 1100, cui titulus *La Nobla Léizon,* invenimus vocem Waldensis usurpatam ad designandum christianum probum, et virtuti deditum.

Verum facile est his respondere. Nam primo ipse Mustonius docet non habere nos argumenta certa, quibus demonstrari possit hunc librum esse genuinum: et Perrinius, qui historiam Waldensium composuit, asserit auctorem illius fuisse Petrum de Bruis, patrem Petrobrusianorum; Charvazius vero docet librum hunc non Waldensium, sed Catharorum continere errores. Secundo. Quicumque tandem fuerit auctor libri, ruit omnino eius antiquitas ex eo quod citetur in eo liber *Milleloquium* nuncupatus, quem adscribit S. Augustino, cum tamen auctor fuerit quidam Augustinus Triumphus, qui natus est anno 1243, et mortuus est anno 1328.

Post haec, argumentum desumitur ex libro inscripto *Nobla Léizon,* de quo supra. Sed argumentum hoc levissimum est. Nam primo viri artis diplomaticae periti testantur, hunc codicem nonnisi saeculo XII ad summum fuisse exaratum, vel potius saeculo XIII; ex quo patet falsam esse assertionem Peyrani contendentis, hunc librum praeseferre annum 1100. Deinde videamus quonam modo haec Peyrani assertio probetur. Affert hos versus: Ben ha mil e cent ans com-
» pli entierament, que fo scripta lora
» car seu al dernier temp. Scilicet,
» mille et centum anni completi sunt
» ex eo, quo scriptum est tempore,
» quod ad ultima tempora perveni-
» mus. » Quae tamen verba minime probant 1100 annos, neque plus, neque minus elapsos fuisse ab eo tempore, quo hoc scriptum est vaticinium. Denique alii Scriptores frustra proferunt libros *Almanaccum Spirituale*, et *Confessionem fidei* anni 1120, cum Mustonius ostenderit utrumque librum esse spurium.

Neque gravius est, quod affertur ex testimonio Reinerii Ord. PP. Praedicatorum (contra Waldenses, cap. 4 Bibl. PP. 24), veluti si is testetur Waldenses, prout putant nonnulli, tempore S. Silvestri, et prout alii censent, tempore Apostolorum exstitisse. Nam ut huic argumento respondeatur, sufficit integrum Reinerii locum inspicere. Illum enim legenti constat, ipsum afferre argumenta Waldensium. Etenim ait: « Primo enim, asserunt ipsi, Eccle-
» siam Romanam, non esse Eccle-
» siam Iesu Christi, sed Ecclesiam
» malignantium, *eamque excidisse*
» *tempore S. Silvestri,* quando vene-
» num rerum temporalium in Eccle-
» siam fuit infusum; dicunt autem se
» esse Ecclesiam Christi, cum obser-
» vent doctrinam Christi Evangelii,
» et *Apostolorum,* verbo et facto. »
Eadem fere habet Polichdorfius, cuius verba corrupta refert Legerius. Non moror praeterea quae afferunt ex Reinerio, Aenea Silvio (Pio II. RP.), Seysselio, Cassinio, aliisque. Etenim hi omnes vel de Waldensibus prorsus tacent, vel numquam asserunt Waldensium antiquitatem, vel eam prorsus evertunt, prout apparet legenti quae Charvazius p. 236 habet de hac re. Levius praeterea est quod Peyranius ait, virum qui tot nomina habuit, vel numquam exstitisse, vel numquam fuisse auctorem Waldensium, prout de Waldo dici potest, qui Waldius, Waldensis, Waldensius, et Baldo vocatus est. Haec enim diversa nomina eundem perpetuo sensum continent.

Ineptum est etiam quod dicit Flathius, concedi non posse, Petrum Waldensem exstitisse, cum saeculo XII cognomina numquam fuerint usurpata. Quare ait: is haberi non potest auctor sectae Waldensium.

Sunt enim haec levissima. Etenim ea aetate habemus S. Franciscum Assissium cui cognomen Bernardone, et S. Claram ex familia Sciffi. Habemus insuper nomina, et cognomina omnium scriptorum, qui contra Waldenses scripserunt, de quibus supra loquuti sumus. Eodem aevo Petrus *de Bruis* sectae suae cognomen dedit.

Recensebo denique cetera breviter, quae habent huius sectae antiquitatis defensores. Originem, scilicet, illius a Claudio Episcopo Taurinensi deducunt, qui saeculo nono floruit. Atqui Claudius omnia admittebat sacramenta, et privatam S. Scripturae interpretationem reiiciens, affirmabat se adhaerere *traditioni,* et doctrinae Patrum. Utrumque respuebant Waldenses. Praeterea Claudius nullos alios errores habuit, praeter eos, quos a Felice Urgellitano didicerat, vel quos de invocatione Sanctorum, et honore reliquiis tribuendo professus est.

Addunt praeterea, Waldenses originem habere a quodam *Leone,* qui S. Silvestro bona temporalia a Constantino accipienti, restitit, unde nomen *Leonistarum* adepti sint. Verum de hoc Leone silet omnis historia. Secundo Legerius qui hanc fabulam protrudit, docet Leonem floruisse saeculo VIII. Qui autem resistere is potuit S. Silvestro? Praetereo tandem quae afferuntur, ut S. Paullum in regione Waldensium ostendatur praedicasse. Abutuntur enim Apostoli verbis: « Cum in Hi» spaniam proficisci coepero, spero, » quod praeteriens videam vos .... » Nunc igitur proficiscar in Ierusa» lem ministrare Sanctis... Hoc igi» tur cum consummavero, et assigna» vero eis fructum hunc, per vos » proficiscar in Hispaniam. » Ad Romanos XV, 24, 28. Ex quibus verbis concludunt, Apostolum Roma profectum iter facere debuisse per provincias Pedemontanas, et proinde inter Waldenses praedicavisse. Quis vero affirmavit umquam Apostolum hoc itinere in Hispaniam ivisse? Memoratum autem iter certe facilius navigando confecisset. Haec autem cum ita sint, manifestum est, testimonia, quae fidem mereri possunt, omnino probare hanc sectam saeculo decimosecundo antiquiorem non esse; atque id efficere non posse argumenta, quae ad antiquiorem eiusdem originem asserendam afferuntur.

Est denique, ut arbitror, antequam hunc locum deseramus, veritati confirmandae opportunum, Ioannis Laurentii Moshemii in Inst. Hist. Eccl. saec. XII part. 2 cap. 5 n. 11 verba afferre. Utile enim est Scriptoris Ecclesiae Catholicae inimici sententiam hac in re veritati consentaneam commemorare. « Qui alias, inquit Moshe» mius, Waldensium origines profe» runt, et imprimis *a vallibus*, in » quibus a multis saeculis ante *Pe» trum Waldum* habitaverint, eos di» ctos esse statuunt, et ipsi carent » auctoribus sententiarum suarum, » et ab omnibus Historicis refellun» tur. » Loquens deinde de aliis haereticis, qui aliis temporibus in Pedemontanis vallibus vixerint, subdit Moshemius: « At hi Vallenses » distingui tamen a *Waldensibus,* seu » *Petri Waldi* asseclis debent, quos » omnes Scriptores Lugduni ortos » esse, atque ab hoc Petro nomen » accepisse perhibent. »

CAPUT XXII.

DE WALDENSIUM ERRORIBUS.

Debemus nunc alterum illud evincere, errores, videlicet, saeculi XVI Novatorum proprios, Waldensium doctrinae prosequutionem existimari non posse. Id autem facile est demonstrare, atque hanc iactatam falsitatem evertere.

Insistemus in iis, quae memoratus

superius illustris Pinaroliensis Episcopus habet. Itaque Charvazius adductis monumentis ex libris supra citatis docet, hos fuisse Waldensium errores. Cum Innocentius III noluisset approbare vota Waldensium, et ipsorum institutum religiosum confirmare; et cum eos antea condemnasset Lucius III Rom. Pont. et Archiepiscopus Narbonensis, primo schismaticus evasit Petrus Waldo. Quare his indignatus 1 Episcopalem reiecit auctoritatem, sibique munus praedicationis vindicavit. 2. Eius deinde discipuli asseruerunt, omnibus licere confessiones excipere, et consecrare Eucharistiam, modo si sandala Waldensia gererent, et in gratia reperirentur. 3. Iuramenta et poenam capitis illicita declararunt. 4. Ecclesiam Romanam veram non esse, sed hoc de secta Waldensium praedicari debere. Tandem post censuram editam a Concilio IV Lateranensi, alios errores ab Albigensibus mutuati sunt. Nam ad instar Albigensium, in duas classes divisi postea sunt, perfectorum et imperfectorum, et morum regulam pro utraque fecerunt. Itaque 5 putabant *imperfectos* mentiri posse, vel falsum praestare iuramentum vitae causa. 6. Purgatorium, et orationes pro mortuis denegabant. 7. Praeterea asserebant, potestatem presbyteralem viris non modo, sed et mulieribus in statu gratiae constitutis competere posse. 8. Sacramentum a Sacerdote peccatore administratum, nullum esse. 9. Omnes Cruce signatos homicidas esse reputandos. 10. Omnes clericos bona habentes filios esse daemonis; et eos qui illis solverent decimas, peccatores esse. 11. Cantum ecclesiasticum, ritus et caeremonias improbatione dignas reputabant. 12. Cultum Sanctorum, venerationem eorundem reliquiarum, et dies festos repudiabant, obedientiam Ecclesiae Romanae exhibendam negabant. 13. Divortia sine ulla omnino causa licita esse affirmabant. 14. Animadverti praeterea debet, Waldenses Ordinem tamquam sacramentum reiecisse, eo sensu, ut illud cum statu gratiae coniunctum in omnibus esse arbitrarentur; Confessionem auricularem non denegasse; extremam Unctionem divitibus reservatam esse eos putavisse; Confirmationem etiam a laicis dari posse. In Eucharistia vero, Transubstantiationem momento tantum receptionis a communicante in statu gratiae fieri censuisse. 15. Usum denique Ecclesiarum, Coemeteriorum etc. penitus ii reiiciebant.

Haec omnia in Waldensium doctrina comprehensa esse, ostendit Charvazius pag. 413, 437. Sed tamen constat, Calvinianos, aliosque, hos errores a Waldensibus non fuisse mutuatos: hoc autem ex eo patet, quod praecipua horum dogmatum capita iam antea professi fuerint Donatistae, Vigilantius, Iconoclastae, Marsilius Patavinus, et Arnaldus Brixiensis, aliique ab Ecclesiae doctrina aberrantes homines. Deinde id evincitur, eo quod instrumentum Waldensium habeamus, quo petierunt ab Oecolampadio, ut inter Calvinianos admitterentur. Hoc monumentum prostat apud Reichatium, *Histoire de la Réformation en Suisse tom. III lib. VII.* In eo autem asserunt Waldenses, se plura dogmata habere cum Calvinianis communia, sed velle se scire, quid de aliis sit sentiendum, circa quae dubitabant, scilicet ex. gr. utrum bona sit distinctio peccati in originale, veniale, et mortale; et pariter distinctio ignorantiae in invincibilem, negligentem, et crassam; quomodo praecepta politica a caeremonialibus sint discernenda, et utrum admitti possit allegorica Scripturarum Sacrarum interpretatio, et quinam sint libri canonici Novi et Veteris Testamenti.

Neque minorem ignorantiam prae se ferunt circa praecepta morum. Quaerunt enim, utrum liceat interficere fratres falsos, qui ipsorum ministros aliquando catholicis prodiderant.

Praeter has quaestiones, idem monumentum continet relationem opi-

nionum, et praxis Waldensium, quae in praecipuis consentanea est iis, quae supra significavimus ex libris Waldensium vetustiorum. Ultimo huius relationis loco, dicunt se propter timorem, vel metum persequutorum, aliquando pueros presbyteris baptizandos obtulisse, et aliquando in Missa communionem se accepisse fatentur.

Hoc instrumento accepto, unio perfecta, et pax in eadem perfidiae professione cum Calvinianis inita est, et postea a doctrina fundatorum suorum Waldenses recesserunt, ut Genevensem amplecterentur.

Consulendus est hic, inter ceteros, Natalis Alexander in Historia Eccl. Saec. XI et XII cap. 4 art. 13 §. 8. Ibi enim habentur quae possunt esse opportuna ad ostendendum, Calvinianos a Waldensibus doctrinae suae prosequutionem non derivasse.

Ut vero erudite possit breviter explicari, quae primorum Waldensium doctrina fuerit, et quomodo Waldenses in posterum errores Albigensium, et horum quidem ab initio mitiorum, errores susceperint, adducam hunc doctissimi viri Petri Lazzeri locum ex eruditissima eiusdem dissertatione Romae anno 1756 edita *de haeresi Albigensium* cap. 1 n. 4.

Verum, inquit, hoc loco examinanda est quorundam opinio, qui cum haec Albigensium in dogmatibus fuisse legant, Waldenses atque Albigenses confundunt; atque eadem de causa Petrobrusianis eosdem accensent, sive Petrobrusianos novis Manichaeis. Primum illud, id est, Albigenses non distinxisse ab Waldensibus, multos fecisse, immo plerosque, qui de Albigensibus scripsere, questus iampridem est in sua Albigensium Historia Ioannes Benedictus; postea vero in dissertatione de Waldensibus Thomas Augustinus Ricchinius, vir doctissimus, a quo multum nos profecisse lubentes agnoscimus, atque etiam praeferimus, et gloriamur. Sed omnino esse distinguendos Historici nostri docent, Caesarium dico, qui alios ab aliis diserte secernit, et Petrum Vallicernensem, qui pariter hos, nimirum Waldenses, appellat nominatim, postquam de Haereticis suis idest Albigensibus disseruerat; quin etiam diserte affirmat, hos *longe minus* fuisse, quam alios *perversos;* et quatuor capitibus errores eorum praecipuos circumscribit; *portandis scilicet sandaliis more Apostolorum, et in eo, quod dicebant, nulla ratione iurandum, vel occidendum; in hoc insuper, quod asserebant, quemlibet eorum in necessitate, dummodo haberet sandalia, absque ordinibus ab Episcopo acceptis, posse conficere Corpus Christi.*

Alia et multo graviora Waldensibus tribuuntur ab iis, qui adversus eosdem Tractatus scripsisse putantur; editi autem sunt a Gretsero, Ebrardus, Bernardus, Ermengardus, ex quibus Bernardus (Fontis Calidi Praemonstratensis), quem eruditiorem aliis Gretserus praedicat (est fortasse etiam antiquior, si, ut apparet, interfuit disputationi, seu iudicio habito contra Waldenses a Bernardo Narbonensi Episcopo, qui eam Sedem tenuit ab anno 1181 ad 1191), haec ipsis dogmata attribuit: *non esse obediendum Summo Pontifici, aliisque Praelatis; spectare etiam ad Laicos et mulieres praedicare, defunctis fidelibus non prodesse eleemosynas, ieiunia, missarum solemnia, alias orationes; non esse Purgatorium, sed spiritus a carne solutos continuo ire ad caelum, vel infernum; non esse orandum in Ecclesia, nec Ecclesiam esse nuncupandam.*

Atqui haec erant ipsa, quaeque Albigensibus tribuebat Caesarius. Ebrardus quoque, haereticorum, quos refutat, hos esse errores significat, quos nos tribuimus Albigensibus: idemque affirmare possumus de Ermengardo. Atque hoc nimirum fuit, quod viris ceteroquin doctis imposuit, fecitque ut Albigenses confunderentur cum Waldensibus, inscriptiones illae *contra Waldenses.* Sed illas esse

ab alia quam Auctoris manu, bene Cl. Ricchinius animadvertit: itaque hi, qui a Gretsero, ac si contra Waldenses scripserint, producuntur, vere adversus Albigenses propugnarunt: nisi vero hoc malumus, Waldenses eos oppugnasse, qui iam Albigensium errores imbiberant, et totam eorum labem contraxerant.

Verum hoc fuisse, testis est inter ceteros Stephanus de Borbone, seu de Bellavilla in libro *de septem donis Spiritus sancti*, cuius libri manuscripti particulam Cl. Argentre nobis repraesentavit. Is enim ubi Waldenses ita descripsit, ut praecipuum eorum errorem in eo statueret, quod Apostolorum vitam praepostere omnibus praescriberent, damnantes, *Omnes terrena possidentes*, subdit: *Ii ergo primo ex praesumptione, et officii Apostolici usurpatione ceciderunt in inobedientiam, demum in contumaciam, demum in excommunicationis sententiam. Post expulsi ab illa terra, ad Concilium quod fuit Romae ante Lateranense, vocati, et pertinaces fuerunt, Schismatici postea iudicati. Postea in Provinciae terra, et Lombardiae cum aliis Haereticis se admiscentes, et errorem eorum bibentes, et serentes, Haeretici sunt iudicati, Ecclesiae infestissimi, et periculosissimi.*

Haec ergo (concludit clarissimus Lazzerus) nostra sententia est, quam video esse etiam virorum eruditissimorum. Petrus Claudius Fontenai Waldenses non continuo a Catholica fide descivisse putat; sed postquam vitae eorum approbationem, quam a Romano Pontifice postulabant (ut Abbas Urspergensis narrat), obtinere non potuerunt. Eadem ferme est opinio Cl. Ricchinii, principio a Waldensibus erratum in paucis, errasse vero enormiter post Lateranense IV. *Sive*, inquit, *quod Albigensibus intermixti, ex eorum prava consuetudine multas etiam ebiberint ipsorum opinationes, sive quod a veritate fidei, atque unitate semel declinantibus, facilis est per praerupta ad novos semper errores casus.* Quantum vero erraverint, bene idem demonstrat ex antiquo Scriptore Reinero Sacchono. Haec apposite ad rem explicandam memoratus vir doctrinae laude praestantissimus, quem etiam in narrandis politicis huius aetatis Europae vicissitudinibus sequuti sumus.

Atque haec quidem ad Waldensium haereticorum originem, eorundemque doctrinam explicandam satis hic esse possunt. Ad rem autem fusius pertractandam, praeter memoratos superius doctissimos scriptores, legenda praesertim sunt, quae eruditissimus Bossuetius Episcopus Meldensis habet in *Histoires des variations des protestans* lib. 11 §. 71 et seqq. Consuli etiam possunt, quae tom. 5 Dictionarii Theologici editionis Bisuntinae anni 1831 disputat in articulo de ista re valde erudite Bergerius. Apud istos vero mox memoratos Scriptores reperiuntur etiam accurate pertractata ea, quae spectant ad Basnagium confutandum, cum in sua Ecclesiae historia, agens de rebus ad Waldenses pertinentibus multa perturbat. Illud autem certum est, Waldenses Petro Waldo non esse antiquiores, et recentiorum saeculi decimi sexti Novatorum errores haberi non posse veluti Waldensium doctrinae prosequutionem.

CAPUT XXIII.

DE INNOCENTIO III ROMANO PONTIFICE.

Tanta est Pontificatus Innocentii III celebritas, ut qui praecipua Historiae Ecclesiasticae capita evolvenda susceperit, is certe non possit peculiarem de ea re pertractationem non instituere. Nemo enim ignorat talem fuisse eam, quam rebus praeclare gestis Innocentius sibi gloriam

comparavit, et adeo magna fuisse eius, non erga Ecclesiam tantummodo, sed in civilem etiam rempublicam merita, ut aetati, qua ille Pontificatum gessit, nomen proprium indiderit, et saeculum XIII idcirco Innocentii III saeculum, honoris causa possit appellari. Plena sunt Ecclesiastica illorum temporum monumenta Innocentii recte factorum: exstant apud singulas gentes exempla perspicua sollicitudinis apostolicae, et sapientiae singularis, qua Pontifex Ecclesiam gubernavit, atque ad difficillimas quasque res peragendas se peritissimum ostendit. Ius canonicum praeterea praeceptis, institutisque redundat, quibus Innocentius disciplinam praesertim Ecclesiasticam moderatus est, et ei regendae in posterum, accurate docteque consuluit.

Non patiuntur quidem limites huic operi necessario praescripti, ut fusam de toto Innocentii III pontificatu pertractationem suscipiamus. Satis enim est eruditissimam a Raynaldo conscriptam annalium Cardinalis Baronii continuationem aspicere, ut appareat quanta rerum exponendarum materies eiusmodi proposito deberet esse subiecta. Satis praeterea est, celebratissimam, atque in eruditorum omnium aestimatione positam a clarissimo viro Fr. Hurterio huius Pontificis historiam legere in opere inscripto *Histoire du Pape Innocent III et de son siècle,* Parisiis primum anno 1838, tum Bruxellis, a cl. Saint Cheronio vulgatam, demum Parisiis iterum anno 1840 a cl. Iagerio ex Germanico sermone Gallice redditam. Hoc autem opus ad vindicandam Pontificis celeberrimi memoriam, eamque ab accusationibus asserendam accidit opportunissimum. Sed istud quoque opus ostendit, quam longa rerum series esset explicanda, si ea singillatim referenda susciperentur, quae ad Innocentii III Pontificatum pertinere reperiuntur. Itaque nonnulla tantum attingemus, atque ea praecipue, quae ad tanti Pontificis virtutem propugnandam spectare possunt.

Brevi autem perstringemus primum, quae ad Pontificatum ab eo susceptum, eiusque perdurationem, atque rationem agendi, qua in eo summo dignitatis gradu usus est, referuntur, et sunt omnibus exploratissima. Tum ut modum aliquem adhibeamus in iis quae essent pertractanda, quo de Innocentii virtute vera notitia comparari possit, ex cl. Iagerii introductione, qua Hurterii historiam in Parisiensi anni 1840 editione locupletavit, nonnulla significabimus. Denique celebriora aliqua facta exponemus, ex quorum germana narratione ad Innocentium defendendum magnum robur proficiscitur.

Itaque mortuo die 9 Ianuarii anno 1198 Caelestino III Pontifice, statim proxima die communi Cardinalium consensu Lotharius ex nobilissima Signiae Comitum domo, cum adhuc Diaconus esset, et trigesimum septimum tantum aetatis suae annum ageret, Pontifex electus est, atque Innocentii III nomen suscepit. Praeclara autem, quibus praestabat doctrinae, pietatis, generis nobilitatis, Religionis studii singularis, ac rerum gerendarum peritiae ornamenta effecerunt, ut Cardinales tam cito in eius electionem concordi studio convenerint. Is vero, qui plurimum electionem declinare conatus erat, ubi primum pro Ecclesiae bono Pontificiam dignitatem accepit, omnes Urbis ordines incredibili laetitia affecit. Voluit tamen sabbatum proximum quatuor temporum exspectare, ut eo die presbyteratus ordinem susciperet, die autem postera 22 Februarii, in quam festum Antiochenae Cathedrae S. Petri Apostolorum Principis incidebat, Episcopus consecratus, et coronatus est. Pontificatum vero gessit annos decem et octo, menses sex, et dies novem, cum die 16 vel 17 Iulii anno 1216 vita functus sit.

Si virtutes eas vellemus omnes numerando percensere, quae ad virum praeclarum constituendum requiruntur, eas in Innocentio luculenter

possemus admirari. Inter cetera, animi fortitudinem eius vitae historia aperte demonstrat: cura Religionis tuendae atque agendae praecipue in iis eluxit, quae contra Albigenses Occitaniam infestantes decrevit. Fuit vero praecipua illa, qua ceteros superabat omnes in iure dicundo peritia. Hinc singulis hebdomadibus ter consistorium palam habebat; in quo de difficillimis causis, quae ad eum deferebantur, iudicabat, in permagna hominum frequentia, qui magis se proficere in iuris scientia ex eius in iudicando sapientia arbitrabantur, quam si peritissimum quemlibet iurisconsultum audissent, cum Pontificem ipsum veluti totius iurisprudentiae restauratorem venerarentur. Quantopere vero in sacrarum disciplinarum scientia Innocentius praestaret, docent eius epistolae, aliaque opera, a Balutio, aliisque edita.

Summa praeterea vitae abstinentia, ac liberalitate ornatus erat, quo factum est, ut magnam argenteae supellectilis copiam vendiderit, quo pauperibus opem afferre posset. Matthaeus vero Parisius iure a veritatis aestimatoribus omnibus scriptoribus veluti apertae calumniae reus convincitur, cum in historia Anglicana sua, Innocentium avaritiae accusat, atque ita eum vituperat, veluti si, ob auri argentique cupiditatem, pecuniosum hominem quantumvis nocentem numquam condemnaverit. Satis est testimonii partem afferre, quod longius Natalis Alexander in Innocentii III vita, ex Scriptore coaevo *gestorum* eiusdem Pontificis, ad Parisium in ea re maledicum calumniatorem refellendum adducit. « Domnus » Innocentius (ait scriptor memora» tus cap. 43) suum iactans in Domino » cogitatum, operibus pietatis ple» nius instabat. Nam valida cum fa» mis invaluisset inedia, et tunc ipse » moraretur Anagniae, protinus re» meavit ad urbem, et coepit neces» sarias eleemosynas indigenti populo » liberaliter erogare. Sic autem fe» cit illas distribui, ut qui verecun» dabantur publice mendicare, pecu» niam occulte reciperent, de qua sus» tentarentur per singulas septima» nas; illi vero qui publice mendi» cabant, singulis diebus panem ac» ciperent ad sufficientiam universi » (quorum tanta erat multitudo, ut » excederet numerum octo millium » personarum), alii autem in eleemo» synaria domo reciperent alimenta.» Prosequitur vero Scriptor ille talem de Innocentii benignitate ac liberalitate, toto Pontificatus sui tempore adhibita narrationem, ut in eo virtutis genere virum principem praestantissimum omnino describat.

Sunt etiam acerbiora, neque minus tamen contemnenda, quae de Innocentio III *in Institutionibus saeculi XIII parte 2 cap. 2* §. *6* affirmat Moshemius. Qui illum vero locum accurate perpenderit, intelliget profecto facillime, Moshemium aliud ibi non continere, nisi manifestum sui de celebrioribus Romanis Pontificibus vituperandis iniqui consilii argumentum. Nam ea dicit de Innocentio, atque iis prorsus in rerum generibus Pontificem vitiis laborasse confidenter affirmat, in quibus vetera omnia, quae fide digna sunt monumenta, Innocentium virtute praestitisse, hominum memoriae prodiderunt. Quis vero tam docili esse potest erga eiusmodi scriptorem animo, ut relicta totius illorum temporum historiae auctoritate, conceptam de Innocentii III praestantia sententiam derelinquat, eo quod Moshemius id iubeat?

Neque sunt etiam penitus hic praetereunda quae Potterius tom. 3 operis toties a nobis commemorati *De l'esprit de l'Eglise* etc. *Depuis Charlemagne jusqu'à nos jours, part. 1 lib. 4 pag. 416 et seqq.* contendit, ut de Innocentio III detrahat. Ambitioni enim, dominandi cupiditati, superbiaeque tribuit id omne, quod Pontifex auctoritate sua fretus egit, ut potestatem, quae in urbe Roma, finitimisque provinciis propria sedis Apostolicae erat, vindicaret, atque

ab iis impedimentis expediret, quae temporum iniuria, et politicarum rerum perturbatione abusi Magistratus induxerant. Sed haec non ambitioni, aut superbiae, verum legitimae potestatis officio, quo se teneri Innocentius sentiebat, tribuendum est. Sedis autem Apostolicae iura in urbem Romam, reliquasque provincias in Italia eiusdem potestati subditas, adeo certa sunt, atque erant etiam Innocentii III aetate, ut non superbum, aut ambitiosum, sed legitimum omnino, atque officio consentaneum fuisse appareat, ea iura vindicare. Pluries, aliis in locis de ista re loquuti sumus, ut nunc possimus a longa disputatione ad Potterium refutandum in his instituenda abstinere.

Praeter ista, quae nunc breviter attigimus, et quae inservire opportune possunt ad intelligendum, quantus vir, quantaeque apud omnes auctoritatis Innocentius III esset; nunc aliqua recenseamus, quae eo spectare possunt, ut ostendatur, sapientissimam fuisse semper agendi rationem, qua in pontificatu gerendo Innocentius usus est, et iniuria Pontificem tantum in his rebus fuisse quandoque reprehensum. Significavi superius, Iagerium in introductione ad Hurterii Historiam huius Pontificis a se Gallice redditam, et Parisiis an. 1840 editam Pontificis defensionem fecisse. Atque ea quidem defensio licet concinna, erudita tamen imprimis est, et ad rei gravitatem evincendam prorsus opportuna. Quare perstringemus quae habet in introductione sua, eaque hic satis erunt, cum instituti nostri ratio requirat, rerum pertractactionem, quanta magis potest brevitate, complecti.

Itaque primo Iagerius demonstrat iniustam esse existimandam illam querelam, qua continetur, Innocentium III immoderatum fecisse Ecclesiasticarum censurarum usum, ita ut eae idcirco fuerint despectae. Etenim ad evertendam accusationem hanc, necesse est illius aetatis indolem, ut ita dicam, atque adiuncta prae oculis habere. Omitto enim id, quod certissimum esse ex factorum historia constat, iustis, gravibusque de causis Pontificem, iuris canonici praesertim sapientissimum Doctorem, censuras adhibuisse; atque ea humanitate, ac prudentia Innocentium fuisse praeditum, ut ab omni penitus immoderato consilio semper abstinuerit. Dicam potius ex illius aetatis historia universa patere, censurarum praecipue usum fuisse salutarem, non modo ad hominum mores regendos, sed etiam ad societatis officia in tanta rerum, ac vitae depravatione tuenda.

Legenda profecto essent quae Gosselinius in opere superius memorato disputat, ut evincat, in iis vicissitudinibus, atque in ea morum licentia, unum fortasse omnibus relictum fuisse frenum, quo licentia ipsa coerceretur, ad eas, videlicet, poenas confugere, quas Religio adversus sontes indicendas esse statuisset. Ea demum erat aetatis conditio, ut quidquid Principes contra homines gravium criminum reos decrevissent, non posset id cum ea auctoritate comparari, quae ad comprimenda scelera ab Ecclesiae decretis, censurisque proficiscebatur. Nam quod Gregorii VII aetate eveniebat, id etiam Innocentio III Pontificatum gerente obtinebat, ut Principes ad subditorum hominum audaciam compescendam, Ecclesiae potissimum auctoritate indigerent. «Imperatoribus, et » Regibus, ceterisque principibus » (prout Gregorius VII epist. lib. 1 » affirmavit), ut elationes maris, et » superbiae fluctus comprimere va» leant, arma humilitatis, Deo au» ctore, providere curamus.» Praetereo quae apposite in significata superius introductione Iagerius affert, ut testimoniis ex Galliae, Angliae, et Imperii Germanici historia desumptis efficiat, Principum etiam statutis receptum fuisse, ut ad rempublicam a scelestorum, ac turbulentorum hominum conatibus tuendam, Ecclesiasticis praecipue censuris agi oporteret.

Haec vero cum ita sint, facile est intelligere, quam iniuria Innocentius ob memoratam hanc censurarum adhibitarum causam accusetur. Etenim historia rerum ab eo gestarum omnino ostendit, licet talia essent aetatis, qua vivebat, adiuncta, eum tamen ad censuras adhibendas non devenisse, nisi, si extraordinaria rerum, de quibus agebatur, ratio id flagitaret, vel cum iustitia hoc penitus postularet, vel sua monita, consilia aut minas contemni facto ipso comperisset. Est etiam certissimum, Pontificem Innocentium ita fuisse natura comparatum, ut pati non posset, adhibitam a se censurarum severitatem despici, cum constet, numquam inane fuisse consilium, quod quandoque susceperat, censuras ferendi, vel saltem a nemine censuras, quas Innocentius tulerat, impune fuisse violatas.

Neque minus iniuria Innocentius accusatus est, quod nimis severe erga Haereticos se gesserit. Profecto nihil potest esse, civili etiam societati, ac reipublicae tam salutare, quam ubique summam erga Religionem Catholicam observantiam custodiri. Nihil adeo cum salute, atque incolumitate publica coniunctum est, quam fidei unitatem, sacramentorum sanctitatem, morum, ac disciplinae integritatem tueri. Id perpetuo verum fuit, idque nulla umquam aetate immutari poterit. Nemo tamen ignorat, si de facto tantummodo sermo esse debeat, aetate, de qua loquimur, hoc communiter fuisse cautum, ut qui mox memorata Religionis capita violassent, ii in societatem quoque ipsam graviter peccasse reputarentur, in quos idcirco non Ecclesiastica tantum, sed civilis etiam potestas severe animadverteret. Quare manifestum est, eos qui in ista re severitatem a Pontifice adhibitam reprehendunt, universam, ut ita dicam, societatis iurisprudentiam accusare.

Atque hic quidem erudite, loco superius significato Iagerius plura profert, quae ad eam rem confirmandam sunt imprimis idonea. Videlicet, in Theodosiano, ac Iustinianeo codice leges severissimas contra eiusmodi homines Religionis violatae reos contineri, et poenas fuisse decretas graves, ac leges, quibus ista praescribebantur, semper viguisse, et pro periculi ratione, quod errores contra Religionem propugnati afferebant, severe fuisse usurpatas. Atque ut proximius ad Innocentii aetatem ista referantur, in Concilio Turonensi anno 1163, atque in Lateranensi III Generali anno 1179 habito, contra Albigenses, erroribus, ac nefaria agendi ratione sua Ecclesiam, et civilem Rempublicam perturbantes non Ecclesiasticis poenis dumtaxat, sed publica etiam animadversione fuisse repressos. Idem « Friderici illustris Romanorum Imperatoris praesentia pariter, ac vigore suffultum » Lucium III Pontificem in decreto anno 1183 edito fecisse. Idem a Lateranensi IV Generali Concilio anno 1215 celebrato severe factum esse. Idem denique a Friderico II, et a S. Ludovico IX fuisse renovatum, quorum primus cum anno 1220 ab Honorio III Pontifice Imperator coronaretur, legem tulit, quae inter *Constitutiones Friderici II* ad calcem *libri feudorum* edit. Galissetii pag. 1259 continetur, qua lege Concilii III, ac IV Generalis Lateranensis decreta de eadem re ad verbum refert; alter vero anno 1228 contra Albigenses Narbonensem dioecesim vastantes, similem legem tulit. His autem factis plura eiusdem generis decreta idem confirmantia possent adiungi.

Quae commemoravimus autem, evincunt omnino, quanam ratione, communiter recepta, aetate, de qua loquimur, in his rebus ageretur. Iam vero quid Innocentius III in tali re commiserit, inquiramus, vel potius ex iis, quae Hurterius in eiusdem Pontificis historia pertractat, consideremus. Innocentius quidem cum Pontificatum Maximum suscepit, in talia incidit tempora, quibus ut Ec-

clesiae, ac Reipublicae saluti prospiceretur, necessarium evaserat, contra eiusmodi homines severitatem afferre. Nam quidquid ad mitiorem agendi rationem pertinere poterat, id omne frustra fuerat tentatum. Diuturnum tempus fluxerat, ex quo missiones, aliaque omnia christianae charitatis officia, quae opportuna esse poterant ad homines istos emendandos, fuerant usurpata. Frustra D. Bernardus eloquentiae suae gravitate id consequi conatus erat, aliique praestantes viri in idem opus laboraverant. Ad ea igitur Innocentius devenerat, ut aut officio suo deesse, aut legum severitate agere deberet.

Verum testis est historia eius vitae, et perspicue id demonstrant litterae ab eo scriptae, quanta molitus ille fuerit antequam ad haec extrema deveniret. Itaque studiose Episcopis, aliisque sacro ministerio fungentibus commendavit, ut hortatione, ac persuasione conarentur homines Ecclesiae inimicos flectere, atque ad saniora consilia revocare. Legatis praeterea suis commisit, ut omni, qua possent, moderatione uterentur. Statuit denique, ut nonnisi post accurate peractam inquisitionem rerum, poenae contra reos decernerentur; illud simul ostendens sibi nihil iucundius contingere posse, quam ab haeresi emendatos complecti, atque eos deinde in proposito perseverantes, patrocinio, et auctoritate sua tueri.

Consulantur vero ea, quae Innocentius III lib. 10 ep. 149 habet, ut declaret quomodo consilium tandem aliquando declinare non potuerit, ut cum haereticis, secundum legum severitatem statueretur. Apparebit, eum necessitate compulsum ab ea severitate abstinere non potuisse. Nam affirmat, conatus, laboresque suos inanes fuisse, spes fallaces, minas spretas esse, humanitate verborum eos frangi non posse, poenas spirituales in illos indictas ludibrio habitas fuisse; nihil ergo restare aliud, quam ut Princeps erga eos officium suum impleret. Haec vero si Pontificem demonstrent, qui nimiae in Haereticos severitatis possit iure accusari, non spectat ad eos decernere, qui intemperantes sunt in iudicando, vel iudiciorum suorum normam ex praeiudicatis opinionibus derivant, sed ad eos pertinet, qui veritatis rationem habendam esse intelligunt.

De Concilio Lateranensi III Generali agentes, attulimus suo loco, quae satis esse possunt ad gravitatem rationum evincendam, ut iure potuerit severe cum Albigensibus agi. Itaque cum ii, aliique huius generis homines, ob nefarios errores, ac scelera sua, non solum Ecclesiae, sed societatis quoque civilis veluti hostes iure haberentur; quaenam aequitas patitur, ut Pontifex sapientissimus intemperantis severitatis in eos adhibitae accusetur, qui erga eosdem, si iurisprudentiam communi sententia receptam contemnere non volebat, ad poenas ferendas converti necessario debuerit? Non est vero hic locus, de abusibus loquendi, qui in rerum exsequutionem irrepserint. Hoc enim extra rei ipsius iussionem positum est, de qua disputamus. Constat praeterea ab Innocentio hos abusus vehementer fuisse improbatos.

Post ista, quae diximus, essent ea commemoranda, quae Iagerius ad defendendum Innocentium III pertractat, cum de agendi ratione disputat, quam Pontifex aliquando erga Principes adhibuit. De ea autem re memoratus scriptor non agit tantummodo loco superius significato, sed etiam in praeclara sua ad S. Gregorii VII vitam a Voigtio scriptam introductione. Eandem materiam fuse ac sapienter in opere suo pluries laudato *Pouvoir du Pape* etc. explicavit, et evicit cl. Gosselinius. Exsistit autem ex iis, quae duo isti praesertim scriptores attulerunt, nihil umquam Innocentium in ea re gessisse, quod non iuste fuerit actum; nihil quod publico etiam iure non esset ubique receptum; nihil denique quod

cum Ecclesiae legibus, ac cum Principum quoque declarationibus non conveniret. Praetereo autem monumenta, quae ad hoc demonstrandum iis in locis afferuntur, ne longior, quam par est, nostra evadat tractatio; praecipue cum ea opera in omnium manibus nunc habeantur.

Facta duo potius ad hoc genus pertinentia recensebo, et explicanda singillatim suscipiam, quae in Innocentii III Pontificatu valde celebria, et de quibus agens inter ceteros Moshemius loco paullo ante citato §. 7 et 8 Pontificem reprehendit. Postquam enim is affirmasset, Innocentium plura molitum esse, ut potestatem suam amplificaret, subdit, Pontificem Principes Europae maximos « maiestatem et potentiam Romanae » Ecclesiae timere, ac revereri coe» gisse... Philippum Augustum Gal» liae Regem ob dimissam coniugem » Isemburgem Daniae Regis filiam, » aliamque ductam, Ecclesia eiicie» bat, nec diris insectari desinebat, » donec uxorem recepisset. Nullum » vero turpius et acrius vexavit In» nocentius, quam Ioannem Angliae » et Hiberniae Regem, cui cognomen » *sine terra*. Resistebat is animose » Pontifici, qui Stephanum Langxto» num Cantuariensem Antistitem de» signaverat. Quare Pontifex, eum » primum anno 1208, sacrorum com» munione privabat, deinde an. 1211 » Anglos, et Hibernos sacramenti » religione, quod Regi dixerant, sol» vebat; denique anno 1212 Regem » imperio exuebat. Angliae et Hi» berniae regna Galliarum Regi Phi» lippo Augusto donabat. Territus » his decretis Ioannes, bellumque » formidans, anno 1212 regna sua » Pontifici tributaria faciebat. Quae » imprudentia, et summum dedecus, » et magnam malorum vim regno » parabat. »

Itaque de Philippi Augusti causa primum loquamur, atque arbitror solam facti narrationem sufficere, ut intelligatur, Innocentium III officio suo in ea re functum esse, et iniuria a Moshemio, aliisque eiusmodi scriptoribus ob eam rem accusari. Et iuvat quidem in antecessum animadvertere, quam iustam de facto ipso, ac de Innocentii III virtute in eo negotio pertractando Hurterius lib.2 ad annum 1198 pag. 199 sententiam afferat.

Inter graviora negotia, Hurterius ait, quae Caelestinus III Pontifex Innocentio successori suo pertractanda reliquit, illud profecto erat, quod divortium respiciebat a Philippo Augusto factum cum Ingelburge. Quaestio hic quidem certe non erat de iure quoquam aut dubio, aut in controversiam vocato. Sed quaestio dumtaxat versata dici potest in eo, num Princeps Christianus legibus Christianaē Religionis subiectus esse existimari debeat in iis, quae moralem tantum, humanamque vitam respiciunt. Cum his legibus Princeps Christianus teneatur, nulla potest ex huius facti pertractatione Pontificis accusandi ratio derivari. Etenim affirmari potest, Pontificis negotium tunc non tam cum Principe, quam cum Christianae Religionis legibus obligato viro fuisse. Innocentius cum Philippo agebat tamquam cum eo, qui praecipuam praeceptorum Dei custodiam praesceferre debebat. Statuendum erat, an pluris voluntas Principis, quam Unitatis catholicae ratio facienda esset; an vero temporalis potestas iuribus a Deo conditis esset inferior. Itaque tota res ab Innocentio III gesta demonstrat, eum agendi normam in officio suo semper posuisse, et humanam potestatem cum officio suo comparatam, sibi timori minime umquam fuisse. Noluit profecto dignitatis suae praestantiam auctoritatemque imminuere, ea spe, ut sibi fortem ac potentem patronum contra Italicas turbas, vel socium sibi valde opportunum in Germaniae dissensionibus compararet, vel, ut silentio, patientiaque sua auxilium ad bella sacra gerenda necessarium obtineret. Neque timuit Innocentius copiosiorem con-

stantia sua hostium suorum numerum efficere, aut difficilia negotia augere, quae ab Apostolica Sede erant pertractanda. Si diversa ratione se cum Philippo Augusto gessisset, si conniventiam potius, quam animi firmitatem adhibuisset, debuisset cum virtute ipsa, atque ingenio suo pugnare, ac sibi illum animi moerorem afferre, quo afficiantur honesti viri necesse est, si contra mentis propositum ob humanas rationes illos quandoque agere contingat. Qui vero ob resistentiam erga Philippum Augustum demonstratam, Innocentium reprehenderet, is ita animatum se exhiberet, ut si fieri posset, sacros, atque ab omnibus custodiendos, potentiam inter atque officia statutos limites evertat, omnisque moralis honestatis iura parvi pendat. Continent ista, quae ex Hurterii historia latine reddidimus, continent, inquam, germanam controversiae Innocentium inter ac Philippum pertractatae naturam. Sed haec simul evincunt, nonnisi per iniuriam Innocentium reprehendi ob praedictam rationem posse. Atque ego prorsus existimo, si libere loqui Moshemius voluisset, et non in ista quoque re praeiudicatis opinionibus suis inservire, illum etiam non diversa ab Hurterio ratione, de tota re fuisse iudicaturum.

Sed ut ad controversiae ipsius expositionem faciendam veniamus, haec ab historia illorum temporum sunt deducenda. Post mortem Isabellae Balduini IV Hainautii Comitis filiae, Philippus Augustus Galliae Rex, qui tunc vicesimum quartum aetatis suae annum agebat, novae ducendae uxoris consilium susceperat. Verum sua in Palaestinam expeditione primum ab eo studio implendo est impeditus. E Palaestina reversus, et de Richardi I Angliae Regis captivitate certior factus, cum quo perpetuas inimicitias gesserat, existimavit idoneam sibi occasionem oblatam esse, qua facile posset se ab huius adversarii importunitate expedire. Magna tunc erat inter Galliae, Daniaeque regnum amicitiae coniunctio. Itaque optimum factu futurum esse putavit, talem cum Daniae Rege cognationem inire, ut contra Angliae conatus se posset ipse tueri, et Daniae simul Rex iura, quae ad Angliae coronam habere se contendebat, posset propugnare.

Canutus VI Daniae Rex plures sorores habebat, quarum secunda *Ingelburges* appellabatur, et in cuius egregias dotes commendandas laudibus scriptores omnes conveniunt. Satis est apud Mansium edit. conc. tom. 22 §. 625 haec Caelestini III verba de Ingelburge audire. Nam « generositatis egregiae, ac multae » decus honestatis adornatam puel- » lam » Pontifex eam dicit; eaque decimum octavum aetatis suae annum tunc attigerat. Anno igitur 1195 Philippus Augustus legationem honestissimam ad hoc coniugium petendum in Daniam misit, cui legationi Gualterius Novoduni Episcopus praeerat. Post aliquam ad rem absolvendam pertractationem habitam, 10000 marchiae promissae fuerunt a Rege Daniae. Legati vero, iurisiurandi religione promiserunt, Ingelburgem, statim ac in Galliam venisset, vere a Rege uxorem ducendam, et coronandam esse.

Ingelburges igitur proxima aestate cum honesto comitatu ex Dania profecta est, atque eam Philippus Augustus singulari studio, et laetitia exceptam, ad Ambianensem civitatem, magno Episcoporum ac Baronum numero comitante deduxit. Matrimonium praeterea in summa omnium Ordinum gratulatione, die pervigilio Assumptionis B. M. Virginis celebratum est, et postero die ab Archiepiscopo Rhemensi Regis Patruo coram universi regni Proceribus, et Principum apud aulam Regiam Oratoribus, atque in permagna populi frequentia Ingeburges coronata fuit.

Etsi inter coaevos scriptores non constet, qua prorsus de causa factum

sit, ut Rex repente ipsa prima nocte sponsae consortium pertaesus sit, atque aversari coeperit (id quod homines rerum ignari magicis artibus et praestigio tribuerunt), licet, inquam, id certo non constet, est tamen indubium, Regem continuo eam dimittere voluisse, atque optasse in patriam Ingeburgem reverti. Legati autem cum eam secum in Daniam ducere recusassent, statim in patriam redierunt.

Itaque Philippus Augustus constituit, ab Ingelburge omnino se disiungere. Verum ut divortium legitime facere se ostenderet, rationem afferendam curavit, qua divortii causam coram Ecclesia posset probare. Putavit igitur divortii sui, ac sponsae dimittendae rationem in medium adducere, illam scilicet cognationis eo gradu secum contineri, quo non licebat matrimonium inire. Ad aliquod tempus cum Ingelburge manendum Principi suadebant ii, quorum consiliis solebat ipse uti, ac divortii causam non praecipitanter agendam esse. Ingelburges vero affirmabat matrimonium cum Philippo Augusto fuisse consummatum. Episcoporum conventus primis Novembris diebus habitus est, quorum plures Philippi cognati erant. Adducta est in medium Genealogica demonstratio, ac generationum ordo, quo probaretur, Regem vere cum muliere secum cognatione coniuncta matrimonium inivisse; et plures testes sunt expostulati, qui iuramento affirmarunt, cognationem Ingelburgis cum Philippo revera in prohibitis gradibus comprehendi, ratione habita coniunctionis, quae eam inter atque Isabellam Flandriae, Philippi Augusti primam uxorem intercederet. Seriem genealogicam I. M. Schulz anno 1804 edendam curavit.

Habita huius Genealogicae demonstrationis ratione, Episcoporum conventus, cui Archiepiscopus Rhemensis praeerat, sententiam de divorti tulit. Missus est Interpres, qui Reginae sententiam ipsam declararet. Ea vero, cum Gallicam linguam vix intelligeret, aliud non respondisse dicitur, nisi cum fletu haec verba: *France! France! mal! mal!* Rex illam in monasterium quoddam includendam iussit, in quo patientiae, humilitatis, ac pietatis singularis exempla Ingelburges exhibuit. Circa sententiam tamen ipsam de divortio pronuntiatam Regina appellationem interposuit, et legati ex Dania ad Caelestinum III Pontificem appellationis probationes attulerunt, qui Legatum Cardinalem Melior appellatum ad Philippum Augustum misit. Postquam adhibita omnia consilia inania evasissent, Pontifex declaravit, divortium nullum, ac nullius effectus esse; sententiam illegitimam, et iniuriosam, eo quod lata contra mulierem fuisset, quae defensione caruerat, quaeque ne linguam quidem regionis, in qua iudicium in eius causa habitum est, intelligebat; sententiae denique auctores, neque matrimonii sanctitatem, neque Sedis Apostolicae iura curasse, cum de causa Reginam corona donatam, et a Rege cognitam respiciente decernere, ad Sedis Apostolicae auctoritatem pertineret.

Cum haec evenissent, Philippus Augustus vehementer excanduit, atque eo pervenit, ut Gentium iure violato, Nuntios, qui litteras Apostolicas ad se, atque ad Pontificium Legatum attulerant, comprehendendos, atque captivos retinendos iusserit. Reddita tandem iis libertate, Parisios venerunt ineunte an. 1196, ut ibi aliorum Episcoporum, et Abbatum conventus celebrationem exspectarent, qui de negotio iterum cognoscere debebant tamquam Apostolicae Sedis Delegati. Erat autem statutum primo loco, ut Regis cum Ingelburge reconciliatio fieret, deinde nisi id consequuti essent, Cardinalem Legatum cum tribus Archiepiscopis, eorumque suffraganeis dare operam debere, ut Regis animus flecteretur; eoque ipso tempore Archiepiscopum Senonensem videre debere,

ne Philippus Augustus cum alia muliere coniungeretur.

Verum ista omnia incassum fuerunt. Nam Philippus pravis consiliis abductus, de aliis ineundis nuptiis cogitavit. Feminae plures nobilissimae hominis consortium dedignatae, qui coniugii iura manifeste violaverat, petitum cum eo matrimonium recusarunt. Sed ubi Daniae legati ex Gallia discesserant, statim Rex, mense iunio anno 1196, uxorem duxit Agnetem Bertholdi Meraniae ducis filiam, pulcherrimam feminam. Tunc Pontifex Caelestinus maiorem adhibuit severitatem, et missis aliis Legatis suis, *non toleravit ut rex post interdictum ipsius, filiam ducis Meraniae teneret.* Galliae Praesules Legati rogarunt ut ad matrimonium legitimum restituendum incumberent, sed ab iis nihil impetrarunt. Daniae Rex novam ad Pontificem querelam detulit, Cardinales quoque precatus, atque ut Philippus Augustus anathemate plecteretur postulavit. Ingelburges etiam, cui Philippus necessaria quoque ad vitam tolerandam deesse non erubescebat, novas ad Pontificem litteras scripsit, eius auctoritatem, atque opem implorans, quae apud Balutium *Miscell. I. 422* reperiuntur.

Successerat interea Caelestino Innocentius III anno 1198, isque ab ipso Pontificatus sui initio, scandalo isti finem imponendum curavit. Habemus enim 7, 42 statim ab eo scriptam epistolam qua affirmavit, Sedem Apostolicam silentio praeterire non posse querelas, quas femina in oppressione posita faciebat. Deum Pontifici commisisse, ut quemcumque gravis peccati reum ad salutis viam revocandum curet, eumque poenarum Ecclesiae severitate ad hoc faciendum perducat: Regiam dignitatem non esse cuiuslibet Christiani proprio officio superiorem, neque potestatem, qua Princeps praeditus est, eum a servandis Christianis officiis eximere. Aliam quoque eodem tempore Pontifex epistolam dedit, qua professus est, se, quamquam nollet Regiae potestati detrimentum afferre, animo tamen comparatum ita esse, ut ad divortium probandum adduci numquam posset, quod illegitime fuerat pronuntiatum.

Primo autem loco in iis, quae Innocentius gessit circa negotium hoc, commemoranda est epistola ab eo ad Parisiensem Archiepiscopum scripta, qua eidem commisit, ut omni studio conaretur Regem perducere ad uxorem Ingelburgem pacifice recipiendam, quo facto, exceptiones, quas Princeps adducturus esset, audiri possent. Deinde Pontifex, cum vidisset, Archiepiscopi monita, precesque infructuosas fuisse, ad Philippum ipsum paternam, sed gravem epistolam scripsit, qua nihil omisit eorum, quae Principem movere, et ad iustam ac necessariam erga Ingelburgem agendi rationem eidem persuadendam idonea esse poterant. Tandem Legatum misit Petrum Capuanum, qui dum de sacra expeditione erat acturus, in mandatis etiam habebat quid circa divortii causam gerere deberet.

Scilicet fuerat ei commissum, ut post renovatas de ea re toties factas hortationes, interdictum minitaretur, nisi post mensem elapsum Rex Ingelburgem in sua iura restituisset. Novas ipse ad Regem litteras dedit, sed interdicti ferendi dilationem concessit, animo simul meditans, ut induciae inter Galliae et Angliae Reges decernerentur, quo sacra expeditio ad exitum perduceretur, quae induciae anno 1199, ad quinquennium statutae fuerunt. Verum interea videtur, non valde studiose Legatos de Ingelburge restituenda laboravisse, prout colligitur ex Chronico Imperii tom. 3, 682 Thesauri Martenii, ubi Legatus dicitur *negotium decem mensibus nimis tepide exsequens.*

Itaque Innocentius circa eiusdem anni finem ad negotium absolvendum iterum se convertit. Mense scilicet Octobri anno 1199 Pontifex ad

*

universum Galliae Clerum scripsit, eundemque certiorem fecit, Legatum suum, si post monita iterum Regi facienda, nihil in divortii causa impetrasset, interdictum pronuntiare debere. Quamobrem cum Legatus nihil profecisset, Concilium die 6 Decembris sacra S. Nicolao, anno superius memorato, Divione celebrandum indixit, cui quatuor Archiepiscopi, Lugdunensis, Rhemensis, Bisuntinus, et Viennensis, una cum decem et octo Episcopis, et magno Abbatum numero interfuerunt. Armata manu Rex e palatio suo duos Abbates eiiciendos imperavit, qui ad illum invitandum venerant. Duo tamen legati, Regis nomine, in Concilium venerunt, et contra decreta ferenda protestati, Romam appelarunt, et legatio quoque, Regis nomine Romam missa est.

Pontifex vero qui rem gerendam accurate statuerat, Legato facultatem tribuerat, exsequendi quod iussum erat, non obstante appellationis cuiuslibet interpositione. Postquam igitur septem dies iam lapsi essent, servatis iis omnibus, quae in interdicto promulgando servari debent, Legatus contra universum Galliae Regnum interdictum pronuntiavit, quoad Rex Philippus Augustus Agnetem Meraniae reiecisset. Iussit tamen interdictum consequi effectum non debere nisi elapsis viginti post festum Nativitatis Domini diebus, quo saltem ita Regis animus, discriminis imminentis gravitate perculsus, ad id perduceretur, quod publica vota postulabant.

Omnium spes Philippus Augustus fefellit. Quare cum lapsum esset temporis spatium, quod fuerat statutum, Cardinalis Legatus novum Ecclesiasticorum concilium indixit habendum Viennae, quae tunc Imperatori Germaniae suberat. In eo autem interdictum promulgavit, simul mandans ut contra interdicti observationem contumaces, rationem facti sui coram Pontifice reddere deberent Ascensionis Domini festo die adveniente. Legendus hoc loco Hurterius est ad annum 1200. Nihil enim est, quod in interdicti promulgatione servandum praescribitur, nihil quod ad interdicti vim, effectusque explicandos pertinere potest, nihil denique quod ad gravitatem Ecclesiasticae huius severitatis possit spectare, in quo exponendo ille diligentiam, et observantiam quoque Ecclesiae debitam non praeseferat, et contestetur.

Interdictum die tertia, post festum Purificationis ad effectum suum perductum est. Eoque facto plures etiam ex Regia domo ad regiones Angliae Regi subditas se contulerunt, quo possent interea Religionis beneficiis frui. Episcopi praeterea plures Pontificem precati sunt, ut populum fidelem, huius poenae gravitati non subiiceret. Verum Pontifex respondit, nimium diu Ecclesiam contemptui habitam esse, et Regem post toties factas hortationes, monita, precesque adhibitas, effecisse, ut ad medendum tam gravi malo gravis Ecclesiasticae severitatis medicina adhiberi necessario debuisset.

Quae cum eveniebant, et magna simul esset omnium ordinum et populi moestitia, Rex non potuit vehementer non perturbari, et gravia sibi impendentia mala non sentire. Consilium ergo suscepit Sacerdotes aliquos, et Equites suos ad Pontificem mittendi, qui nomine suo affirmarent se paratum esse, ad seipsum Pontifici subiiciendum, modo Arbitri ad causam absolvendam ab Innocentio ipso eligendi destinarentur. Narrant vero Innocentii *Gesta*, quanta gravitate Pontifex responderit, scilicet iudicium antea latum Philippo Augusto notum esse; hoc est, dimittendam Agnetem, et Ingelburgem restituendam; Episcopos pulsos revocandos; si novum vero iudicium peteret, cautionem dari oportere, interea dum, quae erant statuta, Philippus impleret. Hac responsione accepta Rex furere coepit, atque insanientis, et impie loquentis mo-

do clamare. Deinde Praesulum, ac Baronum conventum habuit, ad quem Agnes ipsa venit. Philippus rogavit, quid sibi in his rerum adiunctis agendum superesset. Cum vero communi suffragio responsum accepisset, Pontifici obtemperandum, Agnetem dimittendam, Ingelburgem restitui oportere, Rex novam ad Innocentium legationem mittendam censuit. Pontifex tamen in eadem sententia, ac respondendi ratione permansit. Si hic vero perpendantur, quae Hurterius de tanta Innocentii constantia animadvertit, quislibet iure quaerere posset, utrum catholicus scriptor verius, atque honorificentius loqui de ista re potuisset.

Cum tantam Philippus Augustus Innocentii constantiam videret, et publica rerum adiuncta intelligeret, consilium suscipiendum esse putavit, Pontifici tandem aliquando obtemperandi. Pontifex de his certior factus, Octavianum Episcopum Ostiensem patruum suum, et Ioannem Cardinalem S. Priscae misit, qui de appellatione iudicaret, concessa simul iisdem facultate interdictum revocandi cum conditiones impletae fuissent. Petierunt ii ut Rex Ingelburgem Sponsam, ac Reginam debita cum observantia reciperet, id quod per Equitem a se deputatum Philippus iuramento promisit. Tunc vero post septem menses, ex quo promulgatum fuerat, interdictum revocatum est. Sed cum Ingelburges non impetrasset libertatis amissae restitutionem, iterum Pontificis auctoritatem imploravit. Quare cum Innocentius intellexisset, Legatos commisso munere non adeo diligenter functos esse, et satis habuisse ad interdictum revocandum promissionem, quam Rex fecerat, de Ingelburge restituenda, conquestus, de ea re Legatos monuit, ut in posterum accuratius officium suum implerent, et in eos etiam convenienter animadvertit, qui interdictum antea violaverant.

Anno autem 1201 Suessionense concilium habitum est, ut de impedimento, quod Philippum inter et Ingelburgem interesse affirmabatur, decerni posset; atque illud concilium haberi coepit antequam novus Legatus Cardinalis S. Paulli pervenisset. Post longam de ea re inquisitionem habitam, et cum res eo fuisset adducta, ut sententia paullo post esset pronuncianda, Rex ad illam declinandam repente declaravit, se Ingelburgem recepturum, et palam cum eadem equitavit, ac nemine salutato ab ea civitate discessit. Concilium idcirco dimissum fuit; Ioannes Legatus egressus est, et Philippus, sibi gratulans, quod iudicium revera declinasset, Ingelburgem in arcem quandam inclusit. Mortua est non multo post Agnes Meraniae, et Pontifex litteris Anania mense Novembri anno 1201 datis, omnibus accurate perpensis, legitimos filios eius declarandos esse existimavit.

Quae mox retulimus, effecerunt ut sententia a concilio Suessionensi non pronunciaretur. Sed Philippus interea ad Pontificem iterum se convertit, affirmans se conquerendi causam afferre posse, eo quod Sedes Apostolica non eam ipsius rationem habuisset, qua erga alios aetatis suae Principes usa esset. Respondit Pontifex benevole et graviter, se non potuisse abstinere ab Ingelburge audienda, atque eadem secundum leges tuenda: paratum tamen se esse, duos alios legatos destinare qui de controverso cognationis impedimento, Ingelburge praesente, iudicarent: velle se impensas Legatorum suorum causa faciendas solvere: optare, a Rege ipso aliquos destinari, qui rationibus a legatis, quos Ingelburgis frater misisset, responderent; cupere denique se causam totam ad se ipsum referri. Archiepiscopo autem Rhemensi commissum est ea facere, quae ad haec omnia exsequenda requirebantur.

In isto rerum statu Innocentius Ingelburgem pluries litteris, et quacumque ratione potuit, est consolatus. Ea vera, summa religione tem-

pora meliora exspectans, exemplo virtutis inter aerumnas perpetuo fuit. Sed tandem aliquando anno 1213 Philippus Augustus Ingelburgem recepit, eamque in consortium suum restituit; a quo consilio in posterum numquam resiliisse videtur. Sunt qui quaerant, num Philippus ex animi sententia, an aliis potius de causis, ex. gr. belli cum Angliae Rege gerendi, populi sibi conciliandi studio, qui vehementer Ingelburgis calamitate affligebatur, et praecipue Pontificis Maximi benevolentiae sibi comparandae impulsu, id consilii susceperit. Quidquid vero fuerit, quod maxime tunc Regem permoverit ad Ingelburgem restituendam, certum illud est, feminam istam genere claram, virtute conspicuam, neminem in infortunio suo Innocentio constantiorem patronum habuisse. Certum est etiam Ingelburgem postquam septemdecim annos in captivitate vixisset, et Philippi Augusti consortio viginti annos caruisset, tandem hoc anno, libertate et consortio recuperato, semper quoad Philippus vixit, in eiusdem coniunctione permansisse. Si vero tum Philippi, tum Ingelburgis testamento factae iussiones perpendantur, videtur omnino affirmari posse, eos vere, et animo vicissim benevolo his annis vitam egisse.

Haec sunt quae ex Raynaldo, Lingardio tom. 3 Historiae Angliae, Hurterio, aliisque de tam diuturna negotii istius pertractatione colliguntur. Non immorabor autem post haec narrata in Moshemio confutando, qui Innocentii factum in ista re ita commemorat, veluti si se asperum et superbum Pontifex ostenderit, et ea, quae gessit, probare possint, illum dominandi, ac potestatis amplificandae cupiditate fecisse, quae agenda esse iudicavit. Sola enim facti ipsius expositio, quae tota illorum temporum monumentis innititur, et Scriptorum gravitate praestantium confirmatur testimoniis, evincit, Pontificem fecisse, quae muneris sui ratio postulabat, longanimitatem etiam in agendo adhibuisse, a legum severitate abstinere conatum esse, iustitiae defensorem se demonstrasse, et compulsum, ut ita dicam, necessario fuisse ad id statuendum, quod legum severitas flagitabat.

De alio nunc facto loquamur, quod etiam in Innocentii III Pontificatus historia celeberrimum fuit, et ex quo Moshemius inter ceteros, de Pontifice obloquendi, prout superius vidimus, occasionem suscepit. Dicamus scilicet de controversia, quae Innocentium III inter et Ioannem Angliae Regem, *sine terra* appellari solitum, pertractata est. Sunt autem ista ad controversiae huius naturam explicandam in antecessum animadvertenda.

Hoc erat in more positum, cum Angliae Reges coronabantur, ut iuramento promitterent, se Ecclesiae immunitatem servaturos esse, in qua continebatur auctoritas, qua Capitula potiebantur, ut praesules ab ipsis eligerentur. Hoc autem immunitatis caput Princeps vehementer ambiebat, atque illud facile sibi arrogabat, cum Episcopatus valde commodam et opulentam rationem suppeditarent, in eos beneficentiam exhibendi, qui se erga Principem studiosos ostendissent. Cum vero Episcopatibus Baroniae adnexae, magnam earundem possessoribus in rempublicam auctoritatem tribuerent, Principis idcirco plurimum intererat, ad Episcopatus nonnisi sibi addictos promoveri. Quare eveniebat passim, ut dum Princeps patiebatur electionis a Capitulo faciendae formam servari, is interea omnem operam daret, ut revera Episcoporum electio ab eius nutu ac voluntate quodammodo penderet. Requisitum igitur est ut electionem a Capitulo faciendam, facultas ad id agendum, a Principe impetrata praecederet; id quod Principi opportunitatem praebebat, quem maxime Episcopum cuperet, ad eam dignitatem commendare; quo facto sequi debebat petitio, ut Rex ele-

ctionem Episcopi approbaret, ex quibus omnibus reipsa in Principem talis potestas profluebat, ut quem vellet, ab Episcopatus consequutione posset impedire. Neque haec libertatis Ecclesiasticae perturbandae ratio in Anglia solum obtinuerat. In aliis etiam regionibus eiusmodi abusus inducti erant, quemadmodum ex iis, quae de controversia ob investiturarum collationem pertractata diximus, colligi facile potest.

Quod vero in Anglia diversum in electionum negotio erat ab iis, quae in aliis regionibus eveniebant, inde proficiscebatur, quod in Anglia Cathedrales Ecclesiae institutae fuerant ab initio ad monasticum usum, atque erant revera monasteria, in quibus monastica officia peragebantur; Monachi vero in iisdem omnia Capitulorum iura exercebant. Sed si in reliquis Monasticis istis Ecclesiis haec a Monachis fieri passim tranquille contingebat, non ita tamen de Ecclesia Cantuariensi est iudicandum. Archiepiscopus enim Cantuariensis amplissimum non in Ecclesia Anglicana tantum, sed in ipso etiam Angliae Regno dignitatis gradum obtinebat. Id autem causae erat, ut cum novus Archiepiscopus Cantuariensis eligi deberet, tum Rex, tum Regni Praesules, in negotio peragendo auctoritatem suscipiendam curarent, affirmantes hoc esse receptum antiqua disciplina, ut electio ista, vel ad se spectaret, vel pari iure a se cum Monachis absolvi deberet. Sed his Monachi Cantuarienses acriter repugnabant, quorum praesides saepenumero, Monasterii nomine protestati sunt, se quidquid esse passuros, et vitae discrimen potius se toleraturos esse, quam concederent, ut tale, tantumque privilegium violaretur.

Itaque quoties Archiepiscopus Cantuariensis moriebatur, toties controversia renovabatur; atque ex utraque parte ea adhibebantur omnia, quae ad iura, vel privilegia sua servanda vicissim opportuna existimabantur. Rex cum Regni Praesulibus semper in controversia socius quodammodo erat. Monachi autem nullo metu perculsi in controversia vehementer prosequebantur ea facere, quae ad privilegium tutandum conducere poterant. Ad tantam constantiam frangendam, neque minis, neque promissionibus quidquam se proficere adversarii sentiebant, ac persaepe idcirco hoc consilium initum est, ut saltem remotiori a Cantuariensi monasterio loco, electionem fieri oporteret, quo Monachi minori numero participes electionis essent, ac nonnulli tantum reliquorum nomine, negotium absolvere deberent, atque ita passim, ut si electio in hominem incidisset, quem Rex non commendasset, Episcopi electum repudiarent. Quod si vero Monachi adiunctorum gravitate commoti, cedere quandoque cogebantur, accurate tamen isti cavebant, ne idcirco se in Praesulibus ius illud inesse concedere viderentur. Legi possunt de ea re praesertim Gervasii Monachi Cantuariensis, qui ineunte saeculo decimo tertio claruit, *Acta sive vitae Pontificum Ecclesiae Cantuariensis ab Augustino usque ad Humbertum.* Reperietur profecto, ibi hac ratione rem gestam esse in electione Theobaldi, S. Thomae Martyris, Richardi, Balduini, atque Humberti Cantuariensium Archiepiscoporum. Haec erant, prout superius dixi, significanda, quo plenius rerum nunc dicendarum, et controversiae nunc explicandae natura intelligatur.

Statim ac die 13 Iulii anno 1205 Humbertus Archiepiscopus mortuus erat, iuniores Monachi secreto convenientes, Reginaldum Archiepiscopum Cantuariensem designarunt. Facile autem viderunt ob hanc electionem, magnam quaestionem oborturam esse, quod neque Regis auctoritatem, seu licentiam postulassent, neque Episcoporum interventum exspectavissent. Quare spem omnem suam ad impetrandam ab Apostolica Sede confirmationem converterunt.

Itaque Reginaldum ipsum ea de causa Romam miserunt, sed itineris a Reginaldo suscepti rationem occultarunt, immo Reginaldum ipsum adduxerunt ad promissionem iuramento faciendam, electionem se non esse manifestaturum nisi postquam confirmationem consequutus fuisset. Verum Reginaldus imprudenti vanitate illectus, vix ubi ex Anglia digressus erat, se Archiepiscopum electum appellare coepit. Tunc sanior Monachorum pars intelligens, quantas turbas haec improvida agendi ratio esset excitatura, opportunius esse statuit, Reginaldi electionem veluti non ratam, ac validitate destitutam derelinquere, et copiam postulare, ut palam electionem Archiepiscopi Cantuariensis legitimam absolverent; eaque concessa, Monachi Ioannem Grayum Episcopum Norwicensem a Rege commendatum elegerunt. Deinde coram Rege in Archiepiscopali throno electus Archiepiscopus positus est, cui Rex Ioannes sine mora Archiepiscopatus tribuit possessionem. Duodecim Monachi sunt interea Romam missi, qui apud Apostolicam Sedem huius electionis causam tuerentur.

Cum isti Romam venissent, prima Innocentii III cura fuit, ut de controversia statueret, quae Monachos inter et Episcopos circa electionis Archiepiscopi Cantuariensis faciendae ius peragebatur. Atque Episcopi quidem affirmabant, secundum veterem disciplinam, Primatem ab Episcopis eligi oportere, atque Episcopos, ex quo Henricus I libertatem canonicam restituerat, suffragiis suis, electionis Primatis participes semper fuisse. His vero Monachi respondebant, novitatem, quae in ista re sub Normannorum dominatu acciderat, non iure, sed per vim evenisse; Archiepiscopi electionem quatuor ferme saeculorum spatio, ad eos absoluto privilegio spectasse, atque hoc privilegium reiicere, idem esse, ac Patres ipsos Ecclesiae Anglicanae improbare, ac Pontificum praedecessorum responsiones. His in medium adductis, ac diu pertractatis, Consistorii sententia fuit, privilegium praescriptione saeculorum observatum, observari debere, Innocentius vero pro Monachis definitive iudicavit.

Cum haec de controversiae iure statuta fuissent, inquisitio instituta est circa rationes, quae ad utriusque mox electi Archiepiscopi causam referebantur. Ita vero res absoluta est. Sed huius inquisitionis exitus utrique parti displicuit. Nam quod ad Reginaldum pertinet, eius electionem contra canonicam formam fuisse pronuntiatum est, atque ita quoque de Episcopi Norwicensis electione statutum fuit, eo quod facta fuisset antequam de Reginaldi electionis nullitate definitiva sententia Romae lata esset.

Hanc causae totius definitionem in Anglia Praelati praesenserant, atque idcirco Ioannes Rex antequam Legati ex Anglia proficiscerentur, eisdem copiam fecerat ad novam electionem eundi, sed ita tamen ut iuramento promitterent, se Ioannem Grayum esse electuros. Iam vero Pontifex huius Episcopi electioni graviter resistebat. Nam cum Ioannes Grayus is esset, quo praesertim in negotiis publicis gerendis Rex utebatur, iudicis officio fungeretur, et rebus Regni civilibus administrandis addictus, nonnisi brevissimum temporis spatium, ei superesse potuisset ad Ecclesiae negotia gerenda. Hic vero in Anglicana Ecclesia abusus diu obtinuerat, et Romani Pontifices illum vehementer improbaverant. Innocentius autem ipse Humbertum Archiepiscopum Cantuariensem paullo ante demortuum adduxerat ad Regni negotia publica derelinquenda, ut se Ecclesiae regimini posset impense devovere. Quare si sibi constare Pontifex volebat, non poterat is alterius eiusmodi Episcopi electioni non repugnare. Magnum interea pecuniae pondus oblatum est, quo petitam Ioannis Grayi electio-

nem ratam Pontifex haberet; sed Pontifex iniuriosam istam agendi rationem pro dignitate sua ac gravitate sprevit, et in suscepto consilio constans perstitit.

Dum haec controversia Romam totam et Angliam universam sollicitam haberet, et studiose pertractaretur, in urbe versabatur Anglus nomine Stephanus Langtonius vir ornamentis suis praeclarus. Inter cetera is in Universitate Parisiensi summa cum laude Lectoris publici munus obierat, et meritis suis effecerat, ut Universitatis illius Cancellarius evaderet, in Anglia Ecclesiasticam dignitatem consequeretur, ab Innocentio III autem, qui viri fama permotus, eum Romam vocaverat, Cardinalis Ecclesiae Romanae titulo S. Chrysogoni crearetur.

Itaque ad Stephanum Langtonium Innocentius se convertit, atque eum ad Archiepiscopalem Cathedram Cantuariensem suscipiendam imprimis idoneum esse iudicavit. Certum vero est Pontificem, dum de Stephano Langtonio ad Archiepiscopatum eligendo cogitavit, iustissimo, ac sapientissimo consilio adductum esse, quod intelligeret, scilicet, eo electo, Ecclesiam Cantuariensem ab tali Praesule gubernatum iri, qui doctrinae, ac virtutis laude singulari, apud omnes commendabatur. Habuit praetera Innocentius omnem iure sperandi rationem, futurum esse, ut Langtonii electio Ioanni Regi grata contingeret, quod pluries ad eundem Cardinalem Langtonium imprimis benevole, et cum magna aestimationis suae significatione Rex scripserat.

Licet ista vera essent, voluit tamen Innocentius ea omnia cavere, et avertere, quae difficilem negotii istius exsequutionem facere potuissent. Quare Pontifex non modo Regem rogari voluit, ut assentiretur Monachos Romae novam Archiepiscopi Cantuariensis electionem absolvere; sed etiam cum Stephanus Langtonius electus Romae esset, ad Regem eundem legatos mittendos curavit, ut electionem factam probaret. Verum litterae ad Regem scriptae de ea re Doveriae servatae sunt, neque ad urbem ulla his litteris responsio perlata fuit. Quare Cardinalis Langtonius, postquam congruo temporis decursu exspectata responsio fuisset, ab ipso Innocentio Viterbii tunc morante Episcopus consecratus est. Cum res, de qua loquimur, eo modo prorsus evenerit, quo nunc significavimus, apparet iniuria tantummodo a quocumque, et contra facti veritatem obiici posse, non fuisse secundum prudentiam, ut sine Regis responso accepto, quo consensum suum significaret, novus Archiepiscopus consecraretur. Nam nemo potest non fateri, universam negotii peragendi rationem canonicam omnino fuisse, et erga Ioannem Regem ea observantiae argumenta exhibita esse, quae ipse quacumque ratione potuisset postulare. Sed haec, quae fortasse potuissent facile componi, si is, cuius intererat Archiepiscopatum impetrare, Ecclesiae bono privatam omnem rationem suam postposuisset, felicem exitum non habuerunt, eo quod Episcopus Norwicensis nollet omnino Archiepiscopatum amittere, ad quem fuerat electus. Is ergo Regem in controversiam induxit eiusmodi, in qua ob depressam rerum suarum rationem, nullam poterat spem habere, futurum, ut quod optabat, consequeretur. Quare ubi primum nuntius in Angliam pervenit, Stephanum Langtonium Romae Archiepiscopum Cantuariensem esse consecratum, acriter Ioannes Rex indignatus est, et de Monachis ultionem sumendam esse constituit.

Affirmabat enim haec omnia Monachorum causa evenisse, illos primum Reginaldi occulta electione facta, ac deinde Langtonio consecrato, effecisse, ut Rex quodammodo in praerogativa praecipua sua despiceretur. Itaque missa ad Monasterium armatorum hominum manu, Monachos inde eiecit, eos transfretare

coegit, atque iis fundis ipse potitus est, quae ad Monachos pertinebant.

Verum Innocentius interea nihil omisit, quo posset Regis animum lenire. Litteris suis humanitate plenis, Regi prae oculis posuit, quanta virtute, quibusque ornamentis Langtonius praestaret. Se erga Regem omnia exhibuisse observantiae testimonia affirmabat, cum neque iuris sui ratione habita, ad novi Archiepiscopi electionem, confirmationemque, Regis consensum rogavisset. Spondebat denique, si Princeps, secundum officii sui rationem agere vellet, se esse effecturum ut nullum posset ex Langtonii electionis facto Regis auctoritas detrimentum pati. Sed tantis istis humanitatis argumentis nihil Innocentius profecit, cum Ioannes in suscepto consilio perseveraverit, et superba ratione responderit, se esse effecturum, ut Langtonius cum Primatis Cantuariensis dignitate, numquam in Angliam ingrederetur.

Itaque res erat pro auctoritate peragenda. Sed antequam ad hoc Innocentius deveniret, voluit tres Episcopos Guillelmum Londinensem, Eustachium Elisensem, et Malgerum Wigorniensem, ad Regem se conferre, quo illi significarent omni observantissima ratione censurarum gravitatem, cui se resistendo obiiciebat, eumque exorarent, ut Langtonium novum Archiepiscopum acciperet. Verum Ioannes, etsi videret alium Principem se ipso potentiorem, Galliae Regem, scilicet, interdicto promulgato, Pontifici morem gerere debuisse, voluit tamen in suscepto consilio obstinate perseverare. Quamobrem iurisiurandi religione interposita, et insultans praeterea, Episcoporum hortationes excepit, Pontificis indignationem sprevit, ad acerbissimas minas adversus Clerum pronunciandas devenit, et Episcopos e conspectu suo ignominiose reiecit. Ad mediam Quadragesimam res protracta est. Sed Ioannes in suo veteri consilio perseverabat. Cum vero Dominicae Passionis dies vigesima tertia Martii anno 1208 advenisset, et Rex in proposito pertinaciter persisteret, postera die tres Praesules superius memorati, Interdicti sententiam adversus regiones omnes Ioannis potestati subditas tulerunt, ac deinde, quo ii possent saluti suae consulere, extra Angliam constiterunt.

Hoc cum Episcopi fecissent, statim in Anglia ea omnia evenerunt, quae ex Interdicto pronunciato natura sua proficiscuntur. Videlicet cuncta sunt intermissa, quae caeremoniis religiosis antea peragi consueverunt, ita, ut magnus in Angliae omnibus Ordinibus moeror subsequutus sit, et nihil cives omnes tantopere lamentarentur, quam Regis causa, omnia, quae Religionem respicerent, impedita remanere.

Ioannes Rex interea, dum tantus esset civium omnium dolor, ac luctus, se tranquillum simulabat; sed animo volvebat, quanam severiori ratione posset seipsum ulcisci. Itaque iniustissime voluit cognatos trium Episcoporum, quorum superius mentionem fecimus, comprehendi, atque in carcerem coniici, eorumque bona publicari. Officialibus suis commisit praeterea, Ecclesiasticos reditus omnes invadere, atque eos voluit e Regno discedere, qui his reditibus fuerant spoliati, ut a Pontifice, prout ipse calamitatem irridens affirmabat, damnorum quae passi fuerant, compensationem sibi compararent.

Sed haec licet tam imprudenter Ioannes ageret, intimam tamen is animi tranquillitatem non habebat: immo secum ipse sollicitus cogitabat, quis tanti huius dissidii finis esset futurus, et infortunium declinare satagebat, quod sibi imminere praesenserat. Quare pluries cum Langtonio ipso, et cum Pontificis Legatis pertractationem benevolam inire opportunum putavit, sed pluries etiam ea intervertere, ac subterfugere non omisit, ad quae facienda se paratum antea demonstraverat; quod vero

difficiliorem videbatur negotii exitum efficere, in repugnantia positum erat ea restituendi, quae Clero fuerant ablata.

Innocentius sibi proposuerat animo pacato in tanta re semper agere, neque ab hoc consilio remisit, cum dissidium ad haec extrema pervenisset. Quare antequam ad severiorem agendi rationem procederet, nihil omisit quod idoneum esse posse iudicavit ad Regis animum emolliendum, atque ad persuadendum simul eidem Principi, debere illum videre, ne consiliis praeiudicatis abreptus, graviori discrimini se obiiceret. Cum vero intellexisset Pontifex, Ioannem interdicto non commoveri, et lapsum iam esse annum, ex quo Angliae Regnum interdicto fuerat subiectum, quin Rex ullam melioris consilii spem afferret, excommunicationis sententia adversus Ioannem lata est. Sed Rex tam severe portus Regni custodiri, tanta vigilantia scripta omnia, quae Roma in Angliam deferrentur, investigari iusserat, ut excommunicationis decretum, seu Bulla, non potuerit solemni ratione in Anglia promulgari. Hoc autem abusi facto ii, quos tamquam Theologos suos Ioannes audiebat, Regi in animum induxerunt, decretum illud effectum consequi non posse nisi officiali, ut dici solet, ratione, illis, quorum intererat, communicatum et in publicam notitiam deductum fuisset.

Sed ista tamen ad Ioannis tranquillitatem satis esse non poterant, qui rei naturam penitus exploratam habebat. Nam excommunicationis sententiam haberi debere, veluti gravioris calamitatis suae praesagium sciebat; Philippum Augustum praeterea non ignorabat, sui perpetuum adversarium infensum, facile susceppturum esse hanc opportunitatem, ut provincias sibi subiectas invaderet. Cum videret autem ipsos Regni sui Barones quotidie ab observantia sibi debita deficere, intelligebat facillime, in quas angustias, imprudenti agendi ratione sua, se ipsum, et Regnum coniecisset. Quamobrem ut Galliae Regem abduceret a quacumque in Regnum suum aggressione, apud se retinuit Principes plures, quorum dominatus regiones comprehendebat ad Septentrionem, ac Meridiem Regni sui positas. Quo vero posset Pontifici Innocentio vel metum iniicere, vel eidem suadere abstinendum esse a severiori quolibet alio contra se consilio ineundo, auxilium petiit a Mohammede Maxiro, scilicet, Emiro el Moumenim, qui ob suas in Hispaniis victorias, minitari videbatur, Christianam Religionem in meridionalibus Europae regionibus se esse eversurum.

In tanto rerum publicarum motu quadriennium ferme lapsum erat. Quamobrem ut his malis Episcopi finem imponerent, Pontifici Innocentio totius calamitatis descriptionem faciendam statuerunt, qua iniurias eorum ordini, Clero, et Monachorum institutis illatas referebant, crudelitatem a Rege adhibitam commemorabant, et eius in eodem proposito persistentiam. Praeterea petebant ut Pontifex severius cum Rege ageret, quo eorum incolumitati, et Ecclesiae libertati prospiceretur. Innocentius autem, re universa iterum perpensa, quantumvis aperte demonstrasset, se nonnisi cum animi sui dolore id agere, extremum tamen illud adhibendum esse vidit, ut obedientiae obligatione Ioannis subditi solverentur, et de novo Rege constituendo decerneretur. Philippus Augustus Galliae Rex hanc occasionem facile suscepit, et cum se vocari videret ad dominationem in Angliae Regnum obtinendam, classem copiosam comparavit, qua, adiutus etiam nonnullorum Angliae Baronum opera, potestatem in illud regnum consequeretur.

Ioannes Doveriae morabatur, et animo volvebat sibi funestum futurum esse huius negotii exitum, neque in exercitu suo, qui sexaginta millia militum continebat, magnam

ullam spem ponendam esse sentiebat, cum milites ferme omnes animo erga se minime benevolo esse sciret. Pandulphus interea Innocenti III Legatus Regem alloquutus, periculi gravitatem ei persuadendam curavit. Post longam vero pertractationem, Rex chirographum, seu instrumentum subscripsit, quo ista significabantur: Langtonium ad Cantuariensem Archiepiscopatum recipi oportere; exilio mulctatos, sive clericos, sive laicos, revocandos, atque iisdem pristina officia restituenda; in carcerem ob controversiam istam coniectos, libertate donari debere; proscriptos, eorumque bona, ac iura restituenda; tales adversus Clerum sententias in posterum numquam esse ferendas; pecuniam ablatam reddi, illata damna sarciri debere; his rebus, quae promittebantur, impletis, interdictum revocandum, excommunicationis sententiam tollendam, Episcopos exilio affectos veram Regi fidem, atque obedientiam iuraturos. Quatuor denique ex potentioribus Regni Baronibus Ioannis nomine instrumenti ipsius exsequutionem spoponderunt.

Haec die 13 Maii anno 1213 evenerunt. Postera autem dies in secreta consultatione, Regem eiusque intimi consilii participes inter et Pontificium Legatum insumpta est. Die autem sequenti in aede Templariorum Rex a Praesulibus, Baronibus, et Equitibus circumdatus Pandulpho instrumentum, seu chartam tradidit, quo Regnum Angliae Innocentio, et Apostolicae Sedi obtulit, itemque, fidei, seu obedientiae erga Romanum Pontificem formam iuravit. Haec vero monumenta Raynaldus refert ad annum 1213 n. 75 et seqq., ubi hanc factam Regni oblationem, et fidem a Rege iuratam exponit. Referuntur etiam tomo I illius permagnae collectionis monumentorum, quae saeculi 18 initio, iussu Annae Angliae Reginae primum a *Thoma Rymerio,* et quae deinde anno 1816, sub Gregorio III Rege Angliae iterum edita est, quae collectio inscribitur: *Foedera, et acta publica inter Reges Angliae, et alios quosvis Imperatores* etc. *ex autographis, aliisque instrumentis fideliter exscripta.* Exhibetur etiam eodem tom. 1 *Rymer foedera* etc. edit. an. 1816 aliud monumentum, quo Pandulphus declaravit Ioannem excommunicatione solutum; omnes Angliae Regni subditos ad obedientiam, et fidem erga eundem teneri, ac Regem Galliae prohiberi omnino, ne prout conari inceperat, potestatem Ioannis propriam consequeretur.

Displicuerunt ista quidem vehementer Regi Philippo Augusto, sed consilium initum in eodem statu permansit. Visus est Ioannes in posterum non aequo animo passurus, ut qui fuerant in exilium pulsi, revera restituerentur, et res contra Gallos feliciter gestae videbantur ei persuadere, ut quod animo versabat, efficere posset. Verum viginti quatuor Barones proscriptorum causam defenderunt. Cum vero videret, nisi restituisset antea proscriptos, nihil se cum Baronibus in expeditione contra Gallos profecturum; Langtonius ipso Rege invitante, cum quinque Episcopis, et pluribus Monachis reversi sunt. Wintoniae cum Rege convenerunt; Ioannes et Langtonius in complexum mutuum abierunt, palam excommunicationis sententia sublata fuit; cum interim Rex ipse quae Pontifici spoponderat, iterum iurasset, et praeterea promisisset illegitimas consuetudines se esse ablaturum, quibuslibet propria iura redditurum, et Regis Eduardi leges confirmaturum. Cardinalis Nicolaus Episcopus Tusculanus deinde cum Legati Apostolici munere ab Innocentio missus die 29 Septembris ad Regem pervenit, qui postquam statutum esset de pecuniae summa a Rege numeranda in controversiae vicissitudinibus percepta, in mandatis habebat interdictum revocare. De re ista aliquandiu pertractatum est; sed deinde Innocentius definitive quaestio-

nem omnem diremit, et interdictum continuo tollendum esse iussit, quod die 29 Iunii anno 1214 factum est.

Haec aliquanto fusius de controversia ista inter Pontificem Innocentium et Ioannem *sine terra* diu pertractata, a nobis exposita sunt. Sed penitius multo apud Lingardium tomo 3 *Historiae Angliae,* Raynaldum *in Innocentii III Pontificatus historia,* atque in memorata superius *monumentorum collectione*, explicata reperiuntur. Hanc vero aliquanto longiorem huius facti expositionem exhibendam putavimus, tum quod ad rerum illius aetatis notitiam multum conferat, tum praesertim quod facti totius consideratio apertissimam contineat responsionem iis, quae Moshemius loco antea citato, per calumniam affirmat, Ioannem Regem imprimis turpiter, et acriter ab Innocentio vexatum fuisse. Etenim res superius narrata perspicue ostendit nihil esse in toto controversiae decursu, quod argumentum suppeditare iure possit ad Pontificem sapientissimum traducendum veluti Regis Ioannis aliqua in re vexatorem; sed libertatis ac iurium Ecclesiae defendendorum necessitate adactum Pontificem ad eam severitatem adhibendam devenire debuisse, quae deinde ab eo, licet invito adhibita est. Perpendenda denique est aetatis qua ista evenerunt, indoles, ut ita dicam, atque illius adiuncta omnia prae oculis habenda sunt. Ea autem consideratio multo clarius evincet, nonnisi per calumniam vel a Moshemio, vel ab aliis quibuslibet, ex relato superius facto occasionem susceptam fuisse de Pontifice Innocentio III detrahendi. Valde opportuna quoque sunt ad Pontificem defendendum in ista re, quae pluribus in locis in eiusdem vitae historia Hurterius recenset.

Sed finem tandem faciamus de hoc praeclarissimo Pontifice scribendi. Ille quidem cum Pontificatum gessisset annos decem et octo, menses sex, dies novem, prout superius diximus, die 16 vel 17 Iulii anno 1216 Perusii obiit, atque in Cathedrali S. Laurentii templo sepultus est. Indignum vero arbitror Potterium inter ceteros confutare, qui *tomo 6 parte 2 lib. 4 pag. 65* de misero Innocentii III post mortem animae statu veterem falsam narrationem, veluti notitiam a se erudite digestam tradit. Eam narrationem primum commemoravit *in vita S. Lutgardis Thomas Cantipratensis.* Sed eam fabulosam narrationem Raynaldus *ad annum 1216 n. 12 et seq.* reiecerat, et communi Scriptorum omnium Innocentio coaevorum suffragio confutaverat, qui summam semper Pontificis illius virtutum laudem, et communem singularem aestimationem attulerunt. Quae denique Hurterius fuse disputat tom. 2 ad eundem annum, ubi, post narratam Innocentii mortem, orationem quodammodo de Pontificis laudibus habet, Potterio refellendo, ac viso, quod *Cantipratensis* retulit, contemnendo, penitus sufficiunt. Mirum vero esse non debet, Potterium, aliosque huius generis scriptores in his ineptis narrationibus, veluti si graves essent, immorari, cum in more positum habeant, ubi agitur de afficiendis iniuria Pontificibus Maximis, qui aetatis propriae suae lumina fuerunt, nullam iudicii, aut honestatis rationem habere.

CAPUT XXIV.

DE CONCILIO LATERANENSI GENERALI IV SEU OECUMENICO XII.

Agendum nunc est de Concilio Lateranensi Generali IV seu Oecumenico XII. Illius vero Concilii Generalis celebratio ponenda est in praecipuis ab Innocentio III rebus praeclare gestis. Etenim eius virtute ac sapientia factum est, ut Concilium hoc iis temporibus opportu-

nissimum celebraretur. Innocentius vero ipse in epistola ad Episcopos Viennensis provinciae, quam Uspergensis retulit, quaeque inter Pontificis epistolas a Balutio recensitas affertur, causam explicavit, cur illud Concilium habitum sit: « Ad recuperationem videlicet Terrae Sanctae, » ac reformationem Ecclesiae: » quae eadem affirmavit in Epistola ad Patriarcham Alexandrinum. Indictum fuerat anno 1213, ut ex litteris ab eo missis patet, et refert auctor chronici Fossae Novae. Sed celebratum tamen est biennio post, idest anno 1215. Ita quidem Chronicon memoratum ad hunc annum habet: « Tempore Domini Innocentii III Papae anno eius 18 mense Novembri, » 3 Idus Novembres Papa Innocentius primo ascendit in thalamum, » et celebrata oratione, et benedictione super conventum, sic exorsus est dicens: Desiderio desideravi » hoc Pascha manducare vobiscum » antequam moriar.» Hanc vero orationem in Concilio habitam ab Innocentio tom. 1 eius operum legere possumus; Raynaldus autem ad hunc annum partes aliquas eiusdem retulit.

Idem vero chronicon narrat: « Interfuerunt huic Concilio 412 Episcopi, Primates autem et Metropolitani 71 exceptis Patriarchis; Abbates vero, et Priores ultra 800, » exceptis omnibus nuntiis Archiepiscoporum, et Episcoporum, et » aliorum Praelatorum absentium, » nec non Regum, et Principum. Initiatum, et completum est hoc Concilium in Ecclesia Salvatoris Romae, quae Constantiniana vocatur.» Eiusdem sententiae est quod in Uspergensi chronico dicitur: « Anno ab Incarnatione Verbi 1215 celebrata est » Sancta Universalis Synodus Romae » in Ecclesia Salvatoris, quae Constantiniana vocatur, mense Novembri praesidente Domino Innocentio » Papa III, Pontificatus eius decimo » octavo anno, in qua fuerunt Episcopi 412; inter quos exstiterunt » de praecipuis Patriarchis duo, videlicet Constantinopolitanus, et » Hierosolymitanus; Antiochenus autem gravi languore detentus venire non potuit, sed misit pro se » Vicarium Antheradensem Episcopum; Alexandrinus vero sub Saracenorum dominio constitutus fecit » quod potuit, mittens pro se Diaconum suum Germanum; Primates » autem et Metropolitani 71; ceterorum Abbates, et Priores ultra 800; Archiepiscoporum, et Episcoporum, Abbatum, et Priorum, » et Capitulorum absentium non fuit » certus numerus comprehensus; Legatorum vero regis Siciliae in Romanorum Imperatorem electi, Imperatoris Constantinopolitani, Regis Cypri, Regis Aragoniae, nec » non et aliorum Principum, et magnatum civitatum, aliorumque locorum ingens fuit multitudo. »

Si de rebus in Concilio Lateranensi gestis certa notitia quaeritur, nihil magis perspicuum esse potest, quam ad canones in eo concilio conditos cogitationem revocare. Canones enim ii veluti in tabula referunt omnia, quae in Synodo pertractata, ac decreta sunt. Neque enim fidem facere possunt apud homines, qui veritatem non ex praeiudicatis opinionibus, sed ex monumentis gravibus inquirunt, neque fidem, inquam, facere possunt ii Scriptores, qui canones istos non Concilio Lateranensi ipsi, sed Innocentio Pontifici tantum tribuerunt. Quae sententia Antonii *De Dominis* Archiepiscopi Spalatensis fuit, Ludovici Servinii, et Barclaii praesertim in vindiciis adversus Cardinalis Bellarmini tractatum de Romani Pontificis potestate in rebus temporalibus. Legi autem potest inter cetera Natalis Alexandri Dissertatio *De Concilio Lateranensi IV, Oecumenico XII*, art. 2, quo loco hanc sententiam refellit. Certum est praeterea Scriptores omnes quotquot de Canonibus istis mentionem fecerunt, Concilio ipsi Generali Lateranensi IV hos canones tribuisse. Haec vero re-

fellunt quoque illa, quae Moshemius in Inst. Hist. Eccl. Saec. XIII part. 2, cap. 3, §. 2, dicit, « Innocentium vi» delicet in isto Concilio, septuagin» ta leges, nullius sententia rogata, » promulgasse, quibus, cum alia san» ciebat ad Pontificiam potentiam, » et sacri ordinis dignitatem ampli» ficandam accommodata, tum reli» gionem novis quibusdam dogmati» bus, seu ut vulgo loquimur, fidei » articulis, augebat. »

Quae vero argumenta allata sunt ad contrariam sententiam persuadendam, ea sunt prorsus levissima. Etenim verba Matthaei Parisii, quae ad id probandum adducta sunt, id minime evincunt, quod adversarii contenderunt. Etenim Parisius ait: « Facto prius ab ipso Papa exhor» tationis sermone, recitata sunt in » pleno Concilio capitula 70, quae » aliis placabilia, aliis videbantur » onerosa. » Verum quod Parisius dicat recitata in Concilio esse capitula, id non ostendit, non edita esse Concilii auctoritate. Deinde si visa sunt onerosa aliquibus, id non evincit a maiori postea parte, sive etiam ab omnibus non fuisse probata. Praeterea quod in vita Innocentii III Platina habet: « Venere multa tunc » quidem in consultationem, nec de» cerni tamen quidquam aperte po» tuit; » haec, inquam, quae Platina dicit ad sacram expeditionem in Terram Sanctam, dumtaxat spectant. Ea vero expeditio generatim decreta est. Sed Parisius subdit ea, quae ostendunt, Pisanos et Genuenses in discordiam abiisse; quare ob insperatos motus, Concilio absoluto, et Innocentio ad Ligurum et Etruscorum lites componendas advocato, *aperte,* hoc est singillatim de expeditione decerni nihil potuit, nec peculiaris ratio quaedam, aut modus, quo res ad exitum perduci deberet, stabiliri. Haec vero quid habent commune cum canonibus fidem, ac disciplinam spectantibus, qui una cum novae expeditionis decreto promulgari a Concilio potuerunt, quantumvis oborta inter Etruscos Liguresque dissensio, de modo rei gerendae in sacra expeditione suscipienda statui non potuisset?

Neque etiam quod in his canonibus mentio fiat decretorum Concilii Lateranensis, id ullo modo ostendit canones, de quibus agimus, Concilio Lateranensi, IV non esse tribuendos. Nam est manifestum, iis locis, decretorum Concilii Lateranensis nomine, Concilium III Lateranense sub Alexandro III habitum significari, cuius canones aliqui canonibus Lateranensis IV Concilii similes sunt.

Est etiam levissimum quod Barclaius subdit, hos canones in Conciliorum collectionibus diu non fuisse repertos; idest donec anno 1536, Ioannes Cochlaeus eos Ioanni Rincho misit, ut constat ex eius epistola edita in collectione Grabbii anni 1538. Sunt enim quam multa in recentioribus collectionibus, quae eruta ex Bibliothecarum tenebris in lucem vindicata sunt. Negari vero potest, in veteribus collectionibus hos canones ante Cochlaeum praetermissos semper fuisse. Satis est idoneos codices proferre. Cochlaeus vero profert antiquum huiusmodi codicem in quo graece et latine exstabant: profert collectionem Gregorianam decretalium, et Clementem V in clementina *Quoniam,* insuper Synodum Bituricensem anni 1286, in qua veluti canones Concilii Lateranensis IV canones isti commemorati sunt. Ceterum, ob hos Canones celebre adeo est Concilium hoc sub Innocentio III habitum, ut *Lateranense* absolute, per quandam excellentiam appellatum sit.

Sed de Canonibus ipsis singillatim aliqua recenseamus. Loquemur tamen de praecipuis tantum his canonibus nonnulla, tum ut brevitati in his praelectionibus constitutae servandae consulamus, tum etiam quod si de singulis Concilii IV Lateranensis canonibus pertractationem instituere vellemus, necesse esset quodammodo de magna canonicae iuris-

prudentiae parte disputationem instituere.

Itaque Concilii Lateranensis IV canon primus in librum 1 decretalium relatus est capite *firmiter* tit. *de summa Trinitate*, et fidem catholicam exponit praecipue quod spectat ad mysterium SS. Trinitatis, Incarnationis, Sacramenti Eucharistiae, Baptismi, et Poenitentiae. Canon 2 damnat libellum, quem Abbas Ioachimus edidit contra Magistrum Petrum Lombardum de unitate seu essentia Trinitatis, appellans ipsum haereticum, et insanum, pro eo quod in suis dixit sententiis, quoniam quaedam summa res est Pater, et Filius et Spiritus sanctus, et illa nec generans est, neque genita, nec procedens, quasi scilicet Quaternitatem asserat in Deo, et praeter tres Personas, quartam faceret illam communem essentiam. Concilium ergo hanc quaternitatem inde consequi negat, atque illam Lombardi sententiam probat. « Nos autem, aiunt PP., » sacro et universali Concilio approbante credimus, et confitemur cum » Petro, quod una quaedam summa » res est incomprehensibilis quidem, » et ineffabilis, quae veraciter est » Pater, et Filius et Spiritus sanctus, tres simul Personae, ac singillatim quaelibet earundem. Et » ideo in Deo Trinitas est solummodo, non Quaternitas, quia quaelibet trium personarum est illa res, » videlicet substantia, essentia, sive » natura divina, quae sola est universarum principium, praeter quod » alibi inveniri non potest. Et illa » res non est genitans, nec genita, » et procedens. »

Non est vero hic penitus praetereundum id, quod de pluribus quaestionibus pertractari posset, quae ad canoni huic subiectam materiam revertuntur. Nam quaestio instituta est, num in Lombardo ea verba reperiantur, quae Ioachimus opponebat. Etenim cum deprompta credantur ex 1 lib. sent. dist. 5, ibi solum haec sententia exstat « unam, et summam » quandam rem esse divinam essen» tiam; » ideoque non dici divinam essentiam genuisse essentiam, ne eadem res se ipsam genuerit.

Petavius de his agens lib. 6 de Trinit. c. 12 respondet non fuisse illa verba Lombardi, sed consequentiam, quam ex Lombardi doctrina depromebat Ioachimus. Praeter ista vero legi quoque possunt quae habet eo loco Petavius, ut mentem et sententiam concilii explicet circa verba Concilii doctrinam de Trinitatis mysterio respicientia. Nimis longa evaderet haec nostra tractatio, si singillatim in his exponendis immorari vellemus.

Illud etiam quaeri consuevit in ista causa, num in errorem revera Ioachimus Abbas lapsus sit, et an veluti haereticus haberi possit. Non fuisse autem eum haereticum, quod non fuerit in eo pertinacia, et omnia scripta sua iudicio Ecclesiae submiserit, ut initio eius operum legitur, tradit S. Thomas opusc. 14, cui alii passim consentiunt. An vero ab omni errore immunis fuerit eius doctrina, de hac re duplex debet esse animadversio. Videlicet an sit immunis in eo ipso libello, quem contra Lombardum scripsit. De qua re Natalis Alexandri dissertatio 2 in saec. XIII inter cetera consuli potest, in qua ex Concilii Lateranensis auctoritate id probat, et quae adducuntur ad sententiam contrariam propugnandam refellit. Quod vero spectat ad vetera eius scripta alia, praesertim Psalterium, catholice in iis scripsisse Ioachimum de mysterio Trinitatis ostendit fuse Papebrochius ad diem 29 Maii. Sed non defuerunt qui contraria ratione etiam de his existimaverint. Denique est quaestio instituta de prophetico eius spiritu. Nam omissis prophetiis, quae circumferuntur de Romanis Pontificibus, quas esse Ioachimo suppositas viri docti consentiunt; multa is vaticinatus est in suis etiam libris. Ex frustraneo tamen harum praedictionum eventu, spiritum propheti-

cum denegandum ei esse docti viri intellexerunt. Verum contraria hic quoque placuit aliis sententia Ioachimo favorabilis, ut videri praesertim apud Papebrochium potest.

Quod tandem pertinet ad aliquam de Ioachimi vitae notitiam tradendam, haec breviter indicabimus. Fuit scilicet Ioachimus Abbas Florensis Ordinis Cisterciensis quondam in Calabria celeberrimi fundator; post peregrinationem in Terram Sanctam Monachus Cisterciensis Ordinis fuerat eiusdem Abbas, sed eremo ad Nethum inventa, monasterium Florense condidit prope Cosentiam urbem. Obiit senex anno 1202. Fuse de eo Heliotius tom. 5 cap. 37 et de Floriacensi Ordine. Ceterum Ordo ille a Cisterciensi progrediens cum eo iterum coaluit. De Ioachimo etiam Raynaldus, ad 1215, aliique egerunt.

Canone mox commemorato, praeter ea, quae respiciunt Abbatem Ioachimum, etiam ista decernuntur: « Reprobamus, et damnamus perversissimum dogma impii Amalrici, » cuius mentem sic pater mendacii » excaecavit, ut eius doctrina non » tam haeretica censenda sit, quam » insana. » Ut opportunam vero habeamus de Amalrico isto notitiam, satis erit, inter cetera, recensere, quae Rigordus de eo retulit. Itaque postquam Rigordus narravit, Parisiensem Academiam eo tempore plurimum floruisse, ut nec Athenis, nec in Aegypto tanta umquam fuerit discipulorum frequentia, sublimiorum etiam disciplinarum cursum conficientium; non modo de trivio, et quadrivio, hoc est trium artium liberalium grammaticae, rhetoricae, et dialecticae, quod erat trivium, sed etiam astronomicae, geometricae, aritmeticae, et musicae; quod quadrivium constituebat, haec addidit: « Fuit » igitur in eadem sacra facultate » (sacrae paginae) studens quidam » Clericus Amalricus nomine, de Territorio Carnotensi, qui cum in arte » logica peritus esset, transtulit se » ad sacram paginam excolendam... » ausus est constanter asseverare » quod quilibet christianus teneatur » credere, se esse membrum Christi, » nec aliquem posse salvari, qui hoc » non crederet: cum igitur in hoc » ei ab omnibus catholicis contradiceretur, accessit ad Summum Pontificem, qui, audita eius propositione, et universitatis scholarum » contradictione, sententiavit contra » ipsum. Rediit ergo Parisios, et » compellitur ab universitate confiteri, quod in contrarium praedictae opinionis suae sentiret. Taedio » ergo, et indignatione affectus, ut » dicitur, aegrotavit, et lecto incumbens decessit in brevi, et sepultus » est iuxta monasterium S. Martini » de Campis. »

Habuit vero Amalricus erroris sui asseclas, qui illi errori post eius mortem etiam alios addiderunt, ut idem Rigordus narrat. Videlicet affirmabant potestatem Patris durasse quandiu viguit lex Mosaica; inde incepisse potestatem Christi; suo vero ipsorum tempore incepisse Spiritus sancti potestatem, cuius per gratiam interiorem, sine actu aliquo exteriori, homines salutem consequantur. Impugnabant praeterea de Baptismo, confessione sacramentali, et Eucharistia, Ecclesiae doctrinam. Eo etiam deveniebant, ut effutirent, quodcumque peccatum, si in virtute charitatis fieret, vere peccatum non esse. Quare nefanda flagitia charitatis nomine committebant, Deum bonum dumtaxat, et non iustum praedicantes. Verum Rigordus ipse narrat, nefariis istis hominibus impune esse non licuisse. Nam refert multos ex iis captos esse, et Philippi Regis iussu combustos fuisse; itemque Amalrici ossa exhumata, et a coemeterio eiecta esse.

Cum non possimus vero longius in his rebus pertractandis immorari, nequimus etiam, vel de libro inscripto *Evangelium aeternum cum introductorio suo,* qui ab Alexandro IV damnatus est, quique circa an. 1254

Parisiis explicari publice coepit, disputationem instituere; vel de libro Guillelmi *de Sancto Amore, de periculis novissimorum temporum* peculiarem tractationem instituere. Legi vero potest Natalis Alexandri dissertatio superius citata. Ea vero, quae Moshemius habet in adnotationibus ad §. 33 et 34 et seq. cap. 2 part. 2 Inst. Hist. Eccl. saec. XIII, inservire opportune possunt ad eos Scriptores cônsulendos, qui fuse de his rebus pertractaverunt.

Praeter ista quae de Lateranensi Canone secundo diximus, mentio etiam facienda est Canonis tertii, quo excommunicatur, et damnatur omnis haeresis, ac iubetur, haereticos damnatos, saecularibus potestatibus, aut eorum Ballivis tradi, animadversione debita puniendos, clericis prius a suis ordinibus degradatis. De hac haereticorum punitione adhibita etiam saeculari potestate, Bellarminus libro tertio de laicis capit. 2, Suaresius doctor eximius inter ceteros legi potest tract. de *Fide* cap. 2. Est praeterea consulenda Natalis Alexandri dissertatio *in Canonem 3 Concilii IV Lateranensis,* in qua fuse de materia huic canoni subiecta agit.

Aliqua nunc sunt de quinto Lateranensis IV Concilii canone significanda, qui Patriarchalium Sedium ordinem, ac praerogativas respicit. De Patriarchalium vero Sedium ordine, ac iuribus pluries loquuti sumus, praesertim in praelectionibus Saeculi IV et V cum de Concilio Constantinopolitano I, et Chalcedonensi Generali egimus. Videlicet in Concilio Constantinopolitano illo decretum esse, secundum locum post Romanum ante Alexandrinum, atque Antiochenum Episcopum Constantinopolitano Episcopo esse tribuendum. In Chalcedonensi vero provincias esse statutas, in quas Novae Romae, seu Constantinopolitanus Episcopus, Patriarchica iura exercere deberet. Vidimus praeterea his canonibus Apostolicam Sedem, ac Leonem Magnum potissimum Chalcedonensi decreto isti restitisse, et illum constanter impugnasse.

Iam vero de hac re canon quintus Lateranensis Concilii IV Generalis agit, atque ita ordinem Patriarchalium Sedium constituit, ut secundus locus post Romanum Episcopo Constantinopolitano, tertius Alexandrino, quartus Antiocheno tribuatur. Canonis enim illius haec verba sunt: « Constantinopolitana primum (post » Romanum), Alexandrina secundum, » Antiochena tertium, Hierosolymi- » tana quartum locum obtineat. » Statuitur quoque in eo canone, ut « postquam illarum Sedium Antisti- » tes a Romano Pontifice acceperint » Pallium, quod est plenitudinis of- » ficii pastoralis insigne, » reliqua munia ibi recensita obeant Patriarchae, Crucis signum ante se ferant, exceptis locis, in quibus Pontifex Romanus praesens adsit, vel Legatus eius utens insigniis Apostolicae dignitatis. Statuitur etiam ut ex provinciis omnibus singulorum patriarchali potestati subditis, appellatio ad Patriarcham interiici possit, qua tamen appellandi ad Patriarcham facultate, nulla ratione Apostolicae Sedis supremae potestati derogari, aut detrimentum afferri potest circa recipiendas ex quolibet Ecclesiastico iudicio appellationes, et circa ius definitivam de eiusmodi iudiciis, quacumque ex orbis terrarum parte profectis, sententiam pronunciandi.

Agitur etiam in eo canone de Pallio his Antistitibus ab Apostolica Sede tribuendo. De ea re autem sunt haec breviter notanda, ut intelligatur, quae ante Pallii consequutionem ii agere nequeant, quibus Pallium tribuendum esse ius Canonicum praescribit.

Itaque de ista re haec perpendenda sunt. Certe illorum probari sententia non potest, qui existimaverunt, quod ad Patriarchas spectat, canonem hunc quintum Lateranensem, ubi commemorat Patriarchas, quibus Pallium tribuendum esse dicit, intelligendos esse tantummodo Patriar-

chas Latinos, qui bellorum sacrorum occasione in patriarchalibus vetustis sedibus fuerant constituti. Nam praeter cetera, obstant huic sententiae ea, quae Benedictus XIV *de Syn. dioec. lib. 13 cap. 15 n. 9* de ea re pertractat, et Sacri Consilii Christiano nomini propagando responsis, ac Sedis Apostolicae agendi ratione confirmat, quae Patriarchis Orientalibus etiam Pallium largitur ad normam cap. *Antiqua* de privilegiis.

His vero statutis, quae de Patriarchis quoque Orientalibus canonem quintum Lateranensem intelligi debere demonstrant, illud etiam quaeri hoc loco potest, videlicet, quid vetetur exerceri ab iis Archiepiscopis ex. gr. aliisque, qui nondum Pallio donati fuerint. Huic autem quaestioni haec subiici possunt.

Profecto in cap. *Quod sicut* de electione, taxative, et non demonstrative tantum, ut Berardius explicat *comment. in ius canon. univ. tom. 1 pag. 125,* significantur, quae Metropolitani facere non possunt, Pallio nondum accepto: « Convocare, scilicet, concilium, conficere chrisma, » dedicare Basilicas, ordinare clericos, et Episcopos consecrare.» Rousselius item hist. iurisdict. pontificiae *lib. 2 cap. 2 n. 17,* habet: « Canonico » iure cautum est, ut Archiepiscopo » non liceat sine Pallio convocare » concilia, conficere chrisma, dedicare basilicas, ordinare clericos, et » quaecumque sunt Ordinis exercere, » sed ea tantum, quae in iurisdictione consistunt. » Ex quibus concludi iure potest, Archiepiscopos ex. gr. non hactenus Pallio donatos, ea, quae Ordinis sunt, gerere prohiberi.

Potest autem hoc ea etiam ratione confirmari, quod in cap. *Suffraganeis* de electione tribuitur his Archiepiscopis delegare alteri Episcopo Suffraganei sui consecrationem; et cap. 1 *de Translat. Episcoporum* tribuitur, ut possint Suffraganeorum electionem confirmare. Haec enim ostendunt, Praesules, de quibus agimus, Pallio nondum accepto, quae iurisdictionis sunt, exercere posse, non autem ea, quae Ordinis esse intelliguntur. Velim autem illud hic animadverti, etsi Archiepiscopi Pallio hactenus non donati, inter cetera, non possint iure communi convocare concilia, concessum id tamen iis quandoque fuisse Apostolicae Sedis auctoritate. Huius autem rei, ut cetera praeteream, exemplum affert Concilii Provincialis Baltimorensis factum, anno 1829 habiti, quod Archiepiscopus Iacobus Whitfieldius nondum Pallio insignitus indixit, et habuit ex Apostolicae Sedis concessione. Ut vero de hoc celeberrimo Concilii IV Lateranensis canone loquendi finem faciamus; statui omnino debet, in eo perspicuum et solemne Ecclesiae decretum, Sede Apostolica probante, editum contineri, quo, memorato superius ordine, Patriarchales Sedes sunt numeratae, de qua re diu antea, et graves ob causas magna fuerat pertractata controversia.

Quae nunc attulimus, ostendunt etiam, ut opinor, quae sit, et quanta, quam iure canonico Pallium continet, auctoritas. Possemus vero exemplis pluribus demonstrare quanto semper in honore Episcopi habuerint Pallii de corpore D. Petri sumpti consequutionem. Sed ut omittamus reliqua, commemorabimus tantummodo hoc loco S. Malachiae quondam Armacani in Hibernia Archiepiscopi exemplum. Ostendit profecto eius vita a D. Bernardo scripta quanto studio ille voluerit ab Innocentio II Romano Pontifice pro se, pro Tuamensi, aliisque Hiberniae Archiepiscopis Pallium impetrare; id, quod eius in Galliam ad Innocentium II ob eam rem postulandam anno 1137 iter, et accepta a Pontifice Pallium concedendi promissio declarat, quem honorem Hibernis istis Archiepiscopis Eugenius III Romanus Pontifex impertitus est.

Sed non est hic impune praetereunda illa agendi, ac scribendi ratio Palmerii in opere de Christi Ecclesia, quod anno 1839 Anglice edidit.

Affirmat enim ex hoc facto patere, tum primum in Hiberniam Romanos Pontifices supremam potestatem suam exercere coepisse. Verum hoc, quod scriptor ille confidenter affirmat, prorsus cum Ecclesiastica Hiberniae historia pugnat.

Nam ut brevi res persuadeatur, atque ex certissimis historiae monumentis confirmetur, Hiberniae Clerum, ac Populum, ab ea aetate, qua S. Patritius ad illam gentem Christo comparandam a S. Caelestino I Romano Pontifice in Hiberniam saeculo quinto missus est, semper Apostolicae Sedis auctoritati devinctam omnino fuisse, haec primum generatim commemorabo, quae Ven. Beda habet lib. 2 cap. 3 hist. Angl. ad annum 635. « Porro, inquit, gentes » Scottorum, quae in Australibus Hi» berniae insulae partibus moraban» tur, iamdudum ad admonitionem » Apostolicae Sedis Antistitis, Pascha » canonico ritu observare didicerunt.» Refert praeterea Beda lib. 2 cap. 19 Episcopos Hiberniae anno 640 ad Pontificem Severinum de eadem re scripsisse; et Hibernorum epistolae Ioannem IV electum Pontificem Severini successorem respondisse, quod responsum eo loco affert, cuius initium est: « Dilectissimis, et Sanctis» simis Tomiano, Columbano, Cro» mano etc. »

Neque vero ostendi tantummodo potest, a vetusta illa aetate, in eo solum capite universalis disciplinae, Hibernos secundum Romani Pontificis mentem se gessisse. Nam de aliis etiam Ecclesiasticis institutis omnibus eam semper fuisse apparet illius gentis agendi rationem, quae catholicorum in ceteris regionibus erat, atque esse debet, ut omnem, scilicet, erga Apostolicam Sedem observantiam exhiberet. Etenim in canonibus, qui ab Auxilio, Patricio, Secundino, et Benigno Episcopis conditi fuerunt, quique prout videri potest apud Waraeum, sunt antiquissimi, haec habentur: « Si quae quaestiones in hac » insula oriantur, ad Sedem Apostoli» cam referantur.» In canonibus vero S. Cummiani, qui Scriptor Hibernus saeculo septimo floruit, apud Dacherium haec statuuntur: « Ut si, scili» cet, fuerint causae maiores, iuxta » decretum Synodicum, ad Caput ur» bium sint referendae. » Haec, ut apparet, ad Synodicum Sardicense decretum, atque ad Innocentii I Romani Pontificis de ea re Victrico Rothomagensi anno 404 scriptas litteras pertinent, prout in praelectionibus *Saeculi IX cap. 86* ostendimus.

His denique haec alia duo perspicua, et gravia testimonia adiungemus, quae rem, de qua agimus, luculentius confirmare possunt. Scilicet in epistola S. Columbani *de tribus Capitulis* ad Bonifacium IV Romanum Pontificem, qui anno 608 pontificatum suscepit, haec leguntur: « Nos enim, ut ante dixi, devicti » sumus cathedrae S. Petri. Licet » enim Roma magna est, et vulga» ta, per istam cathedram tantum, » apud nos est magna, et clara; pro» pter Christi geminos Apostolos vos » praecellentes estis; et Roma orbis » terrarum caput est, et Ecclesia» rum. » Nescio profecto utrum clarius de singulari Hiberniae gentis erga Sedem Apostolicam devotione dici testimonium potuerit. Huius tandem, ut reliqua omittantur, unionis observantiae, ac devotionis est etiam manifestum testimonium in actis Synodi anno 680 a S. Agathone Romae habitae contra Monothelitas. Etenim haec in iis habentur: « Placuit haec » inferenda iubere. Wilfridus Epi» scopus Eboracensis pro omni aqui» lonari parte Britanniae, et Hiber» niae insulis, veram et catholicam » fidem confessus est, et subscriptio» ne sua corroboravit. » Haec vero omnia nisi gravissima sint ad demonstrandum, perpetuo ex tempore, quo S. Patricius Hiberniam catholicam reddidit, Episcopos, totumque Clerum Hiberniae, ac omnem illam gentem Sedi Apostolicae, et Romanis Pontificibus addictissimam, devinctamque fuisse; nihil erit, ut ar-

bitror, in Historia, quod monumentorum auctoritate evinci possit.

Est celeberrimus praeterea canon vicesimus primus Concilii IV Lateranensis Generalis, in quo de sacramentali confessione quolibet saltem anno facienda, et de Eucharistiae sacramento in Paschate saltem suscipiendo statuitur. Sunt autem haec Canonis istius verba: «Omnis utriusque sexus fidelis, postquam ad annos discretionis pervenerit, omnia sua solus peccata confiteatur saltem semel in anno, proprio Sacerdoti, et iniunctam sibi poenitentiam studeat pro viribus adimplere, suscipiens reverenter, ad minus in Pascha, Eucharistiae Sacramentum; nisi forte de consilio proprii sacerdotis, ob aliquam rationabilem causam ad tempus ab eius perceptione duxerit abstinendum: alioquin, et vivens ab ingressu Ecclesiae arceatur, et moriens christiana careat sepultura.... Siquis autem alieno sacerdoti voluerit iusta de causa sua confiteri peccata, licentiam prius postulet, et obtineat a proprio sacerdote, cum aliter ille ipse non possit solvere, vel ligare.»

Animadvertendum est etiam hoc loco, idem Concilium Lateranense IV Generale canone I qui incipit *Firmiter*, et quo Fidei Catholicae expositio continetur, definivisse de Eucharistiae Sacramento, in eo Christi «Corpus, et Sanguinem sub speciebus panis, et vini veraciter contineri, *transubstantiatis* pane in Corpus, et vino in Sanguinem potestate divina.»

Audiendum est nunc ex Moshemii ore, ac verbis *in Inst. Hist. Eccl. Saeculi XIII part. 2 cap. 3* §. *2*, loco, scilicet, superius citato, quanam ratione de decretis istis Lateranensis Concilii, haec Ecclesiae dogmata respicientibus, haeretici obloquantur. «Religionem (Moshemius ait) Innocentius in Concilio Lateranensi, novis quibusdam dogmatibus, seu, ut vulgo loquimur, *fidei articulis* augebat. Nempe cum nondum una omnium, et eadem esset sententia de modo praesentiae Corporis, et Sanguinis Christi in sacra coena, nullaque clara, et evidenti lege definitum esset quemadmodum credendum esset, Innocentius illam opinionem, quae communis hodie est totius Ecclesiae Romanae, unice veram esse pronuntiabat, atque ipsum *Transubstantiationis* vocabulum antea ignotum consecrabat. Deinde credere iubebat, iure divino praeceptum esse, ut quilibet peccata sua Sacerdoti confiteatur, et enumeret; quod quidem antea nonnullorum doctorum, non vero publica Ecclesiae fuerat opinio. Ad hoc enim tempus, etsi peccatorum confessio necessaria putabatur, liberum tamen erat utrum Deo aliquis soli, et animo, an vero Sacerdoti, et ore, peccata confiteri vellet. Utrumque vero hoc dogma, pro divino, iubente Innocentio, receptum, multa peperit instituta, ac scita tam sacris libris, quam primae christianae rei aetati plane ignota, et ad mentes magis superstitione imbuendas, quam sanandas apta.»

Est perspicuum haec a Moshemio iactari ad haereticas, quibus addictus erat, sententias defendendas, minime vero ignotum ei fuisse, dogmata ista non a Concilio Lateranensi IV primum inducta, sed perpetuo catholicae Ecclesiae dogmata fuisse. Secus enim praeter damnatae doctrinae defensionem, summae etiam ignorantiae Moshemius ista confidenter effundens redargui posset. Non est vero instituti nostri, adductis ex S. Scriptura, atque ex perpetua Ecclesiae traditione, et decretis, utrumque dogma catholicum propugnare. Id autem sapientissimi Theologi invicte fecerunt, in quorum libris reperiuntur demonstrata ea omnia, quae ad catholicam de his dogmatibus Religionis nostrae doctrinam vindicandam spectare possunt.

Illud potius his haereticorum di-

cteriis refellendis erit hic opportunum, ut obiiciatur, videlicet, huic iactantiae, Ecclesiae universae auctoritas, qua demonstretur, quae fuerit quacumque Catholicae Religionis aetate, de his doctrinae capitibus eiusdem Ecclesiae sententia. Satis autem erit ad hoc efficiendum ad Concilii Tridentini decreta provocare, quae quidem praeter infallibilem, qua praedita sunt, auctoritatem, ostendunt etiam quid sapientissimi Patres exploratum habuerint in his rebus, ex universa depromptum veterum monumentorum inquisitione. Nam quanta sapientia, quantaque sedulitate ea omnia perpensa in synodo fuerint, quae decretorum materiam constituere poterant, satis aperte demonstrat Concilii eiusdem Tridentini ab Cardinali Pallavicinio praeclara litteris commendata historia.

Itaque ad dogma quod pertinet de *Transubstantiatione* panis in Corpus, et vini in Sanguinem D. N. I. C. in Eucharistia, ita docet Concilium Tridentinum *sess. 13 de Eucharistia cap. 4:* « Quoniam autem Christus » Redemptor noster, Corpus suum, » id, quod sub specie panis offerebat, » vere esse dixit; ideo persuasum » semper in Ecclesia Dei fuit, idque » nunc denuo sancta haec Synodus » declarat, per consecrationem panis, » et vini, conversionem fieri totius » substantiae panis in substantiam » Corporis Christi Domini Nostri, et » totius substantiae vini in substan- » tiam Sanguinis eius; quae conver- » sio convenienter, et proprie, a san- » cta Catholica Ecclesia transubstan- » tiatio est appellata. »

Atque haec quidem de dogmate Transubstantiationis. Nunc de sacramentalis confessionis doctrina, quae Concilium Tridentinum definierit referamus. Videlicet *sess. 14 de Poenitentia cap. 5* Synodus Tridentina haec habet: « Ex institutione Sacra- » menti Poenitentiae iam explicata, » universa Ecclesia semper intellexit, » institutam etiam a Domino inte- » gram peccatorum confessionem, et » omnibus post baptismum lapsis, » iure divino necessariam exsistere. » Haec vero probant non aliquorum Ecclesiae doctorum privatam hanc, sed universae prorsus Ecclesiae sententiam fuisse; neque in Ecclesia dubium, aut liberum umquam esse existimatum, num ad peccatorum post baptismum patratorum veniam consequendam satis esset Deo soli peccata ista confiteri.

Declarat praeterea Concilium Tridentinum eodem loco, quae recta, ut ita dicam, sive Moshemii, sive omnium quorumcumque huius generis scriptorum confutandis huiusmodi commentis gravissima sunt. Ait enim: « Cum a sanctissimis, et antiquissi- » mis Patribus, magno, unanimique » consensu, secreta confessio sacra- » mentalis, qua ab initio Ecclesia » Sancta usa est, et modo etiam uti- » tur, fuerit semper commendata, » manifeste refellitur inanis eorum » calumnia, qui eam a iure divino » alienam, et inventum humanum » esse, atque a Patribus in Concilio » Lateranensi congregatis initium ha- » buisse, docere non verentur. Ne- » que enim per Lateranense Conci- » lium Ecclesia statuit, ut Christi- » fideles confiterentur, quod iure di- » vino necessarium, et institutum » esse intellexerat, sed ut praece- » ptum confessionis saltem semel in » anno ab omnibus, et singulis, cum » ad annos discretionis pervenissent, » impleretur. Unde iam in universa » Ecclesia cum ingenti animarum fi- » delium fructu observatur mos ille » salutaris, confitendi sacro illo, et » maxime acceptabili tempore qua- » dragesimae. »

Est quidem hominis proprium Lutheranae sectae addicti, ea ratione loqui, qua Moshemius loquitur de dogmate Transubstantiationis, veluti si, usque ad Concilii Lateranensis IV tempora, non constaret in Ecclesia de huius dogmatis certitudine. Sed apud catholicum quemque gravissimum theologum, qui de Eucharistiae Sacramento scripserit, apertissimam

ille reperiet huius placiti sui confutationem. Ex iis vero intelliget, hanc fuisse perpetuo Ecclesiae fidem, quam deinde Concilium Trident. sess. 13 de Eucharistia canone 2 sub anathematis poena propugnavit; in sacrosancto, scilicet, Eucharistiae Sacramento non remanere substantiam panis, et vini, una cum Corpore et Sanguine Domini nostri Iesu Christi, sed fieri mirabilem illam, et singularem conversionem totius substantiae panis in Corpus, et totius substantiae vini in Sanguinem, manentibus dumtaxat speciebus panis, et vini; quam quidem conversionem Catholica Ecclesia aptissime Transubstantiationem appellavit. Utile est inter cetera consulere opus eruditissimum, alio loco a nobis commemoratum, atque inscriptum: *La perpetuité de la foi de l'Eglise Catholique, touchant l'Eucharistie contre le livre du Sieur Claude ministre de Charenton.* In eo enim opere, dum constans, et perpetua Ecclesiae fides propugnatur de vera, reali, ac substantiali Corporis et Sanguinis Christi praesentia in Eucharistia, ostenditur etiam, hanc, quam diximus, perpetuam de Transubstantiationis mysterio fidem Ecclesiae fuisse. Legi quoque potest *epistola 7 et seqq.* Ioannis Francisci Mariae Lepappe Trevernii Episcopi Argentinensis tom. 1 operis inscripti: *Discussion amicale sur l'établissement, et la doctrine de l'Eglise Anglicane, et en général sur la Réformation,* ubi id, quod dicimus, etiam ipse manifeste evincit.

Ad alteram vero calumniae partem, quae respicit Confessionem sacramentalem, quam usque ad Concilii Lateranensis IV Generalis decretum, liberam fuisse Moshemius affirmat, « utrum Deo aliquis soli, et animo, » an vero sacerdoti, et ore fieri vel» let; » in hoc etiam Theologi ostendunt perpetuam Ecclesiae doctrinam fuisse, quam Concilium Tridentinum sess. 14 de Poenitentia canone 6 anathemate inflicto asseruit, confessionem, videlicet, sacramentalem institutam, et ad salutem necessariam esse iure divino.

Habet autem Natalis Alexander dissertationem 14 *in saec. Eccl. 13 de Sacramentali Confessione,* qua dissertatione fuse, graviter, atque erudite, quatuor libros Ioannis Dallaei Calviniani contra catholicam hanc veritatem refellit. Illa possunt etiam consuli, quae pluribus in locis nos ipsi pertractavimus de ista re, scilicet *tom. 1 cap. 27 praelect. ex saec. tertio,* cum de controversia egimus Christianos in persequutione lapsos respiciente; vel *eodem tom. cap. 32* cum de poenitentia canonica disputavimus, ac Ioannem Georgium Walchium refutavimus contendentem, secretae sacramentalis confessionis originem ex publicae confessionis immutatione, vel abrogatione deducendam esse; et simul significavimus quanta sapientia Pius VI Pontifex Maximus anno 1784 condemnaverit librum a Ioanne Valentino Eybelio Vindobonae editum, atque inscriptum: *Quid continent documenta antiquitatis christianae de auriculari confessione;* quo libro ille effutiebat, confessionem hanc antiquitati incognitam fuisse, et posterius humanum inventum existimari oportere; vel denique cum eiusdem t. 1 c. 49 de Nectarii Episcopi Constantinopolitani facto Poenitentiarium Presbyterum abrogantis loquuti sumus, et nullum grave ex eo facto argumentum derivare posse evicimus ad denegandam Sacramentalis Confessionis divino iure institutam obligationem. Potest denique, ut cetera praeteream, consuli opus I. A. Moehlerii ex germanico idiomate gallice redditum a F. Lachatio, cui inscriptio est: *La Symbolique, ou exposition des contrariétés dogmatiques entre les Catholiques, et les Protestants, d'après leurs confessions de foi publiques tom. 1 lib. 1 cap. 4,* quo loco de symbolis istis sacramenta respicientibus pertractavit.

Quae mox tradidimus, perspicuam continent memoratae calumniae con-

futationem. Quod spectat vero ad ea canonis memorati verba, Confessionem sacramentalem, saltem semel in anno, faciendam esse *proprio sacerdoti*, quo sensu ea sint intelligenda, digna est inter cetera, quae consulatur Natalis Alexandri *dissertatio 4 in saec. 13 de sensu canonis Omnis utriusque sexus;* qua dissertatione ostendit, ac propugnat eam sententiam, iis scilicet verbis designari Parochum, salva semper Summi Pontificis in toto orbe, et Episcoporum in suis dioecesibus auctoritate, ita ut, qui rite peccata sua, semel in anno ipsis, aut Presbyteris ad confessiones sacramentales excipiendas approbatis confessi fuerint, canoni *utriusque sexus* satisfecisse censendi sint.

Praecipitur etiam in canone illo, ut *ad minus in Pascha Eucharistiae sacramentum reverenter suscipiatur.* Audiendus autem est hoc loco Petrus Blesensis sermone 16, qui plures quasi gradus Eucharistiae suscipiendae frequentiae describit. « Nam in prima, inquit, Ecclesia » quotquot intererant consecrationi » Eucharistiae, communicabant eidem : postquam autem crevit nu» merus fidelium, nec omnes acce» dere ad Eucharistiam visum est, » statutum est, ut saltem diebus do» minicis fideles communicarent. Cum » vero paleae subcrescentes coepe» runt cooperire granum, et multo» rum refriguit charitas, decretum » est, ut saltem per tres solemnita» tes in anno fideles communicarent » in Paschate, Pentecoste, et Natali. » Nunc autem quia dies mali sunt, » et omnes fere declinaverunt, non » audeo dicere ex praecepto Eccle» siae, sed ex tacita permissione in» troductum est, ut semel in anno » congregentur in Ecclesia ad com» municandum; quod praeterire fas » non est. »

Hoc autem Petrus Blesensis idcirco ait, *non audere se dicere ex praecepto Ecclesiae, sed ex tacita permissione introductum esse,* quia cum ille scriberet, celebratum adhuc non fuerat Concilium IV Lateranense Generale, quod anno 1215 habitum est. Nam floruit hic scriptor ab anno 1160, ad 1200, ac fuit primum canonicus Bituricensis, tum Bathoniensis in Anglia, deinde Londinensis Archidiaconus, et Archiepiscopi Cantuariensis Cancellarius, ac Regis ipsius Angliae Procancellarius. Debemus vero, ut arbitror, nobis in hac re multum gratulari, qui, licet magnum videamus ac teterrimum Religioni Catholicae bellum recenti memoria indictum fuisse, sacramentorum tamen frequentiam permagnam esse conspicimus, et hoc esse in more positum apud benemoratos quosque catholicos, ut sacramentum poenitentiae atque Eucharistiae magna frequentia suscipiant.

CAPUT XXV.

DE CONCILIO LUGDUNENSI I GENERALI, SEU OECUMENICO XIII.

Cum alia praecipua, quae huius saeculi historiam Ecclesiasticam respiciunt, peculiari loco simul exponere statuerimus, ut quae ad rerum hac aetate gestarum notitiam imprimis opportuna sunt, in his praelectionibus non desint; nunc de duobus aliis Conciliis generalibus, quae hoc eodem saeculo celebrata fuerunt, agendum putamus. Itaque Innocentius IV, qui antea Sinibaldus Fliscius praeclaro genere Genuae natus, an. 1243 Pontifex Maximus creatus fuerat, anno 1245 Concilium Generale Lugduni habuit, quod Oecumenicum XIII dici solet.

Hoc Concilium ab Innocentio IV Pontifice indictum ita fuerat, ut illius celebrandi praefinita esset festa dies S. Ioannis Baptistae, prout constat ex epistola eiusdem. In brevi autem notitia huius Concilii, quae

legitur in collectione Harduini, habetur: « Cum Dominus Innocentius » Papa IV ad partes Galliae propter » multa pericula, quae imminebant » Generali Ecclesiae, se transtulis- » set, Concilium advocavit apud Lug- » dunum, et in Vigilia Petri Apo- » stoli, Concilio convocato, in maiori » Ecclesia, Dominus Papa, missa ce- » lebrata, locum eminentiorem ascen- » dit. Imperator vero Constantinopo- » litanus sedit ad dexteram, et qui- » dam alii principes Graeci sederunt » ad sinistram, et Diaconus Cardina- » lis Vicecancellarius magister Mar- » tinus Neapolitanus cum Notariis, » Auditore, et Correctore, Capella- » nis, Subdiaconis, et quibusdam » aliis. Inferius vero sic Praelati se- » derunt. Ex opposito tres Patriar- » chae, Constantinopolitanus ad dex- » teram, Antiochenus, Aquileiensis; » licet de Aquileiensi contentio orta » sit, tamen illum locum obtinuit. » Imperator Constantinopolitanus, » qui aderat, Balduinus erat, cum » quo etiam interfuit Raymundus » Comes Tolosanus. » Ex eadem notitia habemus, numerum Praelatorum fuisse 140, etsi nullus ex Germania ob Friderici causam adfuerit.

Constat vero ex eadem notitia quid in eo Concilio sit gestum. Nam ibi refertur: « Tunc Dominus Papa » incepit *Veni Creator Spiritus*, et » illo hymno communiter ab omnibus » decantato, dixit *Dominus vobis-* » *cum*, et responderunt omnes: *et* » *cum spiritu tuo. Oremus*. Aegidius » Cardinalis dixit *flectamus genua;* » Octavianus respondit *levate:* et sic » dixit Dominus Papa propriam ora- » tionem, qua dicta, Galeatius Ca- » pellanus incepit Litanias; iis ex- » pletis et dicta a Pontifice oratio- » ne, idem Innocentius sermonem in- » stituit, desumpto argumento ex » verbis illis: *secundum multitu-* » *dinem dolorum meorum in corde* » *meo consolationes;* explicavit au- » tem dolores quinque. Primum de » deformitate Praelatorum, et Sub- » ditorum. Secundum de insolentia » Saracenorum, qui dicebantur Hie- » rusalem occupasse, et evertisse se- » pulcrum Domini. Tertium de schi- » smate Graecorum, praesertim cum » Graeci schismatici regiones circa » Constantinopolim vastarent, et urbi » ipsi imminerent. Quartum de sae- » vitia Tartarorum, qui Hungariam » occupaverant, nec Christianorum » ulli pepercerant. Quintum de per- » secutione Friderici Imperatoris. »

Post haec autem adducta apparet, quae huius Concilii celebrandi causae fuerint. Ut memoratis enim dolendi rationibus Pontifex mederetur, Concilium haberi debere declaravit. Itaque Pontifex sermone finito iussit legi litteras, quibus multa Fridericus Ecclesiae promiserat, sed non servaverat. Thaddaeus de Suessa Imperialis Curiae iudex Imperatoris partes patrocinatus studuit illum excusare. Sed Pontifex ipse Thaddaeum refutavit. Atque ita primae sessioni finis impositus est.

Quae in secunda sessione gesta sunt, ea ferme omnia referuntur ad accusationes contra Fridericum ab Episcopis allatas. Deinde ut prorogaretur tertia sessio, vehementer laboravit Thaddaeus, asserens Imperatorem ipsum Concilio adfuturum. Itaque Pontifex eam prorogavit. Sed ubi constitit Imperatorem non venire, sessionem habuit, « in qua ordi- » navit octavam Nativitatis Beatae » Mariae Virginis Sacro Concilio ap- » probante; » quod scilicet celebrandae eius octavae votum emiserant Cardinales post Caelestini IV mortem, cum Pontificis electio a Friderico impediretur; « deinde Dominus » Papa, prout in eadem notitia con- » tinetur, quasdam constitutiones, » quae pro recuperatione Terrae San- » ctae, ac alias, quae pro subsidiis » Romani Imperii, et etiam alias, » quae contra Tartaros factae fue- » rant, fecit legi. » Quibus verbis canones intelliguntur, seu capitula 17 quae exstant, et isti narrationi subiiciuntur.

Sunt autem haec, quae materia

his canonibus subiecta comprehenduntur. Videlicet primus, secundus, et octavus canones agunt de rescriptis. Tertius de electione et electi potestate. Quartus de officii potestate iudicis delegati. Quintus de iudiciis. Sextus de litis contestatione. Septimus de dolo, et contumacia. Nonus de eo, qui mittitur in possessionem causa rei servandae. Decimus de confessis. Undecimus de appellationibus, et recusationibus. Duodecimus de sententia excommunicationis. Decimus tertius de usuris. Decimusquartus de subsidio Imperii Constantinopolitani. Decimusquintus, ut Praelati suos subditos excitent ad sacrum bellum iuvandum. Decimus sextus contra Tartaros, ut qui Poloniam, Russiam, et Hungariam infestabant, coercerentur. Ultimus de Cruciata. Non defuerunt qui arbitrati sint, non omnia haec in eadem sessione confecta esse, sed quod in illa essent lecta, et Patrum approbatione firmata, ideo eo loco posita fuisse. Praeter haec in eadem notitia refertur, omnia Ecclesiae Romanae privilegia Pontificem explicare fecisse, idest authentica forma conscribi, et Praesulum omnium, qui aderant, sigillo obsignari.

Haec quidem, quae cursim significavimus, ostendunt luculenter ex ipsa inscriptione sua, quantae sint gravitatis ea rerum capita, de quibus Concilium hoc Generale Lugdunense I decreta sua condidit; et quot fuerint in eodem Concilio statuta, quae ad ecclesiasticam praesertim iurisprudentiam illustrandam spectant. Commentaria vero quae a doctissimis viris de his decretis scripta sunt, demonstrant quanta sapientia ea fuerint a Concilio constituta. Non est autem necesse hic iterum referre, quae alio loco de sacris expeditionibus agentes ostendimus, ut appareat quam iusta de causa Concilium Lugdunense decreta fecerit de imperio Constantinopolitano iuvando, et de Palaestina a Paganorum potestate liberanda. Etenim quae tunc pertractavimus, evincunt, quantum Religionis, et civilis etiam Reipublicae interesset, eam urbem, et Terram Sanctam tueri. Neque minoris erat momenti, regiones alias, de quibus Concilium egit, ab iis periculis arcere, in quae incursiones Barbarorum, illas, ac Religionem in iisdem obtinentem adduxerant. Itaque ista tantummodo significasse satis erit, ut debita propter decreta superius memorata Concilio laus tribuatur.

Quod spectat vero ad Friderici Imperatoris causam, qui in Concilio iterum anathemate mulctatus est, et ab imperio depositus; superius cap. 20 iam significavimus, quam mala fuerit Friderici agendi ratio; quamobrem a Gregorio IX Pontifice iam excommunicatione perculsus, et ab omnibus veluti publici boni, atque Ecclesiae persequutor habitus est. Legendus vero inter ceteros Raynaldus ad annum 1245, quo loco fuse de tota hac re in Concilio gesta pertractat, atque inde apparebit quanto numero, et quam gravia Fridericus patraverit, ut ad memoratam sententiam contra eum ferendam deventum sit, quae ubique deinde iustissima reputata est.

Est vero audiendum ab Innocentio ipso in epistola ad Monachos Cistercienses quomodo res in Concilio discussa, ac pertractata fuerit; eam autem epistolam, quam Parisius habet in . ist. Angl., refert Raynaldus l. cit. n. 69. « Non vos moveant, Innocentius ait, imperitorum, et veritatis ignarorum, precamur, obloquia, ut a nobis, quasi praecipitanter putetis, et absque deliberato Fratrum Nostrorum, et multorum peritorum moroso consilio contra ipsum Fridericum fuerit sententiatum. Non enim meminimus umquam causam cum tanta deliberatione, et diligenti examinatione fuisse excussam, et peritorum atque sanctorum mentibus libratam exstitisse; adeo, quod in secretis aliqui fratrum nostrorum induerunt personam Advocati pro ipso, aliqui

» autem personam adversantis; ut » ex obiectionibus, et responsionibus » inquirentium, et disputantium, ut » solet in scholis, causae veritas ra» dicitus, hinc, indeque discuteretur. » Nec aliquam viam invenimus sine » Dei iniuria, et gravi eius offensa, » et Ecclesiae eiusdem laesione, et » nostrarum conscientiarum vulnere, » aliter procedendi, quam ut proces» simus, licet inviti; et eiusdem lae» soris miseriae condolentes. Parati » igitur sumus in hac causa, et pro » illa usque ad mortem stare, et pro » ea, et in ea tam omnes fratres no» stri, quam nos mori immutabiliter » pro causa Dei, et eius Ecclesiae di» micantes. » Haec, et alia, quae ad hanc ipsam rem confirmandam afferri possent testimonia, ostendunt luculenter, negotium totum post permagnam in Concilio peractam deliberationem absolutum fuisse. Legi vero potest Natalis Alexandri dissertatio 5 in Hist. Eccl. saec. 13 de hac re; legenda praeterea sunt hoc loco, quae in opere suo pluries citato scripsit de materia ista tota eruditissime cl. Gosselinius.

Animadverti hic illud quoque potest, in sententia ista contra Fridericum pronuntiata, quam Raynaldus totam affert, licet gravissima omnia, quorum reus Fridericus evaserat, crimina, ac scelera recenseantur, nihil tamen ibi dici, ex quo colligi possit, Fridericum scelestissimi illius, atque impii consilii reum iudicatum fuisse, ut illi libro assentiri potuerit, qui scriptus dicitur *De tribus Barattatoribus, seu de tribus impostoribus*, qui totum mundum deceperint, inter quos D. N. I. C. per summum nefas numerari debeat. Hanc accusationem ipse Fridericus antea a se reiecerat. Consulendus vero est eruditissimus Hieronymus Tiraboschius Tom. 4. *Historiae Litteraturae Italicae,* loco ubi de *Petro de Vineis* pertractat. Refert memoratus hic praeclarus vir scriptores, qui hanc rem illustrarunt. Ostenditur autem ex iis, neque Fridericum, neque Petrum de Vineis gente Capuanum, qui ingenio, ac doctrina ex infimi generis conditione ad illustrem in Friderici aula gradum perductus est, et summa apud Principem gratia, atque auctoritate valuit, huius libri, cuius exsistentia quoque dubia plurimum est, scriptorem fuisse. Hoc autem opportunum est notare, quia, si Petrus de Vineis posset existimari istius libri scriptor, haec accusatio posset fortasse quoque in ipsum Fridericum reverti. Adiungi etiam debet, Petrum de Vineis pro Friderico ad Concilium Lugdunense venisse.

Antequam de Concilio Generali Lugdunensi I finem loquendi faciamus, restat illud quoque commemorandum, quod respicit Innocentii IV factum, qui in eodem concilio statuit, ut *rubro galero,* seu rubeo pileo S. R. E. Cardinales ornarentur. Id, inter ceteros, memoriae prodidit Nicolaus de Curbio, qui praesens adfuit, in memorati Pontificis Innocentii IV vita cap. 21. « Interim, in» quit, Pontifex post Concilium (Lug» dunense scilicet Generale), anno » secundo (hoc est proximo, nam » mense Novembri an. 1246 Innocen» tius cum S. Ludovico IX Francorum » Rege colloquium Cluniaci habuit), » Cluniacum ivit cum Rege Franciae, » et ipsius fratribus loquuturus, ubi » Domini Cardinales capellos rubeos » receperunt, sicut in ipso concilio » fuerat ordinatum. » Agit vero erudite de insigniis istis purpureis, quibus S. R. E. Cardinales ornati sunt, praeter ceteros scriptores, Ludovicus Thomassinius *De veteri, et nova Ecclesiae disciplina* tom. 1 part. 1 lib. 2 cap. 113, ubi ostendit quanto iure, his illustribus ornamentis Cardinalatus amplissima dignitas praedita sit, ac refert etiam quae ad alias purpureas, sacrasque vestes, quibus induuntur Cardinales, spectant. Atque ut ostendat, nonnisi per iniuriam de hoc ornamentorum splendore detrahi posse, inter cetera, quae profert, exemplum etiam affert ex S. Caroli Borromaei vita desumptum, qui « pur-

» puram suam spectabat veluti incitamentum ad martyrium. Immo » Cardinalibus ipse aliis inusitatos » illos honores exhibebat, sibique ab » aliis exhiberi volebat, qui vulgo » eis impenduntur ab Optimatibus » etiam, Principibusque, ut vel Principes, et Reges ipsi, Christum, » Christique Ecclesiam in suis ministris tanto religiosius venerarentur. » Vir autem sanctissimus, et tum alio quolibet virtutum genere, tum humilitate cordis, ac demisse de se sentiendi spiritu praeclarus, intelligebat profecto, ornamentorum istorum splendorem cum christianae perfectionis, qua ipse excellebat, institutis componi posse.

Fuse Thomassinius praeterea memorato libro, cap. 113, 114, 115, 116 de Cardinalatus eminentissima dignitate pertractat, et quae ille disputat, tum ad alia plura de ea re, tum ad id praesertim sunt opportuna, ut intelligatur, iure Cardinales Romanae Ecclesiae, non modo Episcopos, sed Presbyteros etiam, atque Diaconos, superiorem in Conciliis quoque Generalibus locum, et gradum obtinere ante ceteros quosque Episcopos, prout in Concilio I Lugdunensi Oecumenico, atque in posterioribus factum esse videmus. Ad hanc autem rem evincendam, dignus est, praeter ceteros, ut legatur eruditissimus Franciscus Antonius Zaccaria in *Antifebronio* parte 2 lib. 5 cap. 2, quo loco docte, graviterque Febronium ipsum refellit, qui non solum improprie, atque imperite de Cardinalatus origine, et Cardinalitiae dignitatis amplitudine scripserat cap. 2 operis sui *de statu Ecclesiae* etc., sed etiam conquestus erat de hac, quam Cardinales obtinent super Episcopos praeeminentia. Ostendit videlicet Zaccaria quam iuste id Cardinalibus competat, qui prout Card. Bellarminus animadvertit *lib. 1 de Clericis cap. 16,* soli sunt atque exclusivi Romani Pontificis Electores, quique sub Pontificis Maximi auctoritate, sacrum Ecclesiae Senatum constituunt, atque ad decernendum de praecipuis Ecclesiae negotiis, et ad ipsas Episcoporum causas iudicandas a Summo totius Ecclesiae capite adsciscuntur.

Haec, quae breviter significavimus, confirmantur perspicue Benedicti PP. XIV auctoritate ac testimonio lib. 3 de Syn. Dioecesana cap. 10 n. 1. Nam postquam de gradus praecedentia Episcopis ubique generatim tribuenda loquutus esset Pontifex, hac ratione de Cardinalibus sermonem suum prosequutus est: « Aliud » est de Synodis, inquit, sive Generalibus, sive Nationalibus, quibus » una cum Episcopis simul intersint » S. R. E. Cardinales. Hi siquidem, » etsi Episcopali careant charactere, » ob eorum tamen officii, ac dignitatis praestantiam, Episcopis praeferuntur, supra quos sedisse legimus in Concilio Lugdunensi I sub » Innocentio IV, in cuius actis habetur tom. 7 Collectionis Harduini » col. 378: *Ad dexteram, et in eminentioribus locis sederunt Episcopi Cardinales, ex altera vero Presbyteri Cardinales, Archiepiscopi, » et Episcopi post eos.* In Concilio » quoque Lugdunensi II anni 1274 » sub Gregorio X omnibus antelatos » Episcopis, et Metropolitis legitur » *apud Raynaldum ad eundem annum n. 3.* Eandemque loci praerogativam Cardinalibus delatam in » Concilio Florentino ex eiusdem » actis liquet.... Nec mirum est, Cardinalibus, qui supremi Ecclesiae » Moderatoris Consiliarii sunt, eique » tamquam membra suo capiti adhaerent, hanc tribui praeeminentiam, » quum in Ecclesia Constantinopolitana eandem obtinuerint septem » Diaconi Cruciferi; quin immo etiam » Syncelli, hoc est, simplices Clerici, » aut Monachi, familiares, et commensales Patriarchae, qui loco superiori in Synodis sedebant, quemadmodum ad rem observat Christianus Lupus *in schol. et not. ad » can. Concil. tom. 2 pag. 1474, et » tom. 3 pag. 441.* Durum nihilomi-

» nus visum est Henrico Archiepi-
» scopo Cantuariensi, sibi regni pri-
» mati, atque Apostolicae Sedis Le-
» gato nato iuxta text. *in cap. 1 de*
» *offic. Legat.* anteponi *Ioannem*
» *Kemp* Archiepiscopum Eboracen-
» sem ab Eugenio IV purpura de-
» coratum, cui propterea cedere re-
» cusavit. Verum quum excitatam ab
» Henrico de praecedentia quaestio-
» nem resciverit Pontifex, litteris ad
» eundem datis, primum in sedendo
» locum honoremque supra quosvis
» Episcopos et Archiepiscopos Cardi-
» nali adiudicavit; quae quidem Eu-
» genii litterae, in quibus Cardina-
» litiae dignitatis eminentia summo-
» pere celebratur, referuntur *a Ray-*
» *naldo ad an. 1439 n. 40,* a Car-
» dinali Iacobatio *De Conciliis lib. 1*
» *pag. 35,* exstantque *Bullar. Rom.*
» *pag. 21 tom. 3 parte 3.* Latae ta-
» men ab Eugenio sententiae non
» acquievit Archiepiscopus Gnesnen-
» sis Regni Poloniae Primas , qui
» paucis post annis, idest anno 1449
» in comitiis Petricoviensibus, de loci
» praerogativa contendit cum Cardi-
» nali *Sbigneo* Episcopo Cracoviensi,
» quam tamen Nicolaus V iterum
» Cardinali asseruit, ut narrat cita-
» tus *Raynaldus ad an. 1449 n. 8;*
» quumque Archiepiscopus ad Regem
» provocasset, negavit Rex, se posse
» causam pertractare, quam Summus
» Pontifex sua sapientia terminave-
» rat, sicut prosequuntur *Spondanus*
» *ad eund. an. n. 14, et Cromerus l. 22.*

CAPUT XXVI.

DE CONCILIO LUGDUNENSI GENERALI II, SEU OECUMENICO XIV.

Cum Pontifex Maximus B. Gregorius X esset, habitum est, an. 1274 Lugduni II Generale Concilium, quod Oecumenicum XIV fuit. Indictum est ab eodem Pontifice, prout probant litterae plures ab eo ad illud convocandum scriptae.

Constituerat vero Pontifex die prima Maii anno 1274 Concilii initium fieri debere ; sed prima sessio die 7 eiusdem mensis habita est. Gregorius autem tres attulit causas Concilii huius convocandi in alloquutione, quam coram Patribus habuit. « Pro subsidio scilicet Terrae » Sanctae, et super unione Graeco» rum, et super reformatione morum, » prout dicitur in notitia, seu actis eiusdem Concilii. Ptolemaeus Lucensis in Hist. Eccl. lib. 23 c. 3 narrat: « Numerus Praelatorum, qui » interfuerunt concilio, fuit quingen» torum Episcoporum, Abbatum se» ptuaginta, aliorum Praelatorum » mille. »

Ad concilium illud veniebat etiam praeclarum aetatis suae, sanctitatis et sapientiae lumen D. Thomas Aquinas, de quo Ptolemaeus idem cap. 8, « Recedens, inquit, de Neapoli, ubi » degebat, et veniens in Campaniam, » ibidem graviter infirmatur, et quia » prope locum illius, nullos conven» tus Ordinis Praedicatorum habebat, » declinavit ad unam solemnem Ab» batiam, quae dicitur Fossam No» vam, et quae Ordinis erat Cister» ciensis, in qua sui consanguinei , » Domini de Ceccanio erant Patroni, » ibique sua aggravata est aegritudo, » unde cum multa devotione, et men» tis puritate, et corporis, qua sem» per floruit, quamque ego probavi, » quamque novi, qui suam saepe con» fessionem audivi, ac ipsius auditor » fui, ex hac luce transiit ad Chri» stum. » Ait etiam, monachos tradere, illum ante mortem « recitasse » symbolum, et doctrinam suam ex» posuisse in manus Romanae Eccle» siae. »

Summus vir alius, doctrina simul et sanctitate praeclarus ad Concilium vocatus est D. Bonaventura, atque is, vel a prima Concilii sessione iam Cardinalis erat, et inter

Cardinales sedebat. Nam in memorata superius notitia refertur: « In » sedibus aliis a latere dextero Pon» tificis sederunt Domini Ioannes » Portuensis, et S. Rufinae, Petrus » Tusculanus, Vicedominus Praene» stinus, Fr. Bonaventura Albanen» sis, Episcopi Cardinales. » Verum cum gravissimo Reipublicae Christianae detrimento, atque in magno bonorum omnium dolore, idem S. Bonaventura ad quintam Concilii sessionem decessit. De qua re in eadem notitia post narratam quartam sessionem haec leguntur : « Eodem « anno et mense, die dominico 15 « eiusdem, hora matutinali obiit « clarae memoriae Fr. Bonaventura » Albanensis Episcopus, qui fuit homo » eminentis scientiae et eloquentiae, » vir sanctitate quidem praecipuus, » qui sepultus est ipso die dominico, » in loco Fratrum Minorum Lugduni, » cuius exequiis interfuit Dominus » Papa cum omnibus Praelatis, qui » erant in Concilio, et tota Curia, » et Fr. Petrus Ostiensis Episcopus » celebravit Missam, etc. »

Quae vero Sixtus IV et V affirmarunt, S. Bonaventuram praefuisse Concilio, ea de privatis, non de publicis sessionibus, et conciliaribus intelligendum esse, bene admonuit Wadingus, cum his Gregorius ipse Papa praefuerit.

Prout significata superius notitia, seu Acta Concilii continent, Synodus habita est « in maiori Ecclesia » S. Ioannis, iniuncto prius quinta die » ante sessionem, scilicet secunda » eiusdem mensis omnibus Praelatis, » et Capellanis ieiunio triduano. » Absolutum vero fuit sessionibus sex. In prima sessione praemissis precibus allocutus est Patres Gregorius, et sequentem sessionem indixit. In secunda sessione habita die 18 Maii, « Lectae sunt constitutiones (ait no» titia) pro zelo fidei, et licentiati » sunt omnes Procuratores Capitu» lorum, ac Abbates, et Priores non » mitrati, exceptis illis qui fuerunt » nominatim ad Concilium evocati.» Inter primam et secundam sessionem, Gregorius Praelatis divisim apud se congregatis, proposuit, et obtinuit, decimas redituum Ecclesiasticorum ad sex annos. Haec autem, quae acta Concilii memorant, subsidia, praesertim tributa sunt ad Terrae Sanctae causam, defensionemque prosequendam. Ante diem vero sequentis sessionis acta subdunt: « Hieronymus, » et Bonagratia Ordinis Minorum, » qui Nuncii missi fuerant pro Ro» mana Ecclesia ad Graecos, mise» runt quasdam litteras Domino Pa» pae de quibus multum gavisus est.» Hae vero litterae eo praesertim referebantur, quod legati isti nuntiarent, se quamprimum esse Lugdunum adventuros, atque una secum adesse Graecorum Nuncios, qui verbo, ac litteris suam erga Romanam Ecclesiam observantiam contestarentur, et concordiam cum Ecclesia Latina, Michaelis Palaeologi Imperatoris, atque Graecorum Praesulum nomine instaurarent. Habuit vero D. Bonaventura orationem ad Synodum de ea re. Wadingus ad annum 1274 fuse de his, inter ceteros, pertractavit.

Die septima Iunii anno 1274 tertia sessio celebrata est, in qua Constitutiones aliquae lectae, et Pontifex « dedit licentiam omnibus Praelatis, » quod possent exire Lugdunum, et » elongare se usque ad sex leucas; » diem alterius sessionis non prae» fixit propter dubium adventum » Graecorum. » Etenim prope diem adventuri erant Imperatoris Graecorum Legati; qui tandem die 24 eiusdem mensis Lugdunum ingressi sunt. Iis vero « Praelati omnes ob» viam facti, deduxerunt eos ad Pa» latium Papae; ab eodem Papa stante » in aula cum omnibus Cardinalibus, » et multis Praelatis ad pacis oscu» lum honorifice sunt recepti, et iis » repraesentarunt litteras Impera» toris Graecorum bullatas bulla au» rea, et alias litteras Praelatorum; » et dixerunt, quod veniebant ad » omnimodam obedientiam Sanctae » Romanae Ecclesiae, et ad recogni-

» tionem fidei, quam ipsa Ecclesia » tenet, et primatum ipsius. » Quae omnia in recensitis Concilii actis leguntur.

Quid vero deinde gestum in Concilio sit, ex iisdem actis referemus. Die scilicet 28 « In festo Sanctorum » Apostolorum, Dominus Papa celebravit in maiori Ecclesia S. Ioannis Lugdunensis coram omnibus » Cardinalibus et Praelatis Concilii. » Lecta est epistola, in Latino, et » Graeco, et cantatum Evangelium » per Dominum Ottobonum in latino, et quendam Diaconum Graecorum, in habitu, in quo Graeci » solent cantare in Graeco. Postea » vero cantatum est symbolum in » Latino incipientibus Cardinalibus, » et Episcopis, qui sicut Cantores, » seu Primicerii, tenuerunt chorum » in cantu, et prosequentibus Canonicis eiusdem Ecclesiae. Post hoc » vero praedictus Patriarcha, cum » omnibus Graecis Archiepiscopis de » Calabria, et Poenitentiariis Domini » Papae, qui linguam Graecam noverant, cantaverunt solemniter in » alta voce praedictum symbolum, » et quando ventum est ad articulum » illum, *qui a Patre Filioque procedit,* solemniter, et devote ter cantaverunt.» Praeterea subdunt acta, Patriarcham, Archiepiscopos, et Logothetam cum aliis cantasse graece laudes solemnes Papae; Missam vero per Papam fuisse completam stantibus Graecis iuxta altare. Haec vero omnia erat opportunum adnotare, ut ritus in solemni Pontificis Maximi Missa servari solitus, legendi, videlicet, epistolam, et evangelium latine, et graece, intelligatur luculentius quantae sit gravitatis, et vere Graecos ad unitatem catholicam revertentes, hunc ritum grato animo sequutos esse, quo suam cum Ecclesia Latina concordiam, et erga Pontificem Maximum observantiam solemni ratione contestarentur. His vero gestis, cum die 3 Iulii absoluta fuisset causa Henrici Geldrensis Episcopi Leodiensis, qui, Pontificis decreto, ob gravissimas causas Episcopatu secundum canones privatus est; id quod etiam de Friderico Abbate S. Paulli in Urbe statutum fuit; die 5 Iulii « Nuncii Tartarorum Regis » repraesentaverunt se Domino Papae in camera sua, exsistentibus ibi » omnibus Cardinalibus, et multis » Praelatis, quibus etiam familia Cardinalium, et Praelatorum de mandato Domini Papae obviam exierunt. »

Cum dies octava esset Sanctorum Apostolorum, quarta sessio habita est, « sedentibus Legatis Imperatoris Graecorum a latere dextero post » Cardinales. Papa narravit, Graecos » libere venire ad obedientiam Romanae Ecclesiae nihil temporale » petendo, de quo multum dubitabatur. »

Quae gesta sunt in hac sessione post Legatorum adventum, ea spectant praecipue ad rationem explicandam, qua, solemni decreto, unio Graecorum cum Romana Ecclesia restituta est. Constabat vero, tum ex rebus antea a Latinis, praesertim sub Gregorio IX, de isto tam gravi negotio cum Graecis pertractatis; tum ex litteris Michaelis Palaeologi Imperatoris, et Graecorum Antistitum; tum denique iuramento a Legatis iurato, Graecos veram Romanae Ecclesiae fidem de Spiritus sancti processione etiam a Filio, Primatum iurisdictionis Romani Pontificis, ac reliqua omnia doctrinae catholicae capita credere, et accipere, et schisma, quo usque ad illud tempus Ecclesia afflicta fuerat, detestari. Itaque tunc solemniter unionis restitutio proclamata, ac sancita est, et in permagna Concilii totius gratulatione, a Pontifice oratione habita, Deo Optimo Maximo gratiae actae sunt. Abstineo ab his confirmandis facta testimoniorum recitatione. Essent enim ferme tota huius sessionis acta referenda, si haec quae significavi, testimoniis singillatim allatis demonstrari oporteret.

Scilicet cum Graecis B. Grego-

rius X, et Concilium Lugdunense II ita egit, quemadmodum Ecclesiam Latinam semper id egisse docet Benedictus XIV in celeberrima Encyclica, seu Constitutione sua, cuius initium est *Allatae sunt* diei 26 Iulii 1755 tom. 4 Bullarii eiusd. n. 48. Inquit autem Pontifex: « Ecclesiasti-
» cae historiae ignarum se proderet,
» qui nesciret, ita cum Orientalibus
» unionem peractam, firmatamque
» fuisse, ut dogma processionis Spi-
» ritus sancti a Patre et Filio re-
» ciperent, atque adeo licitam fuisse
» admitterent additionem vocis *Fi-*
» *lioque* factam symbolo, ut panem
» non minus fermentatum, quam azy-
» mum, Sacramenti Eucharistiae ma-
» teriam esse faterentur; ut dogma
» Purgatorii, visionis beatificae, ac
» Primatus Romani Pontificis ample-
» cterentur; uno verbo omnem cu-
» ram collatam fuisse, ut errores ca-
» tholicae fidei adversi evelleren-
» tur, numquam vero id actum esse,
» ut venerabili Orientalium ritui de-
» trimentum ullum inferretur. »

Consideranti vero ea omnia, quae ante Concilii Lugdunensis II celebrationem gesta sunt in ista causa, et quae cum Concilium haberetur, circa negotium istud evenerunt; apparet facillime, quam sint a veritate facti aliena, quae Potterius affirmat *tomo 2 de Ecclesiae spiritu* etc. *cap. 20;* quo loco universam istam restitutam cum Ecclesia Latina concordiam tribuit timori, quo Michael Palaeologus perculsus fuerit ob cruciatas expeditiones, quo metu adductus, id omne sibi faciendum esse iudicaverit, quod Gregorio X Pontifici Maximo placere posse intellexisset. Bella enim cruciata non poterant timoris eiusmodi causam ullam Imperatori Graeco afferre. Deinde ad concordiam ineundam, de qua diu antea disputatum fuerat, ventum tandem est post diuturnas Pontificis Maximi curas, ac labores. Quod si deinde Graeci promissis non steterunt, id non probat, eo tempore, quo concordiae restitutio decreta est, sine metu, et cum omni, quae requirebatur, libertate, negotium pertractatum non fuisse. Praetereo quae memorato loco Potterius dicit de Spiritus sancti processione. Ita enim Potterius loquitur in re perspicua, ut nisi dici debeat, eum Catholicae Ecclesiae fidem de hoc dogmate impugnare; necessario prorsus sequeretur, eundem scriptorem in summa rei, de qua confidenter loquitur, ignoratione versari.

Quid praeter negotium de Graecorum unione cum Ecclesia Latina restituenda peractum sit in memorata quarta Concilii Lugdunensis II sessione, continetur in actis, de quibus supra mentionem fecimus. Hoc est, de Legatorum adventu Abaghae Regis Tartarorum Gregorius Synodum certiorem fecit: « Dominus Pa-
» pa alloquutus est Concilium pau-
» cis verbis, et dixit inter alia, qua-
» liter Rex Tartarorum misit Nun-
» cios cum litteris ad eum, et Con-
» cilium, qui Nuncii stabant ad op-
» positum Domini Papae ad pedes
» Patriarcharum; et mandavit legi
» litteras ipsius Regis Tartarorum
» per quendam Capellanum. » Non est necesse, adductis monumentis ostendere, Legatos istos a Rege Abagha missos non fuisse fidei causa; sed quod optaret Rex foedus cum Christianis inire. Hoc enim manifeste continent litterae ipsae ab Rege scriptae, et Gregorii X ad Abagham epistola post Concilium absolutum missa, quae apud Labbeum, et Harduinum legi possunt. Quae vero apud Tartaros, iis, de quibus nunc loquimur, proximisque temporibus circa Religionem evenerint, Raynaldus, et Spondanus, aliique Scriptores referunt. Ex his autem Regis Tartarorum Legatis unus, et eiusdem socii duo, a Petro de Tarantasia Ordinis Praedicatorum, tunc Episcopo Ostiensi, qui deinde Innocentius V Pontifex Maximus fuit, die 16 Iulii, antequam quintae Sessionis initium fieret, solemniter baptizatus est, quibus Pontifex, prout in actis legitur,

« fecit fieri vestes de scarlato, seu » quisquiliatas more Latinorum.»

Cum vero in quarta Sessione lectae fuissent Regis Tartarorum litterae, « Dominus Papa iterum alloquutus est Concilium paucis verbis, et indixit aliam Sessionem (quintam videlicet) ad diem Lunae undecimam (nonam legi debet) eiusdem mensis, et aliam ad diem Martis sequentis, non tamen praecise, quia dixit, si commode posset, in quo dixit se debere finire Concilium, et sic dissoluta est quarta Sessio. » Verum quintae Sessionis initium ad diem decimam sextam mensis Iulii dilatum est. Proposita enim est a pontifice sub finem quartae Sessionis Constitutio de electione Romani Pontificis, in qua de Comitiis Pontificiis in Conclavi a Cardinalibus habendis lex lata est; de qua lege nonnulla diximus cum de Concilio III Lateranensi Generali egimus, in quo Pontificis electionis negotium totum S. R. E. Cardinalibus reservatum fuit. Iam vero constitutionis istius facta propositio occasionem attulit, ut quintae Sessionis initium ad octo alios dies differretur. Res enim tantae gravitatis non brevem postulavit tractationem. Haec vero constitutio, cuius exordium est *Ubi periculum,* ab omnibus probata, in Sessione quarta cum pluribus aliis edita est, et habetur n. 2 inter canones Concilii II Lugdunensis Generalis.

Itaque die 16 Iulii habita est quinta Sessio Concilii, postquam proxima die solemnia parentalia D. Bonaventurae nuper demortui absoluta fuissent, in qua sacra caeremonia peragenda memoratus Episcopus Ostiensis de eiusdem D. Bonaventurae laudibus orationem habuit « et praedicavit proposito themate: *Doleo super te Frater mi Ionatha:* multae » lacrimae, et gemitus ibi fuerunt.» Antequam vero quintae huius Sessionis initium fieret, Nuncius Tartarorum, prout superius retulimus, baptismate donatus est cum duobus sociis suis. Tum impletis, quae de more erant peragenda, quatuordecim constitutiones, seu canones recitati sunt. Iis autem lectis Pontifex ipse de D. Bonaventurae virtutibus, et funere alloquutus est Synodum, « et mandavit omnibus Praelatis et omnibus Presbyteris per totum mundum, ut quilibet eorum unam Missam deberet cantare pro anima ipsius, et aliam pro animabus omnium aliorum, qui mortui sunt adveniendo, stando, seu redeundo ad Concilia, sive ad Concilium. Et quia propter baptismum Tartarorum, et lectionem constitutionum hora tarda videbatur, continuavit aliam Sessionem in crastinum, scilicet decimam octavam eiusdem mensis Iulii, et sic dissoluta est quinta Sessio. »

Postrema igitur Concilii Lugdunensis II Generalis Sessio die 16 Iulii celebrata est, in qua prout Acta referunt, « In continenti Dominus Papa intravit Ecclesiam indutus omnibus Pontificalibus vestimentis; ascendit pulpitum, et nonnulli alii Praelati : lectae sunt constitutiones. » Orationem postea Pontifex habuit, qua graviter de necessitate emendandae ecclesiasticorum vitae verba fecit, qua facta emendatione, neque necessarium esse affirmavit, decreta de moribus reformandis promulgare. Multa se animo volvere ad consequendam hanc emendationem, et multa statuturum se esse in posterum, quibus id consequeretur: rerum enim copiam in Concilio tractatarum impedivisse, quominus id in Concilio effici posset. Tum illa sunt omnia absoluta, quae ad Conciliorum rite celebrandorum normam statuta iamdiu fuerant. Legi vero possunt in Raynaldi annalibus quae legationem a Rodulpho Romanorum Imperatore electo missam respiciunt, de qua re non in Concilio, sed in Cardinalium Consistorio pertractatum est.

Quod spectat vero ad Graecos, scimus, illos a Gregorio X donis dein-

de cumulatos in Patriam remissos fuisse. Quo vero diligentius, et studiosius prospiceret unionis, et concordiae initae conservationi, ac securitati, gratulatorias litteras scripsit ad Michaelem Palaeologum Graecorum Imperatorem, eiusque filium primogenitum Andronicum, et ad Graecos Antistites, quibus litteris, quam feliciter negotium illud absolutum esset commemorabat, ac praeterea vehementer eos hortabatur, ut a schismate in posterum vehementer abhorrerent, et Catholicae Ecclesiae fidem perpetuo constanter tuerentur. Imperator vero Michael, atque eius filius Andronicus Gregorio Pontifici litteras scripserunt, quibus de unione restituta gratulabantur, et de sua ob hanc rem perfectam laetitia perspicuum testimonium dicebant. Praeter istas vero laetitiae significationes, dedit operam Imperator ut pax inita effectum suum consequeretur; atque ea removenda curavit, quae unioni servandae videbantur imprimis esse periculosa. Inter quae illud praecipuum fuit, ut a Iosepho Patriarcha unionis hoste infensissimo, se expediret. Itaque illum ad dignitatem patriarchalem derelinquendam, atque ad vitam in monasterio agendam compulit; eidem vero in patriarchali Sede Constantinopolitana sufficiendum providit Ioannem Veccum, magnae Ecclesiae Chartophylacem (hoc est, prout Dufresnius habet t. 1 parte 2 *in Glossario* etc., Monumentorum custodiae Praefectum, quae dignitas erat Ecclesiastica, et Palatina), qui cum antea errori, ac schismati deditus fuisset, deinde post controversiam materiamque totam diligenter perpensam, catholicae unionis studiosissimus evaserat. Tum in eos omnes, sive Clericos, sive Laicos etiam Optimates viros graviter animadvertit, quos unioni adversari, et illam perturbare conari intellexit. De his autem videri possunt quae, tum Raynaldus, ac Spondanus, tum Natalis Alexander diss. 7 in saec. 13 et 14 exposuerunt.

Satis ista sunt de ratione, qua de rebus Graecorum schisma respicientibus actum est in Concilio Lugdunensi II Generali. Cum vero certum omnino sit, hanc Synodum vere oecumenicam fuisse, apparet, publico totius Ecclesiae iudicio schisma sublatum eo tempore fuisse. Oecumenicam vero prorsus fuisse hanc synodum, prout Natalis Alexander in memorata dissertatione 7 art. 2 inter ceteros animadvertit, perspicua, atque omnibus explanata res est, cum Pontificis Maximi iussu, ac litteris, undique fuerint ad Synodum habendam convocati Episcopi; cum tanto praeterea numero ii ad Synodum venerint; cum Synodo Pontifex perpetuo praefuerit; cum omnia rite, et secundum canones, atque in permagna tranquillitate ibi gesta sint; cum denique illam Sedes Apostolica probaverit, atque eam Ecclesia catholica inter oecumenicas Synodos semper habuerit. Quae res, inter cetera, constat ex professionibus fidei, in quibus ad ostendendam fidei catholicae protestationem, concilia Oecumenica commemorata sunt, quorum fidem tenendam esse in iis affirmatur, et Lugdunense istud concilium in serie conciliorum de fide agentium numeranda, recensitum est.

Quomodo vero in posterum, mortuo Michaele Palaeologo, et in Andronici II eius filii imperii initio, contra unionem initam vis illata sit, longum esset hic diserte referre. Sed ne rem praeteriisse penitus videamur, Leonis Allatii eruditissimi viri tantummodo locum quendam afferam ex opere eius inscripto: *Ioannes Henricus Hottingerus fraudis, et imposturae manifestae convictus*, cap. 20, quo de vocis *Filioque* additione facta symbolo, plura recenset ad hanc rem illustrandam opportuna, scilicet: « Georgius Cyprius Pa-
» triarcha Vecco suffectus, cum suae
» factionis hominibus concordiam ini-
» tam, alio, atque alio modo dissol-
» vit. Rem prolixe narrat Georgius
» Metochita, et Pachymeres. Insepul-

» tus iacuit Michael Imperator. Vec-» cus de throno eiectus custodibus » traditur. Metochita, et Meliteniota » carceribus includuntur, in quibus » et vitam pro unitate dogmatis ob-» ierunt, ob hanc solam causam de-» positi, quod Michaelis tempore Mis-» sae Latinorum interfuerint. » Tum de tumultu ipso ad rem gerendam excitato Allatius subdit: « Georgius » Cyprius Latinis parentibus ortus, » ob ambitionem, et affectatum Pa-» triarchatus honorem, concordiam, » quam antea enixe procuraverat, et » dogma, quod impense defenderat, » veri, piique dogmatis desertor, foe-» difragus manifestus oppressit, et » nomen hostium professus, scripto, » factoque, quam antea profitebatur, » Ecclesiam Catholicam conculcavit. » Imperator ipse Andronicus (vir im-» becillitate, crudelitate nimia, et » timiditate notus) officiis Pontificio-» rum coniunctus, eorum sententiam » non improbat: vi tamen, et neces-» sitate infimae, ac sordidissimae ple-» beculae coactus, quae atrocissima » illi minabatur, et fasces ac coro-» nam imperii denegabat, ni prius in » ambone magnae Ecclesiae adversus » Michaelem Patrem anathema dice-» ret, minis, et tyrannidi concutien-» tium omnia tumultu cessit, et im-» minenti tempestati obsecundavit. »

Essent nunc referenda quae pertinent ad canones in Concilio Lugdunensi II editos, quique in ius canonicum, in Sextum decretalium librum relati fuerunt. Canones autem isti numero 31 promulgati sunt; quorum primus de Summa Trinitate et Fide Catholica decernit; alter de Romani Pontificis electione, tertius usque ad octavum de electione, et de iis agit, quae electionem respiciunt ad dignitates, vel gradus alios, et ad causas spectant, quae pertractari possunt circa electionum eiusmodi materiam. Tum canonibus nono, decimo, undecimo, ac duodecimo plura alia statuuntur, quae opportuna sunt ad abusus in iis causis pertractandis amovendos, et animadvertitur in eos, qui contra fecerint. Canone decimotertio, et decimoquarto legitimae, atque ad animarum curam utiliter faciendae Parochialium Ecclesiarum collationi consulitur. Decimusquintus est de temporibus ordinationum, et ordinandorum qualitate. Decimus sextus de Bigamis. Decimus septimus, et octavus de officio iudicis ordinarii. Decimus nonus de postulando. Vicesimus de his, quae vi, metusque causa fiunt. Vicesimus primus de praebendis, et dignitatibus. Vicesimus secundus de rebus Ecclesiae non alienandis. Vicesimus tertius de religiosis domibus Episcopo subigendis. Vicesimus quartus de censibus et procuratione. Vicesimus quintus de immunitate Ecclesiarum. Vicesimus sextus, et septimus, de usuris. Vicesimus octavus de iniuriis et damno illato. Vicesimus nonus de sententia excommunicationis. Tricesimus, ut relationis beneficium ad cautelam in generali interdicto locum non habeat. Tricesimus primus securitati consulit eorum, quibus censurae exercendae committuntur.

CAPUT XXVII.

DE GUELPHIS ET GIBELLINIS.

Facta praecipua recensentes, quae saeculo XIII evenerunt, non possumus ea penitus praeterire, quae ad notissimas *Guelphorum*, et *Gibellinorum* factiones pertinent, quae non modo cum civili, sed etiam cum Ecclesiastica huius aetatis, ac posteriorum temporum historia sunt coniuncta. Quoniam vero Martini IV praesertim Pontificatus tempore eae factiones acrius agere, et dimicare coeperunt, significabimus primum,

*

quae susceptum a Martino IV Pontificatum respiciunt.

Itaque cum Nicolaus III Pontifex Maximus die 22 Augusti anno 1280 mortuus esset, diuturnum fuit, et valde turbulentum, quod consequutum est, interpontificium usque ad diem 22 Februarii anni 1281, quo tandem aliquando Viterbii Simon de Brion Gallus, Presbyter titulo Caecilia, Pontifex electus est, qui nomen suscepit Martini IV. Tanti autem erant motus, quibus ob factiones varias Urbs Roma perturbabatur, ut is debuerit non Romae, sed Urbiventi die 23 Martii consecrari. Legendus Raynaldus ad annum 1281 n. 3 et seqq., quo loco plura de Martini IV virtute continentur. Inter cetera, refert Raynaldus S. Antonini testimonium 3 part. tit. 20 c. 4, ubi haec habentur: « Post vacationem Sedis quimestrem electus fuit » in Papam is, qui dictus fuit Martinus IV natione Gallus, Patria » Turonensis (Bria oriundus in agro » Turonensi), etsi non nobili genere » secundum carnem, tamen moribus » generosus et magnanimus, et a cupiditate pro se, vel suis, alienus, » Ecclesiasticique iuris zelator... cum » germanus eius ad ipsum accessisset gratia visitationis, et congratulationis, sperans aliquid ab eo » forte magnum obtinere, quam citissime eum remisit ad propria cum » modicis muneribus, et moderatis » expensis. » Haec autem virum ostendunt veteris abstinentiae amantem; atque alia simul possent adduci, quae illum ab omni Pontificatus adipiscendi ambitione immunem, prout nonnulli insinuare visi sunt, in quorum opinionem Scriptores operis de ratione temporum epochas recte computandi, proclives esse videntur.

In praedecessorum Martini IV Pontificatus historia, atque inter ceteros in Nicolai III vita, argumenta habentur, quibus demonstrari potest, Romanos Pontifices, factiones superius memoratas extinguere conatos esse; sed quod ii sibi proposuerant, consequi non potuerunt, et affirmari iure potest sub Martini IV praesertim, atque eius successorum pontificatu, Guelphorum, et Gibellinorum factiones gravius saeviisse; atque Italiam praecipue, caede, et sanguine, diu eorum opera redundasse. Sunt vero significanda ea, quae in harum factionum historia praecipua esse videntur. Legenda autem est Cl. Muratorii dissertatio 51 in Antiquitates Italicas, in qua, opportuna ad hanc rem assequendam notitia praesto est.

Haec vero ex memorata Muratorii dissertatione referam, quae ad rem explicandam, satis esse possunt. « Originem, inquit, ex Germania traxere factiones istae... a diutinis » fere simultatibus, quae intercessere » inter Conradum Salicum Imperatorem in Villa Guebelinga, aut » progenitum, aut dominum, eiusque » posteros masculos Henricos Imperatores, et Fridericum I eiusque » liberos per feminam ab ipso Conrado descendentem ex una parte; » et ex altera lineam illam Estensis » familiae, quae saeculo Christi XI » in Germaniam per Guelphonem » Azonis Magni Marchionis Atestini » filium translata, Guelphae inclytae » olim familiae facta heres, Ducatibus Bavariae, et Saxoniae diu praefuit. Haec autem familia... Guelphonum nomine olim propagato, » occasionem praebuit adhaerentibus » sibi, ut Guelphos se appellarent, » aut ab aliis appellarentur, quum » contra Friderico I eiusque descendentibus faventes Gibellinorum nomenclatura distinguerentur... Dixi » inter Principes Guelphicae, et Wibelingicae stirpis aemulationem a » maioribus acceptam viguisse. Et » sane quot irae, quot bella inter » ambas hasce nobilissimas familias » per duo ferme saecula continuata » fuerint, non Germania solum, sed » et Italia persaepe sensit, quum in » hac etiam provincia tum Gibellini » sanguinis Imperatores, tum Wel-

» phae Estenses duces saepe fuerint » versati, multisque etiam ditionibus potirentur. Saeculo tamen XII » quamquam in Italia forent, qui » Friderico I Imperatori studerent, » eiusque filiis, et contra qui adver- » sarentur, nondum tamen erupere » Guelphorum et Gibellinorum infe- » sta nomina. Factiones, inquam, in- » valuerunt saeculo ipso XII; sed » subsequenti dumtaxat invidiosas » illas appellationes assumpsisse vi- » dentur. »

Atque haec quidem Muratorius de penitus ipsa prima Guelphorum ac Gibellinorum origine erudite refert. Quod vero ad ea, quae res a factionibus istis patratas proximius respiciunt, ita idem eruditissimus Scriptor prosequitur: « Ego primum au- » dita haec nomina opinor, et sensim » propagata postquam Otto IV an- » no 1209, Imperatoria corona Ro- » mae ab Innocentio III Papa dona- » tus, brevi in Pontificis odium (iu- » stam indignationem scilicet) incur- » rens, anathemate percussus, decli- » nare coepit, eique Pontificia sen- » tentia abrogatum imperium fuit. » Ottoni deiecto, sed suam dignita- » tem viriliter tuenti, continuo In- » nocentius Fridericum II Siciliae » Regem, Friderici I nepotem oppo- » suit... Italicorum animos discordia » tantorum principum mirum in mo- » dum scidit, stantibus his pro Ot- » tone, illis pro Friderico. Exinde » ergo deducta omnino videtur Guel- » phorum, et Gibellinorum appella- » tio. Otto enim IV Henrici Leonis » olim Saxoniae, et Bavariae ducis » inclyti filius ex Guelphis principi- » bus sanguinem suum trahebat, Fri- » dericus vero II per feminam ex » Augusta familia de Gueibelinga, » sive de Weibelingen prodierat. »

Tum refert Muratorius, acrius factiones istas invaluisse, cum ea evenerunt, quae Friderici II contentiones cum Romanis Pontificibus respiciunt, scilicet statim in vulgus plene erupisse odiosa illarum nomina. « Tunc populorum, inquit, illorum » portio, quae in Lombardia, Tuscia, » Ducatu Spoletano, aliisque Italiae » regionibus, Friderico, eiusque filiis » patrocinium praebuere, Pars Im- » perii, et Gibellini appellati sunt; » et contra Pars Ecclesiae, et Guel- » phi qui adversabantur. » Quae vero Muratorius dicit de hoc factionum incremento iis temporibus habito, ea monumentis aetatis ipsius, ad quae ista referuntur, confirmari possent.

Accidisse praeterea quandoque, ut Guelphi pro Pontifice, et Ecclesia non dimicaverint, Muratorius animadvertit, sed pro eventuum mutata fortuna eos stetisse. Verum generatim id obtinuit, ut Guelphi pro Ecclesia, et Romanis Pontificibus dimicare censerentur. Post haec Muratorius prosequitur: « Ita enatis, et in » perniciem Italiae confirmatis dua- » bus hisce factionibus... in sinum » ipsarum urbium eadem discordia » penetravit, sciditque Nobilium » praesertim familias, ita, ut vix » ulla esset quae huiusmodi morbo » non laboraret... Eodem viro affla- » tae vel ipsae familiae in eam de- » venere dementiam, ut nonnumquam » parentes unam, liberi vero alteram » factionem, tempore ipso eodem pro- » fiterentur: et fratres, nedum re- » liqui sanguine, aut affinitate iun- » cti, inter se dissiderent, atque in » perniciosissima non raro odia ra- » perentur. Quid ergo aliud exspe- » ctandum fuit ex tanto animorum, » consiliorumque dissidio, nisi inte- » stinae simultates, exilia, et mutuae » caedes, atque ingens perturbatio » urbium, immo et nonnullarum su- » prema paene ruina? »

Quam diuturna vero fuerit infelix ista, Italiae potissimum, conditio, facile produnt illorum temporum historiae monumenta, quae saeculum XIII ac XIV ea calamitate afflictum praeseferunt, neque saeculum XV ab his dissidiis penitus ereptum fuisse ostendunt. « Et haec » quidem dissidentium populorum ra- » bies, Muratorius ait, potiorem sae- » culi XIII partem, et per totum

» saeculum XIV Italiam fere universam afflixit. Neque ab ea immune » fuit saeculi XV exordium... Verum » post illos annos funestissima haec » pestilentia decrescere coepit... Fa» ctionibus profecto, et ingenti bel» lorum tumultu ne illud quidem sae» culum caruit; attamen aperto no» mine Guelphorum et Gibellinorum » vix quidquam actum est... Tum de» nique ita exolevere, ut ex memo» ria hominum obliterata, in historia » tantum a multo tempore vivant. » Quae ex Muratorio hic attulimus, originem, et etymologiam, progressus, et finem factionis Guelphicae ac Gibellinae significant. Quanta vero doctrina, et eruditione Muratorius, tum in aliis rebus praestiterit, tum praesertim in iis, quae ad Italiae historiam pertinent, omnibus est exploratum. Itaque tale est in his rebus memorati scriptoris testimonium, ac talis auctoritas, ut fidem facere prorsus debeat. Quare haec illi de hoc historiae capite referenti video eruditos gravissimos viros assentiri.

Commemorabo tantummodo Carolum Dufresnium, qui similia tradit, et confirmat in *Glossario* tom. 2 p. 1 pag. 482 et seq., a Conrado scilicet de Wilbelingen Gibellingos, seu Gibellinos, a Welphone vero familiae Bavariae principe Guelphos appellatos. Adducit vero Ottonis Frisingensis hoc testimonium lib. 2 *de gestis Friderici* c. 2: « Duae in Romano orbe apud Gal» liae, Germaniaeque fines famosae » familiae fuere. Una Henricorum » de Gueibelinga, alia Guelphorum » de Altdorffio. Altera Imperatores, » altera magnos Duces producere so» lita. Istae, ut inter viros magnos, » gloriaeque avidos assolet fieri, fre» quenter sese invicem aemulantes, » reipublicae quietem multoties per» turbarunt. » Deinde ex Albertino Mussatio in *Ludovico Bavaro* p. 5 haec subdit: « In duas partes secta » Christianitas erat nostra, ut paucos » invenisse contingens fuerit per hanc » praecipue nostram Italiam, quos » una ex duabus optio non inquina» verit, aut illa, quam aiunt, Gibo» lengo, vel Gelfa. Haec enim a tem» pore Friderici II vocabula, duo » inseparabilia germina, seu potius » pestifera schismata pullularunt, » atque invaluerunt, quae semper » tenuerunt Italiam inquietam. » Tum adducit Chronici Parmensis verba ad an. 1307 apud Muratorium tom. 9 col. 860; quibus confirmatur, Guelphos fuisse « partis Ecclesiae; Gibel» linos vero dictos ab antiquo par» tis de Grisulphis, fuisse partis im» perii. » Concludit denique Dufresnius a vero abesse procul, qui secus scripserunt de harum factionum nomine, et origine; id, quod Bertholdus in tractatu de hac re, Ricordanus Malaspina, Villanius, aliique ostenderunt.

Quemadmodum superius significavimus, praecipue cum Martinus IV Pontifex esset, factiones istae, de quibus hactenus loquuti sumus, acerrime inter se certare coeperunt, et Italiam magna intestini atrocissimi belli calamitate affecerunt. Hoc autem ex tota illius temporis Italiae historia certum est, atque inter cetera, ex annalibus Italiae Muratorii ad annum 1281, et seqq. id colligi potest.

Est vero communis scriptorum omnium veterum sententia de ornamentis singularibus, ac vitae sanctitate, qua Martinus excelluit. Neque sunt (ut cetera omittam) veritati consona, quae de inurbana ratione relata sunt a nonnullis, qua Martinus IV exceperit Panormitanos Nuntios ad eum missos, post acerbam Gallorum cladem, quae *Vesperi Siculi* nomine usurpari solet. Legi vero potest Dominici Mansi eruditissimi viri adnotatio secunda ad annum 1282 Raynaldi n. 13, qua rationes affert, cur inverosimile sit existimandum, cladem istam ex condicto factam esse feria secunda, vel tertia Paschatis Resurrectionis die 30 Martii 1282. Abhorrebat vero prorsus a Pontificis virtute, cum

Nuntiis ad se missis inhumaniter agere. Obiit denique Martinus Perusiae die 28 Martii anno 1285 cum Pontificatum gessisset annos quatuor, et dies quinque. Ad eius tumulum patrata fuisse miracula est etiam memoriae proditum, de qua re Raynaldus ad eundem annum n.12 consuli potest. Pro sua autem erga S. Francisci Ordinem benevolentia, voluit corpus suum ea religiosa veste indutum tumulari, quae Franciscanorum sodalium propria est.

Sed illud certe est imprimis animadvertendum, quam aperte Deus Optimus Maximus, in tantis etiam illis vicissitudinibus suam erga Apostolicam Sedem providentiam demonstraverit. In permagna enim temporum difficultate providit manifeste Ecclesiae suae. Nam Pontifices sapientissimi, ac virtutis laude apud omnes commendati, aestimatione ipsa sua, temporum improbitatem superarunt. Incolumes ii sunt in mediis periculorum fluctibus servati. In cathedra autem ista, in qua omnium Christianorum Pater, et Doctor constitutus est, omnia turbulentis etiam iis temporibus ita pertractata, ac gesta fuerunt, ut Ecclesiae regimini semper ii sapientissime praefuerint. Nam potest iure affirmari, ex Pontificum Romanorum illorum temporum historia patere, eos in his quoque vicissitudinibus, ita tranquille, et pro rei gravitate res Ecclesiae peregisse, atque ea omnia, quae ad fidem tuendam, ad mores, disciplinamque regendam opportuna ac necessaria erant, ita gubernasse, veluti si tranquillitatem publicam nemo turbavisset, atque omnia peragerent tamquam toto orbe pacato, quae ad Ecclesiae bonum procurandum perducere posse viderentur.

CAPUT XXVIII.

DE GREGORII IX DECRETALIUM COLLECTIONE DEQUE ALIIS PLURIBUS, QUAE PRO ECCLESIAE BONO PONTIFICES ROMANI SAECULO XIII GESSERUNT.

Affirmavimus cap. 7, nonnulla alia praecipua historiae Ecclesiasticae capita, aetatem, de qua loquimur, respicientia, peculiari loco simul nos esse expositeros. Id autem faciemus nunc quanta poterimus brevitate. Ac primum dicemus aliquid de consilio a Gregorio IX Pontifice Maximo suscepto, ut Praedecessorum suorum decreta in unum corpus colligerentur, atque ita ad commodiorem in Ecclesia usum proponerentur. Hoc vero consilium, quanta laude dignum fuerit, non est necesse explicare. Patet enim perspicue, eo consilio inito, Canonicae Iurisprudentiae addiscendae, et rebus Ecclesiasticis accurate sapienterque administrandis, expeditiori ratione consultum fuisse.

Itaque Honorio III die 19 Martii anno 1227 Gregorius IX successerat, qui antea Ugolinus appellabatur, et Episcopus Ostiensis erat, cum Pontifex electus est. Innocentii III consanguineus Signiae in Campania natus, Pontifex fuit usque ad diem 21 Augusti 1241 quo mortuus est, cum fere centenarium annum aetatis suae ageret. Laudant plurimum eiusdem praeclara ornamenta scriptores illorum temporum. Huius rei veluti exemplum quoddam satis erit afferre, quae ad calcem perantiqui codicis Vaticani a Raynaldo ad an. 1227 n. 13 relati scripta leguntur: « Innocentium Papam III consanguinitatis tertio gradu attingens, matre » vero de potentioribus Anagninis » exortus, forma decorus, et perve- » nustus aspectu, perspicacis ingenii, » et fidelis memoriae praerogativa, » liberalium artium, atque utriusque

» iuris peritia eminenter instructus, » fluvius eloquentiae Tullianae, sa- » crae paginae diligens observator » et doctor, zelator fidei, disciplina » virtutis, rectitudo iustitiae, sola- » tium miserorum, religionis plan- » tator et cultor, castitatis amator, » et totius sanctitatis exemplar. »

Hic Pontifex tantis ornamentis praeditus, *iuris utriusque peritia eminenter instructus,* collectionem decretalium efficiendam, edendamque curavit, in qua re diligentem, doctamque suam operam impendit S. Raymundus de Pennafort, quem Ioannes Sabinensis Episcopus ex Hispanica legatione redux, anno circiter 1230 Romam deduxerat.

Iam ab anno circiter 1140 edita fuerat collectio canonum Gratiani, scilicet praeclari viri, qui natus Clusii in Etruria existimatur, et Monachi Benedictini vitam egisse in Bononiensi S. Felicis monasterio. In ea collectione, quae *Decretum* appellari solet, Gratianus methodum sequutus est ab ea diversam, qua antiquiores canonum collectores usi fuerant. Nam cum istae sola canonum recitatione constarent, Gratianus in opere, seu decreto suo, ius canonicum in disciplinae accuratae formam redigendum curavit. Quare opus suum in tres partes divisit, ac singulas partes in aliqua capita, quae ipse distinctionum, causarum, et quaestionum nomine distinguenda iudicavit. Studuit etiam Gratianus in opere suo elaborando, canones ipsos inter se, ubi opportunum esset, conciliare; quamobrem hoc opus *concordantiam discordantium canonum* etiam vocavit. Gratianum aetate sua doctissimum virum fuisse, opus ipsum suum ostendit, quantumvis errores plures in illud obrepserint, praesertim quod ars critica iis temporibus, etiam apud eruditissimos viros aliquanto deficeret. Gregorii autem XIII Pontificis Maximi iussu plures docti viri, et Sacrae Theologiae, ac iuris canonici peritia imprimis praestantes, de illius operis emendatione laborarunt. Consuli vero potest, inter ceteros Caroli Sebastiani Berardi hominis eruditissimi opus de hac canonum Gratiani emendatione scriptum, quo significatur diligenter, quibus in rebus Gratianus erraverit. Magno plausu opus Gratiani exceptum iure est, et in scholis ad illud explicandum institutis, plurimum est commendatum, licet ceteroquin Romanorum Pontificum publica auctoritate confirmatum idem opus non fuerit.

Praeter istam, quam nunc significavimus, Gratiani collectionem, aliae plures editae fuerant. Scilicet Bernardus Praepositus Ticinensis, tum Episcopus Faventinus, et denique Ticinensis anno 1190 *Breviarium extravagantium* ediderat, in quod opus intulit Romanorum Pontificum epistolas, ac decreta a Gratiano praeterita, et cetera complexus est decreta, litterasque pontificias, quae post vulgatum Gratiani decretum, usque ad Clementem II scriptae fuerant. Neque haec tamen collectio, licet valde laudata, Romanorum Pontificum publica auctoritate confirmata est.

Tunc sequuta est circa saeculi XII finem alia canonum collectio, quam Ioannes Gallensis in Wallia natus elaborandam curavit, et in qua decretales epistolas omnes comprehendit Alexandri III, Lucii III, Urbani III, Gregorii VIII, et Clementis III, quae in prima, seu Bernardi Ticinensis collectione, fuerant omissae, ac praeterea illa etiam decreta complexus est, quae post collectionem a Bernardo compositam Caelestinus III ediderat, aut edidisse iudicabatur.

Alia deinde collectio Innocentii III Pontificis Maximi auctoritate confirmata exstabat, cuius Innocentius ipse auctor habendus est. Hanc collectionem Pontifex anno 1212 per Petrum Beneventanum ideo componendam voluit, ut ita in unum corpus decretales suae omnes collectae haberentur, atque hoc opus ad Academiam Bononiensem misit. Cui collectioni alteram Innocentius addidit, qua de-

cretales omnes complexus est post collectionem nunc memoratam editas, ac praeterea Concilii Generalis Lateranensis IV constitutiones auctoritate sua, ac praesentia confirmatas. His denique quatuor post Gratiani decretum recensitis collectionibus, quinta adiungenda est, quam Honorius III, Innocentii III proximus successor comparandam, et in qua constitutiones omnes a se editas referendas curavit, quamque a se probatam, ad Academiam Bononiensem mitti voluit.

Haec erant commemoranda, ut appareret quo in statu Iuris canonici textus esset, cum Gregorius IX Pontificatum suscepit. Perpensis rebus omnibus ad hanc materiam spectantibus, Gregorius IX constituit, ac iudicavit, se plurimum Ecclesiae bono consulturum esse, si codicem Iuris Canonici ederet, qui uno corpore, ordinate, et accurate, suas, et plurium Romanorum Pontificum decretales litteras complecteretur, ac Conciliorum Generalium, praecipue posteriorum decreta. Operis absolvendi, prout superius significatum est, S. Raymundo de Pennafort Ordinis Praedicatorum curam Gregorius commisit, qui cum summa vitae sanctitate praeclaram doctrinae, ac praesertim iuris canonici universi peritiam coniungebat. Itaque Raymundi cura hoc opus digestum est Ecclesiae utilissimum. In eo opere, Decretales in quinque libros distributae sunt, quorum quisque pluribus capitibus constat. Eam collectionem vero anno 1234 editam Gregorius IX ipse confirmavit, ad Academiam Bononiensem misit, atque in scholis, et in ecclesiasticis iudiciis adhibendam mandavit. Non est necesse in huius operis laudibus exponendis immorari. Nam ipsa tanta rerum varietas, aptissime, sapientissimeque disposita ostendit, cuius doctrinae, ac laboris illud esse debuerit. Singulare autem illud studium, quod viri peritissimi demonstrarunt, ut amplissima commentaria in eos libros scriberent, confirmat, quantae illud opus existimandum sit esse gravitatis.

Illud praeterea Gregorius IX hac edita nova decretalium collectione effecit, ut si quae antea obscura in memoratis aliis decretalibus reperiebantur, si quae non amplius in usu, si quae non perfecta, aut alicui controversiae obnoxia in iisdem deprehendebantur, huic rei apposite et accurate providerit. Haec autem Gregorii IX collectio auctoritatem obtinet, et veluti praecipuam Iuris canonici partem constituit. Confirmatam hanc collectionem a Gregorio ipso IX fuisse significavi. Id vero hanc sequelam obtinet, ut, quoniam Pontificis confirmatio comprehendit singula, quae in collectione continentur, hinc sequatur, ea etiam, quae fortasse origine sua minus certa videri possent, omnem tamen consequuta esse, et habere auctoritatem ob Gregorii IX Pontificis confirmationem.

Quinque libris decretalium, qui Gregorii IX collectionem constituunt, accessit postea alius liber qui *sextus decretalium* appellatur. Hic vero liber ob rationem, quam nunc referam, compositus est. Scilicet, cum Gregorius IX iussisset neminem privatorum in posterum, aliquam novam decretalium collectionem edere debere; nemo per plures annos tale aliquid effecerat, quantumvis post Gregorium IX multae a Romanis Pontificibus eius successoribus de rebus Ecclesiasticis leges latae fuissent. Verum Bonifacius VIII adhibitis aetatis suae doctissimis viris, anno 1298 eas in unum corpus collegit in quinque libros distributum, quod opus, prout dixi, sexti libri decretalium nomen habet, atque a Bonifacio confirmatum, ad Bononiensem Academiam pariter ab eo missum est. Praeter istam vero a Bonifacio VIII factam collectionem, editae sunt etiam Clementinae, Extravagantes Ioannis XXII, Extravagantes communes, quae sunt etiam Iuris canonici partes. Atque haec,

quae cursim attigimus, satis sunt, tum ut significaretur quomodo a Gregorio IX in posterum, Iuris canonici corpus dispositum sit, et quantopere Pontifices Romani in ea quoque re canonicam iurisprudentiam iuverint.

Romani Pontifices hac aetate in eo etiam non de Ecclesia solum, sed de civili pariter republica optime meriti sunt, quod *Mendicantium* Religiosorum Ordines confirmaverint. In qua re, ut brevitati consulam, praeclarissimos duos tantum commemorabo Ordines PP. Praedicatorum, et Franciscanorum, quorum primum D. Dominicus Hispanus, Calarogitanus, ex illustri Guzmanorum gente, alterum D. Franciscus Assisii in Umbria natus instituit. De ceteris enim Ordinibus, in Institutionibus singillatim sumus acturi. Duos sanctissimos istos nuper memoratos viros Innocentius III, et Honorius III Pontifices peramanter complexi, atque intelligentes plane, quanta Ecclesiae utilitas, quantumque subsidium ex eorundem Ordinibus esset profecturum, utrumque Ordinem probaverunt. Itaque Honorius III die 22 Decembris 1216 praestantissimum PP. Praedicatorum Ordinem, quod Innocentius III iam facturus erat, solemniter confirmavit; Franciscanorum vero item praestantissimum Ordinem, quem Innocentius III probaverat, Honorius quoque solemniter anno 1223 probavit. Consuli potest de hac re, inter cetera, caput 7 operis Parisiis anno 1841 editi atque inscripti : *Vie de Saint Dominique par le R. Père Frère Henri-Dominique Lacordaire de l'ordre des Frères Prêcheurs.*

Nimis longa evaderet nostra tractatio, si quanta bona ex his Ordinibus in Ecclesiam, et civilem societatem manaverint, vellemus fuse persequi. Ostendunt vero id tot summi viri, non doctrina solum, sed vitae etiam sanctitate praeclari, qui horum Ordinum participes, et virtutum ac sapientiae lumina fuerunt. Inter eos, de Concilio Lugdunensi II Generali agentes, Doctorem Angelicum D. Thomam Aquinatem, et Doctorem Seraphicum D. Bonaventuram laudibus prosequuti sumus. Ostendunt ii praeterea, qui his Ordinibus addicti, praecipuis Ecclesiae dignitatibus ornati, aut gravissimis legationibus perfuncti, vel sacras litteras, vel theologicas, philosophicasque disciplinas tanta sapientia professi sunt, et tradiderunt. Ostendit denique fructus ille singularis, qui ex his Ordinibus ad populi mores informandos, ad pietatem, ac religionem ubique propagandam uberrime profectus est. Haec autem sunt in historia universa prorsus explorata, ut necesse non sit eorum dicteria refellere, qui in Religionem male animati, de his Ordinibus, aut ceteris omnibus inclytis Religiosis Institutis detraxerunt.

Sed nolo hic penitus illud omittere, quod Moshemius in Inst. Hist. Eccl. saec. XIII p. 2 c. 2 §. 22 de Ordinibus Mendicantium obloquitur, veluti si Ecclesiae non placuerint, aut videantur incommodi; quibus similia sunt, quae Eybelius de ea re habet in opere *Quid est Papa?* aliique huius generis scriptores. Abutuntur enim canone 13 Concilii IV Lateranensis Generalis, quo statuitur « ne » quis de cetero novam Religionem » inveniat; » itemque Lugdunensis II Generalis Concilii canone 23, quo post probatum Lateranensem illum canonem, de novis Mendicantium Ordinibus post Lateranense IV Concilium institutis nonnulla statuuntur.

Verum si uterque Canon ille perpendatur, profecto intelligetur, nihil in iis esse, ex quo haec, quae ab iisdem Scriptoribus affirmantur, ostendi possint. Nam Canonis IV Lateranensis ille tantummodo scopus est, ut qui inter Mendicantes adscribi velit, *is unam ex approbatis Religionem assumat.* Hoc autem nullo modo probare potest, Ecclesiae non placere, aut incommodam videri Mendicantium Ordinum institutionem. Quan-

tumvis enim Ecclesiae placeant, aut utiles iure videantur Ordines eiusmodi; potuit tamen Ecclesia sapienter iubere, eos, qui propositum habeant amplectendi tale vivendi genus, in illos Ordines dumtaxat cooptari debere, qui probatione digni fuissent iudicati.

Neque Canon 23 Concilii II Lugdunensis Generalis memoratam nuper adversariam opinionem iuvare potest. Etenim apparet èx Canonis illius contextu, id praesertim iussum esse a Concilio, ut sine Apostolicae Sedis auctoritate, novi Mendicantium Ordines condi non deberent. Id vero erat opportunissimum statuere, quin idcirco sequatur, Ordines Mendicantium Ecclesiae incommodos visos esse. Immo vero si res ipsa, non praeiudicata ratione, sed prout veritas requirit, accurate perpendatur; id ostendit, Ecclesiam potius existimare, Mendicantium Ordines in magna apud se aestimatione esse, ad quos rite statuendos, ipsius Sedis Apostolicae necessaria sit auctoritas. Factum praeterea ipsum evincit, hanc unam illius Canonis esse sententiam, cum, Ecclesia plaudente, plures post Concilium IV Lateranense memorati generis Ordines fuerint ab Apostolica Sede confirmati. Esset etiam totus Canon ille hic referendus, ut quae in eo statuta sunt, hanc significationem habere, demonstrari luculentius posset, atque eos Ordines Synodo Lugdunensi tunc non placuisse qui « nondum approbationis » meruere principium. » Denique ita Canon ille 23 Lugdunensis digestus est, ut plena, circa hos Ordines, atque ea, quae hos Ordines respiciunt, Apostolicae Sedis auctoritas asseratur.

Inter illustria facta, quibus Romanorum Pontificum, qui hac aetate Ecclesiae praefuerunt, historia nobilitata est, illud etiam praeclarum studium est recensendum, quo, tum de fide christiana propaganda, tum de Graecorum schismate tollendo laborarunt. Multa in Raynaldi annalibus prostant, atque in peculiaribus Religiosorum Ordinum litterarum Apostolicarum collectionibus continentur quae probant, Pontifices Maximos summopere studuisse ut fides christiana amplificaretur, et sollicitudinis suae fructus in ea re consequutos esse. Quod pertinet vero ad schisma Graecorum extinguendum, atque ad Graecam Ecclesiam cum Latina reconciliandam, possumus affirmare, id impensa cura Romanos Pontifices ista aetate efficere conatos esse. Plena sunt huius rei monumenta, quae ad res ab Innocentio III, Gregorio IX, Innocentio IV gestas referuntur. Vidimus vero de Concilio II Generali Lugdunensi agentes, eo res adductas tunc fuisse, ut sub Gregorio X schisma deletum, et Ecclesia Graeca Latinae reconciliata penitus existimari debuerit.

Dum ista vero attingimus, meretur, ut singillatim commemoretur id, quod Innocentius IV pro eo, quo ferebatur de Ecclesiae Graecae negotiis rite componendis studio, gessit in Insula Cypro. Pluribus in locis de hac re Raynaldus pertractat, ac praesertim ad an. 1250 et 1254, atque ea adducit monumenta, quae hoc, quod dicimus, aperte confirmant.

Constat vero, Innocentium IV in Insula Cypro Episcopos ritus Graeci vel ab anno 1250 constituisse, et eundem Pontificem anno 1254 de pluribus controversiis Graecos inter et Latinos eam insulam incolentes exortis respondisse, et plura doctrinae, atque Ecclesiasticae disciplinae capita explicasse. Quod ad Episcopos ritus Graeci in ea insula constitutos spectat, haec Innocentius anno 1250 scripsit in epistola ad Ottonem Episcopum Tusculanum, quem suum ad eandem insulam Apostolicum Legatum destinaverat: « Petierunt iidem » nuntii (ad Apostolicam Sedem ex » Cypri insula missi) eidem Archie» piscopo Graecorum, et suis succes» soribus, ordinandi, et statuendi » canonice in insula Cypri quatuor» decim suae nationis Episcopos, cum

» totidem ibi Episcopales Graecorum » sedes esse consueverint ab anti- » quo, permitti de nostra licentia » plenam et liberam potestatem, et » concedi tam sibi, quam eisdem Epi- » scopis, eorumque successoribus in » Ecclesiae Romanae obedientia per- » manentibus, ne Praelatorum Lati- » norum iurisdictioni subiaceant, sed » in subiectione Sedis Apostolicae, » pari cum illis gaudeant privilegio » libertatis. » Huic vero Graecorum petitioni Pontificem assensum esse Raynaldus eodem loco narrat.

Quod vero pertinet ad Innocentii litteras, quibus propositas superius memoratas quaestiones anno 1254 diremit, eae a Raynaldo ad eundem annum referuntur, atque ostendunt, singulari sapientia de his rebus consultum Pontificem respondisse. Meretur autem inter ista, ut aliquid referamus de ratione, qua Pontifex circa Sacramenti Confirmationis Ministrum mentem suam explicavit.

Quae sit Catholicae Ecclesiae sententia de Sacramenti Confirmationis *Ordinario* ministro, patet, ut verbis utar Benedicti Papae XIV *De Synodo Dioecesana* lib. 7 cap. 7 n. 2, ex his, quae sequuntur: scilicet, « Or- » dinarium Ministrum huius Sacra- » menti esse solum Episcopum defi- » nitum est a Concilio Constantiensi » in damnatione errorum Wicleffi, » ab Eugenio IV in decreto instructio- » nis ad Armenos, atque a Concilio » Tridentino *Sess. 7 de Confirmatione* » *can. 3.* Si quis dixerit, Sanctae » Confirmationis Ordinarium Mini- » strum non esse solum Episcopum, » sed quemvis simplicem sacerdotem, » anathema sit. »

Constat tamen, Graecos Presbyteros Confirmationis Sacramentum conferre. Id vero, prout idem Benedictus XIV ait cit. lib. 7 cap. 9 n. 3, « fit ob tacitum saltem privilegium » ab Apostolica Sede illis concessum, » cuius quidem privilegii praesum- » ptionem inducit ipsamet conniven- » tia et tolerantia Romanorum Pon- » tificum, qui praedictum Graecorum » morem scientes non contradixe- » runt, nec umquam illum damna- » runt; sicuti post Goarium, et alios, » recte ratiocinatur Arcudius *de Con-* » *cord. Eccles. Occident. et Orient.* » lib. 2 *de Confirm.* cap. 14 pag. 26 » inquiens: Tutissimum est dicere, » Graecorum Presbyteros, per suos » Patriarchas, et Antistites, eius- » modi facultatem a Summo Ponti- » fice obtinuisse, a quo omnis iuris- » dictio, quasi a capite in alios vel- » uti membra, immediate, vel me- » diate derivatur, et diffunditur. » Quod ergo apud Graecos obtinuit, ut Presbyteri quoque passim Confirmationis Sacramentum conferant, id nulla ratione potest ostendere Ministrum *Ordinarium* huius Sacramenti *solum* Episcopum non esse. Cum enim ex his appareat, Graecos Presbyteros ad Sacramentum illud ministrandum, ab Apostolica Sede tacitam saltem auctoritatem habere; factum hoc Graecorum Presbyterorum, quantumvis passim Confirmationem conferentium, demonstrat tantum, extraordinarios huius sacramenti ministros presbyteros esse posse quando a Romanis Pontificibus hoc agendi acceperint potestatem.

Certum vero est, ob concessam a Romano Pontifice potestatem, Presbyteros, Sacramenti Confirmationis *extraordinarios* ministros evadere; hoc enim inter ceteros D. Thomas 3 part. quaest. 72 art. 11 ad 1 ostendit. Atque adeo id est exploratum, ut Clemens VI Pontifex, priusquam ad catholicam communionem reciperet Consolatorem Armenorum Patriarcham, certior fieri voluerit, quemadmodum Benedictus XIV loc. cit. n. 7 animadvertit, an cum Ecclesia Romana sentiret etiam in hisce articulis, qui continebantur in litteris apostolicis ad eundem Patriarcham scriptis, quas Raynaldus refert ad annum 1351 n. 12, scilicet: « Primo de consecratione chrisma- » tis, si credis, quod per nullum sa- » cerdotem, qui non est Episcopus, » chrisma potest rite et debite con-

» secrari. Secundo si credis, quod » Sacramentum Confirmationis, per » alium, quam per Episcopum, non » potest ex officio ordinarie mini- » strari. Tertio si credis, quod solum » per Romanum Pontificem, pleni- » tudinem potestatis habentem, pos- » sit dispensatio Sacramenti Confir- » mationis presbyteris, qui non sunt » Episcopi, committi. Quarto si cre- » dis, quod Chrismati per quoscum- » que Sacerdotes, qui non sunt Epi- » scopi, neque a Romano Pontifice » super hoc commissionem, seu con- » cessionem aliquam receperunt, ite- » rum per Episcopum, vel Episcopos » sint chrismandi. »

Est vero audiendum praecipue a D. Thoma in 4 Dist. 7 quaest. 3 ad 3, quanta doctrinae profunditate, quantoque ingenio explicaverit hanc unius Romani Pontificis propriam potestatem, ut is possit presbyteris Confirmationis Sacramenti administrandi facultatem conferre. Itaque ibi Angelicus Doctor primo loco affirmat, vere a D. Gregorio Magno hanc facultatem Sardiniae Presbyteris quondam traditam fuisse. Deinde hac ratione prosequitur: « Sciendum est, » quod cum Episcopatus non addat » aliquid supra sacerdotium per re- » lationem ad Corpus Domini verum, » sed solum per relationem ad cor- » pus mysticum; Papa per hoc, quod » est Episcoporum Summus, non di- » citur habere plenitudinem potesta- » tis per relationem ad Corpus Do- » mini verum, sed per relationem » ad corpus mysticum. Et quia gra- » tia Sacramentalis descendit in cor- » pus mysticum a capite, ideo omnis » operatio in corpus mysticum sa- » cramentalis, per quam gratia da- » tur, dependet ab operatione sacra- » mentali super Corpus Domini ve- » rum; et ideo solus Sacerdos potest » absolvere in foro poenitentiae, et » baptizare ex officio. Et ideo dicen- » dum, quod promovere ad illas per- » fectiones, quae non respiciunt Cor- » pus Domini verum, sed solum cor- » pus mysticum, potest a Papa, qui » habet plenitudinem pontificalis po- » testatis, committi sacerdoti, qui » habet actum summum supra Corpus » Domini verum, non autem Diaco- » no, vel alicui inferiori, qui non » habet perficere Corpus Domini ve- » rum, sicut nec absolvere in foro » poenitentiali. Non autem potest » simplici Sacerdoti committere pro- » movere ad perfectionem, quae re- » spicit aliquo modo Corpus Domini » verum; et ideo simplex Sacerdos » ex mandato Papae non potest con- » ferre ordinem sacerdotii, quia Or- » dines Sacri habent actum supra » Corpus Domini verum, vel supra » materiam eius. Potest autem con- » cedere simplici Sacerdoti, quod » conferat minores ordines, quia isti » nullum actum habent supra Cor- » pus Domini verum, vel materiam » eius. . . Et similiter potest conce- » dere alicui Sacerdoti quod confir- » met, quia Confirmatio perficit eum » in actu corporis mystici, non au- » tem habet aliquam relationem ad » Corpus Domini verum. »

Haec generatim de Ordinario sacramenti Confirmationis Ministro, quod ordinarium munus Episcopi dumtaxat est; et de extraordinaria eiusdem sacramenti conferendi facultate, quae tantummodo a Romano Pontifice Presbyteris tribui potest, adnotasse opportunum erat, ad significandum, quid Innocentius IV de hac re statuerit in litteris suis ad Ottonem Episcopum Tusculanum Legatum Apostolicum in Insula Cypri anno 1254 scriptis, quas Raynaldus refert ad eundem annum n. 6 et 7, quibus litteris excitatas Latinos inter et Graecos controversias diremit. Scilicet, de Sacramenti Confirmationis administratione Innocentius haec statuit: « Soli autem Epi- » scopi signent chrismate in fronti- » bus baptizatos, quia huiusmodi » unctio non debet nisi per Episcopos » exhiberi, quoniam soli Apostoli, » quorum vicem gerunt Episcopi, per » manus impositionem, quam Confir- » matio, vel frontis chrismatio re-

» praesentat, Spiritum sanctum tri-» buisse leguntur. »

Continentur vero in S. Congregationis de Propaganda Fide tabulario monumenta, quibus constat quanta diligentia, et gravitate res pertractata fuerit antequam Clemens VIII Pontifex Maximus decreto diei 31 Augusti 1595 prohibuit ne Italo-Graeci Presbyteri *baptizatos chrismate consignent.* Eo quidem tempore, prout ista monumenta confirmant, atque ex actis apparet congregationis habitae de ea re, cui praeerat Cardinalis Sanctorius, seu S. Severinae, quam congregationem Pontifex ad rem penitus pervolvendam destinaverat, eo, inquam, tempore, valde dubia existimabatur sententia, num generatim Graeci Presbyteri Confirmationis Sacramentum possent rite conferre. Anno autem 1600 de eadem re est iterum pertractata controversia, atque in conventu ad negotium perpendendum habito, Cardinalis Bellarminus, qui intererat, et cui Pontifex rem pensandam commiserat, una cum Cardinali S. Severinae affirmavit, sibi dubium videri, num generatim consuetudo Graecorum, ut Presbyteri baptizatos valide confirment, num, inquam, ea consuetudo non fuerit abrogata per Innocentii IV constitutionem. Et cum Clemens XI Pontifex esset, eo res pervenit, ut feria V 9 Iulii 1718 ad quaestionem propositam ab Euthymio Episcopo Tyri et Sidonis Graeco-Melchita, responsum fuerit, confirmatos a simplici Sacerdote, debere iterum ab Episcopo confirmari ad cautelam, secundum Clementis VIII decretum pro Graecis editum, nisi docuissent de aliquo privilegio ab Apostolica Sede obtento, ita vero, ut a presbyteris confirmati, cogi non deberent ad Sacramentum Confirmationis denuo accipiendum, maxime si ex ea re scandala potuissent oriri, eo quod Sacramentum Confirmationis non sit Sacramentum necessitatis.

Verum non superest nunc de Innocentii IV decreti sententia, neque potest superesse dubitatio. Nam Benedictus XIV cum aliis in locis, tum perspicue *lib. 7 de Synodo Dioec. cap. 9 n. 3* ostendit, quid de memorato Praedecessoris sui decreto sentiendum sit. «Innocentius IV, inquit, » viribus carere voluit Confirmatio-» nem administratam a simplici Sa-» cerdote, sed unice quoad regnum » Cypri, in quo praevalere incepe-» rat ritus latinus, ob multitudinem » Latinorum Antistitum ibidem de-» gentium: ut enim idem ritus per » totum Regnum propagaretur, et » foret perpetuus, necessarium duxit » Innocentius IV revocare delegatio-» nem a Romanis Pontificibus tacite » saltem factam Sacerdotibus Grae-» cis, conferendi Sacramentum Chri-» smatis. Ceterum in aliis locis, in » quibus Chrismatio data a Sacerdo-» tibus Graecis, non est a Sede Apo-» stolica expresse improbata, ea pro » valida est habenda ob tacitum sal-» tem privilegium a Sede Apostolica » concessum, cuius quidem privilegii » praesumptionem inducit ipsamet » conniventia, et tolerantia Roma-» norum Pontificum, qui praedictum » Graecorum morem scientes non » contradixerunt, nec umquam illum » damnarunt. »

Post haec vero Pontifex Benedictus XIV hanc normam certo tenendam esse declaravit ab Episcopis, in quorum Synodo contigerit de robore Confirmationis a simplici Sacerdote Graeci ritus administratae disputari. Scilicet, inquiri antea diligenter oportere, num in regione, de qua sermo est, hic Graecorum mos fuerit umquam ab Apostolica Sede expresse improbatus, an potius eiusdem Sedis Apostolicae conniventia, et lenitate toleratus. Nam si primum illud verum esse Episcopus repererit, «Con-» firmationem irritam pronuntiabit, » atque a Sacerdote Graeco inaniter » confirmatos, absque scrupulo ite-» randi Sacramentum, iterum sacro » chrismate inunget: si alterum, » confirmationem ratam habebit.» In

dubiis denique casibus, rem Pontifici Maximo referendam esse, atque eius iudicium exspectandum Benedictus Papa constituit.

Hinc, inter cetera, est exploratissimum, circa Catholicos Graecos, qui Italiam, atque adiacentes insulas incolunt, qui *Italo-Graeci*, et *Graeci-Albanenses* vocantur, eo, quod ex Peloponneso, atque Epiro, Mohammedanorum crudelitatem declinantes, in Italia perfugium, atque hospitium repererunt; est, inquam, circa colonias istas Graecas (quae Latinorum Episcoporum subsunt iurisdictioni, in quorum dioecesibus commorantur) exploratissimum, Presbyteros Graeci ritus non posse Confirmationis sacramentum baptizatis conferre. Hoc enim diserte prohibitum est, prout superius commemoravimus, a Clemente VIII anno 1595 atque in celeberrima Benedicti XIV constitutione, cuius initium est *Etsi Pastoralis,* quae edita est die 26 Maii 1742, quaeque, ut ita dicam, veluti codicem continet, quo Ecclesiastica Graecorum, in Italia, atque in insulis Italiae adiacentibus negotia reguntur. Legendus huius Constitutionis paragraphus tertius, qui totus de Confirmationis sacramento a Pontifice scriptus est.

Aliquid est etiam nunc commemorandum de cura singulari, qua, cum ceteris quibusque temporibus Romani Pontifices, tum aetate ista, de qua loquimur, operam dederunt ut liturgicis sacris caeremoniis, fovendae apud Populum Christianum pietati, et Religionis splendori, ac dignitati impense prospicerent. Ex his vero seligam id, quod praecipuum est, institutam scilicet sanctissimi Corporis Christi festam solemnitatem, quae ab Urbano IV die 11 Augusti anno 1264 litteris Apostolicis Urbiventi scriptis decreta est.

Hac solemni decreta celebritate Urbanus IV, quem Moshemius, veluti illusorio loquendi modo, notiorem potius ob institutum festum istud, quam ob res gestas, esse dicit, hac, inquam, solemni celebritate decreta, Urbanus IV effecit id, quod Concilium Tridentinum deinde tantopere probandum, et commendandum esse iudicavit. Nam *sess. 13 de Eucharistia cap. 5* haec Sancta Synodus declaranda censuit: « Declarat Sancta Synodus, pie, et religiose admodum in Dei Ecclesia inductum fuisse hunc morem, ut singulis annis, peculiari quodam, et festo die, praecelsum hoc, et venerabile Sacramentum, singulari veneratione, ac solemnitate celebraretur, utque in processionibus reverenter, et honorifice, illud per vias, et loca publica circumferretur. Aequissimum est enim, sacros aliquos statutos esse dies, ut Christiani omnes, singulari, ac rara quadam significatione, gratos, et memores testentur animos erga communem Dominum, et Redemptorem, pro tam ineffabili, et plane divino beneficio, quo mortis eius victoria, et triumphus repraesentatur. Ac sic quidem oportuit, victricem veritatem de mendacio, et haeresi triumphum agere, ut eius adversarii in conspectu tanti splendoris, et in tanta universae Ecclesiae laetitia positi, vel debilitati, et fracti tabescant, vel pudore affecti, et confusi aliquando resipiscant.» Addidit praeterea canonem Sancta Synodus, qui eadem sessione n. 6 est, quo, anathemate indicto, hunc laudabilem, et universalem Ecclesiae Sanctae ritum, et consuetudinem tueretur. Itaque tum ipsa rei natura, tum Ecclesiae de huius festi institutione sententia ostendit, quanta laude dignum sit consilium ab Urbano IV initum, ut illud decerneretur.

Prostant vero in eruditissimo libro Benedicti XIV *de festis D.N.I.Christi cap. 13* ea omnia, quae ad huius festi institutionis historiae notitiam pertinere possunt. Inter quae haec sunt referenda, quae Pontifex n. 7 subdit: « Clementem V in Concilio » Viennensi, anno 1311 habito, Ur-

» bani constitutionem confirmavisse, » quam demisso animo, ut par erat, » Patres acceperunt, ut videre est » in *Clementina unica de reliquiis, » et veneratione Sanctorum.* Cuius » exsequutionem Ioannes XXII, qui » anno 1316 Clementi V successit, » omni studio curavit (huic autem » praecipue tribuitur passim sole- » mnis processionis, hac die fieri so- » litae in universa Ecclesia peragen- » dae institutio), ad eamque rem » Martinus V et Eugenius IV novis » indulgentiis tribuendis plurimum » contulerunt, ut tandem in tota Ec- » clesia festivitas celebraretur.» Quod vero studium memorati Pontifices ad huius festi solemnitatem fovendam adhibuerunt, illud etiam eorundem Successores perpetuo confirmarunt.

Omitti tandem hoc loco non potest, quod Pontifex Benedictus XIV loc. cit. n. 11 animadvertit, revera D. Thomam Aquinatem officii auctorem fuisse, quod hoc solemni festo die recitamus. Commemorat vero inter cetera, Natalis Alexandri de ea re dissertationem, qua lecta Papebrochius in propylaeo mensis Maii parte 2 pag. 53 affirmavit, se omnem dubitationem abiecisse, qua antea is fuerat affectus, num vere D. Thomas illius officii auctor esset existimandus. Post haec autem recensita, concludit Pontifex: « Quae numquam » orta esset controversia, si iis dis- » ceptatoribus (de officii istius au- » ctore) innotuisset edita a Xisto IV » constitutio, quam reperias in tom. 3 » Bullarii Fratrum Praedicatorum » pag. 555. In ea declarat Pontifex, » eam solemnitatem ab Urbano IV » institutam; deinde subiicit: pro- » priumque eiusdem solemnitatis Of- » ficium per B. Thomam de Aquino, » tunc in ipsa curia exsistentem com- » positum edidit. »

Necesse vero non est, post ea, quae ex Concilio Tridentino retulimus, quidquam addere, quo ostendatur, quam fuerit, non opportunum tantummodo, sed etiam quanto iure debitum, ut solemne istud Corporis Domini festum institueretur, et tanta laetitia, tantoque religionis obsequio perageretur. Nam continet allatus Concilii Tridentini locus rationum omnium gravitatem, quibus ad obsequentissimum erga Dominum nostrum cultum latriae demonstrandum, et ad animi nostri sensum gratum testandum, hac pompa illud festum celebrari debeat. Apposite praeterea ex eo testimonio colligitur, quam fuerit opportuna ista celebritas, et festi diei solemnis institutio, ad obiiciendum universae Ecclesiae sensum nefariis haereticorum erroribus, qui, sive veram, realem, ac substantialem Corporis et Sanguinis Christi, una cum anima, et divinitate praesentiam in Eucharistia denegaverunt; sive latriae cultu, etiam externo in Sacramento Eucharistiae, Christum Unigenitum Dei Filium non esse adorandum ausi sunt affirmare; sive tandem contra Catholicae Ecclesiae fidem contenderunt, peracta consecratione, in admirabili Eucharistiae Sacramento non esse Corpus et Sanguinem Domini, sed tantum in usu dum sumitur, non autem ante, vel post, atque in hostiis consecratis, quae post communionem reservantur, vel supersunt, verum Domini Corpus non remanere; in quos errores omnes eadem Sancta Oecumenica Tridentina Synodus, significata superius sessione 13 canonibus suis, anathematis sententiam pronuntiavit.

Haec, quae diximus, satis multa sunt, ut evincant, exemplis tantummodo quibusdam adductis, quanta pro Ecclesiae bono Pontifices Romani hac aetate peragenda, ac statuenda curaverint.

Sed dum haec, aliaque plura agebantur, quae tantopere erant Ecclesiae utilia, atque ostendebant, quam studiose Romani Pontifices Religionis bono, in posterum quoque, impense prospicerent; magnam Ecclesia ipsa molestiam ab Haereticis patiebatur, quos etiam alio loco vidimus civilem Rempublicam vehementer per-

turbavisse. Ut tanto malo occurrerent, Pontifices Maximi plurimum solliciti fuerunt, ac viri sanctitate praestantes omnem operam impenderunt; inter quos D. Dominicus Ordinis Patrum Praedicatorum Institutor excelluit, qui pro eo, quo praestabat, charitatis spiritu, et singulari Religionis amore, praedicatione, orandi studio, patientiae virtute, ac laborum sedulitate, de Albigensibus ad fidem catholicam convertendis summopere laboravit. Ad ea etiam tempora Inquisitionis tribunalis initia referuntur, quod tribunal, non ea tantum de causa institutum est, ut haereticorum audacia coerceretur, sed ut fidei catholicae ubique tuendae, ac morum in Christiano populo integritati conservandae consuleretur. De qua re non est mirum scriptores in Catholicam Ecclesiam male animatos acerbe detraxisse, prout apud Moshemium inter ceteros videri potest in *Inst. Hist. Eccl. saec. 13 parte 2 cap. 5*, ubi quoque de Innocentio III ac Gregorio IX conqueritur.

Non potuit enim eiusmodi scriptoribus non valde displicere, tale institutum esse tribunal, cui commissum sit religiosum munus, diligenter, graviterque videndi, ne quid Religio Catholica detrimenti capiat, et ne Haereticis liceret errores suos impune propagare, aut sanctissimam Ecclesiae disciplinam contemnere. Non potuerunt etiam ob institutum hoc tribunal non indignari, qui Christianae Religionis divinitatem impugnare, atque una simul bonis moribus, ac legitimi societatis regiminis conservationi, nefariis, clandestinisque consiliis suis, extremam perniciem afferre conati sunt. Meretur ut legatur de hac re, inter ceteros scriptores, *Pisti Alethini, Epistolarum ad auctorem anonymum opusculi inscripti: Quid est Papa? tom. 1* is locus, quo §. *22 pag. 304 et seqq.* de Inquisitionis tribunali pertractat, et pronuntiatas ab Eybelio contra illud calumnias refellit. Valde est praeterea opportunum, opus illud, adeo ingeniose ab Iosepho Maistrio scriptum legere, cuius titulus est: *Lettres à un Gentilhomme Russe, sur l'inquisition Espagnole;* quibus litteris clarus scriptor ostendit, quantopere a vero sint aliena, quae ad detrahendum de ipso sacro tribunali, summa confidentia saepenumero scriptores aliqui affirmaverunt. Sed haec de rebus ad saeculi XIII historiam pertinentibus exposuisse tandem aliquando sufficiat. Ad ea potius nos convertamus, quae saeculi XIV historiam ecclesiasticam respiciunt.

EX SAECULO DECIMOQUARTO

CAPUT XXIX.

DE BONIFACIO VIII ROMANO PONTIFICE.

Acturi de iis, quae praecipua saeculi XIV Historiae Ecclesiasticae capita continent, debemus primo loco de Bonifacii VIII Pontificis Maximi rebus gestis peculiarem pertractationem aliquam instituere. Id autem non modo temporis ratio requirit, quod in ipso huius saeculi exordio Bonifacius universae Ecclesiae praeesset, sed etiam quod magna fuerit huius Pontificatus celebritas, atque eae sint accusationes refellendae, quae ad detrahendum de tanti viri ac Pontificis memoria confidenter a pluribus in medium allatae sunt.

Antea vero perstringemus quae ad proximi Bonifacii ipsius Praedecessoris Pontificatum pertinent. Nam sunt nonnulla contra Bonifacii virtutem allata, ad quae intelligenda necessarium est, proximi Praedecessoris illius notitiam habere. Itaque, ut qua ratione ad Pontificatum Maximum Bonifacius VIII pervenerit,

intelligatur, aliqua de eius Praedecessore referemus.

Scilicet Nicolao IV die 4 Aprilis anno 1292 mortuo Caelestinus V Insernius die 5 Iulii 1294 suffectus est, qui Aeserniae in Samnio natus erat, et Petrus de Murrone appellabatur. Condidit autem illud sodalitium, quod ex Pontificio eius nomine, Caelestinorum dicitur. Florebat vero magna sanctitatis laude, quam iure sibi comparaverat; atque idcirco ad summum Pontificatus gradum est perductus. Valde diuturnum tempus lapsum erat, ex quo post Nicolai IV mortem Sedes Apostolica vacabat, cum post viginti septem fere mensium spatium, non adhuc Cardinales de Pontifice, qui Nicolao esset sufficiendus, convenissent. Verum tandem eum licet absentem die 5 Iulii 1294, prout superius dixi, Perusiae elegerunt. Nuntio autem electionis suae accepto, primum fugam Petrus molitus est, sed ab ea prohibitus, etsi invitus, delatum tamen sibi pontificium munus suscepit. Quare ex Monte Murrone secedens, in quo eremiticam vitam agebat, Aquilam se contulit, ubi, convocatis Perusia Cardinalibus die 29 Augusti anno 1294 consecratus fuit.

Plura deinde, brevi quidem Pontificatus sui tempore, Caelestinus decrevit. Inter quae illud est praecipue commemorandum, quod Gregorii X legem confirmans, aut renovans, iussit, Pontifice Romano mortuo, vel abdicante, Cardinales in custodia, seu conclavi concludi debere, ex quo egredi non possent, nisi postquam novum Pontificem elegissent, id quod in posterum in facienda Pontificis electione perpetuo servatum est. Haec vero Caelestinus decrevit, quod vehementer doleret, tam diuturnam Nicolao IV mortuo fuisse Apostolicae Sedis vacationem.

Post breve tamen temporis spatium, videlicet die 13 Decembris anno 1294 Caelestinus Pontificatu Neapoli abdicavit. Nam vir, meditationi praesertim, aliisque monastico instituto consentaneis religiosis operibus assidue deditus, quique in gerendis Ecclesiae, aut Reipublicae rebus vix ullam partem videbatur posse suscipere, postquam constitutionem edidisset, qua declaravit, Pontifices Maximos posse dignitatem suam deponere, quod vel ab initio recusare voluerat, collatum sibi munus sponte dimisit. Vixit autem postea Caelestinus usque ad diem 19 Maii anni 1296, quo die in Castro Fumonis mortuus est, ubi in honesta custodia morabatur. Habebat enim Bonifacius VIII timendi causam, ne quis hominis humilitate, aut mansuetudine abuteretur ad Ecclesiam perturbandam, licet Caelestinus ipse, ab omni, non modo schismate, sed quacumque alia re committenda esset ceteroquin alienus, quam Ecclesiae bono officere posse intellexisset. Illum vero inter Sanctos suos Ecclesia colit, in quorum album a Clemente V relatus est.

Cum Caelestinus Pontificatum sponte dimisisset, habita statim sunt comitia ad novum Pontificem eligendum. In his vero comitiis die 24 Decembris anni 1294 Neapoli Pontifex electus est Benedictus Caietanus Ananiae natus, Cardinalis tituli SS. Silvestri et Martini, qui Bonifacii VIII nomen suscepit. Vir erat utriusque iuris peritissimus. Consecratus autem Romae est die 2 Ianuarii anni 1295: Pontifex fuit usque ad diem 11 Octobris anni 1303, quo die in Urbe obiit. Iacobus De Stephaneschiis Cardinalis S. Georgii ad Velum Aureum in praefatione operis de huius Pontificis consecratione, haec de Bonifacii electione habet: « Post Caelestini cessionem die un- » decima, vigilia scilicet natalis Do- » mini quae labentis tunc millesimi » ducentesimi nonagesimi quarti an- » ni, ultimo decurrebat die, Bonifa- » cius VIII tunc Benedictus Caietanus » nomine, Anagnia ortus, profundae » iuris utriusque scientiae, longique » in illis exercitii, doctaeque expe- » rientiae, in Romanae Ecclesiae mo-

» ribus veteranus, cardine etiam in» signis, in summum Pontificem, » scrutinio, accessioneque eligitur. » Raynaldus autem, ad eundem annum 1294 n. 1 perstringens res praecipuas a Bonifacio gestas, eiusque laudes, atque ornamenta significans, affirmat, Pontificem statim post suscepta Ecclesiae gubernacula « ani» mo orbem universum complexum » fuisse; . . . et ob egregia consilia » (quae ibi cursim recenset) cum » praestantissimis quibusque Ponti» ficibus iure esse conferendum. »

Enumerat vero ista praecipua, quae Bonifacius ad Ecclesiae et Reipublicae bonum consequendum inivit consilia, eodem loco Raynaldus: hoc est, Pontificem meditatum esse, pacare Italiam, Siciliam revocare ad officium, Hispanias foedere cum Gallis coniungere, Philippum, et Eduardum Regem ad pacem adducere, Adolphum Romanorum Regem ab invadendis Galliis deterrere, ceteros christianos, qui in mutua coniurarant funera, tamquam fidelibus perdendis Saraceni non sufficerent, firmissima connectere concordia, initaque armorum societate, Schismaticos Graecos ad obsequium Ecclesiae Romanae adigere, et Terram Sanctam recuperare ob dissensiones Occidentalium amissam. Atque haec satis omnino sunt ad singularem animi magnitudinem intelligendam, qua Bonifacius praeditus erat. De disciplina autem Ecclesiae regenda vidimus alio loco Pontificem optime meritum esse, tum rebus, quas in decretalibus suis constituit, tum ob *Sexti* iuris canonici libri decretalium factam editionem. Professionem fidei, quae in libro Diurno Romanorum Pontificum continetur, cum consecraretur, summa religione fecit. Praeterea pro sua in Apostolos, aliosque illustres Ecclesiae Sanctos pietate, atque, ut populum christianum ad peculiarem erga eos venerationem excitaret ipso primo Pontificatus sui anno, voluit solemniter celebrari festa SS. Apostolorum, Evangelistarum, atque Ecclesiae Doctorum.

Illud vero est inter celeberrima Bonifacii VIII facta recensendum, quod Iubilaeum in urbe, centesimo quoque anno celebrandum (prout Benedictus XIV ait in alloquutione die 3 Martii anno 1749 ad S. R. E. Cardinales in consistorio secreto habita, qua de facienda anno 1750 Iubilaei celebratione egit), quod, inquam, Bonifacius « vel primus instituerit, vel saltem restituerit. » Atque id iure Benedictus XIV affirmavit. Etenim, ut cetera omittam, Guillelmus Ventura Estensis illorum temporum Chronographus, quem Muratorius inter rerum Italicarum Scriptores tom. 2 commemorat, quique anno circiter 1250 natus erat, haec cap. 26 memoriae prodidit: « Notum facio o» mnibus fidelibus christianis, quod » de anno millesimo tercentesimo, » ab Oriente, et ab Occidente, tam » viri, quam mulieres ex omni ge» nere christiano, innumerabili quan» titate veloces Romam pergentes, » dixerunt Bonifacio: Da nobis be» nedictionem tuam antequam mo» riamur. Audivimus ab antiquis, » quod quisquis christianus omni an» no centesimo visitaverit corpora » Beatorum Apostolorum Petri, et » Paulli, liber sit, tam a culpa, quam » a poena. » Quae verba certe argumento sunt, apud populum christianum hanc servatam esse sententiam, eius anni Iubilaei antiquiori tempore factae celebrationis. Bonifacius vero ipse in constitutione, qua Iubilaeum indixit, et quae inter Extravagantes Communes legi potest, hac ratione scripsit: « Antiquorum habet fida re» latio, quod accedentibus ad hono» rabilem Basilicam Principis Apo» stolorum de Urbe, concessae sunt » magnae remissiones, et indulgen» tiae peccatorum. »

Quae autem, et quanta fuerit hominum copia, qui post indictum a Bonifacio VIII Iubilaeum Romam se contulerunt, ad Indulgentiae beneficium salutare suscipiendum, satis

erit a memorato superius Guillelmo Ventura accipere. « Mirandum est, » inquit, quot passim ibant viri, et » mulieres, qui anno illo Romae fue- » runt, quia ego ibi fui, et per dies » quindecim ibi steti, fenum caris- » simum ibi fuit, hospitia carissima. » Exiens de Roma in vigilia Nativi- » tatis Christi, vidi turbam magnam, » quam dinumerare nemo poterat, et » fama est inter Romanos, quod ibi » fuerunt plusquam ducenta millia » virorum et mulierum. Pluries ego » vidi, tam viros, quam mulieres con- » culcatos sub pedibus aliorum, et » egomet in eodem periculo plures » vices evasi. »

Allatum mox testimonium clare significat, quam grata fuerit Christiano Populo universo Iubilaei institutio, sive restitutio a Bonifacio VIII facta. Atque hanc piam populi christiani sententiam perseverasse temporibus posterioribus usque ad aetatem nostram, monumenta testantur omnia, quae ad Iubilaei celebrationem spectant (de qua re, inter cetera, legi potest istorum annorum celebrationis tractatus ab eruditissimo Zaccaria conscriptus); qui salutaris annus numero vicesimus a Leone XII Pontifice Maximo anno 1825 celebratus est. Quo anno testes ipsi fuimus, quanta celebritate, ac religione, quantaque hominum, ex remotissimis quibusque regionibus Romam advenientium frequentia, tempus hoc acceptabile persolutum fuerit. Quae res eo anno, Religioni nostrae, atque Apostolicae Sedi gloriosior evasit. Nam cum ineunte saeculo decimo nono ea esset publica, non Ecclesiae tantum sed civilis etiam Reipublicae calamitas, ut necesse fuerit a Iubilaeo celebrando abstinere, gratulabantur insipienter qui adversus Dominum meditabantur inania, religiosam hanc solemnitatem abrogatam fuisse. Quoniam vero, qui habitat in caelis irridebat eos, eadem celebritate, eodemque Populi christiani plausu, ac fructu, a Leone XII salutaris annus celebratus est, quo eius Praedecessores Iubilaei annum peregerant, veluti si atrox illa tempestas in Ecclesiam commota non fuisset.

Est vero imprimis Religioni utile, atque honorificum, Iubilaei annum Romae celebrare. Hoc enim ad honorandam Divi Petri memoriam, ad obsequium erga Pontificis Romani primatum in universam Ecclesiam iurisdictionis ostendendum, ad unitatem Ecclesiae Catholicae, atque ad eiusdem unitatis centrum facto ipso omnibus significandum, ad Dei Optimi Maximi misericordiam fructuosius, atque uberius implorandam, ad sanctiorem denique vitae rationem ineundam, hoc, inquam, salutare plurimum est, atque opportunum. Haec prae oculis Romanos Pontifices habuisse semper in Iubilaei celebratione res adeo perspicua est, ut Scriptorum in Ecclesiam male animatorum dicteria, qui de sacra ista solemnitate detraxerunt, peculiarem confutationem non mereantur.

Bonifacius quidem VIII cum Iubilaeum anno 1300 indixit, centesimo quolibet anno celebrari illud debere statuerat, sed frequentior deinde anni Iubilaei celebratio facta est. De qua re Benedictus XIV in constitutione cuius initium est *Peregrinantes* diei 5 Maii anni 1749, qua Iubilaeum anno 1750 celebrandum indixit, his verbis loquutus est: « Bene, ac sapienter Praedecessores Nostri Ro- » mani Pontifices, quaedam tempora » in saeculorum evolutione delege- » runt, quibus universos per orbem » terrarum Christi fideles, de ingru- » ente mundi fine commonefactos, » maiori studio excitarent ad redi- » menda peccata, ad salvandas ani- » mas. Quumque id olim centesimo » quoque anno fieri consuevisset, ha- » bita deinde ratione illius temporis » intra quod generationes hominum » passim renovari conspiciuntur, post » singulos vigintiquinque annos hoc » idem provide praestandum esse de- » creverunt, ut novis subinde fami- » liis super faciem terrae succrescen- » tibus, generalia propitiationis, et

» indulgentiae consequendae media, » non sine apta poenitentialium ope- » rum praefinitione suppeditarent. »

Haec vero immutatio circa Iubilaei celebrationis frequentiorem usum ita contigit. Videlicet cum Clemens VI anno 1342 Pontificatum suscepisset, non multo post Legatos a Romanis accepit, primum, ut Avenione Romam reverteretur, deinde, ut decerneret annum Iubilaei non centesimo, sed quinquagesimo quolibet anno celebrari; haec autem in litteris suis latinis Petrarcha testatur. Huic postremae petitioni Pontifex assensus fuit, prout apparet ex eiusdem constitutione, quae inter Extravagantes relata est post eam, quam de Iubilaeo anno 1300 celebrando Bonifacius VIII ediderat. Statuit igitur Iubilaeum esse peragendum inter festum Nativitatis Domini utriusque anni 1349, ac 1350, et cum amplissima potestate ad negotia Iubilaeum respicientia Hannibalem de Ceccanio Cardinalem Episcopum Tusculanum Legatum Apostolicum destinavit. Magna fuit etiam eo anno hominum multitudo, qui ad Urbem se Religionis causa contulerunt, prout Matthaeus Villanius aliique veteres Scriptores memoriae prodiderunt. Atque ea tanta hominum multitudo, quam Villanius praesertim describit, summam omnino fuisse, eo magis est miranda quod eo anno teterrima esset in pluribus Europae regionibus pestilentia, et magno numero homines pestilenti morbo correpti interirent.

Brevius deinde annorum spatium statutum est ad Iubilaei celebrationem faciendam. Nam cum Gregorius XI Avenione Romam tandem aliquando reversus fuisset, atque in hac urbe, quae Successorum D. Petri Apostolorum Principis propria sedes, ac domicilium est, permanendi mentem ostendisset, Romani studiose a Pontifice petierunt, ut ad triginta tres annos tantummodo tempus redigeret, quod ab uno ad alterum Iubilaeum fluere debet, quae petitio tum ad venerandam D. N. I. C. annorum vitae memoriam facta est; tum ut in communi hominum vitae brevitate, multi beneficio Iubilaei non privarentur. Verum Gregorius XI, quod sibi proposuerat, morte impeditus efficere non potuit, etsi eius constitutio exstet de hac re, quae incipit *Salvator Noster,* in qua statuit, ut praeter Basilicas SS. Apostolorum Petri et Paulli, ac Lateranensem, cuius visitationem Clemens VI addiderat, Basilica etiam S. Mariae Maioris, anno Iubilaei vertente, celebrari debeat. Urbanus VI, qui Gregorio XI anno 1378 successerat, quod eius Praedecessor faciendum decreverat, neque ipse exsequi potuit, quantumvis adeo notum esset, Urbanum id fuisse effecturum, ut nummus cusus in eius honorem fuerit, quo haec verba expressa sunt: *Iubilaeo ex quinquagesimo, ad trigesimum tertium annum reducto.*

Bonifacius IX tamen anno 1390 Iubilaeum istud celebravit, et licet ob schisma iam exortum nonnullae nationes Clementi VII in Galliis commoranti obtemperarent, ex quibus Romam peregrini non venerunt, refert tamen Theodoricus De Niemia in *Hist. schism. Occ. lib. V cap. 68:* « Innumerabiles peregrini toto illo » anno, postquam incepit Iubilaeum, » praesertim de Alemannia, Hunga- » ria, Polonia, Bohemia, Anglia, et » aliis Regnis, et Provinciis, quae » fuerunt de obedientia Urbani, ad » Urbem venerunt. » Denique Paullus II anno 1470, quo facilius cuiuslibet aetatis Catholici, amplissimi beneficii Iubilaei participes esse possent, statuit vigesimo quinto quolibet anno Iubilaeum celebrandum esse, id, quod ab anno 1475, quo Xistus IV hoc effecit, posterioribus quibusque temporibus servatum est.

Bonifacius VIII denique prout superius indicavi, die 11 Octobris anno 1303 Romae mortuus est. De eius morte autem Cardinalis de Stephaneschiis haec scripsit: « Lecto pro- » stratus anhelus Procubuit, fassus- » que fidem, veramque professus Ro-

» manae Ecclesiae, Christo tunc red- » ditur almus Spiritus. » Corpus vero Bonifacii VIII repertum est incorruptum in Vaticano eiusdem sepulcro die 11 Octobris anno 1605. Ita rem narrat Benedictus XIV *lib. 4 de Servorum Dei Beatif. et Beatorum Canonizatione part. 1 cap. 30 n. 7:* « Inclinatis parietibus antiquae Ba- » silicae Vaticanae , ab Imperatore » Constantino exstructae , cum pro » magnificentia novi operis sacellum » S. Bonifacio sacrum everteretur » iussu Summi Pontificis Paulli V, » in eo inventum est sepulcrum Bo- » nifacii VIII, in quo visum est cor- » pus eius incorruptum post trecentos » et duos annos a die obitus, corruptis » tantum naso, et labiis, magna ad- » stantium admiratione , ut ex pu- » blicis tabulis constat editis apud » Raynaldum ad an. 1303 n. 44, ex » quo corruit putida illa fabula, Bo- » nifacium, videlicet, Pontificem sese » rabiose dentibus dilaniasse, et hoc » modo mortuum esse, veluti obser- » vat Pagius *in Brev. Rom. Pont.* » *t. 3 in eius vita n. 74*, et ante » eum adnotavit Michael Mauclerus » in opere: *de Monarchia Divina* » *Ecclesiastica , et Saeculari ,* ubi » *parte 4 lib. 7 col. 2390* haec de » Bonifacii morte scripta reliquit: In » Vaticano palatio spiritum Deo red- » didit, nec furenti similis, ut qui- » dam falso calumniatorum, Haereti- » corum, Schismaticorumque deliria » sequuti scripsere , sed pleno iu- » dicio integroque rationis sensu , » vera commissorum peccatorum ta- » ctus contritione cordis , excessit e » vita. »

Plura alia possent de rebus a Bonifacio gestis recenseri, sed quae retulimus, ad ornamenta, quibus Pontifex praeditus erat, et ad virtutem, qua idem praestabat, significandam, satis esse possunt. Nunc nonnulla de iis dicemus accusationibus, quae ad obscurandam tanti Pontificis memoriam , in medium afferri consueverunt. Id autem occasionem quoque suppeditabit, ut celebriora alia quaedam facta, quae ad huius Pontificatus historiam pertinent, explicare debeamus.

Primo quidem vix ea videntur confutationem mereri, quae de Bonifacio nonnulli affirmarunt , veluti si eius instigatione Caelestinus V adductus fuerit ad consilium ineundum de Pontificatu abdicando; et fraudem etiam aliquam ille adhibuerit, ut vir Sanctus sibi persuaderet , non communi hominum tantum opinione, sed supernis etiam significationibus ostendi , eum ad Pontificatum dimittendum teneri.

Nam haec aperte falsa sunt. Plures fuerunt Caelestini ipsius aetate scriptores , qui de abdicatione Pontificatus, quam ille fecerat, in operibus suis loquuti sunt. Inter hos nonnulli universam huius abdicationis causam ex eo deduxerunt, quod Caelestinus , pietatis , ac monastici religiosi instituti propriis operibus intentus esse vellet tantummodo, solitudinis amore animatus cetera despiceret, atque intime sibi conscius esset, se pertractandis, ac regendis auctoritate sua gravissimis Ecclesiae rebus imparem esse. Talis sententia est Cardinalis de Stephaneschiis *lib. 3 de vita Caelestini c. 3* , Guillelmi de Nangiis *in annalibus,* Cardinalis Iacobi de Alliaco *in Caelestini vita lib. 2 c. 2,* qui licet Bonifacio infensus esset , de Caelestino tamen affirmavit, eum « libere ces- » sisse Papatus oneri et honori; » Eberhardi *ad an. 1290,* ac Francisci Petrarcha *de vita solitaria l. 2 c. 18.* Sunt praeterea inter illius temporis scriptores, qui abdicationis a Caelestino factae rationem afferunt, quod Cardinales intelligentes, vere Caelestinum idoneum non esse ad Pontificatum gerendum, rogati ab eo, mentem suam aperuerint, qua significaverint, expedire, ut si vellet, Pontificatum dimitteret , qua re Caelestinus in sententia confirmatus sit, atque in consilio iam ex intima persuasione suscepto de Pontificatu derelinquendo. Talis ex. gr. sententia

est Ptolemaei Lucensis *in Hist. Eccl. lib. 24.*

Denique sunt scriptores illius aetatis quorum testimonio diserte declaratur, hanc factam a Caelestino abdicationem, Bonifacii VIII, vel Benedicti Cardinalis Caietani consiliis tribui non posse. Atque id aperte colligi potest ex verbis Aegidii Columnae, qui S. Thomae discipulus fuit, qui in libro *de Renunciatione Papae,* ait: « Comprobare se potuisse ex » pluribus tunc viventibus, D. Boni» facium Papam VIII tunc in minori» bus agentem, et Cardinalem tunc » exsistentem, persuasisse S. Caele» stino, quod non renunciaret, quia » sufficiebat Collegio, quod nomen » Suae Sanctitatis invocaret super » se. » Cardinalis vero Stephaneschius in poemate, quod scripsit *de Renunciatione Caelestini,* hac ratione Bonifacium cum Caelestino verba facientem inducit: « Quid pater his opus est? quaenam cunctatio curam Ingerit? Oh! tantis absiste gravare quietem. » Adducit praeterea clarissimus scriptor Nicolaus Wisemanius nunc Episcopus Melipotamensis, et centralis Angliae districtus Vicarii Apostolici Coadiutor, in dissertatione, quam recitavit die 4 Iunii anno 1840 in Romana Catholicae Religionis Academia ad Bonifacium defendendum; adducit, inquam, testimonium scriptoris anonymi libri, qui exstat in secretiori Vaticano tabulario, qui scriptor S. Caelestini discipulus fuit, et se Bonifacio inimicum aperte demonstrat. Eo autem testimonio continetur, Caelestinum per se ipsum suscepisse consilium de Pontificatu abdicando. « Adveniente, » inquit, quadragesima S. Martini, » Papa ille Sanctus decrevit solus » manere, et orationi vacare, fe» ceratque sibi cellam ligneam in» tra cameram fieri, et coepit in » eadem solus manere, sicut an» te facere consueverat. Et in ea» dem ibi permanens, coepit cogita» re de onere, quod portabat et » quomodo posset illud abiicere abs» que periculo, et discrimine a nimae » suae etc. »

Quod si deinde Cardinalis Benedictus Caietanus a Pontifice consultus, num Pontifex posset umquam Pontificatum dimittere, ei respondit, id a Pontifice fieri posse; hoc nullo modo argumento esse potest, Bonifacii VIII instigatione Caelestinum adductum fuisse ad Pontificatum derelinquendum. Nam primo loco constat ex iis quae superius allata sunt, Cardinalis Caietani sententiam omnino fuisse, ut Caelestinus in pontificatu retinendo perseveraret; deinde idem Cardinalis, qui adeo peritus in iure canonico erat, ignorare certe non poterat, neque huic rei omnibus notae contrariam responsionem afferre, scilicet Pontifici licere, Pontificiam dignitatem sponte ac libere dimittere, si ea adsint, quae consilii istius suscipiendi rationem gravissimam, et Ecclesiae necessitati consentaneam probare possint. Haec autem cum ita sint, facile evincitur, nonnisi per calumniam affirmari potuisse, Bonifacii instigatione factum esse, ut Caelestinus abdicaret.

Illud praeterea ad detrahendum iniuria de Bonifacii virtute excogitatum dici omnino debet, ita acerbe cum Caelestino, Bonifacii iussu, in arcta Castri Fumonis custodia actum fuisse, ut ille tot molestiis affectus, diu vivere non potuerit. Nam Ptolemaeus Lucensis in Hist. Eccl. loc. cit. ait: « Tentus igitur (Caelestinus) » in custodia non quidem libera, ho» nesta tamen, in castro, ut dicunt, » Fumonis moritur. » Guillelmus vero de Nangiis loco superius memorato inquit: « Hic (Bonifacius) Cae» lestinum Papam depositum, volen» tem ad locum unde fuerat assum» ptus redire, minime permisit, sed » honorifice fecit eum diligenti cu» stodia in loco tutissimo custodiri. » Atque in eam custodiam Caelestinum includere Bonifacio necessarium visum est, eo quod non deessent, qui contenderent, illum Pontificatu abdicare non potuisse, atque idcirco Bo-

nifacium legitimum Pontificem existimari non posse. Factum hoc fuisse, ait Ptolemaeus citato loco, ut consuleretur « praecavendo scandalo Romanae Ecclesiae, quia apud aliquos » mussitabatur, an cedere potuisset, » et sic poterat schisma in Ecclesia » generari. »

Idem alii scriptores de hac custodiendi Caelestini causa tradunt. Ex quorum testimonio, ac praesertim Cardinalis S. Georgii ad Velum Aureum Raynaldus refert ad an. 1295 n. 13, post fugam, quam solitudinis amore Caelestinus arripuerat, eundem receptum, perhumane habitum a Bonifacio, persuasumque, ut in Fumonis arce in Campania sita consisteret, concessosque illi ex suo ordine aliquos religiosos viros, cum quibus divinis rebus vacaret, atque omnia illi opipare subministrata: sed virum Sanctum sacri propositi tenacem, a deliciis alienum, parce admodum cum suis oblatis usum, totum se rerum caelestium contemplationi addixisse. Quod si eo usque calumniati sunt inimici Bonifacium, ut Caelestinum mortuum esse affirmaverint ob vulnus, quod in capite, eo sic iubente, acceperit; id est penitus contemnendum, atque ostendit, quo studium inique maledicendi pervenire aliquando potuerit. Generatim enim scriptores illius aetatis, Caelestini mortem febri vehementi tribuunt, qua correptus obierit. Etenim Cardinalis de Stephaneschiis lib. *de Canonizat. Caelestini* ait: « Siccis » humoribus ardens Febris adest, sti» mulatque senem; sacrisque potitum, » Exhalare piam cogit ad sidera men» tem. » Cardinalis vero de Alliaco, qui acriter in Bonifacium invehitur, atque ei nullo prorsus in loco parcit, nihil habet de tali vulnere Caelestino inlato, quo perculsus mortuus sit. Hoc vero huius scriptoris silentium satis est ad calumniam, quam mox significavimus, demonstrandam.

Ad Bonifacii VIII electionem quod spectat, eam praecipue tribuendam Caroli II Regis Neapolis potentiae, Pontificis eiusdem inimici affirmaverunt; qui Carolo promiserit, se, modo Pontificatum consequutus esset, effecturum, ut ille Siciliam recuperaret. Verum falsum hoc quoque esse manifestum est. Ptolemaeus quidem Lucensis de Caelestini electione agens narrat, Benedictum Cardinalem Caietanum, morantem Perusiae inimicitiam cum Carolo Rege inivisse; sed Aquilae, cum Caelestinus coronaretur, Carolo fuisse reconciliatum. Verum ista probare nullo modo possunt, Regis Caroli potentia, et ob gratiam, qua apud illum Cardinalis Caietanus valeret, accidisse, ut hic Pontificatum consequeretur. Etenim idem Ptolemaeus, agens de iis, quae Neapoli evenerunt cum in vulgus spargi coeperat, Caelestinum velle Pontificatum dimittere, haec narrat: « Quod » cum Rex perpendisset, et Clerus, » mandat fieri processionem a maiori » Ecclesia, usque ad Castrum Regis, » cui processioni ego interfui. Cum» que pervenisset processio ad dictum » castrum, ubi dictus Pontifex morabatur, exclamavimus more solito » pro benedictione... Data igitur be» nedictione, unus Episcopus proces» sionis praedictae, a Sancto Ponti» fice audientiam petit, loquens *in* » *persona Regis,* et totius Regni... » me praesente, supplicans eidem, » quod cum ipse esset gloria Regni, » nulla persuasione ad resignandum » consentiret. » Hoc testimonium profecto evincit, nisi fallor, Carolum Regem minime tunc curasse, ut Cardinalis Benedictus Caietanus Bonifacio sufficeretur.

Verum praeter ista afferre possumus Cardinalis de Stephaneschiis testimonium, quo aperte continetur, Bonifacii electionem contra Caroli Regis mentem evenisse. Primum quidem memoratus scriptor *lib. de Coron. Bonif. c. 2* refert, a Cardinalibus eum electum esse « digna concordia vocum: » tum subdit: « At populus » festinat: currere miles Tentat in » auditum, Caroli spes coepta pre» cando Defecit miserante Deo. Sunt

» ista relatu Digna, quod et Patri, » nec non sibi praestita noscens Mu» nera, ab Ecclesia vultus avertit, » et ora. Nec matrem violare licet, » quin libera possit Desponsare vi» rum. » Haec vero satis sunt ut huius etiam accusationis falsitas demonstretur. Legenda Papebrochii ad hunc scriptoris memorati locum adnotatio.

Sunt nunc nonnulla dicenda de controversia illa gravissima, quae Bonifacium VIII Pontificem inter ac Philippum IV seu *Pulchrum* Galliae Regem pertractata est. Eam controversiam inde profectam esse contenderunt, et veluti certum affirmaverunt quamplures scriptores, quod Bonifacius in politicis Principum negotiis conaretur dominari; quamobrem evenisse dicunt, ut, vel a sui Pontificatus exordio, dirimendas susceperit quaestiones inter Philippum Regem Galliae, atque Eduardum I Angliae Regem commotas, eosque compulerit ad inducias statuendas; qua de causa Philippus indignatus, Pontifici morem gerere recusaverit, veluti ei, qui se in iis rebus immisceret, quae nulla ratione eiusdem subessent auctoritati.

Sed ista, cum rerum, quae tunc gestae sunt, veritate minime convenire, ex perspicuis monumentis ostenditur, quae continent, Bonifacium quidem ad pacem atque concordiam ineundam Christianos Principes hortatum esse, sed Principes ipsos optavisse, Pontificem in his controversiis tamquam arbitrum sententiam ferre.

Alio loco mentionem fecimus operis, quod Anglicani Gubernii ipsius iussu digestum est, quodque citari solet *Rymer foedera, acta publica* etc. Iam vero in eo opere, seu monumentorum collectione *tom. 2 pag. 682* Bonifacii VIII constitutio refertur die *21 Iulii seu 8 cal. Augusti anno 1295* Ananiae scripta, in qua ista Pontifex declarat.

« Dudum inter carissimos filios » nostros Philippum Franciae Regem » ex una parte, et Eduardum ex al» tera Reges illustres, super diversis » articulis materia dissensionis exor» ta, iidem Reges per speciales ipso» rum procuratores, et nuncios ad » nos propterea destinatos, et ab eis » super his specialem potestatem ha» bentes.... in nos.... tamquam in » arbitrum.... amicabilem composi» torem, depositorem, et pronuncia» torem super reformanda pace, et » concordia inter ipsos Reges, et su» per omnibus, et singulis discordiis, » guerris, litibus, controversiis, quae» stionibus.... qūae fuerant, et esse » poterant inter eosdem Reges, oc» casione quacumque, alte, et basse, » absolute, et libere, sub certa for» ma compromittere curaverunt, vo» lentes, promittentes, et expresse » consentientes tamdiu compromissa » huiusmodi perdurent, quandiu tre» guarum voluntarie initarum antea » inter dictos Reges, tempus, et ter» minus perduraret. Quod quidem » esse dixerunt, unius anni a festo » Epiphaniae nunc futuro proximo, » usque ad aliud festum Epiphaniae » nunc futurum proximum; et quod » nos interim, si placeret nobis, et » videremus expediens, possemus in » antea huiusmodi compromissorum, » ac ferendi arbitrii, seu arbitragii, et » aliorum in compromissis huiusmodi » contentorum, necnon et praedicta» rum treguarum tempus, et termi» num, simul, et non aliter, semel, » et pluries ad nostrum beneplaci» tum prorogare. Nos vero praedictis » compromissis receptis, quandam or» dinationem super huiusmodi nego» tio duximus faciendam, prout tunc » conditio temporis, et negotii sta» tus, et qualitas suadebant. »

Tale esse intelligunt facile omnes testimonium, quod attulimus, ut appareat a Bonifacio VIII inducias, seu treguae pactiones istas fuisse definitas ipsis Galliae, atque Angliae Regibus postulantibus, ut eius auctoritate componerentur. Id igitur afferre causam non potuit, ut dissidium, de quo loquimur, ex hoc Bonifacii facto profectum esse dici queat. Con-

suli quoque potest Lingardius in *Hist. Angliae tom. 3 c. 3 pag. 376 ed. Rom.*

Neque ad ostendendum, Principibus illis ita petentibus, Bonifacium arbitri partes non gessisse, illa valet animadversio, pacem, seu treguam, in adducto monumento dici initam fuisse ante festum Epiphaniae, cum ceteroquin Pontifex die 19 Februarii anno 1295 ad Eduardum scripserit, commendans, ut foederis pactiones susciperet, quas Episcopi Praenestinus, et Tusculanus Pontificii Legati ei erant exposituri. Nam quod spectat ad pacem, quae inita dicitur ante festum Epiphaniae, id respicit *compromissa treguarum, voluntarie inter dictos Reges antea initarum.* Quod vero actum est in posterum, ita, ut Pontifex die 19 Februarii potuerit Eduardo Regi treguae pactiones commendare, id spectat ad Pontificis arbitratum super eodem induciarum compromisso, quae res contigit posteriori mense, quo *praedictis compromissis receptis, ordinationem quandam* (Pontifex) *super huiusmodi negotio duxit faciendam, prout conditio temporis, et negotii status, et qualitas suadebant.*

Certum est vero, iis praesertim temporibus, hoc passim modo, veluti ad rem componendam prorsus graviori, ac tutiori, Principes Catholicos optasse controversias dirimi, prout in ipsius Bonifacii VIII Pontificatus historia habemus, ab eo inter Bononienses, et Estensem Marchionem, controversiam aliam fuisse diremptam. Denique dicere iure possumus, monumentum, quod ex Rymerii collectione depromptum attulimus, magnum lumen afferre ad rei, de qua agimus, explicationem; atque eam, ut arbitror, opinionem prorsus evertere, has inducias, scilicet, Bonifacii VIII auctoritate statutas, dissidii, de quo disputamus, causam esse potuisse.

Alia quoque affertur huius dissidii causa, prout apud Natalem Alexandrum *Diss. IX in saec. 13 et 14 art. I n. 1* videri potest, hoc est, Bonifacium iudicare voluisse de controversiis, quae obortae fuerant Philippum Pulchrum inter et Guidonem Flandriae Comitem; quamobrem missum ad Philippum a Pontifice Episcopum Meldensem, quo illum vel ad Guidoni satisfaciendum, vel ad Sedem Apostolicam adeundam adduceret. Qua re offensum Philippum, Pontifici se morem gerere in his rebus debere denegavisse.

Quodnam tamen huius rei, quae ad significandam dissidii originem adducitur, afferri grave argumentum possit, non facile intelligitur. Certe neque Raynaldus, neque Spondanus, neque scriptores historiae Ecclesiae Gallicanae, neque alii a me consulti scriptores hoc habent. Raynaldus praeterea innixus testimonio Villanii, S. Antonini, Meyeri, Iordani, discordiae inter Philippum et Flandriae comitem hanc causam fuisse refert, Guidonem, scilicet, promisisse filiam suam Regis Angliae filio se nuptui esse daturum, quin Philippus huic matrimonio inter principes illos ineundo assensum suum praebuisset. Philippus vero timens, ne ex matrimonio isto aliquod detrimentum sibi inferretur, Comitem, eiusque filiam in carcerem coniecit, quae non multo post mortua est. Guido autem in Flandriam reversus populum contra Philippum commovit, quae res gravi bello Galliam inter et Flandriam causae fuit. Legendus Raynaldus ad annum 1296 n. 17. Iam vero apparet in tota hac Raynaldi narratione nihil esse, quod ad Bonifacium Pontificem pertineat. Annalista autem doctissimus, atque in rebus narrandis copiosissimus, non omisisset id referre, si argumenta hoc probantia in promptu habuisset.

Verum praeter memoratos a Raynaldo scriptores, possumus etiam aliorum testimonia referre, quae idem de discordia, inter Galliae Regem, et Flandriae Comitem excitata narrant. Talis ex. gr. Cornelius Zanflietius est, quem Martenius fidelissimum, et diligentissimum scriptorem

appellat Is autem in chronico ait: « Comes Flandriae contra Dominum » suum Regem Franciae, Regi An- » glorum se confoederavit mediante » futuro matrimonio, quod inter fi- » lium Regis, et filiam Comitis fieri » proponebatur. Sed Rege Franciae » praemonito, ubi sponsa ad sponsum » ducebatur, insidiis positis captiva- » tur, quae post modicum tempus in » captivitate decessit. » Post haec refert bellum ob istam causam commotum, quin aliquid de Bonifacio recenseat. Consulenda hoc loco Martenii *Veterum monumentorum, et Scriptorum collectio tom. 5 col. 136.*

Rei praeterea, de qua loquimur, aliud in eadem Martenii collectione *tom. 4 col. 363* in opere, quod inscriptum est *Gesta Trevirensium Archiepiscoporum,* aliud, inquam, eiusdem generis testimonium reperitur. Nam ibi legitur: « Origo dissensio- » nis (inter Philippum et Flandriae » Comitem), et causa praecipua haec » fuit. Comes Flandriae filiam suam » desponsavit primogenito filio Regis » Angliae. » Nihil vero neque in isto etiam loco est, ex quo argumentum desumi possit, dissidium inter Bonifacium VIII Pontificem, et Philippum IV Galliae Regem, profectum esse ex eo, quod de controversia inter Philippum, et Flandriae Comitem iudicare Pontifex voluerit.

His adiungi potest, neque Bonifacium ipsum in tot, quas scripsit, litteris, et constitutionibus suis umquam de eventu isto loquutum esse, aut significasse, inde dissidium cum Galliae Rege originem derivasse. Hoc autem Pontificis silentium magni ponderis esse perspicuum est. Gravissimi etiam momenti censendum est, non modo Pontificem, ac memoratos superius scriptores factum istud silentio praeteriisse, sed neque Philippum Regem, neque eius administros, licet quascumque poterant accusationes attulerint ad evincendum, conatum esse Bonifacium ius circa potestatem politicam Christianorum Principum exercere, neque istos, inquam, factum, de quo hic sermo est, commemorasse. Est vero incredibile, rem tam gravem, et quae in Bonifacii Pontificis, ac Philippi Regis historia fuisset notissima, omitti penitus, prout significavimus, potuisse.

Alia prorsus vera occasio fuit dissidii, de quo sermonem habemus, inter Philippum IV et Bonifacium VIII Pontificem excitati; sed talis, ut Pontifex nulla ratione idcirco reprehendi possit; secus toties essent reprehendendi Pontifices atque Episcopi, quoties ad tuendam Ecclesiae libertatem, atque ad eiusdem iura propugnanda, aliquid iustissime decernunt, propter quod indignantur, aut offenduntur ii, quibus decreta eiusmodi non arrident. Ediderat, videlicet, Bonifacius VIII celeberrimam Constitutionem, cuius initium est *Clericis Laicos,* quam Raynaldus Ananiae datam esse ponit die 18 Augusti anno 1396 seu 15 cal. Septembris; scriptores vero Historiae Ecclesiae Gallicanae illam scriptam Ananiae esse existimant eo anno, die 21 Septembris.

De hac constitutione Raynaldus ad annum 1396 n. 22 ita refert: ob gravissimos sumptus, scilicet, quos bellorum causa Principes facere debebant, Ecclesiasticos reditus ad se convertendos, atque ad bellicas impensas erogandos iussisse; quamobrem magnopere Ecclesiam, et Ecclesiasticos vexatos esse: ob haec decreta Principum, « Ministrorum avaritiae, » exactorum crudelitati, ac praedae » eos expositos fuisse. Quare Boni- » facius quem tuendarum Ecclesia- » rum onus premebat, ex Cardina- » lium consilio constitutionem edidit, » qua vetuit Praesulibus, Clericis, » ac Religiosis viris,... sine facultate » Sedis Apostolicae ista solvere: sol- » ventibus vero, atque exigentibus, » aut in locis sacris deposita occu- » pantibus, anathematis religionem » incussit, ac Legatis Apostolicis Al- » banensi, et Praenestino Episcopis » partes iniunxit, ut eam constitu- » tionem in Galliis, et Anglia pro- » mulgarent, et Praesules ad eam

» servandam adigerent. Litterarum » porro initium huiusmodi est: Con» stitutionem de Fratrum nostrorum » consilio nuper edidimus pro Eccle» siarum relevatione, ac libertate » ipsarum, quae incipit *Clericis Lai» cos* etc. »

Quae post editam Constitutionem istam evenerint, nunc breviter est referendum. Apparebit autem, licet inde dissidii, de quo loquimur, initium, seu origo deduci debeat, non posse tamen ex Constitutione ista rationem aliquam depromi, ut Bonifacius Pontifex iure accusetur.

Constitutionis enim istius *Clericis Laicos* a Bonifacio promulgatae, si natura consideretur, apparebit luculenter, Philippum Pulchrum, vel alios quoslibet, ob eam iniuste fuisse indignatos, et dissidii, de quo agimus, ex ea Bulla causam oriri non potuisse, si Philippus secundum rectam rerum rationem agere voluisset. Nam quae in Bulla memorata Bonifacius decrevit, ea ad disciplinam, ac libertatem, seu immunitatem Ecclesiae pertinebant. Talia praeterea temporis adiuncta erant, in quibus Bulla promulgabatur, ut Pontifex, ob muneris sui rationem, ad eam edendam se teneri, debuerit existimare.

Etenim, prout apud Raynaldum *ad an. 1296 n. 28* videri potest, Bonifacius ipse in posterum Philippo scripsit: «Constitutio nostra *(Clericis » Laicos)* si ad rivalem sensum non » trahatur, postposito coniuge, id, » si bene perpenditur, statuit, quod » alias per sanctiones canonicas est » statutum. »

Atque id iuste Bonifacius affirmabat. Nam, ex. gr. Concilium Lateranense Generale III canone 19 haec statuerat: « Isti onera sua imponunt » Ecclesiis, et tot angariis eas affli» gunt, ut illud eis, quod Ieremias » deplorat, competere videatur: *Prin» ceps Provinciarum facta est sub » tributo*.... Quocirca sub anathema» tis districtione severius prohibe» mus, ne de cetero, talia praesu» mant attentare, nisi Episcopus, et » Clerus tantam necessitatem, vel » utilitatem aspexerint, ut absque » ulla coactione ad relevandas com» munes necessitates, ubi Laicorum » non suppetunt facultates, subsidia » per Ecclesias existiment conferen» da. Si autem Consules, aut alii de » cetero id praesumpserint, et com» moniti desistere noluerint; tam ipsi, » quam eorum fautores excommuni» cationi se noverint subiacere; nec » communioni Fidelium reddantur, » nisi satisfactionem fecerint compe» tentem. »

In Concilio autem Lateranensi Generali IV hoc canone 44 decretum est: « Cum Laicis, quamvis Religio» sis, disponendi de rebus Ecclesia» sticis nulla sit attributa potestas, » quos subsequendi manet necessitas, » non auctoritas imperandi; dolemus » sic in quibusdam ex illis refrige» scere charitatem, quod immunita» tem Ecclesiasticae libertatis, quam » nedum Sancti Patres, sed etiam » Principes saeculares multis privi» legiis munierunt, non formidant » suis constitutionibus, seu potius » destitutionibus impugnare. » Post haec eodem canone Concilium declarat, has principum constitutiones, quas destitutiones, aut destructiones potius vel iurisdictionum usurpationes appellari posse dicit, has inquam constitutiones laicae potestatis, quae fiunt sine « legitimo Ecclesiasticarum » personarum assensu... Sacri appro» batione Concilii non tenere; prae» sumptoribus per censuram Eccle» siasticam compescendis. »

Praeter ista, quae ad rem, de qua agimus, evincendam sunt gravissima Conciliorum Generalium decreta; constat etiam, Alexandrum IV, qui anno 1254 Pontifex factus est, peculiari sua epistola his decretis consentanea statuisse, ne Laica potestas onera eiusmodi Ecclesiasticis posset imponere, atque id de regionibus ipsis decrevisse, in quibus deinde Philippus Pulcher dominatus est, prout ex *Sexto Decretalium lib. 3*

tit. 23 c. 1 apparet. Quae res, quemadmodum apposite animadvertit P. Antonius Bianchi Ord. Min. Obs. in opere *de indirecta Ecclesiae potestate* etc. *lib. 6* §. *5* non Barones tantum, et Principes Regi Feudatarios respiciebat, cum talis prohibitio generatim omnem Laicam potestatem attingeret, et idcirco supremum etiam Principem, ex quo Barones iura sua derivabant. Legendus denique Thomassinius *de vet. et nov. Eccl. disciplina part. 3 lib. 1 cap. 43 n. 9*. Ostendit enim, allatis exemplis pluribus, quid in Galliae Ecclesia circa materiam istam obtineret, scilicet: « nusquam Reges abrupto imperio, » quidquam a Clero extorserant, nisi » interveniente Pontificis auctorita» te, vel summa quadam arctante ne» cessitate. »

Haec satis esse intelliguntur ad ostendendum, quam iniuria Philippus Pulcher ob Constitutionem a Bonifacio VIII editam *Clericis Laicos*, indignari ita potuerit, veluti si Pontifex contra potestatem Regis propriam quidquam molitus esset aut eius iura violasset. Talis praeterea Constitutio ista erat, ut neque rei, quae decernebatur, novitate quemquam offendere iure posset, cum id quod Bonifacius iubebat, esset Conciliorum Generalium, aliisque publicis monumentis idem vetantibus aperte conforme.

Quod spectat vero ad rerum adiuncta, in quibus haec Constitutio edita est, ea erant certe eiusmodi, ut Pontifex prorsus muneris sui esse iudicare debuerit, pro Ecclesiae bono illam promulgare. Significavimus superius quae generatim tunc essent tempora, ut propter bellorum, quae ubique gerebantur, impensas, ubique in suis bonis, ac reditibus vexaretur Ecclesia. Quod pertinet quidem ad Galliam, de eo Regno haec Iordanus scripsit, prout legi potest apud Raynaldum ad an. 1296 n. 23: « Rex » Franciae propter guerras, graves » exactiones pecuniarum posuit, quae » *malatolta* vocabantur. Et primo » super mercatores tantum centesi» mam, postea quinquagesimam tam a » Saecularibus quam a Clericis ac» cepit: propter quod Bonifacius, Re» ges et Principes, a Clericis et Ec» clesiis talia auferentes absque Pa» pae licentia sententiam excommu» nicationis tulit. » De Angliae Rege praeterea Raynaldus loco citato Polydori testimonium hoc adducit: « Bo» nifacius VIII Romanus Pontifex, » animadvertens Christianos Princi» pes avare, et percrebro sine iusta » causa, nova quotidie Sacerdotiorum » fructibus imponere vectigalia, at» que sine fine, arbitratu suo, de» cimam, vigesimamque eorum par» tem tributi nomine imperare; im» munitati Ordinis sibi consulendum » statuit. »

Duobus hisce modo adductis illorum temporum scriptorum testimoniis alia possent adiungi, si res perspicua non esset, quae testimonia id, quod dicimus, confirmant, revera tam gravem fuisse in re, de qua agimus, Ecclesiae vexationem, ut necesse omnino esset huic abusui graviter occurrere. Eiusdem vero rei demonstratio alia, est cura a Conciliis adhibita, quae his temporibus habita sunt. Etenim possunt plura Concilia ea aetate celebrata commemorari, quae decretis suis operam dederunt, ut Laicam potestatem ab oneribus eiusmodi Clero, et Ecclesiae imponendis deterrerent.

Tale fuit ex. gr. Concilium a. 1290 ab Episcopis Oxitanae provinciae celebratum, cuius canon n. 10 est « contra infringentes libertatem Eccle» siae, » quo canone excommunicatione mulctantur ii, qui « Ecclesiis, » et personis ecclesiasticis onera prae» sertim gravia imponunt. » Tale Cicestriense anno 1292, quod canones duos de eadem re tulit, ac tale Salmuriense anno 1295 habitum, cuius canon num. quintus ad hoc idem obtinendum conditus est. His denique Conciliorum decretis affine est, factum Roberti Cantuariensis Archiepiscopi, qui excommunicationem tu-

lit « contra bonorum Ecclesiastico» rum occupatores.» Matthaeus enim Westmonasteriensis hanc refert latae huius excommunicationis rationem. Scilicet Regis iussione, decreta fuerant magna tributa, tum a Populo, tum a Clero solvenda: Cleri pars huic decreto non obtemperaverat; sed alia pars, minis et molestiis fracta, decreto morem gesserat. Ea re commotus Robertus memoratam excommunicationis poenam tulit.

Quod si talia erant rerum adiuncta, et tam aperta Ecclesiasticae libertatis, atque immunitatis violatio, profecto mirum esse non potest, Romanum Pontificem ipsum, cui praecipua totius Ecclesiae sollicitudo commissa est, ad Ecclesiae ipsius bonum, fecisse id, quod Concilia plura, et Episcopi quoque in dioecesibus suis faciendum esse iudicabant, ne tantum detrimentum Ecclesia pateretur.

Haec perspicuo argumento cuilibet rei naturam, et totius facti adiuncta accurate perpendenti, haec, inquam, perspicuo argumento esse possunt, num Philippus Pulcher ob hanc editam *Clericis Laicos* a Bonifacio VIII constitutionem, iustam offensionis causam habere potuerit, praesertim si animadvertatur, quemadmodum scriptores *de l'Histoire de l'Eglise Gallicane lib. 35* notarunt, hanc Bullam, licet generatim ad omnes datam, ad facti tamen ipsius rationem quod spectat, magis ad Angliae, quam ad Galliae Regem recta pertinuisse, cuius milites in tributis a Clero exigendis saevire quodammodo visi fuerant. Et refert quidem *ad an. 1296 n.23* Raynaldus quantopere Eduardus statim post editam Constitutionem commotus sit, plane sentiens eam conatibus suis plurimum adversari. Sed *ad an.1297 n.42* eruditissimus annalista narrat, Regem Eduardum, mente mutata, coram Clero veniam facti sui sponte postulavisse.

Huius tamen editae Constitutionis occasione Philippus se ita gessit, veluti si graviter offensus fuisset. Videtur tamen illud verius esse, eum huius Constitutionis praetextu abusum esse, ut angustiis occurreret, in quibus versabatur ob bellum triplex, quod cum Eduardo I Angliae Rege, cum Adolpho, et cum Flandriae Comite gerebat, quorum bellorum causa, gravissimis impensis quotidie obiiciebatur. Quare edixit primo, ut sine consensu suo in scriptis impetrato, nemo posset ex Regno suo pecuniam ullam, pretiosa quaelibet aut res quascumque, quae bello usui esse possent, educere. Secundo ut extranei ob commercii causam non possent in Gallia morari.

Affirmavimus, Philippum Pulchrum, postquam Constitutio *Clericis Laicos* edita est, ita se gessisse, veluti si graviter idcirco offensus fuisset, sed verius inde occasionem suscepisse, ut pecuniae comparandae urgenti necessitati consuleret. Atque id quidem potuimus iure affirmare. Etenim Constitutio, de qua loquimur, edita est die 18 Augusti, seu 15 Calendas Septembris anno 1296. Sciebat tamen eo ipso tempore Philippus quaenam esset Pontificis mens erga eiusdem familiam. Nam eo ipso die 18 Augusti Bonifacius Philippo scripserat, eidem significans, optare se ut eius frater Carolus de Valois Romam veniret, quocum Pontifex de gravibus, et secreto communicandis negotiis erat acturus. Iam vero Spondanus ait *ad an. 1296 n. 2,* Pontificem Bonifacium animo versasse, ut Carolus, Imperator Romanorum designaretur, atque ut expeditionis ad Orientem supremus dux constitueretur. « Philippo Francorum Regi » scripsit (Spondanus ait), ut Caro» lum fratrem suum Romam mitte» ret, quocum de magnis, et secre» tis negotiis conferret. Quippe co» gitasse putatur de Carolo ad Im» perium Romanum evehendo, et » expeditioni orientali praeficiendo.»

Praeter ista tamen, quae sufficere omnino debuissent ad ostendendum benevolum Bonifacii Pontificis animum erga Philippi familiam, voluit

etiam Pontifex Regi litteras scribere ad evertendum illum sensum, quem Constitutioni suae inesse homines Bonifacio inimici, Philippo Pulchro persuasisse videbantur. Hae litterae a nobis superius citatae, quarum initium est *Ineffabilis*, scriptae sunt Anania die 25 Septembris anno 1296, et a Raynaldo referuntur ad eum annum n. 25, 32. Perspicue vero in iis litteris apparet Bonifacii in Regem benevolentia; conqueritur ibi de hominibus, qui in Regis animum conati fuerant inducere sensum ab eo diversum, et alienum, qui proprius Constitutionis sensus erat; hortatur Regem ne patiatur, se ab hominibus infensis in errorem induci; dolorem suum significat ob ea, quae mox diximus, a Rege decreta fuisse.

Mentem suam denique Bonifacius aperte declarat, atque ita Constitutionem a se editam explicat: «Non » enim praecise statuimus, pro de- » fensione, ac necessitatibus tuis, vel » Regni tui, ab eisdem Praelatis Ec- » clesiasticisve personis, pecuniarum » subsidium non praestari; sed adie- » cimus, id non fieri sine nostra li- » centia speciali, adductis in consi- » derationem nostram exactionibus » intolerabilibus, Ecclesiis, et per- » sonis Ecclesiasticis impositis... Ob- » iicias, si quando per te, vel proge- » nitores tuos, pro necessitatibus di- » cti regni ad eandem Sedem habi- » tus sit recursus, et inanis pertrans- » ierit petitio aures eius, quin fue- » ritis efficaciter exauditi. Ubi Regni » nempe gravis, quod absit, praedi- » cti necessitas immineret, nedum ab » ipsius Praelatis, et personis Eccle- » siasticis, tibi, vel ipsi, Sedes eadem » concederet, et faceret subveniri, » verum etiam, si exigeret casus, ad » calices, cruces, aliaque propria vasa » sacra manus extenderet, priusquam » tantum, et tale Regnum, tam ipsi » Sedi carum, immo carissimum, » et ab antiquo devotum, exponeret » minoris curae defectui, quo minus » ab ea efficacis defensionis praesidia » sortiretur. »

Esset vero referenda integra epistola, quam Bonifacius die 19 Februarii anno 1297 ad Galliae Clerum scripsit, quaeque a Raynaldo adducitur eo anno n. 43, 45. Ostendit, videlicet, illius epistolae contextus totus, hanc vere Pontificis mentem fuisse, quam paullo ante vidimus ab eo in litteris ad Regem scriptis explicatam; tribuitur praeterea in eadem epistola Clero facultas, ut in gravibus adiunctis subsidia Regi petenti conferat.

Etenim Bonifacius ait: «Licet Con- » stitutionem illam ediderimus pro » Ecclesiastica libertate, non tamen » fuit nostrae mentis intentio, ipsi » Regi, aliisque Principibus saecula- » ribus in tam arctae necessitatis ar- » ticulo... viam subventionis excludi, » quominus ipsi Praelati Ecclesiae, » ac Ecclesiasticae personae, libero » arbitrio, atque sponte, de nostra » licentia, pro communis defensionis » auxilio, in qua proprium cuiuslibet » interesse conspicitur; Principibus, » ac sibi ipsis provideant iuxta sua- » rum modulum facultatum. »

In haec autem verba Pontifex facultatem, de qua sermo est, Clero Gallicano impertitus fuit; quo rescripto dato Bonifacius manifeste docuit, Ecclesiae quidem libertatem sibi cordi esse, eamque se velle tueri; mentem tamen suam esse, ut Regi, ac Regno subsidium a Clero tribui posset. « Vestris itaque in hac parte, » inquit, supplicationibus annuentes, » praesentium auctoritate concedi- » mus, ut si casus communis, et evi- » dentis necessitatis immineat, ut » scripsistis; ac idem Rex vestram, » et aliorum Praelatorum, Ecclesia- » rum, et personarum, atque bono- » rum Ecclesiasticorum, sicut et ce- » terarum personarum, locorum, et » bonorum dicti sui regni voluerit » defensionem assumere, ac assumat, » et efficaciter prosequatur, et id ex- » pediri videritis; liceat vobis, et » eisdem Praelatis, Ecclesiis et per- » sonis Ecclesiasticis, absque metu » constitutionis nostrae praedictae,

» ipsi Regi, pro huiusmodi vestrae, » ac ipsorum Regis, et Regni intrin- » secae defensionis subsidio, subven- » tionem congruam, prout vobis et » ceteris Praelatis Regni praefati, » seu maiori parti vestrum, et ipso- » rum videbitur, voluntariam, libe- » ralem, et liberam, non coactam, » absque omni concussione, exactione » ac exsequutione temporali, vel lai- » cali exigenda, hac vice praesenti » nostra freti licentia impertiri, eam- » que similiter Regi liceat recipere » memorato. » His consona sunt, quae Bonifacius VIII aliis litteris anno 1297 datis mense Februario Regi Philippo scripserat, ut omnem de Constitutione sua *Clericis Laicos* querelae praetextum auferret, et alienum ab inimicis ei Constitutioni sensum adscriptum repudiaret.

Post haec exposita, quae Constitutioni *Clericis Laicos* promulgandae causam attulerunt, quaeque evincunt quanta aequitate Constitutionis eiusdem sensum Pontifex explicaverit, facile possunt omnes intelligere num veritatis ratio patiatur Bonifacium reprehendere, veluti si ad eam Constitutionem promulgandam adductus fuerit cupiditate dominandi, et in Christianorum Principum Regnis politicam potestatem suam exercendi. Etenim universae rei tunc pertractatae contextus ostendit, quae in Constitutione memorata Bonifacius decrevit, ea esse canonicis sanctionibus antiquioribus consentanea; temporum adiuncta postulasse, has sanctiones confirmari; Ecclesiasticae libertatis defensionem, huius Bullae scopum fuisse; Pontificem denique, quanta potuit humanitate, ac benevolentia cum Philippo Pulchro, a quo offensus fuerat, constanter egisse; ac talem Constitutioni suae sensum inesse declaravisse, ut neque subsidia, quae Rex Philippus tantopere ambiebat, defutura sibi in posterum esse is existimare potuerit. Itaque si Philippus Pulcher post Constitutionem *Clericis Laicos* a Bonifacio editam indignatus est, vel hominum Bonifacio infensorum opera, et instigatione commotus ita se gessit, veluti si vehementer esset indignatus, id legitimam ad Bonifacium accusandum rationem suppeditare non potest.

Verum haec licet ita essent, videtur tamen omnino Philippus ad apertas cum Bonifacio inimicitias transire voluisse. Nam litteris humanitate plenis a Pontifice scriptis respondit, se quantumvis Apostolicus consensus non adfuisset, tamen iure potuisse prohibere, ne ea quoque extra Regnum asportarentur, quae ad Ecclesiam spectabant; sed animo paratum se esse, ut ista e Regno suo possent proficisci, modo ea in inimicorum suorum utilitatem, et commodum non converterentur. Quod ad tributa vero Ecclesiasticis imposita, eos in eadem cum Laicis conditione ponebat, atque ad tributa, seu census istos probandos, ea Christi verba commemorabat: « Reddite quae sunt » Caesaris, Caesari; quae sunt Dei, » Deo. » Denique superbe responsum suum absolvens, aperte affirmavit, Ecclesiam Catholicam eiusque ministros apud se in honore esse; sed minas ratione destitutas sibi timorem non afferre. Bonifacius Philippo respondit, atque inter cetera eum plurimum precatus est, ut sive tacita, sive expressa decreti sui explicatione efficeret, ne quae de non educendis e regno pecuniis, aliisque id generis indixerat, ea de Ecclesiis, atque de Ecclesiasticis ministris intelligerentur.

De hac a Bonifacio adhibita sollicitudine, ut Regem adduceret ad decretum illud revocandum, notum est quomodo obloquuti fuerint eiusdem Pontificis inimici: scilicet, hoc ideo tantopere fuisse a Bonifacio expetitum, quod doleret, magnam pecuniae copiam, quae ex Galliae Regno Romam proficiscebatur, se non posse in posterum obtinere; huius vero pecuniae amissionem, non autem aliam causam fuisse, quamobrem studium omne conferendum putaverit,

ut Regi abrogationem legis illius persuaderet.

Verum haec falso prorsus contra Bonifacium excogitata sunt. Nam, ut cetera omittam ex Pontificis epistola, quam ad Legatos suos Berardum Albanensem, et Simonem Praenestinum Episcopum scripsit de ea re, prout videri potest apud Raynaldum ad an. 1297 n. 48, ex Pontificis epistola, inquam, constat, Bonifacium idcirco decretum a Philippo editum improbavisse, quod Ecclesiasticae libertati illud officeret, et sacrae expeditioni grave impedimentum afferret. Itaque Bonifacius in suis istis ad Legatos Apostolicos litteris, latas a Philippo Rege « superius memo» ratas leges, habendas esse affirmat, » tamquam impingentes aperte in » Ecclesiasticam libertatem, et de» struentes tam pium, tam utile, tam » arduum Dei, et Terrae Sanctae ne» gotium. » Hae igitur verae causae erant, cur Pontifex tam studiose conaretur Philippum adducere ad decreta illa revocanda, non autem quod doleret, magnam pecuniae copiam ex Galliae Regno proficiscentem, ademptam sibi fuisse.

Iure autem potuisse Bonifacium leges illas a Philippo Pulchro editas appellare impingentes aperte in Ecclesiasticam libertatem, manifestum est, cum constet, sine libertatis atque immunitatis Ecclesiasticae violatione fieri non posse, ut laica potestas de bonis Ecclesiae, eiusque reditibus, pro lubitu suo disponat. Praeter rei naturam ipsam, quae luculenter id, quod dicimus, evincit, ex Ecclesiae historia quoque monumenta possent afferri, quae idem clare demonstrant. Omnium loco satis erit in Harduini Conciliorum collectione *tom. 2* ea consulere, quae in Synodo Romana anno 511 sub Papa Symmacho celebrata, circa quandam Odoacris legem in eadem Synodo a Basilio Praefecto Praetorio recitatam decreta sunt. Episcopi, scilicet, quantumvis ea lex aequa, et favorabilis esse videretur, nullius tamen auctoritatis esse declaraverunt, quod de Ecclesiae bonis sancita fuisset: « ne in exemplum remaneret prae» sumendi quibuslibet laicis quamvis » religiosis, vel potentibus, quolibet » modo aliquid decernere de Eccle» siasticis facultatibus, quarum solis » Sacerdotibus disponendi, indiscusse » a Deo cura commissa docetur.»

Neque minus verum est, Bonifacium conatum esse Regem Philippum permovere ad decreta illa abroganda, ob aliam causam, ne impediretur « tam utile, tam pium, tam » arduum Dei, et Terrae Sanctae ne» gotium. » Muratorius quidem in annalibus ad an. 1297 ita loquitur de hac causa, quae a Bonifacio allata est ad Philippum movendum, veluti si Pontifex id diceret, quia in more positum tunc esset, hanc a Pontificibus causam afferri, non autem quod studiose de expeditione illa facienda Bonifacius sollicitus esset. Et non de Bonifacio tantum, sed generatim de studio isto a Pontificibus ad defensionem Terrae Sanctae, iis temporibus demonstrato Muratorius verba facit, tamquam de usitato ad alias tamen res consequendas praetextu. Quam falso autem id Muratorius dixerit, monumenta publica generatim docent.

Sed ut de Bonifacio tantum agamus, sola eius Pontificatus historia evincit, id quod Muratorius ait, cum veritate pugnare. Etenim universae essent Bonifacii epistolae ad Principes scriptae referendae, quas Raynaldus adducit, quaeque omnes continent testimonia perspicua studii, quo Pontifex animabatur, ut expeditio sacra renovaretur. Atque ea praecipua causa fuit, cur Bonifacius, ab ipso Pontificatus initio tantopere operam dederit ut Principes Christiani bellum inter se gerentes ad concordiam revocarentur. Intelligebat enim, nisi instauraretur prius inter Principes Christianos concordia, fieri non posse, ut expeditio ista cum felicis effectus exspectatione susciperetur, ac gereretur.

Studio isti, quod litteris suis Bonifacius ostenderat, et curae, quam demonstraverat, ut expeditio nova suscipi posset, facta quoque respondent, quae item in eiusdem Pontificatus historia continentur. Ex annalibus Raynaldi huius rei probationes desumi possunt.

Itaque narrat ad an. 1298 n. 16 Raynaldus Regem Armenum Sembat, renovandi sacri belli rationes proposuisse, qui missis ad Bonifacium oratoribus, et exposita sua erga Apostolicam Sedem observantia, urgebat, ut sibi undique a Saracenis circumsesso, ac in periculis versanti opem ferret, inde nimirum amissam Terram Sanctam posse recuperari. Bonifacius vero litteris ad eum Regem 3 nonas Octobris eo anno Reate datis, inter cetera, respondit: « Intellectis itaque per nuntios ipsos, » tuis, ac regni tui vexationibus et » angustiis, intimo compatientes affectu, nostra studia praeparamus, » ut ipsius vexati regni tui, et desolatae Terrae Sanctae, funiculi » quidem hereditatis dominicae, adiutorium impendere valeamus... Et » ecce pro maiori, et praestantiori » commodo tuo, carissimos in Christo filios nostros Philippum Franciae, et Eduardum Angliae Reges » illustres, quos invicem hactenus, » instigante inimico homine, dissidentes pacificasse, Domino favente, » confidimus, ad tuum subsidium efficaciter per nostras litteras excitamus. »

De eadem re scripta est epistola, quam n. 17 idem vir doctissimus refert, scilicet ad Gregorium Patriarcham Armenorum die 26 Octobris anno 1298 Reate missa, qua ad erigendum Patriarchae animum, et eum consolandum, narrat Pontifex, Angliae, et Galliae Reges reconciliatos fuisse, res Siciliae per Iacobum Aragoniae Regem brevi componendas esse, et Occidentalium vires ad opem Orientalibus regionibus tribuendam converti debere. « Super quibus (Bonifacius ait) respondemus, quod nos » de tua devotione gaudentes, praedicti Armeniae regni vexationes, » angustias, et aerumnas paternae » compassionis charitate partimur, » et relevationem ipsarum eo amplius cupimus, quo magis necessariam, et promotioni negotii Terrae » Sanctae plus utilem existimamus. » Nos enim ab ipsis nostrae promotionis ad apicem Apostolicae dignitatis auspiciis, inter alias sollicitudines, quae ex cura nobis imminent pastorali, vigilias nostras, » studia, Deo teste, convertimus ad » pacificandos Occidentales Reges, et » Principes, illos praesertim qui consueverunt in ipsius Terrae praesidia promptius, et utilius militare... Nos quidem in favorem negotii, et succursum pridem praefatum... illud, quod Domino praestante poterimus, consilium, et » auxilium intendimus exhibere.

Haec, quae de Bonifacii studio dicimus, expeditionis ad Terram Sanctam renovandae, confirmantur quoque consilio, quod Pontifex primum susceperat, de Carolo Valesio Philippi Pulchri fratre, duce praecipuo huius belli constituendo, quod munus deinde anno Pontificatus sui quarto, Iacobo Aragoniae Regi tribuendum esse iudicavit. Confirmatur praeterea iis, quae gesta fuisse Historici illorum temporum testantur, Bonifacium inter et Casanum, sive Cassianum Argonis Tartarorum Regis filium, cuius ad Christianam fidem miram conversionem Raynaldus ad an. 1301 n. 37 describit.

Iam vero de Casano isto, seu Cassiano Tartarorum Rege Paullus Aemilius refert, missos ab eo fuisse anno 1301 ad Bonifacium Pontificem legatos, « ut communi animo, consilioque, Sacrum Regnum recuperaretur, et a barbarae religionis (Mohammedanae superstitionis scilicet) » vi tegeretur. » Prosequitur deinde idem scriptor: « Bonifacius rursus, » *amplum, magnificumque* sibi existimabat, se Pontifice recipi, quae » superioribus Pontificibus amissa

» fuissent, in Franciam litteras ad » Pulchrum Regem de bello sacro » redintegrando scripsit etc. » Profecto monumenta ista sunt eiusmodi, ut nisi demonstrent, re vera Bonifacium operam studiose dedisse, ut bellum sacrum ad Palaestinam recuperandam renovaretur, existimari debeat, nihil certi ex veteribus historiae facti cuiuslibet monumentis colligi posse.

Vidimus hactenus quanam vere de causa Bonifacius VIII adductus sit ad Constitutionem *Clericis Laicos* promulgandam, quomodo se veluti vehementer indignatum idcirco Philippus Pulcher gesserit, et quae decreta dederit. Nunc breviter reliqua attingamus, quae adhibitam ab eodem Philippo iniustam agendi rationem clarius significabunt.

Itaque inter cetera haec recensebo. Bonifacius anno 1298 Gazonem Lugdunensem Episcopum Romam vocaverat, atque eum interea iusserat a spirituali, et temporali eiusdem Episcopatus administratione abstinere debere. Philippus Pulcher « praetex- » tu cuiusdam consuetudinis, quam » appellat regalia (prout Bonifacius » ait in epistola ad Regem scripta » de ea re 4 Idus Octobris eo anno), » administrationem eandem tempo- » ralium, ac si vacaret Ecclesia, per » officiales, et ministros suos cepe- » rat, et retinebat. » Bonifacius igitur ista considerans Philippo scripsit: « Cognosce, et firmissime tene, » quod per interdictum administra- » tionis, vel suspensionem, seu et- » iam excommunicationem Praelati, » non vacat Ecclesia; et ideo cum » de iure aperto, et ratione proba- » ta, administratio non vacantis Ec- » clesiae ad te nullatenus pertinere » noscatur, consuetudo praedicta, » quam habere diceris in aliquibus, » dum vacant, Ecclesiis; ad casus hu- » iusmodi, aut similes, per quos non » vacant Ecclesiae, indubitanter... » trahi non poterit, nec debebit ex- » tendi. » Huius Bonifacii ad Philippum sententiae veritas adeo explorata est, ut non indigeat explicatione.

Contigerat praeterea, ut Ioannes Cardinalis Presbyter tituli S. Caeciliae, in pia opera collocanda, atque ad instituendum Parisiis pauperibus clericis operam Sacrae Theologiae daturis collegium, bona sua legaverit. Sed a Fisco Regio ea bona occupata sunt. Bonifacius Ioanni Cardinali tituli SS. Marcellini et Petri, ea bona repetendi munus commisit, et de eodem negotio ad Archidiaconum Narbonensem, et Grimerium Placentinum litteras dedit. Verum ista quoque Pontificis cura sine effectu fuit. Hoc autem inter cetera constat, quod de ea re Benedictus XI Bonifacii successor, cum Philippo Pulchro conquestus sit, id quod Raynaldus ad locum superius citatum animadvertit.

Refert etiam Raynaldus ad annum 1299 n. 22 Atrebatensem Comitem Ecclesiae Cameracensis bona occupavisse, et iura sprevisse; ita ut Pontifex Bonifacius necesse esse putaverit eundem reprehendere, et quaestionem hanc ab Apostolica Sede definiendam esse monere.

Eodem anno praeterea Biterae in Narbonensi Provincia Concilium Provinciale habitum est, in quo Episcopi querelas suas ad Philippum Regem detulerunt, eo quod iura Ecclesiae Narbonensis violarentur. Cum vero Episcopi nihil proficerent, a Bonifacio petierunt, ut Regi persuaderet, Episcopos id iuste petere. Pontifex anno 1300 hoc egit, prout apud Raynaldum legi fuse potest n. 27, 29. Inter cetera, in hac re pertractanda Bonifacius conquestus est etiam de Almarico Narbonensi Vice-comite, qui Episcopum Magalonensem spernebat, et eiusdem dioecesis iura servare recusabat. Verum ita loquitur Bonifacius in suis ad Regem litteris, ut aperte significet se intelligere, infructuosas suas litteras esse futuras. « Litteras, inquit, nostras, » quas super talibus, et similibus » tibi dirigimus, iam ordinavimus

» regestari ad perpetuam rei memo-» riam. Qui autem ex his, et aliis... » subsequentur effectus, novit ille, » qui secretorum est cognitor, et » praescius futurorum. »

Similia sunt quae in Ecclesia Rhemensi, memorato anno contigerant, cuius bona Philippus occupabat licet Robertus Cortiniacus Episcopus iam electus fuisset, quae causa fuit, ut Bonifacius debuerit hortari Regem ad ea bona dimittenda. Item Philippus, qui durante bello cum Flandriae Comite, poterat ex Bonifacii concessione, fructibus uti primi anni dignitatum, quae vacarent; Philippus, inquam, hoc ad alios etiam casus extendebat, quapropter Clerus Gallicanus Pontificis auctoritatem imploravit, qui Philippo scripsit eum abhortatus, ut his abusibus finem imponeret.

Notum praeterea est, eo anno Bernardum Episcopum Apamiensem, Regis iussu, in vincula coniectum fuisse; et celebratum eodem anno esse Concilium Silvanectense ab Archiepiscopo Narbonensi, in quo decretum est, Episcopum Apamiensem in custodia Ecclesiastica retineri debere; atque ut Ecclesiastica immunitas adversus laicae potestatis conatus defenderetur, septem canones ad eam propugnandam conditi sunt, quemadmodum Mansius in adnotatione ad annum Raynaldi 1301 n. 29 apposite notat.

Neque Philippus haec agere primum coepit Bonifacii VIII Pontificatus tempore. Etenim Raynaldus ad an. 1290 n. 29 refert Nicolai IV ad eundem Regem litteras, quibus manifeste continetur, etiam sub eo Pontifice, Philippum, vel propria sponte vel hominum in Ecclesiam male animatorum consiliis adductum, Ecclesiasticam potestatem graviter offendisse. « Probant haec quidem, Nico-» laus ait, et aperte exprimunt Ve-» nerabilis Fratris Nostri Episcopi » Pictaviensis, et Carnotensis, ac » Lugdunensis Ecclesiarum profunda » suspiria, profluvia lacrimarum... » ob afflictiones, et oppressiones in-» numeras, atroces iniurias, auctas » molestias, et non facile numeranda » gravamina. »

Quod si facta ista nuper singillatim relata ostendunt, quam aperte Philippus Ecclesiae iura offenderit, non minus certe idem confirmatur scriptorum illius aetatis testimoniis, qui generatim de adhibita a Philippo in his rebus agendi ratione conqueruntur. Nam Vecerius in vita Imperatoris Henrici VII inquit: « Ad hoc » Philippus ne quid impotentiae prae-» termitteret, Sacerdotales Gallia-» rum titulos, a Pontificibus antea, » pro decretis, et pro more S. Ma-» tris Ecclesiae componi solitos, ipse » ordinare citra consensum Praesi-» dis Romani statuit. Quae ubi Sum-» mus Antistes intellexit, gravissime » tulit iniuriam, pessimi exempli id, » quod erat existimans, si vel Ante-» cessorum recte instituta temere re-» scinderentur, vel auctoritatem Pon-» tificiam Laicus Princeps profanas-» set. »

Eadem Mutii sententia est *in Chronico Germaniae lib. 22.* « Rex ubi in-» tellexit Pontificis animum a se a-» lienatum, qua erat parrhesia, vel, » ut quidem vocant, arrogantia, ius » Ecclesiasticum, quod Papae erat, » sibi vindicabat, Sacerdotia, et Epi-» scopatus conferebat quibus placuit; » quos Praelatos cognoverat Ponti-» fici patrocinari, deposuit, eorum » praelaturas aliis conferens, diripuit » etiam opulentiores Episcopatus. » Denique S. Antoninus *3 p. tit. 20 cap. 8* §. *25* ait: « Episcopatus va-» cantes cum essent, bona Episcopo-» rum diripiebat, et investituras eo-» rum facere volebat. Quamobrem » Bonifacius, ut magnanimus nemi-» nem timens etc. » Tum commemorat Pontificem fortiter Ecclesiae iura adversus conatus istos propugnasse.

Haec vero omnia, quae recensuimus, a Philippo Pulchro sive eius auctoritate, contra Ecclesiae iura, ac potestatem patrata fuisse, Bonifacium necessario moverunt ad ge-

rendam constanter Ecclesiae defensionem; atque inter tot litteras, quas ista de causa scripsit, illa celebris valde est, quam die 5 Decembris anno 1301 edidit, cuius initium est *Ausculta Fili,* et cuius scribendae ea ratio fuit, ut Regem tandem aliquando ab his committendis revocaret. Celeberrima quoque fuit Bonifacii VIII Constitutio, quae incipit *Unam sanctam,* die 18 Novembris 1302 promulgata, qua etiam Ecclesiasticam potestatem graviter defendit.

Cum necesse omnino sit huic historiae capiti iam nimis fuse pertractato, quanto citius fieri poterit, finem imponere, non possumus cetera omnia singillatim persequi, quae per ea tempora, et post constitutiones istas promulgatas evenerunt. Itaque simul complectemur haec, quae sequuntur: vocatos, scilicet, a Bonifacio Romam Episcopos, ac Praesules omnes Gallicanos, ut Concilium ad tantam discordiam excitatam tollendam haberetur, Regis auctoritate, ac iussu prohibitos esse Romam venire: Parisiis mense Martio ac Iunio anno 1303 habitos duos esse coram Rege conventus Procerum Regni, plurium Galliae Praesulum, et S. Theologiae, ac Iuris peritorum: in iis, operam dantibus praecipue Guillelmo Nogaretio iuris consulto, et Guillelmo Duplessio, plura in Bonifacium capita accusationum esse in medium adducta: iniuriose de Pontificis legitima potestate, ac doctrina obloquutos eos esse: ad Concilium Generale de iis, quae Bonifacius gesserat, appellatum fuisse: Pontificis Constitutiones, sensu qui Bonifacii menti non erat consentaneus, fuisse explicatas: Ecclesiasticos, qui conventui aderant, conatos esse Regi ostendere, talem earundem Constitutionum sensum non esse, neque Bonifacium per eas sibi proposuisse potestatem politicam in Galliae Regnum exercere, nihil tamen eos profecisse. Bonifacium in Concilio anno 1302 die 30 Octobris Romae habito de controversia tota, quae vere mens sua esset, et quanta pati ab Ecclesiae potestatis ac libertatis violatoribus debuerat, expos suisse: Petro Flotio, quem Philippu- Romam miserat, a Bonifacio ipso Constitutionum suarum legitimum sensum, et qui Regi displicere non poterat, expositum fuisse: constitutionem aliam denique, ut cetera omittam, a Bonifacio editam esse, qua abstinens quidem a mentione de Philippo Rege facienda, in eos tamen censuris animadvertendum iudicavit, qui ad Apostolicam Sedem proficiscentes, molestiis, aut iniuriis afficerent, vel iter ad Apostolicam Sedem impedirent.

Neque Bonifacius interea minori gravitate reiecerat accusationes sibi obiectas, quas superius significavimus. Etenim cum totius rei certior factus fuisset, Anania die 15 Augusti anno 1303 Constitutionem aliam dedit, cuius initium est *Nuper ad audientiam,* qua omnia ista sibi obiecta crimina refutavit, atque appel lationem, quam arroganter hostes sui ad Concilium interposuerant, improbavit, ac nullius roboris esse demonstravit. Haec autem omnia, a Raynaldo, codicibus Vaticanis, et Vallicelliano, aliisque ab eo praesertim allatis scriptoribus accurate traduntur.

Interea tamen scelestissimum illud facinus commissum est, quod sine hominum, qui illud patraverunt, infamia commemorari non potest. Hoc est die 7 Septembris anno 1303 Guillelmus Nogaretius Bonifacium Ananiae commorantem aggressus est, cui socius aderat Sciarra, et magna armatorum hominum manus, una cum trecentis equitibus, ac pedestribus aliis copiis Pontificis domum Nogaretius invasit, eumque triduo veluti captivum detinuit. Verum post direptam domum, post multas iniurias fortissime, et magna virtutis laude a Bonifacio toleratas, Ananiae incolae ad arma tandem venerunt, aggressores fugarunt, et Pontificem in libertatem asseruerunt.

Postea Bonifacius Romam deductus est, cum permagna populi gaudio gestientis laetitiae significatione, idque inter ceteros Cardinalis S. Georgii ad Velum Aureum horum omnium spectator, prout Raynaldus notat ad eum annum n. 42, versibus suis descripsit in libro de Canonizatione Caelestini: « Oh! mira potentia tan» tis Enodata malis! Numquam sic » glorius armis, Sic festus susceptus » in urbe cleroque decorus, Insignisve » fuit, cunctos ubi ferrea texunt. » Prima Patrem Sedes Lateranensis » suscipit, inde Aetherei Petri, cuius » miracula seclo Clara patent.» Post haec autem brevi, videlicet die 11 Octobris Bonifacium mortuum idem Scriptor commemorat, id autem contigit cum Pontifex octogesimum sextum aetatis suae annum ageret. Scelus vero istud, quod mox commemoravimus, perspicue ostendit cuius generis essent ii, quibuscum Bonifacius in tota huius controversiae pertractatione agere debuit; et quam clarum tum ab iis additum fuerit ceteris, quae iam manifesta erant, argumentis, se iniustam causam propugnare, et in Pontificem irasci, eo quod iniustis eorundem conatibus, atque Ecclesiae immunitati iniuriosis resistere, pro muneris sui ratione debuisset.

Antequam penitus de Bonifacio VIII loquendi finem faciamus, videtur saltem non omnino praetereunda eiusdem Pontificis cum Columnensibus controversia. Est enim omnibus adeo nota huius controversiae celebritas, ut, si ob necessario servandam in hoc opere brevitatem impedimur de ea fuse agere, aliqua tamen de ea attingere prorsus necesse sit. Itaque illud omnino dici debet a veritate abhorrere, ideo Bonifacium cum Cardinalibus Columnensibus severe egisse, quia illi suae ad Pontificatum electioni repugnaverint, prout inter ceteros Moshemius, et Sismondus fecerunt a cl. etiam Wisemanio in memorata superius dissertatione citati, qui hanc controversiae istius originem esse non potuisse ostendit; atque ut probet, etiam post electionem suam Bonifacium erga Columnenses se benevolum demonstrasse, rescriptum quoque affert, quod Pontifex dedit, prout colligitur ex *Regesto Vaticano RR. PP. vol. 2 p. 442,* scilicet « Iacobo nato viri Pe» tri de Columna Clerico Romano dis» pensatio super defectu natalium. » Est praeterea clarissimum S. Antonini testimonium in ista re, *p. 3 tit. 20 cap. 8* §. *1.* « Cum igitur es» sent in Conclavi, inquit S. Anto» ninus, Neapoli, Dominus Matthaeus » de Ursinis, et Dominus Iacobus de » Columnensibus, qui erant capita » partium Cardinalium, perpenden» tes factum, primi vocem dederunt » praefato Domino Benedicto, quos » alii sequuti sunt. »

His vero adiungi potest, Cardinales ipsos Columnenses in libello, quem ediderunt, et quo rationes afferebant ut Bonifacium veluti legitimum Pontificem non haberent, repugnantiae suae mentionem non fecisse, quam in Conclavi cum Pontifex esset eligendus, demonstravissent. Id autem videtur omnino Columnenses Cardinales in eo scripto non fuisse praetermissuros, si vere Bonifacii electioni restitissent. Libellus Cardinalium Columnensium ad an. 1297, inter ceteros, a Raynaldo refertur. Est etiam opportunum Bonifacii ipsius verba memorare ex Bulla ad eundem annum ab eo scriptore relata, cuius initium est *Lapis abscissus,* qua Cardinales Columnenses excommunicatione mulctavit, et allatas ab iisdem accusationes confutavit.

Bonifacii, inquam, verba ostendunt, se electum Pontificem fuisse de communi etiam Columnensium Cardinalium suffragio, sed eos in scripto suo affirmare, ipsum legitimum Pontificem non esse. Ait enim Pontifex: « Inter cetera continetur (in libello), » nos divina providentia ad summum » Apostolatus apicem, secundum sci» ta canonum licet immeritos evo-

» catos, et non solum ab omnibus » fratribus, et ab ipsis praevia ele- » ctione canonica, immo ab Ecclesia » universali receptos in Papam, con- » secratos eis assistentibus secundum » approbatum morem Ecclesiae Ro- » manae, et etiam coronatos, Papam » non esse. Haec et alia confingentes, » quae non solum sunt blasphema, et » schismatica, sed insana, prout eo- » rum scripta indicant manifeste. » Est ergo perspicuum, Bonifacii erga Cardinales Columnenses indignationis causam esse non potuisse, quod ii electioni suae repugnaverint, quando appareat eosdem una cum ceteris Cardinalibus suffragium pro Bonifacio tulisse.

Nihil dicam de alia, quae afferri solet huius discordiae causa, quod Stephanus Sciarra ex genere Columnensium, Pontificis thesaurum fuisset depraedatus, de qua re Petrinii *Monumenta Praenestina* anno 1795 edita, Wisemanii dissertatio, Rerum Italicarum Scriptores tom.9 pag.744, et Annales Muratorii consuli possunt.

Commemorabo potius illam causam, quae vere ex facto deducitur, videlicet Pontificem patrocinatum esse Cardinalis Iacobi Columnae fratribus, Matthaeo, Ottoni, ac Landulpho, qui ad impetrandam in propria iura restitutionem, Bonifacii auctoritatem imploraverant. Adiungam praeterea quae Raynaldus habet de hac re monumentis confirmata ad an. 1297 n. 26, maxime cum, ceteris praetermissis, hanc Bonifacius mali causam inde fluxisse promulgaverit, Fridericum, videlicet, Siciliae Tyrannum, Iacobum et Petrum Cardinales Columna ad rebellionis consilia pellexisse, atque ipsos ad novandas res crebris nuntiis sollicitasse; quod cum illi, magno Ecclesiae damno susciperent, atque una cum eiusdem Ecclesiae hostibus defectionem molirentur; Pontificem ad amputanda imminentia mala, ac tuendam Patriae concordiam, ab iis arces, quas tenebant, repetiisse; quas cum illi tradere respuerint, et Pontificis imperio fuerint obtrectati, anathematis nota inustos, atque omnibus honoribus deiectos fuisse. Tulit idem Pontifex plures alias in ipsos, atque eorum studiosos poenas, quae in diplomate continentur, cuius exemplum Raynaldus affert ad eum annum n. 27, 33.

Scilicet, postquam Cardinales Columnenses renuerunt Pontificis iussioni parere, neque illis ex familia sua satisfacere, qui ob violata propria iura a Bonifacio auxilium, et perfugium petierant, Pontifex in eosdem animadvertit, Cardinalatus honore, ac dignitate eos privavit promulgata Constitutione, cuius nunc mentionem fecimus. Refert autem quae sequuntur Bernardus Guido, seu Guidonis a Raynaldo relatus, in Bonifacii vita ex manuscripto Vallicelliano, loco citato n. 34. « Dominus Iacobus, et Petrus de Colu- » mna, Patruus et Nepos Cardinales » videntes contra se motum Papam, » libellum conficiunt famosum con- » tra ipsum, quem ad multas partes » dirigunt, asserentes in eodem, ipsum » non esse Papam, sed solummodo » Caelestinum fuisse. Unde citati a Bo- » nifacio Papa, non duxerunt com- » parendum, et facti sunt contuma- » ces. Ob quam causam tandem fue- » runt per eum in consistorio tam- » quam schismatici condemnati, et » privati capellis rubeis (*illos de-* » *capellavit*, dicitur alio loco), et » omnibus beneficiis Ecclesiasticis, » et omni Cardinalatus tituli com- » modo, et honore. Insuper bona ipso- » rum, et filiorum Ioannis de Colu- » mna, videlicet Agapiti, et Stepha- » ni, et Sciarrae fuerunt pariter con- » fiscata. » Haec vero extrema Bernardi verba spectant ad aliam Bullam superius commemoratam, quae incipit *Lapis abscissus*, qua Pontifex, cum graviores evasissent Columnensium in ipsum conatus, et crimina, poenas in priori Constitutione latas confirmavit, et severiores etiam in eorundem familiam adiunxit.

Quod vero nonnulli contenderunt, Praenestinae civitatis, in quam Columnenses se receperant, et quam adversus Bonifacium muniverant, expugnationem, ac vastationem factam fuisse violata fide a Bonifacio ipso data, qui Guidoni quondam Comiti Montisferetri, tunc inter Fratres Minores vitam religiosam agenti assensus fuerit, affirmanti promittenda multa esse, sed pauca servanda; haec, inquam, narratio veluti fabulosa et a Bonifacii inimicis conficta repudianda est, prout eam Wadingus *in Annalibus Minorum,* Mansius in adnotationibus ad Raynaldum, Muratorius ad annum Italiae 1299, Petrinius in Monumentis Praenestinis, Wisemanius in memorata superius dissertatione reiecerunt. Et animadvertit apposite Muratorius in ista re Danti Alighierio celeberrimo Poetae non esse fidendum, qui Ghibellinae factioni nimis addictus, de Bonifacio ubique vehementer detrahit, quique Guidonem Montisferetri ob exhibitum illud Bonifacio consilium in Inferno constituit. Idem de Ferretto Vincentino, aliisque statuendum est, qui de Bonifacio maledicere non dubitarunt.

Quod pertinet autem ad Guidonem ipsum, illud affirmari iure potest, scriptores qui de eo pertractarunt, hoc factum penitus omittere: immo vero, cum referant, illum a conversione sua in posterum pie ac religiose semper vixisse, argumentum quoque suppeditant, quo probetur, hanc narrationem ab iis excludi. Denique ex codice, qui in Arce S. Angeli costodiebatur, et ex pergamena quadam in secretiori Vaticano tabulario servata Petrinius evincit, Cardinalem Caietanum, coram Clemente V Pont. Maximo ostendisse, *nulla pacta penitus intervenisse* antequam Praeneste caperetur, qua deinde vastata, alia a Bonifacio civitas constructa est, quae civitas Papalis fuit appellata. Neque inter ista vero pacta, quae falso quidem obiiciebantur, sed inita tamen fuisse dicebantur, ut concluderetur, Bonifacium in ea expugnatione fidem violasse; neque inter ista, inquam, obiecta pacta, mentio fiebat de eo consilio, quod Guido Montisferetri Bonifacio praebuerit.

Longiorem certe, quam in ceteris historiae Ecclesiasticae capitibus pertractandis facere consuevimus, de rebus ad Bonifacii VIII Pontificatum pertinentibus disputationem habuimus. Merebatur vero Pontificis celeberrimi memoria, de cuius virtute tantopere detractum a pluribus scriptoribus est, ut quodammodo eiusdem vindicias ageremus. Illud quoque possumus iuste animadvertere, quae pertractavimus de rebus a Bonifacio VIII gestis, adeo coniuncta esse cum universa aetatis huius, non Ecclesiastica tantum, sed etiam Civili historia, ut de Bonifacio quidem recta loquentes, ea etiam exposuisse videamur, quae generatim ad tradendam Ecclesiae, et Europae status notitiam cum saeculum decimum quartum inciperet, poterant pertinere. Continent praeterea, quae de Pontifice isto diximus, non inopportunam responsionem iis, quae tum a veteribus, tum a recentioribus Bonifacii VIII memoriae detractoribus confidenter allata sunt; a Dante Alighierio, dico, in poemate suo celebratissimo, Ferretto Vincentino, Moshemio in Institutionibus Historiae Ecclesiasticae saec. XIV, Sismondio in historia de Italiae Rebus publicis *edit. 2 tomo 4,* Potterio in historia *de Ecclesiae spiritu* etc. *tomo 3 lib. 5 pag. 326 seqq.* et auctore operis inscripti *Rome, et ses Papes,* Parisiis editi anno 1829 *lib. 1 cap 13,* aliisque huius generis scriptoribus.

CAPUT XXX.

DE CONCILIO VIENNENSI GENERALI SEU OECUMENICO XV, ET DE TEMPLARIORUM ORDINIS EXTINCTIONE.

Unum certe ex praecipuis Saeculi XIV historiae Ecclesiasticae capitibus constituit Concilium Viennae in Delphinatu in Gallia celebratum anno 1311, cum Pontifex Maximus esset Clemens V, quod Oecumenicum XV fuit. De eo nunc acturi, rationes primum referemus, quamobrem Concilii eiusdem celebratio indicta est. Eas rationes tres fuisse Clemens V ipse exposuit. Videlicet primo Ordinis Militaris *Templariorum* causa, de cuius institutione in Praelectionibus Saeculi XII cap. 16 loquuti sumus. Hic autem Ordo Militaris de pluribus criminibus, atque erroribus fidem quoque respicientibus accusatus fuerat. Altera Concilii indicendi, atque habendi ratio fuit, ut de auxilio Terrae Sanctae renovando decerneretur. Tertia demum, ut disciplinae, ac moribus consuleretur. Raynaldus in Annalibus, Pontificis Clementis V ipsius testimonium affert, quo istis de causis Concilium celebratum esse demonstratur.

Concilium Clemens V celebrandum indixerat calendis Octobribus anno 1310, sed dilatum est Concilii initium in annum sequentem, quo anno, circa medium mensem Septembrem Pontifex cum Cardinalibus Viennam se contulit. Concilio autem tercenti, et amplius Episcopi interfuerunt, prout S. Antoninus tit. 21 cap. 3, aliique veteres scriptores testantur. Memoratas superius Concilii celebrandi causas Clemens V explicavit in oratione, quam ad Patres in prima sessione habuit, quae 17 Cal. Novembris, seu die 16 Octobris celebrata est. Afferuntur a Raynaldo monumenta, quae ista omnia ostendunt, et legi possunt praeterea in Harduini, et Labbei collectionibus conciliorum. Post sessionem autem primam habitam, per totam subsequentem hiemem tempus consumptum esse narrat continuator Nangii ad annum 1311 in tractatibus, et colloquiis, quae Pontifex, cum Cardinalibus, Praesulibus, Procuratoribus, aliisque habuit, ad ea accurate perpendenda, de quibus Concilium erat decreturum. « Multaeque » deliberationes, ait, habitae, vel fa» ctae fuerunt in praemissis, usque » tamen ad adventum Regis Fran» ciae, qui habitorum a principio » contra Templariorum Ordinem, et » personas processuum, specialiter » promotor, et zelator praecipuus in » favorem fidei dicebatur. » Refert etiam idem scriptor, circa Quadragesimam anni 1312 seu ineunte mense Februario, ipsum Regem Philippum Pulchrum cum filiis suis, aliisque pluribus Viennam venisse.

Haec de iis, quae in prima sessione, et antequam secunda sessio haberetur, gesta fuerunt, retulisse satis est. Narrat vero ista Bernardus Guido, seu Guidonis in Chronico Romanorum Pontificum: « Feria quarta » in hebdomada sancta, undecimo » Cal. Aprilis, Summus Pontifex mul» tis Praelatis cum Cardinalibus, in » privato consistorio convocatis, per » provisionis potius, quam condemna» tionis viam Ordinem Templario» rum cassavit, et penitus annulla» vit. »

Postea vero refert: « Die tertia » Aprilis secunda sessio Concilii fa» cta est, in qua praedicta cassatio » Ordinis Templariorum per Sum» mum Pontificem in Concilio pu» blice promulgata fuit, praesente » Philippo Galliae Rege, cui nego» tium erat cordi, et Domino Caro» lo fratre suo, et tribus eiusdem » Regis filiis. » Proximo tandem mense Maio pridie Nonas, die festo

S. Ioannis ante Portam Latinam, tertia, et ultima Concilii sessio habita est, ac finis Concilio impositus, post septem ferme menses ex quo inceperat.

Quid de Bonifacii VIII causa scriptores veteres tradiderint, quam coram Clemente V pertractatam retulerunt, postea breviter referemus. Eam autem causam ita peractam esse, ut Bonifacius vindicatus, et legitimus Pontifex ab omnibus declaratus sit, res exploratissima est, quantumvis Pontificis huius inimici, alium, ac longe diversum postulationis suae exitum sibi proposuissent.

Ut vero quae sunt in Concilio gesta breviter complectamur, haec commemorabimus. Damnatam esse Beguardorum haeresim constitutione in Concilio promulgata, Raynaldus ad annum 1313 ostendit; qui ait, damnasse praeterea Concilium errores Petri Ioannis Olivi, qui male de Christi generatione senserat, et Christum Dominum vivum lancea perfossum dixerat, ac Ioannem Evangelistam pervertisse ordinem historiae. Aliud etiam ab eo decretum esse constat ad fidelium pietatem excitandam, confirmatae nimirum Urbani IV litterae de pompa festi Corporis Christi. Indictam expeditionem in terram Sanctam, aliud Clementis diploma apud Raynaldum probat. Denique disciplinae consultum est Concilii Viennensis decretis, et clericorum vitae honestati, praesertim ut ab indignis eorundem gradu muneribus, et ab armis abducerentur, aliaque sapienter sancita sunt, quae decretalibus *Clementinis* continentur.

Praecipuum vero negotium in Viennensi Concilio pertractatum, prout superius significavimus, fuit Ordinis Templariorum extinctio. Sententia Clementis in conciliorum collectionibus habetur una cum diplomatibus, quibus eorum bona locis piis addicuntur. Accusati autem fuerant Templarii de haeresi, criminibusque nefandis; atque occasionem aiunt desumptam ex duobus equitibus, qui in carcerem coniecti ea omnia confessi fuerant. Instante ergo Philippo Galliae Rege commissa est omnibus Episcopis, in haec crimina diligens, et accurata inquisitio, atque exstat in Conciliorum collectionibus epistola, qua id Coloniensi praesertim Archiepiscopo demandatur.

Post haec cum accusationum gravitas appareret, milites ferme omnes capti sunt, et bonorum eorum custodia demandata est Praesulibus a Pontifice Clemente. Horum vero equitum multi, scelera obiecta confessi sunt, atque inter eos insignis Eques coram Pontifice, nullo metu obiecto testatus est, solere aggregandos Ordini, cogi eiurare Christi fidem. Magister ipse Ordinis, et plures qui magistrorum gradum obtinebant, horrendorum criminum confessionem emiserunt. Eadem confessi sunt crimina Templarii septuaginta duo, qui iussu Regis ad Pontificem missi sunt; iique cum a Clemente V ipso fuissent rogati, ea vera esse affirmaverunt, de quibus se, et Ordinem antea accusaverant.

Cum tot vero essent, et tam gravia crimina, de quibus Templarii accusabantur, cumque ea crimina Templarii copiosissimo numero testarentur; rebus omnibus cum Concilio communicatis, Clemens V Constitutionem edidit de illius Ordinis abolitione, quae sexto nonas Maii anno 1312 edita est, cui Constitutioni Episcopi, qui illi Concilio intererant, rebus mature perpensis, assensi sunt. Ista autem sunt verba, quibus Ordinis extinctio decreta est: « Ordinis statum, habitum, atque nomen, non sine cordis amaritudine, » et dolore, Sacro approbante Concilio, non per modum definitivae » sententiae, cum eam super hoc, » secundum inquisitiones, et processus super his habitos, non possemus ferre de iure, sed per viam » provisionis, seu ordinationis Apostolicae, irrefragabili, et perpetuo valitura sustulimus sanctione,

» ipsum prohibitioni perpetuae sup-
» ponentes... universa etiam bona
» Ordinis praelibati Apostolicae Se-
» dis ordinationi et dispositioni, apo-
» stolica auctoritate duximus reser-
» vanda. »

Deinde vero ea bona Equitibus S. Ioannis Hierosolymitanis, seu Rhodiis tributa sunt, quod nomen susceperunt postquam Rhodum Turcis eripuerunt. Excepta tamen fuere bona, quae in Hispania Templarii obtinebant, quae bona convertenda iudicata sunt ad Hispaniae ipsius defensionem contra Mauros, qui Granatense Regnum hactenus invadebant.

Quod spectat vero ad Templarios ipsos, ista statuta sunt. Scilicet Pontifex de Magno Ordinis Magistro, nonnullisque aliis sibi iudicium reservavit, ceterorum autem causa commissa est Concilio Provinciali eorum Episcoporum, in quorum Provincia illi morabantur.

Eo tamen discrimine, ut qui criminum expertes iudicati essent, de quibus Templarii accusabantur, eorum honestae vitae sustentationi de bonis Ordinis ipsius consuleretur. De illis vero Templariis, qui crimina se commisisse confessi essent, habita confessionis iusta ratione, iustitia quidem, sed cum misericordia coniuncta adhiberetur. De impoenitentibus autem, vel in crimina relapsis, iustitia, ac censura canonica servaretur. Circa eos praeterea, in quos quaestiones iuridicae fuissent institutae, atque in quaestionibus se illorum criminum innoxios esse affirmare perseverassent, statutum est, ut vel in domibus ad Ordinem spectantibus, vel in monasteriis aliorum Ordinum, impensis tamen Ordinis Templariorum, custodirentur. De illis tandem qui fugam arripuissent, statutum fuit, ut intra unius anni spatium ad Ordinarios suos se conferrent, nisi iustitiae severitatem voluissent experiri. Haec inter ceteros Bernardus Guidonis refert in Chronico Romanorum Pontificum superius memorato.

Non est vero, quod illa Constitutionis verba, quibus Clemens V affirmavit, per modum provisionis extinctionem Ordinis Templariorum fuisse decretam, quia de iure definitiva sententia promulgari non potuisset, non est, inquam, quod illa verba possint ita explicari, veluti si, habita iuris, seu iustitiae ratione, Ordinis extinctio decerni non potuerit. Causarum enim gravitas, propter quas Clemens, Sacro probante Concilio, ad decretum illud edendum adductus fuit, erat manifesta; et copiosissimo numero Templarii, crimina illa, ac permagna scelera, de quibus erant accusati, confessi fuerant. Praeterea antequam Concilium Viennense haberetur, et cum prima sessio celebrata esset, diu, et accurate Clemens Pontifex cum Cardinalibus, et Episcopis, de toto negotio, et causa ipsa deliberaverat, ita, ut decretum deinde in Concilio editum, iam antea in consistorio fuerit absolutum. Verba igitur illa legitimum sensum hunc habent, ut de forma tantummodo decreti sint intelligenda, eo quod, oeconomica, quemadmodum loqui nos solemus, sed iustissima tamen ratione, rebusque omnibus perpensis decretum editum sit.

Natalis Alexander diss. 10 in saeculo XIII et XIV *De Concilio Viennensi Oecumenico, et de causa Templariorum quaest. 2 art. 1 n. 13,* explicans verba illa a Clemente V in Templariorum Ordine condemnando pronunciata, duo etiam affert testimonia, Walsinghami, scilicet, et Guillelmi Nangii Continuatoris, quibus alia causa significatur, quapropter ea ratione Ordo condemnatus fuisse dicatur, quantumvis certum sit Ordinem illum iuste condemnatum fuisse. Itaque Walsinghamus in historia Anglicana ad an. 1311 haec ait: «Cum
» in Concilio Viennensi tractaretur,
» an propter vocationem singularum
» personarum Ordinis Templario-
» rum, vel propter acta contra eos-
» dem, posset totus Ordo damnari
» propter singularium delinquentium

» vocationes; cum constaret quod di- » ctus Ordo non fuerat vocatus, de- » finitum fuit per dictum Concilium, » quod non de iure. Ideo Papa Cle- » mens in Bulla sua condemnatoria » Ordinis adiecit hanc clausulam. » Continuator vero Guillelmi Nangii ad annum 1310 inquit: « Papa assumpto » themate, *Non resurgent impii in* » *iudicio, neque peccatores in Con-* » *cilio iustorum,* et per modum prae- » dicationis ad Templarios applicato, » Ordinem damnavit Templariorum, » non per modum definitivae senten- » tiae, cum Ordo, ut Ordo, non es- » set adhuc convictus, sed per mo- » dum provisionis, et ordinationis » tantum. Tamen quia modus reci- » piendi, quem nec ante voluerant » detegere, fuerat ab antiquo suspe- » ctus, et per infinitos fratres Ordi- » nis, et maiores fuerat prolatus; » Auctoritas Apostolica, Sacro ap- » probante Concilio, delevit, et amo- » vit, et tam ipsius nomen, quam » habitum penitus annullavit; tum » quia de cetero esset inutilis Ordo, » cum nullus bonus vellet deinceps » ipsum intrare; tum propter alia » mala removenda, et scandala evi- » tanda. »

Sed ut interea appareat, quorum criminum rei in iuridicis inquisitionibus exstiterint Templarii, id audiendum praesertim est a Clemente Pontifice ipso, qui post acceptos processus undique accurate institutos, postquam ipse septuaginta duos Templarios examinasset, ac rogavisset, de tota re ad Philippum Pulchrum scripsit, eumque certiorem fecit, ex Templariorum confessionibus illorum crimina constare. « Nos (inquit » in diplomate ad Philippum scripto, » cuius initium est *Regnans in Cae-* » *lis*) Nos illius, cuius vices, licet » immeriti in terris gerimus, vesti- » giis inhaerentes, ad inquirendum » de praedictis, ratione praevia du- » ximus inhaerendum; multosque de » Praeceptoribus, Presbyteris, Mili- » tibus, et Fratribus dicti Ordinis » reputationis non modicae, in no- » stra praesentia constitutos, prae- » stito iuramento, quod super prae- » missis, meram, et plenam nobis di- » cerent veritatem, super praedictis » interrogavimus, et examinavimus » usque ad numerum septuaginta duo- » rum, multis ex Fratribus nostris » nobis assistentibus diligenter, eo- » rumque confessiones per publicas » manus in authenticam scripturam » redactas, illico in nostra, et dicto- » rum Fratrum Nostrorum praesen- » tia, ac deinde interposito aliquo- » rum dierum spatio, in Consistorio » legi fecimus coram ipsis, et illas » in suo vulgari cuilibet eorum ex- » poni, qui perseverantes in eis, eas » expresse, et sponte, prout recita- » tae fuerant, approbaverunt. »

Post haec Pontifex Clemens V summam affert eorum criminum, quae ex Templariorum confessione in eorum Ordine patrari constabat. « Praestito iuramento, inquit, quod » super praemissis omnibus, meram, » et plenam dicerent veritatem, co- » ram ipsis singulariter, libere, ac » sponte, absque coactione qualibet, » et timore deposuerunt, et con- » fessi sunt inter cetera, Christi ab- » negationem, et spuitionem super » Crucem, cum in Ordinem Templa- » riorum recepti fuerunt, et quidam » ex iis se sub eadem forma, scilicet » cum abnegatione Christi, et spui- » tione super Crucem Fratres multos » recepisse. Sunt etiam quidam ex » eis quaedam alia horribilia, et in- » honesta confessi, quae ut eorum ad » praesens parcamus verecundiae, » subticemus. » Deinde narrat Pontifex, post elapsum nonnullorum dierum spatium, eos qui confessionem istam fecerant, illam ratam habuisse ac libere confirmasse, veniam palam petiisse, atque impetrasse. Subdit vero ex his « confessionibus, et de- » positionibus, ac relatione, invenisse » se, saepefatos Magistrum, et Fra- » tres, in praemissis, et circa prae- » missa, licet quosdam ex eis in plu- » ribus et alios in paucioribus, gra- » viter deliquisse. »

Multa praeterea de impuritate, morumque licentia, ex quaestionibus in Templarios institutis constabant; multa etiam superstitiosa reperta esse processus habiti demonstrabant, praesertim illud de religioso cultu Capiti cuidam veluti colubro exhibito, et alia, quae a Religionis institutis abhorrent. Quo loco, quoniam de colubro mentionem fecimus, aliqua de hac re singillatim commemorare opportunum putamus.

Scilicet Hammerius opus edidit inscriptum: *Mysterium Baphometi detectum,* seu Templarii eorum monumentis convicti, fuisse illos Gnosticos et Ophitas, et veluti tales apostasiae, idololatriae et impuritatis reos fuisse. Quod opus Hammerii relatum est tom.6 inscripto *Mines de l'Orient.* Narrant scriptores (Hammerius refert), qui de criminibus, quae Templariis obiecta sunt, egerunt, eos accusatos inter cetera fuisse, quod capita quaedam, seu Idola venerarentur, quae *Capita Baphometi* appellabantur; quapropter Florentiis, cum unus ex Templariis interrogaretur, allatum fuisse atque illi demonstratum caput eiusmodi, atque eidem esse dictum, ut hunc *eorum Deum Bachumetum* inspiceret.

Subdit vero Hammerius, se circiter duodecim talia capita in Caesarea Vindobonensi custodia reperisse, quibus erant adiectae Arabicae, Graecae, ac Latinae inscriptiones, quae titulum afferunt *Metis,* seu rationis ac sapientiae. Putat vero nomen Baphometi efformatum esse ex vocibus Βαφὴ Μήτεος, quae Spiritus, seu Ignis baptismum significarent; id quod erat veterum Gnosticorum, atque Ophitarum proprium. Animadvertit praeterea idem scriptor, eiusmodi superstitiosa signa Templarios accepisse ab Ismaelitis, quibuscum plurimum in Oriente conversati sunt; hos autem a veteribus Ophitis, et Gnosticis ista fuisse mutuatos. Haec vero idola cum superstitiosis symbolis, atque inscriptionibus, in Templariorum templis, castellis, atque etiam sepulcris pluries reperta sunt. Quae per se sufficiunt, ut confirmetur id, quod superius diximus, et quod operis inscriptio habet, Templarios convinci potuisse, eos Gnosticorum, et Ophitarum errores habuisse.

His adiungi possunt alia, quae ab Hammerio afferuntur argumenta, hoc ipsum, quod dicimus, de Templariis confirmantia. Cuius generis est, quod ille ex opere desumit inscripto: *Archives de l'Histoire, et de la Geographie* 1818 n. 44 et 45; in quo opere habetur descriptio Ecclesiae quae *Schoengrabeniae* ad Templarios pertinebat, et in qua plures reperiebantur imagines sculptura elaboratae, quae Metem referebant, atque eiusdem Antagonistam Daemonem *Ialdabaoth,* cum praecipuo gnostico emblemate, serpentis, scilicet, puerum vorantis, quod emblema S. Epiphanius *haeresi 27 n. 10* explicavit. Similia his signa sunt in Templariorum Ecclesia *Alae Novae,* item in Pragensi, et Oegriensi Bohemiae Ecclesia reperta; in quarum prima, hoc est, Pragensi, vitreae inventae sunt huius formae picturae. Eiusmodi signa Hammerius a se ipso reperta esse affirmat in Templariorum Stenfeldi et Wultendorfiae Ecclesiis. Telekius vero in suo *Voyage en Hongrie p. 216* se illa vidisse dicit in eius Ordinis Ecclesia S.Martini in peninsula Muran. Atque in oppido *Pottenstenii* in Bohemia quondam ad Templarios spectanti haec etiam inscriptio reperta est: *Signata Metis caritas extirpat hostes:* quae verba, nisi gnostico sensu, non possunt explicari.

Quod pertinet autem ad impura crimina, quae Templariis obiiciebantur, ea crimina vero a Templariis patrata esse, Hammerius probat pluribus obscenis anaglypticis operibus, quae ad illum Ordinem pertinebant, quaeque Orgia Ophitarum impudica referunt Serpentis cultorum. Eadem ratione ex obscenis multis inscriptionibus, atque inhonestis signis sculptura confe-

ctis ad hoc confirmandum argumentatur.

Huius denique operis Hammerii ea conclusio est, praecipuos istius Ordinis socios, et alios magno numero, apostasiae, superstitionis, et obscenorum scelerum reos fuisse ; atque idcirco decretum, quod de Ordine ipso abrogando in Concilio Viennensi a Clemente V latum est, iustis, gravibusque de causis latum esse; severitatem in Templarios adhibitam, illius aetatis moribus fuisse consentaneam ; quod si deinde Templarii non adeo rei a nonnullis sunt iudicati, id tribui praesertim debere secreto, quod in inquisitione, quanta potuit diligentia, servatum est, et criminum generi, quae celanda curarunt ii, quibus totius negotii investigandi , ac peragendi officium commissum fuit.

In eruditissima, quam superius memoravimus , dissertatione , Natalis Alexander graviter respondet iis, quae obiecta sunt, ad evincendum, Templariorum Ordinis abrogationem iniuste factam fuisse. Ut de his aliquid etiam hic breviter recenseatur, haec primo loco animadvertemus. Scilicet, eos, qui extinctionem Ordinis istius iniuste decretam esse contenderunt, manifestum in generali ipsa causae consideratione praeiudicium opinionis suae reperire debere. Hanc enim causam diuturna plurium annorum investigatione peractam esse, res explorata est. Eiusdem causae cognoscendae, et investigationis in Templariorum Ordinem faciendae participes fuisse constat praecipuos illius aetatis viros, Cardinales, Episcopos magno numero, Inquisitores, Regios Officiales, publicos Regnorum Administros, Doctores, aliosque. Hos autem omnes officii sui immemores esse voluisse, ac iustitiam contemnere, ut Philippi Pulchri cupiditati indulgerent, penitus incredibile est. Quod si id affirmare de regionibus ipsis Philippo subiectis incredibile prorsus apparet, multo magis falsum hoc esse perspicuum est de inquisitione, ac iudicio, de Templariis, quod in Germania, in Hispania, in Sicilia , atque in locis institutum est, in quibus Philippus Pulcher minime imperabat.

Praeterea cum ex huius inquisitionis historia manifestum omnino esse videatur, maiorem Templariorum numerum , qui criminum rei evaserant, de quibus superius mentio facta est, repertum fuisse in Gallia , ac Parisiis praecipue ; mirum certe esse non potest, in ea regione potissimum non parvo numero Templarios poenis affectos esse. Evenire quoque illud potuit, ut multi ex superiori Ordinis gradu Equites participes illorum criminum non fuerint, vel ignoraverint quousque depravatio, ac scelus perductum fuisset. Hoc autem argumento tantum esse potest, singulares istos Equites condemnari non debuisse, prout revera condemnati non sunt, sed hoc non probat, Ordinem servari debuisse, qui generatim depravatus repериebatur, praesertim quod secundum superius allatam Continuatoris Guillelmi Nangii animadversionem, « de » cetero esset inutilis Ordo , cum » nullus bonus vellet deinceps ipsum » intrare, tum propter alia mala re» movenda , et scandala vitanda. » Denique Templariorum Ordo continebat quamplures homines , qui ad praecipuam Regni conditionem spectabant. Id vero non potest non evincere, iustam habitam fuisse Ordinis abrogationem; secus non omisissent certe nobiles viri, qui in magna erant cum eo Ordine coniunctione, ob decretam istam abolitionem reclamare.

In historiae universae specimine Voltairius Templariorum apologiam faciendam suscepit, in qua re morem ubique a se custoditum servavit, ut de Religione, videlicet, ac de Ecclesia detraheret, quae Ordinem delendum iudicavit. Verum quae ille obiicit ad Templarios defendendos, sive potius ad abolitionis iniustitiam ostendendam , sunt omnino levissima. Possumus ea brevi complecti, et non

longa disputatione refellere. Falsum scilicet est, testium, qui tanto numero sunt rogati, maiorem partem, nonnisi genericas, ac rationibus destitutas accusationes attulisse. Id autem si de iis fortasse verum est, quibus perspectus minime erat verus Ordinis status, id, inquam, non constituit causam, quamobrem in Ordinem abolitionis sententia pronuntiata est. Satis est, inter cetera, illud recordari, quod Parisiis, ac Pictavii evenit. Hoc est, Parisiis, formalis, prout appellari solet, centum quadraginta Equitum coram Inquisitore, ac pluribus honestis viris investigatio habita est; septuaginta duo autem ex iisdem a Pontifice Clemente V Pictavii rogati, quod Parisiis confessi fuerant, aperte confirmaverunt.

Est etiam illud nullius momenti, quod scriptor memoratus affirmat, non potuisse Ordinem puniri, quod plures, ex adolescentibus praesertim, ad illum pertinentibus, de Religione obloquuti sint. Etenim quemadmodum ex monumentis omnibus constat a Raynaldo, a Natali Alexandro commemoratis, atque in collectionibus Conciliorum recensitis, Clemens V, sacro approbante Concilio Viennensi, non est quidem adductus ad sententiam abolitionis ferendam ob prava, atque irreligiosa Templariorum quorundam colloquia, sed ob facta scelesta, ob patrata gravissima crimina, de quibus tanto numero confessiones habebantur.

Sequitur quod idem scriptor animadvertit de nefaria ratione, qua accusabantur Templarii candidatos suos in Ordinem cooptare. Incredibile enim esse dicit, in Ordinis statuta induci potuisse, ut adeo sceleste ii reciperentur, Christi, videlicet, detestatione facta, et Crucis signo conculcato. Verum huic animadversioni facilis responsio est; aliam, videlicet, fuisse publicam, solemnem, coram Magno Magistro faciendam candidatorum cooptationem, aliam illam, quae clandestino modo fieret. Profecto inter ea, quae in toto inquisitionis decursu confessione confirmata sunt, nihil adeo commune fuit, quam id, quod respicit istam impiam cooptandi methodum. Affirmarunt praeterea Templarii quamplures, se ad istud scelus vi ac cruciatibus adductos fuisse. Compertum est etiam, nefario quodam iurisiurandi vinculo socios istos se clam obligasse, ut mirum esse non debeat, per aliquod temporis spatium hanc tantam impietatem occultari potuisse.

Neque, testium confessionis vim imminuit id, quod subditur, multa esse allata testimonia durante processu, quae Templariis erant favorabilia. Nam certum est, non ubique tantam fuisse Templariorum depravationem; neque si in Anglia non adeo rei reperiebantur Templarii, idcirco minus rei Templarii erant, qui crimina tam gravia in Gallia confitebantur. Multo magis falsum est, confessiones istas contra Templarios fuisse metu et cruciatibus extortas. Certe, ut reliqua praetereantur, non sunt quaestionibus ad confitenda haec crimina adducti centum quadraginta ii Templarii, qui Parisiis coram Inquisitore, aliisque honestis viris, ea vere commissa esse pronunciaverunt; neque ex iisdem septuaginta duo, quos Pictavii Pontifex Clemens V ipse rogavit, quique confessionem Parisiis factam ratam habuerunt.

Falsum est etiam quod dicitur, septuaginta quatuor Templarios in iudicium non vocatos, Ordinis defensionem suscipere voluisse, atque id agere iisdem esse denegatum. Nam auditos illos die 14 Martii anno 1310 ex processus historia constat, atque accepta esse scripta, quae ad Ordinem defendendum digesserant. Ii vera esse denegarunt, quae alii affirmaverant, et petierunt, ut res tota a Pontifice, et Concilio Viennensi, quod iam indictum fuerat, iudicaretur. Hoc vero istorum hominum factum ostendere ad summum potest, eos fuisse ex Templariorum numero, qui rei criminum non fuerant, de quibus sermo est, quique vel ea in Ordine

suo committi crimina ignorabant, quae alii confessi fuerant, vel incredibilia illa esse censebant.

De Iacobo Molayo Magno Ordinis Magistro duo acta habentur: primum, scilicet inquisitionis die 20 Augusti anno 1308 institutae Chinonii in provincia Turonensi, quo die confessiones antea acceptas coram Commissariis, falsitatis minime redarguit, et quod spectat ad Christi detestationem, quam candidati facere dicebantur, id expresse illum concessisse in processu relatum est. In altero autem, quod Parisiis habitum, refertur ad diem 26 Decembris anno 1309, continetur, eum hanc confessionem denegavisse, et falsitatis Commissarios accusasse. Certum est tamen, in prima illa interrogatione eidem Molayo confessiones a Templariis tanto numero factas, singillatim fuisse manifestatas, atque iisdem commotum Magnum Magistrum confessionem admisisse. Quod vero deinde addidit ad Commissarios accusandos, et ad confessionem factam reiiciendam, id ille quidem affirmavit, sed nullam rei probationem afferre potuit. Abstineo ab argumentis, quae ex Commissariorum qualitate, ex Clementis V litteris, qui aequitatem in processu, et formam iudicii servandam iusserat, aliisque monumentis desumi possent, quae ostendunt, iniuria haec a Molayo fuisse pronuntiata. Est deinde in Magnum Magistrum ipsum aliosque animadversum. Verum id contigit postquam coram Commissariis, quos Pontifex, absoluto iam Concilio Viennensi, et cum Templariorum Ordo iam esset abrogatus, designaverat, confessionem antea factam ii renovaverant; quamobrem dumtaxat perpetui carceris poena decreta in eos fuerat. Sed cum palam deinde Molayus, et ceteri, coram populo confessionem retractassent, Rex indignatus, convocavit administros suos, et re ab illis perpensa, die 11 Martii anno 1314 ab iisdem poena rogi mulctati sunt.

Praetereo quae scriptor apologiae superius significatae dicit de Philippo Pulchro, qui eo, quod superbus esset, arrogans, ultioni deditus, divitiarum Ordinis cupidus, idcirco voluerit Templariorum eversionem. Haec enim ea ipsa sunt, quae Moshemius in Institutionibus Hist. Eccl. Saec. XIV *parte 2 cap. 5 §. 9, 10,* ac Potterius in opere toties citato *tom. 4 lib. 6 pag. 21 et seqq.,* aliique huius generis scriptores affirmarunt, ut praesertim de Rege memorato, Clemente V, et de Concilio Viennensi detraherent. Quomodo enim ad Templariorum Ordinis abrogationem deventum sit, qui iudicii participes fuerint, qua ratione bona Ordinis fuerint distributa, iam diximus, idque ad falsitatem huius assertionis ostendendum satis esse potest.

Templariorum ordinem iustis, gravibusque de causis abrogatum esse, satis, ut arbitror, evincunt, quae hactenus de ea re exposita sunt. Nolo autem de abrogatione, seu abolitione ista finem loquendi facere, quin aliquid recenseam, de opere quod Londini anno 1841 cl. C. G. Addisonius edidit inscriptum *Equites Templarii,* seu Templariorum historia, quod opus anno 1842 iterum Londini editum est.

Plura memoratus scriptor adducit ad Ordinem illum defendendum. Animadverto tamen, antiquiora quaedam ei Ordini honorifica, non posse Ordinem excusare, si consideretur prout eo tempore erat, cum inquisitiones in eundem decretae, et a Clemente V, Concilio Viennensi probante, abolitus est. Nam certe non potest ostendi, tempore isto Templarios excusari potuisse, et crimina non probari, quae de iis afferebantur, eo quod ab initio omnia rite, ac religiose in Ordine fierent; S. Bernardus regulam digessisset; cum candidati erant cooptandi, accurate, ac severe in eorundem mores, vitamque integram inquireretur; in expeditionibus pro Palaestina recuperanda susceptis, Templarii valde benemeriti fuerint. Nam Ordo Templario-

rum, qui vel ab anno 1118 inceperat, atque ab Honorio II Pontifice Maximo anno 1128 probatus fuerat, saltem centum octoginta quatuor annos memorabat a confirmatione sua, cum in Concilio Viennensi abrogatus est. Quae vero ex inquisitionum decursu ab anno 1307 institutarum, et in posterum, atque ex tanta confessionum copia constabant a Templariis committi crimina, ea generatim ad recentiora tempora referebantur. Quare in Ordinem illum, in quo antea disciplina servabatur, ceteraque fiebant, quae nunc significata sunt; in Ordinem, inquam, illum ea depravatio tanta induci deinde potuerat, propter quam anno 1312 abolitus fuit. Itaque Ordo, qui antea commendatione dignus erat, rebus postea moribusque mutatis, ac depravatione inducta, dignus evaserat, qui abrogationem mereretur.

Quod si dicendum sit, Addisonii defensionem, peculiari ratione Anglos Templarios respexisse, cui scriptori monumenta certe nota erant, quae in Actis Anglicanae Templariorum Inquisitionis a Wilkinsio anno 1721 Londini editis, de ea re continentur, neque id tamen ad Templarios generatim excusandos sufficeret. Etenim doctissimus Dominicus Mansius, qui in adnotationibus ad Raynaldum, et ad Natalem Alexandrum affirmat, se ea acta Britannicae Templariorum inquisitionis perpendisse, animadvertit: « Quantum » ex actis illis Anglicanae Inquisi» tionis deduco, quamquam de fide » totus ordo forte non male sentie» bat, degeneraverat tamen a san» ctissima institutione sua, et ex illis » plures in vitia omnia turpia, fre» na laxaverant. »

Quod si praeterea constaret, non adeo reos, neque tanto numero tales repertos esse Templarios in Anglia, ita ut, quemadmodum Mansius idem ex memoratis actis concludit, « a » Conciliis Londinensibus, Eboracen» sibus, aliisque in Hibernia, et Sco» tia celebratis, nihil grave in Uni» versum Ordinem, vel in singulos » Templarios statueretur, sed ad » confessionem, et a censuris abso» lutiones admissi, in Ecclesiam re» cepti sint; » quod si, inquam, id de Anglicanis Templariis dici possit, non inde sequeretur, generatim ex processibus in Templarios ubique institutis ea non resultasse, quae iustissimas causas superius recensitas afferebant, quamobrem Ordinis abrogatio decreta est.

Meretur etiam responsionem id, quod in opere mox citato ed. anno 1842 Addisonius pag. 544 affirmat de repugnantia, quam Episcopi in Viennensi Concilio, quatuor dumtaxat exceptis, circa Ordinis abrogationem demonstraverint; quo loco de Clementis V Constitutione illam abrogationem decernente memoratus scriptor ita loquitur, veluti si Concilii Patres interfuerint quidem cum ea in Synodo recitaretur, sed consilio inito de Constitutione ipsa edenda assensi minime fuerint.

Etenim haec minime consona sunt iis, quae de Concilio Viennensi scriptores eorum temporum memoriae prodiderunt. Nam praeter ea, quae certa sunt de deliberationibus habitis antequam Concilium inciperetur; retulimus superius Continuatoris Nangii testimonium, qui post sessionem primam Concilii Viennensis, et toto illo tempore, quod lapsum est priusquam secunda sessio celebraretur, narrat « multas delibera» tiones habitas et factas fuisse in » praemissis » hoc est, praecipue circa Templariorum causam. Adduximus etiam Bernardi Guidonis verba, qui scripsit, Pontificem *multis Praelatis cum Cardinalibus convocatis,* consistorium de ista causa habuisse, atque in eo decretum abolitionis *per viam provisionis* esse factum, prout deinde Clemens V in Constitutione sua loquutus est, qua Ordinem abrogavit *Sacro approbante Concilio.*

Est vero clarissimum argumentum, quod ad ostendendum, Ordinis abrogationem decretam esse post de-

liberationem cum Patribus habitam, et postquam ii in sententiam convenissent de eodem abolendo; est, inquam, clarissimum argumentum, quod ex Clementis V Constitutione desumitur, quae legi potest in *Collectione Conc. Labbei* edit. Dominici Mansi *tom. 25 col. 390,* qua Constitutione de bonis ad Templariorum Ordinem antea spectantibus statutum est. Apertissime enim in ea Constitutione Pontifex declaravit, se de tota ista re deliberationem accuratam, ac diuturnam cum Episcopis, qui Concilio intererant habuisse, et decretum de bonis istis factum fuisse, postquam in consilium ineundum eorum sententia concordasset.

Quis vero posset sibi in animum inducere, sine Episcoporum deliberatione, et sine eorundem in consilium de Ordine Templariorum abrogando convenientia, hanc abrogationem in Concilio decretam fuisse; Episcopos ipsos deinde, post diligentem, diuturnamque deliberationem, de ratione, qua Templariorum bona destinari possent, ac deberent, communi suffragio statuisse? Non dico autem quam esset absurdum existimare Clementem V haec in publica, et quibuslibet Episcopis communicanda Constitutione sua, de Episcoporum secum convenientium sententia affirmare potuisse, si haec veritati, et facto ipsi non fuissent consentanea. Id enim adeo per se ipsum clarum est, ut omnem ita suspicandi rationem excludat.

Iam vero Clemens V haec in Constitutione illa sua habet: « Cum fratribus nostris S. R. E. Cardinalibus, necnon Patriarchis, Archiepiscopis, Episcopis et Praelatis, ac etiam cum nonnullis excellentibus, et illustribus personis, cum reliquorum quoque absentium Praelatorum, et etiam Capitulorum, et Conventuum, Ecclesiarum, et Monasteriorum procuratoribus in dicto Concilio constitutis, habuimus ardua, morosa, et diversa consilia et tractatus: ut per huiusmodi consiliorum, et tractatuum deliberationem praehabitam diligentem, dictorum bonorum ordinatio, et dispositio, ad honorem Dei, augmentum fidei, et exaltationem, dictae terrae subsidium, salutem quoque fidelium, et quietem, salubris et utilis perveniret. Postque utique longa, praemeditata, provisa, et matura consilia, suadentibus pluribus causis, Nostra et dictorum fratrum, nec non Patriarcharum, Archiepiscoporum, et aliorum Praelatorum, ac excellentium, et illustrium personarum praedictarum, in dicto Concilio tunc praesentium deliberationes, et consilia in hoc finaliter residerunt, ut praedictorum bona Ordini Hospitalis S. Ioannis Hierosolymitani .... in perpetuum unirentur. »

Refert praeterea Addisonius memorato superius loco, Episcopos, qui Concilio Viennensi intererant, et quos, exceptis quatuor, Templariorum abolitioni obstitisse dicit, postulasse, ut antea eorundem Equitum defensiones acciperentur, atque ad hoc confirmandum, ad Raynaldi annales provocat ad an. 1311 n. 55. Atqui in promptu sunt omnibus Annalistae eruditissimi scripta. Non comperi autem, quomodo ex eo Raynaldi loco ad annum 1311 n. 55 haec quae ille dicit comprobari possint. Quid enim eo loco narrat Raynaldus? Referam loci summam; atque apparebit, num ex eo loco id, quod Addisonius contendit, confirmari queat.

Itaque Raynaldus ad memoratum annum 1311 n. 55 haec habet tantummodo. Hoc est, Episcopos, qui Concilio intererant, a Clemente V consultos esse de tribus rerum capitibus, propter quae Synodum habendam esse Pontifex in prima sessione exposuerat, videlicet, consultos illos esse de Templariorum causa, de expeditione sacra renovanda, et de Ecclesiastica disciplina. Tum Raynaldus eodem n. 55 circa causam Templariorum, ut ostendat, quae fuerit huius consultationis summa, re-

fert ex codice Vaticano longum testimonium *Praesulis Religione, et scientia conspicui,* cuius nomen ipse non significat, et quem Natalis Alexander loco citato n. 12 ait, Durandum Episcopum Mimatensem fuisse a nonnullis perhiberi, cui praesuli inter ceteros, ante Concilii Viennensis celebrationem, Clemens V inquirendi in Templarios munus commiserat.

Hic vero Praesul religione, et scientia conspicuus exposuit, quae fuissent in processus decursu sententiae de ea re, alios scilicet, dandam esse Ordini defensionem, et absque iuris rigore, abrogari illum non debere, alios vero putavisse « Ordinem » destruendum sine aliqua tarditate, » tum propter grave scandalum con- » tra dictum Ordinem in tota chri- » stianitate exortum, tum quia con- » tra ipsum multi errores, et haere- » ses per dictos processus, et inqui- » sitiones, plusquam per duo millia » testium reperiebantur esse pro- » bati. »

Episcopi vero illius sententiam refert ex eodem codice Vaticano cit. loc. Raynaldus, prosequens eiusdem verba recitare. « Quantum ad Nego- » tium Templariorum, inquit, et or- » dinem Templi attinet; Ecclesiae » Dei, et toti fidei christianae mira- » biliter expediret, quod idem Do- » minus Noster, sive de rigore iuris, » sive de plenitudine potestatis, i- » stum Ordinem diffamatissimum, » qui, ut ita dicamus, odorem nomi- » nis christiani, quantum in se fuit, » apud incredulos, et infideles, foete- » re iam fecit, et nonnullos fideles » in stabilitate fidei titubare; sine » tarditate aliqua reiectis frivolis, » et calumniosis allegationibus su- » per defensione tollenda, ex officio » suo omnino tolleret, bonis eius Or- » dinis dispositioni Sedis Apostolicae » reservatis; et sine tarditate dico, » etiamsi a prima sua institutione » fuerit bonus Ordo. » Reliqua, quae Raynaldus eo num. 55 refert, nihil aliud habent, nisi testimonii Episcopi illius prosequutionem, qui rationes explicavit, quamobrem, nulla interposita mora, Ordo deleri deberet, oeconomica, ut dici solet, dispositione, et quemadmodum in Constitutione sua Clemens affirmavit, *per modum provisionis,* sensu superius explicato.

Praeter ista, quae nunc relata a me sunt, nihil prorsus aliud Raynaldi annales continent ad an. 1311 n. 55. Quamobrem perspicuum omnibus esse puto, ad illum Raynaldi locum non posse provocari, ut appareat, Viennense Concilium, quatuor dumtaxat Episcopis exceptis, noluisse assentiri Pontifici, qui Ordinem Templariorum delere volebat, et communi suffragio Episcopos in sententia perstitisse, ut Ordo non abrogaretur, nisi iuris ordine rigorose servato. De hac communi Episcoporum repugnantia nihil Raynaldus dicit; et cum eo loco testimonium tantummodo Praesulis religione, ac scientia conspicui referatur, tamquam illud, quod ostendat quid post Clementis V consultationem gestum fuerit in Concilio; iure possemus inde concludere, locum illum Raynaldi probare, Episcopos censuisse Templariorum Ordinem per modum provisionis esse abrogandum, eo sensu, qui iam a nobis significatus est.

Coram Clemente V fuisse pertractatam hoc tempore Bonifacii VIII causam superius diximus, et Pontificem hunc vindicatum, atque legitimum declaratum fuisse. De hac re quaestionem inter eruditos institutam esse sciunt omnes, num proprie haec causa peracta fuerit in Concilio Viennensi, an coram Clemente V Avenione morante, qui sibi de causa ipsa decernendi ius reservaverit, quod probare dicunt inter cetera, Bernardi Guidonis testimonium, qui ad annum 1309 retulerit, mense septembri, eo anno, in publico consisterio Avenione habito, hanc causam coram Clemente V fuisse pertractatam; ad quem etiam annum spectare arbitrantur confutationem illam

accusationum contra Bonifacium allatarum, quae a Cardinali Francisco Caietano item coram Clemente V facta est, et quam in *Monumentis Praenestinis* n. 35 Petrinius retulit.

Hanc tamen controversiam praetereuntes, de qua, inter cetera, videri potest Pagius ad vitam Clementis V n. 32, qui a Pontifice Avenione rem iudicatam esse contendit; et Dominicus Mansius in adnot. ad dissertationem Natalis Alexandri *de Concilio Viennensi quaest. 1* paullo ante citatam, qui vere in Concilio id factum esse censet, atque ibi Bonifacii causam pertractatam: hanc, inquam, controversiam praetereuntes, illud certum esse affirmamus, idque apparere ex omnibus factum hoc respicientibus monumentis, calumnias omnes, quibus Bonifacii fama impetita est, in media totius Orbis luce reiectas penitus fuisse, Bonifacii catholicam fidem, legitimum Pontificatum, virtutem, et Religionis studium vindicatum fuisse.

Atque ut verbis Maucleri utar in opere *de Monarchia p. 4 l. 7. c. 18* a Papebrochio allatis *in Conatu Chronico historico* etc. ad vitam Bonifacii VIII n. 15, « Omnes malevolorum » inimicorum calumnias, imposturas, » opprobria, mendaciaque in illius » Pontificis famam, honoremque con» torta, qui illum atrocibus crimini» bus insimulaverant, ut Francorum » Regi Philippo placerent, placendo » illuderent, illusum blanditiis, fal» lacibusque fraudibus deciperent, » ipse Pontifex cum toto Concilio » detestatus, exsecrationi subiecit. » Omnes sacrilegos conspiratores, op» pressores, detentores, captoresque » Bonifacii VIII, qui captum atroci» bus opprobriis, iniuriisque scelera» tissime laeserant, simili exsecratio» nis, anathematisque fulmine con» strinxit, nisi quos gravissima poe» nitentia, cum detestatione tanto» rum scelerum, plena contritione, » satisfactioneque convertisset. Ipsi » Philippo Regi agnoscenti dissidio» rum crimina contra Bonifacium VIII » patrata, eaque per ignorantiam se » commisisse, proditorie sycophanta» rum illusionibus, calumniarumque » falsimoniis perfidis illusum, dece» ptumque profitenti Clemens V . . . » quaecumque Bonifacius contra eum, » eiusque regnum, veluti in ultio» nem Pontificiae potestatis, sub for» ma anathematis, et interdicti ful» minaverat... (quae tamen iustis de » causis facta fuisse demonstratum » est, quaeque Bonifacius ipse revo» cavisset, si, eo vivente, Philippus » id egisset, quod ad praeteritarum » rerum correctionem sub Clemen» te V fecit), abrogavit postquam » omnes famosos libellos calumnia» rum, imposturarumque codices » contra Bonifacii memoriam ausu » sacrilego conscriptos, ustulandos » ardentibus mandari flammis imperavisset.»

Agit vero Raynaldus ad an. 1311 n. 50 de poenis ecclesiasticis, quae iis sunt impositae, qui participes fuerant vis Bonifacio Ananiae illatae, quos facti poenituisse, et veniam petiisse memoriae proditum est. Ac de Guillelmo Nogaretio, qui dux sceleris fuerat, haec ex Bernardo Guidonis ibi refert annalista doctissimus: « Papa Clemens absolvi» Guillelmum de Nogaretio praesen» tem, et petentem absolvi a senten» tia excommunicationis, qua tene» batur propter Bonifacii Papae ca» ptionem, fueruntque sibi ibidem im» positae et iniunctae in poenitentiam » peregrinationes etc. »

Huius nefarii consilii auctores, ac participes, nominatim vero Guillelmum Nogaretium anathemate perculerat, statim post susceptum Pontificatum etiam Benedictus XI, qui « captionem, et facinus, tunc Cardi» nalis fide viderat oculata; » prout habent acta Pontificatus Benedicti XI a Papebrochio relata. Absolverat etiam hic Pontifex a censuris Iacobum, et Petrum Cardinales Columnenses a Bonifacio dignitate Cardinalatus spoliatos, quos tamen anno 1305 Clemens V in pristinam dignitatem re-

stituit, cum decem Cardinales Lugduni creavit. Erga Philippum Pulchrum quoque Benedictus XI benignius agere coeperat, et discordiae, quae illum inter et Praedecessorem suum excitata fuerat, finem imponere, id quod Clemens V deinde perfecit.

CAPUT XXXI.

DE ROMANIS PONTIFICIBUS, QUI AVENIONE MORATI SUNT.

Clementem V Pontificem Maximum Concilio Generali Viennensi praefuisse mox vidimus. Ille vero, qui antea Bertrandus de Goth appellabatur, et gente Gallus in dioecesi Vasatensi natus, et Archiepiscopus Burdigalensis erat, Pontifex Maximus electus fuerat Perusiae die 5 Iunii anno 1305. Accepto autem die 22 Iulii decreto electionis suae, et promulgato, Burdigala venit Lugdunum, eoque Cardinalibus convocatis, coronatus est in aede S. Iusti, et cum solemniter procederet, lapsu muri cuiusdam, in grave vitae periculum adductus est. Cum videret autem factionibus fervere Italiam, substitit in Gallia, et Avenione mansit ab anno 1309 in posterum, quod eius Successores quoque fecerunt usque ad Gregorium XI.

Esset omnino incongruum de hac Romanorum Pontificum mora in Gallia, quae septuaginta ferme annos perduravit, nihil dicere. Quamobrem historico saltem modo de Pontificibus, qui Avenione morati sunt, nonnulla attingemus; praesertim quod de infelicissimo illo schismate deinde loquuturi simus, quod post Gregorii XI mortem, ac Urbanum VI iam electum, est excitatum, et cuius initii historia cum hac Avenionensi mora coniuncta est.

De Clemente V iam plura diximus cum de Concilio Viennensi ageremus; atque inter cetera, ab eo Philippum Galliae Regem, excommunicatum a Bonifacio VIII, Ecclesiae reconciliatum fuisse, et Cardinalatum restitutum esse Iacobo, et Petro de Columna; Caelestinum V canonizasse, atque alia pro Ecclesiae bono, pro fide ab erroribus defendenda, et ad disciplinam instaurandam Clementem V decrevisse. Obiit vero anno 1314, 12 Cal. Maias ad Rupem Mauram Dioecesis Nemausensis dum Burdigalam pergeret.

Clemente V mortuo cum Carpentoractem convenissent Cardinales, ortis dissidiis, et factionibus duabus, quarum una Gallum Pontificem, altera Italum petebat; cum conclave etiam incensum a Vasconibus fuisset, vacavit Romana Sedes biennium, atque etiam aliquanto amplius. Tandem operam dante Philippo Comite Pictaviensi, postea Franciae Rege, Cardinales in conclave reversi sunt, et Ioannem XXII die 7 Augusti anno 1316 elegerunt, qui olim Iacobus de Eusa appellabatur atque in dioecesi Cadurcensi natus erat. Inter inimicitias, quas contra Pontificem Ludovicus Bavarus exercebat, Petrus de Corbario eiusdem Imperatoris instigatione se veluti Antipapam gessit, suscepto Nicolai V nomine. Verum hic deinde resipuit, Avenionem ad Ioannem XXII venit, et petitam ab eo veniam cum impetrasset, Avenione mortuus est. Obiit denique Avenione Ioannes Pontifex anno 1334 die 4 Decembris cum aetatis suae annum nonagesimum implesset, et Pontificatum annos 18, menses 3, dies 27 gessisset.

De Ioanne XXII nota querela est, scilicet eum sensisse, animas iustorum nonnisi post supremum iudicii diem esse visuras Deum. Nolo autem diu in hac controversia pertractanda immorari. Satis est enim inter cetera legere de ista re, quae fuse et eruditissime Thomas Maria

Mamachius *tom. 6 Orig. et Antiq. Christianarum p. 2, l. 4* §. *6* disputavit, ubi etiam scriptores omnes recenset, qui de hac querela contra Ioannem XXII allata disputarunt, quem tomum morte correptus, cum magno eruditionis Ecclesiasticae detrimento, absolvere vir doctissimus non potuit. Huius autem pertractationis summa haec est, quam Mamachius p. 137 allato Raynaldi *ad an. 1333 n. 35* testimonio recenset. Itaque Odoricus Raynaldus, Mamachius ait, qui manuscriptos eius aetatis codices studiose legit, haec habet: « Cum Ioannes cuperet dirimi » controversiam (de visionis beatificae fruitione) in suis ad Cardinales collationibus, Scripturae Sacrae » oracula, et Patrum dicta in utramque partem protulit, iussique sunt » Cardinales, Praesules, aliique controversiam diligentissime excutere, » et quae a Sanctis Patribus pronunciata reperirent, conferre. Libellum etiam scripsit Pontifex, » quem Petro Archiepiscopo Rothomagensi transmisit, in quo nihil » de suo, sed dicta tantummodo Scripturae Sacrae, et Patrum deprompsit. »

Tum subdit Mamachius: « Interea » nihil quidquam Ioannes affirmando, » sed disputando, aut summum dubitando dixit. Cum enim nondum » finita res esset, non modo passus » est, ut ab aliis in disputationem » vocaretur, sed fas sibi etiam esse, » ut privato, existimavit investigare » disputando verum. Quare idem ipse » in ea, quam extremo vitae tempore edidit, fidei professione: *Quae » dixerat ea de re, praedicarat, scripserat, recitando dicta Sacrae » Scripturae, et Sanctorum Patrum, » et conferendo, et non determinando, nec etiam tenendo, sic, et non » aliter fuisse a se dicta, praedicata, seu scripta testatus est.* » Haec autem satis sunt prorsus ad gravissimam memoratae querelae responsionem afferendam. Nam ista probant, nullo modo contra doctrinam catholicam de ista re Ioannem XXII sensisse, qua deinde luculenter a Concilio Lugdunensi II, ac Florentino Generali definita est, videlicet « illorum animas, qui post sacrum » baptisma susceptum, nullam omnino peccati maculam incurrerunt; » illas etiam quae post contractam » peccati maculam, vel in suis manentes corporibus, vel eisdem exutae, sunt purgatae, mox in caelum recipi, et intueri clare ipsum » Deum Trinum et Unum sicuti est, » pro meritorum tamen diversitate, » alium alio perfectius. » Legi quoque possunt Tournelyus *in tract. de Deo quaest. XII,* Witassius *de Deo quaest. XI art. 2 sect. 8,* Natalis Alexander *diss. XI in saec. XIII et XIV art. 2.*

Ioanne II Pontifice vita functo, Benedictus XII Tolosanus, antea Iacobus Furnierius, seu Novellus Abbas Ordinis Cisterciensis, creatus est Pontifex die 20 Decembris anno 1334, et die 8 Ianuarii anno 1335 Avenione coronatus est. Summam vitae continentiam eum ostendisse, historici illorum temporum referunt; disciplinae amantissimum, atque imprimis studiosum, ut beneficia, et dignitates Ecclesiasticae, secundum canonum normam conferrentur; consulendum etiam curavit Reipublicae tranquillitati, et ne quid detrimenti publicus ordo pateretur. Obiit vero die 25 Aprilis anno 1342 Avenione in Palatio, quod construxerat, cum Pontificatum gessisset annos septem, menses quatuor et dies quinque.

Suffectus est die 7 Maii an. 1342 Benedicto XII mortuo Clemens VI antea Petrus Rogerius. Et die 19 eiusdem mensis Avenione coronatus est, in quam diem festum Pentecostes inciderat. Is principibus Christianis conciliandis inter se, Francis praesertim, et Anglis maxime studuit. Legati ex Italia, quorum unus erat Franciscus Petrarcha ad eum venerunt, ut ad redeundum Romam illum adducerent. Sed memoratis his gravibus rebus, ut diximus,

intentus, id exsequi non potuit. Anathema in Ludovicum Bavarum confirmavit. Annum Iubilaei, prout alio loco diximus, singulis 50 annis celebrari statuit Extravaganti *Unigenitus*. Avenionem a Ioanna Regina Sedi Apostolicae magna numerata pecuniae copia anno 1348 acquisivit. Conclavis leges mitiores aliquanto reddidit. Obiit autem sub finem anni 1352, cum annos decem, menses septem et diem unum Pontifex fuisset.

Clementi VI Innocentius VI Lemovicensis successit, qui antea Stephanus Alberti dictus erat, die 18 Decembris 1352, et coronatus fuit die 30 eiusdem mensis. Is residentiam imperavit Praelatis, et aliis beneficiariis in curia, ut narrat Ptolemaeus Lucensis. Misit in Italiam cum exercitu Aegidium Alvarum Albornotium Cardinalem et Archiepiscopum Toletanum, qui Romanae Pontificiae ditionis oppida recuperavit. Plurimum etiam curavit ut in beneficiorum, et dignitatum collatione diligenter canones servarentur. Obiit vero die 12 Septembris anno 1362 cum annos novem, et circiter novem menses Ecclesiae praefuisset.

Urbanus V antea appellatus Gulielmus Grimoaldus, Gallus, Abbas S. Victoris Massiliensis, licet Cardinalis non esset, et abesset, in Italiam ab Innocentio missus, die 28 Octobris anno 1362 electus est, atque Avenionem veniens, ibidem consecratus. Graecam Ecclesiam cum Romana iterum conciliare conatus est, et de ea re cum Michaele Palaeologo egit, qui Romam veniens an. 1369 schisma eiuravit, et fidem Romanam professus est. Romam etiam venerat a. 1367 Urbanus: sed hinc Avenionem rediit, ubi mortuus est die 19 Decembris anno 1370. Benevolum se erga viros litteratos Urbanum V exhibuisse, constat inter cetera ex litteris Petrarchae ad eum scriptis.

Urbano V Gregorius XI antea Petrus Rogerius Lemovicensis, filius Guillelmi Comitis de Bellefort, et Clementis VI nepos, de qua cognatione consuli possunt Bollandiani ad vitam S. Catharinae Senensis, summo consensu suffectus fuit die 30 Decembris an. 1370. Presbyteratus ordine suscepto die 4 Ianuarii anni 1371, postridie consecratus Episcopus, et coronatus est. Hic ille Pontifex est, qui consilium susceptum ad Urbem cum suis omnibus redeundi, exsequutus fuit, et constanter servavit. Itaque Romam venit anno 1377: « die » 17 Ianuarii ingressus est Romam » equitando de S. Paullo, ubi ad ter- » ram de navigio descenderat, usque » ad S. Petrum, fuitque ibidem re- » ceptus cum magna solemnitate et » honore, » ut dicitur in eius vita. Itaque tempora recensendo, fuit Pontificia Sedes extra Romam ab obitu Benedicti XI annis 72, mensibus 6, diebus 19; a coronatione Clementis V quando Cardinales accivit Avenionem annis septuaginta uno, mensibus 2, diebus 5; a constitutione Sedis Avenione postquam in diversis Galliae locis fuit, annis 68, ut animadvertit Spondanus.

S. Catharinam Senensem optime meritam ob Gregorium XI in consilio suscepto, et Deo soli cognito Romam redeundi confirmatum, publica monumenta testantur. De ea re videri quoque possunt Bollandiani ad eiusdem vitam die 30 Aprilis. Roma deinde Gregorius vitandi aestus causa Ananiam contendit: reversus Romam obiit 6 Calendas Aprilis anno 1378. Ad pietatem fovendam, ad Sedis Apostolicae iura tuenda, ad Ecclesiae bonum impense procurandum multa Gregorius gessit, quae in Institutionibus sunt recensenda. Satis vero sunt ista, quae diximus, ad seriem referendam Romanorum Pontificum, qui Avenione morati sunt, atque ad significandum quandiu ista Pontificum mora in illa civitate perduraverit. Stephanus Balutius *vitas Paparum Avenionensium* duobus tomis edidit, cuius operis legendi qui copiam habeat, facile intelliget, quantopere oporteat

in eiusmodi rebus a partium studiis abstinere. Nunc de gravissimo illo schismate agere debemus, quod, mortuo Gregorio XI, et postquam Urbanus VI electus esset, excitatum fuit, et annos ferme quadraginta usque ad Martini V electionem, Ecclesiam perturbavit.

CAPUT XXXII.

DE URBANI VI PONTIFICIS MAXIMI ELECTIONE, ET DE SCHISMATE DEINDE EXCITATO.

Urbem Romam ob Gregorii XI Avenione reditum, consiliumque ab eo susceptum Romae manendi, gaudio gestiisse, et permagnam laetitiae significationem exhibuisse, monumenta illorum temporum, et graves illius aetatis scriptores testantur. Neque vero poterant Romani alia ratione Pontificem redeuntem amplecti, qui sciebant huius urbis splendorem in D. Petri Sede praecipue positum esse, et nullum posse excellentius ornamentum Patriae suae excogitari, quam ibi domicilium habere illos, per quos D. Petrum ipsum loqui, antiqua, et commendata plurimum Patrum Chalcedonensium vox, ac sententia fuit.

Verum praeposteram fuisse dici quodammodo potest huius Urbis istam gratulationem, et brevem laetitiam, cum infelicissimum illud tempus quamprimum fuerit consequutum, quo gravi, diuturnoque schismate Ecclesia perturbata est. Contigit id postquam Urbanus VI suffectus fuerat anno 1378 Gregorio XI mortuo, atque usque ad Martini V electionem, quae anno 1417 Constantiae facta fuit, hoc schisma sublatum non est.

De hoc tam infelici tempore loquuturi opportunum putamus afferre primum Benedicti XIV testimonium desumptum ab opere *De Servorum Dei beatificatione, et Beatorum canonizatione lib. 1 cap. 9 n. 10.* Ex eo enim aperte intelligitur, legitimum Pontificatus ius Urbanum VI, Bonifacium IX, Innocentium VII etc. habuisse. Agens enim eo loco Pontifex de S. Birgittae canonizatione anno 1391 a Bonifacio IX Romae facta, ac deinde a Martino V anno 1419 confirmata haec habet: « Supplicatum fuit Martino V pro nova (S. Birgittae) canonizatione. Recens autem Martini constitutio edita est Florentiae post Concilium Constantiense an. 1419, et est impressa ante revelationes S. Birgittae, pluribusque prosequuntur Pagius *t. 4 Breviarii* Romanorum Pontificum in vita Ioannis XXIII *pag. 387* et Spondanus *ad an. Christi 1415 n. 2.* Notanda sunt verba Constitutionis Martini V confirmantis canonizationem S. Birgittae, quae sunt huiusmodi *ab bonarum mentium, et conscientiarum serenationem puriorem.* Depulsa temporum caligine, in clara luce hodie positum est, legitimum ius Pontificatus penes Urbanum VI eiusque successores Bonifacium IX, Innocentium VII etc. stetisse; sed cum id tunc temporis adhuc eliquatum non esset, Martinus V necessarium esse existimavit sua indubia auctoritate canonizationem a Bonifacio IX factam confirmare. »

Agit praeterea eodem loco Benedictus XIV de canonizatione S. Catharinae Senensis a Pio II Pontifice facta, quam robur suum etiam habituram fuisse explicat, si ea ab Urbano VI, Innocentio VII aut Gregorio XII absoluta esset. Verum laudat, id non evenisse: « ne esset obnoxia, inquit, obtrectationibus eorum, qui in obedientia, ut appellabatur, Pseudopontificum Avenionensium erant; praesertim cum S. Catharina Senensis apertissime, et constantissime pro Urbani VI iure ste-

» tisset, quod Virginis Sanctissimae, » et miraculis, et familiari cum Deo » communicatione clarissimae testi» monium, pondus ingens Urbani » causae addiderat. » His vero Pontificis sapientissimi sententiis allatis, eo tutius possumus affirmare id, quod ex facti etiam ipsius historia depromitur, Urbanum VI legitime electum esse, eiusque Successores legitime Pontificatum consequutos fuisse.

Iuvat vero horum Pontificum seriem breviter percensere. Itaque Urbanus VI qui antea Bartholomaeus Prignanus, Neapolitanus, Barii in Apulia Archiepiscopus erat, die 9 Aprilis anno 1378 creatus est Romanus Pontifex; postquam Romani, qui verebantur, ne si homo Gallus Papa eligeretur, sedem iterum in Galliam deferret, clamoribus, et minis a Cardinalibus Romanum Pontificem depoposcissent. Sed Cardinales veriti ne vis illata ipsis videretur, non Romanum, Italum tamen hunc elegerunt.

Ex isto autem facto prima schismatis origo sive occasio profecta est; cui accessit, quod valde severe Urbanus, se Pontificatum gesturum affirmaret, et ideo aliorum animos a se averteret. Itaque Cardinales Galli numero 12 quasi romanos calores vitare vellent, Ananiam commigrarunt, ibique causati, vim sibi a populo Romano illatam esse, Urbanum non libere electum fuisse affirmare coeperunt. Inde Fundos profecti, perductis ad se tribus Cardinalibus Italis, novum Pontificem creaverunt die 20 Septembris anno 1378 Robertum Cardinalem Gebennensem, seu Genevensem, Fratrem Comitis Genevensis 36 annos natum, qui Clementis VII nomine sumpto, secessit Avenionem.

Significavimus paullo ante, quam tetrum schisma inde conflatum sit, et quam diu gravi damno, atque afflictioni Ecclesiae fuerit. Inter ceteros, qui de ea re scripserunt, auctor *fasciculi temporum* haec habet: « Schisma secundum, omnium schi» smatum quae ante fuerunt pessi» mum et subtilissimum. Adeo enim » plenum fuit, ut etiam doctissimi, » et conscientiosi viri non valerent » discutere, cui esset magis adhae» rendum. Et fuit continuatum per » annos quadraginta... et ideo ab isto » Urbano Sexto usque ad Martinum » Quintum nescio quis fuit Papa. »

Sed haec de schismatis decursu, non autem de tempore, quo Urbanus VI electus est, intelligi debent. Nam monumenta Urbani electionem respicientia, eum legitime electum fuisse, facile produnt. Eiusmodi vero in schisma ipsum iam commotum irrepserunt adiuncta, ut ii quibus vera totius facti origo erat ignota, aut de industria falso descripta, in magnam obscuritatem adducti sint. Tractatus in utramque partem idcirco conscripti fuerunt, quorum magnum numerum fuisse Spondanus inter ceteros animadvertit. Sed vel ab eo tempore non defuerunt qui rei veritatem intellexerint, prout S. Antoninus narrat et « posteris diebus, cessante iam » metu, venerari ut Pontificem illum » (Urbanum VI) perseverarunt, et » Principibus, solemnibus litteris ele» ctionem suam nunciarunt. » Accessit celebriorum hominum et doctiorum pro Urbani electione sententia, inter quos Baldus Perusinus fuit, Iurisconsultorum eo tempore princeps. Ita denique res est considerata, ut Urbanum VI legitime electum fuisse apparere potuerit, prout Spondanus concludit. Quod si vero rem accurate perpendenti facile occurrere potuit, Urbanum legitime electum fuisse, apparere etiam facile poterat, et Robertum Gebennensem, et Petrum de Luna Pontifices esse legitimos non posse. Memoranda sunt S. Cypriani verba de hac materia: « cum » post unum, scilicet, secundus esse » non possit, qui post primum ele» ctus est; non iam secundus ille, » sed nullus est. »

Urbanus vero tempus omne Pontificatus sollicitum habuit: qui primo una cum Cardinalibus Italis Tiburem concessit, hinc per Italiam

discurrit, donec Romae decessit anno 1389 die 15 Octobris. Etsi in adeo difficilia Pontificatus sui tempora inciderit Urbanus; non omisit tamen Ecclesiae curam inpense agere, prout vel ab initio mentem suam esse significaverat. Pietati etiam fidelium fovendae operam dedit, quemadmodum illud fuit, quod Iubilaeum trigesimo tertio quolibet anno celebrandum statuerit, ad religiosam Christi vitae annorum memoriam recolendam.

Urbano VI Bonifacius IX successit, antea Petrus Tomacellus nuncupatus, Neapolitanus, qui die 2 Novembris anno 1389 electus fuit a Cardinalibus 14, qui Urbano semper adhaeserant. Hic ut Pontificiae ditioni consuleret, urbes quasdam potentibus viris fiduciarias concessit, imposito tributo. Consuluit etiam Romanae Urbi, arce in Hadriani mole constructa; aditus Tiberis praeterea, et pontes communivit. Alia etiam plura ad disciplinam Ecclesiasticam spectantia constituit. Obiit ex calculorum dolore die 1 Octobris anno 1404. Antea vero eodem anno 1404 die 16 Septembris obierat Antipapa Clemens VII ex apoplexia; atque illi die 28 eiusdem mensis substitutus fuerat Petrus de Luna Hispanus, Cardinalis Aragoniae, qui Benedicti XIII nomen suscepit, quique in schismate perstitit, et a Concilio Constantiensi anno 1417 depositus, in schismate pertinax die 17 Novembris anno 1424 obiit, cum per annos triginta se veluti Papam gessisset, et sex Pontificibus, hoc est Bonifacio IX, Innocentio VII, Gregorio XII, Alexandro V, Ioanni XXIII, Martino V, et Conciliis Pisano, ac Constantiensi restitisset.

Innocentius VII antea Cosmus Melioratus Sulmonensis die 17 Octobris anno 1404 Bonifacio IX suffectus fuit. Laudant eum ob multarum, magnarumque rerum experientiam veteres scriptores. Die 6 Augusti anno 1405 propter populi tumultum Roma Viterbium se contulit; sed Romam deinde cum magna civium gratulatione reversus est die 13 Martii 1406, atque ibi die 6 Novembris eodem anno vita functus est.

Innocentio VII Gregorius XII successit, olim dictus Angelus Corarius, Venetus, vir patritius, an. 1406 die 30 Novembris, postquam cum ceteris Cardinalibus iureiurando promiserat, se ad schisma tollendum, cessurum pontificatu, si id etiam Petrus De Luna fecisset. Verum schisma hoc modo non est extinctum, prout deinde videbimus. Etenim constat, id tandem vere evenisse cum Concilium Constantiense habitum fuit. Quod enim ad Gregorium XII pertinet, ille in eo Concilio, Sessione 14 die 4 Iunii anno 1415 celebrata, per Carolum Malatestam Procuratorem ad hoc suum « omni iure suo, quod in » papatu haberet, renuntiavit sole» mniter, » uti S. Antonius ait. Itaque Patres ut eum honorarent « Le» gatum illum instituerunt in Picen» tibus consistentem » idest, perpetuum legatum in Piceno, ubi morabatur. Deinde factus est etiam Cardinalis Episcopus Portuensis. Decessit autem senex Recineti die 18 Octobris anno 1417.

Pontifices, quos hactenus recensuimus, ii sunt, qui post Gregorium XI mortuum electi fuerunt, et quibus Pontificatum gerentibus, duo alii superius memorati, quorum alter Clemens VII, alter Benedictus XIII appellatus est, Avenione se veluti Pontifices gesserunt. Cum Gregorius XII autem Pontifex esset, habitum est Concilium Pisanum anno 1409, atque in eo, prout notum est, Alexander V Gregorio, ac Benedicto suffectus fuerat. Sed cum Gregorius XII ac Benedictus XIII in Pontificatu retinendo perseverassent, tunc evenit, ut praeter duos illos, etiam alius Pontifex exstiterit, hoc est, quemadmodum S. Antoninus ait, « non sit ab» latum schisma, sed augmentatum, » ex duobus, tribus se pro Papa ge» rentibus. »

Existimo autem hic opportunum

esse, antequam sive de Pisano isto Concilio, ac de Pontificibus Alexandro V in eodem electo, et de Ioanne XXIII, qui Alexandro successit; sive de Constantiensi aliqua dicamus, praecipua referre de ratione, qua Urbani VI electio absoluta est. Ea enim, quae continentur in monumentis hoc factum respicientibus, sunt talia, ut evincant, eundem legitime electum fuisse. Quod si legitima existimanda est Urbani VI electio, perspicuum etiam erit, legitime Pontificatum adeptos esse ceteros, qui eidem suffecti sunt.

Neque arbitror in ista re aliud quaeri debere, nisi ut appareat, num libera, an per metum, vel per vim illatam facta fuerit Urbani VI electio. Nullo enim alio vitio hanc electionem affectam esse adversarios Urbani VI affirmasse constat, nisi non liberam, non vacuam metu electionem fuisse. Praeter istas vis illatae, aut metus incussi querimonias, non video alias causas adductas ab iis esse, qui Robertum Gebennensem, seu Clementem VII elegerunt. Certum est etiam, eos neque illud umquam ostendisse, hunc Pontificem, nec eo quidem tempore veluti talem habitum a Cardinalibus fuisse, aut denuo reputatum tamquam verum, legitimumque Pontificem non esse, postquam tumultus omnis sublatus penitus erat. Atqui, inter cetera, referenda esset annalium Raynaldi magna pars, si monumenta omnia essent adducenda, quae evincunt liberos fuisse Cardinales cum Urbani VI electionem absolverunt, aut cum pluries deinde in antea factam hanc electionem convenerunt. Itaque clariora recensebimus ex facti ipsius historia desumpta, quae ostendunt legitimam Urbani VI electionem existimandam esse. Id autem satis erit ad statuendum quinam legitimi illius temporis Pontifices fuerint, si iuris ratio habeatur. Quod si talia in posterum acciderunt, quae de facto obscuram quaestionem reddiderint, id iuris rationem immutare prorsus non potuit.

Seligam ex monumentis, quae magno numero possent recitari, ea quae efficiunt, quidquid tandem evenerit, cum Cardinales post mortem Gregorii XI ingressi sunt conclave, eos tamen in electione Bartholomaei Prignanii Archiepiscopi Barensis, qui Urbani VI nomen suscepit, liberos fuisse, et aperte liberos se esse demonstrasse, cum pluribus rationibus in posterum, tranquillitate penitus restituta, eiusdem Urbani VI electionem ratam habuerunt, et confirmarunt.

Ad hanc rem probandam primum commemorabo, populum Romanum, cum timeret, ne si Pontifex eligeretur, qui Romanus non esset, iterum Roma relicta, Avenione pontificia residentia constitueretur, petiisse ut Romanus prorsus Pontifex Maximus fieret, prout apud Raynaldum, et Muratorium, inter ceteros, ad an. 1378 legi potest.

Ita profecto colligitur ex epistola Abbatis Sistriensis ad Regem Aragoniae, in qua narrat, Banderensem quendam, seu Praefectum regionum Urbis ad Conclave venisse, atque ista ratione Cardinales alloquutum esse: « Scitis, Domini mei, quod in introitu Conclavis multi clamaverunt » rogantes, quod eis daretis Italicum, vel Romanum. Nunc autem » pro parte totius populi sum missus » ad Paternitates Vestras, et vobis » eorum pro parte significo, quod » solum volunt eis dari Romanum, » nec essent contenti de Italico. Timent enim, ne sub aliqua conven» tione, secreto inter vos et aliquem » Italicum non Romanum inita, ipse » post electionem, reduceret Curiam » Avenionem. » Haec magni momenti certe sunt ut concludatur, ex facto apparere, Cardinales, in electione, quam fecerunt, libere egisse. Non enim, ut morem populo gererent, Romanum elegerunt, sed virum Neapoli natum Bartholomaeum Prignanium. Neque dici potest, id osten-

dere, ideo dumtaxat electum Prignanium fuisse, quia in adeo parvo Cardinalium proprie Romanorum numero, non invenirent inter eos, quem Pontificem designarent. Nam virum eligendum iudicarunt, qui Sacri Collegii particeps non erat; id quod argumento esse potest, Cardinales si existimassent, populo morem geri omnino debere, potuisse etiam ex Romanis aliquem, qui Cardinalis quoque non esset, ad Pontificatum destinare. Sed electionis negotium ista ratione absolutum non est; id autem manifeste evincit, Cardinales, qui si vere metus causa electionem hanc fecissent, Romanum eligere debuissent; Neapolitanum potius eligendo, atque eius electionem deinde se ratam habere pluries significando, ob metum incussum egisse, dici omnino non posse.

Metuisse Romanos ne si alio modo Pontificis novi electio absolveretur, pontificia residentia iterum in Gallia constitueretur, superius significavimus. In Urbani VI autem vita refert Ioannes Baptista Platina rationes, quamobrem Romani adducebantur ad petendum, ut Romae Pontifex maneret, quae rationes ostendunt non inconsiderate, aut ob aliquam erga Gallos inimicitiam, id a Romanis fuisse postulatum. Scilicet Romanos dixisse memoratus scriptor ait, absente Pontifice, omnem provinciam, urbemque Romam tyrannicis seditionibus continuo vexari, Ecclesiasque Romanas neglectas, et incultas situ, squalore iam magna ex parte prolabi, tollique ob eam rem populorum pietatem Romam proficiscentium, cum viderent et Sedem Pontificiam, et titulos Cardinalium, et monasteria, et sacratissima Martyrum loca sine tecto, corruentibus iam parietibus, pecoribus, et brutis animantibus patere: aequum esse, ut eo loci Pontifex resideat, ubi Petrus Sedem Pontificiam, relicta Patria sua, relicta natione, volente Deo, collocaverit; auxeritque Martyrum, Confessorum, sanctissimorum Pontificum cineribus, et sanguine; unde Pastores Ecclesiae undequaque circumspicientes, mandatorum Christi memores, incitatique maiorum exemplis, quorum martyria, et res gestas, prae oculis haberent, saluti hominum consulerent, patrimoniumque B. Petri recuperarent, quod Pontificum absentia, in Hetruria, in Sabinis, in Hernicis, in Umbris, in Piceno, in Flaminia, a tyrannis quibusdam occupatum fuerat; reticere se quam imminuta esset hominum pietas, et peregrinatio ad Urbem Romam, immo ad Sanctorum corpora, et reliquias visendas ob Pontificum absentiam. Haec autem, quae ex Platinae historia retulimus, non modo ad significandas populi Romani petitionis rationes sunt opportuna, sed etiam ad intelligendum quinam esset Romanae Urbis, et Pontificiae ditionis status, cum Gregorius XI Avenione Romam reversus est.

Quomodo Cardinales alloquutus sit Praefectus regionum Urbis, paullo ante retulimus. Est vero nunc audiendum ab eodem Abbate Sistriensi, quanta constantia Cardinales Praefecto isti responderint. « Cui quidem » Capiti regionis, inquit, per Reve- » rendissimum Patrem Dominum Car- » dinalem Glandacensem pro parte » omnium aliorum Cardinalium re- » sponsum exstitit in ista forma: Mul- » tum mirantur Domini mei, et ego, » qualiter nos sic infestatis, quia » tibi, et populo Romano satisfacere » debent responsiones nostrae vobis » pluries factae super isto negotio. » Recedatis igitur, quia sic semper » diximus, sicut dicimus nunc, nec » a nobis aliam responsionem pote- » ritis obtinere (scilicet electionem » se facturos, habito tantum prae » oculis honore Dei, Christiani po- » puli salute, atque Ecclesiae Catho- » licae utilitate). Ille autem respon- » dens sic dixit: Placet Deo, quod » nobis detis Romanum, alias pro » certo, aliud quam verba sentietis. »

Intellexisse Cardinales servandam esse in electione libertatem, et po-

pulo Pontificem prorsus Romanum postulanti morem geri non debere, apparet ex iis, quae in conclavi, in congressu inter Cardinales habito evenerunt, idque ostenditur eiusdem Abbatis Sistriensis testimonio. Nam subdit: « Facta relatione aliis Do- » minis Cardinalibus per eundem » Dominum Glandacensem de verbis » istius Capitis regionis, Dominus » Cardinalis Lemovicensis (Ioannes » Crosius) in haec verba prorupit: » Domini mei, vos videtis, quod isti » Romani primo petierunt unum, qui » deberet esse acceptus Deo, et mun- » do, nec excipiebant patrias, vel » personas; demum in introitu con- » clavis generalissimam propositio- » nem restrinxerunt ad unam natio- » nem, scilicet Italicam; nunc autem » nec hac contenti, ad specialissimam » restringunt, scilicet Romanam; » quod etiam si non fecissent, sed » starent etiam sub ista ultima spe- » ciali, non video quod de Romano » fieri posset electio, quia Deo, et » mundo diceretur veraciter im- » pressiva. »

Haec loquendi ratio manifeste demonstrat, prospexisse diligenter Cardinales, ne videri ullo modo posset, electionem a se fieri per metum. Nam si ad opinionem impressionis toleratae amovendam, a Romani electione abstinendum putavissent, etiamsi generatim Italum Romani postulassent; multo magis huius impressionis declinandae rationem Cardinales ob oculos habuisse dicendi sunt, cum, licet graviter populus Romanus flagitaret Pontificem prorsus Romanum, id non concesserunt, sed Neapolitanum potius eligendum putarunt. Hac vero in re illud est etiam animadvertendum, durantibus adhuc Novendialibus Gregorii XI, hoc est, iis diebus adhuc labentibus, quibus Gregorio XI demortuo iusta funebria persolvebantur a Cardinalibus antequam conclave ingrederentur; iam Cardinales ipsos de Archiepiscopo Barensi egisse, quem plene noverant, quemque Pontificatu dignum esse asserebant.

Narrat hoc inter ceteros Marinus quondam Episcopus Cassanensis, tunc Archiepiscopus Brundusinus in opere quod scripsit *de Schismate T. 2 et 4* pluribus locis. Loquens enim de sententia, quam ipse exquisierat a Roberto Cardinali Gebennensi, cui Marinus erat valde familiaris, scilicet, quem existimaret Pontificem electum iri, et num putaret Cardinales Lemovicenses in proximo conclavi potentes esse futuros, ita ut Pontifex aliquis, qui esset eis studiosus, eligi eorundem opera fortasse posset; loquens, inquam, de hac re Marinus, ait Robertum Gebennensem respondisse: « Habeo plures voces Cardina- » lium concurrentium mecum, quam » habeant Lemovicenses; et accipiens » breviarium suum in manibus suis » iuravit: Per haec sancta Dei Evan- » gelia numquam habebimus alium » Papam, nisi Archiepiscopum Ba- » rensem, aut alium, quem ad prae- » sens nolo tibi publicare; et plu- » ribus vicibus infra novenas dicti » Sanctae Memoriae Domini Grego- » rii, quoties equitabat ad visitan- » dum dictos Cardinales, confirmabat » idem ut praedicitur. »

Quae scriptor mox citatus retulit de Roberto Gebennensi, et Cardinalibus, qui ei erant addicti, idem Robertus e Straton causarum Sacri Palatii Apostolici Auditor narravit *tomo 2 de Schismate pag. 67*, idem, dico, is narravit de Cardinalibus Lemovicensibus, scilicet, eos etiam, priusquam conclave ingrederentur, egisse de Archiepiscopo Barensi Pontifice eligendo. « Quia, inquit, Do- » mini Cardinales tunc exsistentes in » Urbe non potuerunt concordare ad » invicem de aliquo eligendo ex se » ipsis, antequam ingrediebantur con- » clave duae partes illorum, ut di- » citur, decreverant eligere Reveren- » dissimum Patrem tunc Archiepi- » scopum Barensem; et hoc secrete » aliqui ex ipsis illi intimarunt, de » quo, ut audivi, satis fuit tristis, » et dolens. » Hoc ipsum Cardinalis S. Petri (Franciscus Thebaldescus)

morti proximus testatus est, sibi, videlicet, antequam ingressus esset conclave, Cardinales Gallos proposuisse Archiepiscopi Barensis electionem, atque eiusdem merita valde commendasse, ut sibi persuaderet, illum vere dignum Pontificatu esse existimandum. Legi potest Raynaldus ad an. 1378 n. 2 et 3.

Iam vero haec animadversio opportuna omnino videtur ad confirmandum, Urbani VI electionem, per metum, atque impressionem, prout dici solet, factam existimari non posse. Non modo enim ex his constat, quod superius iam notavimus, a Cardinalibus in conclavi electum esse Pontificem gente Neapolitanum, cum populus Romanus Pontificem omnino Romanum peteret; sed etiam inde constat, Cardinales in conclavi, cum Archiepiscopum Barensem elegerunt, excogitatam antea, et cum nullus metus incussus adhuc esset dispositam, Pontificis electionem absolvisse.

Est etiam considerandum, quanta animi tranquillitate deinde in conclavi a Cardinalibus actum fuerit de Barensi Archiepiscopo ad Pontificatum eligendo. Exsistit id ex alloquutione, quam Cardinalis Lemovicensis ad ceteros Patres Purpuratos habuit in conclavi. Postquam enim ostendisset, atque explicasset rationes, propter quas Romanus eligi Pontifex non deberet; sex ista prae oculis habenda esse tradidit, ut electio novi Pontificis opportuna atque utilis evaderet, hoc est aetatem maturam, vitae honestatem, scientiae praestantiam, peritiam in rebus Sedis Apostolicae pertractandis, hominis erga Collegas benevolentiam: et « quod sit saltem Italicus natione, » ut per eum, patrimonium Ecclesiae recuperetur, quod per extraneum fieri posse non credo. » Haec autem mihi videntur esse eiusmodi, ut ostendant, Cardinales, despecta qualibet, prout dicitur, impressione, et spretis populi postulationibus, aliud sibi non proposuisse in Urbano VI eligendo, nisi id, quod Ecclesiae, ac Reipublicae bonum requirebat.

Ista vero omnia in Archiepiscopo Barensi reperiri Cardinalis Lemovicensis affirmavit, ut concluderet idcirco eundem Pontificem eligi oportere. « Quae quidem sex, inquit, Domini Nostri, in nullo alio video » contineri, nisi in uno, scilicet in » Domino Archiepiscopo Barensi. Iste » namque quinquagenarius est, et » ultra, et est adeo honestus, quod » a quatuordecim annis citra, quibus conversatus est in curia Romana, numquam auditum est de » eo aliquid sinistri, renibus, vel manu, ore, vel opere. Quantum autem » ad scientiam, de hoc non est dubitandum, nam magnus canonum Doctor, sicut in suis collectionibus » notum est. De stilo nemo haesitat, » nam gubernavit a multis temporibus citra cancellariam adeo, quod » ipse solus habet in stilo cancellariae documenta. Praeterea nobis » omnibus familiarissimus; nam creatura omnium nostrum est, maxime » Lemovicensium, utpote qui a Sanctae Memoriae Domino Gregorio » est in Barensem Archiepiscopum » ordinatus; natione Italicus, qui » Neapolitanus, et subditus generi » Francorum, ex quo Rex Franciae, » et fratres sui debebunt merito contentari. »

Post haec in eodem opere narrantur omnia, quae pertinent ad explicandum quomodo Barensis electio ad exitum perducta sit. Scilicet formula, seu schedula refertur, qua, sponte, ac libere testatus est Cardinalis Lemovicensis se Barensem eligere, ac deinde ceteri omnes Cardinales iisdem verbis suffragium ferentes, quibus usus erat in sua formula Lemovicensis. Recensentur autem singillatim nomina omnium Cardinalium, qui in conclavi morabantur, quique omnes, communi consensu, Barensis electionem peregerunt, inter quos Roberti Gebennensis, et Petri de Luna mentio fit nominatim,

qui ante ipsos Italos Cardinales suffragium pro Barensi tulerunt. Haec porro omnia gesta sunt, antequam tumultus excitaretur. Subditur enim memorato superius loco: « Haec autem electio statim post recessum » illius capitis regionis sic communiter et concorditer facta est nullo » medio tempore, nisi quanto Dominus Lemovicensis verba protulit » supradicta, quae quidem electionis » hora fuit ante vesperam de directo, ante omnem rumorem populi » per sex horas. »

Testimonia alia plura idem de libera ratione, qua Urbanus VI electus est, probantia, Raynaldus citato superius loco n. 5 et 6 adducit. Quamobrem potest iure concludi, si monumenta perpendantur factum ipsum electionis istius respicientia, iisdem omnino evinci, non metus causa, aut per impressionem, sed ex spontanea Cardinalium deliberatione electionem illam absolutam fuisse. Quae res confirmatur luculenter ex eo, quod Cardinales post electionem iam perfectam, differendum iudicarint eam populo notam efficere. Hoc argumento vel ab ea aetate usus est Episcopus Faventinus, qui rei veritatis explicandae causa ad Regem Castellae missus est. Adiuncta autem facti totius hic Episcopus exposuit, ut pateret, Cardinales libere egisse, et populi postulationem esse spernendam iudicasse, qui Pontificem prorsus Romanum petierat. Tum agit de dilatione, quae sequuta est antequam electionis peractae notitia populo communicaretur.

De qua re ita Episcopus Faventinus loquutus est: « Celebrata dicta » electione, dicti Domini consilium » inter se tenuerunt, an esset expediens electionem publicare, et con- » cluserunt quod non. Dicat causidicus partis adversae, quod, quia » populus furebat, ideo non fuerint » ausi eam publicare. Mirabile dictu » est hoc, si impellente populo, et » propter hoc furente, et ad evitandum mortis periculum elegerunt » Dominum Barensem, quod electionem suam non audebant publicare. » Quis umquam audivit, quod existens in periculo mortis, noluit » illud evitare? Quis umquam audivit, quod volens evitare mortis periculum, absconderit, seu celaverit » causam evitationis, seu suae liberationis? Sed revera ratio occultationis fuit, quia non imaginabantur satisfecisse populo, et per consequens metus, quem attentatum » per populum praetendunt, non impressit in mentibus eorum, nec eorum absorbuit arbitrium. »

Post ista, quae testium coaevorum magno numero Raynaldus confirmat, quaeque manifesto produnt non solum libere electum Urbanum IV fuisse, sed etiam in eiusdem electione, Cardinales se fortitudine atque constantia praeditos ostendisse; annalista doctissimus loco citato n. 8 ad 16 ea omnia narrat, quae respiciunt tumultum in Urbe Roma excitatum post Urbani electionem, periculum, in quod tunc Cardinales una cum Archiepiscopo Barensi, qui ad conclave accitus erat, sunt adducti, eorundem Cardinalium fugam, et cetera, quorum popularis iste motus causa fuit. Verum haec omnia non modo efficiunt, Urbanum per metum electum non fuisse, sed etiam perspicua facti evidentia demonstrant, in eo eligendo Cardinales libere, ac sine ulla metus, ac populi Romani minarum impressione, de illo eligendo consilium inivisse, deliberasse, electionem absolvisse, eandemque confirmasse.

Nam monumenta ista continent, tandem aliquando de electione absoluta populum Romanum certiorem fieri debuisse; Cardinales, qui penitus sciebant a populo Pontificem prorsus Romanum exspectari, passos esse ut Cardinalis S. Petri, qui Romanus erat, populo afferretur, veluti si eidem Pontificatus collatus esset; rem ipsam deinde cognitam fuisse; Romanos conatos esse de Cardinalibus veluti ultionem sumere, eo quod simulassent Romanum electum esse,

cum Neapolitano Pontificatus Maximus esset tributus; Cardinales ipsa tumultus gravitate adduci non potuisse ad mentem mutandam, sed sententiam iam susceptam confirmasse, videlicet, Archiepiscopum Barensem legitime Papam electum esse. Haec vero omnia aliud non demonstrant, nisi Bartholomaeum Prignanium, qui Urbani VI nomen suscepit, libere, ac legitime Pontificatum adeptum esse. Etenim hae turbae inde tantum exordium derivarunt, quod populo morem gestum non fuisse apparuerit; non Romanum, sed Italum Pontificem Neapolitanum declaratum esse constiterit; minas spretas, et non quod populus petierat, sed quod ad Ecclesiae bonum magis conferre existimatum fuerat, Cardinales perfecisse.

Quae vero gesta sunt, postquam opera, et hortationibus praesertim Abbatis Montis Casini, aliorumque auctoritate praestantium virorum, sedato tumultu, ac palam Cardinalium mente, et proposito ab omnibus intellecto, eos quidquid passuros esse, quam relicto Urbano, ad alium Pontificem eligendum devenire; quae, inquam, tunc gesta sunt, confirmant quoque perspicue Urbanum VI legitime Pontificatum consequutum esse. Etenim Cardinales, qui se subduxerant, aut in arcem S. Angeli confugerant, eo quod noluissent populo petenti satisfacere, deinde ad palatium venerunt, electionem, quam antea fecerant, confirmarunt, et permagnam laetitiae significationem ob tranquillitatem restitutam, et Urbanum electum exhibuerunt. Monumenta vero, quae Raynaldus affert, Cardinalium nomina commemorant, qui communi consensu, facti participes fuerunt, inter quos de Gebennensi, et Petro de Luna etiam singillatim mentio continetur.

Meretur autem ut illud praecipue referatur Theodorici de Niemia testimonium ex lib. 3 c. 1, quo narrantur, quae Urbani VI coronationem, atque eius ad Lateranensem Basilicam solemnem deductionem respiciunt. « In ipsa sacra, inquit, Paschali » Domini die, mane valde solemniter » per ipsos Dominos Cardinales, ut » moris est. ipse Urbanus suae coro» nationis insignia recepit ante por» tam dictae basilicae (Vaticanae); » sicque coronatum dicti Cardinales, » ac Praelati, et Officiales, et etiam » multi Nobiles et Curiales, ac paene » universus populus Urbis, ipsum ad » Ecclesiam Lateranensem, per ean» dem Urbem, cum papali honore, » seu pompa transeuntem associa» runt. Fuerunt etiam tunc in Urbe » valde multi Barones, et alii Ma» gnates, per plures dies praesentes, » qui universaliter, singuli videlicet » eorum, eidem Urbano Pontifici pu» blice, ac privatе, honorem et re» verentiam exhibuerunt. »

Haec vero acta omnia eius generis sunt, ut quando etiam de prima Urbani electione dubium aliquod commoveri voluerit (id, quod excluditur consideratione rerum, quae hactenus expositae sunt), profecto legitime, et libere Pontificatum ab Urbano susceptum fuisse demonstrent. Nam si Cardinales, postquam tumultus sedatus est, electionem antea factam cum manifesta tranquillitate confirmarunt, si caeremoniarum participes esse voluerunt, quae in Pontifice inaugurando servari solent, si de constantia sua in propugnanda Urbani electione sunt gloriati, ac multa bona ex ea electione exspectari debere testati fuerunt; perspicuum est, acta ista talia esse, ut de Pontificatu legitime ac libere ab Urbano suscepto dubium nullum relinquant.

Sed suppetunt alia plura hoc idem confirmantia, quae ostendunt, vere Benedictum XIV inter ceteros affirmavisse, « in clara luce positum ho» die esse, legitimum ius Pontifica» tus penes Urbanum VI eiusque suc» cessores fuisse. » Talis est Encyclica epistola a Raynaldo n. 16 relata, quam Urbanus ad Episcopos omnes, et Principes Christianos scripsit de electione sua, quam dicit Car-

dinalium « communi voto, raraque » concordia » factam esse. Tales litterae a Cardinalibus ad Principes privatim scriptae de eadem re, et n. 17 eodem loco recitatae; quas inter Robertus Gebennensis suam propriam ad Carolum IV Imperatorem misit; atque eae, quae communi Cardinalium Collegii nomine ad Imperatorem eundem scriptae fuerunt.

Tales denique litterae, quas Cardinales omnes, qui Urbani electionis participes fuerant, ad Cardinales reliquos Avenione commorantes die 30 Aprilis miserunt, quibus Urbanum legitime, ac libere electum nuntiarunt; eius virtutem, atque ornamenta laudarunt, et ut secum in ea re concordarent, auctores illis fuerunt. « Ad » personam, inquiunt, Reverendi Domini Bartholomaei Archiepiscopi » Barensis, viri utique magnorum » meritorum claritate conspicui, et » multiplicium virtutum lampade re» fulgentis, libere et unanimiter di» reximus vota nostra, eum ad cel» situdinis apostolicae speculam con» corditer evocantes; et hanc no» stram evocationem, seu electionem, » in conspectu maximae Christianae » plebis multitudinis nunciantes. Ce» terum die IX huius mensis idem » Dominus electus, coram turba fide» lium copiosa, super thronum di» gnitatis Apostolicae sublimatus, » sibi Urbani nomen assumpsit, ac » die, qua Christus Iesus Summus » Pontifex vitam nostram resurgen» do reparavit, sicut in Romana Ec» clesia consuetudinis est, in Basi» lica Principis Apostolorum de Ur» be, cum ingenti tripudio et laeti» tia innumerabilis populi Christiani, » pontificali regno, magnifice et so» lemniter exstitit coronatus. . . In » illo, cuius vices idem Dominus No» ster gerit in terris, firmam spem, » fiduciamque tenemus, quod sub eius » felici regimine, status Romanae, » ac Universalis Ecclesiae reflorebit, » et orthodoxa fides, felix, optatum» que suscipiet incrementum. »

Hanc vero epistolam n. 19 a Raynaldo adductam Cardinales omnes subscripserunt, qui conclavi interfuerant, quos inter Robertus Gebennensis, et Petrus de Luna. Hos autem duos se Urbano VI deinde obiecisse, atque eiusdem electionem irritam fuisse declarasse, eo quod ablatà Cardinalibus libertas fuisset, et per metum Urbanus electus esset; hos, inquam, hac ratione se gessisse, nisi schismatis gravissimi monumenta certissima exstarent, vix credibile videretur. Quemadmodum enim superius notavi, ad Pontificatus Urbani ius legitimum impugnandum, non aliunde, sed ex metu incusso, atque ex Electorum libertate violata, ratio, seu praetextus desumptus est; neque alia sunt obiecta electionis istius vitia, ut sibi licere iidem in posterum posse putaverint ab Urbano deficere, et schismate molestissimo Ecclesiam perturbare. Illum, scilicet, praetextum duo hi viri attulerunt, ad cuius incredibilitatem demonstrandam, tam clara, ac toties repetita testimonia, atque argumenta, ipsi in antecessum suppeditarunt.

Illud hic addam, Cardinales, ad quos Avenionem memoratae litterae missae sunt, qui sex numero erant, se cum Cardinalibus electoribus coniunxisse, et litteris Avenione scriptis, Urbanum tamquam legitimum Pontificem veneratos esse, et cum collegis electoribus plenissime se concordes significavisse. Praeter istos vero Cardinales Avenione degentes, alius Cardinalis Ioannes tit. S. Marcelli Ambianensis appellari solitus, qui Pisis versabatur cum Urbanus electus est, de eiusdem electione certior factus Romam venit, atque Urbano, prout legitimo Pontifici Maximo honorem debitum exhibuit. Narrat id Thomas Petra Canonicus Patracensis *tom. 2 de Schismate p. 80.* « Vidi, et scio, » quod dictus olim Cardinalis Am» bianensis, qui tempore electionis » erat Pisis in loco tutissimo, et » tunc, scita electione Domini nostri, » et omnibus, quae, et prout facta

» erant, venit, et recognovit Domi- » num Nostrum in Papam, faciens » sibi in publico consistorio reveren- » tiam papalem more solito. » Haec vero cum ita evenerint, manifestum est: omnes quotquot erant eo tempore Cardinales in Urbani VI electionem libere convenisse.

Sequuti sunt ii menses, qui schismatis exordium praecesserunt, quo tempore Urbanus ab omnibus veluti Pontifex legitimus habitus est, atque ea gessit, quae Pontifices Maximi in publicis Ecclesiae rebus gerendis agunt, quin quisquam dubitet de legitima eorundem potestate. Tale inter cetera fuit id omne, quod respicit Florentinos cum Sede Apostolica ab Urbano VI reconciliatos, in quos Gregorius XI poenis Ecclesiasticis graviter animadverterat. His est etiam addendum, ex testimonio patere Christophori Galina quod Raynaldus affert n. 28, litteras Sacrae Poenitentiariae iis mensibus datas, nomine, atque anno Urbani VI inscriptas fuisse; in missa celebranda, mentionem Urbani VI fieri ab omnibus consuevisse; denique discordiam obortam esse, praecipue ob eam, quam Urbanus praeseferebat decernendi, ac respondendi severitatem, vitia coercendi, atque omnia ad canonum tramites revocandi nimis apertum studium; cuius tamen rei, Urbanus, vel antequam Pontifex fieret, argumenta dederat; et exoptatam hanc disciplinae restaurationem Urbanum curaturum esse, vel ab ipso Pontificatus initio notum passim fuisse, testimonia a Raynaldo relata evincunt.

Ut denique ab aliis argumentis afferendis abstineam, quae confirmare clarius possent id, de quo disputamus, concludam quae hactenus pertractavi, illud etiam recensendo, quod Raynaldus n. 29 ostendit, videlicet ab Urbano VI petitum esse, ut Pontificatum abdicaret, tum cum discordia iam erat oborta. Affert autem annalista eo loco Alphonsi viri Religiosi ex Ordine Patrum Praedicatorum, qui olim Episcopus Giennensis fuerat, ac deinde, Episcopatu dimisso, se totum sanctis operibus devoverat, affert, inquam, annalista testimonium huius Religiosi viri, qui his verbis hanc rem explicavit: « Veni ad Dominum Papam, qui erat » in Roma, et dicta sibi ambaxiata » de renuntiatione... Ipse vero sicut » miles, qui iam certum de bello fir- » mato, et desiderato nuncium au- » divit, laetatus fuit, et cum laeti- » tia mihi respondit: In veritate Dei, » de dimittendo Papatu modicum cu- » rarem: sed non dimittam, ne dem » locum diabolo, et cornu peccato- » ribus; sed stabo et debellabo eos » in nomine Domini Dei Nostri. »

Satis sunt quae hactenus exposuimus ad rerum, quae in electione Urbani VI gestae sunt, notitiam habendam. Adeo fuse vero et erudite de eadem electione Raynaldus in annalibus suis pertractavit, ut praeter illa, quae in iisdem continentur, ampliora, aut clariora reperiri vix posse videantur. Sed haec, quae mox retulimus, sufficiunt certe, non modo ad demonstrandum, quomodo Pontificis illius electio peracta sit, sed etiam ad facti in historia saeculi XIV celeberrimi statum explicandum. Est vero obvium, ex toto relatarum rerum contextu legitimum Urbani VI eiusque Successorum Pontificatum deducere. Nam si excluditur apertissime ab Urbani VI electionis facto, Cardinales per impressionem, eundem Pontificem elegisse; quoniam, hac exceptione sublata, nulla alia ratio afferri potest, quamobrem Urbanum non legitime electum fuisse statuatur, omnino sequitur, eiusdem electionem legitime peractam esse; et cum monumenta respicientia tempus illud, quod dissidio anterius fuit, evincant prorsus, Urbanum indubitanter ab omnibus veluti legitimum Pontificem tunc habitum esse, ac munia Pontificis propria eundem sine ulla controversia obivisse, apparet quoque perspicue, publicam omnium persuasionem illam

fuisse, de eius Pontificatu legitimo non posse dubitari.

Ea vero, quae ostendunt, Urbanum Gregorio XI legitime successisse, ac penes eundem legitimum Pontificatus ius mansisse, eadem evincunt, Bonifacium IX, Innocentium VII, ac Gregorium XII, qui Urbano, recto tramite suffecti sunt, legitima ratione Pontificatum consequutos esse. Nam quae legitimo Successorum Urbani VI Pontificatui obiecta sunt, ea non alia de causa sunt obiecta, nisi quod legitima Urbani electio fuerit in controversiam adducta. Quoniam vero legitime electum Urbanum fuisse evincitur, et legitime Pontificatum Maximum ab eo gestum esse; debet exinde patere, prout allata Benedicti XIV verba continent, etiam penes successores Urbani VI legitimum Pontificatus ius reperiri.

Ortum tamen est mense Septembri anni 1378 schisma illud gravissimum, quod diu Ecclesiam afflixit, quod schisma usque ad Martini V electionem, quae anno 1417 facta est Constantiae, extinctum non est. Etenim die 20 Septembris Robertus Gebennensis, quam tantopere Urbani VI electionem probasse vidimus, Fundis in Campania Pontifex electus est ab iis, qui ab Urbano VI defecerant, quique eiusdem electionem veluti per metum factam, esse irritam declararunt, scriptis ad diversos Europae principes talibus litteris, ut ex illis nonnulli vera ab iisdem narrari arbitrati sint, et Roberto Gebennensi adhaeserint, qui nomen Clementis VII suscepit, et cum se contulisset in Galliam, ibi mansit, ac die 16 Septembris 1394 obiit. Legenda sunt, quae Raynaldus ac Muratorius habent ad toties memoratum annum 1378. Referuntur ibi quae pertinent, praesertim ad agendi rationem, qua ad schisma fovendum usa est Ioanna Neapolis Regina, atque ea omnia quae evenerunt, ut tantum malum ad exitum perduceretur. Clementis VII partes sequuti sunt autem Galliae, et Castellae Reges, Sabaudiae Rex, Neapolis Regina Ioanna. In sua vero erga Urbanum VI observantia perstiterunt reliqua tota Italiae pars, Anglia, Germania, Hungaria, Polonia, ac Lusitania. Pergraves autem fuerunt motus, qui istud dissidium sequuti sunt, cum ab utraque parte contentio et animorum inimicitia pergrandis evaserit, cumque Ecclesiasticae poenae vicissim fuerint pronunciatae. Petrus De Luna praeterea die 28 Septembris anno 1394 Clementi VII suffectus est, qui accepto Benedicti XIII nomine in schismate usque ad vitae finem permansit, quod contigit die 17 Novembris anno 1424, postquam die 16 Iulii anno 1417 a Concilio Constantiensi depositus, et schismaticus declaratus fuisset.

Etsi de Conciliis Pisano ac Constantiensi, quorum primum anno 1409 habitum est, alterum vero celebrari coeptum die 16 Novembris anno 1414, die tandem 22 Aprilis anno 1418 absolutum fuit; etsi, inquam, de duobus istis Conciliis, in proximis saeculi XV praelectionibus agere debeamus, opportunum tamen est, hic significare ex iisdem Conciliis aliqua, quae spectant ad ostendendum, quomodo schisma, de quo hactenus loquuti sumus, revera extinctum fuerit.

Itaque inter eas, quae adhibitae sunt, ad schisma tollendum rationes, illud praecipue memorandum est, consilium, videlicet, quod Cardinales ab utraque parte susceperunt de Synodo habenda, quae revera Pisis anno 1409 habita fuit. In illa autem Synodo eo res perducta est, ut, tum Gregorio XII, tum Benedicto XIII Pontificatum abrogandum esse fuerit iudicatum, et deinde novum Pontificem eligendum esse, qui fuit Petrus Philargus de Candia, Ordinis Fratrum Minorum, quique Alexandri V nomen sumpsit. Is vero electus Pisis in Concilio die 26 Iunii anno 1409, obiit Bononiae die 3 Maii 1410. Ei autem mortuo Balthassar Cossa Neapolitanus die 17 Maii

eodem anno suffectus fuit, atque is die 29 Maii anno 1415 in Concilio Constantiensi Sess. 12 Pontifex esse desiit.

Apparet ex his verum esse, quod superius adducto S. Antonini testimonio significavimus, post Concilii Pisani celebrationem non deletum, sed auctum schisma fuisse. Etenim cum Gregorius XII et Benedictus XIII in retinendo Pontificatu perseveraverint, factum est, ut a tempore celebrati huius Concilii in posterum, usque ad Concilii Constantiensis celebrationem, non duo tantum, sed tres etiam semper fuerint, qui Pontificatum gerebant. Est tamen perspicuum, unam ex gravioribus, quae ad schisma tollendum adhibitae sunt rationibus, saltem si de facto loquamur (nam de rei ipsius auctoritate loquemur in saeculi XV praelectionibus), Concilii Pisani celebrationem fuisse. Cum igitur manifestum esset, per Concilium Pisanum non esse impetratam schismatis extinctionem, et interea Ecclesia indigeret omnino huic tanto malo subveniri, aliud Concilium Constantiae habitum est.

Itaque in Concilio Constantiae habito, quod an. 1414 coeptum, et an. 1418 absolutum fuisse diximus, schismati finis impositus, et Ecclesiae pax restituta est. Multa ad hanc rem tanti momenti efficiendam, in eo Concilio gesta esse suo loco videbimus. Quod spectat vero ad schismatis extinctionem, consulenda praesertim sunt quae Sessionibus 12, 14, 37 et 41 statuta fuerunt, quae Sessiones dici possunt rerum ad schisma tollendum gestarum exitum continere. Nam Sessione 12 die 29 Maii anno 1415 celebrata, absolutum est id omne, quod Ioannis XXIII causam respiciebat, isque die 31 Maii instrumento publico Papatus dimissionem iuravit, ac nihil in posterum contra susceptum hoc consilium, se esse umquam acturum promisit. Sessione vero 14, quae habita fuit die 4 Iunii eodem anno, per Carolum Malatestam, cui procuratoris sui officium commiserat, Gregorius XII omne ad Pontificatum ius sponte dimisit. Sessione tandem 37 die 26 Iulii an. 1417 celebrata, cum ea omnia impleta fuissent, quae pertinere poterant ad Petrum De Luna, seu Benedictum XIII movendum, ut sponte schismatis occasionem auferret, et cum in pertinaci proposito hoc non agendi is perseveraret, condemnatus, et omni iure ad Pontificatum destitutus a Concilio, solemni decreto declaratus est.

Cum haec vero omnia acta fuissent, habita est in posterum die 8 Novembris anno 1417 Sessio 41, in qua omnia statuta sunt, quae novi Pontificis eligendi gravissimum negotium respiciebant. Inter cetera vero illud in his Pontificis eligendi comitiis fuit singulare, ut, scilicet, ad firmiorem rei certitudinem, et concordiae plenissimae testimonium, consentientibus Cardinalibus, sex ex singulis quinque nationibus, quarum Praelati in Concilio aderant, designarentur, qui simul cum Cardinalibus, Conclave ingredi, et electionem absolvere deberent, servata norma, quae iam antea de Pontificis Romani electione erat praescripta, ut ille legitime electus Pontifex haberetur, in quem duae Electorum in Conclavi manentium partes convenissent.

Electus vero est die 11 Novembris ante meridiem Otto Columna Cardinalis Diaconus S. Georgii ad Velum Aureum, sive in Velabro, qui in B. Martini honorem, cuius festa dies ea die agebatur, Martini V nomen suscepit; quique postquam die 20 Novembris Presbyter ordinatus esset, proximo Dominico die consecratus Episcopus, et coronatus est. Pontificatum vero gessit, usque ad diem 20 Februarii anni 1431, qua mortuus fuit. Qui electionis istius historiam litteris prodiderunt, quanta laetitia, quantaque totius Ecclesiae gratulatione eadem absoluta sit, descripserunt. Platina ex. gr. dicit, Martinum ceu *quoddam salutare sidus, vel unicum Patriae Parentem* Romae exceptum esse. Certum vero est, per

electionem istam, schisma, quod ferme integros quadraginta annos Ecclesiam tantopere perturbaverat, deletum esse, atque in ea re tantam a Martino V virtutis, ac sapientiae praestantiam demonstratam fuisse, ut in aeneo eiusdem sepulcro, quod in media Lateranensi Basilica constitutum est, hic Pontifex, in honoris ei debiti, ac laudis praecipuae testimonium, *Temporum suorum felicitas* fuerit appellatus. Nihil moror in Aegidio Munionensi, Canonico Barcinonensi memorando, qui assumpto Clementis VIII nomine, Petro De Luna mortuo suffectus fuit. Hanc enim electionem sapientes, bonique omnes contempserunt, atque ipse Aegidius deinde se Martino V subiecit.

CAPUT XXXIII.

DE WICLEFFITARUM ET HUSSITARUM ERRORIBUS.

Quamquam de haeresibus, quae diversis aetatibus in Ecclesia ortae sunt, sit singillatim in historiae Ecclesiasticae institutionibus pertractandum, putamus tamen opportunum in ipso etiam praelectionum decursu, de erroribus a Ioanne Wicleffio, ac Ioanne Hussio sparsis aliqua recensere. Nam primum, Wicleffitarum, atque Hussitarum secta tantae perturbationis causa fuit, ut per se ipsam grave negotium peculiare constituat. Deinde quoniam in Concilio Constantiensi, de quo quam primum in Saeculi XV praelectionibus acturi sumus, de Wicleffii, atque Hussii, eorumque errorum condemnatione fuit pertractatum, congruum est de eorundem secta recensere praecipua, quae deinde cum rerum in memorato Concilio Constantiensi gestarum historia reperientur esse coniuncta.

Itaque primum de Ioannis Wicleffii origine brevi dicamus. Fuit is natione Anglus, Presbyter, Parochus Luttervorthii in dioecesi Licolniensi, Theologiae Doctor in universitate Oxoniensi. Sectae a proprio nomine suo circa annum 1377 auctor Wicleffius fuit, atque, ut verbis utar eruditissimi Antonii Zaccaria *tom. 1 Thesauri Theologici venet. edit. an. 1762 diss. 2 cap. 4 art. 2,* quo loco eiusdem sectae errorum summam exhibet, ut, inquam, huius clarissimi scriptoris verbis utar, « Wicleffius erat » vir ingenii vehementis, sermone » disertus, sed superbia, et ambitione » tumidus. Cum praefecturam Collegii Cantuariensis contra ius, fasque invadere molienti obsisteret » Archiepiscopus, et Urbanus V Papa, » concepto in Romanam Ecclesiam » odio, nefaria dogmata tum contra » Deum, et Sanctos, tum contra Ordinem Ecclesiasticum spargere coepit, quibus instillandis, partim vitae severioris, quam exterius profitebatur, specie; partim Regiae, » saecularisque potestatis, quam supra Ecclesiasticam extollebat, amplificatione, facile apud incautos » viam aperuit. »

Londini quidem anno 1376 quaestio instituta fuerat de Wicleffii doctrina ab Archiepiscopo Cantuariensi. Verum cum ibi tumultus esset commotus a quibusdam Aulicis Wicleffio faventibus, ita res peracta est, ut, nulla in Wicleffium censura pronuntiata, silentium tantummodo servandum ei impositum fuerit. Huius Concilii exitu audacior factus est Wicleffius, et liberius errores suos contra sacras Ecclesiae caeremonias, contra Religiosos Ordines, contra monastica vota, Sanctorum cultum, humani arbitrii libertatem, Conciliorum, ac Patrum Ecclesiae auctoritatem praedicavit.

Verum cum res ad Sedem Apostolicam perlata esset, non licuit in posterum Wicleffio errores suos impune spargere. Etenim Gregorius XI er-

rores numero decem et novem ex Wicleffii libris depromptos, seu potius eo numero tot errorum capita, anno 1377 de Cardinalium S. R. E. consilio damnavit, ac die 22 Maii eo anno litteras ad plures Angliae Episcopos scripsit, quibus de censura in eorundem errorum capita lata, eos certiores fecit. Ad Eduardum III Angliae Regem quoque Pontifex litteras dedit, ut eum, eiusque filios in tam gravi Ecclesiae negotio adiutorem haberet. Concilium Lambethiae Episcopi deinde habuerunt, sed in eo ad Wicleffii audaciam frangendam nihil profecerunt, qui minime commotus condemnatione doctrinae suae, quam Gregorius XI fecerat, ad Urbanum VI eius successorem propositiones damnatas misit, et ad earundem sensum catholicum defendendum se paratum exhibuit.

Sed Archiepiscopus Cantuariensis Guillelmus Curtenayus anno 1382 aliud Concilium Londini habuit, contra Wicleffium, in quo viginti tres, aut viginti quatuor eius propositiones perpensae ac damnatae sunt. His autem propositionibus, quae partim veluti haereticae, partim veluti erroneae, et Ecclesiae decretis, ac praxi contrariae proscriptae sunt, Wicleffius impugnabat catholicam Ecclesiae doctrinam, de praesentia Christi reali in Eucharistia, de Transubstantiationis dogmate, de Missae Sacrificio, de indulgentiis, et de Confessionis Sacramentalis necessitate. Praeterea contemnebat excommunicationis vim, verbi Dei praedicandi potestatem, decimas Ecclesiae solvendas, preces pro mortuis fundendas, monasticam seu religiosam vitam; de Ecclesiae, ac de Romani Pontificis potestate, de iure, ut possessiones, atque alia temporalia Ecclesia habeat, Wicleffius impudenter obloquebatur, ac detrahebat; de civili denique potestate, ita mentem suam Wicleffius explicabat, ut eam perverteret, et publicum quoque societatis ordinem perturbaret. Hi autem errores a Ioanne XXIII etiam in Concilio Romano anno 1413 iterum proscripti, deinde a Concilio Constantiensi, prout suo loco videbimus, condemnati sunt.

Ut vero ad Wicleffii personam redeamus, illi in memorato superius Londini Concilio anno 1382 habito formula proposita est, quam ad errorum suorum eiurationem subscribere deberet. Ac ei quidem retractationi assensum Wicleffium fuisse existimandum est, licet graves iudicandi rationes non desint, non sinceram eiusdem retractationem fuisse. Etenim Richardus II, qui consilium susceperat Wicleffii errores, atque audaciam omnino comprimendi, quique ab Universitate Oxoniensi eum eiusque discipulos excludi iusserat, non passus esset, illum in paroecia sua de Lutterworthiae manere, in qua anno 1384 paralysi, seu apoplexia correptus obiit, nisi propositam in Concilio Londinensi retractationem ille ratam habuisset, quidquid ceteroquin sit de eiusdem animi sinceritate.

De memoratis Wicleffii erroribus Zaccaria loco superius citato apposite dicit: « Haec Wicleffii dogmata, » qui cum Novatorum, altero circi» ter post saeculo exortorum exacte » contulerit, haud difficulter animad» vertet, quo ex fonte isti hauserint, » ut pridem admonuit Concilium Se» nonense anno 1528 celebratum, in » praefatione. » Non est mirum vero Protestantes, Wicleffii, ac eius doctrinae apologiam fecisse, prout Basnagius lib. 24 c. 11 efficere conatus est contra Bossuetum, qui docte, atque erudite *in Historia variatiònum lib. 11 n. 153* de huius Haeretici doctrina pertractaverat. Illud etiam male a Moshemio in *Inst. Hist. Eccl. Saec. XIV parte 2 cap. 2* §. *19* de Wicleffio pronuntiatum est: « Doceas » facile, neque disciplinam, quam tra» didit, neque vitam, omnis erroris, » et vitii expertem fuisse. Sed cer» tissimum tamen est, multa sapien» ter, vere atque utiliter ab eo prae» cepta esse. »

Hoc, inquam, male pronuntiatum

est. Nam primo haec loquendi ratio ad Reformatorum prolusoris memoriam, quacumque ratione potest, purgandam excogitata, valde Ecclesiae, ac legitimae Principis potestati iniuriosa est, quae severitatem suam contra Wicleffium adhibendam esse iudicavit. Nam si vera essent, quae Moshemius eo loco dicit, certe non adeo contraria de Wicleffio esset sententia efformanda, prout Ecclesia iustissime de eo, eiusque doctrina existimavit. Praeterea, cum Wicleffii doctrina, hoc veluti proprium, ac generale principium, ut dici solet, contineret, Ecclesiae auctoritatem spernendam, civilem etiam potestatem despiciendam esse, et praecipua religionis, ac cultus publici capita aspernari debere; manifestum est, in eius doctrina reperiri non posse ea, quae multa Moshemius esse dicit sapienter, vere, atque utiliter a Wicleffio praecepta. Systema enim eiusmodi, seu potius erronea, atque haeretica talis doctrina, quae ad legitimum Ecclesiae regimen evertendum, ad publicam societatis administrationem contemnendam, et ad vitae licentiam inducendam manifeste pertinuit, non potest in se sapientia, vera, atque utilia praecepta continere. Denique certum est, Wicleffium nulla fuisse auctoritate donatum, ut de religionis, ac vitae ratione tenenda, vel reformanda praecepta traderet. Immo vero explorata res est, Wicleffium errores suos, Ecclesia statim repugnante, ac censuras suas contra illum adhibente, spargere audacter coepisse. Itaque concludi debet, etiam id male, atque iniuste a Moshemio fuisse pronuntiatum, quod ad extenuandam Wicleffii infamiam excogitavit.

Quoniam de Wicleffio, et eius erroribus praecipua diximus, nunc aliqua debemus commemorare de Ioanne Hussio, atque erroribus, qui ab eo praedicati sunt. De ista autem haeresi, haec, quod ad summam rei pertinet, breviter commemorabimus: scilicet, eam, quae adeo late per Germaniam invasit, Pragae originem suam duxisse ex Ioanni Wicleffii libris in Bohemiam ex Anglia allatis, quos avide, ac studiose Ioannes Hussius Bohemus pervolverat. Fuit vero Hussius acri ingenio, sed rerum novarum, et opinionum peregrinarum vehementer cupidus, sermone disertus, et in vitae honestae formam compositus, quibus rebus factum est, ut Presbyter ordinatus, et in academia Pragensi Professoris S. Theologiae, ac Rectoris munus consequutus sit. Multa ille errorum capita docuit, et spargenda curavit, atque universim Wicleffii errores eum probavisse perspicuum est, cum inter 30 eius propositiones in Concilio Constantiensi damnatas n.25 haec habeatur: «Condemnatio quadraginta quinque articulorum Ioannis Wicleffii per Doctores, facta est irrationabilis, et iniqua, et male facta, et ficta est causa per eos allegata.»

Praeterea Ecclesiam solis praedestinatis constare affirmavit; omnia quae ad impugnandum Romani Pontificis Primatum iurisdictionis, ad Ecclesiae auctoritatem denegandam, ad Episcopatus, et sacrorum Ordinum naturam contemnendam pertinere posse putavit, audacter effutiebat; quaecumque opera virtuosi bona, omnia vero vitiosi mala esse; Ecclesiae obedientiam, vim censurarum, atque excommunicationis aspernabatur; de civili etiam potestate detrahebat. Haec autem videri singillatim possunt, in ipso triginta Hussii propositionum contextu, quas Concilium Constantiense proscripsit. Hussius vero ipse, cuius errores etiam ante Concilium Constantiense, ab Universitate Pragensi, et Parisiensi, atque a Ioanne XXIII damnati fuerant, in memorato Constantiensi Concilio damnatus iterum est. Cum vero agemus de Concilio Constantiensi, exponemus quae spectant ad Ioannis Hussii, ac Hieronymi Pragensis eiusdem discipuli mortem, seu extremum supplicium, quo brachio saeculari traditus, uterque Constantiae mul-

ctatus est. Evincemus autem calumniosas esse accusationes, quae ex istorum hominum causa contra Concilium illud allatae sunt; ac nonnisi per apertam calumniam esse affirmatum, docuisse Concilium Constantiense, fidem haereticis datam, impune violari posse. Nunc ista de Wicleffitis, atque Hussitis dixisse satis sit, praecipue ad significandum cuius generis errores fuerint, quos Haeretici illi spargendos curaverunt.

CAPUT XXXIV.

DE ECCLESIAE STATU SAECULO DECIMO QUINTO INEUNTE.

Quis esset Catholicae Ecclesiae status, cum Saeculum XV incepit, facile potest derivari ex iis, quae de publicis Ecclesiae negotiis ad praecipuam saeculi XIV exeuntis historiam pertinentibus eloquuti sumus. Nam si de eiusdem Ecclesiae regimine loquamur, illud statim occurrit, quod Ecclesiam universam tantopere perturbabat, schisma videlicet gravissimum post Urbani VI electionem commotum, cuius originem satis abunde descripsimus. Et monumenta quidem adeo clara attulimus suo loco, electionem illam respicientia, ut legitime prorsus Urbanum VI pontificatum adeptum esse perspicua res sit. Sed talia deinde fuerunt huius acerbissimi facti adiuncta, tanta in utramque partem est ingesta confusio, ut neque homines, optime licet animati, certo intelligerent quid sibi agendum, et quae de Pontificibus tunc inter se dissidentibus, circa legitimitatem verior sententia esset; id quod apparet manifeste, si memoria repetantur viri sanctitate ceteroquin praestantes, qui aliquandiu Pontificis in Gallia morantis partes sequi se posse putaverunt.

Ad Ecclesiam ab hac tanta calamitate liberandam conversa erant, ineunte saeculo decimo quinto, bonorum omnium studia, qui dandam omnem operam esse intelligebant, et hoc veluti omnium praecipuum negotium reputabant, ut schismate sublato, legitimus Pontifex, omnium christianorum pater, et doctor, ac verus Christi Vicarius ubique innotesceret, et ab universa Ecclesia cognosceretur. Id, habito Pisis anno 1409 Concilio, tentatum esse significavimus, sed infelici prorsus exitu, cum post Pisani Concilii celebrationem, praeter pristinos duos de pontificatu inter se dissidentes Pontifices, tertius exstiterit, et idcirco Ecclesia, quae duarum partium dissidio antea afflictabatur, ob tertiam quoque dissentientium accessionem, magis ingemiscere debuerit. Quod vero in Pisana Synodo non est impetratum, id tandem feliciter factum est in Constantiensi, quae ad finem tam gravi malo prorsus imponendum anno 1414 haberi coepit, et in qua ob absolutam Martini V Pontificis Maximi electionem, pacem Ecclesia, quam quadraginta ferme annos desideraverat, consequuta est.

Tranquillitatem tunc Ecclesiae restitutam Basileenses motus perturbarunt, sed celebrato Concilio Generali Florentino, et rescissis iis, quae contra Pontificis Maximi auctoritatem in Basileensi conventu patrata fuerant, ista quieverunt. Eugenii IV praeterea studia de abolendo penitus Graecorum schismate, et de Orientali Ecclesia cum Latina reconcilianda in eodem Concilio impleta omnino esse visa sunt. Quae enim ad errores veteres refellendos, ad doctrinam catholicam coram Graecis propugnandam, ad Pontificis Maximi primatum iurisdictionis, et summam D. Petri successoris auctoritatem Graecis persuadendam pertinere poterant, ea ita sunt Florentiae pertractata, ut schisma, quod ibi penitus deletum fuerat, perpetuo extinctum iacuis-

set, nisi homines infensi, in Ecclesiam male animati, et unitatem, quam Christus asseruit, inique despicientes, commotum primum a Photio, tum a Michaele Cerulario instauratum malum renovavissent.

Quae hactenus significavimus, praecipuum certe in historia Saeculi XV locum obtinent, et quantae molis fuerint, per se satis clare demonstrant. Non est necesse vero politicas huius temporis vicissitudines hic singillatim exponere. Ad intelligendum enim Ecclesiae statum, cum Saeculum decimum quintum inciperet, et progrederetur, haec, quae recensuimus, plurimum possunt inservire. Multa vero, quae cum politicis rebus sunt coniuncta, attingemus agentes de conciliorum, quae mox commemoravimus celebratione, aut de rebus pertractantes, quas Romani Pontifices pro Ecclesiae, ac Reipublicae bono hac aetate gesserunt.

Illud interea non omittam, quod Caveus ipse in historia litteraria, in Saeculi XV conspectu animadvertit, post diuturnum litterarum squalorem, advenisse tandem exoptatum illud saeculum, quo doctrina, et bonarum artium, linguarumque studium orbi christiano postliminio redderetur. Ille quidem summam eam laudem silentio praeterit, quae in ista re Romanis Pontificibus debetur, quorum cura, ac munificentia ad litterarum, scientiarum, ac bonarum artium gloriam tantopere contulerunt; et duas tantum causas huius rei Caveus meminit, captam, scilicet, a Turcis Constantinopolim, et inventam artem typographicam. Expugnata enim, inquit, anno 1453 Graecorum Metropoli, doctissimi quique gentis istius viri, paupertate, et barbarici iugi duritie coacti, in occidentales partes, praesertim vero in Italiam se contulerunt; et non solum graecae linguae, sed et omnis fere melioris litteraturae scientiam Latio secum invexerunt. Paucis vero antea annis reperta ars typographica, seu Batavis, seu Germanis id laudis debeatur, antiqua eruditorum monumenta in lucem protraxit, recentiora vero mira celeritate propalavit.

Praetereo hic ea commemorare, quae ostenderent certe, Romanorum Pontificum etiam studio, ac munificentiae plurimum deberi incrementum, quod litterae, ac bonae artes his temporibus habuerunt. Satis vero est laudare Nicolaum V, quem Moshemius ipse *virum litteratum, et magnum litterarum patronum* appellat: cuius Pontificis historia manifesta exhibet, et omnibus nota, huius erga bonas artes studii monumenta. Satis praeterea est Sixtum IV recensere, in cuius publicis, ac sumptuosis ad Urbem ornandam operibus referendis, Platina apposite eum *alterum Romulum* appellandum esse animadvertit. Illud dico tantum, memoratam superius Cavei, aliorumque, quantumvis ex Protestantium genere animadversionem, doctrinam scilicet, et bonas artes hoc saeculo ad splendorem veterem revocatas fuisse, opportunam imprimis esse ad ostendendum, quam iniuste Villersius in suo *Essai sur l'esprit, et l'influence de la réformation de Luther,* anno 1808 Parisiis edito, aliique contenderint, universam hanc litterarum, scientiarum, ac bonarum artium in veterem splendorem excitationem, ac restitutionem, inductae, quam dicunt, a Luthero reformationi tribui oportere. Nam si saeculo ferme ante Lutheranam sectam constitutam, tantum iam litterae, et artes ceperant incrementum, ut eruditi viri idcirco saeculum decimum quintum laudibus, et gratulatione prosequantur; apparet profecto, etiamsi Lutherus, ceterique, qui novis erroribus adhaeserunt, Ecclesiam non perturbassent, litteras, bonasque artes, ampliores progressus, ultro per se, fuisse in posterum suscepturas.

CAPUT XXXV.

DE CONCILIO PISANO AD SCHISMA TOLLENDUM CELEBRATO.

Pluries iam significavimus, ad Schismatis post Urbani VI electionem commoti extinctionem, Concilium Pisis celebratum anno 1409 fuisse; sed eiusdem Concilii exitum non respondisse communibus bonorum omnium votis, ut schisma tolleretur. De eo Concilio nunc breviter peculiarem tractationem habebimus. Referemus videlicet facti totius ipsam summam. Tum rationes praecipuas adducemus, quibus innituntur ii, qui Concilii istius auctoritati adversantur; atque simul eas, quibus potissimum usi sunt, qui Concilii auctoritatem propugnarunt. In amplissimis vero Conciliorum collectionibus fuse reperiuntur relata omnia, quae ad huius Concilii celebrationem, et ad res in eo gestas singillatim dignoscendas pertinent. Illud autem certum est, ex toto huius gravissimi negotii contextu patere, quanto studio tunc conarentur boni omnes, ut a gravissima schismatis calamitate Ecclesia liberaretur.

Itaque coeptum est Pisanum Concilium anno 1409 die 25 Martii, prout legitur initio primae sessionis, et sessionibus 23 absolutum est. Eorum, qui Concilio adfuerunt, catalogum profert Raynaldus, uberiorem Harduinus ex Cossartio. Causa huius Concilii congregandi ea erat, quemadmodum iam diximus, ut schisma tolleretur, cum praeter Gregorium XII, qui Urbani VI successor erat, se gereret veluti Pontificem Petrus De Luna nomine Benedicti XIII, qui Clementi VII suffectus fuerat. Uterque Cardinales creaverat, multosque sibi adhaerentes habebat. Quamobrem utriusque partis, atque, ut dicebant, *obedientiae,* Cardinales congregati sunt.

Leguntur autem litterae convocationis Concilii ad Benedictum XIII missae: «Sanctissimo Domino Nostro » Benedicto XIII miseratione divina » summo Pontifici, humiles et de» voti oratores Episcopi, Presbyteri, » et Diaconi S. R. E. Cardinales, nunc » in Livurno Pisanae Dioecesis exsi» stentes, pro nobis, et aliis reve» rendissimis Patribus DD. Cardina» libus pro nunc absentibus, nobis » adhaerentibus, et adhaerere volen» tibus in hac parte, cum supplici, » et devota recommendatione utrius» que hominis sospitatem.» Leguntur, inquam, huiusmodi litterae, atque aliae scriptae a Cardinalibus eiusdem Benedicti XIII apud Dacherium tomo 6, Harduinum in additis huic Concilio, praecipue vero apud Martenium tom. 7 amplissimae collectionis, ubi monumenta ad Pisanum Concilium spectantia plurima edidit, et in praefatione fuse, atque erudite de eodem Concilio pertractavit. Praeterea de schismatibus in Ecclesia Romana ortis a morte Gregorii XI Raynaldus edidit ad annum 1408 litteras Cardinalium Gregorii XII « ad Episcopos, et alios » de eius obedientia.» Litterae Benedicto exhibitae dicuntur per magistrum Ioannem Guiardi archipresbyterum Pictaviensem ad eum missum, apud Perpinianum; quibus etiam responsio legitur eiusdem Benedicti elusoria.

Concilio praeerat Cardinalis Pictaviensis, Cardinalium utriusque partis Decanus. Cum vero neque Gregorius, neque Benedictus comparerent, ter citati sunt; quod autem nihilominus, neque per se, neque per alium Concilio satisfacerent, in tertia sessione patrum communi suffragio in eos sententia lata est, qua pontificatu privati sunt. Ea tamen sententia lecta non est nisi sessione 14.

Post haec die 15 Iunii post Missam, et sermonem habitum ab Epi-

scopo Novariensi, Cardinales numero 24 conclave ingressi sunt, et die 26 ab iisdem electus est, et promulgatus Pontifex Petrus Philargus de Candia, Ordinis Fratrum Minorum, qui Alexandri V nomen suscepit, quique sessione 18 post promulgatum electionis decretum, concione habita super illis verbis «*Erit unum ovile, et unus Pastor*» reliquis sessionibus praefuit; quae omnia inter ceteros apud Raynaldum legi possunt, qui ea fuse prosequitur ad annum 1409, quo anno Concilium celebratum est, cumque inchoatum esset die 25 Martii, sessio 23, et ultima, celebrata est die 7 Augusti.

Quae hactenus commemoravimus, eo pertinent, ut intelligatur, quodnam fuerit praecipuum negotium, in Concilio Pisano pertractatum. Abstinemus vero, prout superius significatum est, ab iis singillatim referendis, quae in unaquaque Concilii actione, seu sessione gesta sunt. Hoc enim sane longam narrationem requireret, quae in Collectionibus Conciliorum reperitur. Ad institutum vero nostrum quod spectat, satis est in ista re, exposuisse ea, quae ostendunt, quale consilium in ea synodo susceptum fuerit ad schisma repellendum.

Aliqua nunc sunt attingenda de Concilii huius auctoritate. In qua re, ex utraque parte praecipuas rationes adducturos nos esse diximus, quae a Concilii ipsius sive defensoribus, sive adversariis allatae sunt.

Itaque de Concilii Pisani auctoritate contrariam habuit sententiam S. Antoninus, Cardinalis De Turrecremata post Bonifacium Ferrerium in defensione Benedicti XIII tom. 2, Anectodorum Martenii, Clemangium, aliosque, Caietanus Sanderus, et Raynaldus. Legitimum, et oecumenicum volunt Gersonius in tractatu *de auferibilitate Papae ab Ecclesia,* Aegidius Cardinalis Viterbiensis, Cardinalis Iacobatius, Azorius, Spondanus, Hermantius, Petrus Annatus, et praecipue Natalis Alexander dissertatione 2 *in Saec. XV,* Cardinalis Orsius capite duodecimo, ut Bossuetum refutet, nec haereseos, nec schismatis, nec temeritatis arguendos esse ostendit, qui Pisanam Synodum veluti legitimam, et oecumenicam agnoscere renuerunt, vel adhuc renuunt.

Atque ii quidem, qui Concilii Pisani auctoritati adversantur, haec passim animadverterunt: scilicet legitimam, atque oecumenicam dici Synodum illam, quae ab Episcopis ab universo orbe catholico convocatis habetur, vel si Episcopi legitima auctoritate ad illam habendam vocentur. Iam vero exploratam rem esse subdunt, ex vastissimis catholici orbis provinciis, insignibusque Ecclesiis, nullos Episcopos ad illud Concilium venisse, qui gravibus permoti rationibus iudicabant, ad eam se minus legitima auctoritate vocari. Hi autem erant Hispaniarum, et Scotiae Episcopi fere omnes: Germaniae autem, atque Italiae haud parva pars. Tanta vero regionum amplitudo, ex quibus tanto numero Episcopi se synodi istius participes esse non posse putaverunt; ostendit, non recte fecisse Natalem Alexandrum, qui nimis parvam fuisse Ecclesiae partem existimavit, quae Concilio celebrando adhaerere noluerit.

Erant vero catholici Episcopi, qui ex his regionibus negabant se concilii participes esse posse. Atque ideo illi interesse synodo noluerunt, quod de auctoritate convocationis dubitarent. Neque gravibus destituebantur ad ita iudicandum rationibus, cum certissimae sententiae adhaererent, eiusmodi Concilia absque Romani Pontificis consensione celebrari non posse, neque se ulla ratione ius habere posse censerent, ut de causa Sedem Apostolicam respiciente iudicarent. Quod si tempus schismatis tunc fuisse animadverti velit, et dubium Pontificem, qui eo tempore haberetur; hac animadversione minime movebantur, quia dubii quoque idcirco fuissent reputandi Cardinales, adeoque incerta eorum auctori-

tas. Praeterea notum erat, hoc esse canonico iure cautum, ut Episcopus exspoliatus, nisi esset restitutus, synodo adesse non cogeretur. Quare Gregorium, et Benedictum postulasse, ut sibi ante synodum obedientiae restitutio fieret. His rationibus, quae fuerant Cardinalibus propositae, non fuisse satisfactum in Labbeana Conciliorum editione adnotatur. Et quamquam Academiae Parisiensis, Florentina, et Bononiensis sententiam suam protulissent, nihilominus suspecta erant ea iudicia: Gallorum, scilicet, veluti eorum, qui in suam regionem Romanum Pontificem reducere studerent; Florentinorum etiam, quod Gallis essent coniuncti; Bononiensium denique, quod ea civitas se ad Balthassaris Cossae, qui in ea dominabatur, sententiam accommodare velle putaretur. Consulti praeterea sunt de toto negotio celebres iurisperiti. Licet vero non defuerint, qui his rationum momentis responderi, et argumenta inde desumpta extenuari posse arbitrati sunt; dubitatio tamen non est sublata, atque sententia eorum, qui Concilii Pisani auctoritatem denegabant, post ipsam Concilii celebrationem perseveravit.

Sed his, quae ad infirmandam Pisani Concilii auctoritatem allata sunt, opposuerunt qui hanc auctoritatem propugnarunt, rationes suas. Atque illud imprimis, quod ex facti natura proficiscebatur. Videlicet, cum Concilium Pisanum indictum est, gravissimi schismatis tempus fuisse, quo iamdiu Ecclesia infeliciter affligebatur. Extraordinaria idcirco existimanda esse ea adiuncta, in quibus consilium de Synodo ad schisma tollendum habenda initum est. Eo autem tempore, atque iis in adiunctis, rem geri illo modo non potuisse, quo nullo schismate Ecclesiam perturbante, talia negotia geri debent. Quamobrem, quoniam tempore etiam schismatis, provisum esse a Deo Ecclesiae suae negari non potest; factum esse ad Concilii Pisani celebrationem indicendam id, quod eo tempore, atque ad Ecclesiam a tanta calamitate liberandam fieri poterat. Existimatum vero est, controversiam totam de Pontifice dubio tunc exsistente, nulla alia ratione dirimi melius posse, qum si Concilium idcirco haberetur.

Haec vero cum ita sint, Synodi Pisanae auctoritatis defensores, memorata superius eiusdem adversariorum argumenta facile solvi posse contendunt. Nam convocationem Synodi licet inusitato modo factam, fuisse tamen legitimam aiunt, eo quod ab iis effecta fuerit, ad quos tempore schismatis pertinere poterat Ecclesiae necessitati subvenire. Neque cum Pontifex incertus esset, cumque tanta obducta fuisset rerum confusio, Pontificis legitimi auctoritati detrahebatur, cuius potestatis proprium est concilia eiusmodi convocare. Neque proprie de Sedis Apostolicae causa iudicium instituebatur, sed de iis, circa quos magna quaestio erat, quisnam legitimus Pontifex existimari deberet. Quamobrem contendunt, tot Episcoporum, qui Synodo adesse noluerunt, repugnantiam eiusdem auctoritati non officere; neque mirum esse, adversantium ingenio, et sententiae satisfactum in tanto dissidio non fuisse, cum contingat saepenumero, ut ne in rebus quidem certioribus, satisfieri adversariis possit.

His accedere subdunt, magnum pondus ad Concilii Pisani auctoritatem evincendam in eo reperiri, quod Alexander V atque eius successor Ioannes XXIII inter legitimos Pontifices recenseantur. Pronuntiatum est quidem in Concilio Constantiensi, *probabiliter* alios contrariam sententiam de ista re habere. Verum hanc sententiae contrariae probabilitatem de iis tantummodo regionibus intelligi debere animadvertunt, in quibus ob narrationes veritati minime consentaneas, iudicium de facto ipso contraria ratione efformatum, argumentis probabilitatis, et veri spe-

ciem praeseferentibus innixum omnino videbatur. Quare aiunt, si de re directe sermo sit, videlicet an Concilium Pisanum legitimum fuerit, et legitime electus Alexander; probari posse Synodum legitimam, et verum Pontificem Alexandrum fuisse. Si vero reflexe, prout dici solet, quaestio instituatur, num certa sit legitima concilii auctoritas, et certus Alexandri pontificatus; concedi posse adversariis respondent, apud memoratas superius nationes, Concilii Pisani convocationis, et celebrationis auctoritatem certam non fuisse; id tamen ipsam auctoritatis rationem non extenuare.

Denique quod ex S. Antonini testimonio concludunt contra Concilii Pisani auctoritatem eiusdem impugnatores, per Concilium illud potius auctum, quam extinctum schisma fuisse, eo quod in posterum usque ad Constantiensem Synodum, non duo tantum, ut antea, sed tres de pontificatu dimicarent; id rem de qua quaestio est, non evincere, Concilii defensores respondent, quod non iure semper, ex rei exitu liceat de rei ipsius natura, et qualitate iudicium ferre. Subdit vero Spondanus, videri quodammodo ex rebus in Pisano Concilio gestis schisma in radice sublatum, cum parata, ac demonstrata via fuerit Concilio Constantiensi, qua id feliciter consequeretur.

CAPUT XXXVI.

DE CONCILIO CONSTANTIENSI.

Eo devenimus, ut de celeberrimo Saeculi XV Historiae Ecclesiasticae capite loquamur, quo continetur, quomodo schisma gravissimum, ac tantopere diuturnum, sublatum sit, cuius causa plurimum Ecclesia perturbata fuit. Acturi enim sumus de Concilii Constantiensis celebratione, ac de rebus, quae ad schisma tollendum in eo gestae, ac decretae sunt. Nam, prout pluries antea diximus, licet Concilium Pisanum habitum esset, atque in illo Pontificatus Gregorio XII, et Benedicto XIII seu potius Petro de Luna abrogatus fuisset; atque, habitis Concilio durante comitiis, novus Pontifex Alexander V electus, eique deinde mortuo Ioannes XXIII suffectus esset; schisma tamen deletum non erat, immo ob tertii etiam Pontificis electionem, fuerat amplificatum. Neque enim Gregorius XII pontificatum dimittere, neque Petrus de Luna, seu Benedictus XIII a pontificatus retinendi consilio resilire voluerat; atque interea tum Alexander V antea, tum Ioannes XXIII in posterum, Pontifices electi fuerunt.

Itaque operam plurimam dante Sigismundo Imperatore, Concilium Constantiae celebrandum, a Ioanne XXIII indictum est; qui ceteroquin illud, veluti quandam Concilii Pisani prosequutionem habendum esse credi voluit; cuius acta, ceteraque illud respicientia vulgavit anno 1700 sex tomis Hermannus Von-der-Hardtius, atque historiam duobus tomis scripsit Iacobus Lenfantius Heterodoxus. Cum indictum esset inchoandum die 1 Novembris anni 1414, ad diem 16 eius initium dilatum est. Quadraginta quinque sessiones habitae, earumque postrema quadriennio post, quam prima celebrata fuerat, hoc est, anno 1418 die 22 Aprilis. Ex iis vero, quae magis relatu digna videntur, hic commemorabimus.

Primae sessioni die 16 Novembris anno 1414 celebratae praefuit Ioannes XXIII; atque in ea monitus est ipse Ioannes ad resignandum, et dimittendum Pontificatum, sicuti se id facturum esse antea spoponderat. Secunda sessio die 2 Martii anno 1415 habita est, in qua Ioannes idem iurato promisit, se propter bonum pa-

cis, Pontificatu promptissime esse abdicaturum, si id quoque faceret Angelus de Corrario, qui se pro Pontifice gerebat nomine Gregorii XII, et Petrus de Luna appellatus Benedictus XIII. Sed nocte postquam id fecerat, suscepto simulate rustici habitu, clam Constantia fugit, recepitque se Scaphusam, quatuor millibus passuum Germanicis Constantia distantem. Continent vero acta: « Statim post recessum Domini Papae, » omnes Cardinales in palatio apostolico congregati, dixerunt, quod, » Papa stante in bono proposito dandi pacem Ecclesiae, per suam cessionem papatus, videretur iis honestum, et ita erant dispositi, ut » illi assisterent, et obedirent; si vero aliter eveniret, quod Deus avertat, tunc dispositi sunt huic sacro » Concilio; et credunt, quod primo » casu, ipsum etiam Concilium teneatur, et velit eidem Domino Nostro » assistere. » Praeterea Cardinalium collegium misit tres Cardinales, Iordanum de Ursinis, Cardinalem S. Marci, et Cardinalem S. Mariae Novae « ad informandum Suam Sanctitatem de gestis hic post suum recessum, et ad sentiendum de sua » intentione super agendis in futurum per ipsos DD. Cardinales. » Idoneum tamen responsum Cardinales illi a Ioanne XXIII habere non potuerunt.

Referunt vero acta, eos voluisse proximam sessionem differri quoad Ioannes respondisset, sed aliis hoc fieri oportere visum non esse. Itaque ad tertiam sessionem die 25 Martii habendam ventum est, cui praefuit Petrus De Alliaco Cardinalis Cameracensis; ex aliis vero Cardinalibus solus interfuit Florentinus, videlicet Franciscus Zabarella: reliqui autem per cedulam lectam a Florentino, protestati sunt super eorum absentia: hoc est, quod partim infirma valetudine impedirentur, partim quod ante acceptum Ioannis responsum, iisdem honestum non videretur sessioni interesse. Quae vero in ista sessione gesta sunt, his continentur, scilicet, per Ioannis XXIII discessum non esse solutum Concilium, nec dissolvendum usque ad perfectam exstirpationem schismatis, neque esse tranferendum in alium locum, nec Patres posse recedere.

Quae post istam sessionem habitam evenerint, breviter narrari oportet. Redierunt videlicet die 27 Martii post vesperas tres Cardinales ad Ioannem a Sacro Collegio antea missi, itemque alii duo, Pisanus, et S. Ceciliae, qui testati sunt de sincera voluntate Ioannis omnia curandi, quae schisma delere possent. Tunc accidisse videtur quod Theodoricus Niemius narrat in vita Ioannis XXIII, factam scilicet congregationem, cui sex Cardinales interfuerunt, et contra Concilium loquuti sunt: id est, quod dissolutum esset propter absentiam Balthassaris. Et eis responsum fuit acriter per plures de ipso Concilio, viros magnae auctoritatis, et scientificos, Ioannem subesse concilio existimandum esse; additque magnam controversiam, et contentionem excitatam esse, eaque ferventius aucta, Cardinales discessisse. Cardinalis Pisanus vero die 28 Martii nomine aliorum Cardinalium, et pro parte Papae rite eius responsum exposuit: « Qualiter Papa paratus erat constituere suos procuratores Cardinales super cessione, » modo daretur bona securitas de » sua persona non offendenda, et de » non movendo guerram contra Ducem Austriae. » Continetur vero in eadem narratione, haec neque Regi Romanorum, neque aliis vera esse, visum fuisse, et unanimi clamore pronuntiatum esse, sessionem haberi debere; quae causa fuit, ut non modo ea die, sed etiam proxime sequuta, disputatio acriter perduraverit.

Contigit interea, ut cum Nationes Germanica, Gallica, et Anglicana deliberassent sessionem crastina die celebrare, et idcirco capitula constituissent; die 29, Cardinales convenerint in Palatium Episcopale, ubi

Regi Romanor. m obtulerunt capitula Ioannis de renunciatione. Cum Rex promisisset, iturum se ad Nationes congregatas in claustro S. Francisci, internunciatum est, Ioannem veritum, ne a Rege Romanorum Scaphusae obsideretur, inde recessisse, et Friburgum versus se contulisse; quae Ioannis altera fuga die Veneris Sancto evenit, et turbatis contra ipsum animis, plures ex Nationibus deliberarunt, die crastina quartam sessionem celebrare, et in ea statuere, primo, quod Concilium potestatem habet immediate a Deo, cui etiam Ioannes obedire teneatur in his, quae spectant ad fidem, exstirpationem schismatis, et reformationem Ecclesiae in capite, et in membris; secundo quod cogi possit, si contumaciter obedire contempserit; item alia complura, quae nationi Italicae valde displicuerunt, et Cardinalibus, atque Oratoribus Gallicanae praesertim nationis.

Cum in sessione haec declaranda proposita sunt, iam post primum Ioannis discessum, Ioannes Gersonius Universitatis Parisiensis Cancellarius, iussus orationem habere ad concilium, haec eadem in illa posuerat, metu, scilicet, ne Concilium dissolveretur. Quoniam vero Ioannes de hoc conquestus erat cum legatisGallis, qui ad eum venerant, hi se cum Cardinalibus coniunxerant. Quae proposita fuerant, Cardinalibus ad deliberandum oblata sunt; quare neque ipsi, neque legati sessioni interesse voluerunt, nisi ex illis capitulis secundum omitteretur, et in primo decreto non fieret mentio reformationis Ecclesiae in capite, et in membris, prout probat Schelestratius ex gestis Concilii, quae in manuscriptis codicibus continentur,ex regesto Concilii, ex Eugenio IV in sua Apologia, Turrecremata lib. 2 de Ecclesia, aliisque.

De iisdem rebus die 30 Martii sabbato sancto convenientibus in palatio Episcopali, « Rege Romanorum, » DD. Cardinalibus, et Nationibus, » fuit plurimum super infrascriptis, » et aliis capitulis altercatum, » prout habent Concilii gesta; quae in quatuor codicibus manuscriptis huius rei causam produnt, scilicet, quia « Cardinalibus adhuc non fuerat plene aperta materia agendorum in » illa sessione, nec etiam Ambascia» toribus Regis Franciae; praefati » Cardinales, et Ambasciatores erant » deliberati non interesse in sessio» ne. » Licet vero Cardinales in his nollent Nationibus assentiri, studebant tamen scandalum vitari, quod timebant ne ex eorundem absentia oriri posset, quemadmodum vulgaria acta testantur; Rex Romanorum praeterea conciliandis animis operam dabat, cum mediatoris officium suscepisset. Quapropter adhibitum est quoddam moderamen in expedienda illa sessione. Itaque Cardinales interfuerunt, inter quos Florentinus, ad quem tamquam postremum spectabat decreta pronunciare. Verum is, cum ad decreta publice recitanda venisset, « substitit, eaque fal» sa esse, et praeter communem de» liberationem addita » asseruit. Cur Florentinus vero substiterit, animadvertit Schelestratius, causam fuisse, quod moderamen illud antea statutum non servaretur; ut nimirum omitteretur decretum secundum de potestate coactiva Concilii, et in primo decreto nulla fieret mentio reformationis Ecclesiae in capite, et in membris. Monitae etiam erant nationes « quod suspenderent ad tem» pus materias illas, quae habent » magnas difficultates, et maturam » exigunt deliberationem. » Haec apposite erant notanda, ut ex facto ipso intelligatur, quomodo in Concilio Constantiensi res gesta fuerit, ante quam ad promulganda, tantopere a nonnullis celebrata decreta, deventum sit.

His adiungi praeterea debet, post quartam sessionem, non fuisse publicum coram Nationibus examen institutum, nec statutum ut coram Concilio ipso haberetur. Sed quasi

de re parvi momenti ageretur, delecti sunt nonnulli, qui cum Cardinali Florentino tractarent. Cum vero aliquandiu inter illos disputatum fuisset, Deputati quatuor nationum die 2 Aprilis inter alia multa, statuerunt, « quod proxima sessione omnes articuli, et clausulae concordatae per nationes, in ultima sessione praetermissae expedirentur.» Quae ex Regesto Concilii in tribus codicibus, Schelestratius ostendit. Cardinales nolebant nationibus in his assentiri. Itaque primo statuerunt sessioni quintae celebrandae non interesse; deinde animadvertentes, sine publico scandalo, et periculo dissolutionis Concilii, id fieri non posse, consilium inierunt de sessione adeunda, sed praemissa tamen protestatione secreta, facta in Camera Paramentorum, « quod propter scandalum evitandum ad sessionem ibant, non animo consentiendi his, quae audiverant statui debere. » Haec eadem Regis Gallorum Legati protestati sunt. Verum quatuor Cardinales in suscepta primum sententia permanentes, sessioni adesse recusarunt.

Sessio quinta die 6 Aprilis celebrata est, cui praesedit Iordanus Ursinus Cardinalis Albanensis. Cum vero decreta legere spectaret ad Florentinum Cardinalem, id ille efficere noluit, legitque Andreas electus Posnaniensis.

Sunt autem hic ea referenda, prout in collectionibus Conciliorum habentur: « Sancta Synodus Constantiensis, Generale Concilium faciens, pro exstirpatione ipsius schismatis, et unione, et reformatione Ecclesiae Dei in capite, et in membris: ad laudem Omnipotentis Dei, in Spiritu sancto legitime congregata; ad consequendum facilius, securius, liberius, unionem, et reformationem Ecclesiae Dei, primo declarat, quod ipsa in Spiritu sancto legitime congregata, Concilium generale faciens, et Ecclesiam Catholicam repraesentans, potestatem a Christo immediate habet, cui quilibet, cuiuscumque status vel dignitatis, etiamsi Papalis exsistat, obedire tenetur in his, quae pertinent ad fidem, ad exstirpationem dicti schismatis, et reformationem dictae Ecclesiae in capite, et in membris. Item declarat, quod quicumque, cuiuscumque conditionis, status, dignitatis, etiamsi Papalis, qui mandatis, statutis, seu ordinationibus, aut praeceptis huius Sanctae Synodi, et cuiuscumque alterius Concilii Generalis, legitime congregati, super praemissis, seu ad ea pertinentibus, factis, vel faciendis, obedire contumaciter contempserit, nisi resipuerit, condignae poenitentiae subiiciatur, et debite puniatur, etiam ad alia iuris subsidia, si opus fuerit, recurrendo. »

Praeter ista, quae Synodus veluti ad praecipuum scopum suum spectare putabat; alia quoque in hac sessione gesta sunt. Hoc est, electus Episcopus Posnaniensis animadversiones nonnullas legit, quibus ea proponebantur, quae ad damnationem pertinebant Ioannis Hussii, qua via, quaque ratione hoc esset agendum, ita ut libri, eius errores continentes, etiam comburerentur, et Wicleffii ossa exhumarentur. Has vero animadversiones omnes Concilium probavit. Est etiam statutum Imperatorem rogare, ut Ioannem XXIII cogeret ad Concilium redire. Verum Imperator, qui aderat, animum suum quidem paratum esse respondit, ea omnia facere, quae Concilii iudicio, Ecclesiae prodesse possent; quod respiciebat vero Ioannis revocationem, metuere se affirmavit, ne id secundum Concilii vota non esset eventurum; ceterum a se milites quoque Scaphusam missos esse, ubi Cardinales adhuc nonnulli morabantur: sibi vero esse relatum, Cardinales illos dixisse, in mente se habere, Concilium simul, et Papam deserere, ac Romam pergere velle, quo arbitrabantur, etiam Cardinales, qui Con-

stantiae manebant, esse profecturos. Sed his Cardinalis Zabarella subdidit, aliam, quod ipse sciret, esse suam, et ceterorum Cardinalium sententiam: videlicet Ioanni adhaerere eos velle, donec is in proposito perseveraret, ad pacem Ecclesiae reddendam, Pontificatus dimittendi, quod animi propositum ille hactenus non dereliquerat; ceteroquin si id eveniret, Cardinales Concilio tunc esse adhaesuros. Petiit tamen Posnaniensis, ut statueretur Concilii iussu, etiam poenis impositis, ut nemo discederet.

Dum haec eveniebant, Ioannes cum aliquibus, qui Concilio intererant, communicare prosequebatur, neque omittebat, promissionem antea factam de Pontificatu dimittendo renovare, adiectis conditionibus quibusdam. De ea re vero, in peculiari congregatione actum est; in qua, quae Ioannes scripserat, ac proposuerat, perpensa sunt, praesertim quod petebat, ut post Pontificatus cessionem, Legatus perpetuus, ac Dominus Comitatus Venosini ipse statueretur, ac trium florenorum millium reditus ei tribueretur; itemque ut pro Austriae Duce armistitium constitueretur. Concilium vero nihil tunc concedendum censuit, eo quod non a Ioanne, sed a se conditiones statuendas esse censeret. Consilium autem susceptum est, alios procuratores de cessione acturos ad Ioannem mittendi, atque litterarum ad Principes scribendarum, quibus ii, de rebus, tum a Ioanne, tum a Concilio gestis certiores fierent; id, quod in proximae sessionis materia fuit.

His peractis, Sessio sexta die 17 Aprilis habita est, cui praesedit Ioannes Episcopus Ostiensis, seu Cardinalis dictus Vivariensis, a prioris, quem obtinuerat, Episcopatus nomine. Interfuerunt vero praeter ceteros, octo Cardinales, atque Imperator. Lecta est forma Procuratorii, quod ad Ioannem pro Papatus cessione mitti debebat et sexdecim procuratores nominati: ad Ioannem vero Legati decem missi sunt, quorum duo erant Cardinales, nempe Franciscus Zabarella, seu Florentinus, et Guillelmus Philastrius tituli S. Marci. Praeter cessionem autem, postulare ab eo debebant, ut Constantiam rediret, sive ad Constantiae vicinam aliquam urbem se conferret; secus a Concilio prohibitum iri, quominus is veluti Pontifex haberetur, ac Concilium ipsum contra Ioannem esse processurum. Interea dum responsa exspectabantur, litterae scriptae sunt Principibus, in quibus quidem plura contra Ioannem continebantur. Is vero sibi metuens, Friburgo relicto, alio iter susceperat. Rediit tamen in posterum Friburgum, cum Ludovicus Bavarus Duci Austriae persuasisset, se Imperatori subiicere, in qua re tractanda, conditio praecipua fuerat, ut Ioannes revocaretur. Cum eo igitur Legati Friburgi egerunt, ac Ioannes invito animo, Procuratorii formae a Concilio missae adhaesit, sed ostendit simul, se non assentiri iis omnibus, quae a Concilio praescribebantur; Concilium vero proclamationes, seu citationes canonicas contra Ioannem faciendas esse statuit.

Nolim hic ego cetera singillatim prosequi, quae in Ioannis XXIII causa pertractanda, gesta sunt. Requireret enim id perlongam narrationem. Nolim etiam ea commemorare, quae, non servata, prout debebatur, Cardinalibus reverentia, in ista causa quandoque acciderunt; quamobrem evenit, ut plures ex illis ab huius rei pertractatione abfuerint, neque ipse aliquando Petrus de Alliaco interesse voluerit, licet Concilii Constantiensis adversarius appellari is certe non possit. Neque hic instituere disputationem volo, num gravia crimina omnia Ioanni obiecta, veritati inniterentur. Ille certe, cum a Concilio accepit accusationum capita, quae sibi obiiciebantur, noluit ad se purgandum optionem datam amplecti, sed diserte affirmavit, se Concilii sententiae omnino acquietu-

rum, id, quod animadvertit, inter ceteros, Scriptor Historiae Ecclesiae Gallicanae, magnum virtutis specimen continere, neque componi facile posse cum hominis indole, qui, posita eorundem criminum veritate, adeo malus existimari deberet.

Dicam igitur potius id generatim ac breviter, quod in reliquis sessionibus circa Ioannis XXIII causam gestum fuit usque ad duodecimam, quae die 29 Maii anno 1415 habita est. Videlicet in crimina Ioanni obiecta inquisitionem iuridicam instituendam esse, Patres Concilii statuisse; primum eidem significatum fuisse, ut a Pontificatu gerendo abstineret; deinde lata sententia, Pontificatum ei abrogatum esse Concilium declarasse. Tulit vero moderate Ioannes id, quod a Concilio statutum fuerat, atque assensu suo Synodi sententiam firmavit. Et ne qua umquam dubitatio de re ista oboriri posset, sponte iuri omni suo se cedere significavit, et Pontificatus abdicationem publice fecit.

Non est vero praetereundum, quod in sessione octava die 4 Maii habita actum est, circa errores, quos Wicleffius docuerat. Scilicet Wicleffii quadraginta quinque articuli ex eiusdem scriptis deprompti, damnati sunt. Prohibuit vero Concilium omnibus, praedicare, approbare, vel allegare hanc doctrinam nisi refutandi causa. Praeterea contra personam ipsius Wicleffii exhumationem eius ossium decrevit. Decretum contra errores confirmatum est postea in sessione 15, ubi et articuli triginta Ioannis Hussii damnati fuerunt. Qua in re animadvertendum accurate est, hos omnes, sive Wicleffii, sive Hussii articulos, et propositiones, ita generaliter damnari, atque in eosdem censuras, ac notas ferri, ut nulla sit notarum, quae non conveniat uni, vel pluribus articulis; ac nullus sit articulus cui non competat una, aut plures earum notarum; quae ratio ferendi censuras, dici solet condemnatio propositionum *in globo;* de qua re passim agunt Scriptores, qui de Ecclesiae infallibili iudicio egerunt, cum de doctrina in libris, aut scriptis contenta definit.

Postquam praecipua retulimus, quae Ioannis XXIII causam respiciunt, nunc sunt etiam praecipua commemoranda, quae in Gregorii XII et Benedicti XIII seu Petri de Luna causa, Constantiae gesta sunt. Itaque die 15 Iunii, cum Sessio decimatertia haberetur, Constantiam ingressus est cum magnifico apparatu, et splendido comitatu Carolus de Malatestis, qui Arimini, ubi Gregorius XII manebat, tunc dominabatur. Venit autem tamquam Legatus a Gregorio XII missus, quo, facta eius nomine Pontificatus libera dimissione, pax Ecclesiae restitueretur. Contulit vero primum se ad Sigismundum, non ad Concilium, quod ad illum, non ad hoc, missum se esse diceret, atque ideo missum, ut Ecclesiae pacem redderet; atque Imperatori, itineris, adventusque sui causam, reddendae videlicet Ecclesiae pacis, significavit. Deinde Patres adiit, qui Concilii participes erant. Ab Imperatore autem, atque a ceteris omnibus, honorifice, ac peramanter exceptus est. In proxima vero sessione, id, quod tunc Carolus de Malatestis nuntiaverat, ad exitum perductum revera fuit.

Est vero hic non praetereundum, in hac sessione, Concilium Constantiense decretum fecisse de communione sub una tantum specie laicis, et ieiunis quidem, ministranda. Redarguit autem Concilium in eo decreto socios Hussii, atque asseclas Wicleffii, qui contrarium tuebantur; atque apposite Synodus animadvertit, etsi antiquiori Ecclesiae aetate, diversa esset praxis, et consuetudo; tamen ad plura pericula avertenda, ac scandala evitanda, iure id statutum fuisse. In eadem sessione constituti ad examinandas causas haeresum, et errorum, quarumcumque etiam personarum, quae ad Concilium deferrentur, quatuor Cardinales, et quatuor Praelati, sive Docto-

res ex quatuor nationibus. Id vero opportune factum est, ut expeditior esset rerum gerendarum pertractatio.

Habita deinde est die 4 Iulii sessio decimaquarta, in qua nomine Gregorii XII iuris cuiusque in Pontificatum a Carolo de Malatestis cessio facta est in manibus Sigismundi. Itaque initio sessionis, Imperator ipse praesidis partes egit, et nulla facta est mentio Concilii iam congregati, prout ex actis colligitur. Quod vero Platina refert, Carolum ipsum indutum pontificalibus insignibus, ea deinde abiecisse, ut cessionem, seu dimissionem significaret; fabulis accensendum est. Illud potius statui potest accidisse, quod Niemius narrat, factum hoc esse a Gregorio ipso, eo in loco, ubi manebat. Post dimissionem vero a Gregorio XII factam, decretum est a Concilio, Petrum De Luna esse monendum, ut eodem modo cederet, secus tamquam Schismaticum damnandum illum esse.

Cum sessio decimaquinta die 6 Iulii haberetur, in Concilium est introductus Ioannes Hussius, et sublimi in loco positus, ut ab omnibus videri posset. Praeterea praemisso decreto, ut nemo quovis strepitu sessionem turbaret, lecti sunt articuli multi errorum Ioannis Wicleffii, et eiusdem Hussii. Atque hi articuli, theologicis notis, quemadmodum superius significavimus, affecti sunt; de qua re acta consuli possunt. Definitiva postea sententia pronuntiata est contra eundem Hussium, qua haereticus verus, et manifestus declaratus fuit, et cum in pertinacia permaneret, degradandus, et iudicio saeculari tradendus. Extremo autem supplicio affectum Constantiae Hussium certum est, atque igni combustum. Nolo tamen praeterire, quod in vulgus sparsum est, de nummo ab Hussitis cuso, cui inscripta fuerint verba, quae Hussius paullo ante mortem pronuntiaverit, scilicet: « Hunc quidem anserem (quae est, » videlicet, Hussii nominis significa» tio) comburitis, sed post centum » annos, Cycnus exsistet, quem non » comburetis, » veluti si Lutheri adventum, et excitatum ab eo contra Ecclesiam bellum, quin tali extrema ab hominibus punitione mulctatus obierit, Hussius praedixerit. Rem istam fabellis accensendam esse, ut cetera omittam, erudite Gretzerus demonstravit.

Neque illud etiam praeteribo, quod Haeretici pluries falso affirmarunt, hoc est, Salvumconductum Hussio datum non servatum, immo a Concilio, nec servari illum debere statutum esse. Etenim quod ad hoc postremum pertinet, manifeste ex Concilii actis id calumniosum esse evincitur. Nam in sessione decimanona hoc tantummodo a Concilio decretum fuit, scilicet, Saecularem potestatem Ecclesiasticae potestatis actus impedire non posse; quapropter Salvumconductum a Principe Saeculari datum, non obstare, quominus Ecclesiasticus iudex suo munere fungeretur. Id autem longe differt a decreto eiusmodi, quo Salvumconductum non servandum esse statutum fuisset. Et poterat quidem iure Concilium, id, quod diximus, declarare. Est enim cuique cognitum, Salvumconductum a Principe tributum, efficere minime posse, ut Ecclesiastica potestas, ab iis exercendis, quae iuris sui sunt, impediatur.

Quod vero ad primum illud spectat, Salvumconductum, videlicet, servatum non fuisse, id etiam falsum esse ex tota re gesta intelligitur. Nam Sigismundus Salvumconductum Hussio petenti dederat hac conditione, ut si, acta causa, reus iudicaretur, poenae subesse deberet. Praeterea Salvumconductum Hussius violaverat cum iussus fuisset ita venire, ut a concionibus, et disseminandis erroribus abstineret. Ille vero contraria ratione se gesserat, cum publice fuerit concionatus. Est etiam perspicuum, Hussium Salvumconductum transgressum esse cum e Concilio, non impetrata facultate, fu-

*

gisset. Vere autem Hussium fugam arripuisse scriptores eiusdem aetatis testantur. Quando autem coaevorum scriptorum auctoritate, facti alicuius veritas confirmatur; nihili valet obiicere, alios, ac praesertim posterioris aevi scriptores illud non retulisse. Neque ad fugae istius factum ipsum excludendum, ullius roboris est opponere, de fugae die assignando non certam esse sententiam. Id enim facti ipsius summam non attingit. Videtur autem id iis diebus evenisse, cum ob Ioannis XXIII fugam, magnus esset Constantiae, atque in finitimis locis motus, et ferverent omnia ob inopinatum istum eventum. Natalis Alexander inter ceteros rem istam erudite pertractavit, atque in dissertatione sua de hac re, luculenter evicit, calumniam omnino esse, Concilium Constantiense docuisse, datam haereticis fidem violari licere.

Sessio decimasexta die 11 Iulii habita est, in qua constituti Procuratores Concilii Iacobus Turonensis Archiepiscopus, aliique nonnulli Abbates, et Doctores numero duodecim, qui cum Sigismundo Imperatore ad Regem Aragoniae convenirent, et Petrum De Luna ad cessionem inducerent exemplo Ioannis, et Gregorii, qui iam omne ad Pontificatum ius dimiserant. Tempus enim advenerat, quo, prout Gersonius festive dixerat, ad pacem Ecclesiae reddendam, agi debebat, ut auferretur luna. Consultum praeterea est, ne quis se a Concilio subduceret, ac censurae in eos sunt pronuntiatae, qui Caroli Francorum Regis Oratores, et eos, qui a Sigismundo ad Carolum missi fuerant in Lotharingia gravibus iniuriis affecerant. In sessione autem decimaseptima, quae die 17 Iulii celebrata est, patres fausta omnia Sigismundo adprecati sunt, qui in Aragoniam, ad colloquium cum Ferdinando Rege, et Petro de Luna habendum, erat profecturus. Publice etiam supplicationes indictae, et Missarum celebratio decreta, ad negotii istius exitum, et Imperatoris felicem reditum impetrandum. Atque etiam sanctio est promulgata, qua anathematis sententia in eos lata est, qui Sigismundo molestiam aliquam attulissent.

Discesserat die 18 Iulii Constantia Sigismundus Imperator. Interea vero Petrus De Luna scripserat ad eundem, non posse se Niciam, ubi de colloquio habendo statutum erat, venire, ob viae longitudinem; sed cum Ferdinando Aragoniae Rege mense Iunio se esse futurum Perpiniani. Ferdinandus postea eundem Imperatorem monuit, ne iter properaret, eo quod infirma valetudine ipse laboraret. Ita deinde Petrus De Luna se gessit, ut ostendere vellet, per se non stetisse, quominus colloquium, statuto die, Perpiniani haberetur; et media nocte postremae diei Iulii, Perpiniani, per Praeconem, publice, se adesse, abesse vero Sigismundum denunciavit. Nec diu postea vocatus venire voluit; atque eas simul de cessione facienda conditiones proposuit, quae concedi nullo modo poterant. Venit tandem Perpinianum; sed tot, ac tanta subterfugia quaesivit, ut nihil effici potuerit; et cum sibi iratum vereretur Regem Aragoniae, fugit Paniscolam, quasi peninsulam dictum oppidum regni Valentini, firmissimum, rupi impositum, ad maris oram, ubi vixit, obiitque in schismate pertinax die 17 Novembris 1424.

Eo tempore, quod post Sigismundi discessum fluxit, rariores habitae sunt sessiones, cum exitus eius tractatus ad renunciationem Petri De Luna obtinendam exspectaretur, quod praecipue Concilium exoptabat. Itaque die 17 Augusti Sessio decima octava celebrata est, in qua delecti sunt Iudices ad causas delatas ad Concilium cognoscendas, ac dirimendas, et decretae simul sunt poenae in falsarios litterarum Concilii. Sessio decimanona habita est die 23 Septembris; atque in ea Hieronymus de Praga errores Wicleffii, et Hussii,

de quibus accusatus fuerat, anathematizavit. Cum vero ob hanc eiurationem, quam etiam manu sua scriptam tradiderat, despiceretur a suis; facti eum poenituit, fugiensque Constantia, iam ad Bohemiae fines pervenerat: verum a Duce Bavariae captus Constantiam reductus est. In eadem sessione actum quoque est de immunitate personarum, et locorum ecclesiasticorum; aliaque negotia sunt pertractata. Sessio vicesima die 21 Novembris habita fuit, in qua, urgente Gregorio Episcopo Tridentino, decretum factum est monitorium contra Fridericum Ducem Austriae, propterea quod bona, et iura Ecclesiae Tridentinae invasisset; atque haec ultima huius anni sessio Concilii Constantiensis fuit.

Referenda nunc propius sunt, quae Petri De Luna causae exitum respiciunt, et quae praeterea eo pertinent, ut ostendatur quomodo revera pax Ecclesiae reddita sit. In Congregatione habita die 13 Ianuarii anno 1416 iterum ad negotium absolvendum Patres studiose se converterant. Interea vero Rex Ferdinandus ex morbo sontico aegrotabat, et ipso Epiphaniae die, publico edicto Perpiniani promulgato, cuius auctor fuerat S. Vincentius Ferrerius, qui antea Benedicto obtemperari posse, bona fide putaverat, subditis suis omnibus, ne eundem Benedictum, veluti Pontificem sequerentur, imperavit; ac Reges Castellae, et Navarrae simul oravit, ut una simul, trium Magorum imitatione, S. Matri Ecclesiae ad schisma penitus delendum se offerrent. Benedictus interea Paniscolae suis convocatis, Ferdinandum excommunicavit, et regno deiectum significavit. Obiit Ferdinandus die 2 Aprilis, eique successit Alphonsus filius, qui cum a nonnullis ad Benedictum protegendum excitaretur, negavit quae Pater considerate, et prudenter egerat, se esse immutaturum; et Legatos suos Constantiam misit.

Post haec die 30 Maii sessio vicesima prima habita est, in qua Hieronymus de Praga, qui anno superiori haeresim suam abiuraverat, atque in eandem relapsus fuerat, auditus est, sed Patribus minime satisfaciens, damnatus, atque ut pertinax potestati saeculari traditus, vivus postea combustus fuit. In sessione vero vicesima secunda, quae die 15 Octobris celebrata est, de Oratorum Regis Castellae proximo adventu, et de loco, quem in Concilio obtinere deberent, actum fuit, de eorundem praeterea, cum advenissent, suffragiorum auctoritate; atque eodem tempore, cum de Oratoribus etiam Aragoniae, Lusitaniae, ac Navarrae actum esset, constitutae sunt voces, seu suffragia quinque Nationum, cum antea fuissent quatuor, addita videlicet Hispanica. In sessione vicesima tertia die 5 Novembris constituti sunt iudices duodecim Commissarii ad decernendum, qua ratione contra Petrum de Luna procedi oporteret. Sessione praeterea vicesima quarta, die 18 Novembris habita, citationis forma lecta, ac decreta est, quae Petro de Luna erat facienda. In sessione vicesima quinta die 14 Decembris, Oratores Comitis Fuxiensis admissi sunt, modo, quo antea Aragonenses, et in sessione vicesima sexta die 24 Decembris, eadem ratione admissi sunt Oratores Caroli Regis Navarrae.

Die 20 Februarii anno 1417 celebrata fuit sessio vicesima septima, in qua Fridericus Dux Austriae, contumaciae accusatus est. Sessioni vero vicesimae octavae, quae die 3 Martii est habita, Sigismundus ab itinere suo redux interfuit: atque in ea excommunicatus est Fridericus, cum complicibus, et fautoribus suis, quod bona Tridentinae Ecclesiae invasisset, et periurus Sigismundo fuisset. In sessione vicesima nona, die 18 Martii, quae erat centesima a citatione Petro de Luna iam facta, accusata est eius contumacia, atque ulteriores citationes decretae, consentiente totius concilii nomine, Ioanne Car-

dinali Ostiensi, qui praeerat. Nam ob discordiam nationum Hispanicae, atque Anglicanae de praerogativa, fuerat per Nationes, et Cardinales statutum, ut praesidens solus, Concilii totius nomine responderet, habito prius in scriptis, tam Cardinalium, quam singularum Nationum consensu, et sententia. In sessione 30 die 10 Martii, Oratores Concilii missi ad citandum Petrum de Luna, se eum citasse narrarunt, et responsionem attulerunt ad singula citationis capita, quae fuse legitur in actis Concilii. Nequaquam tamen Concilium eam probavit; sed subtractionem laudavit obedientiae factam a Ferdinando, et Alphonso eius Filio Aragoniae Regibus.

In proximis quinque sessionibus, tricesima prima, secunda, tertia, quarta, et quinta, praeter alia negotia ad rem, de qua agimus, non pertinentia; praesertim de Petri de Luna causa fere semper actum est. Tandem post multiplices factas citationes, testes auditos, aliaque huiusmodi gesta, quae ad huius rei iudicium spectabant, in sessione tricesima sexta, quae die 26 Iulii habita est, et cui praefuit de more Ioannes Cardinalis Ostiensis, interfuitque Sigismundus, lecta est a Cardinali sancti Marci sententia definitiva depositionis adversus Petrum de Luna, « tamquam periurum, universalis Ecclesiae scandalizatorem, fautorem » et nutritorem inveterati schismatis, schismaticum, et haereticum, » ac a fide devium, cum scandalo » Ecclesiae Dei, incorrigibilem, notorium, et manifestum, ac omni » titulo, gradu, honore et dignitate » indignum, et omni iure eidem in » papatu, quomodolibet competente, » ipso iure privatum, et ab Ecclesia » Catholica tamquam membrum aridum praecisum. » Biduo post die 28 in sessione tricesima octava revocata est facultas antea concessa oratoribus Regis Aragoniae, decretumque, ut repraesentarent tantum Praelatos regnorum intra Hispaniam, sicuti Oratores Castellae, Lusitaniae, et Navarrae.

Ex his, quae hactenus exposuimus, apparet, quanam ratione a Concilio Constantiensi actum sit, ut se expediret ab iis, qui usque ad illud tempus, se tamquam Pontifices gesserant. Nunc vero restabat praecipuum negotium, quod novi legitimi Pontificis electionem respiciebat. Sed Sigismundus post adventum legatorum Hispaniae, alium rerum in Concilio gerendarum ordinem proposuerat, scilicet, ut post eiectionem Petri de Luna, ante electionem Papae, ageretur in Concilio de reformatione. Id vero cum saepius Nationibus inculcasset, natio Gallicana die 17 Iunii laesam libertatem questa erat, et die 28 datum Sigismundo fuerat scriptum, quo nomine Nationum Italiae, Galliae, Hispaniae, ac Collegii Cardinalium, postulabatur ante alia decretum Concilii de modo electionis novi Pontificis, atque aperte affirmabatur, ad eum non spectare, in rebus Ecclesiasticis, quod sequendum erat praescribere. Itaque Sigismundus die 11 Iunii litteras securitatis dederat, quibus libertas Concilio asserebatur. Cum vero post eiectionem Petri de Luna, nominati essent a nationibus Deputati, pro reformatione in capite, et curia Romana; Cardinales statim materiam electionis proposuerunt, et contra decretum sessione 14 ipsis invitis editum, de non eligendo Pontifice, sine consensu Concilii, protestati sunt. Insuper, quod iterum Sigismundus cum Nationibus Germanica, et Anglicana conclusisset, non agendum de electione, nisi postquam egissent de reformatione; tres aliae Nationes se cum collegio Cardinalium coniunxerunt, et seditio quaedam orta est; quae in actis quibusdam fuse narrantur. Cum ergo Natio Germanica, saepius a tribus nationibus, et Collegio Cardinalium monita de dandis deputatis pro decernendo modo electionis, Sigismundo adhaereret; Cardinalis Pisanus die 9 Septembris

protestationem interposuit trium Nationum, et Collegii Cardinalium, quae protestatio licet tunc legi integre non potuerit ob strepitum excitatum, et Sigismundi discessum, lecta tamen est die 11 in Ecclesia, frustra tumultuantibus Germanis: ex qua protestatione, tanta animorum conturbatio in natione Germanica orta est, ut Sigismundus habito cum suis consilio, egerit de capiendis nonnullis Cardinalibus, qui de ea re per Constantienses admoniti, die 12 Septembris protestati sunt, « quod propter » tales minas, et timores incussos, » non dimitterent prosecutionem u- » nionis Ecclesiae usque ad mortem, » ut in quatuor actorum codicibus habetur. Tandem cum post plures turbas Natio Anglicana adhaesisset Collegio Cardinalium, et tribus aliis Nationibus, Natio quoque Germanica flecti coepit, atque agere de cautione, sive assecuratione « per decre- » tum irritans, quod post electionem » Papae, fieret reformatio ante co- » ronationem eius, et administratio- » nem aliquam. » In ea tamen re notandum est, cum plures propositae essent formae decreti; pronuntiatum tamen aperte fuisse, *quod Papa electus non potest ligari.*

Accidit interea die 29 Septembris mors Francisci Zabarella Cardinalis, qui Florentinus appellari solebat. Ac deinde die 9 Octobris sessio tricesima nona habita fuit, in qua nationes omnes de legitimi Pontificis electione properanda consenserunt, et solum ad praecavenda in posterum schismata, sunt statuta nonnulla, hoc est, ut quinquennio post hoc concilium elapso, aliud concilium celebraretur, septennio post aliud, ac deinde singulis decenniis, in locis a Pontifice designandis concilium haberetur.

Non modo autem in sessione ipsa tricesima nona, sed etiam diebus proximis, plura sunt pertractata in Congregationibus, quae praecipue ad Pontificis electionis negotium absolvendum referebantur. Atque illud praesertim die 25 Octobris disputatum est, quod pertinebat ad Pontificis mox eligendi comitia celebranda. Nam notum omnibus erat, Pontificis Maximi electionis negotium totum S. R. E. Cardinalibus reservatum esse, et eam electionem in Conclavi a Cardinalibus peragi oportere, de quibus rebus in Concilio Lateranensi Generali III sub Alexandro III et in Concilio Lugdunensi Generali II sub Gregorio X Pontifice decreta edita fuerant. Videbatur tamen in praesentibus adiunctis, ut totus orbis quodammodo in Pontificis novi electionem convenisse luculentius appareret, videbatur, inquam, valde opportunum futurum esse, si eo tantum in casu, praeter Cardinales, alii etiam ad Pontificem eligendum admitterentur, id, quod die 28 Octobris statutum est.

Haec cum gesta fuissent, die 30 Octobris sessio quadragesima habita est, cui Ioannes Cardinalis Episcopus Ostiensis praefuit. Atque in ea primum articuli decem et octo sunt propositi de rebus, in quibus Pontifex tunc eligendus, una cum Concilii deputatis reformationem esset decreturus. Ii autem articuli in collectionibus Conciliorum descripti legi possunt. Deinde quod spectat ad electionem Pontificis exsequendam, statutum fuit, ut licet absentes essent Cardinales Petri de Luna, electio tamen Pontificis absolveretur. Quod si vero illi ante electionem advenissent, eos cum ceteris Cardinalibus admittendos esse declaratum est.

Praeterea quod ad electionis istius formam pertinet, de Cardinalium consensu decretum fuit, ut pro hac vice dumtaxat, ad firmiorem, prout superius significatum est, rei certitudinem, et plenissimae concordiae testimonium, admitterentur praeter Cardinales ad eligendum novum Pontificem « Sex Praelati, vel aliae ho- » norabiles personae Ecclesiasticae, » in sacris ordinibus constitutae, de » qualibet natione in Synodo exsi- » stente, » quas, nimirum, quaelibet

Natio pro se, infra decem dies elegisset; « atque is, absque ulla exce-
» ptione, ab universali Ecclesia Pon-
» tifex haberetur, qui a duabus par-
» tibus electorum in Conclavi exsi-
» stentium electus fuisset, infra vero
» decem dies Conclave ingrederentur
» in maiori domo communitatis ad
» hoc iam ordinata. »

Postquam vero die 2 Novembris Electoribus sortito destinata cubicula fuissent, sessio quadragesima prima die 8 eiusdem mensis habita est, in qua post lectam constitutionem Clementis VI, quae incipit *Licet*, de modo, et forma Conclavis, post praestita iuramenta in eadem praescripta, statuti sunt Electores quinque Nationum, qui Conclavis participes esse debebant, et promulgata est excommunicatio in eos, qui praetextu, prout acta continent, « praetensae
» cuiusdam abusivae licentiae, res
» et bona electi, quasi culmen divi-
» tiarum adepti, invaderent.» Eadem die Cardinales quotquot erant Constantiae ex triplici obedientia, Ioannis, Gregorii et Benedicti, qui numero viginti in actis referuntur, alibi vero ii viginti tres fuisse dicuntur, simul cum ceteris triginta electoribus ingressi sunt Conclave.

Triduo autem post, hoc est die 11 Novembris ante meridiem electus est Pontifex Maximus Otto Columna Diaconus Cardinalis S. Georgii ad Velum Aureum, sive in Velabro, qui in D. Martini honorem, cuius festa dies agebatur, Martini nomen suscepit, ac Martinus V dictus est. Habent vero acta: « Et sic per invi-
» ctissimum Dominum Sigismundum
» Romanorum Regem, una cum
» S. Synodo in Ecclesia maiori ci-
» vitatis Constantiensis, maximis
» cum solemnitatibus, et laetitia fuit
» inthronizatus. » Incredibilem hominum multitudinem laetitia gestientium in eandem Ecclesiam confluxisse, monumenta omnia continent, quae de tam felici eventu loquuntur. Id inter ceteros apud Dacherium legi potest, et Platinam, qui de electi Pontificis virtutibus agens ait, homines tantopere ob eam rem fuisse laetatos, « ut prae gaudio
» vix loqui possent. »

Pontifex electus, cum Diaconus adhuc esset, die sabbato 20 Novembris a Ioanne Episcopo Ostiensi Presbyter ordinatus, et sequenti dominica die Episcopus consecratus fuit, atque a Raynaldo Cardinali Brancatio Archidiacono, magna pompa coronatus. Deinde processione solemni per urbem deductus, regentibus hinc inde equi eius frenum Sigismundo Imperatore, et Friderico Marchione Brandeburgico Imperii Archicamerario. In itinere vero, Iudaei, quemadmodum apud Dacherium legitur, obedientiam ei exhibentes obtulerunt volumen legis; Martinum autem respondisse: memoriae proditum est, legem eos quidem habere, sed non intelligere, vetera recessisse, et nova facta esse omnia.

Ita schismati gravissimo finis impositus est. Verum illud est adnotatu dignum, ita factam hanc Martini V electionem fuisse, ut quodammodo, evidenti certitudine sua, dubitationi de Pontifice legitimo, quae tamdiu Ecclesiam perturbaverat, compensatio data videretur. Tanta enim animorum concordia, tantoque totius orbis plausu Martinus electus est, ut continuo ad peractae electionis notitiam, omnes ubique diuturnae dissensionis moestitiam obliterasse videri possent.

Die 28 Decembris sessio quadragesima secunda celebrata est, cui Martinus V praefuit, quemadmodum et ceteris tribus, quibus habitis, Concilium absolutum fuit. Eae autem sessiones celebratae sunt, videlicet quadragesima tertia die 21 Martii anno 1418; quadragesima quarta die 19 Aprilis; et quadragesima quinta die 22 Aprilis habita fuit, quae omnium Concilii Constantiensis sessionum postrema est.

Cum praecipua retulerimus, quae in Concilio Constantiensi gesta, ac decreta sunt ad schisma tollendum,

atque ad certi, legitimique Pontificis electionem absolvendam, omittimus cetera singillatim prosequi, quae in Reformationis negotio, post haec, quae narravimus, pertractata sunt. Possunt ea in collectionibus Conciliorum fuse exposita videri. Illud certum est, rem attente consideranti facile esse intelligere, ex ipsa actorum lectione apparere, quantum intersit discriminis inter ea, quae antea gesta fuerant, et reliquam pertractationem rerum, quae post Pontificem electum habita est. Scilicet acta perpendenti apparet, verum Christi Vicarium praeesse Concilio, atque eum tandem aliquando praeesse Concilio, cui a Christo Domino pascendi, regendi, gubernandi Universalem Ecclesiam potestas tributa est. Est etiam perspicuum, Constantienses Patres, erga novum Pontificem Maximum omnem semper observantiam ac venerationem ostendisse. Neque dimissum Concilium antea est, nisi postquam de Pontificis mandato, prout habent acta, Raynaldus S. Viti in Macello Diaconus Cardinalis Brancatius haec verba pronuntiasset: *Domini ite in pace, et responsum est per adstantes: Amen.*

De ratione vero, qua Martinus V Concilium Constantiense probavit, haec denique referenda, et animadvertenda putamus. Scilicet Martinus, qui de reformatione, quae statuenda erant, pro gravitate, et auctoritate sua decreverat, quique appellationem a Pontifice ad futurum Concilium generale, edita constitutione proscripserat, quam nullo in casu licere declaravit, *nec eius iudicium in causis fidei declinare;* ita tandem, quemadmodum acta referunt, Concilii gesta probavit, videlicet: « Quibus sic » propositis, protestatis, requisitis, » et oblatis, Sanctissimus Dominus » Noster Papa, cum nonnulli alii » multum dicerent, et tumultum fa- » cerent, imposito omnibus silentio, » dixit respondendo ad praedicta: » quod omnia, et singula, determi- » nata, et conclusa, et decreta in » materiis fidei, per praesens Sacrum » Concilium Generale Constantiense, » conciliariter tenere, et inviolabi- » liter observare volebat, et num- » quam contravenire quoquomodo; » ipsa sic conciliariter facta appro- » bat Papa omnia gesta in Concilio » conciliariter in materia fidei, et » ratificat, et non aliter, nec alio » ullo modo. »

Quibus verbis praecipue ea intelliguntur, quae respiciunt Wicleffii, et Hussii errores a synodo damnatos. Atque hanc confirmationis rationem a Pontifice iterato factam acta continent per Augustinum de Pisis Fiscalem, et Sacri Consistorii Advocatum, qui de hoc, a Protonotariis, et Notariis, ut publica instrumenta fierent postulavit. Satis ista esse arbitramur ad ostendendum, quae praecipuum inter res a Concilio Constantiensi gestas locum obtinent, et ad totius facti historiam breviter referendam, pertinere possunt.

CAPUT XXXVII.

DE DECRETIS SESSIONE IV ET V A CONCILIO CONSTANTIENSI PROMULGATIS.

Retulimus superius ea, quae in Concilii Constantiensis celebrationis historia praecipua sunt, saltem in iis, quae schismatis in illo factam extinctionem respiciunt. Nunc aliquid singillatim dicendum esse videtur de decretis sessione quarta, et quinta illius Concilii editis, quae tantam adepta sunt celebritatem, praesertim eorum sermonibus, et argumentatione, qui inde probari contenderunt, Romani Pontificis potestatem Concilii Generalis potestate inferiorem esse.

Arbitror ego quidem, ea decreta tantam celebritatem non fuisse con-

sequutura, nisi, qui Pontificis Maximi potestatem Concilii Generalis auctoritate inferiorem esse conati sunt evincere, argumentum inde grave ad hoc efficiendum depromi posse tanto studio contendissent. Nisi id fuisset, profecto decreta illa habita essent, prout reliquae illius Concilii partes habitae sunt, quae peculiarem ad earundem sensum explicandum disputationem non requisiverunt. Etenim si per se ipsa perpendantur memorata decreta, apparet statim, illa referri ad tempus, atque negotium, de quo tunc agebatur; atque intelligi debere de tempore illo, ac negotio, prout in iis rerum adiunctis erat pertractandum; non vero de summa Pontificis Maximi potestate, quae Concilii celebrationi, ceterisque, quae tunc gesta sunt, occasionem, ac materiam minime suppeditaverunt.

Nam, si ratio consideretur, quapropter Pisana Synodus ante Constantiensem habita fuerat, si ea perpendantur, quae boni omnes, durante schismate, excogitaverant, atque ad schisma tollendum fieri posse arbitrati fuerant, occurret continuo cuilibet, de Pontificis Maximi potestate quaestionem numquam esse institutam, sed omnium studia eo fuisse conversa, ut qui de Pontificatu contendebant, vel per se ipsos schisma tollendum curarent, vel, cum dubia essent eorum ad Pontificatum iura, Ecclesiae necessitati in ista re, opportune, ac quanta posset expeditiori ratione consuleretur.

Neque decreta illa sessione quarta, et quinta Concilii Constantiensis edita, si secundum sensum, quem materia subiecta praeseferebat, intellecta fuissent, neque, inquam, eo sensu intellecta decreta poterant occasionem afferre, ut modo, quem adversarii obiecerunt, deberent explicari. Nam nullum poterat monumentum, nullum grave testimonium adduci, quo posito, coniici posset, idcirco decreta illa edita esse, quod Pontificis Maximi potestas Concilii Generalis potestate inferior existimaretur. Etenim undique ex Ecclesiae historia, factisque certissimis constare poterat, Pontificem Maximum non fuisse umquam existimatum Concilio Generali potestate inferiorem, immo vero undique ad hanc opinionem refellendam, argumenta desumi poterant; cum nullum interea praesto esset ad diversam sententiam deducendam opportunum monumentum. Id vero facile esset ostendere, si anteriorum temporum historia repeteretur. Etenim si Conciliorum antea habitorum decreta, vel res gestae perpendantur, atque una simul quorumcumque gravium Ecclesiae scriptorum opera pervolvantur, apparebit, quae nos dicimus, verissima esse.

De eo denique nihil dicam argumento, quod ad rem istam evincendam valet plurimum, quodque omnibus quacumque aetate exploratum esse debuit, ad Concilii Generalis auctoritatem constituendam illud praecipue requiri, ut Pontifici Maximo adhaereat, atque ab eodem Concilii decreta confirmentur. Id vero tale est, ut neque intelligi quidem facile possit, quomodo allata ab adversariis sententia valeat explicari, cum nisi Pontifici Maximo adhaereat, ab eoque confirmetur, legitimum nullum intelligatur Concilium Generale.

Quamquam vero haec ita sint, negari tamen non potest, memoratis superius Concilii Constantiensis sessionis quartae, et quintae decretis abusos esse, qui Pontificem Maximum Concilio Generali potestate inferiorem esse contenderunt. Satis est defensionem declarationis Cleri Gallicani anni 1682 *lib. 5 cap.1 et seqq.* consulere, et Cardinalis De la Luzerne opus Parisiis anno 1821 editum de eadem declaratione *part. 3 cap. 20*, ubi de Concilio Constantiensi fuse pertractat. Est etiam in omnium manibus Natalis Alexandri de eadem re dissertatio 4 in saec. XV. Ex his enim, aliisque eiusmodi scri-

ptis perspicuum est, propugnandum suscepisse Scriptores illos, decreta Constantiensia sententiam continere, de qua superius loquuti sumus. Praetereo autem scriptores alios, qui ad detrahendum de Romani Pontificis auctoritate, iniquo consilio ex iisdem decretis argumentati sunt. Moshemium, dico, Febronium, Potterium, aliosque in Apostolicam Sedem malevole animatos scriptores. Est enim exploratum, idcirco eos decretis istis Constantiensibus gloriatos esse, quod ea inservire posse putaverint ad pontificiae potestatis detrimentum.

In iis potius scriptoribus tantum insistamus, qui, quantumvis debitam erga Romani Pontificis primatum iurisdictionis observantiam profiteantur, et in Apostolicam Sedem reverentiam; ad suas tamen de Concilii Generalis auctoritate opiniones defendendas, eo modo, quem diximus, Constantiensia decreta intelligenda esse contenderunt, veluti si in iis statutum sit, Pontificem Maximum Concilio Generali auctoritate inferiorem esse. Auctorem quidem declarationis Cleri Gallicani superius memoratae, doctissimus Cardinalis Orsius in opere *de Romani Pontificis in Synodos Oecumenicas, et earum canones potestate,* circa praesentem quoque controversiam optime confutaverat. Sed Cardinalis Luzernius in eo libro, cuius antea mentionem fecimus, *part. 2 cap. 20* fuse de decretis Constantiensibus pertractavit, et Cardinalis Orsii responsiones contra defensionem declarationis Cleri Gallicani allatas infirmandas suscepit. Itaque, ne ea, quae iam toties in ista re sunt disputata, repetere potius, quam exponere videamur; breviter ostendemus, novis Cardinalis Luzernii argumentationibus, causam, quam Orsius defendit, nullum detrimentum passam esse.

Constat ex iis, quae retulimus suo loco, quae fuerint decreta a Concilio Constantiensi, quarta, et quinta sessionibus edita. Videlicet sessione quarta: « Quod ipsa Synodus in Spiritu » sancto legitime congregata, generale Concilium faciens, et Ecclesiam Catholicam repraesentans, » potestatem a Christo immediate » habet, cui quilibet, cuiuscumque » status, vel conditionis, etiamsi Papalis exsistat, obedire tenetur in » iis, quae pertinent ad fidem, et exstirpationem dicti praesentis schismatis, et reformationem generalem Ecclesiae Dei in capite, et in » membris. » Sessione autem 5 decretum est, « Quod quicumque, cuiuscumque conditionis, status, dignitatis, etiamsi Papalis, qui mandatis, statutis, seu ordinationibus, » aut praeceptis huius sanctae Synodi, et cuiuscumque alterius Concilii Generalis legitime congregati, » super praemissis, seu ad ea pertinentibus, factis, vel faciendis, obedire contumaciter contempserit, » nisi resipuerit, condignae poenitentiae subiiciatur, etc. »

Anno 1683 Emmanuel Schelestratius librum ediderat Antuerpiae, inscriptum: « Acta Constantiensis Concilii ad expositionem decretorum » eius sessionum quartae, et quintae » facientia, nunc primum ex codicibus manuscriptis in lucem edita. » Anno autem 1686 editus est ab eodem Scriptore Romae « Tractatus de » sensu, et auctoritate decretorum » Constantiensis Concilii sessione » quarta, et quinta, circa potestatem » Ecclesiasticam editorum. » Quibus in operibus Schelestratius contendit, decreto sessionis quartae addita esse verba: *Reformationem Ecclesiae Dei in capite, et in membris,* atque huius additionis Basileenses auctores fuisse.

Defensori declarationis Cleri Gallicani, qui affirmaverat, hanc decreti quartae sessionis depravationem, Schelestratii commentum esse existimandum, Cardinalis Orsius responderat, et argumentis adductis probaverat, certum omnino esse, verba, quae superius significavimus, et quae Schelestratius addita esse

contenderat, in pluribus, et gravissimae auctoritatis codicibus vere deesse: antequam sessio quarta haberetur, permagnam de ista re controversiam, ac disceptationem fuisse, et de verbis quidem ipsis, quae in codicibus a Schelestratio allatis reperta non sunt: praeterea a Cardinali Florentino in publica decreti recitatione ea verba lecta prorsus non esse: denique argumenta in promptu esse, cur Basileensibus eorundem verborum additio tribui debeat. His adiungi illud quoque potest, eruditos viros, et inter eos praeclarum Franciscum Antonium Zaccaria in *Antifebronio part. 2 lib. 4 cap. 3 num. 8* animadvertisse, neque illa verba in antiquis Concilii Constantiensis editionibus reperiri, scilicet: obedire tenetur in iis, quae pertinent *ad fidem,* prout in superius adducto sessionis quartae decreto legitur. Notant enim illa verba *ad fidem,* deesse in editione, quae anno 1500 *Hagenowiae,* 1511 *Mediolani,* et anno 1524 Parisiis facta est, ac Petrum Grabium primum fuisse, qui in sua Coloniensi Conciliorum editione ea verba retulerit.

Non est necesse explicare, quamobrem Defensori declarationis, de qua loquimur, displicuerit, Schelestratium probavisse, in Concilii Constantiensis decreto sessionis quartae verba deesse, quae significent omnes obtemperare Concilio debere in iis, quae pertinent *ad reformationem Ecclesiae Dei in capite, et in membris:* scilicet quod is arbitraretur, haec verba opportuna valde esse ad ostendendum Pontificem Maximum Concilio potestate inferiorem esse. Opportunum etiam esse censere debebat, in eo decreto verba reperiri, quibus dicatur, omnem, etiamsi papali dignitate praeditum, synodo in iis, quae *ad fidem* pertinent, obtemperare debere, videlicet quod ista verba significare videantur, generatim hanc subiectionem declaratam a Concilio Constantiensi fuisse.

Verum licet ea de causa Auctor defensionis declarationis Cleri Gallicani memorata superius verba in decreto sessionis quartae non deesse contenderit, iure tamen poterat ei ab Cardinali Orsio, aliisque obiici, ea verba in eodem decreto non reperiri. Quod spectat quidem ad verba: obedire tenetur in iis, quae pertinent *ad fidem,* antea significavimus cur ista quoque in decretis defuisse existimandum sit. Quod vero pertinet ad alia verba respicientia *reformationem Ecclesiae Dei in capite, et in membris;* de iis omnino demonstrari cum Schelestratio, aliisque Scriptoribus potest, ea in decreto sessionis quartae non reperta esse.

Schelestratius *diss. 1 cap. 1 de sensu* etc. tres codices attulit continentes acta a Notariis conscripta, ex quibus deinde Basileenses decreta sua confecerunt, in quibus actis ea verba desunt. Attulit praeterea codices quatuor, quorum duo circa ipsius Constantiensis Concilii tempus conscripti sunt, duo alii continent regestum actorum, quorum unus circa Concilii tempus scriptus est, alter antiquo charactere Italico. Iam vero Burnetius ipse Anglicanus Minister in suo itineris ad Helvetios, et Italiam libro, refert, Schelestratium ostendisse in manuscriptis Vaticanis a se editis ea verba non esse; atque ipsi Burnetio aliqua ex iis manuscriptis videnda praebuisse, quorum duo perspicue temporis sunt, quo Concilium habitum est, in quibus tamen ea verba non reperiuntur. Addidit vero Burnetius se iure affirmare, duo illa manuscripta esse temporis ipsius, quo Concilium Constantiense est celebratum, quia penitus cognitam, atque exploratam ipse habebat scribendi rationem illius aetatis, ut circa eam rem, in errorem is induci non potuerit.

His adiungi praeterea debet, Hermannum Von-der-Hardt *t. 1 part. 1 pag. 80 seqq.* Scriptorem certe, utpote ex Protestantium genere minime suspectum, tradidisse, memorata verba abesse ex codicibus Bruns-

wiciensi, Lipsiensi, Gothano, Vindobonensi, et Wolfenbuttelensi; quos codices in prolegomenis describit, atque eorum unum his verbis: « Primum codicem authenticum plenorum actorum Concilii Constantiensis inclyta dedit augusta bibliotheca Brunswiciensis, quod vastum volumen in ipso Constantiensi Concilio exaratum, neque titulis, et argumentis distinctum, sed, ut primi illi Notarii consueverant, una continua serie contextum. » Est etiam Lenfantius commemorandus, qui codicem quoque Parisiensem S. Victoris recenset, in quo ea verba desunt. Harduinus denique praetereundus non est, qui nullum a se visum scriptorem admonet, qui ex probis manuscriptis ea verba deprompserit; id, quod saltem illud probare concedendum est, non frequentes codices reperiri, in quibus ea verba legantur.

Opponuntur quidem a contrariae sententiae patronis, inter ceteros, a Natali Alexandro, Maimburgo, aliisque, plures codices ea verba referentes. Sed certum est tamen, codices paullo ante a Schelestratio, Von-der-Hardtio, Lenfantio, Harduino commemoratos, melioris notae esse, et praestantioris auctoritatis. Est vero ineptum, quod auctor defensionis declarationis Cleri Gallicani miratur, tanto post tempore haec adducta esse ad extenuandam decretorum Constantiensium, in re, de qua agimus, auctoritatem. Ad responsionis enim huius ex codicibus illis desumptae robur excludendum, haec admiratio nihil valet. Esset enim potius evincendum, id, quod ostendi ceteroquin nullo modo potest, falsum esse, eos codices repertos esse, vel non ea auctoritate, et gravitate illos praestare, quae ex aetate, qua scriptos illos esse constat, omnino proficiscitur. Mirum autem Scriptoribus eruditis esse non debet, post diuturnum tempus, doctos viros reperisse codices, qui diu latuerant, et quibus non apparentibus, impossibile erat de facto probare, verba, de quibus loquimur, in Constantiensi decreto minime reperiri. Contigit profecto in ista re id, quod in tot aliis evenit, ut post detecta vetera monumenta, quae ignorabantur, veritas rerum, de quibus agebatur, luculenter, et perspicue apparuerit.

Post haec, quae de codicibus diximus a Schelestratio allatis, et de iis, quos ceteri Scriptores superius recensiti attulerunt, abstineo brevitatis causa ab iis hic iterum referendis, quibus Cardinalis Orsius usus est argumentis, ut responsionem ipsam ex codicibus istis desumptam confirmaret. Videlicet ostendit contra defensorem declarationis Cleri Gallicani, Cardinalem Zabarella, seu Florentinum, ad quem spectabat solemnem decreti lectionem coram Concilio facere, verba, de quibus disputamus, certe non legisse, praesertim quod Cardinales, in quaestione antea commota de iis verbis in decreti contextum referendis, se constanter lectioni opposuissent. Ostendit praeterea, argumentis evinci posse hanc factam illorum verborum additionem Basileensibus esse tribuendam.

Haec vero cum ita sint, apparere omnibus debere manifestum est, quantopere extenuentur, quae ex Constantiensibus decretis, ad ostendendum Pontificem Romanum Concilio Generali potestate inferiorem esse, concludi posse adversarii contenderunt. Nam si de ipsa quoque scripturae authentica forma, atque id in decreti parte, quae magni momenti est, iure dubitari saltem potest, intelligunt omnes quam leve sit, illi argumento insistere quod ex decretorum toto contextu desumitur. Constat etiam inde, non prudenter eos fecisse qui ad tuendas suas de Concilii Generalis auctoritate, et potestate opiniones, ad ea decreta se converterunt, veluti si contextus ipse nulli dubitationi esset obnoxius.

Haec Defensori Declarationis Cleri Gallicani Cardinalis Orsius obiecerat, quae ad demonstrandum quidem

in decreto Constantiensi sessionis quartae, memorata verba defuisse, sunt aptissima. Argumentis istis ab Orsio allatis non video, quomodo vim auferant quae Cardinalis Luzernius animadvertit eo loco, ubi ex instituto contendit Orsii de hac re responsionem confutare.

Dicit primo Luzernius inutilem hanc quaestionem esse, atque etiamsi permitti velit, quartae sessionis decretum fuisse vitiatum, id tamen nihil valere quando decretum quintae sessionis hac vitiatione infectum non fuisse concedatur. Etenim ait, in quinta quoque sessióne declaratum fuisse, Concilium supra Pontificem auctoritatem habere. Paullo post videbimus, minime in sessionis quintae decreto haec affirmari, seu non hunc illius decreti sensum esse. Negamus vero, inutilem in re, de qua agimus, quaestionem istam esse, quam exposuimus. Nam si ex codicibus, quos recensuimus, constat, in decreto quartae sessionis, vere non fuisse a Constantiensi Concilio scripta ea verba, omnes etiamsi papalis dignitatis exsisterent, obedire teneri Concilio Generali in iis etiam, quae pertinent *ad reformationem Ecclesiae Dei in capite, et in membris;* multo magis extenuatur illud argumentum, quod sive Defensor declarationis Cleri Gallicani, sive alius quislibet, ex decretorum contextu desumunt ad concludendum, Romanum Pontificem Concilio Generali potestate inferiorem esse. Et quoniam Cardinali Luzernio videtur, sufficere sibi posse decretum quintae sessionis authenticum esse; certum tamen est, hoc decretum quintae sessionis multo minus probare, id quod Defensor declarationis Cleri Gallicani obiiciebat, si demonstretur in quartae sessionis decreto verba illa deesse, de quibus disputamus.

Addit Luzernius, editiones omnes Concilii Constantiensis decretorum, semper eo modo esse factas, ut verba illa retineant. Non probat tamen idem Scriptor, post editos codices plures illos a Schelestratio, ceterisque superius recensitis doctis viris, editiones isto modo factas, veras omnibus esse videri. Immo possumus nos respondere, editiones isto modo factas, nunc ad minùs suspectas, circa locum illum retinendum ab omnibus iudicari.

Neque contrarium evincit, quod Luzernius animadvertit, vel argumentatur, ex facto Cardinalis Zabarellae, qui in publica lectione decreti, ea verba omisit. Dicit quidem Luzernius hanc ipsam omissionem ostendere, verba illa revera in decreto quartae sessionis reperta esse. Sed nos, cum quaerimus de aliquo Concilii cuiuslibet decreto, quanam prorsus ratione, et qua certa forma fuerit editum, quaerimus de decreto prout in legitima, ac publica coram Concilio facta decreti lectione, illud pronunciatum, acceptumque fuerit. Non quaerimus de decreti forma, prout fortasse fuit, quando de illo exponendo controversia agitabatur. Ita de hoc rerum genere statuendum esse ostendit, inter cetera, historia Concilii Tridentini a Cardinali Pallavicinio conscripta. Quoniam igitur in legitima, ac publica decreti quartae sessionis Concilii Constantiensis lectione, ea verba, de quibus agimus, a Cardinali Zabarella, ad quem pertinebat decreta coram Concilio recitare, omissa sunt; concludere iure possumus, hanc omissionem argumento esse, illa verba ad decretum, prout vere prodiit, non spectare.

Subdit Luzernius nonnulla ad infirmandam argumenti ex manuscriptis a Schelestratio editis deprompti gravitatem. Addimus vero nos, praeter Schelestratium, repertos etiam esse alios doctos viros, qui codices plures et ipsi attulerunt, in quibus memorata verba non inventa sunt: Von-der-Hardtium dico, Lenfantium, Harduinum superius citatos. Praeterea diu hos codices latuisse, non est id argumento, codices ipsos non magnae esse auctoritatis, prout ex

diuturna eorundem codicum ignorata exsistentia, Luzernius concludere vellet hos codices non valere. Habent enim antiqui codices qualitates suas, quibus consideratis, eruditi viri demonstrant, ad quam aetatem iidem pertineant, et quantae sint auctoritatis. Nisi id verum esse concedatur, actum esset de codicibus omnibus, qui recentiori aetate a latebris in lucem prodierunt, quique ad fidem faciendam contra receptas opiniones, quae antea invaluerant, cum iidem laterent, ab eruditis quibusque viris optime adhibentur. Quoniam vero dicimus, hos codices a Schelestratio, ceterisque, post diuturnum tempus feliciter repertos esse, cum antea penitus ignorarentur; non videmus quomodo possit evinci, hos codices despiciendos esse eo quod in re, de qua loquimur, non sint consentanei iis decretorum editionibus, quae iam exstabant; neque intelligimus quomodo mirari quisquam possit argumento ex his codicibus desumpto, quantumvis opportuno, non usos esse per diuturnum tempus eos, qui ex decretis Constantiensibus non sequi contendebant, Romanos Pontifices Concilio Generali inferiores esse. Manifestum enim est, cum codices isti laterent, argumenti afferendi, ut ita dicam, materiam defuisse.

Reliqua, quae Cardinalis Luzernius Cardinali Orsio respondet, videntur omnino futiliora. Quemadmodum enim cuilibet rem attente consideranti apparet, Cardinalis Orsii argumentatio in eo versabatur, ut ostenderet, codices a Schelestratio editos evincere, verba illa, quae in decreto Constantiensi magni ponderis sunt in ista causa, revera in eo decreto non reperiri, atque idcirco argumentum, quod Defensor Declarationis Cleri Gallicani ad propriam sententiam de Concilii potestate probandam ex eodem decreto desumpserat, magnum detrimentum pati. Quid ergo valet ad talem Orsii argumentationem declinandam respondere, codices istos nimium diu post editos esse; eosque codices non esse fide dignos, eo quod non conveniant cum editionibus antea factis, et hanc codicum a Schelestratio editorum diversitatem fortasse studio partium tribui posse, quo animati supponi debeant Notarii, qui isto modo, et sine verbis, de quibus est quaestio, decretum retulerunt?

Haec responsio profecto in multis falso laborat supposito. Nam ut haec responsio valeret, necesse esset supponere, non esse idoneos ad fidem faciendam codices, quando multo tempore latuerint, et nimium diu post rei gestae aetatem in lucem prodeant. Hoc autem nullo modo concedi potest. Etenim non desunt rationes, quae demonstrent, quibus praediti esse debeant qualitatibus codices multo post tempore editi, ut fidem faciant. Est praeterea omnibus manifestum, et exemplis perspicuis id posset confirmari, secundum codicum recenti memoria editorum auctoritatem corrigi, atque emendari iure posse, ac debere ea, quae antea diverso modo in alicuius operis editione referebantur. Deinde Luzernii responsio supponit, quando antiquus aliquis codex reperiatur, atque in lucem edatur, hunc codicem non mereri fidem nisi singillatim antiquioribus editionibus is respondeat. Sed neque id concedi facile potest. Possunt enim praesto esse, atque in re nostra praesto sunt rationes cur id non concedatur, immo vero, ut concedi potius debeat, non esse fidendum veteribus editionibus, quae istis codicibus recenti memoria repertis non sint consentaneae.

Supponit denique Luzernii responsio, partium studio tribui posse omissionem verborum, quae in Schelestratii codicibus apparet. Sed, omissis ceteris, si de facto loquamur, non video quomodo partium studio tribui debeat, in codicibus omitti verba quaedam, quando codices, in quibus haec omissio est, diu latuerint, et codices potius, qui verba controversa continent, passim edita fuerint. Quid

valebat eiusmodi studium partium, si codices isti, in quibus omissio illa est, destinabantur ad tabularii tenebras diuturnas?

Veniamus nunc ad aliam controversiae partem. Scilicet de decretorum quartae, et quintae sessionis Concilii Constantiensis sensu loquamur. Defensoris quidem declarationis Cleri Gallicani, et Scriptorum, qui eiusdem opinionem in ista re sequuntur, sententia est, per ea decreta, generatim fuisse statutum, Pontificem Maximum Concilii Generalis potestate inferiorem esse, atque eum idcirco Concilii Generalis decretis subesse, et obtemperare debere. Verum nostra, Cardinalis Orsii, ceterorumque de ista re recte iudicantium sententia, seu potius, consentanea decretis ipsis Constantiensibus sententia est, minime prorsus id iis decretis generatim pronunciatum esse, Romanum Pontificem Concilii Generalis potestate inferiorem esse; aut generatim in iis statutum fuisse, Pontificem Romanum Concilio Generali subesse, et obtemperare debere; sed decreta illa de Pontifice dubio tantum, ac de tempore schismatis ob Pontificem dubium excitati intelligi oportere.

Haec, inquam, nunc memorata sententia decretis consentanea est. Quod ut ostendatur, ad ipsum decretorum contextum convertere nos debemus. Ista vero est verborum forma, qua in decretis suis condendis Synodus Constantiensis usa est: « In nomine » Sanctae, et individuae Trinitatis etc. Haec Sancta Synodus Constantiensis Generale Concilium faciens pro exstirpatione ipsius schismatis, et unione, et reformatione » Ecclesiae Dei in capite, et in membris, ad laudem Omnipotentis Dei » in Spiritu sancto legitime congregata, ad consequendam facilius, et » securius, liberius, et uberius unionem, et reformationem Ecclesiae » Dei ordinat, definit, decernit, et » declarat ut sequitur. »

Apparet ex his Concilii verbis, quibus pronunciatis decreta ipsa subiiciuntur, quae mens esset, ac sententia Concilii. Scilicet affirmat Synodus Constantiensis, se *Concilium Generale facere pro exstirpatione schismatis, et unione Ecclesiae Dei.* Addit praeterea se decreta, de quibus loquimur, condere *ad consequendam facilius, securius, liberius et uberius unionem,* ad quam obtinendam Concilium habebatur. Explicavit igitur aperte, quo spectarent decreta sua, et quae ipsius sententia in illis condendis intelligi deberet.

Praeterea non continetur in decretis istis, pronunciatum esse, Romanum Pontificem obtemperare debere iis, quae in decretis significabantur. Sed decreta illa habent potius, quemcumque, cuiuscumque *conditionis, status, dignitatis, etiamsi papalis* exsisteret, obedire teneri. Iam vero licet dubia res, et gravis quaestio esset, quis proprie, ac vere inter illos, qui de Pontificatu contendebant, legitimus Pontifex esset; negari tamen non potest, omnes eos se gessisse, veluti si dignitate papali potirentur. Concilium igitur his verbis adhibitis eos significasse putandum est, qui tunc de Pontificatu contendebant, et *papalis dignitatis* exsistebant.

Iam vero prout adductus superius contextus evincit, homines papali dignitate praestantes, de quibus in decreto ipso sermo est, ii erant, quibus papalem dignitatem retinere volentibus, schisma perdurabat. De iis ergo tantummodo Concilii mentem fuisse sequitur, ut illi quoque rebus a Concilio statutis obtemperare deberent. Neque vero aliqua res alia a Concilio intelligebatur, quam id omne, quod respiciebat schismatis extinctionem. Etenim affirmat perspicue Synodus in decreto, idcirco ea se statuere, quae decernit; atque ad consequendam facilius, uberius hanc schismatis extinctionem, se declarare, omnes, etiamsi papalis dignitatis exsistant, Concilio obtemperare debere. Haec autem cum ita sint,

apparet, ex Concilii verbis superius allatis demonstrari prorsus non posse, a Concilio Constantiensi definitum fuisse, Romanum Pontificem potestate Concilio inferiorem esse.

Contendunt quidem contrariae sententiae patroni, talem esse decreti sessionis quintae Concilii Constantiensis contextum, ut omnino evincat, non de solo Pontifice dubio, ac tempore schismatis, sed etiam de Pontifice certo, et quocumque tempore, Concilii Generalis potestati subiiciendo, mentem Constantiensium Patrum fuisse. Nam animadvertunt, in sessionis quintae decreto affirmari, omnem quemlibet, etiamsi papalis dignitatis exsisteret, Concilio Generali subesse, atque ei obtemperare debere, non modo, videlicet, ei Concilio, quod tunc Constantiae celebrabatur, sed etiam cuilibet Concilio Generali in posterum habendo. Itaque Concilii Constantiensis sententiam fuisse concludunt, quocumque tempore Pontificem Concilio potestate inferiorem esse, etiamsi Ecclesia schismate non perturbaretur, de quo Constantienses Patres persuasum habebant, illud perpetuo non esse duraturum.

Verum huic adversariorum animadversioni facile potest responderi. Etenim licet negari non possit, in memorato Concilii Constantiensis sessionis quintae decreto affirmatum esse, omnem quantumvis papalis dignitatis exsistentem, Concilio Constantiensi subiici, et cuilibet Concilio generali in posterum habendo; id tamen non evincit, Constantiensium Patrum mentem fuisse, ipsum Pontificem Romanum, quocumque tempore Ecclesiam gubernantem subesse Concilio generali. Modo enim decretum illud sessionis quintae legatur, et accurate perpendatur, constabit continuo, non de omni, et quolibet Concilio generali in posterum habendo, neque ob aliam quamlibet causam celebrando, Constantienses loquutos esse; sed de Concilio tantum generali etiam in posterum habendo ob schismatis causam, propter quam Ecclesia iamdiu tantopere affligebatur. In decreto enim memorato dicitur, omnem etiamsi papalis dignitatis exsistentem, Conciliis subiici etiam in posterum celebrandis, *super praemissis* tamen, *seu ad ea pertinentibus, factis vel faciendis.* Est vero obvium cuilibet rem ipsam consideranti intelligere, quaenam essent ista *praemissa:* schismatis causam, scilicet, propter quam Concilium Constantiense indictum fuerat, et celebrabatur.

Atque id quidem Concilium Constantiense disertis verbis explicat, cum affirmet, omnem quemlibet obtemperare Synodo debere, *in iis, quae pertinent ad exstirpationem dicti schismatis.* Neque hoc sine gravi causa Concilium Constantiense declarandum esse putavit. Nam meminerat Concilium Pisanum nonnullos ante annos ad idem schisma tollendum habitum fuisse, sed schisma revera sublatum non esse. Poterat vero timere, ne etiam tunc, optatus iste schismatis tollendi exitus non obtineretur. Quare evenire posse videbat, ut *super praemissis,* hoc est, super schismatis delendi negotio, synodus alia celebrari deberet; atque ideo statuit, omnem quemlibet, etsi papalis dignitatis exsisteret, non solum Concilio ipsi Constantiensi, sed etiam cuicumque alteri Concilio *super praemissis* in posterum habendo debere obtemperare, scilicet, Concilio *ubi dicta unio, et reformatio finaliter concludatur, in casu, quo in praesenti non fieret,* quemadmodum Cardinalis Cameracensis affirmaverat in suo quodam scripto, quod vel ab ipso Concilii initio proposuerat. Id autem valde diversum est ab ea sententia, quam adversarii huic sessionis quintae decreto subesse contendunt. Etenim non generatim de quolibet generali Concilio in posterum celebrando, Constantienses Patres statuerunt, omnem quemlibet papalis dignitatis exsistentem ei subiici debere; sed Conciliis in schismatis causa, et cum Pontifex incertus

esset, celebrandis. Id autem non iuvat ullo modo opinionem illam, quam adversarii argumento ex Constantiensibus decretis desumpto confirmare conantur.

Sunt vero in promptu Concilii ipsius Constantiensis acta, ex quibus mox adductae explicationis veritas clarius etiam apparet. Etenim inde ostenditur, praecipuam quidem Concilii curam fuisse schisma delere, sed etiam mentem simul non fuisse Pontificem certum et legitimum decretis suis comprehendere. Afferri potest ex. gr. ad hoc evincendum sessionis tricesimae primae decretum, quod his verbis constat: « Sacrosancta generalis » Synodus... attendens ad reformationem et redintegrationem universalis Ecclesiae, ac etiam omnium » cathedralium Ecclesiarum, quae, » schismate praesente durante, habebant, vel habent Episcopos diversarum obedientiarum, per quos » ipsae cathedrales Ecclesiae monstruose in capite, et in membris » videbuntur, et videntur gubernari, etc.; » id quod de Baionensis Ecclesiae statu evenisse Concilium significat. Haec autem adhibita a Concilio Constantiensi loquendi ratio, id confirmat, quod superius significavimus, Constantiensium Patrum mentem non eam fuisse, ut sibi legitimum Pontificem subesse declararet, sed tantummodo ut de Pontifice incerto ageret, et schismatis, quod ob Pontifices dubios ortum erat, extinctionem consequeretur.

Nota est praeterea controversia, quam alio loco commemoravimus, quae in Concilio Constantiensi ante sessionem quadragesimam excitata est. Videlicet, natio Italica, Gallicana, et Hispana quaestionem habuit cum natione Germanica, utrum decreta de reformatione absolvenda essent ante Pontificis legitimi electionem, an potius antea Pontificis electio peragi deberet. Tres illae nationes Germanicam in ea re superarunt, atque in earundem sententiam statutum est, praecipuum reformationis negotium illud esse, ut certi, ac legitimi Pontificis electio perficeretur. Postulabat tamen Germanica natio ut sponsio daretur, reformationem peractum iri post Pontificis quidem electionem, sed antequam Pontifex electus coronaretur. Habent autem acta a nobis iam suo loco recensita etiam in ista petitione Germanicam nationem minime consequutam esse quod postulabat. « Postea » fuerunt factae diversae formae de» creti; ac tandem fuit dictum, quod » *Papa electus ligari non poterat.* » Ita quaestioni huic finem impositum esse acta Concilii perhibent. Satis vero ista sunt, ut ex facto Concilii ipsius appareat, mentem Concilii eiusdem in condendis sessionis quartae, et quintae decretis non fuisse, nisi ut tempore schismatis, ac de Papa dubio intelligi deberent. Nisi enim ita esset concludendum, affirmare Concilium non potuisset, *Papam electum non posse ligari.* Multo minus vero natio Germanica conquievisset, si illa ratione decreta sessionis quartae et quintae potuissent explicari. Etenim affirmavisset, id quod tamen minime fecit, decretis illis contineri, etiam Papam electum Concilio obtemperare debere.

Cetera, quae in decretis earundem sessionum continentur, omnia debent ad schismatis tempus referri, de quo tempore, si Concilium habeatur, Constantienses Patres declaravisse intelligendi sunt, teneri omnes quoslibet ad obtemperandum Concilio in rebus sive indirecte ad fidem, sive directe ad reformationem pertinentibus. Neque valet quidquam animadversio ex eo desumpta, quod Concilium Constantiense in decretis sessionis quartae, et quintae auctoritatem suam derivare se dicat, ex ipsa Conciliorum Generalium natura, quae ipsam Ecclesiae Catholicae potestatem complectuntur, et cui non tempore schismatis tantummodo, sed semper omnino obedientia exhibenda est. Etenim quae in decretis illis habentur de propria Concilii auctoritate, in-

telligi debent de Concilii statu quod tempore schismatis celebretur, quo statu durante, cum Pontifex incertus sit, Concilium ipsum ad schisma tollendum statuere potest quae requirunt etiam in his, qui de Pontificatu contendunt, observantiam erga decreta sua. Minime vero ista intelliguntur de Concilio, quod celebretur, cum certus, legitimusque Pontifex adest, a quo Pontifice si Concilium disiungatur, Generalis Synodi auctoritatem illud retinere non potest.

His, quae de sensu decretorum Constantiensium hactenus animadvertimus, Cardinalis Luzernius nonnulla subiicit, quibus respondere se posse arbitratus est Cardinali Orsio, cum Defensorem declarationis Cleri Gallicani confutavit, ubi decreta illa ostendere contendit, Pontificem Romanum Concilio Generali potestate inferiorem esse. Sed quae ille obiicit, sunt prorsus levissima, et responsiones a Cardinali Orsio allatas in suo robore relinquunt.

Etenim animadvertit Cardinalis Luzernius, negari non posse, occasionem, et causam celebrandi Constantiensis Concilii fuisse schisma, quo Ecclesia iamdiu perturbabatur, et necessario statuendam rationem ut ei schismati finis imponeretur: verum id non ostendere subdit memoratus Scriptor, quaecumque Concilium decrevit, ea de tempore schismatis intelligi debere, prout existimandum esse negat de iis, quae circa viros papalis dignitatis exsistentes, statuta sunt. Verum quis est, qui non intelligat huius animadversionis levitatem? Ex contextu enim ipso totius facti, ex decretorum forma, verbisque colligitur, decreta illa condita esse, et explicari debere de tempore schismatis, et de Pontifice dubio. Quantumvis ergo in Concilio Constantiensi, praeter ea, quae schismatis extinctionem respiciebant, etiam alia de rebus, quae ad tempus schismatis non referebantur, statui potuerint; non sequitur tamen, decreta sessionis quartae, et quintae, de quibus sermonem habemus, de alio tempore, vel de alia re intelligi posse, quae ad causam schismatis non referatur.

Nego deinde Ioannem XXIII veluti legitimum, certumque Pontificem eo tempore habitum fuisse, et Concilium Constantiense cum Ioanne non egisse, tamquam cum eo, cuius ad Pontificatum retinendum iura in controversiam hactenus vocabantur. Satis est ea perpendere, quae de schismatis origine, suo loco pertractavimus. Ex iis enim, quae tunc attulimus, gravissima desumuntur argumenta, quae probant, in Urbani VI successoribus legitimum Pontificem reperiri. Nisi vero ea argumenta concidissent, dubius semper erat Ioannis XXIII, aliorumque pontificatus.

Praeter ista vero, quae ex ipsa schismatis huius origine proficiscebantur, quaeque saltem valde dubium esse demonstrabant, num Ioannes XXIII legitimus Pontifex existimari posset, possumus etiam testimonium imprimis opportunum Petri Alliaci Cardinalis Cameracensis afferre, qui quamquam Ioannis XXIII fuerit omnino studiosus, ita tamen in appendice Concilii Constantiensis affirmavit: « Licet Concilium Pisanum fuerit legitime, ac canonice » celebratum, et duo olim contendentes de Papatu iuste, et canonice » condemnati, et electio Alexandri V » fuerit rite, ac canonice facta, prout » haec omnia tenet obedientia Domini Nostri Papae Ioannis XXIII; » tamen duae obedientiae duorum » contendentium probabiliter tenent » contrarium, in qua opinionum di» versa, et adversa varietate, non » sunt minores difficultates iuris, et » facti, quam ante Concilium Pisanum erant, de iustitia duorum con» tendentium. Ex quo sequitur se» cunda conclusio, quod sicut ante » Concilium Pisanum ad evitandum » difficultates iuris, et facti, et pro» lixitatem, et dilationem pacis Ec» clesiae, tunc accepta fuit ab omni» bus Christifidelibus, et laudata via » cessionis amborum contendentium,

» et sic nunc trium contendentium » de papatu, siquidem maiori ratione » acceptanda est, et laudanda. » Non arbitror clarius testimonium dici potuisse ad probandum valde dubium esse, num Ioannes XXIII, qui Alexandro V in Concilio Pisano electo successerat, legitimus Pontifex existimari oporteret.

Eadem Gersonis sententia fuit, qui *1 p. oper.* licet et ipse Ioanni XXIII faveret, affirmavit: « In schismate » praesenti tam dubio, temerarium, » iniuriosum, scandalosum est asse- » rere, omnes tenentes istam partem, » vel alteram, esse extra statum sa- » lutis, vel excommunicatos, vel de » schismate suspectos.» Id autem eo recidit ut dicatur, secundum eiusdem scriptoris sententiam, valde dubium fuisse, an Ioannes XXIII legitimus Pontifex deberet omnino existimari. His denique, ut omittam cetera, his, inquam, accedit codex vetustissimus, qui ad Cardinalem Dominicum Capranica pertinuerat, quique a Labbeo *tom. 16,* et a Fr. Antonio Zaccaria in Antifebronio *loc. cit. num. 12* commemoratus est, in quo codice, ubi est sermo de Ioannis XXIII electione, eam *vitiosam fuisse,* famam esse dicitur. Satis ista sunt ad evincendum, quantopere deceptus sit Cardinalis Luzernius, cum contendens Cardinalis Orsii responsiones confutare, confidenter scripsit, Ioannem XXIII a Concilio Constantiensi habitum fuisse sine ulla dubitatione veluti legitimum D. Petri successorem.

Nihil dico de altero illo Cardinalis Luzernii argumento, quod ad respondendum Cardinali Orsio adduxit, desumptum ex verbis decreti sessionis quintae, loco, quo dicitur, omnem etsi papalis dignitatis exsistentem obtemperare debere non solum Constantiensi, sed etiam cuicumque alteri Concilio generali legitime congregato. Ostendimus enim ea verba significare tantummodo Concilium aliud, quod ob schismatis causam celebrari debuisset, non autem aliud quodlibet in posterum celebrandum generale Concilium. Id igitur animadvertens Cardinalis Luzernius, ea quae defensori declarationis Cleri Gallicani Cardinalis Orsius opposuerat, minime extenuavit.

Argumentatur praeterea Luzernius ut Orsio respondeat, ex eo, quod in decretis toties memoratis, Constantienses Patres affirmaverint, Concilium illud generale esse, Ecclesiam Catholicam repraesentare, ac potestatem a Christo immediate habere. Incredibile autem esse animadvertit, Patres Constantienses existimavisse, Conciliis Generalibus tempore schismatis diversam ab ea, quam quocumque tempore habeant, potestatem collatam fuisse. Omitto hic notare quidquam de verbis, seu forma verborum, qua usi sunt in condendis decretis suis Patres Constantienses. Eam inusitatam, ac novam fuisse apparet, modo decreta ista Constantiensia cum decretorum forma comparentur, quae in Conciliis Oecumenicis edita sunt, usque ad illa tempora celebratis. Habentur vero plura loca in historia Concilii Tridentini a Cardinali Pallavicinio conscripta, ex quibus constat Concilium Tridentinum noluisse verbis illis sessiones suas inscribere, quae adhibita sunt in Concilio Constantiensi, de Ecclesiae Catholicae repraesentatione.

Sed, his omissis, certum est, memoratam Cardinalis Luzernii animadversionem minime ostendere posse, decreta Concilii Constantiensis intelligi debere de legitimo Pontifice et indubitato, atque extra tempus, quo Ecclesia schismatis calamitate perturbetur.

Verba quidem, quibus Concilium Constantiense usum est, et quibus praesertim Cardinalis Luzernius confidit, ut sententiam suam confirmet, ea sunt, quibus Concilium declaravit, se a Christo immediate potestatem habere. Verum nihil affert Luzernius, quod evincat, haec verba de solo schismatis tempore adhibita non

fuisse, ad ostendendum videlicet, quid eo tempore Concilium ipsum valeret. Atqui si decreti contextus legatur, hanc prorsus Concilii mentem fuisse ostenditur. Ita enim ex. gr. sessione quinta Concilii Constantiensis decretum habet: « In nomine » sanctae, et individuae Trinita- » tis, etc. Haec sancta Synodus Con- » stantiensis, generale Concilium fa- » ciens, pro exstirpatione ipsius schi- » smatis, et unione, et reformatione » Ecclesiae Dei in capite, et in mem- » bris; ad laudem Omnipotentis Dei » in Spiritu sancto legitime congre- » gata ad consequendam facilius, se- » curius, liberius (seu uberius), unio- » nem, et reformationem Ecclesiae » Dei, ordinat, definit, decernit, et » declarat ut sequitur. Et primo, » quod ipsa in Spiritu sancto legitime » congregata, Concilium generale fa- » ciens, et Ecclesiam Catholicam re- » praesentans, potestatem a Christo » immediate habet, etc.» Iam vero nihil tam aperte in isto decreto continetur, quam Concilium Constantiense, schismatis causa atque occasione indictum fuisse, de schismate extinguendo Concilium impense laborare debere, et a Christo potestatem Concilio traditam fuisse, ut schismatis gravissimo malo prospiceretur. Igitur si contextus decreti perpendatur, occurret statim cuilibet, universam Cardinalis Luzernii animadversionem labefactari, eo quod Concilium omnino loquatur de potestate sua, qua tempore schismatis a Christo se donatum esse affirmavit.

Itaque decreti Concilii Constantiensis contextus talis est, ut de schismatis tempore tantum, et de schismatis causa intelligi debeat, qua posita, Concilium affirmavit, se potestatem ad ea omnia habere, quae schismatis extinctionem afferre potuissent. Non possunt igitur ista Concilii verba de quolibet tempore intelligi, vel de quocumque etiam legitimo Pontifice.

Vix est praeterea, quod morer in iis refellendis, quae de eadem re agens Cardinalis Luzernius ad sententiam suam confirmandam argumentatur ex rebus, quae in Concilii decursu evenerunt, seu ex factis ipsis Concilii, quae ostendere putat, Concilii mentem fuisse, legitimum etiam Pontificem sibi subesse. Contendit ille profecto, decreta quaedam esse facta in Concilio, quae ad tempus schismatis non referebantur. Sed ex ea re non sequitur, declaratum fuisse a Concilio, Pontificem potestate Concilio esse inferiorem. Nam licet Constantiensis Synodus ob schismatis causam habita sit, et decreta, de quibus quaerimus, de tempore, quo schisma non esset, intelligi non debeant; poterant tamen aliqua in Concilio constitui, quae ad alia tempora referantur. Etenim si in Synodo Constantiensi statutum est, ad vitandas novas schismatis occasiones, Concilia generalia post quinquennium, septennium, decennium, a Romano Pontifice indici debere; quomodo id demonstrare potest, Concilium Constantiense agendi ratione sua declaravisse, Pontificem legitimum potestate inferiorem esse Concilio Generali? Etenim poterat id de Conciliorum generalium frequenti celebratione decerni, etiam nulla ratione habita huius opinionis. Factum vero ipsum ostendit, Romanos Pontifices ad huius Concilii Constantiensis decreti exsequutionem non teneri, cum notum omnibus sit, post ea tempora, Concilium Florentinum tantummodo, Lateranense quintum, ac Tridentinum generale Concilium habitum fuisse.

Praetereo tandem, quod iam superius significavi, Concilium ipsum Constantiense declaravisse, *Papam electum ligari non posse;* atque illud tantum hic notabo, legenda esse Concilii Constantiensis acta, et ex iisdem certe patere, ita res omnes, tum a Martino V, tum a Concilio ipso post Martini electionem gestas esse, ut de facto manifestum sit, legitimum Pontificem Maximum num-

quam ab eo Concilio habitum esse, veluti potestate inferiorem.

In huius rei confirmationem commemorari potest id, quod ex Concilii ipsius historia constat, scilicet Martinum V statim post electionem suam cum potestate, atque auctoritate praefuisse Concilio; decreta facere per se ipsum coepisse *sacro approbante Concilio;* per se ipsum de reformatione cum singulis nationibus iudicio suo decrevisse; constitutionem promulgasse, qua a Pontifice ad futurum Concilium generale appellationes proscripsit; inter articulos de reformatione propositos, quod spectat ad Pontificiam dignitatem, graviter Pontificum iura servasse; ut cetera denique praetereantur, Concilium ipsum, quando Pontifici opportunum esse visum est, dimissum eius auctoritate fuisse.

Restat illud considerandum, num videlicet decreta Constantiensia, de quibus agimus, existimari debeant ea auctoritate praedita esse, qua Conciliorum Generalium decreta praedita sunt. In isto quidem quaestionis capite plurimum insistunt scriptores ii, qui Concilii generalis potestatem pontificia potestate superiorem esse contendunt. Atque id Cardinalis Luzernius fuse pertractat *parte 3 capitis 20 art. 3* operis superius citati, quo loco Cardinalem Orsium refellere conatus est, qui respondens defensori declarationis Cleri Gallicani, denegaverat illa esse praedita auctoritate, quae Concilii Generalis decretorum propria est.

Verum primo loco, si de me ipso fatear quid sentiam, ego certe non intelligo, cur in isto praesertim quaestionis capite insistendum sit, cum de decretis istis sessionis quartae, et quintae Concilii Constantiensis est pertractandum. Quando enim gravissimis adductis rationibus ostenditur, decreta illa non de Pontifice legitimo et certo extra schismatis tempora, sed de Papa dubio, et schismatis tempore intelligi oportere; non video quid proficerent adversarii ad suam propugnandam de Concilii Generalis potestate opinionem, etiamsi evincerent decreta illa potiri tanta auctoritate, quanta potiuntur decreta, quae a Concilio generali proficiscuntur. Nam licet hoc concederetur adversariis, aliud tamen inde non sequeretur, nisi in decretis istis fuisse declaratum, quaenam esse debeat durante schismate agendi ratio eorum, quorum ad Pontificatum iura dubia sunt, propter quam causam schisma in Ecclesia fuerit excitatum. Arbitror igitur hanc quaestionis partem, quae veluti praecipua in ista re pertractanda passim existimatur, non tanti esse momenti, quando rationes graves allatae fuerint, quibus evincitur, decretorum Constantiensium sententiam de tempore schismatis, et de Papa dubio esse intelligendam.

Sed hac omissa animadversione, facile est demonstrare non posse quidem probari ea decreta praedita esse auctoritate, quae decretorum Concilii generalis propria est. Profecto ut statuatur, decretum aliquod auctoritate praeditum esse, quae decretorum Oecumenici Concilii propria est, maxime illud prae oculis haberi debet, quod ex Conciliorum generalium historia ad talem materiam explicandam resultat, atque est considerandum, quid evenerit circa Conciliorum generalium decreta, ut deinde constiterit ea decreta hac auctoritate praestare. Licet enim temporum adiuncta, in quibus Concilium Constantiense habitum est, diversa fuerint ab iis, in quibus cetera Concilia generalia celebrata sunt, quoniam tamen adversarii contendunt decretorum Constantiensium auctoritatem eam esse, quae decretorum Concilii generalis propria est, non possunt ii recusare, rationem haberi oportere earum rerum, quae ad probandam aliorum decretorum in Conciliis Generalibus editorum veram auctoritatem ex Conciliorum historia desumuntur.

Quid vero est tam notum, quam

ad constituendam generalis Concilii qualitatem tria illa requiri, ut Pontificis Romani auctoritate indicatur, is Concilio vel per se, vel per Legatos suos praesit, ut Apostolica auctoritate sua, quae sunt in Concilio decreta confirmet? Haec tria servata semper in Ecclesia fuisse, atque utrum his deficientibus Concilium aliquod auctoritatem illam consequutum esse, quae Concilii generalis propria est, ex historia Conciliorum demonstrari debet. Iam vero historica monumenta ad istam rem pertinentia extra controversiam esse prorsus evincunt, tribus illis deficientibus, Concilium generale nullum intelligi posse. Quod si umquam, tribus illis deficientibus, Concilia tamen, cum tali defectu celebrata, Oecumenici Concilii auctoritatem consequuta sunt, id acceptae praesertim ab Apostolica Sede confirmationi debetur, quae illarum rerum deficientiam auctoritate sua supplevit, ac plenissime sanavit, prout de Concilio Constantinopolitano, seu generali primo, et de Concilio generali quinto contigit, in quo tria capitula sunt condemnata.

Haec vero cum ita sint, manifestum est, quam difficile sit ostendere, decreta, de quibus agimus, auctoritate potiri, quae Concilii generalis decretorum propria est. Quomodo enim ostendi poterit decreta ista a Concilio edita esse, quod vere, atque indubitanter a Pontifice Maximo indictum fuerit, cui Pontifex praefuerit eo tempore, quo edita illa sunt, et ea confirmationem proprie ac vere ab Apostolica Sede fuisse consequuta?

Quod si habendam esse dicatur rationem adiunctorum temporis, atque rerum, in quibus Concilium Constantiense celebratum est, quaeque, non ordinaria methodo servata, Concilium haberi necessario cogebant; id tamen minime potest persuadere, in decretis illis ferendis Concilium Constantiense praeditum ea auctoritate fuisse, quae propria est Conciliorum Generalium. Nam quomodo res gesta fuerit in quarta, et quinta sessione, suo loco retulimus; et facti totius expositio ostendit, quantam in se res gesta contineat difficultatem, quominus ea decreta, auctoritate Concilii Generalis praedita esse concedi possit. Ut abstineam a longiori disputatione, referam ea, quae Petrus Ballerinius sub uno veluti aspectu, de tota re notavit in libro *de potestate ecclesiastica Summorum Pontificum, et Conciliorum Generalium, una cum vindiciis auctoritatis Pontificiae contra opus Iustini Febronii cap. 7 n. 1.*

Itaque apposite eruditissimus mox memoratus scriptor haec eo loco habet. Multa nimirum hac in re, multis circumstantiis implicata in quaestionem veniunt, quae nisi apte ab adversariis statuantur, incerta semper erit earum sessionum, ac decretorum auctoritas, adeo ut ex his nihil certi contra nos, et contra ea explorata monumenta, quae in praecedentibus pro Pontificia auctoritate attulimus, elici possit.

Discutiendum siquidem esset, inquit, et constituendum, num Ioannes XXIII, cuius auctoritate Concilium Constantiense indictum fuit, potiori, certiorique iure uteretur ad ipsum indicendum, quam alii duo competitores Gregorius XII et Benedictus XIII huic indictioni repugnantes; et num de illius electione, ac iure, minores difficultates iuris, et facti vigerent post Pisanam Synodum, ac erant illae, quae obtinebant ante eandem Synodum in causa Benedicti XIII et Gregorii XII; num Constantiense Concilium, quod initio, ac tempore sessionum quartae, et quintae, ex sola Ioannis XXIII obedientia constabat, fuerit, et habendum sit vere oecumenicum, universam Ecclesiam repraesentans, duabus aliis obedientiis deficientibus, quae tunc nec schismaticae, neque a catholica Ecclesia avulsae probantur, nec probari queunt; num decreta earundem sessionum, quae a sola Ioannis XXIII obedientia prodierunt,

Generalis Concilii vim, et nomen iure possint obtinere, cum editio eorum facta fuerit, eodem Ioanne, non solum nec per se, nec per Legatos praesidente, sed palam repugnante, ac praeterea in iisdem ferendis exclusum fuerit suffragium Collegii Cardinalium, quod, absente Pontifice Romano, Ecclesiam Romanam repraesentabat.

Hoc autem loco idem Scriptor haec animadvertit: « Ob defectum distincti suffragii Collegii Cardinalium decreta Synodi *conciliariter* facta non credebantur a multis, ut notavit unus e patribus, Cardinalis de Alliaco in tractatu *de potestate Ecclesiastica,* qui in Constantiensi editus, et Cardinalium nomine Caesari, ac Synodo oblatus fuit. *Deliberatio, exclusa deliberatione dicti Collegii, et non facta in communi sessione collatione votorum, videtur multis non esse censenda deliberatio conciliariter facta.* Suffragium Collegii Cardinalium fuisse exclusum, questi sunt etiam Oratores Regis Galliae in protestatione exhibita Concilio die 3 Martii anni 1417 Sess. 28. »

Tum argumentationem suam loco citato Ballerinius prosequitur, animadvertens alia quoque adesse rerum capita, quamobrem de decretorum illorum auctoritate dubitari plurimum debeat. Quaerendum enim etiam esse ait, num de iisdem decretis fuerit pro rei gravitate, ac difficultate mature deliberatum, an potius temere, et praecipitanter, neglecto in re tam nova accurato examine, neque conciliari facta discussione, quam Cardinales petierant, quaeque postea causa Wicleffii, et Hussii negata istis non fuit. Quid, si praeter alia multa irregularia, considerentur ea, quae Ioannes XXIII iisdem gestis obiecit in litteris ad Ducem Aurelianensem, et Academiam Parisiensem, ubi queritur, Constantienses Patres ad suffragia ferenda fuisse distributos in quatuor nationes, easque inaequales, suffragia vero non singillatim, et per capita, sed per nationes in publicis sessionibus ita fuisse computata, ut eadem vis esset suffragii nationis Anglicanae, quae ex paucissimis, et Italicae ac Gallicanae, quae ex plurimis Episcopis constabat? cumque ex sacris canonibus soli Cardinales, Patriarchae, Archiepiscopi et Episcopi, in Generalibus Conciliis gauderent iure suffragii; in hoc ad suffragium nationum ferendum omnes indiscriminatim essent admissi, et Clerici, et Laici etiam matrimonio iuncti, nec solum nobiles, sed et infimae, abiectaeque plebis?

Haec de tot illis, gravibusque rationibus Ballerinius in unum perstrinxit, ex quibus constat, quot ex capitibus appareat, decreta illa sessionis quartae, et quintae Concilii Constantiensis ita fuisse condita, et in iis adiunctis promulgata, ut Concilii Generalis auctoritate destituta esse concludendum sit. Quis enim hanc decretorum condendorum rationem eam esse sibi in animum inducere potest, qua posita, existimandum sit, Ecclesiae Christi mentem declaratam fuisse? Vix arbitror necesse esse posse, aliud quidquam adiungere, ut adversarii convincantur erroris, quando decreta illa, Concilii Generalis indubia decreta esse, adeo confidenter affirmaverunt.

Quoniam vero dubium esse non potest, tales esse rationes, quae contra decretorum, de quibus sermo est, auctoritatem afferuntur, ut Concilii Oecumenici decreta illa esse concludi non possit; quaerendum nunc illud est, num, saltem Apostolicae Sedis confirmatione, auctoritatem adepta decreta illa fuerint, qua, in se ipsis considerata, destituebantur. Tanta enim est Apostolicae confirmationis virtus, ut sanare defectus et rerum eiusmodi gestarum vitia possit.

Sed negandum omnino est, decreta a Constantiensi Concilio sessione 4 et 5 promulgata, Apostolica auctoritate confirmata fuisse. Attulimus superius testimonium, quo constat,

quibus in rebus Martinus V Pontifex confirmationem suam exhibuerit. Talis vero est factae a Martino Pontifice confirmationis contextus, ut, aperte manifestatis, quae inclusa sunt, cetera luculenter excludat. In iis autem, quae Martinus inclusit, certe decreta illa non contineri perspicuum est.

Nam si Martinus V disertis verbis pronuntiavit, a se non omnia quaecumque, vel quolibet modo a Concilio gesta, ac statuta confirmari, sed ea tantum, quae *in materia fidei conciliariter determinata, conclusa, et decreta* fuissent, quis non videt, hanc a Martino V factam confirmationem de sessionis quartae, et quintae decretis intelligi non posse, cum res in materia fidei definitas, Pontifex Wicleffii, et Hussii errorum condemnationem intellexerit, et praeterea decreta, de quibus agimus, non conciliariter, sed *per modum constitutionum synodalium* edita fuerint, prout in actis Concilii aperte significatum est?

Neque ex Martini V constitutione, quae incipit *Dudum praesens generale Concilium*, quaque Sigismundum Imperatorem ab onere solvit Ioannem XXIII in custodia retinendi, neque, inquam, ex hac constitutione argumentum desumi iure potest, ut ostendatur factam a Pontifice confirmationem, de decretis etiam quartae, et quintae sessionis intelligi debere. Primum enim, ipso assentiente Auctore defensionis declarationis Cleri Gallicani lib. 1 cap.28, constat, depositionum facta *ad fidei materiam non pertinere*. Deinde licet Martinus V depositionem Ioannis XXIII *canonicam* in ea constitutione appellaverit, id tamen non evincit, decreta, de quibus est sermo, ab eodem Pontifice confirmata fuisse, veluti si canonice factam depositionem dixerit ea de causa, quod in decretis, seu canonibus illis declaratum fuisset, Concilium potestatem habere, qua Ioannem XXIII deponere posset. Canonicam enim Martinus V depositionem illam obiter, seu narrationis modo appellavit, et servatam in Ioannis depositione procedendi formam potuit intelligere. Cum denique certum sit, Ioannem XXIII sponte Pontificatum dimisisse, et Concilii decreto de ea re libenter assensum esse; factum hoc ad demonstrandam coactivam a Concilio exercitam potestatem adduci iure non potest.

Esset vero prorsus ineptum, cum non possit Martini V testimonio demonstrari, decreta illa sessionis quartae, et quintae Concilii Constantiensis ab Apostolica Sede confirmata fuisse, esset, inquam, ineptum contendere, hoc Eugenii IV auctoritate evinci posse. Concilium Basileense quidem sessione secunda, Constantiensis Concilii memorata decreta renovaverat; Eugenius IV vero, qui ob exortos in Concilio Basileensi motus, Concilium ipsum dissolverat, deinde die 18 Ianuarii 1433 constitutionem dedit, quae sessione decimasexta lecta est, quaque, non obstante dissolutione Concilii a se antea facta, illud legitime continuasse, ac prosequutum esse declaravit. In hac autem legitimae prosequutionis, seu continuationis declaratione, argumentum positum esse adversarii arbitrantur ad concludendum, Eugenium IV decreta Constantiensia confirmavisse, quae sessione secunda Basileensis Concilii fuerant renovata.

Verum hoc, ut facile sentiunt omnes, est manifeste levissimum. Etenim Eugenius IV in ea constitutione minime probavit id, aut confirmavit, quod Concilium Basileense antea fecerat, vel decreverat, sed tantummodo hac constitutione promulgata effecit, ut abrogaretur decreti sui vis et auctoritas, quo Concilium dissolverat, quaque non abrogata, Concilii Basileensis continuatio, et prosequutio illegitima evaserat, et manebat. Apparebit autem suo loco, Eugenium IV tunc, nulla facta rerum a Concilio Basileensi gestarum confirmatione, aliud sibi

non proposuisse, nisi ut cum Basileensibus benignius ageret, et mala illa graviora, ac scandala conaretur vitare, quae post obortas Basileae dissensiones videbantur imminere. Id vero consequi se posse Eugenius existimabat, modo Concilium legitime prosequutum esse declaravisset, quod dissolutionis decreto illegitime perduraverat. Hoc rei ipsius consideratio perspicue ostendit. Cardinalis autem De Turrecremata *in sum. de Eccl. c. 100* refert, Eugenium IV in solemni congressu Florentiae habito, Cardinali Iuliano Legato suo obiicienti memoratam continuationis constitutionem, respondisse: *Nos quidem progressum Concilii approbavimus, volentes, ut procederet ut inceperat, non tamen approbavimus eius decreta.* Haec vero Eugenii IV verba satis per se ipsa sunt clara, ut necesse non sit quidquam addere ad ostendendum, Pontificis mentem, et constitutionis memoratae sensum nullo modo fuisse, ut decreta, aut gesta Concilii Basileensis confirmaret.

Quae hactenus disputavimus luculenter evincunt, ut arbitror, decreta Constantiensis Concilii, de quibus sermo est, auctoritate illa prorsus esse destituta, quae decretorum Concilii cuiusquam vere generalis propria est. Multa Cardinalis Luzernius etiam hoc loco habet, ut Cardinali Orsio respondeat, qui Auctorem defensionis declarationis Cleri Gallicani refutaverat contendentem, decreta toties significata, propria Concilii generalis auctoritate praedita esse. Sed quae Luzernius animadvertit, partim ea ipsa sunt, quae Orsius confutavit, partim ita sunt levia, ut longiorem de hoc Historiae Ecclesiasticae capite disputationem postulare non videantur. Illud enim certum est, Cardinalem Luzernium numquam evincere posse, decreta illa ita fuisse condita, et promulgata, prout Concilia vere Generalia decreta sua condere, et promulgare semper consueverunt. Praeterea illud quoque non poterit umquam Luzernius demonstrare, confirmationem a Martino V factam, de decretis quartae, et quintae sessionis intelligi debere, ea decreta *conciliariter* omnino, non autem *per modum synodalium constitutionum* esse facta, aut Martinum V denique, quando voluit conversos ab haeresi Wicleffitarum, vel Hussitarum confiteri debere, se Concilium Constantiense generale revereri, id petiisse a Wicleffitis, et Hussitis de toto Concilio Constantiensi, et quacumque eiusdem parte, non autem de Concilio ipso Constantiensi, secundum eam sententiam, quam Pontifex manifeste declaravit, cum de confirmationis a se factae intelligentia disertis verbis protestatus est, se ea tantum confirmavisse, quae *in materia fidei, et conciliariter* a Synodo Constantiensi decreta fuerant.

CAPUT XXXVIII.

DE CONCILIO BASILEENSI.

Statutum fuerat in Constantiensi Concilio, ut post quinquennium, aliud Concilium generale haberetur. Itaque Martinus V Papa habendam synodum indixit; et de consensu Cardinalium anno 1423 misit eo Praesules, qui synodum ipsam inciperent, Petrum Donatum Archiepiscopum Cretensem, Iacobum Episcopum Spoletanum, Petrum Rosatium Abbatem Ordinis S. Benedicti, et Leonardum Generalem Ordinis Praedicatorum, qui Concilium, mense Maio, ut apud Spondanum habet codex Victorinus, inchoarunt, quamvis nulli, aut fere nulli Transalpini advenissent. Accessit paucitati Patrum pestilentia. Itaque cum duo menses transacti

essent, placuit Concilium transferri Senas. Hic Malavoltus in historia Senensi die 22 Augusti scribit habitam primam sessionem, atque alias consequentes, et solum ortis discordiis, et metu turbarum Alphonsi Regis, metu etiam pestilentiae, Martinum permisisse Praelatos abire. Rem aliquanto diversa ratione narrat codex Victorinus, sessionem primam, videlicet, celebratam die 8 Novembris, ubi confirmata est damnatio haeresum Constantiae facta, item sententia contra Petrum de Luna; praeterea missi nuncii ad Constantinopolitanum Imperatorem, et Patriarcham ad procurandam Graecae Ecclesiae unionem cum Latina; actum quoque de punitione, et inquisitione haereticorum. Sed mense Februario sequentis anni 1424 cum pauci adhuc Praelati convenissent, nec spes esset alios venturos, ingruentibus per universum ferme orbem bellis, et calamitatibus, Concilium hoc dissolutum, et septennio post indictum celebrandum in urbe Basileensi. Utcumque sit, liquet, nonnisi anno 1431 Concilium hac in urbe celebrari coeptum esse.

Etenim cum Martinus V mortuus esset, atque ei Eugenius IV successisset, hic indictionem Concilii a Martino V factam confirmavit, et Iulianum Cardinalem Caesarinium legatum suum ad illud destinavit. Missi ab eodem Nuntii Basileam pervenerunt die 19 Iulii, ubi convocatis paucis, qui hactenus accesserant, una cum Clero Basileensi decreverunt, maiorem numerum Patrum ad res tractandas exspectandum esse. Interea quod Bohemi quererentur, numquam sibi exhibitam qualem voluissent audientiam, scripta est nomine Concilii epistola, qua ad synodum invitabantur. Miserat Romam ad Eugenium Iulianus Legatus Ioannem Pulchripanem Canonicum Bisuntinum, qui significaret (ut Pontifex suis postea litteris narravit) Praelatorum paucitatem; atque insuper Basileam, et vicina loca, armis Burgundiae, et Austriae Ducum infestari, multis scandalis ibidem enascentibus. Eugenius autem de consilio decem Cardinalium, quos penes se habebat, Iuliano facultatem dedit, Concilium Basileense dissolvendi, et novum indicendi Bononiae, quod elapso anno cum dimidio celebraretur. Sed dum litterae ultro citroque mitterentur, admodum crevit Praelatorum numerus, Oratorum etiam Principum, et Cardinalium. Itaque Iulianus, acceptis Pontificiis litteris, cum consideraret, causam praecipuam dissolutionis Concilii cessasse, et Concilium necessarium videri ad res Bohemorum componendas; immo si nunc dissolveretur, id sine turbis, et Principum, ac Praelatorum querimonia effici non posse, habita generali Congregatione die 7 Decembris statuit continuandum Concilium et primam sessionem indixit ad diem 14. Scripsit de ea re litteras, et certiorem Sigismundum Imperatorem fecit, qui Mediolanum pervenerat, Romam progressurus ad coronam accipiendam. Atque Imperator Iuliano respondens, utilem Concilii celebrationem ostendit.

Die ergo 14 Decembris anni 1431 prima sessio Basileensis habita est, in qua lectae sunt Martini, et Eugenii litterae convocationis Concilii; eiusdem celebrandi finis expositus, videlicet exstirpationis haeresum, pacis conciliandae inter Principes ratio, et reformationis morum necessitas. Sunt etiam lecta decreta contra impedientes Concilium, aliaque, veluti Concilii praeludia, gesta sunt. Eugenius de tota re certior factus, improbans quod Bohemi iam damnati, et postea ut tenacissimi armis impetiti, ad Concilium invitati essent, de consilio pariter decem Cardinalium die 18 Decembris publico edicto Concilium dissolutum esse declaravit, et novum celebrandum Bononiae post annum cum dimidio, rursusque aliud in decennium Avenione habendum indixit. De eadem re scripsit ad Principes, et ne ipse formi-

dare Concilium videretur, eius necessitatem asseruit ad Ecclesiae praesertim Graecae unionem curandam. His litteris respondit Sigismundus Imperator, Eugenii consilium improbans, et scandala recensens, quae exortura erant ex eius edicto. Respondit in eandem sententiam Rex Angliae. Sed longe vehementius pro Concilii celebratione scripsit Iulianus Cardinalis, ut non desint qui huius litteras suppositas esse contendant. Alibi quoque, atque in Gallia praecipue turbae sunt exortae, cum Pontifex Bononiam, Basileenses Basileam Episcopos vocarent. Itaque Bituricensis conventus habitus est, qui sententiam suam seu *avvisamenta* pro concilio dedit.

Celebrata est deinde sessio secunda Basileae die 15 Februarii anni 1432, in qua declaratum est, Synodum Basileensem, rite ac legitime congregatam fuisse; Constantiensia decreta innovata sunt de Concilii Oecumenici potestate a Christo immediate accepta, eiusque supra omnes auctoritate; actumque de non impediendo accessu ad Concilium, et vetito recessu sine Patrum licentia; quae confirmata sunt sessione tertia habita die 29 Aprilis, ac insuper Oratores missi a Concilio, qui Eugenium, a quo Concilii dissolutio decreta fuerat, monerent ut desisteret, et intra tres menses, vel ipse veniret, vel legatos cum plena potestate mitteret: moniti etiam sunt, ut interessent Cardinales. Eodem tempore nuntiatum est, conventionem cum Bohemis esse factam: Iulianus Cardinalis vero novam ad Pontificem epistolam scripsit eodem acriori stilo, in qua rationes afferebat, ob quas Concilium dissolvere eum non posse contendebat.

Die 20 Iunii sessio quarta celebrata est, in qua Bohemis, aliisque vocatis ad Concilium salvus conductus datus est. Plura in eadem sessione Basileenses arbitrati sunt se posse statuere de loco, in quo, si Sedes Apostolica, Concilio durante, vacasset, electio novi Pontificis fieri deberet, atque eo etiam pervenerunt, ut Pontificem se impedire posse contenderent, quominus Cardinales a Concilio avocaret, aut novos Cardinales alibi, quam ubi Concilium habebatur, creare posset.

Cum venissent vero Basileam Nuncii Eugenii Andreas Archiepiscopus Colossensis, Ioannes Archiepiscopus Tarentinus, Bertrandus Episcopus Magalonensis, et Antonius de S. Vito causarum Sacri Palatii Auditor, iidem in publicum conventum admissi, luculentissimas orationes habuerunt, exponentes quantopere Pontifex cuperet synodum fieri ob Hussitarum, et Graecorum causam; libenter Pontificem dare, ut Concilium in quacumque Italiae civitate Ecclesiae subdita celebraretur; Concilii initium sine mora fieret, in quo statim de reformatione peragenda pertractaretur. His vero fuse responderunt qui Concilii nomine loquuti sunt: nihil autem omiserunt quo Concilii auctoritatem extollerent, atque eidem Pontificem quoque subesse contenderent. Exaggerantes autem causarum levitatem, propter quas Concilium dissolvendum esse Pontifex statuerat, contrariam Pontifici sententiam in ea re propugnarunt.

Post haec sessionibus sexta, septima et octava evenerunt plura, quae ostendunt, quibus sententiis essent animati Basileenses. De Eugenio IV enim obloquuti, eum ad revocandam Concilii dissolutionem cogendum esse statuerunt. His quidem Archiepiscopus Colossensis, et Tarentinus graviter responderunt et in Concilii potestate non esse demonstrarunt, hac ratione cum Pontifice agere. Sed praesulum istorum sollicitudinis exitus inanis fuit, cum Basileenses in sententia audacter suscepta, perseveraverint. Immo de novo Pontifice eligendo agere impudenter coeperunt. Huius vero schismatici consilii exitum distulerunt, tum quod abessent Basilea Cardinales, tum etiam quod, licet Impera-

tor Sigismundus Concilio patrocinaretur, tamen optaret ne ad schisma manifestum res evaderet. Verum eodem tempore Basileenses declarare ausi sunt, irrita esse, quae Eugenius IV mandaret, et promotiones quas fecisset, non valere; eos denique veluti schismaticos esse reputandos, qui Concilio, quod Bononiae Pontifex habendum decreverat, interfuissent.

Proximo anno 1433 die 4 Ianuarii Legati Bohemorum Basileam ingressi sunt magna pompa cum tercentis equitibus. Eos autem magnifice exceptos benigne est alloquutus Iulianus Cardinalis, cui tunc breviter Bohemi responderunt: deinde diem postularunt, quo audirentur super aliquibus articulis, quorum quatuor praecipue urgebant: communionem, scilicet, calicis concedendam, abrogandam correctionem peccatorum publicorum, liberam praedicationem clericis dandam, tollendum dominium clericorum. His vero de rebus diu et graviter disputatum est. Exstant autem perlongae orationes de his quaestionum capitibus habitae, ex quibus, quae Bohemorum sententia fuerit, plene intelligitur. Licet vero diu fuisset pertractatum, concordia tamen ad exitum non perducebatur. Itaque a Bavariae Duce propositum est, ut res amice perageretur. Sed cum neque isto modo quidquam proficeretur, decretum est, ut in Bohemiam aliqui mitterentur, qui res illic tractarent.

Verum ut ad praecipuum Concilii negotium revertamur, eodem an. 1433 die 22 Ianuarii habita sessione nona, in Concilii patrocinium recepti sunt omnes, qui eidem adhaerebant, et laudati praecipue Sigismundus Imperator, et Guillelmus Bavariae Dux. Venerunt postea missi ab Eugenio legati, qui mensis Maii initio, in congregatione auditi, exposuerunt, licet Pontifex de plenitudine potestatis Concilium dissolvere, atque alio transferre posset, quin Constantiensibus sanctionibus adversaretur, placere ei tamen pro concordia, de iure suo, quantum fas esset, cedere, se contra Basileenses acta revocaturum, si ipsi quoque sua contra eum revocassent, translationem vero Concilii Bononiam aequo animo ferrent. Sed his acerbe responsum est, et die 19 Februarii, sessione decima, et sequenti, plura alia peracta sunt, quae Pontifici erant graviter iniuriosa. Nam proxima sessione undecima die 27 Aprilis habita, decretum se condere posse Basileenses arbitrati sunt, quo declarabant, Pontificem Concilio Generali, vel per se, vel per legatos interesse debere cum aliis, ad quos hoc spectat, atque id sub poena suspensionis, et depositionis; praeterea statutum est, ut non obstante quacumque Rom. Pontificis prohibitione, possent Cardinales ad Concilium se conferre, Basileense a nemine dissolvi posse, et Cardinales ante ingressum in Conclave, iurare debere, si quis eorum electus fuisset Pontifex, curaturum, ut haec decreta servarentur.

Cum Sigismundus interea diu Senis substitisset, tentata frustra Senensium cum Florentinis pace, nec quidquam proficiens, et imparem se videns Florentinis ad obsequium suum redigendis, alio vertit cogitationes suas, et postulavit a Pontifice, ut coronaretur. Ne Basileensibus autem in suspicionem veniret, a quibus sollicitabatur ad reditum, scripserat 15 Aprilis se Concilio favere; sed quoad Pontifex persuasione ipsius, et Electorum imperii, Concilium confirmaret, noluisse se ex Italia excedere. Scripsit deinde ad eosdem Viterbio die 16 Maii, delegisse Pontificem Legatos, qui eius nomine praesiderent Concilio; sed quod impedimenta aliqua intervenissent, alios a Pontifice legatos mitti; itaque hortabatur, ut hos benigne susciperent. Ipse imperator Romam contendens, pridie calendas Iunias solemni Pentecostes die, coronatus est Imperator.

Interea Basileenses eodem contra

Eugenium animo se gerere perseveraverunt, et sessionibus 12, 13 et 15 plura iterum constituerunt, quae Pontifici iniuriosa vehementer erant; immo vero de eiusdem depositione facienda audacius etiam quam antea, agere non dubitarunt.

Ad hoc tamen impediendum valde opportunus fuit Sigismundi Basileam adventus : eo enim operam dante, schismatici conatus istius exsequutionem Basileenses differendam censuerunt. Interea 6 calendas Decembris sessione 15 condita sunt decreta de habendis synodis provincialibus, singulis trienniis, et dioecesanis semel saltem in anno.

Cum res Basileae ita procederent, Romam advenerunt Oratores Sigismundi, aliique Caroli Francorum Regis, et Philippi Ducis Burgundiae, Eugenium rogantes ut Basileensium postulatis satisfaceret. Multis praeterea incommodis affectus erat Pontifex, quod Philippus Mediolanensium Dux Pontifici iratus, quia conditiones pacis a Venetis factas ratas habuerat, in eum conspirasset, et per Franciscum Sfortiam, ac Nicolaum Fortebracium Ecclesiae urbes ab eo alienasset. Insuper ut S. Antoninus scribit, inquietum vulgus Pontificem vexabat, quod Pontificatum tranquillissimum a Martino acceptum, tot, tantisque turbis involveret; etiam Cardinales nonnulli ab eo, ad Basileenses defecerant. Incommodis ergo his, suasionibus, precibusque victus Eugenius tandem postulatis Concilii consensit, ita ut edita bulla 18 Ianuarii, Basileense Concilium legitimum esse, et hactenus legitimum fuisse affirmaret, et se revocare contra illud, atque ei adhaerentes decreta antea lata. Cum vero vellet Basileenses quoque contra ipsum, et suos acta revocare, et suo nomine praesidentes admittere, quatuor novos Legatos ad Synodum destinavit, quibus Cardinalem Caesarinium adiunxit, ne is se contemptum esse conqueri posset.

Itaque anno 1434 nonis Februarii sessione decima sexta litterae Eugenii de approbatione, seu legitima prosequutione Concilii recitatae sunt, quibus auditis, Synodus Pontificem perfecte satisfecisse postulatis declaravit, cumque die 24 Aprilis in Congregatione generali admissi essent privato nomine Legati Nicolaus Albergatus, Ioannes Archiepiscopus Tarentinus, Petrus Episcopus Paduanus, Ludovicus abbas S. Iustinae iurantes se Concilii decreta, praesertim de eius auctoritate, defensuros, sessione 16 sexto calendas Maii, praesente Imperatore admissi sunt hi, uti praesidentes Concilio una cum Iuliano Cardinali, sed absque ulla iurisdictione coactiva, atque ita, ut omnia Concilii nomine decreta efferrentur. Sessione 18, 6 calendas Iulii, absente Basilea Imperatore, renovatum est decretum de Concilii auctoritate, de quo argumento tractatum a se scriptum Concilio obtulit Ioannes Antiochenus Patriarcha. Interea Eugenius cum vix ex insidiis Ducis Philippi Mediolanensis evasisset monachi habitu simulate suscepto, et Florentiam se contulisset, hinc benevolentiae plenas litteras ad Basileenses scripsit. Quare Concilium duos destinavit Legatos Cardinales S. Crucis, et S. Petri ad Vincula, ad componendas nomine Concilii bellorum dissensiones, et civitates, quae defecerant, revocandas ad obsequium Pontificis. Cum vero Graeci coeptam Martino Pontifice de eorum unione tractationem urgerent, convenissetque per oratores utrimque missos, ut Imperator, et Patriarcha Constantinopolis cum Patriarcha Armenorum, Imperatore Trapesuntino, aliisque ad generale Concilium in Italia celebrandum se conferrent; nunc vero Imperator et Patriarcha provocati Basileensium suasionibus suos oratores misissent, sessione 19 habita 7 idus Septembris actum est de loco Concilii, ubi unio fieret, conventumque est, ut, si Basileam adduci non possent Graeci, aliquis alius maritimus locus elige-

retur, ad quem post mensem unum a Graecorum adventu, conferre se Basileenses Patres tenerentur. Decretum etiam est, ut iudaei et infideles ad verbi praedicationem audiendam compellerentur, et observaretur Viennensis Concilii statutum de lingua hebraica, arabica, chaldaica, et graeca tradenda, addiscendaque. Renovata tamen prohibitio communicationis cum iudaeis in fide, moribus, victu, potu, et commercio; utque habitationis loco, et habitu secernantur iudaei a christianis.

Haec referuntur ad sessiones anno 1434 celebratas. Illud vero non videtur hic penitus omittendum, quod respicit habitam Constantiae de revelationibus S.Birgittae Sveviae pertractationem. Fuit autem occasio, ut de his revelationibus ageretur, inde suscepta, quod Ericus Daniae, Sveviae, et Norvegiae Rex ad Synodum pro defensione regulae Ordinis S. Salvatoris a S. Birgitta instituti scripsisset, eo quod, qui eam profitebantur, apud Synodum ipsam accusati fuissent. Petierat vero Ericus, ut de revelationibus quoque eidem S. Birgittae factis Synodus ageret, easque confirmaret; quae quidem revelationes in magna erant apud gentes omnes celebritate; neque tum primum de earundem S.Birgittae revelationum auctoritate agebatur.

Cum enim S. Birgittae sanctitatis fama celeberrima esset, atque eam supernis istis illustrationibus a Christo cumulatam esse, vel a tempore, quo eadem adhuc vivebat, communi sententia divulgatum fuisset, statim ac illa mortua est, et de ea in Sanctorum numerum referenda agi coepit, illud etiam statim inquisitum est, scilicet, quidnam existimandum esset de revelationum eidem factarum auctoritate. Quare primis post eius mortem annis videmus apud Sedem Apostolicam de hac re pertractatum fuisse, et primum a Gregorio XI, tum ab Urbano VI comprobatas et multo etiam clarius in postremum a Bonifacio IX atque a Martino V in S. Birgittae canonizatione confirmatas, et commendatas eas revelationes esse. De qua re Cardinalis De Turrecremata, acta SS. Bollandiana *tom. 4 mensis Octobris,* et Benedictus XIV *de Serv. Dei Beatif. et Canoniz. lib. 2 cap. 32 num. 11* videri possunt.

Nunc vero ut ad Concilii historiam revertamur, anno sequenti, hoc est 1435 tres sessiones habitae sunt, vicesima 11 calendas Februarii, vicesima prima die 9 Iunii, vicesima secunda idibus Octobris. In harum prima contra clericos concubinarios praecipue actum; in altera Annatae prohibitae sunt; cumque Legati Eugenii protestarentur, iniquum esse inaudito Pontifice, tantum eius proventibus detrimentum afferre, Patres asserentes se eius necessitati aliunde consulturos, decretum sanxerunt, et publicarunt. Actum etiam de horis canonicis, quo cultu, et pietate in choro recitari debeant, et qua ratione ad eas clerici beneficiati teneantur. In postrema sessione damnatus est libellus, de Christo et Ecclesia, Augustini de Roma, in quo de Christo et Ecclesiae membris doctrinam pluribus in rebus erroneam tradiderat.

Anno 1436 celebratae sunt sessiones duae, vicesima tertia, 8 calendas Aprilis, vicesima quarta 18 calendas Maii. In illa condita, sive renovata sunt decreta de electione Romani Pontificis, praescriptusque Cardinalibus in conclavi vivendi modus. In postrema sessione confirmatae sunt promissiones Graecis factae, salvus conductus iisdem ad Concilium venientibus concessus; denique indulgentia semel in vita, et in mortis articulo, qualis data fuit euntibus Romam tempore Iubilaei, vel Crucesignatis ad sacram expeditionem, idest plenaria, tributa est iis, qui tantum subsidii impertirentur Graecis ad Concilium venturis, quantum una hebdomada impensarum in familiam alendam facerent. Huic ses-

sioni non interfuere nisi decem Episcopi, et tresdecim Abbates, et indulgentiarum illi concessioni reclamarunt Legati; immo praeterita decreta de electionibus, confirmationibus, atque annatis iniuriosa esse Romano Pontifici, et minime ferenda demonstrarunt. Sed Basileenses, ut bene adnotavit etiam Martenius in praefatione ad tomum VIII collectionis suae, accepta Eugenii illa constitutione de continuatione Concilii, auctoritate sua, quasi Papae dominarentur, inflati, nullam eum deprimendi, et vexandi occasionem praetermiserunt: quae ipsorum agendi ratio eo est improbanda magis, quod Eugenius, ut idem Martenius animadvertit, pacifice cum eis agere omnia consueverat, atque assensum suum libenter eisdem accommodare; sed post longa patientiae experimenta, Pontifex occurrendum eorum audaciae ratus, Legatos, suo, et Collegii Cardinalium nomine misit ad Imperatores, et Principes, cum libello, seu commonitorio, quo acta contra eum a Basileensibus significabantur. Haec vero apud Raynaldum ad annum 1436 legi fuse possunt.

Praecipua vero discordiarum causa fuit controversia de loco statuendo, in quo Concilium ad Graecorum reconciliationem comparandam celebrari deberet; cuius loci designationem cum postrema sessione Legati urgerent, responderunt Basileenses non esse tunc illud statuendi tempus. Anno vero 1437 cum ventum esset ad hoc definiendum, adeo ii fuere discordes, ut palam novum dissidium eruperit. Et Basileenses quidem habita nonis Maii sessione vicesima quinta, constituerunt, illud celebrandum, vel Basileae, vel, si non ibi posset, Avenione, aut in Sabaudia illud habendum esse, eoque ipsum Pontificem accedere teneri; quidquid autem contra statueretur, irritum esse, ac nullum: praeterea pro sumptibus alendorum Graecorum, omnibus Ecclesiasticis, etiam exemptis, vel Cardinalatu, vel Pontificali dignitate ornatis, decimam beneficiorum ecclesiasticorum imposuerunt. Avenionensibus, qui 7000 Florenorum auri mutui summam ad hoc obtulerant, pro cautione obligarunt quidque ex indulgentiis a synodo promulgatis, et decimis impositis proveniret.

Reclamarunt praesidentes, et Graeci ipsi nimium se dure tractari conquesti sunt. Contra vero Sedis Apostolicae Legati, aliique iis consentientes, Florentiam, vel Utinum pro futuri Concilii loco, ubi Graecorum unio efficeretur, designarunt. Quamobrem eodem die, et eiusdem Concilii Basileensis nomine decreta duo signata, et condita sunt, atque ab utraque parte Legati ad Graecos, ut ad regionem ab ipsis nominatam accederent, electi, et missi. Verum Eugenius locum a Legatis suis designatum probavit, eo quod electa a Basileensibus loca essent Graecis incommoda, neque ea convenirent cum pactis, quae inita fuerant. Legati qui Eugenii voluntati obsecundabant, Bononiam primo ad ipsum, deinde Venetias, et tandem Constantinopolim venientes, eo appulerunt tertio nonas Septembris; cum vero Graeci ad navigationem se accingerent, quinto Nonas Octobris, Constantinopolim pariter advenere Visensis, et Lausanensis Episcopi alterius partis legati postulantes ut Graeci Basileam, vel in Sabaudiam, aut Avenionem se conferrent. Quod cum Graeci recusarent, illi indignati abierunt. Graeci ad finem Novembris cum novem triremibus iter aggressi, Venetias pervenerunt anni proximi mense Februario ineunte.

Cum Basileenses accepissent, Eugenium alterius partis decretum confirmasse, adversus eum exarserunt. Quare sessione vicesima sexta, pridie calendas Augusti anno 1437 nequicquam contra reclamantibus Iuliano Cardinali S. R. E. Concilii Praeside, et Cardinali S. Petri ad Vincula, et plerisque optimis patribus, ad accu-

sationes, et citationes redierunt; et cum Pontificem insimulassent inertiae in ecclesiasticis rebus pertractandis, simoniae, aliorumque criminum, publicum monitorium ut intra 60 dies compareret, ediderunt. Sessione vero vicesima septima 6 cal. Octobris habita, nullam declararunt promotionem ab Eugenio Pontifice factam Ioannis Vitellii, seu Vitelleschi Patriarchae Alexandrini ad cardinalatus dignitatem eidem tributam. Irritum quoque decreverunt quod esset statutum de Concilio Utini vel Florentiae habendo. Cum vero ad sumptus ob Graecorum adventum faciendos, percrebuisset, Pontificem pecunia indigentem, ex Avenionensi civitate, vel Comitatu Venaisino velle proficere; haec vendi, oppignorari, aut quocumque modo alienari prohibuerunt.

Licet vero tantae audaciae, et temeritatis, a Sigismundo Imperatore, datis litteris, Basileenses reprehensi fuissent, in ea tamen perstiterunt, et sessione 28 Calendis Octobris celebrata, praeside Georgio Episcopo Visensi Hispano ditionis Aragoniae, Eugenium quod non comparuisset, contumacem declararunt, et ad procedendum contra eum, Concilium instruxerunt. Sed Regis Hispaniae Legati intercessere his decretis, et Regis sui, ac Praelatorum, et nationis nomine, se minime consentire testati sunt. Henricum VI etiam Angliae Regem ob hanc nefariam agendi rationem Basileenses graviter redarguisse, narrat Augustinus Patricius in sua Concilii Basileensis historia.

Haec vero cum Basileae eveniebant, Eugenius IV Constitutionem, cuius initium est *Doctoris Gentium* Bononiae dedit calendis Octobris, qua tum ad coercendos Basileensium conatus, tum etiam quod valde de felici Graecae Ecclesiae successu speraret, Concilium Ferrariam transtulit. Quare multo clarius omnis concilio Basileensi sublata est Concilii auctoritas, licet luculenter iam appareret, Basileae omnia illegitime, et contra iura fieri, atque irrita esse, quae contra pontificiam dignitatem Basileenses fuerant aggressi.

Basileenses vero tantum abfuit, ut decreto Eugenii parerent, ut in sessione 29 die 12 Octobris habita, hanc Concilii Basileensis dissolutionem, et translationem Ferrariam, irritam declaraverint, praeceperintque Eugenio eam revocare, secus Pontificem incursurum poenas olim contra eum intentatas, ut infra quatuor menses a Pontificatu esset ipso facto suspensus, et nisi intra alios duos menses agendi rationem immutasset, ad privationem quoque esse deveniendum. Epistolam etiam scripserunt 14 cal. Novembres ad Christianos omnes, qua editam pro Eugenio apologiam refellere Basileenses conati sunt. Sessione tricesima, quae die 23 Decembris habita fuit, de Eucharistica communione actum est, et a synodo declaratum, laicos, et clericos non sacerdotes ad communionem sub utraque specie non teneri. Haec vero ultima anni 1437 Basileensis Concilii sessio fuit.

Sed anno posteriori, et proximis aliis, Basileenses sessiones habere prosequuti sunt, ac schisma complere, licet Eugenii IV auctoritate Concilium Ferrariae, et Florentiae iam incepisset. Breviter vero reliquae istae Basileenses sessiones, et schismatica gesta nunc recensenda sunt. Itaque anno 1438 die 24 Ianuarii Basileenses tricesimam primam sessionem habuerunt, qua de causis nonnullis ad Romanam curiam non deferendis actum est, et prohibitae gratiae quae dicuntur exspectativae; Eugenius autem declaratus suspensus, et Pontificatus administratio ad Concilium devoluta.

Interea vero Iulianus Cardinalis a Concilio discedens, se ad Eugenium Ferrariam contulit. Viderat enim omnia ad schisma ruere, et Basileenses obfirmatos in proposito deponendi Pontificem; atque huius iniqui consilii particeps nullo modo sse voluerat. Reliqui etiam Cardinales

discesserunt. Eo autem facto Basileenses non perterriti Ludovicum Arelatensem Cardinalem, praesidem Concilii crearunt. Sessione tricesima secunda, die 24 Martii habita, Basileenses Concilium Ferrariense damnarunt; Eugenium Concilii Praesidem, et quicumque illi interessent, excommunicarunt. Ut vero Concilii auctoritatem fulcirent, sessione 33 habita die 16 Maii anno 1439 *tamquam fidei veritates* has propositiones iniuria definiverunt: 1 quod Concilium generale, universam repraesentans Ecclesiam, sit supra Papam; 2 quod Papa non possit Concilium legitime congregatum, sine eius consensu dissolvere, vel suspendere, vel transferre; 3 esse haereticum qui has propositiones pertinaciter impugnet. Sessione 34, die 25 Iunii 1439 in Eugenium depositionis sententiam Basileenses tulerunt. Huic autem sessioni, Cardinalis De Turrecremata in responsione contra Basileenses diserte tradit, de 30 Episcopis, qui tunc Basileae esse dicebantur, solos octo, vel novem interfuisse, omnes vero istos Eugenio maxime privatis rationibus infensos, et universos catholicorum principum oratores contradixisse.

Sessione tricesima quinta, quae die 10 Iulii anno 1439 habita est, renovatum fuit decretum, quo continebatur, nisi de Patrum consensu dissolvi Concilium non posse, et statutum est, electionem Pontificis post sexagesimum a depositione diem, esse peragendam. Sessione tricesima sexta celebrata die 17 Septembris 1439 sententia de immaculata Beatissimae Virginis conceptione declarata est pia, sancta, cultui ecclesiastico, rectae rationi, Sacrae Scripturae consona, ideoque tenenda; contrariam praedicare, vel docere vetitum est, iussumque fuit, Conceptionis festum celebrari die 8 Decembris.

Sessione 37 die 20 Octobris 1439 de futura Pontificis electione actum est. Sessione 38 die 30 Octobris Basileenses damnarunt Eugenii decretum quod incipit *Moyses Vir Dei* Florentiae datum 4 Septembris anno 1439, quo decreto Concilii translatio ab eodem facta defendebatur; et 32 diversarum nationum viros Basileenses designarunt, qui cum Ludovico Cardinali Archiepiscopo Arelatensi, tit. S. Ceciliae, Concilii Praeside, sequenti sessione Pontificem eligerent. Sessione 39, habita die 17 Novembris promulgata est electio Amadei Sabaudiae Ducis tunc in Ripaliae ad lacum Lemannum recessu solitariam vitam agentis, qui pontificium Felicis V nomen suscepit. Facta est ea electio septimo die post ingressum Deputatorum in conclave.

Alberto II Imperatore anno 1440 mortuo, cum Francofurti consessus Electorum haberetur, in quo Fridericus Caesar creatus est, Basileenses ad eum conventum oratores suos miserunt, ut Felicem Principes veluti Pontificem susciperent. Responsum est, nolle se schisma fovere, sed curaturos omni ope pacem Ecclesiae. Iidem Basileenses sessione quadragesima, die 26 Februarii anno 1440 habita, promulgarunt consensum impetratum magnis precibus in suam electionem ab Amadeo, et praeceperunt, ut illi fideles omnes obedirent, cassatis quibuscumque, quae ab Eugenio contradicente prodire potuissent. Sessione quadragesima prima die 23 Iulii habita, sententiam, quam contra Felicem Eugenius Papa tulerat, irritam declaraverunt. Postridie vero Felix, qui mox Basileam pervenerat, antea Episcopus a Cardinali Arelatensi ordinatus, tum pretiosissimo diademate coronatus est, quam pompam fuse describit Aeneas Silvius Piccolomineus, qui deinde Pius II fuit, quique aderat, lib. 2 *de Concilio Basileensi*. Ut vero augustiori cultu Basileam Felix veniret, indulserant Basileenses, ut is novos Cardinales etiam ante coronationem creare posset. Ille autem quatuor creatos mense Aprili approbavit, et confirmavit. Sessione 42 die 4 Au-

gusti ad honorificam Felicis sustentationem, assignarunt ad quinquennium, quintam omnium Ecclesiasticorum proventuum partem, quo elapso ad aliud quinquennium decimam; vetitum autem collectoribus, ne quid ulterius pro suis laboribus exigerent, sed pensionem tantum ex Camera Felicis assignandam acciperent.

Anno 1441 sessione quadragesima tertia, die 1 Iulii festum Visitationis Beatissimae Virginis, ad impetrandam, uti affirmarunt, eiusdem intercessione, unionem Ecclesiae, quotannis, die 2 Iulii celebrandum decretum est. Sessione autem 44 die 9 Augusti decreverunt, ut spoliati ab Eugenio beneficiis, restituerentur in integrum, et deiicerentur qui his fuerant ab illo donati, adhibito, si opus fuisset, brachii saecularis auxilio. Interea cum Francofordiensis conventus haberetur magna Principum frequentia, cui Fridericus ipse Caesar praeerat, ad eum accesserunt Legati Basileensium, sed iussi sunt antequam acciperentur, legationis insignia dimittere. Venerunt etiam ab Eugenio Pontifice missi legati. Auditi sunt Basileenses sine arbitris per tres dies, ex quibus Panormitanus iuris consultus sui temporis excellentissimus, causam Basileensium, et Felicis fuse egit; Eugenii vero partes graviter tutatus est Cardinalis Cusanus. Scripta etiam argumenta sua unaquaeque pars reliquit. Deliberatum est in conventu, aliud Concilium indubitatum esse celebrandum, cui deliberationi, etsi aegre id facerent, necesse tamen fuit Basileenses acquiescere, praesertim cum Fridericus die 13 Septembris, prope Basileam iter agens, rogatus ut urbem ingrederetur, negavit id se facturum, nisi antea celebrationi alterius Concilii Basileenses assentirentur.

Post multas ergo contentiones, in congregatione habita die 8 Octobris consenserunt sub conditionibus, quae in synodalibus epistolis de ista re continentur. Fridericus die 11 Novembris Basileam solemni pompa ingressus, altero die Felicem visitaturus, vespere cum paucis domum ingressus, numquam eum ut Pontificem salutavit. Anno autem 1443 cum promisissent Basileenses ad locum se transferre Caesari gratum, die 16 Maii sessione 45, quae postrema Basileensis numeratur, statuerunt, ex decretis Constantiensis, ipsiusque Basileensis, aliud Generale Concilium celebrandum esse post triennium in civitate Lugdunensi, quam ad id Felix delegisset, qui posset illud etiam citius indicere; nec tamen censendum Basileense dissolutum, sed potius se velle illud continuare, et prosequi, dummodo Basileensis secura ipsis civitas esset: quod si impedimentum aliquod obveniret, se eligere Lausanam. Atque in ista civitate revera nonnullas postea habitas sessiones constat, sed in quibus nihil memorabile gestum est, praeter abdicationem Felicis, Imperatoris Friderici hortatu ad pacem Ecclesiae restituendam, qui etiam paullo post ad suum Ripaliae secessum regressus est.

Continent ea, quae hactenus exposuimus, summam rerum in Concilio Basileensi gestarum. Atque arbitramur ipsam solam earundem rerum expositionem per se satis esse ut appareat, quantopere ii decipiantur, qui Concilii Basileensis historia, rebusque gestis proficere se posse putant ad suas de Concilii potestate sententias propugnandas: id quod de iis etiam dici debet, qui ex Basileensi Concilio argumentatur, ut evincant, decreta a Concilio Constantiensi lata, quae de tempore schismatis, et Pontifice dubio intelligenda esse tradidimus, etiam de Pontifice certo, et tempore, quo schisma non adsit, intelligi debere. Quid enim valere potest Concilii Basileensis factum in ista re, cum ex eiusdem historia appareat, auctoritati illius confidere hos scriptores non posse? Quis vero non intelligit in hac causa, non quaeri debere, utrum Concilium Ba-

sileense ea gesserit, quae pontificiae auctoritati sunt iniuriosa, sed utrum iure ea facere potuerit, quae fecit? Nullus vero afferri poterit scriptor, qui sine praeiudicatis opinionibus disputans, Basileensium factum, et arrogantiam non graviter reprehendat.

Quare non morabor in iis refellendis, quae sive Auctor defensionis declarationis Cleri Gallicani toties memoratae, de hac re habet *libro 6* operis sui, ubi fuse de Concilio Basileensi pertractat, sive Cardinalis Luzernius *part. 3 cap.21,* quo loco Cardinalis Orsii responsiones infirmare conatus est, quas vir doctissimus contra defensorem ·declarationis illius attulerat. Neque movebor iis, quae Moshemius in *Inst. Hist. Ecclesiasticae saec. 15 part. 2 cap. 2* recenset de iis quae in Basileensi Concilio evenerunt, quod *magnum, et aeternae memoriae dignissimum Concilium* appellat. Sentiunt enim facile omnes, nullam aliam rationem esse, cur tantopere Moshemio Concilium istud placeat, nisi quod in eo Pontificis auctoritas adeo inique iniuriis affecta fuerit. Idem de Febronio dico, quem Concilii Basileensis auctoritatem amplificantem eruditissimus Franc. Antonius Zaccaria *part. 2 lib. 4 cap. 3 in Antifebronio* confutavit: ad quam rem illustrandam Cardinalis Sfondratii *dissertatio 3* contra Maimburgum, et P. Roncalii adnotationes *ad 8 dissertationem* Natalis Alexandri in *Hist. Eccl.* saeculi 15 et 16 plurimum conferunt. Potterium denique prorsus praetereo, qui ut opinionibus suis inserviat, *tom. 4* operis *part. 1, l. 7* historiam istius facti penitus perturbat.

Et quoniam Febronius ex Eugenii constitutione pro Concilii Basileensis prosequutione promulgata concludit, Pontificem Concilii eiusdem decretis adhaesisse, huic capiti finem imponam illud inter cetera Eugenii testimonium ex eius epistola ad Franciscum Foscarinium Ducem Venetum afferendo, quo id omnino falsum esse aperte declaravit. « Potius » hanc apostolicam dignitatem (in» quit Eugenius), et vitam insuper » posuissemus, quam voluissemus es» se causam et initium, ut pontifica» lis dignitas, et Sedis Apostolicae » auctoritas submitteretur Concilio » contra canonicas omnes sanctiones: » quod numquam antea, neque ali» quis nostrorum praedecessorum fe» cit, neque ab illo exstitit requisi» tum. » Ea epistola apud Raynaldum videri potest ad annum 1433 num. 19. Scilicet, prout alio loco tradidimus, Eugenius IV quando Concilii Basileensis prosequutionem ratam habuit, id unum concedens, cetera quae in Concilio gesta sunt, nulla ratione probavit.

CAPUT XXXIX.

DE CONCILIO FLORENTINO SEU OECUMENICO XVI.

Ea nunc sumus pertractaturi, quae Florentini Concilii, seu Oecumenici XVI historiam respiciunt, cuius habendi praecipua ratio fuit, ut Graeca Ecclesia, quae diuturno dissidio ab Ecclesia Latina, atque ab unitatis catholicae centro erat divulsa, cum Ecclesia Latina ipsa, et cum Sede Apostolica reconciliaretur. Huius autem rei ad exitum perducendae rationes iustissimae afferebantur, quas Eugenius IV Pontifex Maximus libenter excipiens, nihil omittendum curavit, ut tantae gravitatis negotium feliciter absolveretur. Vidimus suo loco, schisma istud, primum Photii scelere saeculo IX excitatum, sed Hadriani II Pontificis tempore, et Concilii VIII generalis auctoritate compressum, deinde saeculo XI Episcopi Constantinopolitani Michaelis Cerularii opera, cum Leo IX

Pontifex Maximus esset, iterum fuisse conflatum; et sub Gregorio X in Concilio Lugdunensi II de unione restituenda decretum communi suffragio esse factum. Illud tamen certum est, schisma, his non obstantibus, non fuisse deletum. Cum ergo schismatis penitus exstinguendi spes oblata fuisse omnino videretur, in id Pontifex Maximus totus incubuit, atque ad unionem instaurandam, Concilium habendum iussit.

Prout superius significavimus, illud vel ab anno 1438 haberi coeperat Ferrariae, atque idcirco indicavimus litteras ab Eugenio IV Bononia scriptas, quibus Basilea Ferrariam Concilium transtulerat. Eo se contulerat Nicolaus Albergatus Cardinalis tituli S. Crucis, quem Legatum suum ad Synodum Eugenius destinaverat. Is vero die 8 Ianuarii in templo maiori conventum habuerat, praesentibus quinque Archiepiscopis, decem et octo Episcopis, aliisque Praelatis, in quo lectis Eugenii litteris, synodum Basilea Ferrariam esse translatam declaraverat. Hoc ipsum factum fuerat sessione prima, celebrata die 10 eiusdem mensis. Advenit vero Ferrariam die 27 Eugenius Pontifex, et die 8 Februarii habita Congregatione Cardinalium, Praelatorum, et Doctorum, modeste de Basileensibus conquestus, suam innocentiam testatus est; atque ad omnia se paratum affirmavit, quae Basileense dissidium delere possent. Factis deinde in aliis congregationibus statutis nonnullis, sive, ut vocant *advisamentis,* praesertim de ordine sedendi in synodo, die 15 Februarii celebrata est sessio secunda praesidente Eugenio, et praesentibus Episcopis 72, in qua irrita declarata sunt Basileensium seditiosa decreta, et eos qui in eo coetu perseverarent, incidisse in excommunicationem, et privationem quarumcumque dignitatum, vel beneficiorum affirmatum est.

Graeci vero hoc eodem anno in Italiam appulerunt. Describitur eorum adventus in actis Concilii. Ex iis autem colligitur, Ioannem Palaeologum Graecorum Imperatorem die 8 Februarii Venetum litus tenuisse cum fratre suo Demetrio, Iosepho Patriarcha Constantinopolitano, plurimis Antistitibus, et reliquo comitatu 700 circiter hominum, prout erat in pactis definitum. Postridie vero a Duce, et Senatu ingenti pompa, navi *Bucentauro* magnifice ornata exceptum in Urbem; et confestim Imperatorem, et Patriarcham, oratores ad summum Pontificem destinasse, qui ad Eugenium die 20 Februarii convenerunt. Pontifex etiam, audito Graecorum adventu, Cardinalem S. Crucis, et Marchionem Ferrariensem, ad eos salutandos destinavit. Die 28 Imperator cum Fratre, et plerisque ecclesiasticis, excepto Patriarcha, Ferrariam versus navigavit; quo cum pervenisset, ei occurrerunt Cardinales, et Marchio Estensis, urbis dominus, qui eum die 4 Martii, sub umbella aurea exceptum ad Pontificis palatium deduxit. Pontifex paullo procul a sede sua obviam occurrens, non est passus eundem genuflectere, sed benigne amplexatus, ac data dextera ad osculandum, ad sinistram suam sedentem humanissime alloquutus est. Triduo post, idest die 7 Martii, Patriarcha inaurato navigio vectus, et postero die a quatuor Cardinalibus, et 24 Episcopis Latinis, et Marchione Ferrariensi exceptus ad portum, medius inter duos Cardinales Diaconos equitavit, atque ad Pontificem visitandum se contulit.

Aliquot diebus elapsis, Imperator contendere coepit apud Pontificem, ut iuxta conventa, non solum Episcopi, et Antistites, sed Reges, ac Principes, per se, aut per legatos celebrandae synodo interessent. Quod etsi Pontifex difficile factu esse ostenderet propter ingruentia bella, aliaque impedimenta, nihilominus, urgente Imperatore, quatuor mensium spatio definito, nuncios, et litteras misit ad eos invitandos. Visum est interea non esse differendam synodi

celebrationem; et statuta sunt, quae sedendi ordinem respiciebant, et primus consessus Latinorum et Graecorum, ad indicendam communibus votis synodum, habitus est in Ecclesia maiori S. Georgii, cui tamen Patriarcha, eo quod esset octogenarius, et infirma valetudine laboraret, interesse non potuit. Hunc consessum alii inter sessiones recensent, et tertiam numerant, duabus praecedentibus computatis, plerique tamen consessum eundem non tam synodi sessionem, quam eius indictionem reputant.

Postquam Paschalia festa peracta fuissent, Patres Latini, ne vacuum tempus exspectandis aliis praefixum elaberetur, postularunt, ut de dogmatibus pertractaretur, quae Graecos inter et Latinos in controversiam vocabantur. Erant autem praecipua de processione Spiritus sancti ex Filio, de Purgatorio, et de primatu Romani Pontificis. Graeci etsi primo recusarent, causantes eorum, qui Basileae erant, absentiam; postea consenserunt, et electi sunt ex utraque parte duodecim, qui bis in hebdomada convenientes in templo S. Francisci, de Purgatorio, et Sanctorum beatitudine disputarunt. Dum ista Ferrariae fiebant, omnium studia eo erant conversa, ut tandem aliquando, sive Basilea, sive aliunde ad synodum invitati convenirent. Videbatur enim, id conducere multum posse ad unionem firmius constituendam.

Verum cum apparuit post temporis praescriptum intervallum, nullum Basilea, aut ex aliis locis ad Concilium advenire; non esse diutius exspectandum statutum est. Et quod Graeci ob Latinorum multitudinem, se numero suffragiorum vinci quererentur, rem disputationibus agi debere visum est; atque ex utraque parte sex ad id viri docti electi sunt. Et ex Latinis quidem Nicolaus Albergatus, et Iulianus Caesarinus Cardinales, Andreas Archiepiscopus Rhodius, sive Colossensis (ita enim ad Graeci Metropolitae differentiam Latinus dicebatur), Ludovicus Episcopus Forolivensis, et duo Monachi Theologiae Magistri. Ex Graecis Marcus Archiepiscopus Ephesinus, Isidorus Russiae, Bessarion Nicaenus Episcopus, Theodorus Xanthopulus, Michael Balsamon, Gregorius Gemistus. Die ergo 8 Octobris, convenientibus omnibus in amplum palatii sacellum, eo quod Eugenius podagra laboraret, et ad Ecclesiam venire non posset, primae sessioni una cum Graecis habitae factum initium est, in qua, cum Latini dicendi praerogativam Graecis concessissent, primus Bessarion luculentissimam habuit orationem, quae exstat in actis Concilii, rei magnitudinem, quam agebant, declarans, et ad constantiam in fidei negotio tractando omnes hortatus est, et praeter id in ea sessione nihil aliud est gestum. Sessione 2 celebrata die 11 nihil pariter actum est, nisi quod Andreas Rhodius, sive Colossensis, Bessarionem aemulatus, alteram ex parte Latinorum habuit orationem, decretumque est, eas disputationes dialectico more, brevibus argumentis habendas esse, exordientibus Graecis; quibus etiam facta copia est, ut in disputando, sive proponentium, sive respondentium partes agerent.

Hae vero disputationes sess. 3 die 14 Octobris habita coeptae sunt, eaeque protractae quatuor sessionibus sequentibus, videlicet quarta, die 15, quinta, die 16, sexta, die 20, septima die 25 eiusdem mensis Octobris celebratis. In his, et privatis aliis disputationibus inter Marcum Ephesium, et Andream Colossensem praecipue certatum est, interloquentibus aliquando aliis etiam deputatis, potissimum vero Iuliano Cardinali pro Latinis, Bessarione pro Graecis, et interdum Imperatore ipso, his se disceptationibus immiscente.

De Spiritus sancti processione etiam a Filio disputatio effecit, ut de vocis *Filioque* additione facta Symbolo Constantinopolitano ageretur,

quam additionem Marcus Ephesius, et ceteri Graeci, septem priorum Conciliorum decretis adversari contendebant, a quibus Conciliis nullam fieri posse symbolo additionem statutum esse dicebant. Verum Andreas Colossensis affirmabat, illam vere, et proprie additionem non fuisse, sed dumtaxat expositionem alterius vocis *ex Patre,* secundum Ecclesiae fidem de processione ex utroque. Esse autem interdictas proprias additiones, quae aliquid haberent praeter id, quod Ecclesia credit, non vero fidei expositiones catholicae fidei consonas, id quod ex facto ipso Concilii Constantinopolitani I apparebat, a quo in symbolum Nicaenum ad clarius asserendam Spiritus sancti divinitatem contra Macedonium, plura sunt inlata, quae Nicaeae scripta non fuerant.

De vocis *Filioque* additione facta symbolo fuse pertractavimus nos etiam harum raelectionum *tomo I, c. LXXXIV pag. 384.* Et eo quidem loco accurate demonstravimus, quam iniuste Graeci, ob hanc additionem symbolo factam conquesti sint. Atque illud etiam adnotavimus, adducta ad id probandum D. Thomae auctoritate, illam non tam additionem, quam explicationem catholici dogmatis clariorem appellari posse. Etiam illud luculenter evicimus, falsum omnino esse, a Concilio Ephesino Generali, vel ab alio quolibet vetitum fuisse, quominus symbolo adderetur aliquid, quod sit Catholicae fidei consentaneum. Itaque ad ea melius intelligenda, quae hic de disputatione ista Ferrariae habita recensemus, opportunum est, memoratum superius praelectionum nostrarum locum consulere.

Sessio octava die 1 Novembris habita est, et tum in ea, tum in quatuor aliis eiusdem mensis, nona, die 4, decima, die 8, undecima, die 11 praecipue disputarunt Bessarion, et Marcus Ephesius pro Graecis; pro Latinis vero Iulianus Cardinalis, et Ioannes Provincialis Ordinis Praedicatorum Longobardiae. Summa vero disceptationum ea fuit, quod Graeci concederent quidem fieri posse expositionem symboli, aliis, vel clarioribus verbis; minime tamen fieri posse expositiones, quae plus aliquid docerent, quam antea in symbolo prostaret, atque has additiones decreto Ephesinae Synodi Generalis adversari: Latini contra affirmarent, hanc factam a Concilio Ephesino prohibitionem intelligi solum debere de additionibus, quae fidei catholicae essent adversae, non vero de iis, quae ad necessariam aliquam, et fidei catholicae consentaneam explicationem adhibitae fuissent. Quare animadvertebant Latini, idcirco esse factum, ut in Ephesina Synodo novum Symbolum a Charisio Presbytero allatum reiiceretur; in Chalcedonensi vero laudati fuerint Leo Magnus, et Flavianus Episcopus Constantinopolitanus, quod fidei dogmata explicatius docuissent, et suis expositionibus, sive additamentis, eadem distinctius contra haereses propugnassent. Verum Iulianus Cardinalis, in duodecima sessione, id praecipue petiit, ut omissa tunc quaestione de vocis *Filioque* additione facta, cardo potius controversiae pertractaretur, videlicet, utrum Spiritus sanctus a Patre tantum, an a Patre, et Filio simul procederet; nam hac controversia composita, futurum facile affirmabat, ut de potestate vocem illam addendi controversia tota extingueretur.

Die 17 Novembris sessio decima tertia habita est. Et cum Ducis Burgundiae oratores introducti, Pontificem quidem venerati, nullam tamen Imperatori Graeco reverentiam exhibuissent; hic sessione finita, acerrime ea de re conquestus, aperte testatus est, nisi sequenti sessione debitus sibi honor adhiberetur, se cum suis a synodo esse abiturum. Quare sessione decima quarta, die 4 Decembris, rursum ingressi oratores obsequium ei, etsi non quale volebat, praestiterunt. Quod aequo animo fe-

rens Imperator disputationes non impedivit. In his Marcus Ephesius, cum acriter conquereretur, propter longas Latinorum orationes, temporis magnam partem frustra consumi, postulavit, ut in posterum ageretur per simplices affirmationes, et negationes. Sed Iulianus Cardinalis obiecta diluens, sermonem adeo protraxit, ut dies eum defecerit. Sessione decima quinta, die 18 Decembris rursus Marcus Ephesius institit, nefas esse vocem ullam Symbolo addi, cuius orationem Iulianus Cardinalis admirabili memoria in 28 capita distribuens, respondit ad singula, et tum ex philosophia, tum ex Sacra Scriptura adductis argumentis, vocem *Filioque* licite symbolo appositam esse contendit. Marcus contra orationem Iuliani in octo capita partitus, fuse loquutus est; nec Iulianus responsum ad haec distulit, atque addidit in extremo, si decem Marcus argumenta proponeret, ei se decem millia redditurum.

Postquam sessio decima quinta absoluta est, Graeci se morae diuturnioris pertaesos esse ostenderunt, et iam reditum in Graeciam se cogitare, quod viderent, nec fieri posse, ut Latini in eorum sententiam venirent, et ipsi animo defixum haberent, Latinorum sententiam non amplecti. Petebant ergo ut finis disputationibus imponeretur, et siquidem vox illa admittenda foret, non in Symbolo, sed in definitione aliqua seorsim esse apponendam. Contra urgebant Latini, ut quaestio directa de processione Spiritus sancti a Filio tractaretur. Etenim si erroris ipsi convicti fuissent in ea re, tunc vocem illam nec Symbolo, nec definitioni cuicumque apponi posse animadvertebant. Si vero Orthodoxum dogma illa vox contineret, fuisset absurdum, ut vox iamdiu recepta sine ratione amoveretur. Quamobrem adnitente Imperatore cum Patriarcha, qui ad unionem conciliandam sedulam operam impendebant, statutum fuit, ut duodecim Praesules Graeci cum totidem Latinis, de hac quaestione privatim agerent.

Verum dum ista pertractabantur, ad rem turbandam accessit pestilentia, quam Ferrariae non modo imminere, sed in eadem civitate iam invalescere compertum est. Quare Pontifex decrevit, ut Synodus Florentiam transferretur. Restiterunt primo Graeci; sed auctoritate Imperatoris, et Patriarchae postea commoti, assenserunt his conditionibus: 1 ut Pontifex mensium 8 cibaria Constantinopolim mitteret; 2 ut commeatus, ubicumque essent, ipsis hoc tempore suppeditarentur; 3 ut Florentiam, non alio, ire compellerentur; 4 ut Synodus quatuor mensium spatio finiretur, post quos Graecis abeundi potestas fieret. Est ergo ad translationem hanc indicendam postremo Ferrariae habita sessio decima sexta, quam aliqui, prout superius significavimus, alio modo numerant, quod inter sessiones non recenseant conventus, in quibus nulla sunt edita decreta.

Itaque nunc agendum est de Concilio proprie Florentiae habito, et de iis, quae ad unionem cum Ecclesia Graeca instaurandam Florentiae gesta sunt. Scilicet anno 1439 Ferraria egressi Eugenius Pontifex, Imperator, aliique, suo quisque itinere, Florentiam Februario mense pervenerunt. In itinere insidias Pontifici positas esse memoriae proditum est, sed insuetis itineribus Pontificem insidias istas declinavisse, quas num a Philippo Mediolanensium Duce, an ab Alphonso Aragoniae Rege structas esse censendum sit, non oportet hic inquirere. Sessio prima Florentiae, quae decima septima numerari debet, celebrata est die 26 Februarii, ubi post longum inter Imperatorem et Iulianum Cardinalem colloquium, vel altercationem, statutum est, ut Graeci inter se collatione habita de ineundae unionis modo, illum in proxima sessione proponerent. Sed hunc concordiae ineundae modum non invenientes, volebant

Graeci non agere privatis disputationibus. Verum haec privata disputandi ratio non placuit Pontifici: quamobrem die 2 Martii habita est sessio decima octava, in qua inter Ioannem Ordinis Praedicatorum Provincialem, ut diximus, Longobardiae, et Marcum Ephesium disputari coepit de processione Spiritus sancti. Ac primo de voce *Processio,* deinde de testimoniis SS. Epiphanii, et Basilii, quibus Ioannes asserebat, Marcus negabat, processionem ex Filio probari.

Haec eadem proximis quinque sessionibus pertractari prosequuta sunt, scilicet decima nona, die 5 Martii, vicesima die 7, vicesima prima die 10, vicesima secunda die 14, et vicesima tertia die 17 eiusdem mensis. In his actum etiam de modo processionis ab utroque per communem Patris, et Filii spirationem; item de significatione vocum *naturae, essentiae, substantiae, subsistentiae* atque *hypostasis;* an propterea quod a Patre, et Filio Spiritus sanctus procederet, duo principia, et duae causae Spiritus sancti admitti deberent, quod iure, et secundum catholicam doctrinam negabant Latini. Denique ostensum est, omnes ferme Patres Graecos dicere Spiritum sanctum ex Patre per Filium, vel ex utroque procedere, et neminem unum hoc dogma negare. Iam vero particulam *per,* idem hic valere ac particulam *ex.* Neque praetermissa est de codicibus Graecorum disputatio; quos codices ostensum est ab iisdem fuisse corruptos post schisma, minime vero a Latinis; quod praecipue demonstratum fuit, in codicibus S. Basilii in libris ad Eunomium de Spiritu sancto.

Cum disputationes istae nimis diuturnae Imperatori viderentur, atque iisdem interea ob infirmam valetudinem Patriarcha adesse non posset, Imperator convocatis apud ipsum Graecis unionem suadere coepit, atque hortari, ut a disputationibus desisterent; praecipue cum Latini, in doctrina de unico processionis principio convenirent. Itaque sessio vicesima quarta, die 21 Martii, et die 24 vicesima quinta, quibus Imperator vetuit interesse Marcum Ephesium, et Heracleensem Episcopum, quod nimis essent contentiosi, transactae sunt, quin Graeci novas disputationes moverent, sed Latinorum responsiones accurate iisdem audientibus.

Habiti sunt deinde plures conventus privati, tum Graecorum inter se, tum ipsorum cum Latinis. Quod vero Marcus Ephesius pertinaciter contenderet Latinos Schismaticos esse, nec Schismaticos solum, sed haereticos etiam ob additionem vocis *Filioque* Symbolo factam, et Graecam Ecclesiam ob potentiam dumtaxat et Latinorum numerum, eorundem damnationem distulisse, Bessarion pro Latinis strenue pugnavit, atque eandem esse Graecorum Patrum doctrinam probavit, quam Latini praedicabant.

Insuper habuit ad Graecos luculentissimam dogmaticam orationem in decem capita distributam, quae exstat in actis post sessionem 25 pro unione; in qua agens de causis schismatis ostendit, si aliqua Graecis de secessione sua a Latinis hactenus excusatio fuisset, nunc certe, Concilio Oecumenico celebrato, nullam esse posse, nisi manifeste ii probarent, Latinos a Catholica veritate aberrare; id autem nullo modo probari posse. Quod si veteres aliqui in speciem contradicere sibi viderentur, dandam esse operam, ut hi conciliarentur, non vero erroris illos insimulandos esse, et ad explicandos eos, qui obscure loquuti sunt, adhibendos qui clarius rem exposuissent. Orientales concordare cum Occidentalibus erui ex particulis *per* et *ex,* quibus usi sunt. Accedente ergo Orientalium consensu perspicue affirmantium processionem ex Patre et Filio, et ita ex Filio sicuti ex Patre, admitti hanc omnino debere, cum voces Graecorum *mitti, profluere,*

prodire, manare, oriri, non aliud quam *procedere* significent. Nihil ergo restare aliud, nisi ut concordibus animis unio iniretur. Addidit post Concilium Bessarion appendicem quandam, ubi eadem pertractavit, atque alia attulit Patrum loca, praesertim Basilii, quae ad processionis Spiritus sancti etiam a Filio veritatem probandam erant imprimis opportuna.

Alii postea habiti congressus sunt ad negotium absolvendum, atque eos habere utile visum est, cum nec Graeci omnino inter se, nec cum Latinis convenirent, ac Pontifex optaret, ambiguam, quam ii obtulerant fidei professionem, clarius ab iisdem exponi. Dum ista eveniebant, Patriarcha aegrotus Imperatori aperte significavit, licet is contradixisset, se tamen velle cum Latinis coniungi. Quare Imperator acrius pro rei conclusione agere coepit, et tandem iteratis congressibus, die 3 Iunii convenientes in aedem Patriarchae Graeci omnes in unam sententiam iverunt (excepto Marco Ephesio, qui obstinate semper processionem Spiritus sancti a Filio negavit), Spiritum sanctum procedere ex Patre et Filio per unicam spirationem, et ab unico principio. Hanc fidei professionem die 8 Eugenius deinde probavit, atque eodem tempore Pontifex postulavit, ut aliae quaestiones de Purgatorio, de Romani Pontificis primatu, de Fermentato, et Azymo, in quibus Graeci cum Latinis controversiam habebant, absolverentur.

Verum, quod bonis omnibus dolori fuit, interea accidit ut die 9 vespere, cum de more Patriarcha a coena in suum conclave reverteretur, repente extremum diem obierit. Repertum vero est apud illum scriptum eiusdem manu in haec verba digestum: « Ioseph miseratione divina Archie» piscopus Constantinopolis novae Ro» mae, et Oecumenicus Patriarcha, » quoniam ad finem vitae meae per» veni, soluturus iam commune de» bitum, Dei gratia scribo, et sub» scribo sententiam meam aperte uni» versitati meorum Filiorum. Omnia » igitur quae sentit, et quae dogma» tizat Catholica, et Apostolica Ec» clesia Domini Nostri Iesu Christi » senioris Romae, Ipse quoque sen» tio, et iis me acquiescentem do, ac » dico. Profiteor quoque Beatissimum » Patrem Patrum, ac Maximum Pon» tificem, et Vicarium D. N. I. C. » antiquae Romae Papam ad certam » omnium fidem, nec non Purgato» rium animarum. In horum quippe » fidem subscriptum est 9 mensis Iu» nii 1439 indictione secunda. »

Ex posterioribus huius scripti verbis, in quibus de Romano Pontifice Patriarcha loquitur, certe intelligitur quis fuerit Patriarchae sensus, cum se Oecumenicum in eo scripto appellavit. Scilicet cum ille ipse se Armenorum, et Georgianorum Patriarcham diceret catholicum, sine ulla arrogantia, atque ex simplici consuetudine titulum illum usurpans, non poterat in erroris suspicionem venire. Id vero ostendit valde diverso sensu Patriarcham tunc eo titulo usum esse, ac fecerant Episcopi antiquiores Constantinopolitani, quibus ob eam causam iure Pontifices Romani restiterant. Ceterum magna pompa iusta funebria Patriarchae illi persoluta sunt, quibus Cardinales etiam omnes interfuerunt.

Quaestiones reliquae, de quibus Latinos inter et Graecos erat statuendum, quaeque Purgatorii exsistentiam, et visionem Dei beatificam ante extremi iudicii diem respiciebant, non multum negotii attulerunt, cum Ferrariae iam fuissent pertractatae; nisi quod de ignis Purgatorii specie definienda Graeci controversiam proposuerint. Quod spectat vero ad Eucharistiae materiam, facile Graeci assensi sunt, sive azymum, sive fermentatum panem, sacramenti materiam validam, legitimamque esse. Sed de primatu Romani Pontificis quaestio difficilior fuit, et longius pertractata, atque illud inter cetera difficultatem attu-

lit, quod Imperator, licet consentiret, primatum generatim esse in Romano Pontifice agnoscendum, nollet tamen, ut concederetur singillatim, appellationes ad Romanam Sedem fieri ab aliis sedibus Patriarchalibus, aut Romanum Pontificem Synodos Oecumenicas celebrare posse sine Imperatore, et Patriarchis, quorum privilegia intacta in omnibus servari debere contendebat. Itaque res eo devenisse videbatur, ut unionem instauratum iri desperaretur.

Sed, Deo iuvante, Graeci paullatim in Latinorum sententiam venerunt, excepto tamen Marco Ephesiorum Episcopo, qui perpetuo unioni repugnavit. Itaque sex viri docti ex utraque parte delecti sunt, qui litteras unionis scriberent cum expressione dogmatum controversorum. Ex his autem litteris composita est definitio Fidei, nomine Pontificis Eugenii promulgata, et publice die 4 Iunii, post Sacrum solemni ritu a Pontifice celebratum, a Iuliano Cardinali primum latine, deinde a Bessarione Graece lecta, cuius initium est: « *Eugenius Episcopus servus servorum Dei* ad perpetuam rei memoriam, consentiente ad infrascripta carissimo in Christo Filio nostro Ioanne Palaeologo Romanorum Imperatore illustri, et loca tenentibus Venerabilium Fratrum nostrorum Patriarcharum, et ceteris Orientalem Ecclesiam repraesentantibus. *Laetentur caeli, et exsultet terra,* sublatus est enim de medio paries, qui Occidentalem, Orientalemque dividebat Ecclesiam, etc. » Exstat vero haec definitio in conciliorum collectionibus, et apud Turrecrematam post Concilii Florentini summam ab eo luculento commentario explicata. Huius definitionis die 21 Iulii quinque exempla conscripta Latine, et Graece, subscripta sunt a Latinis, et Graecis, ut unum eorum Latini sumerent, Graeci alterum; cetera mitterentur ad Patriarchas. Eugenius etiam postridie scripsit de hac ipsa re ad universos Christianos Principes litteras, quae exstant. Atque ita finem accepit negotium unionis, sive reconciliationis Ecclesiae Graecae cum Latina.

Atque hoc quidem unionis instauratae, et schismatis sublati decretum, publica, ac solemni tum ecclesiastica, tum civili auctoritate factum, promulgatumque est, postquam, prout vidimus, ea omnia essent pertractata, quae ad dissidium excusandum Graeci afferebant. Constat quidem in posterum Graecos in unione non perseverasse. Sed hoc Graecorum factum nulla ratione potest cum tantae auctoritatis decreto comparari, quo post solemnem tractationem, a schismate se resilire, et cum Sede Apostolica se reconciliatam esse Ecclesia Graeca professa est. Itaque etsi veteri schismati nunc quoque Graeci adhaereant, non poterit tamen ullo gravi argumento ab iisdem ostendi, decretum unionis Florentiae conditum, alio eiusdem auctoritatis decreto abrogatum fuisse.

In Actis graece scriptis habetur, quaesivisse postea a Graecis Latinos rationem aliquot rituum, quos in sancto Missae sacrificio ii servabant, item unctionis Chrismatis, quam Presbyteri facerent, unctionis mortuorum, denique diremptionis matrimonii, quibus quaestionibus dicitur satisfactum esse ab Episcopo Mytilenensi; excepta tamen illa, quae matrimonii diremptionem respiciebat, quod nimirum putarent Graeci dirimi fas esse matrimonium adulterii causa, et aliud deinde matrimonium iniri; Latini vero secundum Evangelicam, et Apostolicam doctrinam solum concederent, circa torum, et cohabitationem fieri separationem posse, minime vero vinculum matrimonii propter adulterii causam posse dissolvi. Sed de hoc, aliisque, Petrus Arcudius in libro de concordia, et alii passim consulendi sunt, qui de hoc gravi negotio ex instituto egerunt.

Cum haec gesta Florentiae fuissent, Imperator, et Episcopi Graeci

in patriam remearunt. Atque omnes pervenerunt Constantinopolim incolumes mense Februario anno 1440, exceptis Iosepho Patriarcha, et Metropolita Sardiensium, qui antea decesserant. Bessarion praeterea, qui ab Imperatore nominatus Patriarcha, propter rerum perturbationem, et scandala, redire noluit, ab Eugenio IV Cardinalis factus, Romae moratus est. Patriarcha autem constitutus est Metrophanes II Metropolita Cyzicenus, qui Florentino Concilio interfuerat. Praeter Bessarionem vero, alios etiam doctos Graecos viros magno litterarum bono in Italia permansisse constat.

Quid vero Constantinopoli statim post Synodum Florentinam absolutam acciderit, non erit inopportunum hic breviter significare. Itaque Metrophanes II quem mox commemoravimus, die 4 Maii anno 1440 Patriarcha electus fuerat. Verum postridie, quo die festum Ascensionis Domini celebrabatur, populus et clerus a Marco Ephesio excitatus, noluit cum eodem in sacris mysteriis communicare, ob propugnatam ab illo cum Latinis unionem. Metrophanes quidem a sacris ministris derelictus, non potuit eo die sacra solemnia peragere; sed hac insolentia et iniuria perterritus non est. Immo vero schismaticorum conatus comprimendos curavit, eiectis praesertim eorum pluribus a sedibus Episcopalibus, quas obtinebant, aliisque eorundem loco suffectis, in dioecesibus etiam, quae Patriarchatui Constantinopolitano non suberant. Quare cum anno 1443 anathema in eundem pronuntiassent Patriarchae reliqui, qui ceteroquin Concilio Florentino per deputatos procuratores suos subscripserant, maximo dolore affectus, quod Imperator illum non tueretur, neque ipse posset schismaticos coercere, gravi morbo perculsus eodem anno mortuus est.

Eo res erat adducta, ut ad evitandam vexationem neque facile posset inveniri, qui Patriarchalem dignitatem susciperet. Itaque Theophani II successor datus est non ante mensem Iulium anni 1446 cum tres annos Patriarchatus vacavisset. Is autem fuit Gregorius IV Melissenus dictus ex patriae suae in Calabria nomine, et *Mamma* appellatus. Fuerat Gregorius antea Protosyncellus, et Magnus Poenitentiarius. Ob suum erga synodum Florentinam, et unionem cum Latinis studium, multa perpessus, sedem Constantinopolitanam anno 1452 dereliquit, et Romam confugiens, ibi mortuus est an. 1459, postquam pro Concilio Florentino, cui interfuerat, aliqua scripta edidisset sub Gennadii nomine, id quod effecit, ut cum Gennadio eius successore aliquando confunderetur.

Sed hic Gennadius a Gregorio IV prorsus distinguendus, Georgius Scholarius, antequam Monachus fieret, appellabatur, et Gregorio IV an. 1453 successit, et Patriarcha electus est, postquam Turcae Constantinopolim cepissent, atque a Mohammede II ea ipsa pompa ad dignitatem illam admissus, qua Imperatores Graeci solebant Patriarchis investituram dare. Interfuerat adhuc Laicus Concilio Florentino, atque in Graeciam reversus eam synodum probaverat. Sed deinde a Marco Ephesio in adversariam partem perductus, acerrimus unionis impugnator evasit.

Eugenius IV Pontifex, ubi audivit quae Constantinopoli eveniebant, doctos quosdam viros eo misit, ut unionem tuerentur, inter quos fuit Cardinalis Ioannes Franciscus Condulmerius Eugenii Fratris Filius, qui secum attulit Episcopum Coronensem, egregium Theologum. Inter hunc vero, et Marcum Ephesium, eum impellente Imperatore, facta fuit publica concertatio, in qua Ephesius superatus, et obmutescere coactus, moerore intra paucos dies contabuit. Haec S. Antoninus tradit, sed de his quoque, et Graecorum molitionibus contra Latinos fuse synodi Florentinae defensores agunt, hoc est, praeter Bessarionem, Iosephus

Methonensis Episcopus, Gregorius Protosyncellus, seu Gennadius, qui praecipue tantam fuisse Marci Ephesii superbiam tradunt, ut licet morbo comitiali laboraret, voluerit ad Synodum venire, ratus Latinos cessuros, et copias adversus Turcas, eloquentia sua permotos, submissuros. Sed eum postea Latinorum doctrina victum, ad fraudes confugisse, et Graecos codices corrupisse; ita vero manifeste superatum a Latinis, ut Episcoporum vocibus, et pedum strepitu eloqui, et audiri impeditus sit, et tunc cessasse disputare simulato morbo. De misera etiam eius morte loquuntur, quam cum Arii morte comparant. Denique addunt de Latinis, Eugenium cum Ferraria abeundum esset, petiisse a Florentinis quadraginta numûm aureorum millia, oppignorata etiam mitra sua, cum aliunde non haberet quomodo Graecis alimenta subministraret; non solum vero ad alimenta Graecis datam esse pecuniam, sed ad indumenta quoque, atque etiam vasa argentea, quibus hi locupletati, in patriam reversi sunt.

Haec, aliaque huiusmodi, quae possent commemorari, perspicuum continent argumentum ad eos falsitatis revincendos, qui malevole cum Graecis a Latinis actum esse affirmarunt, et Graecos taedio, atque egestate devictos, fecisse id, quod Florentiae fecerunt, scilicet in unione ineunda morem illos gessisse Latinis. Profecto quae mox significavimus, ostendunt num malevolos se Latini erga Graecos exhibuerint. Totius vero Concilii historia luculenter evincit, Graecos ad unionem instaurandam, argumentorum gravitate in disputando perductos esse, non autem ad morem Latinis gerendum eos in unionem consensisse.

Continent etiam acta Graeca, dum adhuc Imperator Florentiae esset, advenisse Apocrisiarios sive Legatos Patriarchae Armenorum, ipsos quoque unionem postulantes, quos Imperator iam discessurus Pontifici Eugenio commendavit. Discessit autem Imperator circa mensis Iulii finem postquam obtinuerat ab Eugenio iis etiam plura quam conventum fuisset. Iam vero Pontifex elegit de omni Concilio viros iuris divini et humani peritissimos, qui de rebus fidei cum Armenis agerent. Post accuratissimam rerum discussionem, consentientibus ipsis oratoribus, visum est, brevi quodam compendio orthodoxae fidei veritatem, quam Romana profitetur Ecclesia ipsis tradere; traditi sunt autem Armenis articuli aliqui, qui magis visi sunt necessarii ad eorum informationem. Primo scilicet symbolum Constantinopolitanum cum additione *Filioque;* deinde definitio Chalcedonensis de duabus naturis in una Christi Persona; tertio definitio synodi sextae de duabus in Christo voluntatibus, et operationibus; quarto demonstratum est Chalcedonensem synodum praeter tres priores Synodos esse ab eis recipiendam; quinto septem omnium sacramentorum doctrina tradita, et quae eorundem materiam, ac formam respiciunt; sexto Symbolum, quod dicitur Sancti Athanasii; septimo Decretum unionis cum Graecis; postremo Armenis dies certi assignati sunt celebrandorum festorum.

Haec omnia, quae nunc recensuimus, Armenos acceptasse, et professos praeterea esse, se quidquid teneret S. Sedes Apostolica, et Romana Ecclesia, tenere velle, et quidquid damnaret reprobare, unionis decreto continetur. Hoc decretum promulgatum dicitur 10 Cal. Decembris « in » publica sessione synodali, solemni» ter in Ecclesia maiori celebrata. » In actis Latinis ab Horatio Iustinianio collectis, post unionem Armenorum subiiciuntur litterae ad Eugenium IV Pontificem, Ioannis Iacobitarum Patriarchae ex Vaticano codice depromptae, quibus petit ipse quoque unionem. Die ergo 31 Augusti, hae litterae per Andream Abbatem exhibitae sunt Eugenio coram Cardinalibus, et Doctoribus « sacrum

» Concilium repraesentantibus,» prout eo loco dicitur. Datum vero est ipsis quoque Iacobitis decretum unionis, cui simul additum est decretum unionis Graecorum, et Armenorum *Florentiae in publica sessione synodali solemniter in Ecclesia S. Mariae Novellae anno 1441 pridie Nonas Februarii.*

Hoc autem loco non possumus celeberrimam quaestionem omittere, quae datum ad Armenos, atque ad Iacobitas decretum respicit. Etenim quaeri hoc loco iure potest, qua ratione dici possit illud datum in synodali sessione, et an vere conciliare censendum sit, ac Florentinae synodo tribuendum. Haec vero quaestio celebris est non modo apud historicos, sed apud theologos etiam cum de materia sacramentorum, et praesertim sacrae Confirmationis agunt. Negant conciliare esse decretum Sirmondus, Herminierius, Habertius, Vitassius, atque ex Historicis praecipue Natalis Alexander *diss. 10 in saec. XIV et XV art. 3.* Hos scriptores etiam alii vetustiores in hac sententia praecesserunt. Est vero animadvertendum, Scriptores istos, et Natalem Alexandrum praesertim, non negare Concilium aliquod mansisse Florentiae post Graecorum discessum, quod eodem nomine, ut antea, usurparetur, sed non idem censendum esse concilium auctoritate, prout ipse affirmat.

Sunt vero significandae rationes praecipuae, quibus ista sententia innititur. Hae autem ita perstringuntur. Videlicet, prima ratio est, quod credibile non videatur, tot articulos de materia, et forma sacramentorum, in quibus Graeci, et Orientales non conveniebant cum Latinis, tunc fuisse definitos, cum Graeci discesserant, et quid Florentiae fieret ignorabant. Accedit, hoc factum esse videri, nulla speciali discussione praemissa, adhibitis Theologis, et Episcopis, licet Pontifex in decreto affirmet esse habitas plures disputationes, colloquutiones, et tractatus de his rebus cum ipsis oratoribus, qui unionem petebant. Secunda ratio est, quod aliqui Doctores scholastici, qui Florentinum Concilium subsequuti sunt, agendi ratione sua visi sint existimasse, illud decretum conciliare non esse. Huius autem agendi rationis adhibitae a scholasticis nonnullis Theologis, qui post Florentinam synodum floruerunt, argumenta proferuntur ex eo, quod sententias illi exposuerint, quae non sunt memorato decreto consentaneae: id quod non facturos fuisse illos animadvertitur, si decretum, de quo sermo est, Concilii ipsius Florentini auctoritate praeditum esse iudicavissent.

Verum inter Concilii Florentini ipsius decreta etiam hoc recensendum esse graves rationes confirmant. Etenim decretum illud non modo dicitur, in publica sessione synodali datum, neque solum Concilii mentio in eodem pluries habetur; sed etiam, quod gravius est, *Sacro Florentino Concilio approbante,* traditum dicitur. Praeterea ex Concilii Tridentini actis, quae in Arce S. Angeli servabantur, eadem sententia propugnari iuri potest. Etenim in iis actis continetur: « Die 26 Februarii anno 1547 cum Episcopus Clodiensis, » in congregatione generali excitasset difficultatem de Bulla unionis » Iacobitarum, quasi ea non pertineret ad Concilium Florentinum, et » probaret hoc ipsum ex data Bullae » anni 1441, cum Concilium terminatum sit an. 1439, quo anno consignata est Bulla unionis Graecorum; Cardinalis A Monte (Concilii » Praeses) dixit *hallucinari eos, qui* » *putant finem Concilii Florentini* » *fuisse unionem Graecorum, cum* » *longe post, post tres scilicet fere* » *annos perduraverit, usque, videlicet, ad annum Domini 1442,* » *quo 6 Cal. Maii celebrata sessione,* » *Romam translatum est;* patere id » ex diversis constitutionibus medio » illo tempore editis, quae in actis » Concilii habentur, et adnotantur in » summario Concilii Basileensis, per

» Augustinum Patricium Canonicum » Senensem. » Additur etiam, cum die 23 Martii eandem difficultatem proposuisset Episcopus Castellimaris, eadem de ista re Cardinalem S. Crucis respondisse.

Haec eadem narrat Cardinalis Pallavicinius lib. 6 cap. 11 num. 12. Etenim Pallavicinius ex hoc ipso responso, quod certissime Episcopo Clodiensi a Cardinali Legato datum esse in Concilio Tridentino refert; Petrum Suavium Polanum, seu Paullum Sarpium Venetum, vel ignorantiae, vel malitiae reprehendendum esse concludit, qui de hac ipsa re agens, responsum memoratum silentio praeterierat. Atque animadvertit simul, opportunam fuisse editionem, tempore suo factam ab Horatio Iustiniano Actorum Concilii Florentini, quae acta veram ostendunt Cardinalis Legati responsionem, de qua loquimur; et evincere quoque Legati ipsius eruditionem, qui adeo gravem, et certam responsionem Episcopo Clodiensi dederat tempore, quo horum factorum notitia obscura esse debuisse videbatur.

Hoc idem habetur apud Spondanum ad annum 1439 num. 18, Raynaldum ad eundem annum, aliosque Historicos. Arcudius vero lib. 6 cap. 5 *de concordia Ecclesiae Orientalis, et Occidentalis*, refert Cardinalem Iulium Antonium Sanctorium S. Severinae appellari solitum, in familiari sermone sententiam erroris reprehendisse, quae continet, decretum, de quo loquimur, Eugenio Pontifici tantum, sed non Concilio ipsi Florentino esse tribuendum. Quamvis enim Graeci in toto illo Concilio fuerint pars Concilii, illisque non praesentibus, eius aliqua pars defuerit; tamen quia ipsis consentientibus, unio Armenorum consequuta est; Graecis enim placebat, Armenos a Latinis edoceri, ut intelligere licet ex colloquio illorum cum Imperatore; et Concilium censetur unum, et integrum ex continuatione, quando praesertim caput, quod est Summus Pontifex, cum quibusdam nobilissimis membris perseverat, negari non posse sequitur, Concilium etiam post Graecorum discessum perdurasse.

His argumentis illud etiam addendum mihi videtur, quod gravissimae est auctoritatis, quodque ex Benedicti XIV Constitutione proficiscitur, edita die 26 Iulii anno 1755, quaeque incipit *Allatae sunt*, et continetur *t. 4* Bullarii eius *p. 286 et seqq.* Nam eiusdem Constitutionis §. 5 dum Pontifex sapientissimus unionem Graecorum, Armenorum, et Iacobitarum sub Eugenio IV factam commemorat, omnium harum gentium unionem in Concilio Florentino factam affirmat, et quo modo Graecorum unionem Concilio Florentino tribuit, eodem modo Armenorum, et Iacobitarum illi Concilio adscribit unionem. « In Concilio » Florentino, inquit, sub Eugenio IV » ad quod Ioannes Palaeologus, et » Ioseph Patriarcha Constantinopolis » cum ceteris Orientalibus Episcopis » convenerant, unio statuta fuit, et » uniuscuiusque subscriptionibus ac» ceptata; eodemque in Concilio Ar» menorum, et Iacobitarum Ecclesiae » ad obedientiam Sedis Apostolicae » redierunt. » Haec vero Pontificis verba demonstrant eum existimavisse, decretum de Armenorum et Iacobitarum unione concilio tribui debere.

Haec satis per se esse debere videntur ad ostendendum contrariam sententiam probari non posse. Nam si, non obstante Graecorum discessu, Concilium Florentinum vere perdurabat adhuc quando decreta, de quibus agimus, condita sunt, manifestum est, ea non Eugenio Pontifici tantum, sed Concilio etiam Florentino tribui debere. Sed facile est etiam iis animadversionibus respondere, quas ad contrariam istam sententiam probandam afferri solere superius diximus.

Etenim cum ex tota facti istius historia constet, praeter illa, quae ad fidem catholicam, atque ad essentialia sacramentorum pertinent, in quibus Armeni, et Graeci catholici necessario debent convenire, reliqua

de quibus in decretis istis agitur, proprie pro Armenis et Iacobitis esse statuta, quid mirum est, hoc esse factum etiam postquam Graeci discessissent? Atque hoc multo magis valet, quia Graecis erat exploratissimum, probatos eorundem ritus, atque consuetudines ab erroribus alienas, Eugenium IV ac Latinos nulla ratione voluisse immutare. In ipso praeterea Eugenii decreto ad Armenos statuebatur, exemplum decreti unionis cum Graecis initae, Armenis esse tradendum, id quod ostendebat Armenorum unionis tractatum, ac decretum, a tractatu cum Graecis habito esse distinctum.

Certum est autem decretum ad Armenos et Iacobitas, post accuratam rerum pertractationem, atque investigationem diligenter institutam, fuisse conditum. Nam in decreto continetur, « multis adhibitis disputationibus, colloquutionibus, et tractatibus; postque non mediocrem testimoniorum inspectionem, quae ex sanctis Ecclesiae Patribus, et Doctoribus deducta sunt, et earum, de quibus agebatur, rerum discussionem, » decretum ipsum, consentientibus Armenorum Legatis, scriptum esse. In publica vero totius orbis terrarum luce, haec in decreto illo affirmari potuisse, quin permagna ista inquisitio ante fuisset instituta, est prorsus absurdum. Quare dubium esse non potest, ea quae in decreto statuta sunt, post accuratissimam rerum omnium, quae negotium respicerent, pertractationem sancita esse.

Denique quod dicitur, temporibus quoque Concilio Florentino posterioribus Scholasticos Theologos nonnullos sententias tradidisse decreto isti minime consentaneas; id non evincit, decretum, de quo loquimur, Eugenio IV tantum, non autem Concilio Florentino tribui oportere. Est enim omnibus notus decreti contextus, ut sciant omnes, alia ad fidei doctrinam, atque ad sacramentorum essentiam spectantia in eodem contineri, a quibus nemini liceat discrepare, alia vero in illo decreto esse, quae non sunt eiusmodi, quaeque tradita Armenis fuerunt, ut iisdem explicaretur, ac persuaderetur praecipue in sacramentorum administratione, Romanae Ecclesiae praxis, et gravissima consuetudo. Quid ergo mirum, non de iis quae fidem, aut sacramentorum essentialia respiciunt, sed de reliquis Theologos illos, salva decreti auctoritate, speculative sententiam aliquam exposuisse, quae decreto non esset consentanea? Concludamus ergo necesse est, animadversiones, vel argumenta, quae afferri solent, ut decretum illud Pontifici tantum, non etiam Concilio tribuendum esse evincatur, id, quod assumitur, non efficere, et argumenta, quae decretum conciliare omnino esse confirmant, positivam habere, et multo graviorem auctoritatem.

Vix illud addendum esse arbitror, quod spectat ad ostendendum, Concilium Florentinum vere Oecumenicum fuisse. Nihil enim esse posse censeo adeo exploratum, quam vere Concilium illud Oecumenicum haberi debere. Etenim nisi praeiudicatis opinionibus potius, quam rei ipsius naturae insistendum esse dicatur, perspicuum omnibus erit, Florentinum Concilium vere Oecumenicum fuisse, quod Pontifex Maximus Eugenius IV indixit, cui per se ipsum perpetuo praefuit, quod Eugenius ipse, eiusque Successores, et Ecclesia universa tamquam verum, legitimumque Concilium Oecumenicum semper venerata est. Praeter ista vero ad propugnandam Concilii cuiuslibet Oecumenici auctoritatem nihil potest gravius afferri. Quare indubiam esse concludamus oportet Florentini Concilii auctoritatem illam, quae Concilii cuiuscumque vere certeque Generalis propria est.

Haec autem quae pertinent ad demonstrandum vere Oecumenicum Concilium Florentinum fuisse, possunt inter cetera fuse videri in Natalis Alexandri *dissert. 10 in saec. 15 et 16*

art. 1, quo loco refellit etiam ea, quae contra Concilii istius auctoritatem praesertim a Marco Ephesio Archiepiscopo unionis hoste infensissimo allata sunt.

Nam argumentum ex Basileensium oppositione desumptum, quod tanto studio Natalis Alexander dissolvendum curavit, ut ostenderet, non obstante illa oppositione, Concilium Basilea Ferrariam, ac Florentiam legitime translatum fuisse; argumentum, inquam, illud, non video cur tantae gravitatis existimari possit. Etenim si Basileenses ad probandum, se ius habere impediendi quominus Eugenius IV Ferrariam Concilium transferret, decretis Concilii Constantiensis oppositionem suam fulciri posse contendebant; id erat certe nullius roboris, cum ostenderimus, Constantiensia decreta de eo tempore, et de Papa certo intelligi non debere. Si vero impedimentum a se oppositum Basileenses fulciebant ea ratione ducti, quod Eugenius IV Concilii suspensionem sessione 16 revocasset, et ab initio in posterum legitime illud prosequutum esse declaravisset; id etiam non poterat oppositioni robur afferre, cum manifestum sit Eugenii IV constitutionem de Concilii continuatione, nullam decretorum, aut rerum a Basileensibus gestarum confirmationem attulisse, sed effecisse tantum, ut Concilium, quod ob decretam suspensionem legitime perdurare, ac prosequi non potuerat, ea suspensione sublata, posset legitime perseverare.

Erat praeterea in promptu gravissima causa, quamobrem ad Ecclesiae bonum procurandum Pontifex Basilea posset Concilium transferre; erat notissimum in Pontificis Maximi auctoritate esse positum, ut legitima quoque conciliorum decreta moderetur, atque ad Ecclesiae utilitatem in iisdem dispenset: apparebat denique Basileensium conatus iniustos esse, eorumque agendi rationem iniuriosam Pontificiae potestati, et vel ab eo temporo ad schisma renovandum dispositam, non posse impedire quae Ecclesiae causa Pontifex Maximus requirebat.

In memorata superius dissertatione Natalis Alexander, prout significavimus, ea etiam refellenda curavit, quae Marcus Ephesius ad vituperandam Florentinam Synodum, atque ad unionem Latinos inter et Graecos in ea initam evertendam adduxerat. Videlicet Florentia per fraudem rem totam absolutam esse, Unionis decretum partim potentiae, ac minis Latinorum, partim praemiis ab iisdem tributis, taedio, quo Graeci afficiebantur, egestati, in qua versabantur, tribui debere; veteres denique controversias de pluribus doctrinae capitibus, non argumentis, et persuasione, sed assentatione, aliisque artibus fuisse absolutas.

Verum legentibus ipsam solam Concilii Florentini historiae summam, quam tradidimus, et multo magis consulentibus acta Concilii universa, ab Harduino, Labbeo, Mansio, Iustiniano conscripta, apparet statim haec omnia a Marco Ephesio ob acerrimum illud odium fuisse pronuntiata per calumniam, quo adversus Latinos, et unionem initam manifeste flagrabat. De facto praeterea constat non fraudes, non minas, non vim adhibitam, sed palam Florentiae, atque in pacifica agendi libertate, rem totam cum Graecis gestam esse. Eorundem commoditati a Pontifice fuisse impense consultum. Benevole eos esse pertractatos; munificis etiam donis post unionem initam, et cum essent in patriam reversuri eos fuisse cumulatos, minime vero id factum esse ut a repugnando desisterent. De controversiis denique doctrinae capita nonnulla respicientibus, erudite, et graviter, et modo ad persuadendum opportuno, in Concilio fuisse disputatum; neque assentatione, aliisque artibus, sed argumentorum copia, et pondere Graecos permotos esse, ut in iisdem doctrinae capitibus, cum Ecclesia Latina convenirent.

Postquam ea breviter refutavimus,

quae a Marco Ephesio praesertim excogitata sunt ad Florentinae Synodi auctoritatem extenuandam, non est hic penitus omittendum quod Graeci unionis inimici opposuerunt argumentum ex cuiusdam Concilii, quod Constantinopoli anno 1450 habitum esse dicunt, celebratione desumptum, in quo Concilio, unionis decretum Florentiae conditum, fuisse abrogatum contendunt.

Sed primo loco potest, ac debet de hoc argumento animadverti, etiamsi concedi vellet, illud Concilium anno 1450 Constantinopoli esse habitum, id tamen minime efficere posse Concilium Florentinum vere Oecumenicum non fuisse. Hoc enim aliud non probaret, nisi Graecos schismaticos unionis inimicos, atque ad eam evertendam acriter inflammatos, in schismaticam synodum convenientes, fecisse id, quod antea sine Concilii forma facere tanta insolentia consueverant. Numquam vero hoc Graecorum Schismaticorum factum ostendere poterit, Concilium Florentiae celebratum non iis vere qualitatibus fuisse praeditum, quibus indubitata Oecumenica concilia praedita esse debent; et numquam id posset evincere, decretum Florentiae de instauranda unione promulgatum, publica universae Ecclesiae auctoritate promulgatum non esse.

Verum, his omissis, certum est, istud Concilium quod a Graecis Schismaticis anno 1450 in templo S. Sophiae Constantinopoli habitum dicitur, commentitium existimandum esse. Praeter ea, quae Natalis Alexander inter ceteros in memorata superius dissertatione de ista re habet, consuli possunt Leo Allatius *De consensione utriusque Ecclesiae col. 1381,* et Le-Quienius *in Oriente Christiano tom. 1 col. 311,* quibus locis de ista commentitia synodo in templo S. Sophiae Constantinopoli anno 1450 habita pertractarunt. Iuvat autem ad concinnam, sed eruditam huius rei notitiam afferendam Le-Quienii locum recitare.

Hanc Synodum animadvertit Le-Quienius dici habitam «intervallo unius anni cum dimidio a finita Synodo » Florentina post obitum usque Ioannis Imperatoris sub eius filio Constantino; illi porro Synodo interfuisse tres Patriarchas Orientis, » Alexandrinum, Antiochenum, et » Hierosolymitanum: vocatum tertio » per Oeconomum Michaelem, et Magnum Rhetorem Theodorum, Patriarcham Gregorium, qui Oeconomo, et Rhetori dixerit, se rata habere omnia, quae in Concilio in Italia habito gesta erant, quippe quod » aliis Oecumenicis Conciliis ante illud celebratis nihil discordaret. » Quamobrem ab illa Synodo statutum fuisse pellendum Gregorium, » eique substituendum Athanasium, » qui proinde a tribus Metropolitis » Macario Nicomediensi, Neophyto Nicaeno, et Metrophane Cyziceno sit » ordinatus. Tum vero a fratre Leonardo Chiensi Dominicano, et Theodoro Magnae Ecclesiae Rhetore disceptari coeptum de processione » Spiritus sancti; Leonardum autem » victum ipso primo congressu fuisse. » Alia omitto huius Synodi, quae » proposito meo extranea sunt.

» Hoc unum dicere interest, eam » a Graeculo quopiam confictam fuisse. Tot enim apertissimis mendaciis illius acta scatent, ut nulla » ratione fides illis haberi queat. » Enimvero, anno altero a celebrata » synodo Florentina, Constantinopolitana Sedes omnino vacabat, immo » tres annos fere integros pastore » caruit post obitum Metrophanis, » qui tres annos, ac menses tres Patriarcha fuerat; quo fit ut Gregorius nonnisi sexto anno transacto » Metrophani suffectus fuerit. Praeterea Ioannes Palaeologus Imperator non post annum cum dimidio, » ex quo Graeci e Florentina Synodo » redierunt, supremum diem obiit, » hoc est anno 1440 vel 1441, sed » nono prorsus completo, Christi 1449.

» Ad haec in illis actis Athanasius, ut praedictum est, ordinatus

» legitur a Macario Nicomediensi, » Neophyto Nicaeno, et Metrophane » Cyziceno, nulla mentione facta An- » tonii Heracleensis, ad quem prae » aliis ea ordinatio spectabat, qui » tamen inter Synodi Praesules ibi- » dem censetur, subscripsisseque tum » suo nomine, tum *Episcopi quoque* » *Caesareensis.* Decretum insuper ex- » stat, de quo superius diximus, » trium Patriarcharum Orientis, Ar- » senio Caesareensi instigatore latum » anno 1443 adversus Metrophanem » Constantinopolitanum, non adver- » sus Gregorium. Atqui in isto de- » creto anni 1443 Philotheus Ale- » xandrinus, Dorotheus Antiochenus, » et Ioachim Hierosolymitanus no- » minantur, quemadmodum etiam in » Synodi Florentinae gestis. Actis » vero huius spuriae Synodi subscri- » bit *Theophanes Deo curante Pa-* » *triarcha Hierosolymorum.* Plura » non addo, quae congessit Allatius, » quibus magis magisque synodi hu- » ius vanitas, falsitasque arguitur. » Monere satis sit, neminem alium » scriptorem illius aevi, Graecum, » alteriusque generis, *Athanasii il-* » *lius* Patriarchae meminisse, uti » nec illius synodi, qua creatus fer- » tur. »

Ad extenuandam Concilii Florentini auctoritatem, nihil etiam illud valet, atque aperte simul iniuriosum est, quod Moshemius *in Inst. H. Eccl. saec. 15 parte 2 cap. 3 n. 15* ait, « pacem hanc cum Latinis variis ar- » tibus expressam stabilitate caruis- » se; et Graecos Constantinopolim re- » versos civibus suis fraudulenter o- » mnia Florentiae gesta esse, renun- » tiasse, atque ad arma rediisse. » Primum enim ipsa Moshemii verba continent Graecorum calumniae significationem. Nam si post reversos in patriam Graecos, ad arma reditum est, eo quod Florentia reduces ii affirmarent inter populares suos, omnia ibi fraudulenter gesta esse, quod aperte erat calumniosum, est etiam id perspicuo argumento, pacem stabilitate caruisse, non quod variis artibus fuisset expressa, sed quod dolo malo falsa relata sint, et falsa rerum narratione ab unionis inimicis excitati fuerint Graeci ad schisma renovandum. Praeterea cum de Concilii Florentini auctoritate disputamus, atque illud oecumenicum fuisse contendimus, argumenta ad id probandum, ex Concilii ipsius Florentiae celebrati natura depromimus; illud Florentiae habitum, absolutumque esse propugnamus; ita ut posterius Graecorum factum ad Concilii auctoritatem infirmandam valere non possit.

Neque mirum videri debet, sive Moshemium, sive alios quoslibet ex Protestantium genere scriptores, Concilii Florentini auctoritatem extenuare conatos esse, atque etiam illud sprevisse. Etenim si quae in eodem Concilio decreta sunt, tantisper considerentur, continuo intelligetur, fere universam, et per singula capita factam ibi esse illorum errorum solemnem condemnationem, quos Novatores brevi post tempore erant praedicaturi. Itaque quid mirum esse potest, huius generis scriptores de illius Concilii auctoritate detraxisse, in quo, veluti in antecessum, facta continetur proscriptio, et refutatio illarum opinionum, quas contra Ecclesiae doctrinam erant inducturi?

Atque in ea re videtur mihi non inopportunum animadvertere, etiam tunc apparuisse quam sapienter Ecclesiae suae Christus prospiciat. Etenim dogmata, quae in Concilio Florentino sunt definita, in constanti Ecclesiae Catholicae doctrina, ac fide perpetuo praedicata continebantur. Negari tamen non potest, in Concilio Florentino accidisse, ut in praeclara totius Ecclesiae concordia, in summa Latinorum, et Graecorum Antistitum frequentia, communi Latinae, et Graecae Ecclesiae suffragio, ac plausu, dogmata illa fere omnia solemni decreto confirmarentur, quae Lutherus non multo post, et Calvinus, ac Novatores post illos inducti, erant impugnaturi, et veluti si a vera Chri-

sti doctrina aliena essent, imminebant aspernaturi.

Etenim in unionis decreto, seu fidei definitione Florentiae condita, et promulgata affirmatum est, Romanum Pontificem in universam Ecclesiam habere primatum, ipsum Christi Vicarium, totius Ecclesiae caput, Divi Petri Successorem exsistere, omnium Christianorum Patrem et Doctorem esse, eidemque in D. Petro, pascendi, regendi, gubernandi universalem Ecclesiam a Christo Domino plenam potestatem traditam esse. Praesentiae realis Corporis et Sanguinis Christi in Eucharistico sacramento fides asserta, reliquorum sacramentorum Ecclesiae doctrina confirmata, Purgatorii fides, Sacrosancti Missae Sacrificii virtus, animarum in Purgatorio degentium fidelium suffragiis iuvandarum fides exposita est. Haec vero magnam partem exhibent eorum dogmatum, quae Lutherus, Calvinus, ac Novatores post illos invecti impugnarunt. In eo igitur frequentissimo totius Ecclesiae conventu, Novatorum errores magno numero, solemni decreto sunt in antecessum proscripti, ac vere totius Ecclesiae doctrinam a Christo traditam hanc esse demonstratum est, quam illi respuendam esse tanta audacia deinde contenderunt.

Sed antequam de iis scribendi finem faciam, quae demonstrant, quam falsa, et iniusta sint quae ad extenuandam Concilii Florentini auctoritatem excogitata fuerunt, arbitror non esse incongruum nonnulla adiungere ut Potterio respondeam, qui in Opere toties memorato *de Spiritu Ecclesiae ex Conciliorum, et Pontificum historia demonstrato tom. 4 lib. 7 pag. 122* de Concilio Florentino loquens haec animadvertit.

Itaque eo loco Potterius plura habet, quae ostendunt eius animum Eugenio IV et Concilio Florentino adversum, quaeque declarant eiusdem propositum animi fuisse, ea omnia improbandi, quae sive a Pontifice, sive a Concilio illo peracta sunt. Verum ad demonstrandum, in isto etiam rerum capite, quae fides scriptori, de quo loquimur, haberi possit, in duobus tantummodo, quae Potterius citato loco animadvertit, breviter immorabor.

In Concilio Florentino de voce *Filioque* symbolo Constantinopolitano iuste addita actum esse, et Graecos huic additioni assentiri debuisse Potterius commemorat, ac de ea re pertractationem habitam irridet. Verum eodem loco subdit statim exstare hactenus quandam epistolam anno 879 a Ioanne VIII Pontifice ad Photium scriptam, in qua Pontifex haec Photio significaverit: « quod » non solum hoc non dicimus (scilicet » vocem *Filioque* in symbolo reci- » tando) sed etiam, quod eos, qui » principio haec dicere sua insania » ausi sunt, quasi transgressores di- » vini verbi condemnamus, sicut » Theologiae Christi Domini everso- » res, et sanctorum Pontificum, et » reliquorum sanctorum Patrum, » qui synodice convenientes, san- » ctum Symbolum nobis tradiderunt, » et una cum Iuda illos collocamus.» Facile est intelligere, cur epistolae istius, veluti a Ioanne VIII scriptae mentionem Potterius fecerit. Videlicet, ut sive Ioannem errare ostendat vocem *Filioque* reiiciendo, sive Concilium Florentinum, et Eugenium IV erravisse, qui a Filio etiam Spiritum sanctum procedere, et vocem *Filioque* ad id significandum, in symbolo recitari debere docuerit.

Verum manifesta est simul Potterii calliditas. Non dissimulat ille quidem de hac epistola responderi solere, epistolam confictam esse, et dolo malo sive a Photio, sive verius ab alio Graeco impostore, atque in doctrina de Spiritus sancti processione a fide catholica prorsus alieno, fuisse excogitatam. Sed una simul Potterius, utrum haec responsio gravis, et iure data censenda sit, dubium esse affirmat. Atque in hoc fallaciam, et calliditatem suam aperte demonstrat. Est enim positum extra

controversiam, hanc epistolam confictam esse, et a Photianarum partium sectatore aliquo Ioanni VIII iniuria adscriptam fuisse. Legi potest inter ceteros Baronius ad annum 879 *num. 54 et seqq.* quo loco falsitatis istius argumenta refert.

Quod spectat vero ad Ioannis VIII Pontificis causam, nos *tom. I* praelectionum nostrarum *cap. LXXXV p. 389* evicimus, hunc Pontificem iniuste fuisse accusatum imbecillitatis in Photii negotio pertractando. Ostendimus praeterea, a Photio fuisse depravatas, et corruptas Ioannis VIII Pontificis litteras, eas etiam, quas Pontifex vere, cum ageretur de Photio restituendo, sive ad Imperatorem, sive ad eum, sive ad Legatos suos dederat.

Alterum, quod ad clarius demonstrandam Potterii calliditatem me hoc loco non praeteriturum esse dixi, illud est, quod respicit decretum a Clemente VII Pontifice Maximo editum de Ludovico Cardinali Archiepiscopo Arelatensi inter Beatos colendo.

Agens de Concilio Ferrariensi, seu Florentino Potterius animadvertit, dum Ferrariae, vel Florentiae de Graecis reconciliandis ageretur, multo graviora negotia Latinam Ecclesiam respicientia Basileae pertractata esse. Videlicet, eo quod, non obstante Basileensium oppositione, Concilium Ferrariam ab Eugenio IV translatum fuisset, eo devenisse Basileenses, ut Eugenium Pontificatu privatum declaraverint, eidemque Amadeum VIII quondam Sabaudiae Ducem suffecerint, qui Felicis V nomine suscepto Pontificatum gerere coeperit. Hunc Basileam venientem a Cardinali Arelatensi consecratum Episcopum, et coronatum deinde esse.

His narratis Potterius animadvertit, Cardinalem Arelatensem in posterum, nullo umquam exhibito resipiscentiae signo, ac nulla prodita doloris ob hoc schismaticum factum significatione, in permagna sanctitatis fama mortuum esse, multa ad eius sepulcrum patrata esse miracula, et Clementem VII Pontificem, edito Brevi Apostolico honores illi sacros, qui Beatis haberi solent, decrevisse. Haec Potterius refert, tum ut ostendat non fuisse a Clemente VII existimatum, schismaticum factum beatificationi Cardinalis Arelatensis impedimentum afferre posse; tum generatim ut Sedem Apostolicam, ac Concilium Ferrariense, seu Florentinum irrideat.

Verum quae etiam de ista re Potterius recenset, facile possunt ita explicari, ut appareat nihil ex hoc facto, sive ad schisma commendandum, sive ad Eugenium IV, Clementem VII, et Concilium Florentinum accusandum desumi posse.

Henricus Spondanus ad an. 1438 num. 11 haec de Ludovico Alemanno, sive Alemando Cardinali titulo S. Caeciliae, Archiepiscopo Arelatensi habet: « Vir quidem ille Arelatensis » legationibus Apostolicis, aliisque » rebus praeclare gestis insignis, magnaque pietate, doctrina, et religione, ac vitae integritate conspicuus (ut sunt plurimorum Auctorum elogia, quae in unum collegerunt Auctores Amadei Pacifici, » et additamentorum ad vitas Pontificum Ciacconii), sed quem sive » simultas aliqua (a pluribus adserta, » licet non adeo probata), seu zelus » non secundum scientiam, et nimia » credendi calumniatoribus facilitas, » ab Eugenio retraxerat, et in defensione Concilii Basileensis, quod » legitimum credebat, obfirmaverat. » Sed schismatis hinc exorti culpam » poenitentia ipsum diluisse intelligi » datur ex sancto eius fine, quippe » quem et miraculis ad eius sepulcrum Arelatae fieri solitis, ut Aeneas Sylvius testatur, claruisse » constat, et una cum Petro Lucemburgio, quem aeque in schismate » sub Clemente dicto VII sancte vixisse, et obiisse vidimus (ad annum 1387), postea Clemens vere VII » ad annum 1517 ob memoriam egre-

» giarum utriusque virtutum, ac pio» rum operum, nec non miraculo» rum coruscationem, debito Beatis » cultu, ac veneratione honorari con» cessit, haud tamen propterea in» tendens, ut ait (exstat enim eius de » his Constitutio), eosdem in catalogo » Sanctorum esse relatos, donec, ser» vatis debitis solemnitatibus in ca» nonizatione servari solitis, ad il» lorum canonizationem deventum » fuerit. »

Memoratum autem Clementis VII Breve Apostolicum die 9 Aprilis anno 1527 datum, reperitur in additamentis ad vitam Cardinalis Ludovici Arelatensis, qui a Martino V Cardinalis factus fuerat, et sexagenarius mortuus est die 17 Septembris 1450 Salonae ad Cranum.

Narrat autem Pontifex in eo Brevi, quod Sadoleti calamo scriptum dicunt, narrat, inquam, Franciscum Episcopum Tusculanum Cardinalem Claromontium, suum in Gallia Legatum a latere, ad se Arelatensium civium nomine preces pertulisse, ut quoniam adeo celebrata erat in iis locis sanctitatis fama, qua Ludovicus Alemandus Cardinalis claruerat, celebria et saepissime ad eius sepulcrum Arelate patrata prodigia, et iamdiu obtinuisset ut ille (quod idem de Petro Lucemburgio refert) propter virtutes, quibus praestiterat, in Caelitum numero existimaretur relatus, posset eiusdem corpus ex humiliori ad commodiorem, et nobiliorem locum transferri, eius imagines, prout iamdiu fiebat, apud fideles haberi, et eum una cum Petro Lucemburgio pro beatis coli. His vero precibus Pontifex annuendum ratus, quod petebatur concessit, illud tamen aperte declarans, non idcircô eos inter Sanctos censeri posse relatos, sed id reservari ad tempus, quo causa canonizationis peracta, et absoluta fuisset. Si res ergo consideretur ea ratione, qua vere gesta est, Clemens VII cultum Ludovico Arelatensi non tunc primum veluti Beato tribuendum decrevit, sed assensus est tantummodo, ut Arelatenses in eodem cultu Cardinali Arelatensi exhibendo perseverarent, quem iamdiu ei, et Petro Lucemburgio exhiberi gravissimis testimoniis, et publica celebritate, ac populi veneratione constabat.

Affirmat quidem Potterius, Clementem VII Beatorum honores Ludovico Cardinali Arelatensi decrevisse, licet ille nullam poenitentiae, nullam displicentiae suae significationem exhibuisset de iis, quae Basileae gesserat, praesertim cum Amadeus a Sabaudia electus est, et Felicis V nomine suscepto, Eugenio IV Pontificatum abrogare Basileenses ausi sunt. Sed haec quae Potterius tanta confidentia pronuntiat, omnino falsa sunt iudicanda.

Etenim, omissis ceteris, quae ad hoc evincendum afferri possent, recensebo tantum id, quòd in Martyrologio Ecclesiae Gallicanae ad diem *16 calendas Octobres*, de Ludovico Alemando Cardinali Archiepiscopo Arelatensi legitur. Videlicet eo die habetur eiusdem Cardinalis elogium. Itaque praeter cetera, quae de eiusdem virtutibus, vitae sanctitate, ac morte, quam cum singulari pietatis laude obivit, haec de Basileensi facto in Martyrologio illo continentur. Scilicet refertur in elogio superius memorato, Ludovicum Cardinalem Arelatensem poenituisse vehementer eorum, quae Basileae fecerat; ad Nicolai V, qui Eugenio IV successerat, obedientiam eum venisse; illum, veluti pacis amatorem, Felicis V abdicationem procurasse, Ecclesiae unitatem resarcivisse, et a Nicolao V receptum benevole, inter Cardinales S.R.E. habitum, eo ipso titulo S.Caeciliae, qui illi collatus fuerat a Martino V, et quem retinebat antequam ista cum Eugenio IV simultas exerceretur. Satis ista sunt ad ostendendum, num potuerit Potterius maiori confidentia falsum pro veris affirmare; atque etiam isto in loco illum demonstravisse, in opere illo suô scribendo, id vere sibi proposuisse,

ut quamcumque posset occasionem suscipiens, de Sede Apostolica, et de Conciliis detraheret.

Haec vero cum ita sint, non est necesse aliud ad propugnandam Concilii Florentini auctoritatem adiungere. Quae enim attulimus ad ostendendum, illud vere Oecumenicum fuisse, gravissima sunt, atque ad hanc causam demonstrandam prorsus ineluctabilia. Quae vero ad eiusdem auctoritatem extenuandam afferuntur, levissima sunt, et falsitati, ac calumniis innixa.

CAPUT XL.

DE NICOLAI V PONTIFICATU.

Inter Romanos Pontifices, de quorum sapientiae laudibus plena sunt vetera monumenta, et quorum virtutum ornamenta posterorum memoriae singulari plausu sunt commendata, Nicolaum V numerandum esse explorata res est. Nam satis est omnem quemlibet illius aetatis scriptorem consulere, qua Nicolaus V Ecclesiae praefuit, ut intelligatur inter praestantissimos et de Ecclesia non solum, sed de civili etiam Republica egregie meritos viros, illum recenseri oportere. Ad ostendendum vero quanta esset Nicolai V in omni rerum genere praestantia illud etiam accessit, quod is Pontificatum inter difficilia temporum adiuncta susceperit, atque in difficillimis his rebus pertractandis summam semper virtutem Nicolaus V demonstraverit. Itaque meretur tanta virtutis celebritas ut peculiarem de Pontifice hoc sermonem habeamus, id, quod ad exponenda etiam plura, quae in Saeculi XV historia scitu digna imprimis sunt, exsistet valde opportunum.

In quam difficilia tempora Nicolai V Pontificatus inciderit, res est adeo manifesta, ut expositione non indigeat. Etenim si de Ecclesia Latina loquamur, ea tunc tolerabat adhuc Basileensis dissidii, ac schismatis reliquias; atque ii, qui Felicis V electione Ecclesiam vehementer perturbaverant, ubi Eugenium IV mortuum esse acceperunt, occasionem se nactos esse arbitrati sunt, ad eiusdem electionem constabiliendam, atque ad illius auctoritatem confirmandam. Quare inter cetera referunt illius temporis scriptores, Felicem V adductum esse a suis instigatoribus, ut statim plures Cardinales crearet, legatos suos ad Principes Christianos mitteret, qui eum legitime electum esse apud illos contenderent, et novi Pontificis electionem retardarent. Frustra quidem suscepti sunt isti labores, et inanes prorsus, ac ludibrio etiam habiti schismaticorum conatus fuerunt. Negari tamen non potest, haec ad temporum calamitatem, ac difficultatem augendam plurimum valuisse.

Si vero de Ecclesia Graeca sermonem habeamus, talia tunc erant illius Ecclesiae adiuncta, ut magnam Sedi Apostolicae molestiam afferrent. Etenim videbantur quodammodo Graeci schismatici eo acrius adversus Latinos inflammati, quo manifestior eorundem dissidii iniustitia post Concilii Florentini celebrationem evaserat. Immo vero videbantur multo vehementius schisma renovare velle, quo solemnior, et concordior Ecclesiae Graecae cum Latina reconciliatio, in generali Florentina synodo facta demonstrabatur. Sunt vero omnibus nota quae Constantinopoli tunc evenerunt, ut ii omnes veluti inter proscriptos relati esse existimarentur, qui unioni cum Ecclesia Latina adhaerere, et Concilii Florentini auctoritatem propugnare iudicabantur. Haec vero non poterant Pontifici Maximo magnam sollicitudinis rationem suppeditare, tum ut unionem initam, quacumque posset

ratione, tueretur, tum ut adversarios coerceret, daretque operam ne in manifestum schismatis malum factiosorum hominum conatus perducerentur.

Haec ad Ecclesiae publicum regimen spectabant, et temporum magnam difficultatem praeseferebant. Quod vero pertinet ad civilis reipublicae statum, hic etiam difficillimus erat. Nihil dico de Turcarum, ac Mohammedanorum potentia. Illi quidem imperium Constantinopolitanum penitus delere minitabantur, sed eorundem impetus universam simul Europam in permagnum metum induxerat. Neque enim eo tempore, cum de Turcarum incursione agebatur, id unum quaeri solebat, num, scilicet, eorundem dominatui regiones aliquae essent subigendae: sed illud etiam maxime percellebat omnes, quod Mohammedanorum incursionis proprium erat, ut Religionem Christianam everterent, Christianos crudelissime vexarent, bonorum spoliatione, deportatione, aliisque calamitatibus afficerent. Quare cum Mohammedes II Constantinopoli tunc immineret, quam urbem Imperii Orientalis principem, cum Nicolaus V adhuc Pontifex esset, deinde ille expugnavit, ac cepit; perspicuum est, quantopere hoc ad temporum illorum calamitatem graviorem efficiendam conferret.

Sed si Italiam, et eas regiones consideremus, quae Pontificia ditione comprehendebantur, ex illorum temporum historia constat, eas intestinis discordiis, et turbulentorum hominum conatibus perturbatas tunc esse, et magnam molestiarum segetem Pontifici Maximo attulisse. Haec, quae cursim attigimus, satis sunt ad ostendendum, quanta esset difficultas temporum, in quae Nicolai V incidit pontificatus. Cum vero is sapientissimi Pontificis gloriam singularem sit assequutus, intelligi facile potest, praeclaris virtutum ornamentis illum praeditum esse debuisse.

Extremum diem Eugenius IV obierat die 27 Februarii anno 1447 cum ferme sexdecim annos pontificatum gessisset. Ad novi Pontificis electionem comitia habita sunt Romae in aedibus PP. Dominicanorum ad S. Mariam supra Minervam, et die 6 Martii eiusdem anni Thomas Parentuncellius de Sarazana Archiepiscopus Bononiensis Cardinalis tit. S. Susannae Pontifex electus est, qui Nicolai V nomen suscepit, et die 19 eodem mense in Lateranensi Basilica, solemni pompa coronatus. Illum honesto quidem, sed non nobili genere natum esse scriptores tradunt, ac non desunt inter eos, qui supernis significationibus eidem pontificatum praenuntiatum esse narrant. Adeo concors vero, et adeo celeriter facta est a Cardinalibus, qui in Conclavi aderant, Nicolai V electio, ut Urbem, bonosque omnes singulari, atque inopinato gaudio repleverit. Legendus Raynaldus in annalibus loco, quo de rebus ab hoc Pontifice gestis narrationem habet. Videtur enim illa historia panegyricam prorsus huius Pontificis rerum gestarum expositionem suppeditare.

Nos ut rem perstringamus, ad ostendendam Nicolai V virtutem, in iis tantummodo pertractandis immorabimur, quae superius ad significandam breviter temporum, in quae eiusdem pontificatus incidit, difficultatem recensuimus. Tanta enim sapientia ea Nicolaus V gessit, quae ad mala ista a nobis commemorata avertenda pertinere poterant, ut merito ex his, generatim, Pontificis istius in reliquis etiam rebus pertractandis praestantia intelligi possit.

Itaque primo loco diximus, cum Nicolaus V Pontifex factus est, hactenus perdurasse schismatis a Basileensibus excitati reliquias, atque inde magnam Pontifici Maximo molestiam allatam esse. Nicolaus V ipse in epistola anno 1447 ad Carolum VII Galliae Regem scripta, qua eius opem ad schismatis istius calamitatem extinguendam postulavit, quae mala ex Basileensium facto exstitissent con-

questus est. «Vides, inquit, quantum » scandalum excitaverunt in Dei Ecclesia odia, et cupiditates eorum, » qui in Basilea sedem suam ab Aquilone posuerunt. Vides quantam labem intulerint nomini Christiano, » quantam pestem excitaverint inter » fideles, quantam divisionem fabricaverint in plebe Christi, quantam » dubitationem mentibus hominum » iniecerint, ut vere omnium malorum, quae dici, aut excogitari possint, seminarium videantur in Dei » populo exstitisse. »

Et quidem Nicolaus cum videret Basileenses in proposito persistere, neque mentem mutaturi ullo modo viderentur, existimaverat severitatem adhiberi oportere, et de ea re ad Robertum Aquensem Archiepiscopum Oratorem suum eodem anno 1447 litteras dederat, ut apud Carolum VII Regem, ad schisma coercendum ageret. Verum ubi primum Pontifex accepit, Galliae Regem singulari prudentiae laude laborare, ut Amadeum seu Felicem V una cum ceteris, qui in ea factione dignitate eminebant, ad Ecclesiae universae unitatem, et ad debitam erga Sedem Apostolicam observantiam perduceret; omnem potius animi benignitatem usurpandam iudicavit. Quare litteris ad Regem, et ad Archiepiscopum Aquensem iterum scriptis, Regi Carolo VII omnem potestatem tribuit, ut cum Amadeo, eiusque sectatoribus pacisceretur, et ad concordiam cum Sede Apostolica instaurandam eosdem pertraheret.

Concessit etiam facultates omnes Archiepiscopo Aquensi, ut si vere Amadeus, seu Felix V a pontificatu quem affectabat, destitisset, et vellet ex animo cum Sede Apostolica reconciliari, et si reliqui etiam, qui Felici V adhaerebant, ad unitatem catholicam reverti se velle demonstrassent, omni quacumque Ecclesiastica poena in eosdem lata illos absolveret, et illis plenam Sedis Apostolicae benevolentiam significaret. Ad Felicem vero quod spectat, ut se erga eundem magis benevolum ostenderet, Aquensi Archiepiscopo copiam largitus est Pontifex, eidem « dignitatem Cardinalatus, ac etiam » Legationem in omnibus civitatibus, » terris, et locis sui Dominii, cum » facultatibus consuetis, Nostro et » Apostolicae Sedis nomine pollicendi, et promittendi, ac secum auctoritate nostra omnia, et singula, » Ecclesias, beneficia, et officia, quae » obtinet, saecularia, et regularia, » quotcumque, quaecumque, et cuiuscumque valoris exsistant, retinere libere, ac licite ad vitam posset, dispensandi. »

Eam vero, quam erga Amadeum ipsum, et praecipuos eiusdem asseclas Nicolaus clementiam adhibendam iudicavit, in alios etiam quoslibet demonstrandam esse decrevit, qui ubicumque commorantes a Basileensibus decepti, schismatis participes evasissent. Cuius rei inter cetera perspicuum argumentum continet epistola a Nicolao V ad Iacobum Episcopum S. Andreae die 28 Iulii anno 1447 scripta, qua eundem ad veniam iis omnibus tribuendam facultate donavit, qui in Scotia Basileensi schismati adhaesissent. Sunt etiam benevolentiae plenae litterae sexto nonas Octobris eodem anno a Pontifice missae ad Vincentium Archiepiscopum Gnesnensem in Polonia, quibus eundem a schismate resilientem complexus est, atque omni censura, et Ecclesiastica poena solvit, cui eandem ob causam obnoxius fuerat. Una cum Archiepiscopo autem etiam omnes ex Clero, et Populo Gnesnensis dioecesis sunt a Nicolao Pontifice recepti, qui Praesulis sui exemplo adducti schisma Basileense amplexati fuerant.

Tulit vero benignitatis, et prudentiae suae uberrimum fructum Nicolaus V anno 1449, cum penitus schisma deletum est, et pacem, quam Basileenses motus iamdiu turbaverant, Ecclesia penitus recuperavit. Plenam habet huius rei historicam demonstrationem Raynaldus ad eundem annum, quo loco Gobelinii,

Monstreletii, Aeneae Sylvii, Stephani Infissurae, Platinae, Poggii Florentini adductis testimoniis, id hoc anno feliciter evenisse narrat. Est etiam valde erudita, ad eundem annum num. 1, Dominici Mansii adnotatio, qua totam rem gestam perstringit, atque accurate pertractat.

Itaque tunc Felix V, seu Amadeus Sabaudiae omne quodcumque ad pontificatum ius sponte dimisit; ii qui Felicem sequebantur, et Lausanae conventus habere prosequuti fuerant, Nicolaum V veluti verum, legitimumque Pontificem venerati sunt, et Lausanae Concilium, quod ipsi appellare consueverant, dissolutum esse declaraverunt. Amadeus vero licet post schisma reiectum, a Nicolao V Cardinalis Sabiniensis factus, et per totam Sabaudiam legati Apostolici munere insignitus esset, « abdicatione tamen bene usus (ait Raynaldus ad an. 1449 num. 7) Ripaliam reversus, caelestium rerum contemplationi se addixit, et pie obiit.» Eius vero mors Ianuario mense anno quarto pontificatus Nicolai V, hoc est, prout Mansius notat, anno 1451 contigisse dicenda est. Et de Amadeo legendus praecipue est liber inscriptus *Amadeus Pacificus* a P. Monodo Societatis Iesu compositus, qui de eiusdem laudibus plura habet. Et quamquam huius libri Auctor est recentior; opus enim hoc primum Taurini prodiit anno 1642; eius tamen de Amadeo sententiam, recte Mansius idem animadvertit, a veteribus pluribus, egregiisque scriptoribus confirmari.

Stephanus autem Infissura inter ceteros illorum temporum scriptores, in chronico ad hunc annum refert, quanta laetitia omnes undique affecerit schismatis penitus extincti notitia, quantaque ubique consequuta sit ob eam rem bonorum omnium gratulatio. Et Romae quidem certum est singularem fuisse huius laetitiae significationem, et non clerum dumtaxat, sed populum etiam Romanum magno gaudio exsultantem, nocte sequenti cum facibus per urbem equitantem, faustis clamoribus longam Nicolao Pontifici vitam adprecatum esse, equestres ludos esse deinde factos, et ipsum Pontificem ad gratias Deo agendas, solemni supplicatione instructa, singulari religionis, ac pietatis exemplo, a Basilica Vaticana S. Petri ad Molem Hadrianam processisse; id a reliquis etiam Italiae populis factum esse.

Cum vero Nicolaus Pontifex optaret omnem dissidii renovandi occasionem tolli, animadvertit Raynaldus loco citato num. 7, illum omnia gesta, et concessa ab Amadeo hominibus, ac locis, quae ipsi, ut Pontifici, concessionis tempore obtemperabant, assentiente S. R. E. Cardinalium Collegio, rata, firmaque esse iussisse, tum omnes in pristinum gradum, et ius restituisse, qui ob sequutas Amadei, seu conventus Basileensis partes, sacerdotiis, bonisve, Eugenii sententia, fuerant eversi: demum quaecumque fuerant in Amadeum ipsum, et Basileae congregatos Praesules, aliosque eorum sectatores gravius dicta, vel scripta, Pontificis iussu fuisse revocata.

Neque minus se Nicolaus V benevolum erga eos ostendit, qui praecipui fuerant inter Felicis V studiosos. Id nos iam superius de Ludovico Alemanno, seu Alemando, Cardinali Archiepiscopo Arelatensi sermonem habentes significavimus. Eum enim, qui Felicem ipsum electum Pontificem, Episcopum consecraverat et coronaverat, deinde, errore detecto, et ex animo curantem, ut Felix pontificatu abdicaret, ac profitentem, a se Nicolaum V veluti verum, legitimumque pontificem haberi, et coli, Nicolaus benigne complexus, cardinalatu, aliisque honoribus, quibus ab Eugenio IV is spoliatus erat, iterum cumulavit. De ceteris vero Felicis V seu Amadei Cardinalibus haec breviter cum Raynaldo adnotasse sufficiet.

Scilicet cum illis ad pactionem ullam Nicolaum non venisse ex Infis-

surae testimonio Annalista doctissimus animadvertit; sed voluisse eos Pontificis arbitrio se permittere debere: neque eos exspectatione sua frustratos esse; usum Nicolaum clementia in omnes fuisse, ac die 20 Decembris anno 1449 nonnullos ab Amadeo quondam Cardinales sine legitima auctoritate creatos, in sacrum Cardinalium S. R. E. collegium vere adscivisse; videlicet Ioannem Arsium, de Artus, Archiepiscopum Tarantasiensem, Ludovicum e Warambone Episcopum Maurianensem, et Guillelmum Hugonis e Sagno Archidiaconum Metensem, Gallos, quorum alteri SS. Nerei et Achillei, alteri S. Anastasiae, tertio S. Sabinae titulos tribuit, data etiam facultate, ut sedes, ac sacerdotia antea parta retinerent: reliquos Antipapae Cardinales vel demortuos esse subdit Raynaldus, vel sponte cardinalatu abdicavisse.

Haec, quae de schismate Basileensi deleto recensuimus, non possunt argumentum non afferre Nicolai V Pontificis sapientiae. Etenim negotium hoc difficile fuisse, et huius dissidii causa Ecclesiam, ac Rempublicam graviter perturbatam iamdiu esse omnes norunt. Sed Nicolaus integrum ferme biennium, quod ad negotium istud absolvendum insumpsit, singularem semper prudentiam ac temperantiam adhibuit, qua factum tandem aliquando est, ut adversariorum animi pacati, atque ad optandam reconciliationem perducti, finem tanto malo imponendum esse et ipsi intellexerint, ac dissidium penitus sublatum sit.

Ut hanc laudem Nicolai V virtuti tribuendam non esse Potterius persuadeat, *tom. 4* operis toties citati *parte 1 lib. 7 pag. 137* affirmat, Concilium Lausanense, quod constabat iis, qui hactenus supererant Concilii Basileensis propugnatoribus, per se ipsum schismati finem imposuisse novam Nicolai V Pontificis electionem Lausanae faciendo. Ita enim evenisse ait, ut Felix V patrocinio Concilii illius destitutus potestatem suam se brevi amissurum esse intelligens, existimaverit, se satis commode pontificatum adeo incertum dimissurum esse, si inter Nicolai V Cardinales primum locum consequi posset.

Haec tamen, quae Potterius ait, sunt de industria ad obscurandam Nicolai V virtutem excogitata. Dum ista commemorat Potterius, ad factum illud alludit, quod Lausanensium litterae continent, ac narrant, videlicet loco, quo referunt, se Nicolaum V eligere, et omnibus se mandare, ut illum veluti legitimum, certumque Pontificem venerarentur. Sed consideranda est huius rei tota ratio, ut hoc etiam loco appareat Scriptoris, de quo loquimur, mala fides.

Etenim negari quidem non potest, Lausanenses, seu eos, qui Lausanae Concilium se celebrare contendebant, in litteris, quas 13 calendas Maii anno 1449 Lausana dederunt, affirmavisse, ab eo Concilio electum esse *in Summum Pontificem dilectissimum Ecclesiae filium Thomam, nomine, quo nunc appellatur, Nicolaum V.* Sed hoc Lausanensis conventus factum, omnino spretum ab omnibus est, neque fuit a quolibet existimatum eo tempore, ab hac nova Nicolai V Pontificis electione Lausanae facta, schismatis extinctionem pendere potuisse.

Eo modo, inquam, istud factum ab omnibus spretum est, quo modo decreti de hac electione peracta inscriptionem contempserunt omnes, qui vel minimam rerum ad ea tempora pertinentium notitiam habuerunt. Inscripserunt enim Lausanenses decretum illud his verbis, quae ad synodum ipsam irridendam videbantur excogitata: *Sancta haec Synodus,* inquiunt, *in Spiritu sancto legitime congregata, universalem Ecclesiam repraesentans eligit,* etc. Quid vero his verbis ineptius fingi potuisset ad synodum irridendam? Nam ea synodus, non in Spiritu sancto legitime congregata, sed veluti schi-

smatica generatim habebatur, non universam Ecclesiam repraesentans, sed miserandum potius Basileensium desperatae causae perfugium existimabatur. Atque erat interea omnibus exploratum, legitime electum mense Martio anno 1447 Nicolaum V Pontificem fuisse, isque veluti legitimus, certusque Pontifex Maximus universae Ecclesiae, vel ab integro biennio iam elapso praeerat.

Est etiam captiosa illa a Potterio huius rei narrandae ratio usurpata. Refert enim schismati, a Lausanensibus ultro finem impositum fuisse novam hanc Nicolai V electionem faciendo, et tunc Felicem V Concilii istius fulcimento derelictum, sibi commodum, et valde opportunum esse intellexisse, nutantem Pontificatum dimittere idcirco, ut inter Nicolai V Cardinales primum locum obtineret.

Sunt haec omnia plena falsitatis. Etenim prostant adhuc Felicis V litterae, quibus solemnem pontificatus sui abdicationem fecit, eaeque inter ceteros a Raynaldo citato loco *num.3 et 4* recitantur. Scriptae autem sunt Lausana *7 idus apriles anno 1449,* hoc est die 7 eiusdem mensis. Litterae etiam Lausanensis, quod vocant, Concilii, quibus novae Nicolai V electionis in Concilio factae decretum continetur, ab eodem Annalista *num. 5 et 6* referuntur. Sunt vero hae Concilii litterae scriptae *13 cal. maii anno 1449,* hoc est, die 19 Aprilis eius anni. Si consideretur ergo utriusque epistolae scriptae dies, apparebit continuo, dimissionem Pontificatus a Felice V factam, decreto Lausanensis Concilii de Nicolao V iterum eligendo esse anteriorem, ut falsum etiam esse inde sequatur, Felicem V pontificatum dimittendi consilium, ratione habita electionis istius a Concilio factae, ad exitum perduxisse.

Praeterea agendi ratio, ac vivendi propositum, quod Felix V seu Amadeus VIII retinendum a se esse ostendit, postquam pontificatum dimisit, certe demonstrat falso Potterium affirmavisse, illum rebus suis consulentem iudicasse, se feliciter negotium hoc esse compositurum, pontificatum ita abdicando, ut inter Nicolai V Cardinales locum principem consequeretur. Eum enim post dimissum Pontificatum ad veterem suum Ripaliae recessum iterum confugisse, atque omni rerum humanarum cura deposita, et divinarum potius rerum contemplationi deditam vitam agentem anno 1451 mortuum deinde esse monumenta certissima continent.

Denique constat litteris a Nicolao V ad Robertum Archiepiscopum Rhemensem anno 1447 scriptis, Pontificem sponte sua statuisse Felicis V seu Amadei benevolam omnem rationem habere, et cum eodem, si Pontificatum dimisisset, honorificentissime agere. Quare in iis litteris Pontifex decreverat, Felicem ipsum, pontificatu dimisso, retenturum « dignitatem cardinalatus, ac etiam legationem in omnibus civitatibus, terris, et locis sui dominii » Ducatus Sabaudiae esse habiturum. Non ergo dubius umquam haerere potuerat antea Felix V de futurae conditionis suae prosperitate, si pontificatum dimisisset, neque ob hanc spem anno 1449, hoc est tanto post tempore, ex quo Nicolai V benevolam mentem de ea re sciebat, et constantem esse videbat, consilium istud ab eo susceptum fuisse dici potest, cum se a Lausanensibus derelictum esse sensit. Concludamus igitur oportet, quae Potterius memorato superius loco dicit, ut hanc a Nicolai V schismatis extincti laudem imminuat, esse prorsus contemnenda.

Neque minus Nicolai V sapientia demonstrata est in iis peragendis, quae ad coercendos Graecos Schismaticos, qui despecta Concilii Florentini auctoritate, unionem in eodem Concilio, Graecam inter et Latinam Ecclesiam feliciter instauratam, infringere conabantur. Muneris sui esse Pontifex ratus ut ad conatus istos nefarios comprimendos oecumenicam

Florentiam synodum tueretur, vel ab ipso Pontificatus sui initio ad hoc consequendum sollicitudinem suam convertit. Itaque die 3 Augusti anno 1447 litteras ad Andream Archiepiscopum Nicosiensem scripsit, quibus eidem commisit, ut vigili cura, et censurarum etiam severitate adhibita videret, ne unionis instauratae firmitas ob schismaticorum fallacias, atque artificia detrimentum aliquod caperet in iis locis, ad quae Archiepiscopus idem Nicosiensis Legatus a Pontifice fuerat destinatus. Fuerat autem Andreae Archiepiscopo Nicosiensi Apostolici Legati munus commissum gerendum in Regno Cypri, in insula Rhodio, nonnullisque aliis insulis, et finitimis regionibus. Amplissimum igitur regionum tractum Legato suo Nicolaus commendavit, in quo Religionis catholicae bonum ob memoratam causam procurandum ei commendavit.

Exstant praeterea Nicolai V litterae die 6 Septembris anno 1449 scriptae ad haereticae pravitatis Inquisitores in Graecia constitutos, quibus eorundem sollicitudinem excitavit ut prospicerent, ne ritu, in quo quis natus est, derelicto, ad diversum ritum aliquis pertranseat, quae res Graecis, atque Orientalibus etiam semper cordi fuit. Eadem cura Nicolaus Archiepiscopum Nicosiensem superius memoratum graviter hortatus est, ut Chaldaeos in Cypro commorantes a schismatis renovandi periculo averteret. Etenim cum Pontifex accepisset, nonnullos ex Chaldaeorum natione, qui in Cypro erant, ad vetus schisma deficere, idcirco litteras anno 1450 ad Legatum suum Apostolicum dedit, atque ei commendavit ne Chaldaei, qui post translatum Florentia ad Lateranensem Urbis aedem Concilium generale, sub Eugenio IV fuerant cum Sede Apostolica reconciliati, ab unione resilirent, atque in schisma iterum laberentur.

Sed in ista causa celeberrimae prorsus sunt Nicolai V litterae die 11 Octobris anno 1451 ad Constantinum Palaeologum *Dragasem* appellatum, Graecorum Imperatorem. Etenim postquam Amurathes II Turcarum Imperator mortuus est, Graeci respirare visi sunt, et metum deponere, quo vehementer tenebantur ne brevi Amurathis potentia, Imperium Constantinopolitanum funditus everteretur. Eiusmodi autem eventus, qui excitare Graecos debuisset ad promissa implenda, quae de unione cum Ecclesia catholica retinenda fecerant, eosdem superbiores effecit.

Nam Amurathis metu deposito, in schismatis renovandi improbo consilio obduruerunt, Patriarcham cum Romana Ecclesia sentientem abiecerunt, Imperatorem Constantinum Dragasem a Patriarcha tuendo, atque ab unione propugnanda perterruerunt. Sed haec a Graecis non modo inique, verum etiam insipienter fiebant, veluti si, Amurathe mortuo, Deus Optimus Maximus non haberet quomodo praeposteram ab eis conceptam laetitiam in luctum converteret, et Ecclesiae causam a Graecis proditam ulcisceretur. Non multo enim post Graeci poenas sceleris sui dederunt, cum a Mohammede II Constantinopolis capta, et imperium Constantinopolitanum deletum omnino est. Tunc Nicolaus V cum insanam, et iniquam Graecorum agendi rationem videret, litteras superius memoratas ante Constantinopolis expugnationem Imperatori scribendas iudicavit.

Itaque Imperator Legatum suum Andronicum Brienium Leonardum nobilem virum una cum litteris suis miserat Legatum ad Pontificem, quo eum certiorem faceret de suo studio unionis cum Ecclesia Latina tuendae, eumque ad auxilium Imperio Constantinopolitano in tantum discrimen adducto opem ferendam moveret. Respondens Nicolaus Imperatori affirmavit primo loco, se impedimentorum gravitatem intellexisse, quibus factum erat, ut decreti Florentiae conditi de unione Graecorum cum

Ecclesia Latina promulgatio retardata fuisset : Ioannem Palaeologum eius fratrem nimium diu rem protraxisse, ac morte praeoccupatum non potuisse decreti promulgationem ad exitum perducere. Unam vero esse Ecclesiam, unum Ecclesiae Caput, cui universa Ecclesia subsit; extra veram Ecclesiam frustra salutem requiri.

Tum Imperatori ob oculos ponendam esse causam Pontifex existimavit, cur adeo infelix evasisset Imperii Constantinopolitani status, scilicet, « ut ea gens, quae sub uno Im-
» peratore tam effusum habebat im-
» perium, quae olim abundavit in-
» numerabilibus sanctissimis, et do-
» ctissimis viris, in praesentiarum
» ad id miseriae devenerit, ut o-
» mnium gentium miserrima esset.» Atque, omissis ceteris, quae de antiquioribus tanti mali causis Pontifex eo loco commemoravit, de schismate per Photium invectò cum Nicolaus I Pontifex esset, et de temporibus, quae Photii aetatem consequuta sunt, Nicolaus V sermonem instituit.

In schismate autem contra Ecclesiam Latinam conflato, causam praecipuam positam esse Pontifex animadvertit, qua Deus iustas ab Imperio Constantinopolitano poenas exegerit. « Subest aliud sacrilegii ge-
» nus, Pontifex ait, quod divina iu-
» stitia impunitum esse non sinit,
» diligenter inquirentibus, quantum
» cordis humani valeat infirmitas in-
» tueri, licet intelligere; hanc capti-
» vitatem non aliunde profectam,
» quam ex reatu schismatis, quod,
» auctore Photio, tempore Nicolai
» Primi sumpsit exordium, et eo us-
» que inveteratum est, ut usque ad
» tempora ista pervenerit. »

Quid autem diuturno post Photium tempore Graeci egissent, quanta cura Romana Ecclesia operam dedisset interea, ut schisma tolleretur, Pontifex recenset, sed nihil revera potuisse stabiliter impetrari, et dissidium ad aetatem suam usque perseveravisse. « Ecce iam fere, inquit,
» quingenti anni transiere, ex quo
» Satan princeps, et auctor omnium
» peccatorum, et maxime schismatis,
» et divisionis inductor, ab obedien-
» tia Romani Pontificis, qui Petri
» Successor est, et Domini Nostri
» Iesu Christi Vicarius, Constanti-
» nopolitanam seduxit Ecclesiam. In-
» finiti tractatus intervenere, plu-
» rima sunt celebrata concilia, in-
» numerabiles legati in hanc rem
» destinati, ut tam atrox vulnus in
» Dei Ecclesia sanaretur. Novissime
» autem, Deo ita providente, in Fer-
» rariensi, et Florentino Concilio
» Ioannes Palaeologus. Romanorum
» Imperator cum magna Procerum,
» et nobilium comitiva, et Iosephus
» Constantinopolitanus Patriarcha
» cum multa Metropolitanorum, Epi-
» scoporum, Abbatum, ceterorumque
» Praelatorum numerositate conve-
» nientes, cum Eugenio Papa IV
» praedecessore Nostro, et venera-
» bilibus S. R. E. Cardinalibus, et
» Praelatorum Occidentalis Ecclesiae
» numerosissimo comitatu, ad exstir-
» pandum inveteratum schisma, o-
» mnem operam, atque diligentiam
» tribuere, et tandem, Deo inspi-
» rante, est perventum, ut difficul-
» tatibus a medio sublatis, decre-
» tum huiusmodi unionis publicare-
» tur. Facta sunt ista, teste toto orbe
» terrarum, et decretum unionis hu-
» iusmodi et Graecis, et Latinis lit-
» teris editum, cum scriptione ma-
» nuali eorum, qui interfuere terra-
» rum ubique transmissum. »

Deinde testes huius celeberrimi facti appellat gentes omnes, quae Florentinae synodo dici poterant per Episcopos, et Praesules suos participes fuisse : Italiam, dico, Hispaniam, Galliam, Angliam, Hiberniam, Scotiam, Germaniam, Daniam, Norvegiam, Sveciam, Poloniam, Hungariam, Pannoniam: verum quae fuerant Florentiae decreta, inanibus quotidie dilationibus non servari; facile tamen Romanum Pontificem, et Latinos intelligere, has dilatio-

nes non esse factas bona fide, sed idcirco dilatam esse decreti unionis exsequutionem, quod homines antiquo dissidio addicti, in iis regionibus potentes, rei exitum impediissent. « Dantur, inquit, quotidie dilationes, » et eaedem excusationes penitus in» ducuntur: ne credant Graeci Ro» manum Pontificem, et omnem oc» cidentalem Ecclesiam lumine esse » privatos, quod non intelligant, quod » in hac dilatione responsionum sua» rum, verba pertendant. Intelligunt, » sed tolerant, intuentes Dominum » Iesum Christum aeternum Ponti» ficem, qui ficulneam infructuosam » arborem, usque ad tertium annum » servari iussit, cum cultor illius » propter sterilitatem cuperet am» putari. » His autem verbis visus est Pontifex proximum Constantinopolitani imperii extremum excidium praedixisse, quod die 29 Maii anno 1453 a Mohammede II Constantinopolitanam urbem occupante absolutum est.

Pollicetur quidem Pontifex Imperatori, se quantum posset, auxilio suo Imperii periculis occursurum, cum tamen operam dare debere, ut schisma tolleretur, decretum unionis promulgaretur, Patriarcha protegeretur, Pontificis Maximi nomen, quod catholici dogmatis significatio est, recitaretur in diptychis, et pro ipso ab universa Graecorum Ecclesia preces fierent, quemadmodum antea, et priusquam schisma excitaretur, religiose servatum fuerat. Haec aliquanto copiosius ex memorata superius Nicolai V epistola recensenda esse iudicavi, tum quod ad Pontificis sapientiam demonstrandam inservire possunt, tum etiam quod ad schismatis Graecorum iniustitiam luculentius evincendam sunt opportuna.

Magnam quidem a Nicolao V Pontifice adhibitam esse curam, ut Graeci tandem aliquando quod Florentiae promiserant, vel proficerent, haec, quae hactenus retulimus, aperte demonstrant. Verum tantae isti Pontificis sollicitudini felix exitus non respondit. Neque enim Nicolaus Graecum schisma videre extinctum potuit, prout Basileensis dissidii finem eum vidisse demonstravimus. Haec tamen, quae adducta sunt, Pontificis providentissimi in rebus Ecclesiae gerendis singularem diligentiam evincunt. Atque illud etiam adiungi potest, etsi Nicolaus schismatis extinctionem impetrare non potuerit, effecisse tamen agendi ratione sua ut multo clarius appareret quam iniuste, et quam manifesta fidei datae proditione Graeci ea exsequi non voluerint, quae ad unionem instaurandam fuerant Florentiae decreta.

Animadvertit vero Raynaldus apposite ad annum 1453 n. 3, Nicolaum Graecos non aspernatum esse, sed operam, ac studia sua ad ipsos tum a schismate revocandos, tum a Turcarum tyrannide vindicandos interposuisse. Miserat enim, inquit, iam ante Isidorum Ruthenorum Episcopum, ac S. R. E. Cardinalem Legatum, ut renovato Ecclesiarum foedere, Latini ad Orientale imperium auxilia conferrent. At Graeci illud confirmare tamdiu recusarunt, donec se undique Turcico exercitu, et periculis circumsessos viderunt, ut scribit Calchondylas, cuius testimonium Annalista refert, qui scriptor, de postrema Turcarum in Constantinopolim impressione, qua urbem expugnarunt, haec memoriae prodidit: « Cardinalis Isidorus Sarmata» rum Antistes, cuius ante memini» mus, Graecis, penes quos ea tem» pestate fuit, auxilio fuit: aderat » enim ut Synodum congregarent, » et Romano Pontifici Graecos re» conciliaret. Haec quidem paullo » ante confecerat: at Graecis illa » cum Romanis reconciliatio nimis » sera exstitit. » Etenim Mohammedes II ante Constantinopolim cepit, quam Latinorum auxilia pervenissent.

Atque hic nobis ultro offertur occasio, aliqua breviter commemorandi, quae Nicolaus V fecit, cum Constan-

tinopolim a Mohammede II captam, et imperium Constantinopolitanum funditus eversum esse accepit. Pontifex quidem tanto dolore ob Constantinopolitanae urbis expugnationem perculsus est, ut communis sit Scriptorum sententia, eum ista de causa, gravissimo moerore pressum reliquum pontificatus sui tempus duxisse, atque in ea animi moestitia morbos contraxisse, qui eiusdem mortis causam attulerunt.

Verum etsi ista vera sint, omnem tamen animi magnitudinem Nicolaus in eo eventu demonstravit, quo universa ferme Europa contremuit. Renovatae sunt enim eo tempore omnes causae timoris, quem iamdiu Turcarum potentia ubique excitaverat, et omnes ubique advenisse tempestatem illam intellexerunt, qua Europa ipsa in summum periculum adducta crederetur.

Cum nos in saeculi XI praelectionibus de bellis ad recuperandam Palaestinam gestis egimus, et causas exposuimus, quare iustissimam sacram expeditionem fuisse ab Urbano II decretam, ac deinde ab eius Successoribus renovatam ostendimus; hanc inter cetera attulimus, quod omnium Christianorum Principum interesse plurimum deberet, ne Constantinopolitano imperio a Turcis excidium inferretur: Constantinopoli enim capta, atque eo imperio everso, iis temporibus magnum periculum universae Europae imminebat, ac non modo Christianae Religionis, sed etiam civilis Reipublicae incolumitas nutari videbatur. Inter felices autem effectus, quos expeditiones sacras attulisse vidimus, ille certe fuit permagnus, quod Imperium Constantinopolitanum, quantumvis valde debilitatum, ac fractum, tamen ferme tercentum annos postea fuerit servatum. In Nicolai V igitur Pontificatus tempora incidit, ut quod iamdiu Europa timuerat, quodque simul coniunctae Europae exercituum vires impediverant, id infeliciter eveniret. Itaque omnem dandam esse operam Nicolaus V intellexit, ne in isto casu Europaei terrore perciti animo deficerent, ac Mohammedis impetum non retardarent.

Id vero Pontifex efficere conatus continuo est. Referuntur autem a Raynaldo in annalibus monumenta, quae singillatim Pontificis curam demonstrant, quo Europaei Principes coniunctis consiliis, et armis, Mohammedis insolentiae resisterent, et Europae regiones a vastitate, populum christianum a servitute, Religionem ab ingenti discrimine liberarent. Itaque legenda quae ad an. 1453 num. 8 et posterioribus pluribus locis, in eo opere referuntur. Huius vero Pontificis curae veluti summam continet diploma illud n. 9 a Raynaldo relatum, quo Pontifex expeditionem renovandam, et Principes, ac populos Christianos ad Turcas coercendos excitavit. Licet vero Nicolaus certe consequi non potuerit, ut Constantinopolis a Mohammede relinqueretur, imperium Constantinopolitanum restitueretur, eius tamen consilium hunc fructum habuit, ut Mohammedani non potuerint calamitatem istam graviorem efficere. Ea vero ratione, qua Urbano II, ceterisque Pontificibus Nicolao V antiquioribus fuit honorificum, ad Europae, et Christianae Religionis defensionem, sacras expeditiones peragere, eo modo de Nicolao existimari debet, qui quanto maius periculum evaserat, tanto impensius laboravit, ut Europae, et Christianae Religionis defensioni consuleret.

De iis rerum adiunctis aliquid etiam recensendum est, quae Occidentales regiones respiciunt, quaeque magnam etiam temporum difficultatem ostendunt, cui prospicere Nicolaus Pontifex debuit, ut saluti publicae provideret.

Plura possent illorum temporum monumenta afferri, quae perspicue ostenderent, Nicolaum V repressisse undique exardentes bellandi cupiditate discordias, et eas ubique sedare studuisse. Omissis vero ceteris, quae

apud Raynaldum legi fuse possunt in eiusdem Pontificis historiae decursu, ea commemorabo tantum, quae Italiam respiciunt. Colligitur vero, inter cetera, quae ab illius aetatis Scriptoribus de ea re memoriae prodita sunt, quanta esset discordia in Italia eo tempore, et quanto studio Nicolaus illam componendam curaverit, colligitur, inquam, ex iis, quae in Nicolai V vita habet Iannozius Manettius, ubi loquitur de bello, quod gerebat Alphonsus Aragoniae Rex, qui Mediolanensem Principatum consequi conabatur, atque etiam Ferdinandus eius Filius Calabriae Dux et Veneti, cum Francisco Sfortia, ac Florentinis.

Itaque narrat Iannozius, Nicolaum tam prudenti usum esse agendi ratione, ut dum belli calamitatem arcendam curabat, et Christianorum inter se pugnantium vires colligere, atque ad bellum adversus Turcas gerendum convertere satagebat, nullam tamen sibi invicem adversantium partem offenderit, nec Alphonso, nec Venetis, nec Florentinis, nec Francisco Sfortiae displicuerit, et ditionem Pontificiam a bellicis tumultibus, militaribusque direptionibus illaesam, inviolatamque custodierit. « Quemad- » modum, inquit, et primo, et secundo » sui pontificatus anno ante pruden- » tissime fecerat, quando Alphonsus, » priusquam ipse ad pontificale fa- » stigium assumeretur, cum copiis » ingentibus idcirco Tibur venerat, » ut exinde adversus Florentinos ho- » stilibus exercitibus moveret, ac de- » inde, in eodem conservandae, ac » retinendae pacis proposito conti- » nue perseverans, cum per Philippi » Mariae (Mediolanensis Ducis) mor- » tem, tota pene Italia bellicis hinc » inde tumultibus confunderetur, so- » lum ipse Alphonso, Venetis, Floren- » tinis, Senensibus, ac Francisco Sfor- » tia, inter sese contendentibus, in- » vicemque bellum gerentibus, quie- » tem novit, quietem adamavit, quie- » tem, et tranquillitatem ceteris o- » mnibus humanis praeposuit, lon- » geque praetulit, tum quia suapte » natura a bellis abhorrebat, tum et- » iam ut in praeclara illa de compo- » nendis, traducendisque operibus, et » de construendis, ordinandisque et » extra, et intra urbem aedificiis li- » berius vacare, ac studiosius sub- » ministrare posset, atque omnes in- » super subditos suos a bellicis fre- » mitibus, et militaribus direptioni- » bus, veluti a pestilentibus, et con- » tagiosis morbis illaesos servaret. » Haec ad annum 1452 referuntur.

Neque vero quae Pontifex ad pacem Italiae componendam meditabatur, et impense cupiebat, optatum ab eo fructum consequuta non esse existimanda sunt. Immo vero, quod Pontifex sibi proposuerat, id tandem aliquando perfectum feliciter est. Postquam enim diu de isto gravissimo negotio pertractatum fuisset, pax demum inita est, cuius conditiones ad annum 1454 num. 7 Analista eruditissimus refert. Ita vero res est statuta, ut Alphonsus, Veneti, Florentini, Senenses, Genuenses, Franciscus Sfortia, ceterique omnes in Italia inter se dissidentes ad concordiam mutuam reverterentur.

Florebat tunc inter ceteros peculiari laude praestantes Cardinales, Dominicus Capranica tit. SS. Crucis in Ierusalem Archiepiscopus Firmanus, qui a Martino V circa vitae finem in sacrum Cardinalium Collegium fuerat cooptatus. Virum hunc amplissimum, cuius laudibus plenae sunt illorum temporum litterae, cuiusque sapientiae, et Religionis amplificandae singularis studii perenne monumentum exstat in Urbe Roma, in eius aedibus conditum collegium, ad adolescentes ad bonas artes, ac sacerdotium informandos ab eodem institutum, ad quod me ipsum adolescentem pertinuisse, atque ibi plures annos in adolescentia mea, philosophiae ac theologiae operam me dedisse honoris mei causa hic recordor hunc, inquam, virum amplissimum Nicolaus V elegit, cui Legati Apostolici a latere munus commit-

teret, ut pacis initae negotium solemniter absolveret.

Gravissimi muneris istius a Nicolao V Dominico Cardinali Capranicae tributi testimonium habemus litteras a Pontifice Maximo ad eundem Cardinalem 8 idus Novembres anno 1454 scriptas, quibus ei commendavit, ut sese Neapolim conferens, quae de ineunda pace statuta fuerant ad exitum perduceret. Illum vero tamquam pacis Angelum, ad Italiae pacem comparandam, a se Neapolim destinari Pontifex affirmat, et se omnem sperandi rationem habere, ut pro « singulari pruden- » tiae, scientiae, aliarumque virtu- » tum magnitudine, quibus earum » Dator altissimus illum insignive- » rat, ad effectum optatum perdu- » cturum esse eum quae aliis fortasse » impossibilia viderentur. »

Huius vero consilii a Nicolao V suscepti sapientiam, ut pacis componendae negotium Cardinali Capranicae committeret, huius, inquam, consilii sapientiam Iannozius Manettius in Pontificis vita plurimum laudat loco, quo commemorat, Venetos in amicitiam cum Florentinis, et Duce Sfortia reversos, Alphonso id penitus ignorante, sex Oratores per id ferme tempus ad Nicolaum misisse, ut ad concordiam ineundam Alphonsum ipsum auctoritate sua pertraheret. Narrat enim Oratores istos vehementer laetatos fuisse, cum a Nicolao audierunt, eum etiam de pace componenda studiosissime laborare, pacis tractatum iam esse dispositum, et eum ad rem absolvendam Cardinalem Capranicam Legatum suum velle Neapolim mittere. « Hoc Nicolai responsum, Ian- » nozius ait, quam gratum, atque » acceptum Oratoribus fuerit, non » satis dici, explicarique potest, prae- » sertim quando Dominicum, tit. » S.Crucis, Presbyterum Cardinalem » Dominum Firmanum, prudentissi- » mum, et optimum virum, et ma- » gnae apud omnes mundi Principes » auctoritatis, et ardentem insuper » pacis amatorem, vivae vocis ora- » culo pronuntiatum, atque ad id » sanctum opus peragendum designa- » tum, destinatumque acceperunt. »

Quod vero Nicolaus optaverat, et quod commisso praesertim Cardinali Capranicae Legationis munere se consequuturum esse speraverat, id vere perfectum anno 1455 est. Haec autem etsi Cardinali Legato plurimum honori fuerint, demonstrant tamen Pontificis sapientiam, ac virtutem, qui difficilis negotii pertractatorem virum adeo idoneum elegerit, quique antea omnia ea disposuerat, quae ad pacem impetrandam esse poterant opportuna. Ad res, quas Cardinalis Capranica gessit agnoscendas legi praecipue potest Michaelis Catalanii *De vita, et scriptis Dominici Capranica Cardinalis Antistitis Firmani commentarius.*

Equidem intelligo, ea, quae hactenus de Nicolai V rebus gestis adducta sunt, satis esse posse ad praeclaram Pontificis virtutem ostendendam. Sed ad plenam eiusdem in omni rerum genere praestantiae notitiam comparandam consuli praesertim potest opus viri doctissimi Dominici Georgii, Romae anno 1742 editum, quod inscriptum est: *Vita Nicolai V Pontificis Maximi, ad fidem veterum monumentorum..... Accedit Disquisitio, de Nicolai V erga Litteras, et Litteratos viros patrocinio.* Etenim haec historia continet omnia, quae ad illustrandam Pontificis memoriam pertinere possunt, atque una simul demonstrat, quanta esset Praesulis clarissimi eruditio, qui illam litteris commendavit.

Itaque praeter illa, quae attulimus ad significandam Nicolai V sapientiam in gravissimis rebus gerendis, de reliquis eiusdem ornamentis aliqua adiungemus. Atque illud praecipue, quod ostendit quanta fuerint Pontificis circa litteras, et studia scientiarum merita. Ferebatur enim natura ipsa ad ea studia excitanda, et tum aliis ornamentis, tum ista de optimis artibus promerendi vo-

luntate, ad amplissimos honoris gradus, atque ipsum Pontificatum Maximum sibi viam munivit, quantumvis generis nobilitate non emineret.

Vir eruditissimus Hieronymus Tiraboschius in sua litteraturae Italicae historia, *tom. 6 cap. 2 num. 27* nullum Nicolai V praedecessorem eo usque pervenisse animadvertit, quo ille pervenit in studiis litterarum, ac scientiarum promovendis, et eorum cultoribus large remunerandis. Huius autem suae erga litteras, ac litteratos voluntatis Nicolaus vel ab ipso Pontificatus eius exordio perspicuum argumentum dedit, amicitiae, ac benevolentiae suae consuetudinem tribuendo doctissimis viris, qui ea aetate florebant, inter quos commemorari possunt Poggius Florentinus, Iannozius Manettius, Antonius Loschius, Leonardus Brunius, Georgius Trapesuntinus, Nicolaus Perrottius, Bartholomaeus Montis Politiani, Cincius Romanus, Franciscus Zilelphius, Ioannes Tortellius, Laurentius Valla, Georgius Civitatis Castelli, Ioannes Aurispa, Theodorus Gaza, aliique, quos Georgius recenset.

Huic Pontificis litterarum excitandarum studio debetur, veterum scriptorum Graecorum plura opera tunc latine reddita fuisse, qualia fuerunt Dionysii Areopagitae, Basilii, Gregorii Nazianzeni, Ioannis Chrysostomi praeclara scripta. Alias plures Georgius in Nicolai V vita recenset latine factas Graecorum scriptorum versiónes, ad quas elaborandas Pontifex viros doctissimos, quos consortio suo dignabatur, amplissimis etiam praemiis propositis excitavit. Merentur vero, ut silentio hic non praetereantur inter ceteras illae Dionis a Gregorio Tifernate, Appiani a Demetrio Decembrio, Aristotelis, et Theophrastis a Theodoro Gaza factae versiones, de quibus Georgius singillatim agit, et argumentis adductis ostendit, eas Nicolai V hortatu absolutas fuisse. Testimonium vero Iannozii a Raynaldo relatum ad annum 1453 n. 24 continet versionum istarum veluti tabulam, et quanta cura Pontificis Nicolai fuerit, ut post Urbis Constantinopolitanae excidium, libri celeberrimi e naufragio servati, in Urbe Roma perfugium reperirent.

Hinc factum est, ut coaevi, posterioresque scriptores, ob hoc demonstratum erga bonas artes patrocinium Nicolaum V magnopere laudaverint, ii etiam, qui ab omni adulandi Pontificis suspicione sunt prorsus alieni. Ex eorum autem numero possumus inter ceteros Aeneam Sylvium commemorare, Iannozium Manettium, et Vespasianum Florentinum, quos duos postremos scriptores Muratorius, *tom. 3 part. 2 inter rerum Italicarum scriptores* edidit.

Ex altero autem numero scriptorum, qui Nicolaum V ob eam rem laudarunt, quantumvis in assentationis suspicionem vocari non possint, recensebo Isaacum Causobonum, qui in sua *Polybii* ad Regem Henricum IV dicatione, ita de Pontifice isto loquitur: « Prima terrarum Ita- » lia, ad hanc palmam occupandam » e diuturno tempore tunc primum » expergefacta sese concitavit, et » nationibus aliis per Europam exem- » plum, quod imitarentur, praebuit. » In ipsa vero Italia ad certamen » adeo gloriosum Nicolaus V Ponti- » fex Maximus, in cuius extrema » tempora Byzantini imperii eversio » incidit, princeps, quod equidem » sciam, signum sustulit. Nam et lit- » terarum dicitur fuisse intelligen- » tissimus, et, quod res arguit, ea- » rum amore flagrantissimus. Primus » hic illa aetate libros antiquorum » scriptorum sedulo conquirere curae » habuit, magnamque eorum copiam » in Vaticanam Bibliothecam intulit. » Primus cum assiduis hortatibus, » tum ingentibus etiam propositis » praemiis, ad meliorem litterarum » e tenebris oblivionis in lucem re- » vocandarum amorem homines sti- » mulavit. » Causobono adiungam Simondum Sismondium in *Histo-*

*

ria Italicarum Rerumpublicarum medii Aevi tom. 10 cap. 75. Ex iis quae deinde dicentur, apparebit, haec a Sismondio nonnisi rei manifestam evidentiam extorquere potuisse.

Singularis praeterea, quo Nicolaus praestabat erga litterarum et scientiarum progressum studii monumentum est celeberrimum Vaticana Bibliotheca, cuius ad tantum splendorem perducendae Nicolaus V auctor fuit, prout Tiraboschius loco superius citato *cap. 4 num. 17* ostendit, ac Vespasianus Nicolao ipsi coaevus scriptor *loc. cit. pag. 282.* Narrat praeterea incredibilem librorum copiam a Pontifice collectam, atque id a Nicolao factum idcirco fuisse refert, quod sibi proposuisset in Vaticano Bibliothecam condere, quae ad publicum Urbis usum pateret, id quod mirabile plurimum fuisset, sed Nicolaum morte praeoccupatum quod optabat efficere non potuisse.

Quae vero Nicolaus V gessit ad Romanum Sapientiae Archigymnasium amplificandum, ornandumque, id etiam imprimis honorificum Pontifici fuit, atque aliud perspicuum exhibet argumentum praeclari studii, quo litteras, ac scientias prosequebatur, et quo fiebat, ut praesentiens etiam in posterum, dum erga Romanam Universitatem sollicitudinem suam ostendebat, scientiarum incremento, posteriori qualibet aetate etiam prospiceret. Exstat a Iosepho Caraffa Historiae Ecclesiasticae in eadem Universitate Professore opus scriptum: *De Gymnasio Romano, et de eius Professoribus ab Urbe condita, usque ad haec tempora. Romae 1751.* Iam vero in eo opere *tom. 1 pag. 174 et seq.* Caraffa recenset Professores doctissimos a Nicolao V in Romana Universitate constitutos, et Pontificis eiusdem Bullam commemorat, qua studiorum rationem in ea Universitate servandam moderatus est.

Denique licet cetera omittam, quanta fuerit Nicolai V munificentia, commemorandum breviter est. Id demonstrant Aedes sacrae, quas non Romae solum, sed in ceteris etiam pontificiae ditionis locis a Pontifice conditas Georgius in eiusdem vitae historia refert. Ipse quoque Nicolaus sibi proposuerat Vaticanum S. Petri Apostolorum Principis templum ad eam amplitudinem, ac maiestatem excitare, quae cetera quaeque aedificia splendore, ac celebritate sua superaret; et manus operi celeberrimo iam impositae fuerant, sed Nicolaus morte praereptus rem tantae molis Iulio II et Successoribus suis ceteris, summa cum gloria perficiendam reliquit. Iannozius Manettius propositam Nicolao aedificii tunc construendi rationem fuse narrat, ex qua intelligitur, Pontificem illum magnificentissimam omnino aedem construendam curasse.

Non est necesse ut aliquid adiungam de summa pietate, qua Nicolaus V praeditus erat, cuius rei universa eius vitae historia exhibet indubia documenta, prout etiam singularis diligentiae, qua Apostolici muneris sui partes semper obivit. Raynaldus inter ceteros suis locis monumenta refert, quae id evincunt, inter quae Iubilaeum Universale anno 1450 tanta religione, ac tanta populi Christiani frequentia, et fructu celebratum, peculiarem laudem promeretur.

Hic Pontifex, quem tanta virtutis laude praestitisse hactenus vidimus, non poterat Scriptoribus placere, qui hoc operum suorum propositum habent, ut de Romanis Pontificibus perpetuo detrahant, et quacumque occasione suscepta, historicas narrationes depravando, eosdem acriter calumnientur. Quare videmus Potterium, *tom. 4* operis citati *part. 1 pag. 159 et seqq.,* ex iis, quae evenerunt Romae anno 1553 cum coniuratio a Stephano Porcario, Equite Romano, conflata contra Pontificem Nicolaum V, et Cardinales detecta, et severe compressa est; videmus,

inquam, Potterium, Pontificem ex iis acerbe reprehendere ob agendi rationem contra coniurationis auctorem, eiusque complices adhibitam. Atque in facto isto referendo Potterius Simondi Sismondii auctoritatem sequitur, qui loco superius memorato, hoc eodem abutitur ut Nicolaum accuset.

Verum ut desumptam ex isto facto accusationem refellamus, est primo loco referendum, quid tunc Romae acciderit, atque adducam Platinae testimonium ex Nicolai V vitae historia depromptum, quod ad rei notitiam habendam opportunum esse mihi videtur.

Iam vero refert primo loco Platina, vel a tempore quo comitia ad Nicolaum eligendum Romae habebantur, conatum esse Stephanum Porcarium ad seditionem Populum Romanum excitare, et pontificiam politicam dominationem evertere. « Uno » eodemque anno, inquit, Thomas » Sarzanus et Episcopatum Bononien» sem, et Cardinalis dignitatem, et » pontificatum adeptus est cum ma» xima Cleri, et Populi Romani lae» titia, licet dum adhuc in conclavi » Cardinales essent, tumultuatum » aliquantulum sit, Stephano Porca» rio Equite Romano, viro in dicendo » acerrimo, et eleganti, cives suos » in Ecclesia Araecaeli congregatos » ad capessendam libertatem cohor» tante, qui diceret, parvum quod» que oppidum, mortuo loci domino, » de libertate, vel saltem de mode» randa regentium cupiditate verba » facere. »

Nihil quidem tum Porcarium impetrare a Romanis potuisse narrat Platina, ea etiam de causa, quod Alphonsus Rex Aragonum Tibure subsisteret, et bellum cum Florentinis parare videretur. Sed Pontifex Nicolaus iussit Porcarium ab Urbe discedere, atque eum Bononiam relegatum, in illa civitate morari, cuius gubernatio a Bessarione Cardinali tunc retinebatur. Verum Porcarius coniurationem, quam antea molitus erat, acrius renovandam, atque ad exitum perducendam anno 1453 omnino curavit.

Itaque Platina subdit: « Sed Nico» laus Pontifex, coniuratione Ste» phani Porcarii Equitis Romani tum » deprehensa, rem inchoatam omit» tens (pacis, videlicet, Italicae com» ponendae negotium), ad sedandum » intestinum bellum animum adiecit. » Stephanus enim maioris animi, » quam potentiae, vir quidem in di» cendo materna lingua eloquentis» simus, multa seditionis indicia prae » se ferens (ut in principio diximus), » Bononiam a Pontifice relegatur hac » conditione, ut singulis quibusque » diebus, Nicaeno Gubernatori Urbis » (Bessarioni) sese offerret; quem » simulata aegritudine decipiens, » Romam, admonentibus coniuratis, » propere rediit hac mente, ut cum » Urbem attigisset, sumptis armis » populum ad libertatem convocan» do, Pontificem, et Cardinales cape» ret. Verum dum fessus longitudine » itineris, et diutina vigilia aliquan» tulum quiesceret, aliquot enim no» ctes insomnes duxerat, detegen» dae rei tempus, et occasionem dat. » Cognita hominis audacia, Pontifex » senatorem Lavagnolum Veronen» sem civem, et Vicecamerarium cum » armato milite domum eius statim » mittit, ut captum in carcerem per» ducerent. Is autem adventare ar» matos intelligens ad sororem con» fugit, relicto domi Baptista Sciarra » cum aliquot servis, homine quidem » impigerrimo, et audacissimo, qui » cum sociis erumpens, incolumis » aufugit. Cognita deinde Stephani » per indices fuga, hominem apud » sororem in capsa delitescentem ca» piunt, et seriem coniurationis fas» sum ad muros Sancti Angeli sus» pendunt. Eodem quoque supplicio » afficitur in Capitolio Angelus Massa » cum filio, et socio Sauo, lecta prius » audientibus omnibus coniurationis » serie, millesimo quadringentesimo » tertio, quinto idus ianuarii. Perse» quutus deinde reliquos coniuratos,

» omnes oppressit, maxime vero Franciscum cognomento Gabadeum, et Petrum Monterotundum, et Baptistam Sciarram a Venetis ad supplicium deditum. Eo enim confugerat post patefactam coniurationem. »

Aeneas Sylvius vero *in hist. Europae cap. 58* narrat qua prorsus die Stephanus Porcarius Pontificem cum Cardinalibus comprehendendum statuisset, quam factiosam, ac turbulentam ad populum commovendum orationem habuisset, et quomodo a Pontifice animadversum fuerit in coniuratos. « Rem factu facilem, si viri fuerint, Porcarium dixisse (Aeneas Sylvius ait), Nicolaum Pontificem celebri Epiphaniarum die, in aede B. Paulli sacra facturum, haud magno negotio comprehendi posse, populum libertatis amore, quam proclamari audierit, mox opem audentibus daturum. Ad colligandum autem Praesulem catenam auream secum attulit, a se iampridem paratam, quam coniuratis ostendit, neque enim mox occidendum Praesulem ex usu esse dicebat, sed observandum donec arcem S. Angeli per eum recuperarent. Atque ut erat homo facundus, facile in suam sententiam congregatos traxit, atque eo facilius, quod inopes, aere alieno gravatos, et ob patrata scelera iudicium formidantes ad se vocaverat, quibus nihil erat in pace sperandum. »

Huius sceleris auctoris, et horum hominum, qui pestis patriae, et sentina Reipublicae poterant appellari, Potterius Sismondium sequutus, quodammodo patrocinium suscipit, et ob eorundem miserum exitum commovetur. Non inquisitum in coniurationis veritatem, Sismondius ait, non inter se coniuratos iuridice vicissim comparatos, et cognitos fuisse, non institutum legalem, quem dicere solemus, circa crimina processum affirmat; de consiliis coniurationis initae tantummodo genericam notitiam esse habitam, eodemque die Stephanum Porcarium ad muros molis Hadrianae cum sectatoribus, extremo supplicio mulctatum esse; negata iisdem fuisse Poenitentiae, et Eucharistiae sacramenta, licet eadem vehementer illi postulassent; zelo enim praeditos Catholicos istos fuisse animadvertit, licet ea moliti essent, quae perficere non potuerunt.

Non est difficile Potterio, ac Sismondio haec obiicientibus respondere. Et satis esse arbitror facti historiam ipsam recordari, ut intelligatur, Porcarium eiusque socios machinantes tanta scelera, quae diximus, dignos certe non esse ut Scriptores, qui bona fide loquantur, ad miserationem commoveant.

Primum, nonne cum facti ipsius historiae veritate pugnat, iudicium sine debita criminum cognitione absolutum fuisse? Etenim coniurationis natura consideranda est, et cuius generis essent consilia, a coniurationis sociis inita, est prae oculis habendum. Non agebatur enim de negotio clandestine pertractato, sed de crimine in ipsa Urbis luce patrato, ac de hominibus simul agebatur, qui tale crimen nonnullos etiam ante annos moliti erant. Ac primum quidem constabat certe omnibus, Porcarium illum ipsum hominem esse qui Interpontificio durante, Urbem ad seditionem commovere conatus fuerat, qui deinde Bononiam relegatus, cum se infirma valetudine laborare simulasset, Cardinalis Bessarionis vigilantiam vitaverat, et Romam properato ut nefaria consilia sua impleret, reversus erat. Concionem ille ad populum excitandum habuerat, atque omni occultandi sceleris timore deposito, ad Pontificium regimen evertendum, atque ad scelestissima quaeque idcirco patranda se paratum esse manifeste dixerat, ac Romanos ut sceleris sui participes evaderent, impudentissime inflammandos curaverat. Haec autem erant eiusmodi ut rem in propatulo positam ostenderent, et inquisitionem ad facti veritatem confirmandam vix requirerent.

Praeterea quis est, qui contendat, ad ostendendum alicuius criminis reos post causae cognitionem condemnatos esse, non autem crimine minime probato, poena mulctatos esse, omnino requiri, Scriptores, qui facti historiam narraverint, debuisse praecisis verbis affirmare, processum esse institutum, non autem sufficere ad hoc probandum, Scriptores eos toto orationis contextu id significavisse? Iam vero hoc aperte colligitur ex narrationis contextu eorum Scriptorum, qui Stephani Porcarii coniurationis historiam litteris prodiderunt, eum, illiusque socios post causam cognitam, extremo supplicio mulctatos fuisse.

Etenim si de narratione huius facti loquamur, quam Platina habet in Nicolai V vita, vidimus superius ab eo scriptum esse, Porcarium *in capsa* apud sororem *delitescentem captum, et seriem coniurationis fassum,* extremo supplicio in arce S. Angeli affectum esse. De reliquis autem, qui in Capitolio mortis poena mulctati sunt, Platinam retulisse vidimus, eos interfectos esse *lecta prius audientibus omnibus coniurationis serie.* Est vero perspicuum, haec Platinae verba, quibus Porcarium crimen suum confessum, et tum extremo supplicio affectum esse retulit, atque antequam coniurati ceteri in Capitolio necarentur, lectam fuisse audientibus omnibus seriem coniurationis, aliud non significare, nisi totius causae cognitionem factam esse priusquam capitis poena in coniuratos decerneretur.

Est manifesta, ut arbitror, Platinae narratio. Sed huic etiam reliqui illius aetatis, qua res gesta est, Scriptores consonant. Ac primum hoc idem colligi potest ex Stephani Infissurae narratione. Omitto animadvertere, si res eo modo absoluta fuisset, ut iustitia violata censeri posset, id certe Infissuram non fuisse praeteriturum, qui Scriptor se Romanis Pontificibus vehementer infensum luculenter ostendit, ita ut in eius *Diario* Urbis edendo *tom. 3 part. 2 pag. 1110 Rerum Italicarum Scriptorum,* Muratorius idcirco aliqua expungenda iudicaverit, et honestis auribus, atque oculis non offerenda. Quod si, vel in laetitia ob Basileense schisma sublatum significanda, vel in Nicolao V ob studiorum excitatum progressum laudando, idem Scriptor publica rei celebritate permotus, ista diffiteri non potuit, ex operis tamen eius lectione constat, eum infenso in Romanos Pontifices animo, in opere scribendo fuisse.

Sed hac animadversione omissa, videamus quid de Porcarii supplicio Infissura habeat. Itaque refert, Porcarium in arce S. Angeli morte mulctatum, atque una cum eodem alios complures, sed lectam fuisse sententiam, et rationis causam, quare ea poena afficiebantur, scilicet tentatum ab eo, eiusque sociis fuisse, Pontificem cum Cardinalibus comprehendere, Urbis domos depopulari, virgines multas violare. Nomina quoque refert nonnullorum, qui capti fuerant, sed cum eiusdem criminis rei reperti non essent, dimissi sunt. Haec vero, si rem pacato animo considerare velimus, ostendunt prorsus inquisitionem circa patratam coniurationem, et de coniuratis ipsis esse factam, cuius exitus esse potuerit, ut de commissi sceleris veritate, ac gravitate constiterit, ac nonnulli etiam, qui veluti coniurationis participes fuerant comprehensi, innoxii deinde iudicati, et in libertatem restituti fuerint.

His consonant quae in Bononiensi Chronico *tom. 18 pag. 700* eiusdem operis Muratorii, in Annalibus Bonincontrii Miniat. *ad annum 1452 tom. 21 pag. 157* referuntur; quos tamen Scriptores, et Platinam Potterius loco citato, Sismondium exscribens, veluti narrationis, ac sententiae suae auctores commemorat.

Iuvat etiam his adiungere quae in *commentario de coniuratione Porcaria tom. 35 oper. citat. pag. 310*

et seq. Leo Baptista Albertus, qui facto ipsi praesens adfuit, de ista re habet. « Nocte proxima, inquit, in» clusus (Porcarius) a sorore scrinio » repertus est. *Ex capto* quaeque di» scenda videbantur, didicere, poe» nas sumpsere suspendio. Quae in» stituerat haec sunt, etc. » Quibus consentanea dicit Vespasianus affirmans, Porcarium virum scelestum captum, ac Iudici ordinario traditum, capite damnatum fuisse. Haec autem testimonia etsi expressis verbis non dicant processum esse factum, compendio tamen idem continent, cum Iudici Ordinario aliquem tradi ad discendum, quod in iudicio discendum est, aliud non significet, nisi processum ad crimen probandum esse institutum.

Denique ut appareat, quam facile simul esset, reos istos in iudicio criminis patrati convincere, et quam aperta pateret Iudicibus ratio, ut capitis sententiam in eosdem pronuntiarent, colligere id quoque possumus ex Aeneae Sylvii testimonio loco superius citato. « Illi eum (Por» carium), inquit, iam animo fra» ctum, et apud sororem in arca la» tentem invenerunt; complices eius » in domo, qua convenerant, expu» gnati, captique sunt, ex quibus » unus Baptista Sciarra manu prom» ptus, et animo intrepido, per me» dias Pontificis cohortes viam gla» dio sibi aperiens effugit.» Si ergo eo res adducta est, ut coniurati cum militibus Pontificiis palam manus conserere non dubitaverint, sique in ea ipsa domo illi capti sunt, quae ad eosdem capiendos fuerat expugnata, manifestum est, quam facile Iudices processum absolvere potuerint, quo Porcarius, eiusque socii, Maiestatis, et publicae proditionis rei, extremo supplicio mulctandi pronunciarentur.

Ostendunt hucusque allata testimonia quam falso memorati Scriptores affirmaverint, Porcarium, et coniurationis socios, incognita veluti causa, condemnatos fuisse. Nunc illud quoque considerandum est, eadem falsitate esse ab illis pronunciatum, Porcarium, et sceleris eius complices, eodem die, quo comprehensi sunt, capitis poenam dedisse. Etenim Auctorum, quos superius commemoravimus testimonia hoc habent, Stephanum Porcarium die 26 Decembris Bononia fugisse, die autem quinta Ianuarii, Epiphaniae pervigilio, noctu comprehensum esse, et *quinto idus Ianuarias,* hoc est quatriduo postquam capti fuerant, capitis poenam obivisse. Est igitur manifeste falsum, eodem die supplicio mulctatos illos esse, quo comprehensi sunt. In re autem adeo manifesta, atque in tam clara sceleris convictione, et hominum ipsorum, qui crimen patraverant, confessione, satis longum fuit temporis spatium quod fluxit ad plenam causae cognitionem absolvendam, atque ad capitis sententiam iustissime ferendam. Possent profecto, si argumentum id requireret, exempla afferri, ex quibus appareret, criminales eiusmodi causas, non adeo tamen ab initio perspicuas, neque crimina, inspectante universa civitate, patrata respicientes, breviori, aut pari quandoque temporis spatio fuisse absolutas, ut mirum esse non possit, Porcariam coniurationem quatriduo iudicatam esse.

Prout superius retulimus, Simondus Sismondius de Porcarii, et eorum, qui cum illo conspiraverant, morte sermonem habens affirmavit, iisdem Poenitentiae, atque Eucharistiae sacramenta fuisse denegata, licet illa vehementer postulavissent. Potterius autem loco citato acerbius etiam, quam Sismondius facit, de Nicolao V loquitur. Inquit enim Pontificem fecisse ut sine confessione sacramentali coniurati illi interficerentur: in qua re, subdit, licet etiam fortasse Pontifex putavisset nihil mali se coniuratis irrogare; erat tamen id miseris magno dolori, quod tamen Pontifici ad pleniorem ultionem capiendam satis erat.

Possuntne atrociora de Pontifice excogitari, qui aetatis suae delicias

efformaverat? Potestne iniquius de Pontifice detrahi, cuius non modo sapientia, benignitas, sed pietas etiam, et Religionis studium ab omnibus commendatum est? Ut tantae, ac tam acerbae a Potterio pronunciatae calumniae isti credi posset, necesse esset omnino statuere, Nicolaum V id fecisse eo tempore, quod cum omni eiusdem vitae ratione, ingenio, institutisque pugnaret. Utrum vero id concedi liceat, intelligunt omnes, qui sine praeiudicatis opinionibus, rerum naturam considerant. Non moror in iniqua illa animi sui insinuatione refellenda, quam Potterius inducit, ut confessionis sacramentalis necessitatem contemnat. Non enim est huius loci, divinitus institutam sacramentalem confessionem esse, docere: neque dignus est is scriptor, ut catholicam de ea re Nicolai V doctrinam, ac sententiam, de qua nemo umquam dubitavit, argumento aliquo demonstrare debeamus.

Dicam potius id, quod accusationem ipsam a Sismondio exceptam respicit. Itaque certum est, plures Scriptores qui de coniuratione Porcaria egerunt, cum de poena loquuntur, qua Coniurati affecti sunt, non adiuncta rei singillatim exponere, sed compendio extremum supplicium commemorare, quo Porcarius ad Arcem S. Angeli, ceteri vero in Capitolio affecti sunt. Et cum certum praeterea esse debeat, neque Pontificis iussu, neque eiusdem Ministrorum opera, coniuratis sacramenta denegata fuisse, sequeretur, si iidem sine sacramentis mortui sunt, id eorum repugnantiae tribui debere, qui gravissimum hoc scelus, aliis criminibus, quorum poenas luebant, addidissent. Verum si id evenisset, incredibile est, rem tanti momenti omissam esse a tot scriptoribus, qui de Porcario, deque eius sociis indignati, nefaria eorundem consilia detestati semper sunt, atque ab iisdem, tamquam ab hominibus perditis, abhorruerunt.

Stephanus quidem Infissura in diario Romano ait, sine Confessione, et Communione, laqueo suspensos coniuratos esse. Sed notus est, ut diximus, huius scriptoris animus, ut suspicari etiam liceat, id ab eo affirmari potuisse, quod fortasse videret, eventum eiusmodi in Pontificis Nicolai V dedecus converti posse. Omnes vero istos reos numero novem, tanto cum Urbis totius scandalo ita mortuos esse, et solum Infissuram id agnovisse, non videtur esse concedendum.

Quare video Muratorium in annalibus Italiae ad annum 1453, quo loco de Porcarii Equitis coniuratione sermonem habet, etsi in huius facti testimonium Infissuram citaverit, nihil tamen de Poenitentiae, et Eucharistiae sacramentis a coniuratis, antequam interficerentur, non susceptis retulisse. Id autem mihi videtur significare, Muratorium existimavisse, hanc sacramentorum omissionem ab Infissura commemoratam veluti narrationem fide minime dignam, non esse attendendam. Denique illud etiam praetermitti non potest, quidquid tandem sit de rei veritate, quam Infissura commemorat, valde tamen diverso modo Infissuram de eadem re loquutum esse, quam vel Sismondius, vel Potterius de illa loquitur. Ait enim Infissura, « die 9 Ianuarii » laqueo appensos in Capitolio sine » Confessione, et Communione fuisse » infrascriptos etc. » Non dicit ergo Infissura, prout Sismondius ait, coniuratis sacramenta vehementer petentibus fuisse denegata. Neque dicit multo minus, quod Potterius inquit, a Nicolao sine confessionis sacramento, coniuratos fuisse extremo supplicio mulctatos. Haec satis sunt ad demonstrandum quot sint in uno narrationis capite, ea, quae Scriptores isti referant tamquam certa, cum constet, illa ipsa esse a veritate prorsus aliena.

Post haec omitto cetera, quae Sismondius, et Potterius ex hoc eodem Coniurationis Porcariae facto

commenti sunt ad Nicolai V memoriam vituperandam; etenim certum est, inter apertas calumnias, ea recenseri posse.

Nam quod refertur ab Sismondio, Nicolaum post eam coniurationem detectam, atrocem agendi rationem inivisse, id falsum omnino est. Platina enim inquit: « Nicolaum qui hactenus Romanos omni genere officii, et liberalitatis iuverat, quique liberior, quam ullus antea Pontifex, incedere per Urbem consueverat, sibi ipsi deinceps caventem, morosiorem, cum in omnes, tum vel maxime in Romanos factum esse. Accedentes enim alloquendi causa, non ita facile admittebat. » Quid vero haec Platinae narratio commune habet cum Sismondii accusatione? Natura siquidem ipsa, hominem quantumvis benignum, quantaque morum humanitate praeditum impellit, ut sibi caveat ab iis, quorum occulta machinatione, in grave vitae discrimen fuerit adductus. Ac iure Muratorius animadvertit, cum ageretur de Pontifice, qui de urbe Roma, et de Romanis optime meritus erat, tentatam eiusdem Pontificis aggressionem in Urbe, multo formidabiliorem existimari debuisse.

Quod si praeterea Infissura refert, post supplicium eorum, qui Romae comprehensi fuerant, Nicolaum acri studio operam dedisse, propositis etiam magnis praemiis, ut ceteri, qui fugerant, ubique caperentur, et poenas darent, superius nos indicavimus quantam fidem in his rebus referendis Infissura mereatur. Neque vero haec tanta Pontificis cura, etiamsi vera esset existimanda, crimini verti Pontifici Nicolao posset. Leo Baptista Albertius in commentario de coniuratione ista a nobis citato ostendit, quantus esset numerus eorum, qui a Porcario decepti, conspirationis participes facti fuerant, sed subdit, magnum fuisse etiam Urbis metum post Porcarii, eiusque sociorum supplicium, eo quod « ex his, qui tantum facinus incoharint, vix sex, qui poenas luerint, deessent. » Ad calamitatem igitur istam penitus vitandam, atque ad impediendum, ne conatus coniuratorum Urbem iterum, et bonos omnes, in grave periculum adducerent, non erat id hominis indicium ultionem suam cupientis, sed iustitiae, et Principis proprium officium, qui Reipublicae prospicere tenebatur.

Est etiam fide indigna illa Infissurae narratio, cui tamen Scriptores duo toties memorati confidunt, Cardinalem Metensem a Pontifice impetravisse libertatem cuiusdam inter coniuratos comprehensi, eo quod innocens ille deinde repertus esset, sed eum a Pontifice postridie capi iterum, et capite plecti iussum fuisse. Quare ait, Cardinalem Pontifici ob id vehementer succensuisse, et graviter indignatum, statim ab Urbe digressum, in Galliam reversum esse, et Romam in posterum numquam rediisse. Animadvertit apposite tamen Georgius in Nicolai V vita, Cardinalem Metensem reperiri in Urbe manentem toto illo anno 1453 cum die 5 Novembris eius anni, munere fungeretur adhuc Camerarii Sacri Senatus, prout *in diario constitutionum* ad eundem annum Rodulphus narrat. Praeterea mortuus est Romae anno 1455 Cardinalis iste Metensis, atque ad S. Sabinam sepultus. Quomodo igitur Infissurae credi potest affirmanti, eum indignatum ob Pontificis factum superius recensitum, ab Urbe statim discessisse, et Romam in posterum numquam reversum esse?

Illud denique, quod de Angelo Roncone Nicolai V iussu interfecto, licet salvumconductum a Pontifice is antea consequutus esset, Sismondius ex Infissurae testimonio narrat, cuius fidei esse potest, cum Infissuram Nicolao V infensum fuisse sciamus, et ex coaevis scriptoribus nemo praeter Infissuram, salvumconductum istum Ronconi a Pontifice datum, ac deinde ab eodem non servatum

referat? Ronconi quidem Nicolaus iuste indignatus erat, eo quod missus is a Pontifice, ut Eversum de Ursiniis Comitem Anguillariae, qui bellum Nursinis intulerat, ab his conatibus impediret, et eum, si potuisset, comprehenderet; Ronconis potius opera, Comes Eversus adiutus, fugerat. Sed Nicolaum fidei datae Ronconi non stetisse falsum omnino censeri debet. Est etiam hoc incredibilius, quia Infissura mortem Ronconis die 12 Octobris anno 1454 evenisse dicat, apud Georgium vero constet, Nicolaum, vel a die 5 Augusti eius anni, litteras scripsisse, quibus Everso, et eius complicibus veniam tribuit. Quomodo ergo credibile videri potest, Ronconem, duos post menses ob Eversum adiutum tantummodo, a Nicolao V capitis poena mulctatum esse?

Nicolaus V vero mortuus est die 24 Martii anno 1455 cum Pontifex fuisset annos octo, et dies decem ac novem. Platina Pontificis mortem narrans ait, « Nicolaum Pontificem » sive taedio animi, quo maxime cru» ciabatur post captam Constantino» polim, sive febri, et podagra, qua » potissimum vexabatur, mortuum » esse. » Retulerat vero superius, nulla re fuisse umquam magis cruciatum Pontificem, quam urbis illius expugnatione, et casu; ab hoc moerore tunc concepto numquam Pontificem fuisse recreatum dubitari non potest.

CAPUT XLI.

DE CONVENTU MANTUAE ANNO 1259 A PONTIFICE PIO II CUM CHRISTIANIS PRINCIPIBUS HABITO.

Callisto III die 8 Augusti Romae mortuo Aeneas Sylvius Piccolomineus Cardinalis tit. S. Sabinae suffectus est, et Pii II nomen suscepit. Is vero Senensis natione, et Episcopus erat, atque in Corsiniano oppido natus fuerat, quod deinde Civitatis titulo auxit, atque ex nomine suo *Pientiam* appellavit. Quo prorsus die Pius II electus fuerit, non conveniunt inter se illorum temporum monumenta. Platina enim die 20 mensis Augusti, Historia Senensis die 21, Chronicum Bononiense die 19, atque alii Scriptores die 23 vel 27 eiusdem mensis electum perhibent. Illud vero certum est, plurimum gratam omnibus fuisse Pii II electionem, viri, scilicet, litterarum laude praestantis, quique magnam sibi eloquentiae, eruditionis, atque ingenii celebritatem comparaverat. Pontificatum autem gessit annos ferme sex, cum mortuus fuerit anno 1464 die 16 Augusti Anconae, quo se contulerat, ut ipse per se expeditionis, quae contra Turcas parabatur, ad effectum perducendae adesset.

Inter cetera, quae in huius Pontificis historia peculiarem laudem merentur, commemorari praecipue potest singulare illud studium, quod demonstravit, ut Mohammedi II, eiusque armis vires suas Christiani Principes opponerent, eaque mala impedirent, quae ex Mohammedanorum progressibus erant pertimescenda. Hoc negotium praecipuas Pii II sollicitudinis partes semper occupavit. Indixit propterea, atque habuit ipse Mantuae anno 1459 et seq. congressum, ad quem Christianos Principes convocaverat, ut collatis simul consiliis, ex universis occidentalibus Regnis, expeditio contra Turcas decerneretur. Igitur post rem in eo congressu pertractatam, Constitutio a Pontifice *anno 1459 18 cal. Februarii* Mantuae edita est, quae incipit *Ecclesia Christi*, quaque ea omnia explicavit, ac iussit, quae ad expeditionem feliciter absolvendam

opportuna esse, communi suffragio reputatum est.

Cum adhuc Mantuanus congressus perduraret, Pius II celeberrimam etiam edidit aliam Constitutionem, *10 Calendas Februarii an. 1459,* quae incipit *Exsecrabilis,* qua a Romani Pontificis sententia ad futurum Generale Concilium appellationes condemnavit, prout antea a Martino V in Concilio Constantiensi factum esse, suo loco significavimus. Nam, ut Gobelinii verbis utar, in comment. lib. 3, « Irrepserat iam » pridem in Ecclesia Dei exitialis » consuetudo adversus Romani Pon» tificis censuras. Victi enim, damna» tique Apostolica sententia, ad fu» turum Concilium appellabant, iu» dicem, qui non erat, et Superio» rem Romano Praesuli dabant, qui » non invenitur in terris. Et cum » ipsi a suis sententiis appellari non » sinerent, a Christi Vicario appel» landum esse consentiebant. Consu» luit Pius Patres, qui aderant in » conventu, quid censerent. Hi com» muni voto responderunt, appella» tiones huiusmodi cum suis aucto» ribus damnandas esse, atque ita » decretum editum est. »

Intelligi facile potest, quam sapienter a Pio II Constitutio ista promulgata fuerit. Nihil enim erat opportunius, quam solemni condemnatione coercere improba eorum ingenia, qui appellationis eiusmodi praetextu, frena licentiae dimittere, fidei Catholicae, et Ecclesiae disciplinae detrimentum afferre potuissent, qui denique, hac ratione, notissimam illam sententiam a Patribus pronuntiatam, et Ecclesiae doctrinae innixam, eludere conati essent, qua scilicet continetur, ut *Capite constituto, schismatis tollatur occasio.* Illud etiam verissime a Pontifice fuit affirmatum, hunc appellationum a Papa ad Concilium futurum Generale interponendarum abusum, detestabilem existimari oportere, vetustis Ecclesiae temporibus inauditum, iuris regulis, et sacris canonibus repugnantem. Non mirum tamen esse debet, Scriptores Apostolicae Sedi infensos, Moshemium ex. gr. et Potterium, hanc Bullam a Pio II editam irridere; neque mirum de ista Bulla conquestos graviter esse homines, qui ut Romani Pontificis sententiis resisterent, et praeconceptas Ecclesiae Catholicae doctrinae contrarias opiniones suas impune spargere interea conarentur, hanc antea pluries condemnatam ad futurum Concilium appellandi audaciam renovaverunt.

Atque ut hic ea tantum breviter attingamus, quae argumento ex historia desumpto, eiusmodi appellationum iustissimam factam condemnationem demonstrant, animadvertam id, quod eruditissimus Franciscus Antonius Zaccaria in Antifebronio *parte 2 lib. 4 cap. 5* notavit, Pelagianos quidem primos, atque eorum exemplo insistentem Nestorium fuisse, qui tales ad Concilium appellationes interposuerint, sed ab iis temporibus, usque ad Lutherum, qui contra Leonis X iudicium, et ad eos, qui postea contra Constitutionem *Unigenitus* a Clemente XI editam appellarunt, hoc ab Ecclesia improbatum factum, circa decreta fidem respicientia, numquam renovatum esse.

Verum sunt notissima Patrum testimonia, quibus demonstratur, vel ab antiquissimis iis temporibus, hunc ad futurum Concilium provocandi abusum, improbandum omnino existimatum fuisse. Quare inter cetera videmus a S. Prospero *contra Collat. cap. 41* S. Caelestinum I Pontificem valde laudatum fuisse, eo quod Pelagianis novum iudicium petentibus, illud recusavisset.

Inquit enim eo loco S. Prosper: « Venerabilis memoriae Pontifex Cae» lestinus, cui ad catholicae Ecclesiae » praesidium multa Dominus gratiae » suae dona largitus est, sciens da» mnatis non examen iudicii, sed so» lum poenitentiae remedium esse » praestandum, Caelestium, quasi » non discusso negotio, audientiam

» postulantem, totius Italiae finibus » iussit extrudi, adeo et Praedeces» sorum suorum statuta, et decreta » synodalia inviolabiliter servanda » censebat, ut quod semel meruerit » abscindi, nequaquam admitteret re» tractari. »

Atque Augustinus etiam, fortasse acrius Pelagianos Concilii sententiam post Innocentii I iudicium postulantes, insectatur *lib. 4 ad Bonifacium cap. ult.* « Aut vero, inquit, congre» gatione Synodi opus erat, ut aperta » pernicies damnaretur: quasi nulla » haeresis aliquando, nisi synodi con» gregatione damnata sit; cum po» tius rarissime inveniantur, propter » quas damnandas necessitas talis » exstiterit: multoque sint, atque in» comparabiliter plures, quae, ubi » exstiterunt, illic improbari damna» rique meruerint, atque inde per ce» teras terras devitandae innotescere » potuerunt. Verum istorum super» bia, quae tantum se extollit ad» versus Deum, ut non in illo velit, » sed potius in libero arbitrio glo» riari, hanc etiam gloriam captare » intelligitur, ut propter illos, Orien» tis, et Occidentis synodus congre» getur. Orbem quippe catholicum, » quoniam Domino eis resistente, per» vertere nequeunt, saltem commo» vere conantur, cum potius vigilan» tia, et diligentia pastorali, post » factum illis competens, sufficiens» que iudicium, ubicumque isti lupi » apparuerint, conterendi sint, sive » ut sanentur, atque mutentur, sive » ut ab aliorum salute, atque inte» gritate vitentur. »

Haec quidem satis sunt, ut evincatur, appellationes a Romanorum Pontificum iudicio ad Concilii sententiam, si de rebus ad fidei materiam spectantibus sermo sit, in Ecclesia perpetuo fuisse inauditas, illos vero, qui has faciendas susceperunt, spretos esse, et de facto tales homines fuisse, ut dedecori tantummodo esse possit, eorundem exempla imitari. Sed non est existimandum, argumentis ex historia Ecclesiastica depromptis, demonstrari non posse, appellationes quoque in rebus ad disciplinam pertinentibus, esse eadem ratione improbandas.

Etenim si quaeratur quae Patrum sententia fuerit circa quodcumque ab Apostolica Sede, in quacumque causa, latum iudicium; reperietur hanc ab omni antiquitate constanter obtinuisse in Ecclesia sententiam, Romanorum Pontificum iudicia irretractabilia esse. Itaque si hoc generatim de quacumque, in quolibet negotio a Romanis Pontificibus lata sententia obtinuit, manifestum est, ex historia Ecclesiastica patere, non in materia tantummodo fidem respiciente, sed in negotiis etiam ad disciplinam spectantibus, appellationes, quae interpositae fuissent, improbatas esse.

Profecto, ut, ceteris omissis, Gelasii I Romani Pontificis verbis utar in epistola ad episcopos Dardaniae, « Sedes B. Petri Apostoli, Pontifex » ait, ius habet resolvendi, utpote » quae de omni Ecclesia fas habeat » iudicandi, neque umquam de eius » liceat iudicare iudicio, siquidem ad » illam, de qualibet mundi parte ca» nones appellare voluerint; ab illa » autem nemo sit appellare permis» sus. »

Quibus similia, nisi forte clariora etiam sunt, quae in *Commonitorio ad Faustum* idem Pontifex affirmavit. « Ipsi sunt, inquit, canones, qui » appellationes totius Ecclesiae ad » huius Sedis examen voluere defer» ri. Ab ipsa vero numquam prorsus » appellari sanxerunt; ac per hoc » illam de tota Ecclesia iudicare, » ipsam ad nullius commeare iudi» cium, nec de eius umquam prae» ceperunt iudicio iudicari, senten» tiamque illius constituerunt non » oportere dissolvi, cuius potius se» quenda decreta mandarunt. » Haec vero, quibus alia plura Patrum testimonia, idem demonstrantia possent adiungi, haec, inquam, talia sunt, ut extra controversiam positum esse evincant, id semper in Ecclesia cer-

tum fuisse iudicatum, et id canonico etiam iure contineri, a nullo quolibet Sedis Apostolicae iudicio posse appellationem interponi.

Quomodo autem factum sit ut in Ecclesia semper haec sententia obtinuerit, facile intelligitur, si consideretur, Ecclesiae Catholicae hanc de Romano Pontifice fuisse perpetuo doctrinam, ipsum totius Ecclesiae caput esse, in universum orbem eum tenere primatum, eundem Christi verum Vicarium esse, D. Petri Apostolorum Principis Successorem, omnium Christianorum Patrem, ac Doctorem exsistere, atque ipsi in Beato Petro, pascendi, regendi, gubernandi universalem Ecclesiam a Iesu Christo Domino Nostro plenam traditam potestatem fuisse. Cum haec semper Ecclesiae Catholicae fides fuerit, manifestum est, in eadem ab omni antiquitate institutos, inde colligere Christianos omnes debuisse, absurdum esse, et cum Ecclesiae doctrina non posse convenire, ut Romani Pontificis iudicia, retractabilia possint existimari.

Accedit his, de facto ipso constare, a Conciliis etiam Generalibus, Romanorum Pontificum iudicia semper habita esse irretractabilia; ut ex facto etiam intelligere omnes debuerint, quam absurdum esset, a Romani Pontificis sententia ad Concilii Generalis iudicium provocare. Non est hic necesse ex conciliorum Generalium historia singillatim argumenta proferre, ad id, quod dicimus, demonstrandum. Omnibus tamen eorundem Acta consulentibus ultro occurrit, irretractabilia semper ab iis habita esse Pontificum Romanorum iudicia.

Quod si vero quaeratur, qua primum aetate fieri mentio coeperit appellationis a Pontificis sententia ad Concilium, in rebus ad disciplinae materiam spectantibus, opportunum erit, ad rem explicandam, memoratum eruditissimi Zaccariae opus loco citato num. 4 et seqq. consulere. Eo enim loco apposite ostendit, primam huius, verae, proprieque dictae appellationis mentionem referri ad tempora, quibus Occidentale gravissimum schisma, post Urbani VI electionem, iam fuerat excitatum, atque id posterioribus annis increbuisse, cum, schismate durante, ac deinde ad schisma tollendum, tot ea pronuntiata sunt, quae ad propugnandam praesertim conciliorum auctoritatem, valde expedire iudicabantur.

Primum exemplum mentionis factae huius generis appellationum, Zaccaria putat contineri in tractatu illo, quem Petrus De Alliaco Clementi VII, seu Roberto Gebennensi anno 1387 obtulit. Ostendit tamen idem eruditissimus scriptor, ex contextu illius tractatus apparere, neque ipsi Petro de Alliaco sententiam istam certam visam esse. Haec vero sufficiunt ad probandum, appellationes etiam, quae in disciplinae materia a Romani Pontificis iudicio ad Concilii sententiam interpositae fuissent, in Ecclesia semper improbatas ita esse, ut diuturno tresdecim saeculorum spatio, nullum eorundem exemplum habeatur, quando vero illarum mentio fieri coepit, tempora acerbissimi dissidii fuisse, atque inter partium studia hanc sententiam increbuisse.

Neque vero, quod dicimus de primo eiusmodi appellationis exemplo ad memorata schismatis Occidentalis tempora referendo, dubium esse existimari debet, eo quod ex temporibus etiam superioribus exempla desumi posse videantur, quibus contineatur, iam tunc in disciplinae materia, a Pontificis sententia ad Concilii iudicium provocatum esse.

Nam dum ista dicimus, de mentione loquimur verae, propriaeque appellationis, quam a Pontificis sententia ad Concilium fieri posse, ante illa tempora memoriae proditum sit. Non vero loquimur de querela quali-libet, quae facta fuerit, eo quod Pontifex, sine ulla habita in Concilio discussione, per se ipsum sententiam tulisset de controversia, quae diri-

menda eidem fuisset allata. Cum enim Pontifices saeculo X, XI ac XII, prout Petrus de Marca animadvertit *lib. 4 de concord. Sac. et Imp. c. 17,* hunc morem usurpassent, ut de controversis ad se adductis, in Concilio quaestionem instituerent, ac deinde sententiam ferrent; quandoque eveniebat, ut si, more isto non servato, per se ipsos iudicavissent, querelae oborirentur, et de re in Concilio inquiri debere nonnulli contenderent. Verum hae querelae appellationem proprie dictam minime constituebant, nos autem de vera, proprieque dicta appellatione disputamus.

Quare, ut cetera praeteream, existimari non debet vera, proprieque dicta eiusmodi appellatio, ea, quam Fridericus II Imperator an. 1239 interposuit, cum se a Gregorio IX Pontifice Maximo anathemate mulctatum vidit. Matthaeus Parisius in Hist. Anglicana ad eum annum ait, Galliae Barones contendisse, Gregorium ab hac sententia ferenda abstinere debuisse in Fridericum, « qui, si meritis suis deponendus esset, nonnisi per generale Concilium cassandus videretur. » Cum vero Fridericus idem II ab Ecclesia Romana ipsa peteret, ut ad causam suam iudicandam Concilium celebraretur, clarius etiam apparet, hoc Friderici II factum, cum vera, proprieque dicta appellatione, de qua loquimur, non convenire. Iam vero Matthaeus Parisius haec Imperatoris verba refert: « Ecce quod Sacrosanctae Romanae Ecclesiae Cardinales per sanguinem Iesu Christi, et sub attestatione divini iudicii, per litteras nostras, et nuntios attestamur, ut generale Concilium Praelatorum, et aliorum Christi fidelium debeant evocare. » Fridericus praeterea, dum ista petebat, tempus terere, et sententiam depositionis ei imminentem declinare conabatur. Quare cum audivit a Gregorio IX Concilium Romae habendum indictum fuisse, omni quacumque potuit iniqua ratione Episcopos impedivit, quominus ad Urbem convenirent; cum vero se in Concilio I Lugdunensi Generali anno 1245 congregato, depositum esse sensit, ad Concilium magis Generale provocavit.

Egimus praeterea in his praelectionibus saeculo XIV cap. XXIX p. 161 seqq. cum pertractavimus de Bonifacio VIII, egimus, inquam, de appellatione, qua Regis Galliae Philippi Pulchri nomine, a Pontificis sententia ad Concilium Generale provocatum est. Vidimus vero ibi quae fuerit totius huius controversiae ratio. Quare ut appareat, nihil esse in eo facto, quod veram, proprieque dictam appellationem, de qua loquimur, constituat, vel ex quo quidquam proficere adversarii possint, locus ille consulendus est, in quo dissidii Pontificem inter et Galliae Regem excitati tota narratio continetur. Concluditur ergo, sententiam, quam toties laudatus Zaccaria, de eiusmodi appellationum novitate defendit, iure ab eodem fuisse propugnatam; atque ex historiae Ecclesiasticae monumentis patere, sive de rebus agatur fidem respicientibus, sive de iis, quae in disciplinae materia versantur, appellationes a Romani Pontificis iudicio ad Concilii futuri generalis sententiam, semper in Ecclesia fuisse improbatas. Agentes autem de Sixto IV et de Iulio II Romanis Pontificibus in Institutionibus, videbimus, hanc a Pio II atque a Martino V antea factam harum appellationum condemnationem, confirmatam etiam ab iis Pontificibus in posterum, renovatamque fuisse.

CAPUT XLII.

DE PAULLO II ROMANO PONTIFICE.

Post Pii II mortem, Pontificatus Maximus collatus est die 30 Augusti anno 1464 Paullo II, qui Venetiis natus, et Petrus Barbus antea vocabatur. De hoc Pontifice breviter agendum putamus, quem videmus a viro eruditissimo Angelo Maria Cardinali Quirinio doctissime vindicatum in edenda eiusdem *Paulli II vita ex codice Angelicae Bibliothecae desumpta, praemissis ipsius vindiciis adversus Platinam, aliosque obtrectatores Romae 1740.* De hoc Cardinalis Quirinii opere Muratorius ad annum 1471 ait, illud praecipue consulendum esse ad habendam huius Pontificis ornamentorum veram notitiam. Eo enim opere Quirinius edidit vitam Paulli II a Cannesio scriptam, atque eruditione sua effecit, ut quibus virtutibus Pontifex praestaret, et quam iniuste pluribus de rebus accusatus ille fuerit, appareret. Huius vero defensionis summam Quirinius retulit etiam in alio magnae eruditionis opere inscripto *Tiara, et Purpura Veneta ab anno 1379 ad annum 1759.* Itaque quem vir doctissimus adeo illustri defensione sua dignum existimavit, debemus etiam nos breviter commendare, ne in his praelectionibus videatur praetermissum id, quod in RR. Pontificum huius aetatis historia adeo celebre evasit.

Non arbitror multum immorandum in iis referendis, quae Paullus II ad Urbem ornandam gessit. Huius rei amplissimum monumentum est Palatium S. Marci, quod ipse magnis sumptibus adhuc Cardinalis refecerat, et aedificaverat, et in quod statuas veteres tota urbe conquisitas congerere studuit. Mitto etiam quantae pietatis testimonium Paullus II exhibuerit, et quanti studii Christianam Religionem, ac Rempublicam defendendi, cum grave discrimen eidem quotidie magis imminere sensit ob Mohammedanorum progressus. « Anno 1470, inquit *in Tiara Veneta* Quirinius, die 8 Iulii supplicationem Paullus II ad Lateranum, quod Turca Chalcidem, seu Negropontem oppugnaret, indixit. Turcas ferocissimos hostes Christianae Religionis, capta iam fere tota Epiro, cum in Illyricum irruere Pontifex accepisset, huius rei vicinos Principes procul a se disiunctos certiores fecit: rogavitque, ut pro communi salute solliciti, adversus eos arma sumerent. Cui quidem supplicationi ipse Pontifex cum Cardinalibus, nudis pedibus interfuit. Reliquiae insigniores Urbis circumlatae, Salvator, inquam, Sancti Ioannis Lateranensis, Imago Dei Genitricis a Populo, caput S. Ioannis Baptistae. »

Praetereo tempus universalis Iubilaei celebrandi ad viginti quinque annos ab Paullo II redactum, quod idcirco anno 1475 singulari religione ab Sixto IV in Urbe peractum est. Vestium ornamenta plura ad honorem Cardinalatus amplissimae dignitatis ab eo tributa; easque alias a natura acceptas dotes, quas Quirinius complexus est, affirmans, Paullum fuisse natura blandum, mitem, humanum, amicorum studiosum, et eorum praesertim, quos in clientelam acceperat.

Illud potius non omittam penitus, quod an. 1469 erga Maronitas egit. Videlicet a Petro electo Antiochenorum Maroniticae Nationis Patriarcha consultus, de doctrinae Catholicae capitibus, Mysterium SS. Trinitatis, et Incarnationis respicientibus, breviter, sed sapientissime, de utroque mysterio doctrinam Ecclesiae exposuit, Concilio Nicaeno, Constantinopolitano I, Ephesino, Chalcedonensi, et Oecumenico VI, seu Con-

stantinopolitano III consentaneam. Praeterea eundem Petrum electum Patriarcham Antiochenum Maronitarum, in ea dignitate confirmavit, illud etiam adiungens, se in ea confirmatione facienda, Innocentii III et Eugenii IV exempla fuisse imitatum. Multa etiam de Paullo II referri possent, quae ostenderent, quanta cura ille prosequutus sit quae ad disciplinam Ecclesiasticam tuendam, aut ad Pontificiam ditionem propugnandam pertinere poterant. De his vero tum Cannesius, et Quirinius in huius Pontificis vita, tum Raynaldus, ac Spondanus in Annalibus, ubi de rebus a Paullo II gestis agunt, consuli possunt.

Decessit autem morte repentina Paullus II nocte diei 26 Iulii an. 1471, cum pridie bona valetudine frui omnibus visus esset. Hinc de Pontificis morte, varia per Urbem spargi coeperunt, quae erant prorsus a veritate aliena. De qua re, loco citato Muratorius agens, ait, paucos iis temporibus Principes numerari posse repentina morte sublatos, de quibus non divulgaretur violentam mortem eos obiisse. Quare, inquit, non defuere, qui suspicandi rationem esse dicerent, Pontificem veneno extinctum, atque etiam iugulatum esse; vana tamen haec omnia erant, atque ab iis excogitata, qui Pontificem illum non amabant. Recenset denique Platinam, Chronici Bononiensis Auctorem, Corium in Historia Mediolanensi, et Ammiratum in Historia Florentina, qui omnes scriptis suis de Paullo II detraxerunt, et ex quorum dicteriis, has aliasque obloquutiones excitari potuisse mirum non est.

Apposite vero de hac inopinata Paulli II morte Raynaldus ad eundem annum num. 62 ait: « Quod ad » improvisam, et inopinam illius » mortem attinet, perspicua erat il» lius causa, nimirum nimia sangui» nis plenitudo, qua nihil exitialius » esse potest, ut divinorum iudicio» rum abyssos ad causam mortis » Paulli inquirendas scrutari opus » non sit. Humanum enim omnino » est, repente hominem mori. Nonne » enim et ipse Cardinalis Papiensis » (qui inter Paulli II censores nume» rari debet) repentina morte, cum » excutere quartanam pararet, ex» tinctus est? Oppressus igitur vi re» pentina Paullus, nocte ipsa, quae » vicesimam sextam Iulii diem ex» currebat, ac mane in lecto exspi» rasse compertus est: nimia, scili» cet, humorum plenitudine interce» ptis venis, cum die praevia in Car» dinalium Senatu laetior, vegetior» que, quam antea, esset visus. Is » porro septem annis, mense uno » minus, et quatuor diebus pontifi» catum tenuit, cum anno 1464 die » tricesima Augusti Pontifex renun» tiatus fuerit.»

Quae contra Paullum II allata sunt ab eiusdem accusatoribus crimina, ea Cardinalis Quirinius in illustranda Pontificis vita, quam erat editurus, in sex capita redegit, quibus ea crimina gravissime refutavit. Id vero vir eruditissimus in *Tiara Veneta* fatetur, eo ipso tempore se fecisse, quo post Clementis XII mortem, sacra comitia habebantur ad novum Pontificem eligendum, quae diuturna certe fuerunt, et in quibus Benedictus XIV electus est.

Eas vero accusationes hoc modo Cardinalis Quirinius complexus fuit, scilicet crimina haec Paullo II obiecta dissolvit: 1 a Pontifice male habitos esse litteratos viros: 2 id, de quo Pontifex reprehendebatur, eo quod leges in conclavi iuratas abrogasset: 3 quod avaritiae vitio laboravisset: 4 quod fastus amans plurimum, et sumptuosus esset: 5 quod magnanimitate fuerit destitutus: 6 denique ostendit Quirinius, per calumniam esse pronuntiata quae ad vitam Pontificis interiorem, ac familiarem vituperandam in medium adducta sunt.

Non est certe hic Cardinalis Quirinii Apologia eruditissima exscribenda; eaque vero consuli a quolibet facile potest. Aliqua tamen etiam

nos perstringemus, quae Pontificis istius defensionem respiciunt, praesertim cum accusationes superius memoratae, illum in omni vitae ratione vituperent. Meretur autem Pontificis illius memoria, ut per calumniam haec de illo pronuntiata esse innotescat apud eos, qui Historiae Ecclesiasticae studio operam impendunt.

Itaque primo loco Paullo II obiectum est, illum male animatum erga litterarum studia fuisse, atque ex isto erga litteras odio factum esse, ut litteratos viros vexaverit. Cardinalis Quirinius autem in suis Paulli II vindiciis ostendit, non infensum litteris Pontificem fuisse, sed scelestae quorundam Romanorum Academicorum opinioni, seu dogmati de voluptatibus sectandis, in qua re quanta esset horum hominum impudica petulantia, Fausti Sabaei carmina declarant.

Desumi autem possunt ex factis ipsis argumenta, quibus ostendatur, Paullum II erga litteras, et litteratos, quos pietas probique mores adornarent, munificum Principem fuisse. Id inter cetera a Quirinio allata, evincit testimonium, quod ipse recitat ex epistola a Philelpho, Leonardo Gripho *epist. lib. 30* scripta. Philelphus siquidem pro oblata Pontifici Phaediae Cyri versione, quadringentos aureos numos ab eodem dono acceperat. Itaque ita Gripho scripsit: « Vix dici queat quantum » ista res voluptatem mihi attulerit, » cum animadvertam, viris eruditis » magnam spem esse repositam in » tanti Pontificis gravissimo iudicio, » ac munificentia. Iam omnis bonarum artium, et eloquentiae dignitas, post unius Nicolai V Pontificis » Maximi obitum tamquam obsoleta » interierat, quae nunc felicioribus » auspiciis reviviscens germinat, ac » floret, et in uberrimam, optimam» que frugem coalescit. »

Argumentum, quod ex isto Philelphi testimonio depromitur, confirmat eruditissimus Cardinalis, animadvertens, non Philelphum solum, sed alios plures litteratos viros, Paullum II beneficiis suis cumulasse, Georgium, videlicet, Trapesuntinum, Flavium Blondum, Theodorum Gazam, Andream Episcopum Aleriensem, Bartholomaeum Siccum, ac praecipue Pontificem, se benevolum, ac beneficum erga Ioannem Antonium Campanum demonstravisse, virum ea aetate doctissimum, atque eruditione illustrem.

Quod si vero haec factis ipsis confirmantur, apparet profecto quid inde sequatur: scilicet Pontificem Paullum II non in litteras, et homines litteris deditos male animatum fuisse, neque litteratos vexasse eo nomine, quod essent litterati, sed aliis prorsus de causis, quibus fiebat, ut in viros, licet litteratos, iure is posset animadvertere. Sunt enim magno in honore habendi litterati viri; sed non potest esse impune litteratis, pravitati morum indulgere, Rempublicam perturbare, aliaque eiusmodi patrare. Atque ista si litterati commiserint, eo modo cum iisdem agi debet, quem continent leges sine exceptione in his rebus ad bonum publicum tuendum latae.

Si Paulli II vita legatur a Platina scripta, intelligetur continuo, quam infenso, quamque acerbo is esset in Pontificem animo; atque illi historiae si fides esset habenda, in omni certe rerum genere, valde obscura esset concipienda de hoc Pontifice sententia. Videamus tamen quid ex eadem historia exsistat ad probandum, Paullum II, litteras, atque litteratos viros insectatum esse.

Notum est, immo in Paulli II Pontificatus historia valde celebratum, ab eo Pontifice *Abbreviatorum* officium abrogatum esse. Cum de ista abrogatione loquitur Platina, qui inter Abbreviatores fuerat numeratus, de Pontifice acerrime conqueritur, et satis manifeste ostendit, querelas, ac dicteria, in Urbe palam de ea re, contra Pontificem diu perduravisse. Tandem aliquando Platina

eo pervenit, ut epistolam ad Pontificem scripserit, atque ei aperte denuntiaverit, nisi sibi, ac Collegis suis iustitiam Paullus II fecisset, se apud Christianos Principes acturum esse, eosque rogaturum, ut Concilium haberetur, in quo Pontifex, eorum, quae gesserat, rationem reddere cogeretur. Itaque Platina comprehensus est, sed postquam quatuor menses in Arce S. Angeli moratus esset, inde dimissus fuit.

Nihil, ut arbitror, in isto facto est, quod argumento esse possit, Paullum II litteras, ac litteratos, eo nomine quod litterati essent, vexavisse. Erat quidem Platina litterarum laude, ea aetate praeclarus. Sed causa, quamobrem ille comprehensus, atque in carcerem tunc coniectus est, ab omni litterarum consideratione fuit distincta. Videlicet, Pontifex, qui diu passus fuerat hominis dicteria, atque quotidianas obloquutiones, existimavit dignitatem suam requirere, ut ille coerceretur, praesertim cum videret, tanta audacia sibi illum minitari, atque intelligeret, facile iis temporibus esse, eiusmodi querimoniis ad Principes allatis, motus cieri. Apparet ergo, ex ista prima Platinae captura, nullum argumentum posse suppeditari, ad memoratam contra Pontificem accusationem de eius malevolo in litteratos animo fulciendam.

Quibus de causis Abbreviatorum officium fuerit a Paullo II abrogatum, referri breviter debet, ut intelligatur, iniuste ob hanc abrogationem, Platinam, eiusque socios de Pontifice fuisse obloquutos. Profecto si Platina audiatur in Paulli II vita, nullos fuisse censendum esset eo tempore in Urbe, qui magis sapientiae, virtutum, atque integritatis laude praestarent, quam eos homines, qui Abbreviatorum collegium constituebant; quamobrem a Pontifice nihil peius fieri potuisse, quam Abbreviatores dimittere, eorumque officium delere.

Sed haec ab homine vehementer irato proficiscebantur. Neque enim haec Scriptorum illorum temporum sententia est, qui iustissimas causas Paullum II habuisse arbitrati sunt, ut munus Abbreviatorum tollendum esse iudicaret.

Ut ceteros omittam, testimonium adducam Aegidii Cardinalis Viterbiensis in Paulli II vita, qui de hac Abbreviatorum extinctione, haec memoriae prodidit: «Paullus, inquit, Pontifex » declaratus, nihil duxit antiquius, » quam ut Sacerdotium Summum, » suo se splendore ornaret, ab alie- » nis rapiendis abstineret. Sustulit » igitur eorum ordinem, qui Abbre- » viatores appellantur, alios omnes » pecuniae exactores sublaturus, rem » esse indignam Summo Sacerdote » arbitratus, si nihil sine pretio tra- » deret; et quod ipse accepisset gra- » tis, non gratis ceteris mortalibus » condonaret: exercuisse se praeterea » mercaturam, tum omnia vendidisse » pretio, posteaquam vero sacris ini- » tiatus esset, a mercatorum, vel » potius crassatorum munere reces- » sisse. Tota via aberrare, qui in re » sacra exerceant mercaturam, et qui » aris, sacrisque utantur ad quae- » stum. Decere Principes omnes tueri » populorum suorum res, non rapere » aliena, sed largiri sua. Quae res, » omnes illius ordinis homines sibi » infensissimos fecit, ut omne in eum » maledicentiae genus, loquendo, cla- » mitando, scribendo coniicerent. » Haec ratio igitur fuit Abbreviatorum abrogandorum, in qua certe ratione nihil est, quod explicari possit de Pontifice, qui idcirco Abbreviatores suppresserit, eo quod viri docti, ac litterati fuerint.

Videamus nunc breviter, quid sit statuendum de altera Platinae captura, atque aliorum, qui in arcem S. Angeli inclusi, ibi diu retenti, et quaestione de iisdem pluries instituta, passi sunt tormenta, ut crimina faterentur, de quibus accusabantur. In Paulli II vita fusam Platina totius istius facti narrationem habet; qua nihil potest excogitari atrocius ad Pontificis, eiusque Ministrorum me-

moriam vituperandam. Si quid enim inservire potest ad Paullum II, et Ministros eius, ineptos quidem homines, sed crudelissimos simul, et iniustissimos describendos, id omne in ea narratione continetur. Molem Hadriani Bovem Phalaridis tunc esse factam dicit, et nihil atrocius eo loco, iis diebus excogitari potuisse.

Sed Platinam exaggerasse ista manifestum est, si ea perpendantur, quae de Paulli II ingenio, moribus, institutisque, illorum temporum alii Scriptores retulerunt. In quaestionibus vero exercendis, prout ea aetate, in quolibet iudicio obtinebat, eos, qui tormenta patiebantur, fuisse cruciatos, et graviter etiam doluisse, mirum esse non potest.

Verum ipsa Platinae narratio, etsi Paullo II adeo infensa, nihil habet, ex quo sequi possit, Platinam, ceterosque cum eo comprehensos, idcirco vexatos esse, quod Pontifex alieno esset a viris doctis, ac litteratis animo. Universa enim Platinae narratio continet, eum, et reliquos, veluti reos coniurationis in Pontificem, atque in Rempublicam comprehensos esse, atque idcirco se, sociosque suos tormenta pati debuisse, ut crimen laesae maiestatis, quod nullo modo commiserant, faterentur: atque ideo diu in arce S. Angeli omnes morari debuisse, et quaestionibus subiici, quia timebat Pontifex, ne levitatis, ac saevitiae argueretur, si illos, quos tanto metus apparatu ceperat, citius veluti innoxios dimisisset. Haec igitur altera Platinae, eiusque sociorum captura, nulla ratione commemorari potest, tamquam argumentum, quod ostendat, Pontificem de malevolo in litteratos animo accusari posse.

Verum opportunum maxime hoc loco esse arbitror testimonium ex quadam Platinae epistola afferre, quam ex opere inscripto *Cremonensium monumenta Romae exstantia* ab eruditissimo viro Thoma Augustino Vairanio Ordinis Praedicatorum an. 1778 edito, ex qua constat Damianum Tuscum, *Callimachum* Academico nomine appellari solitum, Platinae socium, et valde familiarem, non una tantum vice, sed pluries etiam, in verba prorupisse, quae conspirationis contra Pontificem argumentum exhibebant. Haec epistola mihi consulenda allata est ab adolescente imprimis erudito, Ioanne Baptista Scandella Calpetensi, Alumno Collegii Urbani Sacri Consilii Christiano Nomini Propagando, qui anno praeterito, publicam de praecipuis historiae Ecclesiasticae capitibus, ad quamlibet Ecclesiae aetatem pertinentibus disputationem, cui ego ob muneris mei rationem praefui, magna cum eruditorum virorum commendatione habuit.

In opere mox memorato, seu Cremonensium monumentorum collectione, epistolae omnes referuntur a Platina scriptae cum esset in carcere, ad Pontificem praecipue, atque ad Cardinales, ex quibus eiusmodi verba, conspirationem sonantia, Callimacho pluries excidisse colligitur, quae a nobis audita, subdit Platina, illa putavimus a stulto, et ebrio pronuntiata, atque ideo necesse non esse credidimus Callimachum denuntiare.

Sed inter istas epistolas, quae a me commemorari debet, est ea ad Lucidum, qui et ipse Academicus erat, et Platinae infortunii, ac calamitatis socius, *op. cit. part. 1 p. 37*, ex qua constat, haec Callimachi verba coniurationem spirantia, toties repetita, aliis etiam audientibus, tam gravia Platinae visa esse, ut propterea magnum sibi imminere periculum is iudicaverit.

Itaque Platina hac ratione in ea epistola loquitur: « Oh me miserum !
» oh me infelicem ! Qui quod iamdiu
» praevideram, et praedixeram, evi-
» tare nequiverim. Incidi in hanc ca-
» lamitatem, Ciceronis auctoritate
» deceptus, qui admonet dissuendas,
» et non scindendas amicitias esse.
» Nolebam videri morosus, difficilis,
» atque levis, quod mihi contigisset,
» si eum, quem amare coeperam, con-

» tempsissem. Ferebam eius stulti- » tiam, tolerabam ineptias, ut nosti, » eo die, quo Pontifex Capitolium... » (desunt hoc loco nonnulla, quae plu- » rimum ad rem illustrandam essent » opportuna), eius perfidiam culpa- » verim, ut paullulum a rixa abfue- » rit. Admonui te saepe, Lucide, ad- » monui Bernardum, admonui Cam- » panum, huius nebulonis consuetu- » dinem fugiendam esse. Sed evitare, » ut video, imminens cervicibus no- » stris fatum non potuimus. » Hoc testimonium non idcirco attuli, ut Pontificem ab accusatione litteratos vexandi defenderem, id quod, ut dixi, ex ipsa Platinae narratione apparet, sed ut evincerem iure potuisse Pontificem severitatem adhibere.

Atque hoc quidem testimonium evincit aperte, quam levis evadat Platinae narratio. Etenim si totus Platinae contextus perpendatur, is Scriptor hoc videtur omnino narrationis suae propositum habere, videlicet, se, suosque socios, ob fatuum omnino a Pontifice conceptum timorem, comprehensos, ac quaestioni subiectos esse, et ob vanas voces, et nulli argumento innixas relationes, tantum motum in Urbe esse factum, et se, ac suos acerbissimam calamitatem pati debuisse. Sed alia prorsus exsistere debet de tota re iudicandi ratio, si testimonium illud, seu potius illa, ut ita dicam, Platinae confessio consideretur, ad ostendendum, Pontificem gravi de causa adductum esse ad capturam illam decernendam, et iure operam dari potuisse, ut coniurationis series detegeretur.

Etenim ex his apparet certe, Pontificem accusari non posse iniustitiae atque impotentiae, qui homines comprehendi iusserit, qui non modo seditiosum virum non denuntiandum, sed amicitiae consuetudinem cum eo ineundam existimarunt. Nonne id argumentum grave suppeditare poterat, etiam eos, qui capti sunt, eiusdem criminis reos esse?

Praeterea Callimachum vere reum fuisse, concors Scriptorum sententia est, qui de hac re egerunt. Atque ipsa eius agendi ratio id confirmat. Ubi enim audivit, Paullum in conspirationis suspicionem, atquein eiusdem comprimendae consilium devenisse, statim ab Urbe fugit, ac postea per Graeciam, Aegyptum peregrinatus est, in Insulam Cyprum, deinde Rhodios, ac tandem in Poloniam se contulit, ubi usque ad vitae finem moratus est. His adiungi debet, non honestis moribus hunc Callimachum, atque alios eius socios fuisse, ac morem propria nomina immutandi, et Ethnicorum nominibus sese appellandi, novitate sua magnam suspicionem ingerere debuisse. Omitto denique nonnullos ex his, qui Callimacho studebant, ad Abbreviatorum collegium pertinuisse, quae res graviorem efficere poterat, de tentata ab iisdem conspiratione, suspicionem.

Haec, quae mox animadvertimus, inservire quoque possunt ad ea refutanda, quae Potterius *tom. 4 part. 1 lib. 7 pag. 158 et seqq.* de Paullo II habet. Narrationem suam eo loco ita quidem miscet Potterius, ut Academiae Romanae suppressionem, cum captura ob conspirationis suspicionem confundat. Sed eodem loco Potterius dicit Paullum II in litteratos male animatum, litteratorum conventus pati non potuisse, atque ideo Academiam abrogasse.

Verum ista falsa omnino sunt. Omnes enim, qui de Academiae abrogatione egerunt, illam ob scelestas opiniones, ob depravatas de agenda vita sententias praedicatas, ob conspirationis crimen, suppressam esse retulerunt. Ita Cannesius habet, ita Faustus Sabaeus, inter ceteros, quorum magna certe est auctoritas. Non ergo idcirco suppressa Academia est, quod Paullus II litteratorum conventus pati non posset. Ut vero ex factis ipsis appareat, post sublatam istam conspirationis suspicionem, Academicos, et Litteratos, de quibus sermo est, in honore habitos esse, haec commemorasse sufficiet, videli-

cet Paullum II ipsum promisisse Platinae eum iuvare, ac beneficentia sua prosequi, quod tamen repentina morte correptus efficere non potuit. Sixtus IV vero Paulli II Successor id exsequutus est, praesertim Bibliothecae Vaticanae praefecturam Platinae tribuendo. Pomponius Laetus autem Academiae superius memoratae fundator, et princeps, scholam Romae publice agere prosequutus fuit, atque ea schola in magno honore est habita. Academia denique illa, an. 1483 fuit restituta, quo anno Fridericus III Imperator diploma honorificum pro ea dedit. Consuli potest *Rerum Italicarum Script. tom. 23 pag. 185;* atque etiam opus Paulini Comitis Mastai *de Academiis Europae, Romae 1792 pag. 43.*

Dicamus nunc, vel perstringamus potius breviter ea, quae reliquas contra Paullum II allatas accusationes complectuntur, quaeque adeo erudite Cardinalis Quirinius pertractavit.

Itaque alia contra Paullum II adducta accusatio continebat, eum, Pontificem factum, abrogasse leges, quas una cum ceteris Cardinalibus, se servaturum esse in Conclavi iuraverat. Haec accusatio est in medium adducta a Iacobo Cardinali Papiensi, qui iis temporibus vivebat, et doctrinae, ac virtutis laude praestabat. Sed hanc abrogationem, non proposito suo, verum magis aliena instigatione a Paullo II esse factam, idem Cardinalis Papiensis refert. « Erant, inquit, » inter ministros eius domesticos, » Stephanus Ecclesiae Mediolanensis » Antistes, et Theodorus Tarvisinae » Episcopus, qui videntes, desideria » sua his legibus impediri, quod nu» merus Cardinalium iusto maior, » nonnisi longa exspectatione reditu» rus ad legitimum videretur, simu» lato in Pontificem affectu, agere » cum eo de iis abrogandis coeperunt; » indignum aientes Vicariam Christi » potestatem humanis conditionibus » subdi, ipsumque non sui arbitrii, » quam alienae moderationis mini» strum videri, quaerendam liberta» tem esse, idque agendum, ut au» ctoritatem Ecclesiae apud se, non » Cardinales esse, omnes agnosce» rent. »

Praeterea Cardinalis Papiensis utrumque memoratum Episcopum, Mediolanensem et Tarvisinium amplissime laudavit. Illum enim integerrimum, atque eruditissimum appellavit, huius vero, in epistola ad Cardinalem Bessarionem scripta, qua Tarvisinii mortem deploravit, omnis generis laudem Tarvisinio tribuit, quem, inter cetera, dicit, a se plurimum fuisse exoptatum, ut is ad Cardinalatus dignitatem promoveretur. « Debitus enim, inquit, hic gradus, » honorque ei fuerat futurus aliquan» do, si mors eum non praevenisset. » Magna autem Senatui nostro fuis» set facta accessio, sive actionem » quaeras, sive consilium. Praeteri» tae, praesentesque administratio» nes suae, hoc de illo nobis spon» debant. » Haec vero cum ita sint, argumentum inde desumi posse videtur, ipsum Cardinalem Papiensem, qui hanc accusationem contra Paullum II attulerat, intellexisse deinde, eas leges, de quibus sermo est, Ecclesiae utilitate ita requirente, abrogatas esse. Duo enim illi Episcopi, qui huius consilii praecipui auctores Pontifici fuerunt, cum tanta virtute praestarent, non poterant, nisi secundum Ecclesiae utilitatem, ista suggerere. Est etiam his adiungendum, non solum audita Mediolanensis, ac Tarvisinii Episcopi sententia, ad eas leges abrogandas Paullum II adductum esse, sed habito etiam (uno Cardinali Carvagialio Episcopo Portuensi excepto) omnium Cardinalium consensu; quos omnes in hanc sententiam descendisse dici omnino debet, eo quod viderent, id Ecclesiae utile prorsus esse futurum.

Prout generatim de harum legum abrogatione existimari iure potest, Iacobum Cardinalem Papiensem, qui illam Paullo II obiecerat, deinde mentem mutavisse, atque intellexisse, cum Ecclesiae utilitate eam fieri po-

tuisse, ita etiam singillatim hoc dici potest de eo Paulli II facto, qui tres ex nepotibus suis Cardinales creaverat. Etenim in iisdem legibus affirmatum fuerat, unum tantum ex genere suo hominem, Cardinalem a Pontifice futuro faciendum esse. Paullus vero Cardinalatus dignitatem contulit Barbo patrueli, seu ex fratre nepoti, et Zeno, ac Michaelio, nepotibus ex sororibus. Id vero Cardinali Papiensi plurimum placuisse ostendunt litterae ab eodem Cardinali ad Barbum, et ad Zenum atque ad Michaelium scriptae, quae litterae non continent tantum laudes, quae collatae dignitatis occasione, etiamsi id Papiensi non arrisisset, tamen fieri debuissent, sed animi laetitiae, atque hominis rem serio probantis continent significationem.

Denique illam ex praecipuis legibus in Conclavi conditis, videlicet, de adhibendo, in Ecclesiae negotiis pertractandis, Cardinalium consilio, quanta diligentia Paullus II servaverit, ostendit universa eius Pontificatus historia, et colligitur singillatim ex libello Gasparis Veronensis, quem Cardinalis Quirinius ex Vaticana Bibliotheca in lucem eduxit. In eo autem libello elogium texitur Cardinalium amplissimorum, qui vitam apud Paullum II agebant, atque ab eo ad res Ecclesiae gerendas quotidie adhibebantur. Id vero argumento est, a Paullo II numquam in iis aliquid remittendum iudicatum fuisse, quod Ecclesiae omnino utile esse reperiel a ur.

Circa accusationem avaritiae, qua Paullus II impetitus fuerat, eundem pluribus et gravibus argumentis Cardinalis Quirinius vindicavit. Beneficentiam, scilicet, commemoravit erga litteratos demonstratam, liberalitatis significationes plures, centum sexdecim aureorum millia, ex Cannesii testimonio, ad S. Marci Templum exornandum, atque ad Palatium pulcherrimum eidem proximum aedificandum, a Cardinali Barbo collata, magnam quotannis pecuniae summam, centum videlicet aureorum millium ab eo numeratam, ut bello contra Turcas occurreret; omnem denique benignitatis rationem, non modo a Pontifice non omissam, sed ab eo cordi plurimum habitam; quod Cannesius his verbis complexus est: « Fuit insuper erga pauperes beni» gnus, et munificus, crebrioresque » eleemosynas tantum elargiri, sum» mo astu conatus est: professus ali» quando inter suos secretiores, nulla » magis in re certius sperare, quam » in huiusmodi misericordiae opere, » quoniam hoc tantum suum fore con» fidebat. »

Est etiam perspicua, quam Cardinalis Quirinius facit, accusationis refutatio, ex magnificentia desumptae, quae a Paulli II inimicis, ac Platina praesertim, ita descripta est, veluti si Pontifex is esset fastus intemperantissimi, et nihil, nisi pompam adamaret. Ostendit, inquam, Cardinalis eruditissimus, hanc accusationem ex malevolo tantum detractorum animo proficisci potuisse. Hanc magnificentiam ad Pontificios ornatus, ad templorum splendorem, ad Urbis ornamentum, ad litteraturae, bonarumque artium progressum tantummodo referri posse. Pro dignitate pontificia factum esse, ut Imperatorem, aliosque Principes Romam advenientes honorificentissime Paullus II exceperit; ac summam in hac magnificentia ipsa integritatem ab eo fuisse demonstratam, cum nihil interea umquam dono acciperet ab aliquo, atque a muneribus accipiendis esset vehementer alienus.

Ita quoque magnanimum fuisse Paullum II, contra eiusdem accusatores ostendit toties memoratus scriptor Quirinius, atque hanc magnanimitatem ita omnibus fuisse cognitam, antequam Petrus Barbus Cardinalis Pontificatum Maximum consequeretur, ut id communi Romanae Curiae sermone percrebuisse Cannesius referat. « Cuius rei, inquit, opi» nio, adeo de eo apud Pontificios » Curiales invaluit, ut inter eosdem » frequentissimum illud exstiterit,

» oportere deferri ad Petrum Cardi-
» nalem Venetum, si quid quispiam
» optasset, illico, ac rite curatum
» obtinere. »

Atque eo loco Quirinius Platinae maledicentiam graviter refellit, qui ad vituperandum Paullum II narraverat, Pontificem sibi arrogasse permagnas divitiarum copias, quas Cardinalis Ludovicus Scarampius heredibus duobus fratribus Scarampiis maxima ex parte reliquerat. Adducta enim ex Gaspare Veronensi sincera huius facti relatione, ostendit Quirinius, tantam illam Cardinalis Ludovici Scarampii pecuniam, ex Eugenii IV bonis comparatam, Paulli Pontificis iudicio, humaniter, ac liberaliter, Ecclesiis, Ludovici ipsius nepotibus, eiusdemque familiae, inopibus praesertim virginibus nubendis, et Pannoniis in bello Turcico iuvandis distributam fuisse.

Denique Quirinius, quae contra Paulli II interiorem, familiaremque vitam, ab eius accusatoribus, praesertim a Platina, adeo confidenter pronuntiata sunt, gravissime refellit. Plena est Platinae historia his dicteriis contra Pontificis mores, quae eo referuntur, ut significent, Paullum II naturam invertentem, tota nocte vigiliae deditum, cum sol oriretur, coenare, ac die tota dormire consuevisse; cibum, ac vinum largius, quam par esset, adhibuisse; corporis cultum studiosissime adamasse; ac tandem in valetudine sua curanda tantopere fuisse studiosum, ut a divinatione quoque, si ea ad vitae suae sortem agnoscendam opportuna illi visa esset, non abstineret.

Ut defensionis etiam istius summam referam, ita rem complectar, Cardinalem Quirinium, allatis Cannesii testimoniis demonstravisse causam, quamobrem Paullus nocte dormire non posset. « Somni namque
» parcissimum fuisse, ut qui perraro,
» sextam, septimamque horam ob-
» dormiverit, solum semper, et a cu-
» bicularìis sequestratum: offendi so-
» litum matutina vigilia, noctemque
» ad crepusculum usque diei inso-
» mnem, ut plurimum, protrahere,
» atque id destinato, nam dormitione
» nocturna, gravius catarro vexaba-
» tur. » Refelluntur etiam, Cannesii testimonio, quae de difficili ad Paullum II accessu Platina refert. Nam Cannesius ait, a Pontifice, longioribus praesertim diebus, sui copiam omnibus factam esse, eundemque fuisse in audiendo patientem ad multarum spatium horarum, sedulum, atque hilarem, nullius etiam infimi generis hominis sermones aspernantem. Eiusdem praeterea scriptoris testimonio Quirinius ostendit falsa esse reliqua, quae superius recensita sunt accusationum capita. Pontificem, videlicet, Cannesius narrat, hominem imprimis frugi fuisse, atque omnem in victu, ac potu temperantiam praeseferentem; Paullum etiam corporis habitu ita decorum, ac praestantem, ut quin fucis, atque ornatu exquisito indigeret, assidenti, vel stanti Pontifici quaedam auctoritas, vel maiestas inesse videretur.

Denique ut finem de his rebus loquendi faciam, adductis Cardinalis Papiensis ipsius testimoniis, a Cardinali Quirinio demonstratur, non solum de curanda valetudine, praeter modum sollicitum Pontificem non fuisse, sed etiam valetudinis, ac salutis amittendae pericula non esse ab eo vitata, ita ut qui Pontificem amabant, in magna saepenumero animi anxietate, ac metu idcirco esse debuerint. Ad valetudinem vero ipsam tutius curandam, Paullum II a divinatione quandoque non abhorruisse, adeo calumniosum est, atque adeo a Pontificis moribus alienum, ut responsione non indigeat. Haec satis sunt ad significandum breviter, quam iniuria de huius Pontificis virtute detractum sit.

CAPUT XLIII.

DE SIXTO IV ROMANO PONTIFICE.

Retulimus superius, Paullum II die 26 Iulii anno 1471 mortuum esse. Ei vero die 9 Augusti, eodem anno suffectus est Franciscus Roboreus, seu a Ruvere, vir in theologicis, et sacrorum canonum disciplinis apprime eruditus, Savonensis, Cardinalis tit. S. Petri ad Vincula, ex PP. Franciscanorum Ordine, qui Sixti IV nomen suscepit; et Pontificatum gessit annos tresdecim, et dies quinque, cum die 13 Augusti anno 1484 mortuus sit.

Longum esset res a Pontifice isto gestas singillatim exponere, atque id proprium in Institutionibus locum habere debet. Illud vero hic ad eiusdem laudem non omittam, quod respicit Urbis ornandae curam ab eo demonstratam, ita, ut, quemadmodum alio loco diximus, in Platinae appendice de eodem memoriae proditum sit, non iniuria alterum Romulum, eum vocandum fuisse. « Urbem Ro» mam, ibi legitur, coenosam, et strati » pene expertem, cariosa vetustate » desolatam, nec non debilioribus ful» cris nutantem, omni ope instaurare » sategit, nec non omnia eius com» pita cultissime stravit. Pontem su» per Tiberim, quem ab ipso Sixti » pontem vocant, miro artificio, ma» xima impensa exstruxit, aliisque » beneficiis Romam sibi adeo adstrin» xit, ut, non iniuria, ipsius alter » Romulus vocandus sit. »

In iis vero, quae ad Urbis, et Ecclesiae Romanae ornamentum Sixtus IV praeclare gessit, numerari certe praecipuo loco debet eius cura, Bibliothecae Vaticanae magnificentius instaurandae. In qua re illud etiam singularis sapientiae, qua Pontifex praestabat, argumentum fuit, quod Bartholomaeo Platinae, cui illius Bibliothecae praefecturam tribuerat, munus commisit, ut insignia quaeque vetera monumenta ex autographis descripta in libros redigeret; quod ille egregie perfecit tribus ingentibus voluminibus elaboratis, ex quibus plura maximi ponderis, se in annales suos intulisse Raynaldus fatetur.

Fuit etiam inter praecipuas Sixti IV Pontificatus sollicitudinis partes, ut Praedecessores suos imitatus, Turcarum conatus, qui potentiores quotidie fiebant, coerceret, atque eorundem impetum ab Europae regionibus, et Italia ipsa propulsaret. Quamobrem Catholicos Principes, ac Christianum populum ad bellum Turcis inferendum, auctoritate, copiis, impensis, aliaque quacumque ratione potuit, excitavit. Atque eo usque ad tantum opus feliciter absolvendum Sixti IV studium pervenit, ut in sua ad Anellum Ferdinandi Regis Oratorem alloquutione, Pontifex diserte affirmaverit, se ad pecuniam in belli Turcici impensas suppeditandam, paratum esse, argenteam, aureamque suam supellectilem conflare, et tiaram ipsam suam pretiosis gemmis redimitam oppignorare.

Eximium praeterea Religionis amplificandae, pietatis fovendae, disciplinae tuendae studium demonstravit, quae si a me cursim significantur, in annalibus tamen Raynaldi, ut cetera praeteream, fuse pertractata reperiuntur. Inter quae illud penitus silentio praetereundum non est, quod respicit Iubilaeum universale anno 1475 ab hoc Pontifice religiosissime celebratum; et solemnem pompam, qua anno 1482 die 14 Aprilis D. Bonaventuram Ordinis PP. Minorum Conventualium quondam Ministrum Generalem, ac Cardinalem Episcopum Albanensem, summa religione canonizavit.

Fuit etiam praecipua in Beatissimam Virginem Deiparam Sixtus IV pietate animatus, atque ad eius opem pro Ecclesiae, et Christianorum de-

fensione implorandam omnibus adhortator fuit. Is vero die 27 Februarii anno 1476 Constitutionem dedit, qua iis, qui officium, et missam ad celebrandum Conceptionis Beatissimae Virginis festum, a Leonardo de Nogaroliis Canonico Veronensi dispositam, adhibuissent, in eodem die festo, eiusque octava, indulgentias eo modo impertitus est, quo Urbanus IV, et Martinus V, aliique Pontifices indulgentias festum Corporis Domini celebrantibus fuerant elargiti. Quare aucta vehementer est Sixti IV studio, erga Beatissimam Virginem sine labe conceptam populi Christiani pietas. Ab eodem autem Pontifice, et deinde ab aliis eiusdem Successoribus, eorum audacia compressa est, qui contra pientissimam istam Christiani populi devotionem obloquebantur. Et Concilium quidem Tridentinum *Sess. 5 in decreto de peccato originali*, Sixti IV Constitutiones de ea re observandas iussit, ac renovavit. In ea autem Sixti IV Constitutione, quae nonis septembribus anno 1434 data est, anathematis poena indicta, sapientissime decernuntur ea quae ad coercendos Immaculatae Virginis Conceptionis detractores erant opportunissima.

Alia plura, prout superius significavi, de rebus a Sixto IV gestis, referri possent. Sed praescriptus his praelectionibus modus impedit, quominus ea singillatim prosequamur. Verum antequam de hoc Pontifice finem loquendi faciam, aliquid dicendum arbitror, quod respicit coniurationem contra Mediceam familiam anno 1478 Florentiis excitatam, quae Pazziorum contra Mediceos coniuratio solet appellari.

Raynaldus ad eum annum num. 3 perstringit rationes, quas Pontifex habebat, cur erga Laurentium Mediceum, praesertim, Sixtus IV esset indignatus: videlicet Laurentium in Tiferni obsidione, Nicolao Vitellio auxilium clandestinum ferre contra Pontificem deprehensum esse; dominatum suum in Aemiliam, non sine Romanae Ecclesiae damno propagavisse; obnixum fuisse decreto Apostolico, quo Francisco Salviato Pisanus Archiepiscopatus traditus fuerat, ac ne in agro Florentinorum vectigali in possessionem veniret, diu restitisse. Circa Perusium, aliaque loca Ecclesiae Romanae subdita, fecisse quae iuribus Sedis Apostolicae erant contraria.

Haec quidem ostendunt, Sixto IV hanc Mediceorum agendi rationem placere certe non potuisse; atque etiam evincunt, Pontificem potuisse, ad iura sua tuenda, atque ad canonicas etiam sanctiones defendendas demonstrare, sibi hanc ipsam agendi rationem placere non posse. Immo potuit etiam Pontifex significare, se requirere, ut qui hac ratione se gerebant, modum agendi immutarent, atque Ecclesiae Romanae iura, et canonicas leges intactas relinquerent.

Interea tamen anno 1478 die dominico 26 Aprilis coniuratio illa Pazziorum contra Mediceos adeo celebrata erupit, cuius summam inter ceteros Raynaldus refert ad eundem annum n. 1, recitato Maffeii Volaterrani testimonio in Geographia *lib. 5.* Videlicet eo die in aede Reparatae, cum Franciscus Salviatus Archiepiscopus Pisanus in civili Curia moraretur, tamquam de aliis negotiis cum Vexillifero tractaturus, eo, inquam, die, cum Eucharistia adoranda attolleretur, Iulianus Mediceus Laurentii frater confossos est, Laurentius vero ipse post tergum aggressus, haud ita graviter iugulo vulneratus, ictum repetitum vitavit, atque in proximum aedis sacrarium confugit, ubi a suorum multitudine exceptus, ac servatus est.

Tunc vero, subdit Volaterranus, cum fama, Laurentium vivum esse pervulgasset, spiritus Mediceorum studiosis additus est. Coniurati, alii alio diffugerunt praeter Iacobum Pazzium Equitem, qui equo urbem percurrens ad libertatem populum excitabat; cumque neminem prosequentem videret, protinus egressus

porta Faventina fugam arripuit. Raphael Riarius Cardinalis Legatus, qui aderat, e templo a civibus in curiam ductus, ac custodiae traditus, ibi perdiu retentus est. Interea Salviatus, qui cum vexillifero sermonem de industria protrahebat, ut finem exspectaret, statim comprehensus, et ipse eodem die cum omnibus suis, sontibus, et insontibus, simul et Francisco Pazzio, Iacobo Salviato, ac Iacobo historici Poggii filio, qui mortis Iuliano illatae participes fuerant, ad Curiae fenestras suspensus fuit. Denique narrat idem Scriptor, sequenti die, Renatum Pazzium in villam abiisse; sed die posteriori Iacobum Pazzium, una cum Ioanne Baptista Monteseccio e fuga retractum, eodem supplicii genere affectum esse, atque Antonium Volaterranum qui Laurentium vulneraverat, repertum in coenobio prope aedes Potestatis, eundem miserum exitum habuisse, una cum Stephano, qui erat Iacobi Pazzii scriba, qui Antonium sequi, eumque se iuvaturum receperat, sed minime praestiterat.

Sciunt omnes, quanta confidentia isto facto abusi sint Sixti IV inimici ad eius memoriam vituperandam. Sunt nota praeterea Italici Poetae Tragici mordacia carmina, quibus Pontificem in ea re per calumniam lacessit. Verum sciunt omnes simul, apud istos scriptores in more positum esse, ut ad praeoccupatas opiniones suas disseminandas, eos non pudeat etiam contra criticae leges agere, quae prohibent quominus in factis referendis, fides habeatur iis, quorum hostilis in aliquem animus iam est manifestus (qualis, ex. gr. Infissura est cum de RR. Pontificibus agit), et quominus id verum esse concedatur, quod ab hominis, cui tribuitur, gravitate, virtute, ingenio, institutisque penitus alienum est. Iam vero, ceteris omissis, quae esset Sixti IV virtus, describit Platina in sua latina Plutarchi *de ira sedanda* versione eidem Pontifici dicanda. Sixtum enim IV alloquens ait: « Quem » doctrina singularis, et optima vi- » vendi consuetudo, et tua ipsa mi- » tissima natura te prope Deum in » terris fecit. »

Atque ut reliquos scriptores praeteream, qui de hoc Pontifice, in isto facto referendo, iniuste detraxerunt, Potterium tantummodo commemorabo *tom. 4 part. 1 lib. 7 pag. 164 et seqq.* Universus autem ille Potterii locus plenus est in Sixtum IV iniuriae, atque eo etiam is Scriptor sermonem suum omnem convertit, ut veluti certum ponat, Sixti IV litteras die 1 Iunii anno 1478 datas, quibus censuras in Florentinos tulit, iniuste datas esse, atque eiusdem Pontificis adversae erga Mediceos sententiae tribui debere.

Certum est tamen, haec a Potterio per iniuriam de Sixto IV dici, quem Pontificem Raynaldus, inter ceteros, tamquam de explorata re sermonem habens, ait, coniurationis, ac flagitii rationem contra Mediceos patrati latuisse. Qua in re ad Pontificem eundem fusius vindicandum valde erudita dissertatio legi deberet, quae a clarissimo Praesule Stephano Rossio die 27 Maii anno 1841 in Academia Religionis Catholicae, Romae recitata est, qua praeter cetera allata ad Sixtum IV defendendum gravissima argumenta, ex processus actis contra coniuratos quosdam instituti, atque ex historiae totius adiunctis, memoratus Praesul effecit, quae contra Pontificem ex facto istius coniurationis relata sunt, calumniosa esse.

Sed, ut de Potterio tantum loquar, certum est, quae ille de Sixto IV superius citato loco dicit, per iniuriam ab eo pronuntiata esse. Satis vero est recordari quae breviter ex Maffeio Volaterrano retulimus, ut intelligatur, quae commissa sunt postquam Laurentius incolumis evasit, et coniurati repressi sunt, talia fuisse, ut Pontifex omni iure posset Florentinos Ecclesiasticis poenis mulctare.

Litteras illas Sixti IV referre ni-

mis longum esset. Eae vero a Raynaldo num. 4 recitantur. Eiusdem tamen Annalistae verbis, earum litterarum summam adducam, ut appareat, quam iustae causae essent, quibus Pontifex permotus, eas poenas in Florentinos tulit.

Itaque, Raynaldus ait, ferendae sententiae, et incutiendi anathematis causa ex violata dignitate ordinis Ecclesiastici petita est, praefatusque Sixtus de censuris, quibus Ioannes XXII ditionis Ecclesiasticae invasores, eorumque socios perculisset, in medium attulit facinora, quae Laurentius, eiusque sectatores, et Florentini, ad Pontificium Principatum labefactandum patraverant; ut ad Nicolaum Vitellium in Tifernensi Tyrannide confirmandum suppetias ei tulissent; excitassent Carolum Montorium, ut Perusium Pontifici eripere pertentaret, ac Senensem agrum popularetur; Deiphebum Aversi olim Anguillariae comitis filium a Paullo II proscriptum excepissent, fovissentque; Citernam ditioni Pontificiae obnoxiam oppugnassent; Etruscum mare, et litus Romanum infestassent; venientes ad Sedem Apostolicam cepissent; diu adversati essent, ne Archiepiscopus Pisanus Ecclesiam suam adiret, neve postea suam auctoritatem exerceret; demum ob privatas dissensiones, immaniter ad Praetorii fenestras eum strangulassent; cepissent Raphaelem Cardinalem Legatum, necdum Episcopi Modrusiensis a Sede Apostolica missi precibus ad illum dimittendum adduci potuissent. Ob tot igitur, tantaque facinora, idem Annalista subdit, Laurentium, eique adiunctos Florentinos, anathemate, interdicto, et aliis poenis eo edicto contentis Pontifex perculit.

Audiendum vero est ab ipso Sixto IV quot fuerint Sacerdotes, eo tempore Florentiae interfecti. Ait enim Pontifex in iis litteris: « Multos alios Presbyteros, ac Ecclesiasticos viros bonae conditionis, et famae, quorum aliqui erant ex dilecti filii nostri Raphaelis S. Georgii ad Velum Aureum Diaconi Cardinalis, in provincia nostra ducatus Spoletini, et nonnullis aliis civitatibus, terris, et locis praedictae Romanae Ecclesiae, dictae Sedis Legati, et aliqui ex dicti Archiepiscopi familiaribus, partem suspendi, partim gladiis et fustibus confodi, et necari palam, et publice in Ecclesiasticae dignitatis opprobrium fecerunt; et deterrima prioribus aggrediendo, Raphaelem Cardinalem, et Legatum praedictum in dicta civitate Florentina, in Ecclesia Cathedrali, dum ibidem divinis officiis, et Missarum solemniis eadem die Dominica interesset, capere et capi mandare, capturamque ipsam ratam habentes, eundem sub fida custodia in praedicto palatio teneri curarunt, et curant.... in clericalis ordinis, et pastoralis officii vituperium. »

Haec, quae diximus, seu potius Raynaldum sequuti retulimus, ostendunt, iustas habuisse causas Pontificem, ut contra Florentinos Ecclesiasticam severitatem adhiberet. Etiamsi enim omittatur de coniurationis causa quaerere, illud tamen ex rebus narratis evincitur, Pontifici gravissimas, iustissimasque rationes adfuisse, ut, templum tanto scelere violatum, Archiepiscopum indicta causa, cum presbyteris pluribus, infami supplicio affectum, Legatum Pontificium Cardinalatus dignitate praeditum, quem innoxium fatentur omnes, et Pisis, ubi iuri Pontificio operam dabat, consilii contra Mediceos suscepti prorsus ignarum, Florentias perductum, comprehensum, et diu in custodia retentum, Ecclesiasticis poenis latis ulcisceretur. Haec vero satis aperte demonstrant, quam inique Potterius censuras in Florentinos latas, sine iustis causis indictas esse affirmaverit.

Bellum deinde grave exarsit cum Florentinis, quibuscum Veneti, Mediolanenses, Mantuae praeterea, et Ferrariae Principes coniuncti sunt. Ac Florentinae res cum valde in eo

bello periclitarentur, Laurentius ipse Mediceus, se ad Ferdinandum Neapolis Regem contulit, et apud eum ad pacem ineundam laboravit. Ludovicus quoque XI Galliae Rex in Florentinorum partes vocatus, eorundem patrocinium apud Sixtum IV suscepit, missa etiam ad Pontificem legatione, qua a Florentinis excitatus Pontifici minitatus est. Sed Sixtus graviter Galliarum Regis Legatis respondit, et quibus vere de causis erga Florentinos severitatem adhibuisset, demonstravit.

Verum pax tandem aliquando anno 1480 restituta est. Cum enim Ferdinandus Rex, cum Laurentio Mediceo iam esset reconciliatus, Veneti de Florentinis quererentur, quod haec contra pacta conventa gessissent; Legati ad Venetos, atque ad Pontificem de pace acturi missi sunt. Denique hoc anno pacis restituendae negotium absolutum est. « Admissi » Legati, Spondanus ait, pro foribus » Basilicae S. Petri prostrati, de more virga converberati, absoluti, et » in Basilicam intromissi, Sacro interfuerunt. Inter pacis conditiones » una fuit, ut Turcico bello, Florentini quindecim longas naves Ferdinando Regi mitterent ad propulsandam Turcarum ferocitatem, » tamdiu propriis sumptibus alendas, » quamdiu hostis in Italia maneret, » qui iam Italiam aggressus fuerat, » unde et Sixtus faciliorem se paci » concedendae praebuerat. » Huic autem bello commemoratas superius causas occasionem dedisse certum est, non autem quod coniuratio in Mediceos conflata, exspectatum exitum consequuta non esset, quemadmodum iniuria Potterius, aliique contenderunt.

Atque haec de Sixto IV dixisse satis sit. Reliqua multa, quae de eo essent referenda, apud Raynaldum, ut diximus, Spondanum, aliosque videri possunt.

EX SAECULO DECIMO SEXTO

CAPUT XLIV.

DE CONCILIO V LATERANENSI GENERALI, SEU OECUMENICO XVII.

Pervolventibus praecipua Historiae Ecclesiasticae capita ad saeculum decimum sextum spectantia, occurrit primo loco Concilium Generale Lateranense V, quod anno 1512 haberi coepit, et anno tandem 1517 est absolutum. Huius vero Concilii Generalis celebratio, partim sub Iulio II, partim sub Leone X facta est. Successerat autem post brevissimum viginti septem dierum Pontificatum, Pio III die 18 Octobris anno 1503 mortuo, Iulius II, atque hic Pontifex fuit usque ad diem 20 Februarii anni 1513, quo vita functus Leonem X Successorem habuit.

Antequam de Concilio V Lateranensi Generali loquamur, necesse est nonnulla dicere de Pseudo-Concilio Pisano, quod, invito Iulio II Pontifice Maximo, anno 1511 congregatum est. Cum magna esset discordia Iulium II Pontificem inter ac Maximilianum I electum Romanorum Imperatorem, et Ludovicum XII Galliae Regem excitata, tres Cardinales, qui a Pontifice defecerant, Concilium habendum indixerant. Praecipue vero illud conquerebantur, quod Iulius Pontifex, licet cum eligeretur, promisisset, se Concilium Generale intra biennium esse celebraturum, id tamen minime faceret: necesse vero esse, rem diutius non differre: Ecclesiae disciplinae reformationi consuli oportere: finem bellis inter Christianos, atque intestinis discordiis imponi necesse esse. Maximilianus vero, et Ludovicus XII affirmabant, muneris sui esse, quo Ecclesiam protegere tene-

bantur, his rebus occurrere, et satis ostendebant sibi minime displicere, ut quoniam Pontifex a Concilio indicendo abstinuerat, illud per Cardinales indictum Pisis celebraretur. Ludovicus vero ipse XII eodem anno 1511, Turonibus in Gallia, conventum Praesulum habuerat, quo indignationem suam erga Pontificem aperte significaverat, et se ad bellum adversus Iulium II gerendum paratum declaraverat.

Itaque Concilium istud convocatum fuerat incipiendum die 1 Septembris anno 1511, sed revera die 1 Novembris eodem anno haberi coepit. Memorati tantum Cardinales interfuerunt, licet trium aliorum qui adhaerebant, procurationis documentum attulissent. Plures Galliae Episcopi, et Abbates una cum Regis Gallorum Nuntiis adfuerunt. Octo vero tantum sessiones habitas esse, ex actis apparet.

Quam parvo semper numero Concilio interfuerint Episcopi, in valde erudita ad annum 1511 Raynaldi adnotatione, Mansius animadvertit, videlicet in ipso Concilii exordio, convenisse Episcopos quatuordecim, Archiepiscopos autem duos, cum Abbatibus S. Dionysii, et S. Medardi, aliisque nonnullis, ac deinde Episcopos ad triginta crevisse, atque interfuisse simul nobiles viros ex Gallia; omnes tamen Episcopos, qui Concilii participes fuerunt, ex Gallicana natione fuisse; vocatos quidem a Ludovico Rege Galliae etiam Genuenses ad Concilium, sed eos opportunam excusationem afferentes, Rege ipso non improbante, ad Concilium non ivisse.

Neque vero Pseudo-Synodus ista, Pisis tota habita est. Etenim post tertiam sessionem, actum est de Synodo Taurinum transferenda, sed revera Mediolanum deinde Episcopi illi ad sessiones prosequendas se contulerunt. Itaque Pisis prima Concilii sessio die 1 Novembris habita est: biduo post secunda, et die 11 Novembris tertia sessio celebrata fuit. Tum vero ii Mediolanum pergentes, quartam sessionem, quam die 13 Decembris habendam statuerant, die 4 Ianuarii anno 1512 celebrarunt, deinde ceteras usque ad octavam, quae extrema fuit. In his vero sessionibus eandem semper Iulii II Pontificis potestatis contemnendae voluntatem Episcopi illi demonstraverunt, atque ad summam contra auctoritatem Pontificis arrogantiam ostendendam pervenerunt.

« Ex Urbe autem Mediolano, subdit Mansius, Vercellas transiisse illos, qui conciliabulum Pisanum constituebant, quamquam alibi non legi, ex Bulla tamen Iulii, qua Pisanos Patres censuras canonicas incurrisse declarat, edita anno 1511 3 non. Decembris, deduxisse mihi videor. Reprobat enim in ea Pontifex *translationem conciliabuli ad civitatem Mediolanensem, seu Vercellensem.* Bullam hanc Iulii penes me habeo, tunc cum promulgaretur, quantum arbitror, excusam, cuius est exordium: *Tanta est Clavium Ecclesiae potestas.* Verum si res ita se habuerit, oportet, errantes illos, primo Vercellas, dein Mediolanum se contulisse, cum Mediolani agerent die pridie iduum Decembris, ubi sessionem quartam celebrarunt. Nec Mediolani diu consistere potuerunt, cum Decembri mense sequentis anni 1512 ad illos Lugduni agentes Petrus Cordior Parisiensis litteras dederit, quarum summam exhibet Spondanus ad annum 1512 num. 17, qui et numero superiori 16 scripserat, Patres istos Taurinum, deinde Lugdunum emigrasse. At si Leonis X diploma relatum ab Analista, sequenti anno 1513 consulamus, Taurinensem stationem, pro Astensi positam constabit. Ita enim Leo ibi num. 50 habet de ea re: appellat videlicet, *conciliabuli congregationem Pisis, Mediolani, Astae, et Lugduni.* »

Non oportet quidquam immorari in ostendenda Concilii istius Pisani

ludicra forma, et auctoritatis cuiuslibet deficientia. Appellarunt quidem ii, qui Pisas ad illud celebrandum convenerant, Pisanum Generale Concilium, a nemine, nisi ab eodem Concilio, transferri, ac dissolvi posse, atque ad auctoritatem suam tuendam, memorata toties superius Concilii Constantiensis decreta recordati sunt. Sed ista sunt penitus inepta. Cum enim constet Concilium illud Pisis habendum, invito Pontifice Maximo indictum esse; manifestum est, illud non modo non generale, sed neque particulare legitimum Concilium, ulla ratione existimari potuisse: neque solum ea auctoritate destitui, quae generalis, aut plenarii Concilii propria est, sed schismaticam etiam synodum existimandam esse. Erat vero ridiculum, Concilium istud Pisanum, generale Concilium appellare, cum parvo numero Episcopi ex una tantum Gallicana Natione eidem interessent. Absurdum denique erat, Constantiensia decreta huic conciliabulo aptare, quae in Concilio ex omnibus nationibus Constantiam convocato fuerant edita, quaeque de Concilio generali, tempore schismatis, et cum incertus est Pontifex Maximus, intelligi tantummodo posse, suo loco perspicue demonstravimus.

Ceterum tum Cardinales, tum Episcopi, qui Concilio Pisano adhaeserant, errorem deinde emendarunt, et schismatici huius facti poenitentes, ipso Ludovico XII Galliae Rege Pontificem deprecante, veniam a Leone X postularunt, et consequuti sunt. Eos omnes exemplo suo praestiterunt Bernardinus Cardinalis Carvaialius tit. S. Crucis in Ierusalem, qui conciliabulo praefuerat, et Fridericus Cardinalis Sanseverinius tit. S. Angeli, qui mox, ubi Leo X Pontifex electus est, ad eundem humili veste induti venerunt, et absolutionem eorum, quae gesserant, implorarunt.

Cum haec breviter de conciliabuli Pisani celebratione retulerimus, agendum nunc a nobis est de Concilio V Lateranensi Generali, quod, edita 15 cal. Augusti anno 1511 constitutione sua, quae incipit *Non sine gravi*, Iulius II habendum indixit. Refert, inter ceteros, eam constitutionem Raynaldus, ad eundem annum num. 9 et seqq.; ex qua apparet quam sapienter, ad coercendam eorum, qui Pisas convenerant, audaciam, Pontifex Maximus, hoc Romae habendae universalis synodi consilium susceperit.

Sunt vero eae Iulii II litterae gravissime scriptae, atque ad retundendam hominum, qui Ecclesiam perturbare conati fuerant, arrogantiam, imprimis opportunae. Conquestus enim Pontifex de eorundem hominum facto, ostendit, quanta temeritate ii aggressi essent Pontificiam auctoritatem sibi assumere, cuius proprium est Concilii convocandi ius. Falsas esse accusationes illas Iulius II declarat, quibus ipse fuerat impetitus, atque illud praecipue, quod Schismatici affirmaverant, eundem Pontificem a Concilio indicendo abhorrere, cum vel ab Alexandri VI pontificatus tempore, Concilium habendum ipse curasset, atque idcirco in Pontificis illius invidiam incidisset. Commemorat graves occurrisse rationes, quamobrem Concilii celebratio differri debuerit: Romae tamen, non in locis, quae Schismatici excogitaverant, quaeque ad Concilium habendum opportunam non erant, Concilium celebrari debuisse. Diu se exspectasse, ut Schismatici resipiscerent. Pro muneris sui ratione, se Concilium Pisanum, eiusque acta rescindere, et omnibus se mandare ne illius conciliabuli participes evaderent. Episcopos undique ad Concilium in Aede Lateranensi anno 1512 die 19 Aprilis, secunda feria post octavam Paschae incipiendum, se Romam convocare: Principes Christianos, ut Nuntios suos ad Urbem mitterent, se vehementer hortari: certos denique omnes esse debere, Concilium istud, communi concordia,

et libertate cuiuslibet diligenter servata, Romae celebratum iri.

Quae hactenus commemoravimus, significant praecipuam occasionem, et causam, quare Concilium Lateranense Generale V indictum atque, habitum est. Prout vero continet memorata superius Iulii II de Concilii indictione constitutio, debebat illud incipi die 19 Aprilis anno 1512 in Lateranensi Basilica. Verum Concilii exordium prorogatum est ad calendas Maii, praesertim ob metum, quem in Urbe excitaverat gravis conflictus, qui apud Ravennam eo tempore fuerat inter Pontificis et Regis Catholici milites ex una parte, et milites ex alia Ludovici Galliarum Regis, ac conciliabulo Pisano homines adhaerentes. In eo autem conflictu magna clades facta est, plura caesa hominum millia, et Ravenna a Gallis direpta fuit.

Revera deinde Concilium die 3 Maii haberi coepit, quo die, Iulio II Pontifice praesente, in Ecclesia Lateranensi, coram Patribus, qui Concilio interesse debebant, Missa celebrata fuit a Cardinali Episcopo Ostiensi, et sermone habito ab Aegidio Viterbiensi, Generali Ordinis S. Augustini, postea S. R. E. Cardinali, Bulla indictionis Concilii lecta est, ac statutum, ut prima Concilii sessio die 10 Maii haberetur. Praeter Pontificem, qui Concilio praeerat, Cardinales 16, et Archiepiscopi, atque Episcopi 83 interfuerunt, Abbates etiam nonnulli, aliique. Crevit autem plurimum in posterum Cardinalium et Episcoporum numerus, qui Concilio interfuerunt, prout acta Concilii consulentibus apparet. Sessione octava, ex. gr., Cardinales 25, Episcopi 112, Generales Ordinum 4, Oratores Principum plures, aliique interfuerunt. Videri potest *collectio conciliorum* PP. Philippi Labbei, et Gabrielis Cossartii S. I. *tom. 19 col. 827 et seqq.*

Itaque die 10 Maii in prima sessione, peractae sunt caeremoniae, et cetera omnia, quae in Oecumenici Concilii celebratione peragi solent. Secunda sessio autem die 17 Maii habita est, qua Thomas de Vio Caietanus, Ordinis PP. Praedicatorum Generalis, ac deinde S. R. E. Cardinalis, orationem habuit, in qua multa de Ecclesia graviter dixit, ac praeterea Pontificem, ut clementiam in Pisanos, si resipiscerent, adhiberet, precatus est, atque ut tantisper exspectarentur Nationum Legati, antequam Concilii celebratio prosequeretur, sententiam suam esse, praeclarus ille vir significavit. Se enim existimare affirmavit, Nationes magno numero quamprimum Concilio esse adhaesuras. Eventus autem sententiae illius veritatem confirmavit. Etenim excurrente medio a secunda ad tertiam sessionem tempore, Raynaldus ad an. 1512 num. 53 animadvertit, Germaniam, Castellam, Aragoniam, Sardiniam, utramque Siciliam, Angliam, Daniam, Norwergiam, Scotiam, cum Italia, et Hungaria, Lateranensi Concilio, missis oratoribus, mandatisque amplissimis adhaesisse. Eadem sessione lecta est Bulla, qua Pisanum conciliabulum damnatum, actaque eiusdem irrita, ac nulla declarata sunt.

Tertia sessio igitur post sex menses iam elapsos habita est die 3 Decembris, in qua Episcopus Gurcensis, nomine Maximiliani Imperatoris, Pisani conciliabuli acta reiecit, atque omnia, quae pro conciliabulo illo a Principe gesta fuerant, revocavit. Sessione quarta, quae die 10 Decembris celebrata fuit, lectae sunt Ludovici XI Galliarum Regis litterae, antea ad Pium II scriptae, de Pragmaticae Sanctionis revocatione, et dies quadraginta, in monitorio ad hanc rem dato, sunt concessi, quo tempore ratio reddi deberet ab iis, quorum intererat, cur Pragmatica Sanctio, secundum istam Ludovici XI iussionem, abrogata non fuisset.

Die 16 Februarii anno 1513 quinta sessio habita est, cui Raphael Riarius Cardinalis Episcopus Ostiensis

praefuit, eo quod Iulius II infirma valetudine impeditus, Concilio praeesse non posset. Lecta est autem eiusdem Iulii II constitutio, lata contra Simoniacos in Pontificis Maximi electione. Item lecta est alia Bulla de Pragmaticae Sanctionis discussione, ob ipsius tamen Pontificis infirmam valetudinem, ad proximam sessionem differenda. Verum die 21 Februarii Iulius II gravi febri consumptus obiit. Successit autem die 11 Martii Iulio II Leo X, qui Concilii prosequutionem decrevit, et die 27 Aprilis sextam sessionem habuit.

In sexta vero ista sessione, quae, Leone X praesidente, celebrata est, viginti quatuor Praelati, graves, doctique viri electi sunt, atque in tres classes una cum Cardinalibus distributi, qui de rebus in Concilio decernendis agerent, videlicet de pace inter Christianos Principes componenda, de generali Curiae Romanae reformatione, deque Pragmaticae Sanctionis abrogatione.

Sessio septima die 17 Iunii habita est, qua libelli supplices lecti sunt Cardinalium, qui schismati adhaeserant, Bernardini scilicet Carvaialii, et Francisci Sanseverinii, quibus facti sui veniam postulabant. Atque hi quidem, postquam dies aliquot, simplici Clericorum veste induti apparuissent, ad pedes deinde Leonis X provoluti, cum Ecclesia Romana demum reconciliati, atque in pristinum Cardinalitiae dignitatis gradum restituti sunt.

Die 19 Decembris sessio octava habita est, in qua ab Archiepiscopo Gnesnensi, Poloniae Primate, lecta est Leonis X constitutio de animae humanae immortalitate. In ea constitutione errorem invaluisse refertur, circa animae rationalis naturam, quo continebatur, animam mortalem, atque in cunctis hominibus eam unicam esse. Constitutio vero contra errorem hunc lata, ista decernit: «Sacro approbante Concilio, » damnamus, et reprobamus omnes » asserentes, animam intellectivam » mortalem esse, aut unicam in cun- » ctis hominibus, et haec in dubium » vertentes. Cum illa non solum vere, » et per se, et essentialiter, humani » corporis forma exsistat, sicut in » canone fel. rec. Clementis Papae V » in Generali Viennensi Concilio edi- » to continetur, verum et immorta- » lis, et pro corporum, quibus in- » funditur, multitudine, singulariter » multiplicabilis, et multiplicata, » et multiplicanda sit. Quod mani- » feste constat ex Evangelio, cum » Dominus ait: *Animam autem non* » *possunt occidere,* etc.» In eadem sessione octava consultum est, ne Ecclesiastici, in sacris ordinibus constituti, aliis studiis nimium distracti, a Theologiae, ac iuris canonici studiis accurate peragendis revocarentur. Monitorium denique in eos conditum est, qui in locis Sedis Apostolicae dominio subiectis, iura eiusdem violavissent.

Sessio nona die 5 Maii anno 1514 habita fuit. Atque in ea, postquam de nonnullis cum Sede Apostolica reconciliandis actum fuisset, qui conciliabulo Pisano studuerant; et cum iterum de Pragmatica Sanctione sermo institutus esset, ac de responso nondum accepto, quod de ea, monitorium a synodo datum requirebat, actum quoque est de Curiae Romanae reformatione, qua in re Leo X decrevit servandum esse statutum Alexandri III Pont. Max. in Concilio III Lateranensi Generali editum canone 3. Videri autem haec fuse possunt apud conciliorum collectores, ubi de rebus in eo Alexandri III, ac Concilii Lateranensis III statuto comprehensis pertractant.

Habita est die 4 Maii anno 1515 sessio decima, in qua *de Montibus Pietatis* actum fuit. Controversia enim ea aetate gravis erat excitata, num liceret ad Montes pietatis instituendos, regendos, ac servandos, lucrum aliquod ultra sortem, seu quantitatem pecuniae mutuatae accipere. Contendebant autem nonnulli, id nulla ratione licere, atque aliquid

lucri ultra sortem, etiam eo nomine accipere, ab usurae crimine immune esse non posse. Alii vero id licere affirmabant, et praeter cetera, quae ad hoc comprobandum afferebant argumenta, Romanorum Pontificum Paulli II, Sixti IV, Innocentii VIII, Alexandri VI, et Iulii II auctoritatem adducebant; ac multos, doctrinae, ac sanctitatis laude praestantes viros id probavisse contestabantur.

Itaque in memorata Concilii Lateranensis V sessione decima, ad controversiam hanc definitive dirimendam, Leo X constitutionem edidit 4 Non. Maii anno 1515, in qua allatis in utramque partem de ea re disputantium argumentis, excommunicationis sententiae poenam ab iis incurrendam indixit, qui definitioni suae de hoc negotio sententiam oppositam propugnare in posterum ausi fuissent.

Haec vero est a Leone X in ea constitutione de Montibus pietatis promulgata definitio. «Utriusque partis, inquit, studium commendantes, » cum haec ad pacem, et tranquillitatem totius Reip. Christianae » spectare videantur, Sacro approbante Concilio, declaramus, et definimus, montes pietatis antedictos, » per Respublicas institutos, et auctoritate Sedis Apostolicae hactenus probatos, et confirmatos, in » quibus pro eorum impensis, et indemnitate, aliquid moderatum ad » solas ministrorum impensas, et » aliarum rerum ad illorum conservationem, ut praefertur, pertinentium, pro eorum indemnitate dumtaxat, ultra sortem, absque lucro » eorundem montium accipitur; neque speciem mali praeferre, nec » peccandi incentivum praestare, neque ullo pacto improbari, quin » immo meritorium esse, ac laudari, » et probari debere tale mutuum, et » minime usurarium putari, licereque illorum pietatem, et misericordiam populis praedicare, etiam » cum indulgentiis a S. Sede Apostolica eam ob causam concessis... » multo tamen perfectius, multoque » sanctius fore, si omnino tales montes gratuiti constituerentur; hoc » est, si illos erigentes, aliquos census assignarent, quibus si non omni, » saltem vel media hac parte, huiusmodi montium ministrorum solvantur impensae, ut ad leviorem » aeris solvendi portionem, medio » hoc, pauperes gravari contingat, ad » quos cum huiusmodi census assignatione, pro impensarum supportatione erigendos, Christi fideles » maioribus indulgentiis invitandos » esse decernimus. »

Praeter istam de montibus pietatis, a Leone X edita est in hac Concilii V Lateranensis sessione, peculiari mentione digna, alia constitutio *de librorum impressione*. Decrevit autem in eadem constitutione Pontifex ista ratione: « De cetero, » perpetuis futuris temporibus, nullus librum aliquem, seu aliam » quamcumque scripturam, tam in » Urbe nostra, quam aliis quibusvis » civitatibus, et dioecesibus, imprimere, seu imprimi facere praesumat, nisi prius in Urbe, per Vicarium Nostrum, et Sacri Palatii » Magistrum, in aliis vero dioecesibus, et civitatibus, per Episcopum » vel alium habentem peritiam scientiae libri... ab eodem Episcopo ad » id deputandum, ac Inquisitorem » haereticae pravitatis... diligenter » examinentur, et per eorum manu » propria subscriptionem, sub excommunicationis sententia, gratis, et » sine dilatione imponendam, approbentur. Qui autem secus praesumpserit, ultra librorum impressorum amissionem, et illorum publicam combustionem, ac centum ducatorum Fabricae S. Petri solutionem, annui exercitii impressionis suspensionem, excommunicationis sententia innodatus exsistat, ac » demum, ingravescente pertinacia... » per omnia iuris remedia castigetur. »

Haec de librorum impressione concilium Lateranense V decrevit. De

eadem re vero Concilium Tridentinum deinde pertractavit. Scilicet *sess. 4* in decreto *de editione, et usu sacrorum librorum*, postquam Sacrosancta Synodus de impressione librorum Sacrae Scripturae plura sapientissime statuisset, hoc modo prosequuta est: « Nullique liceat im» primere, vel imprimi facere quos» vis libros de rebus sacris, sine no» mine auctoris... nisi primum exa» minati, probatique fuerint ab Or» dinario, sub poena anathematis, et » pecuniae in canone concilii novis» simi Lateranensis apposita. Qui au» tem scripto eos communicant, vel » evulgant, nisi antea examinati, » probatique fuerint, eisdem poenis » subiaceant, quibus impressores. »

De his vero rebus a concilio statutis opportunum esse arbitror ista breviter animadvertere. Videlicet Theologi, ac iuris canonici Tractatores communiter sentiunt, censuram, de qua in concilii decreto agitur, *latae sententiae* esse, sed non reservatam. Ita eximius Suaresius *De censuris disp. 23 sect. 7*. Ita LaCroixius, Giraldius, S. Alphonsus de Ligorio, aliique. In qua re tamen intelligitur, censuram, quae incurritur, cum de libris haereticorum sermo est, de Religione ex professo tractantibus, Pontifici *in Bulla Coenae* reservatam reperiri.

Memoratam vero in decreto censuram *latae sententiae* esse, atque *ipso facto* incurrendam, decreti scopus ostendit, qui est, ut impediatur quominus sine examinatione, atque approbatione, eorum librorum impressio fiat. Ostendit praeterea id decreti contextus, ac verborum ratio, quibus decretum dispositum est.

Praeterea est Theologorum, atque Canonistarum sententia, censuram quidem *latae sententiae* esse, sed poenas alias, de quibus in decreto agitur, *ante declaratoriam sententiam* non obligare. Ita profecto, inter ceteros, hoc veluti certum ponit Giraldius, ad *P. Thesaurum, de poenis Ecclesiasticis cap. 3* eo loco, quo de poenis pertractat, quae ob illicitam librorum editionem incurruntur.

Non erit denique abs re hic referre quae sit Theologorum, ac Canonistarum sententia de iis decreti Tridentini verbis, quibus statuitur, « iisdem poenis subiacere, qui libros » (de quibus loquimur) *scripto eos* » *communicant, vel evulgant.* » Haec, inquam, decreti verba, hoc sensu communiter accipiuntur. « Intelligitur, » ait Giraldius loc. cit. cap. 4, intel» ligitur ista poenalis prohibitio de » divulgatione, quae aequivaleat im» pressioni, non autem de communi» catione privata, seu ad privatum » usum, per manus, quomodo com» municantur passim lectiones theo» logicae. » Ac Suaresius praeterea, loco, quem memoravimus, subdit: « Nomen libri, proprie, et stricte » accipiendum est pro opere consum» mato, et integro, quale est illud, » quod imprimi solet... Communica» tio (scriptorum ex. gr. de theolo» gia) est privata, et per accidens, » ideo non censentur huiusmodi scri» pta sub hac clausula comprehendi. »

Tandem adiungi potest, Lateranensis concilii decretum, de quo disputamus, *per regulam X Indicis*, renovatum penitus fuisse. Incipit enim ea regula: « In librorum, alia» rumque scripturarum impressione, » servetur quod in Concilio Latera» nensi sub Leone X statutum est. » Quare si in alma Urbe, etc. » Prosequitur, videlicet, Lateranense Decretum referendo, atque alia deinde statuendo, quae ad rite moderandam librorum impressionem opportuna sunt.

Obloquitur quidem de hoc Lateranensis V Concilii decreto Potterius *tom. 4 part. 1 lib. 8 pag. 242 et seq.* ac praeterea *tom. 7 part. 2 lib. 5 pag. 134 et seq.* ubi agit de eiusdem decreti renovatione a Concilio Tridentino facta. Et conqueritur in ea re de Leone X, qui licet de litterarum, ac scientiarum progressu excitando, ac fovendo tantopere stu-

diosus esset, constitutionem tamen ediderit, quae idonea erat, ut ipse ait, ad barbariem, atque obscuritatem circa studiorum materiam, iterum inducendam.

Verum is scriptor vix meretur, ut in his affirmandis refellatur. Ipse enim decreti Lateranensis contextus, et res eo decreto comprehensae demonstrant, nullo modo ob huius decreti observantiam, scientiarum, ac litterarum progressum retardari potuisse. De facto praeterea constat non obstante decreti istius promulgatione atque accurata observatione, quae diu ubique obtinuerat, scientias, litteras, bonasque artes, vel ab ea aetate amplissimum progressum habuisse, atque ad summum splendorem pervenisse. Absurdum vero est statuere, ad scientiarum ac litterarum progressum consequendum, effrenem impressionis librorum licentiam requiri. Immo vero manifestum est, istam exlegem imprimendi facultatem, depravandae praesertim iuventuti, ac societati pervertendae infelicissime opportunam, perniciem societati afferre, atque a studiis impense peragendis, adolescentes alio distractos revocare.

Nunc ut cetera, quae in duabus Concilii Lateranensis V posterioribus sessionibus acta sunt, perstringamus, die 19 Decembris anno 1516 undecima sessio concilii celebrata est, in qua lecta est schedula circa praedicandi modum. Lecta praeterea Bulla, qua continebantur *Concordata* Leonem X inter et Franciscum I Galliae Regem inita, et alia simul Constitutio lecta est, qua *Sanctio Pragmatica* abrogata fuit, eaque ab omnibus probata est; de qua re paullo fusius deinde loquemur. Alia denique constitutio de Religiosis, eorumque privilegiis lecta est. Die tandem 16 Martii anno 1517 sessio duodecima, ac postrema habita fuit, qua finita, concilium absolutum, dimissumque est. Promulgata autem fuit in eadem sessione, constitutio contra eos, qui, cum Romanus Pontifex eligitur, Cardinalium domos invaderent. Est etiam lecta schedula, qua Decimae ad triennium, pro expeditione contra Turcas impendendae, decretae sunt.

Quae recensuimus, praecipua sunt ex iis, quae Concilium Lateranense Generale V ad Ecclesiae doctrinam et disciplinam propugnandam, atque ad Reipublicae bonum procurandum decrevit. Praecipua, inquam; nam alia plura sunt, quae, habita brevitatis ratione, praetermittimus; sed ea fuse pertractata in conciliorum collectionibus reperiuntur, atque apud eos, qui iuris Pontificii disciplinam tradiderunt.

Nunc restat, ut singillatim de auctoritate Concilii Generalis propria, Lateranensi V Concilio indubitanter asserenda, et de Pragmaticae Sanctionis abrogatione, quae in eo Concilio absoluta est, aliqua dicam.

Ac primum quidem breviter demonstrari potest, ea omnia quae ad Concilii generalis auctoritatem constituendam requiruntur, certissime Concilio V Lateranensi convenire. Indictum enim illud esse Romani Pontificis Iulii II, ac deinde Leonis X auctoritate prosequutum, res est exploratissima, prout eadem ratione constat, utrumque Pontificem Concilii Lateranensis V sessionibus omnibus praefuisse, quae eorundem Pontificatus tempore habitae fuerunt. Quae autem a Concilio Lateranensi statuta, ac decreta sunt, ea Sedis Apostolicae, et Ecclesiae auctoritate confirmata esse, adeo notum est, ut id non indigeat ulla demonstratione.

Atque hic quidem doctissimi viri Cardinalis Iosephi Orsii *lib. 6* operis *de Romani Pontificis in synodos Oecumenicas, et earum canones potestate*, caput decimum octavum meretur praecipue, ut consulatur, quo loco Lateranensis V concilii Oecumenicam auctoritatem evincit. Miratur autem iure, repertos plures esse, qui Constantiense Concilium, omne Oecumenicum dixerint; Basileense Concilium hac auctoritate de-

stitutum, etiam post illius translationem ab Eugenio IV factam, aegre concesserint; Lateranensi autem V Concilio, Oecumenici titulum, atque auctoritatem invideant. « Quum et » is Episcoporum numerus, inquit » Orsius, et aliquot ex omnibus fere » Catholici Orbis provinciis, praesto » fuerint, cuiusmodi profecto num» quam Basileensis synodus vidit. » Omnium quoque catholicorum Prin» cipum, atque ipsius etiam Gallia» rum Regis Oratores interfuerunt, » et quod plurimum ponderis, ac » momenti habet, illi per se Roma» nus Pontifex praefuit, et sacer » Purpuratorum Ecclesiae Patrum » Senatus ornamento fuit. Quid ergo » Oecumenicam potestatem Basileen» si Concilio tam liberaliter largiun» tur, Lateranensi tam pertinaciter » adimunt? Nimirum Episcoporum » conventus, prout eorum rationibus, » aut propitii, aut infensi sunt isti » Theologi, vel ad sidera tollunt, » vel in ordinem redigunt. »

Est etiam perspicua ratio, cur, qui tantopere Constantiensium decretorum, vel Basileensis Concilii auctoritatem exaggerarunt, existimaverint Oecumenicam auctoritatem Concilii V Lateranensis se fateri non debere. Constitutio enim Leonis X Pragmaticam Sanctionem abrogantis, *sacro approbante Concilio* Lateranensi, edita, gravissime refellit quae Constantienses, ac Basileenses contenderant de suprema Concilii Oecumenici potestate, quaeque tantopere conati sunt efficere, ut concluderent, Generalia Concilia, ipsis invitis, a Romano Pontifice dirimi, atque alio transferri non posse. Etenim in ea constitutione continetur: « Romanum Pontificem supra omnia » Concilia auctoritatem habentem, » conciliorum indicendorum, trans» ferendorum, ac dissolvendorum ple» num ius, et potestatem habere. » Scio quidem, Cardinalem Luzernium, inter ceteros, affirmare, *part. 3* operis toties citati *cap. 21 num. 20,* haec verba veluti per transennam pronunciata, in ea constitutione reperiri. Sed haec futilia sunt, atque ex causae defendendae necessitate, ea derivare, facile est intelligere. Quae enim in memorato constitutionis loco de Romani Pontificis potestate pronuntiantur, ea gravitate pronuntiantur, quae in reliquo Constitutionis contextu apparet. Res autem, de qua eo loco sermo est, tanti momenti erat, ut ipsa pronunciatione sua, non quid per transennam dictum, sed sententiam contineret.

Debemus nunc aliqua dicere de *Pragmatica Sanctione,* quando ea fuerit in Gallia promulgata, quid contineret, quomodo abrogata fuerit. Huius autem Pragmaticae Sanctionis abrogatio, quae statim ac in Gallia edita est, iustissime ab Apostolica Sede fuerat improbata, unum ex praecipuis negotiis fuit, de quibus Concilium Lateranense V pertractavit, in quo tandem reiecta penitus est.

Itaque quod ad tempus spectat, quo Pragmatica Sanctio promulgata in Gallia est, monumenta quaecumque ad hanc rem pertinentia, certum constituunt, illam Caroli VII Regis auctoritate anno 1438 editam esse. Gravissimum tunc Basileense dissidium Ecclesiam perturbabat, et Basileenses eo tempore, Eugenio IV Pontifici Maximo acriter resistebant, qui Basilea Ferrariam Concilium transtulerat. Iam vero, prout Raynaldus ait, descivit tunc temporis Carolus VII Rex Galliae a pio, quod praesetulerat, studio, ac Basileensi conventiculo favere coepit, et Praesules Gallicanos vetuit Ferrariam se conferre. Cumque Basileensium decreta accepisset, convocato Bituricum conventu Principum, et Episcoporum, qui Basileensi factioni erant addicti, Pragmaticam Sanctionem die 7 Iulii eodem anno 1438 edidit, magno regii nominis dedecore, Annalista subdit, et maximo Gallicae rei damno, dum Pontificem impulsu Alphonsi Aragonii, Neapolitano Regno inhiantis, a Basileensibus oppugnatum deseruit. Atque illud etiam ap-

posite animadvertit, Praesules illos, qui Pragmaticae Sanctionis condendae participes fuerunt, dum eiusdem sanctionis praetextu Apostolicae auctoritati se subducere putabant, ad laicorum servitutem se adstrinxisse; Carolum autem VII post promulgatam sanctionem, graves aerumnas perpessum esse.

Ut vero hic breviter significem quid in Pragmatica Sanctione contineretur, opportunum arbitror ea referre, quae eruditissimus Mansius in sua ad annum 1538 Raynaldi adnotatione, de ea re habet. Videlicet commemorat, P. Martenium *Monum. tom. 8 col. 940* brevem summam rerum in conventu Bituricensi constitutarum exhibuisse, gallice scriptam ab homine, qui conventui interfuerat. Itaque statutum fuit, « ut ex » decretis Basileensibus a Patribus » discussis, ea admitterentur, quae » disciplinae reformationi conducerent, *salvis tamen aliquibus reformationibus*, etc. Hac discussione » a decem delectis a Concilio patribus peracta, definitum fuit, quod » vacantiae nullo iure deberentur Papae; Beneficiorum collationes ad » eos redirent, ad quos de iure pertinebant; exemptiones, quas vocant, si quae impetratae fuissent » post Concilium Constantiense, tollerentur; lites omnes, et causae iudiciales, iudicibus in loco constitutis relinquerentur iudicandae; » *Exspectativae* abolerentur; reliqua etiam Basileensia decreta probata.» Tum nonnulla etiam de modo, quo Pontificis impensis consuli posset, statuta fuerunt.

Atque haec in decretum relata sunt, quod deinde a Rege Carolo VII confirmatum, atque per universam Galliam servari iussum, *Pragmatica Sanctio* appellatum est. Praeter ista vero Card. Ludovicus Ricardus in *Analys. Concilior.* t. 2 pag. 755 alia plura singillatim recenset, quae in decreto illo, seu Pragmatica Sanctione continebantur: scilicet, Pontificem, decennio quolibet Concilium Generale indicere debere, ac sine necessitate a Concilio probanda, illud non posse transferre; si electio Episcopi, aut Abbatis non rite facta fuerit, atque ad Pontificem delata, aliam indici debere, atque Episcopum, vel Abbatem electum, ab immediato Superiore suo confirmandum esse; Synodo Generali auctoritatem a Christo immediate habenti, omnes, etiam Pontificem, subesse. Narrat vero scriptor a Martenio relatus, cuius mentionem superius fecimus, conventui Bituricensi interfuisse Archiepiscopos Rhemensem, Turonensem, Bituricensem, Tolosanum, et Cretensem, *qui fuit ex parte Papae,* Episcopos vero viginti quinque cum Abbatibus, aliisque.

Eugenius IV ubi hanc editam Pragmaticam Sanctionem audivit, graviter de ea conquestus est, atque, inter cetera, habetur epistola eiusdem Pontificis ad Carolum VII ipsum Regem Galliae scripta, qua vehementer redarguit Canonicorum Andegavensium factum, qui Pragmaticae Sanctioni innixi, Episcopum sibi elegerant, et Ecclesiae Andegavensi praeficiendum statuerant, licet Eugenius Pontifex alium elegisset. Hoc factum Pontifex reprehendit, electionem a se decretam tuetur, atque Regem hortatur, ut ab eorum consiliis caveat, qui privatis potius opinionibus, ac cupiditatibus inserviebant, quam honestatis, ac communis boni rationem habendam esse arbitrabantur.

Eo modo, quo Eugenius IV de Pragmatica sanctione conquestus est, eo, inquam, modo eius Successores Nicolaus V et Callistus III illam improbaverunt. Verum Pius II, qui Callisto III successit, de illius abrogatione impetranda impensius laboravit.

Atque eiusdem Pii II litterae a Raynaldo ad annum 1460 n. 46 et seqq. referuntur ad Carolum Regem de eo negotio scriptae. Harum autem litterarum a Pontifice scribendarum occasio fuit controversia,

quae Regem Carolum inter et Pontificem excitata fuerat ob Episcopi Tornacensis electionem. Carolus enim Galliae Rex, cui Tornacum suberat, Cardinalem Constantiensem expetierat Ecclesiae Tornacensi praeficiendum. Pius II vero precibus permotus Philippi Ducis, cuius ditioni maior dioecesis pars erat obnoxia, Tullensem Episcopum, natione Burgundum ad Tornacensem sedem transtulerat. Itaque cum multa sapienter ad Carolum VII leniendum Pontifex antea conatus esset, tandem his litteris querelas, quas rex afferebat, graviter confutavit.

Quod spectat vero ad Sanctionem Pragmaticam, quam Carolus VII induxerat, et tuebatur, ita rem pertractat in iis litteris Pius II. «Dicis te, » inquit, obsequentissimum, et obe- » dientem Sanctae Romanae Ecclesiae » filium. Haec petimus, ne moleste » feras patris verba: audies verba » charitatis, et fidei.... Dicis te filium » obedientem. Parce, fili, si hoc pa- » rumper negamus. Si filius obe- » dientiae es, cur Pragmaticam San- » ctionem tenes, atque defendis? Eu- » genius te hortatus est ut illam » dimitteres, quae non est secundum » Deum. Idem petiit Nicolaus, idem » rogavit Callistus, tres Romani Pon- » tifices, sancti, et venerandi Patres, » modo nuntiis, et legatis, modo lit- » teris te rogavere, ut Pragmaticam » relinqueres magni in Ecclesia dis- » sidii, et mali causam. Numquam in » hac parte audivisti vocem Roma- » nae Ecclesiae. Ubi ergo tua obe- » dientia? ubi devotio? ubi Religio? » Plus Regni tui aliquibus Praela- » tis, quam Romanae Sedi auscul- » tasti. »

Verum quod a Carolo VII impetratum non fuit, feliciorem apud Ludovicum XI Galliae Regem exitum habuit, qui die 22 Iulii an. 1461 Carolo Patri suo successit. Alia enim ratione se animo comparatum in ea re peragenda Ludovicus XI significavit, atque ab ipsis eiusdem Regni exordiis Pius II rem totam serio considerans, spem concepit futurum esse, ut novus hic Rex Pragmaticam abrogaret. Quid revera Pontifex ab eo consequutus sit, breviter significandum est.

Itaque haec communis de novo Galliae Rege, statim ab eiusdem regni initio percrebuit opinio, ad Religionis, ac iustitiae rationem, Regnum suum eum esse moderaturum, et honestatem, atque integritatem ubique servari eum maxime cupere. Quod spectat vero ad Pragmaticam sanctionem, eam prorsus abolendi Ludovicus XI vel ab initio regni sui, propositum habuit. Etenim Pragmatica sanctio ei displicebat etiam antequam Regnum consequeretur, atque eam se abrogaturum esse voverat, quando Patri in Regno successisset.

De hoc abrogandae Pragmaticae Sanctionis inito a Ludovico XI consilio, ita inter ceteros loquuti sunt Auctores operis *l'art de vérifier les dates,* veluti si Ioannis Iufridi Episcopi Atrebatensis artificio id totum deberetur, atque Episcopus Atrebatensis ipse in opera danda, ut Rex Pragmaticam aboleret, commiserit aliquid, quod reprehensione dignum existimandum sit. Sed Gobelinii verba *lib. 6* consideranda sunt, ubi de Ludovici XI Sanctionis abrogandae spontanea voluntate haec habet: « Prima eius professio exstitit, Prag- » maticam Sanctionem, quam Pater » induxerat, prorsus eliminare, et » Apostolicae Sedi in rebus eccle- » siasticis summum imperium per- » mittere. Nec opus monitore Atre- » batensi Episcopo fuit. Id iampri- » dem facturum se B. Petro Aposto- » lorum Principi voverat, si pater- » num solium aliquando conscende- » ret. »

Episcopus quidem Atrebatensis Pii II nomine apud Ludovicum XI egit, ut Pragmaticam abrogaret; sed in hoc exsequendo Episcopus ille Regis animum iam optime comparatum invenit. Id vero constat eiusdem Regis litteris die 27 Novembris an. 1461

ad Pium II scriptis. Etenim in iis Ludovicus XI inquit: « Ad ea per » ipsum (Episcopum Atrebatensem) » tibi nostro nomine pollicenda (de » Pragmaticae videlicet Sanctionis » abrogatione), vovenda, et promit- » tenda nos antequam regnum sus- » cepissemus, religionis instinctus » quidam deduxerat. Nos nostra pro- » missa exsequi, accedente modera- » trice rerum Ecclesiasticarum tua » auctoritate, audemus, et volumus.»

Atque illam imprimis rationem in iisdem ad Pium II litteris Ludovicus XI adduxit, cur Pragmaticam Sanctionem abrogandam esse statuisset, quod sciret, «ipsam Pragmati- » cam, tibi, tuaeque sedi esse infen- » sam, utpote quae in seditione, et » schismatis tempore, atque per se- » ditionem, seditionisque a tua sede » figuram, nata sit, et quae, dum » tibi, a quo sacrae leges oriuntur, » et manant, quantamlibet eripit au- » ctoritatem, omne ius, et omnem » legem dissolvit. » Praeter istam vero rationem, etiam eas attulit Ludovicus XI, quod Pragmatica sanctio, labefactata Sedis Apostolicae auctoritate, licentiae Praesulum frena laxaret, aliorum Regnorum erga Sedem Apostolicam observantiae adversaretur, atque a Praesulibus condita esset, qui multo minoris auctoritatis erant, nec de Romani Pontificis potestate, quidquam poterant statuere. Daturum denique se operam Rex affirmavit, ut qui huic abrogationi resisterent, parere cogerentur.

Ergo memoratis rationibus adductus Ludovicus XI in litteris superius citatis declaravit, se Pragmaticam in Regno suo, ac Viennensi Delphinatu, atque omni ditione sua « pel- » lere, deiicere, stirpitusque abroga- » re, et qualem ante Pragmaticae » ipsius editionem, circa Ecclesiarum, » beneficiorum, aliarumque rerum » spiritualium dispositionem, censu- » ram, moderationem, Pii II Praede- » cessores Romani Pontifices habe- » bant, et exercebant, talem, ean- » demque se Pontifici reddere, prae- » stare, et restituere » declaravit: ac iussit praeterea decretum hoc suum ad effectum in Gallia perduci, quantumvis reclutarentur qui Pragmaticam retinendam esse contendebant.

Suscepto quidem in posterum Florentinorum patrocinio Ludovicus XI cum apud Sixtum IV pro iisdem ageret, eo res etiam devenerat, ut de Pragmatica Sanctione restituenda in Praesulum conventu, Aureliae anno 1478 habito, actum sit. Sed ad eum annum n. 14 apposite Raynaldus animadvertit, cum ea magno animorum ardore agitarentur, Regis iussu concionem discussam esse, ac rem dilatam ad alios coetus Lugduni cogendos, qui tamen habiti non fuerunt. Puduisse enim Ludovicum, Annalista dicit, abrogatam tanta religionis pompa Pragmaticam instaurare.

Post haec in concilio Lateranensi V sub Iulio II et Leone X ea evenerunt circa Pragmaticam Sanctionem, quae nos, recensentes celebratas concilii sessiones, attigimus. Scilicet Iulius II hoc negotium inter praecipua posuerat, quae erant in concilio penitus absolvenda, et cum, non obstante Pragmaticae abrogatione, quae a Ludovico XI decreta fuerat, videret multa in Galliae Regno fieri, veluti si illa abrogatio non intercessisset, primum concilii auctoritate eos iusserat, qui Pragmaticam tamquam non abolitam servabant, ut huius rei rationem redderent. Cum demortuus vero Iulius II esset, atque ista de causa rem ad exitum non perductam reliquisset, Leo X, qui ei die 11 Martii anno 1513 successerat, monitorii dati rationem prosequendam, et negotium de Pragmatica abolenda, penitus absolvendum curavit.

Itaque in constitutione prorogationis sextae sessionis a Iulio II indictae, quae data est 4 idus Aprilis anno 1513, Leo X de Pragmatica Sanctione conquestus, quam « in parti- » bus Gallicanis, quodam abusu in- » troductam, et Apostolicae Sedi,

» Ecclesiasticaeque auctoritati, et » sacris canonibus derogantem » appellat; sextam sessionem indicens, monitorio respondendum significat: atque ut reliqua praeteream, quae Pragmaticae definitivam abrogationem praecesserunt, dicam tantummodo, sessione decima, quae die 4 Maii anno 1515 habita fuit, eorum excusationes auditas esse, qui veluti Pragmaticae Sanctionis defensores comparere debuissent, et post rem serio discussam, ad hoc idem peragendum, dilationis terminum prorogatum esse usque ad calendas Octobris anni 1515.

Interea Franciscus I Galliae Rex, qui Ludovico XII die 1 Ianuarii anno 1515 mortuo successerat, post acerrimam pugnam cum Helvetiis copiis, quae Mediolanensem Ducatum occupabant, die 13 et 14 Septembris eo anno commissam, ac victoriam de iis reportatam, qua Ducatum ipsum obtinuit, et Mediolanum die 23 Octobris ingressus est, Franciscus I, inquam, Bononiam mense Decembri se contulit, quo etiam Leo X ipse venit.

In hoc Pontificis Leonis X, et Regis Galliae Francisci I congressu, de Pragmatica abolenda, et de rebus Ecclesiae Gallicanae componendis pertractatum est. Atque ea, quae Pontificem inter et Galliarum Regem sunt statuta, *Concordatum Gallicanum*, seu *Francisci I* appellari consueverunt. Promulgata est vero in sessione undecima Concilii Lateranensis, Leonis X constitutio 14 cal. Ianuarii anno 1516, quo die ea sessio celebrabatur, eaque constitutio a Patribus omnibus est approbata, qua, sapienter praescriptis conditionibus, Regi facultas a Pontifice tributa est, novos Episcopos Sedi Apostolicae designandi, quibus Pontifex Maximus canonicam institutionem impertiretur. Eadem facultas circa Abbates, et Priores monasteriorum designandos, praescriptis pariter opportunis conditionibus, Regi concessa est, atque alia plura de Beneficiis conferendis sunt opportune statuta. Cleri praeterea, populique morum integritati servandae consultum, et res aliae decretae, quae publicae tranquillitati poterant inservire. Annatae etiam Pontifici reservatae sunt.

Eodem die, quo ista de Concordato Gallicano constitutio edita est, alia a Pontifice Leone X, *sacro approbante Concilio* lata fuit, qua Bituricensis conventus acta rescidit, Praedecessorum suorum, qui Pragmaticae restiterant, et Ludovici XI qui illam abrogaverat, auctoritatem commemoravit, ac « Pragmaticam ipsam » sanctionem, seu corruptelam, eius» que approbationem quomodolibet » emanatam, omniaque, et singula » decreta, capitula, statuta in eadem » quomodolibet contenta, inserta etc.» indicta excommunicationis poena damnavit.

Parisius de Grassis, in referenda rerum a Concilio Lateranensi gestarum historia, ut luculentius ostenderet quanta concordia, et communi suffragio haec constitutio probata fuerit ab Episcopis, qui Concilio intererant, ait: « Omnes absolute re» sponderunt *Placet.* Et inter alios » Papa dixit: *Non solum placet, sed* » *etiam multum placet, et perpla*» *cet.* » Quod spectat vero ad concordatum initum, Franciscus I illud cum patentibus, ut dici solet, confirmationis suae litteris, die 13 Maii anno 1517 scriptis, ad Parisiensem Senatum misit; atque in acta Senatus ipsius, solemni forma, die 22 Martii anno 1518 relatum est. Atque haec quidem, quae hactenus exposuimus, satis sunt ad ostendendum quod ab initio proposuimus, quo primum tempore lata Pragmatica Sanctio fuerit, quid in ea contineretur, et quae circa eiusdem abrogationem acciderint.

Ex iis, quae pluries de Potterio diximus, manifestum iam esse arbitror, nullam ab eo praetermissam in opere toties memorato, occasionem esse, ut de Romanis Pontificibus, eorumque rebus gestis male diceret. Quare non est mirum, eundem Scriptorem, ex Pragmaticae Sanctionis,

sive promulgatione, sive abrogatione praetextum suscepisse de Romanis Pontificibus obloquendi. Itaque de Pragmatica Sanctione Potterius agit *parte 1 lib. 7 pag. 127* cum de conventu Bituricensi loquitur, et eiusdem libri *pag. 146 et seq.* cum de Pio II et Ludovico XI verba facit, ac *lib. 8 pag. 243 et seq.* cum de Leone X, et Francisco I sermonem habet. Omnibus vero istis in locis, quaecumque de Pragmatica dicit Potterius, a veritate sunt prorsus aliena.

Etenim quid magis esse potest a veritate dissonum, et cum Pontificis Maximi summa potestate pugnans, quam veluti certum ponere, peculiarem quendam Praesulum conventum, Regis iussu indictum, habere auctoritatem, de Pontificis Maximi praerogativis, iuribusque iudicandi? Atqui si perpendantur ea, quae de conventu Bituricensi anno 1438, Caroli VII Regis Galliae iussione habito, Potterius narrat, ex eius narratione hoc exsistere dicendum est, Bituricensem congressum de iis iuribus, ac praerogativis iudicare, ac modum circa Pontificiam potestatem in Gallia exercendam, Eugenio IV eiusque Successoribus praescribere potuisse. Pragmaticam in Bituricensi conventu conflatam, veluti canonicam quandam dispositionem in Gallia servandam, Potterius eodem loco describit. Sciunt omnes vero, unam ex causis, quamobrem, qui bene de Ecclesia sentiebant, Pragmaticam Sanctionem reiiciendam, atque improbandam esse censuerunt, illam fuisse, quod ea sanctio, tempore seditionis contra Eugenium IV excitatae, et cum eius auctoritati Concilium Basileense gravissimas iniurias inferebat, condita fuisset.

Neque minus cetera sunt falsa, quae de Pio II et de Leone X circa eandem materiam Potterius refert. Nam Ludovicum XI, Pii II Pontificis artificio, ac fraudibus etiam, ad Pragmaticam Sanctionem abrogandam adductum esse affirmat, cum nos, et Ludovici XI ipsius, et Scriptorum illius aetatis testimonio, patere superius ostenderimus, Regem istum, vel antequam Regnum adipisceretur, Pragmaticam a Patre suo editam, se regem factum revocaturum esse vovisse. Significavimus etiam, quibus rationibus Ludovicus XI Pragmaticam reiiciendam esse iusserit. Eae vero rationes ex rei natura desumptae, satis aperte demonstrant, Regem, eo quod talem haberet animi persuasionem, ad id decernendum permotum esse. Quod denique de Leone X Potterius dicit, et de conventione ab eodem cum Francisco I Galliae Rege inita, veluti si ea temporum adiunctis, et Francisci I potentiae, non autem gravissimis rationum momentis accepta referri debeat, id etiam falsum esse manifestum est. Atque id, praeter cetera, satis abunde evincit haec animadversio, hanc conventionem, scilicet, Bononiae quidem absolutam, sed in Concilio deinde Lateranensi Generali V accurate perpensam, eiusdemque Concilii auctoritate confirmatam, promulgatamque fuisse.

Praeter ea, quae hactenus de Pragmaticae Sanctionis abrogatione exposuimus, essent nunc referenda quae in Gallia evenerunt, cum concordatum, Pontificem Leonem X inter ac Franciscum I Galliae Regem initum, et in Concilio Lateranensi confirmatum, ad effectum perduci debuit. Non defuerunt enim qui de concordato ipso, de Pontifice, et de Rege graviter conquererentur, veluti si concordatum Ecclesiae perniciosum esset, et in illo ineundo peculiaria potius Pontificis, ac Regis commoda, quam Ecclesiae utilitas prae oculis habita fuissent. Verum graviter ista sunt refutata a Saussaio Episcopo Tullensi in *Panoplia Episcopali,* a Thomassinio in *Veteri, et nova Ecclesiae disciplina de Beneficiis, parte 2 lib. 2 cap. 40,* quo loco Spondani praesertim animadversionibus de ea re, eruditas responsiones suas obiecit; a Ludovico Bailio S. Theologiae Doctore, et Poenitentiario Pa-

risiensi *tom. 1 Conciliorum Summae* etc. in adnotationibus ad Concilium Lateranense V, capite inscripto *de constitutione concordati Gallici,* atque, ut de ceteris sileam, a Natali Alexandro *Diss. XI in saec. 15 et 16 De synodo Lateranensi V deque Pragmatica sanctione, et concordatis, art. 6,* quo loco utilitatem Ecclêsiae per concordatum illud allatam propugnat. Et si res ipsa ab iis, qui de concordato detrahebant, non autem praeoccupatae opiniones, quibus erant addicti, perpensa fuisset, certe statim omnes ob Pragmaticam deletam, et concordati observationem, laetari debuissent.

In litteris autem, atque edicto, quo concordatum a Concilio Lateranensi confirmatum Franciscus I promulgavit, et servandum iussit, Rex ipse descripsit, quam iustis de causis, pragmatica sublata, concordatum tale iniri debuisset, quo Ecclesiae bono in Gallia prospiceretur, atque ea incommoda averterentur, quibus iamdiu, praesertim in Episcoporum electione, atque in beneficiis conferendis, illa obiiciebatur. Idcirco, se ad agendum cum Leone X iter suscepisse, res apud Pontificem accurate fuisse pertractatas, ac tandem absolutas ea ratione, quae Ecclesiae in Gallia utilis constanter esse deberet.

Praecipua tamen, quae affirmabantur a concordati detractoribus commemorabo, ut appareat quam futilibus rationibus ii inniterentur, ut opus tantae gravitatis everterent. Etenim contendebant, concordatum tale esse, ut veteribus Ecclesiae canonibus, et conciliorum decretis oppositum illud existimari oporteret, eo quod illi canones, et decreta vetarent, ne quis per Principes, Episcopatum consequeretur, concordatum vero statueret, Episcopos, atque Abbates a Rege designandos esse.

Quid vero facilius esse poterat, quam intelligere, id quod a veteribus illis canonibus, ac decretis prohibebatur, differre prorsus ab iis, quae in ista re inter concordati capita fuerant statuta? Nam veteres illi canones, vel de Episcopatu agebant, quem aliquis ob Principum potentiam, ac vim consequutus esset, cum Principibus nulla facultas concessa ab Ecclesia fuisset, ut ad Episcopatum aliquos designare possent. In concordato autem, Pontificis Maximi, et Concilii Generalis auctoritate, facultas illa Galliae Regi tribuebatur, ut Episcopos designaret, adiectis conditionibus, quibus, antequam Pontifex institutionem canonicam tribueret, potestatem suam libere exerceret, atque Ecclesiae bono prospiceret. Quis vero negaverit, Pontifici Maximo hanc potestatem inesse, ut id statueret, et designationem a Rege faciendam, electionibus capitularibus sufficeret? Quis ignorat, quot abusus in eas electiones irrepsissent, quam facile simoniaca labes in iisdem electionibus se immisceret, quam ludicra esset Capitulorum in novis Episcopis, atque Abbatibus eligendis libertas? Satis est controversiae de Investituris historiam recordari, ut appareat, non obstantibus Capitulorum electionibus, Principes, in electionum negotio, praecipuam sibi partem arrogasse, ac diu exercere voluisse.

Argumentum vero, quod ad detrahendum de concordato desumptum est ex oppositione, quam diu in Gallia illud toleravit, est etiam levissimum, ut inde concludatur, concordatum non utile Ecclesiae fuisse. Nam primum, haec oppositio profecta maxime est ex abusibus, qui ante Pragmaticae promulgationem, et post illam abrogatam, ita obtinuerant, ut difficile esset statim illos evellere. Deinde, nisi ostendatur, repugnantiam legitime profectam, et iustis causis innixam esse, nemo concedet, ex repugnantia vitium ostendi illarum rerum, quibus resistitur. Neque legitime vero hanc repugnantiam concordato fuisse oppositam, neque iustas rationes adfuisse, ut concordato resisteretur, res est exploratissima. Denique factum ipsum, et rei

eventus ostendit, concordatum, Ecclesiae in Gallia utilissimum fuisse. Nam, concordia restituta, disciplina diligenter servata, Episcopalis dignitas in summo splendore fuit, et Clerus Gallicanus plurimum virtute, doctrina, Religionis studio floruit.

His omnibus denique addenda est ea animadversio, quae ad concordati utilitatem, ac iustitiam confirmandam, ex summorum virorum consideratione dimanat, quorum auctoritate concordatum absolutum fuit: Leonis X Pontificis Maximi, dico, et Francisci I Galliarum Regis. Horum autem alter, tanta fuit in omni sapientiae, ac virtutis genere praestantia, ut eius aetas, honoris causa, ab ipsius nomine appellata sit. Alter vero, rerum gerendarum peritia, aliisque ornamentis, quae valde a scriptoribus gravissimis laudantur, excelluit. Duos istos praeclarissimos, summos viros, tractatum eorum virtute dignum absolvere debuisse, manifestum est.

CAPUT XLV.

DE LEONE X ROMANO PONTIFICE.

Iure potest inter praecipua ad saeculi XVI historiam Ecclesiasticam spectantia capita, Leonis X Pontificatus numerari. Immo tanta fuit summi huius viri, et Pontificatus eiusdem celebritas, tanta eius in omni virtutum genere claritas, ut ad aetatem, qua Leo X floruit, illustrandam, proprium eiusdem nomen inditum sit. Requirit ergo instituti nostri ratio, ut de Leone X peculiarem, quantumvis brevem pertractationem habeamus, atque, ista occasione suscepta, accusationes praecipuas refellamus, quae ad detrahendum de tanto Pontifice, a pluribus allatae sunt. Sed primum nonnulla de eiusdem ad Pontificatum electione dicamus.

Itaque Iulius II die 21 Februarii anno 1513 mortuus erat. Post iusta funebria de more absoluta, ad sacra comitia habenda Cardinales in conclave convenientes, die 11 Martii, Pontificem elegerunt Ioannem Mediceum, Florentinum, Laurentii Medicei celeberrimi filium, qui aetatis annum tricesimum septimum absolverat, S. Mariae in Domnica Diaconum Cardinalem, qui Leonis X nomen suscepit. Pontificatum vero gessit Leo X annos octo, menses octo, et dies 20, cum die 1 Decembris anno 1521 mortuus sit. Quanta laetitia urbs tota gestierit, cum Leonem X electum Pontificem accepit, omnia demonstrant illius temporis monumenta. Parisius de Grassis simplicibus verbis hoc factum aperte significavit. « Cardinalis, inquit, de » Farnesio, novi Pontificis electio» nem publicavit, cum tanto plausu » populi, ut credibile vix sit. Omitto » clamores hilares Cleri, et tuba» rum, et campanarum, et bombar» darum. Et omnia sic erant prae » laetitia confusa, prae admiratione, » quod Cardinalis de Medicis iuvenis » aetate, annorum triginta septem » cum dimidio, et de quo nihil um» quam cogitatum fuerat, ut multi » tam extra, quam intra palatium » obstupuerint, vix credentes. »

De hoc communi plausu, quo electionis Leonis X notitia excepta est, Muratorius agens ad annum 1513, id evenisse dicit, eo quod omnibus nota esset Ioannis Medicei vitae, morumque integritas, et is esset ingenii humanitate, liberalitate, ac magnificentia commendatus, litteratus praeterea, et litteraturae imprimis amans, cuius rei novum perspicuum argumentum tunc exhibuit. Etenim nondum e conclavi egressus Leo X, Petrum Bembum, et Iacobum Sadoletum, duo illius aetatis litterarum, ac scientiarum lumina, scriptores

praeclarissimos, ac deinde insignes S. R. E. Cardinales, scribas suos a secretis delegit. Summa vero fuit magnificentia, qua die 11 mensis Aprilis, cum Leo X iam Episcopus consecratus, et coronatus esset, ad Lateranensem Aedem deductus est. Atque haec solemnis caeremonia, die anniversaria celebrata est cladis Ravennatensis, quo die Ioannes ipse Mediceus captus fuerat.

Non est hic praetereundum, qua ratione Simondus Sismondius in historia *Rerumpublicarum Italiae medii aevi* de Leonis X electione loquatur. Videlicet, *tom. 14 cap. III pag. 325* eius operis, narrat hoc ideo contigisse, quia Iulius II senex erat, atque idcirco Pontificem iuvenem eligere placuisse; et cum praeterea Iulius, se impatientis, et indignari facilis ingenii demonstravisset, quaesitum esse, et electum Pontificem, qui litterarum amore, vitae placidae studio (omitto iniuriosa verba, quibus id Sismondius significat), esset a Iulio toto genere prorsus diversus.

Verum ad haec falsitatis revincenda, satis est coaevos Leoni X scriptores consulere; a quibus certe, valde diversae causae afferuntur, cur Ioannes Mediceus Pontifex electus sit. Sane Paullus Iovius in Leonis X vita lib. 3 ait: « Accessit (ad eius » electionem) et ipse Raphael (Ria- » rius) ut ceteri demum omnes lae- » tarentur, quod eum Pontificem, le- » gitimis longe, et simplicissimis co- » mitiis creassent, qui nobilitate fa- » miliae, morum gravitate, exquisi- » tisque litteris, et singulari naturae » lenitate, non Cardinales modo, sed » cunctos fere mortales anteiret. » Facile est intelligere, Iovii sententiam fuisse, Leonem X electum esse, non ut diversus a Iulii II qualitatibus Pontifex inveniretur, sed quod praeclara, quibus Ioannes Mediceus praestabat, ornamenta, eum prae ceteris Pontificatu dignum exhiberent. Eadem Guicciardinii lib. II sententia est. Nam adhibuit ferme Iovii verba mox relata, ac deinde ait, Christianos omnes speravisse, Ioannem Mediceum, Patris exemplo, litteratorum, et hominum ingenio excellentium amatorem futurum, atque huic exspectationi confirmandae argumentum novum suppeditasse id, quod omnibus constabat, electionem videlicet Leonis X integerrime factam fuisse.

Quod si Sismondius non modo electum Ioannem Mediceum fuisse dicit, eo quod litteris deditus, litterarum patronus esset, ac placidam vitam diligeret, sed etiam quod cupiditates, et vitam eiusmodi amaret, id calumniosum omnino est, atque omnium scriptorum auctoritate evertitur. Atque ut ceteros praeteream, satis erit recordari, quod superius ex Muratorio commemoravi, hunc Scriptorem, cui certe nota erant illius aetatis monumenta, hanc afferre causam, cur tantae laetitiae significatione Leonis X electionis notitia excepta sit, quod hic summus vir, vitae, ac morum integritate commendaretur. Et quoniam universa ista accusatio praesertim ex aetate adeo iuvenili deducitur in qua Ioannes Mediceus versabatur, cum Pontifex Maximus electus est, velim Sismondius memoria repeteret, quanam aetate Innocentius III esset, cum Pontifex saeculo XIII est creatus. Inveniret autem, eum electum fuisse, cum annum aetatis ageret tricesimum septimum, atque ideo electum, quod eius ornamenta ceteris viderentur eminentiora. Quis vero, non obstante illius aetatis Scriptorum auctoritate, concederet Sismondio, Innocentium III triginta septem tantum annos natum, cum Pontifex electus est, non ob praeclara merita, quibus praestabat, sed aliis de causis a meritorum consideratione alienis electum fuisse? Cum habeamus autem, Ioannem Mediceum, post elapsum tantummodo tricesimum septimum aetatis suae annum, ob generis nobilitatem, ut Iovius ait, morum integritatem, exquisitas litteras, et singularem naturae lenitatem electum

Pontificem esse, quid est quod ad afferendam huius electionis rationem, alienas ab eius meritis causas adducere debeamus?

Haec eadem responsio valet ad excludendam eorum animadversionem, qui affirmaverunt, ideo Cardinales adductos esse ad Ioannem Mediceum eligendum, licet adolescenti esset aetate, quia abscessu laboraret, quo disrupto, pridie quam eligeretur, foetore totum comitium impleverit, atque ideo coniiciendi rationem attulerit, eum brevi esse moriturum. Iovius quidem ipse libro 4 sparsum id in vulgus fuisse dicit. Sed is simul et Guicciardinius, alias prorsus, atque a meritis, et qualitatibus petitas rationes serio afferunt, quibus permoti Cardinales Leonem X eligendum esse iudicaverunt. Neque vero, si non percrebuisset antea Ioannis Cardinalis Medicei virtutis, ac praestantiae ornamentorum, quibus praeditus erat, notitia, neque vero, inquam, tanta fuisset Populi, et Cleri Romani ob eiusdem electionem laetitia, neque tamdiu ea perduravisset, ut, mense iam elapso, postquam electus Leo X fuerat, eiusdem laetitiae significatio perseverarit, et die 11 Aprilis, quo Pontifex ad Lateranum deductus est, tota urbs convulsa sedibus suis esse prorsus visa sit, et summo gaudio gestire. Iovius vero, inter cetera dicit ad hanc tantam laetitiam significandam: « Fuit is » dies, omnium, qui a Gothicis tem» poribus Romanae Urbi feliciter il» luxerunt, longe clarissimus. »

Consideranda praeterea sunt quae Iovius ipse narrat de proposito, quo maior Cardinalium numerus in comitiis ad Successorem Iulii II eligendum habitis, semper fuit animatus, ut Ioannes Mediceus eligeretur. Videlicet, Cardinales, quos in conclavi illo numerosiores fuisse, ac iuniores Iovius dicit, id sibi omnino proposuerant, ut Ioannem Cardinalem eligerent, et seniores, quando intellexerunt id eorum animis esse omnino defixum, tum eos etiam se iunioribus adiunxisse, et communi omnium suffragio Ioannem Mediceum electum esse. Id vero ostendit falsum penitus debere iudicari, de eligendo Leone X deliberatum, ac statutum esse, cum ob memoratam superius causam, coniicere Cardinales potuerunt, Leonis X pontificatum brevi esse perduraturum. De facto denique constat, Ioannem Mediceum, cum electus Pontifex est, bona valetudine usum fuisse. Etenim die 11 Martii electus, novem dierum spatio ordinatus Presbyter, Episcopus consecratus, et die 19 Martii coronatus fuit, id quod bonae valetudinis statum omnino requirit.

Agens de solemni pompa, qua ad Lateranum die undecima Aprilis anno 1513 Leo X deductus est, et de singularibus gratulationis significationibus, quae ubique in Urbe eo die exhibitae fuerunt, Muratorius conqueritur de tanta pecuniae summa, centum, scilicet, aureorum millium, in eam rem consumpta. Verum plena est Leonis X ipsius vitae historia huius laudis, eundem Pontificem, imprimis liberalitate, ac magnificentia praestitisse. « Fuit Leo X, inquit in » eius vita Onuphrius Panvinius, » omnium, qui ad eam diem fuerant, » Romanorum Pontificum liberalis» simus.» Quid ergo mirum, in tanta diei, ac festi in Urbe peragendi celebritate, permagnam illam pecuniae summam consumptam esse? Continet vero Iovii narratio, magnam illius pecuniae partem in eleemosynas, et ad populum iuvandum tributam esse. « Sparsa est a quaestoribus, inquit, » per omnes regiones, larga manu, » argentea aureaque pecunia, tanta » Leonis liberalitate, ut ipsi centum » millibus aureis eam pompam Pon» tifici constitisse faterentur. » Est vero animadversione dignum, hunc Pontificem, cuius liberalitas, ac munificentia hic nimia reprehenditur, ab aliis Heidggero ex. gr. *in Historia Papatus*, avaritiae fuisse accusatum.

Atque haec de Leonis X electione

opportunum esse videbatur pertractare, ut eae accusationes refellerentur, quae circa ipsum Pontificatus eiusdem exordium oppositae sunt. Nunc de rebus ab eodem Pontifice praeclare gestis agendum occurrit. Sed nonnulla tantummodo ex iis, veluti exempli loco, commemorabimus. Esset enim perlonga narratio instituenda, si singillatim eas prosequi susciperemus. Continentur autem fuse ista exposita, cum in aliis monumentis, ac litteris, tum in quatuor de Leonis vita libris a Iovio scriptis, et annales Raynaldi, ac Spondani seriem harum rerum tanta cum laude gestarum complectuntur.

Itaque, quod Leonis X proprium, ac naturale fuit, id Onuphrii Panvinii verbis dicam, de summo, quo erga litteras, ac litteratos viros studio Pontifex ferebatur. « Doctos, inquit, et eruditos viros coluit, et magnis muneribus prosequutus est. Nihil enim antiquius duxit, quam bonarum artium studia, Maiorum suorum, maximeque Laurentii patris exemplo provehere, et liberalissime exornare.» Hoc autem Pontificis amore, ac patrocinio, bonarum artium, scientiarum, et litterarum studia ita sunt excitata, ut ad tempus significandum, quo praeclara ista studia ad eum splendorem consequendum revocata sunt, quem certe obtinuerunt, Leonis X Pontificatus memoria sit honoris causa repetenda. Inter ceteros scriptores, qui de hac re pertractaverunt, totum esset exscribendum caput 16 tom. 1 cl. Audinii *in historia vitae, et scriptorum Martini Lutheri* Parisiis edita anno 1841. Eo enim loco eruditissimus is scriptor brevi atque accurato compendio, praecipua perstrinxit, quae ad hanc rem illustrandam possunt inservire.

Praetereo autem illud quoque, quod eidem Pontifici ad lenitatem animi a natura comparato peculiare fuit, ut quae ad universum, ut ita dicam, Christianum orbem pacandum pertinere poterant, impensa cura prospiceret. Hoc vero confirmari facile posset, cursim licet, ea consulendo, quae in referendis rebus ad Leonis X Pontificatus historiam spectantibus Raynaldus exponit. Magnam enim partem monumentorum ad hunc pontificatum pertinentium complectuntur ea quae respiciunt sollicitudinem a Pontifice adhibitam, ac numquam intermissam, ut pax ubique, ac tranquillitas inter Christianas gentes obtineret. Id vero non impediebat, quominus Leo X ad propulsanda pericula, quae ex Mohammedanorum potentia, et incursionibus, Europae quotidie graviora imminebant, Christianos Principes ad bellum contra Turcas gerendum vehementer non sit hortatus. Immo vero inter praecipuas Leonis X sollicitudinis partes, hoc omnino positum fuisse, universa eiusdem Pontificatus historia manifeste ostendit.

Concilii V vero Lateranensis acta, et constitutiones in eo latae demonstrant, quanta fuerit Leonis X cura, ut errores circa doctrinam profligarentur, disciplina Ecclesiastica accurate custodiretur, et Populi Christiani mores recte informarentur. Atque eo Concilio hactenus durante, multa Leo X sapienter, ac fortiter gessit, quae ad Hussitarum, seu Fratrum Bohemorum audaciam frangendam, atque ad ea servanda, quae pro Ecclesiae doctrinae contra eosdem defensione statuta iam fuerant, imprimis opportuna erant. Videbimus autem suo loco, quanta sollicitudine, ac gravitate, Leo X Luthero se opposuerit, et Ecclesiam eiusque fidem, in ipso belli initio, quod ei Haeresiarca inferebat, propugnarit.

Hic vero non omittendum arbitror, nostras praelectiones, in amplissimo S. Consilii Christiano Nomini propagando collegio tradi. In eo, inquam, collegio, quod ad efformandum gentium omnium praeclarum domicilium, institutione sua tantopere celebratum, excellit etiam adolescentium, qui in eodem ad ecclesiasticam eruditionem, ac sacerdotium infor-

mantur, singulari in scientiarum studiis recolendis sedulitate, ac progressu. Non omittendum, scilicet, arbitror, quoniam, inquam, in isto collegio sumus, aliquid commemorare de Leonis X cura, qua nationes S. Concilio nunc in ecclesiasticis rebus pertractandis subiectas prosequebatur.

Quare dicam Leonem X anno 1514 Religiosos viros ex sacra Franciscana familia ad Patriarcham Antiochenum Maroniticae Gentis in Monte Libano commorantem misisse, qui ei, eiusque genti, in fidei orthodoxae doctrina tuenda adiumento essent. Missas praeterea ad Patriarcham a Leone X proprias litteras, quibus ab eo rerum ad religionem in illo patriarchatu pertinentium relationem requirebat, qua relatione accepta, Pontifex, quae erant Ecclesiae Romanae disciplinae consentanea, et quae ad fidem Catholicam in ea regione confirmandam inservire viderentur, deinde eidem Patriarchae posset opportunius explicare.

Permagna fuit Maronitarum Patriarchae, qui Simon VI, et deinde Petrus appellatus est, laetitia, atque observantia, qua Pontificis Maximi litteras accepit, atque ei libenter omnia exposuit, quae ad tradendam religionis apud gentem suam status notitiam spectabant. Atque ista occasione suscepta, Leo X plura Patriarchae respondit, quae circa doctrinae catholicae capita, in iis regionibus controversa, et ad statuendam liturgiae sacrae observantiam, praesertim in sacramentorum administratione, Patriarchae, et eius populo plurimum erant utilia. Haec sapientissima Leonis X responsa, se reverenter accepisse Patriarcha testatus est aliis litteris, quae in concilii V Lateranensis actis referuntur. Patriarcham Pontifex confirmavit et eundem sacro pallio donavit.

Quae modo dixi de cura, quam Leo X in rebus Maronitarum Ecclesiasticis ostendit, ea de studio, quo Pontifex animabatur de Religionis bono, atque incremento, in remotissimis etiam aliis regionibus amplificando, monumentis pluribus ostendi possent. Sed brevitatis gratia dicam tantum, in Raynaldi annalibus ad annum 1514 n. 102 prostare litteras die 10 Octobris, eo anno a Leone X ad Davidem Regem Abyssinorum scriptas, quibus demonstratur quanta sollicitudine conatus fuerit is Pontifex, apud Abyssinos, et Aethiopes Religionem Christianam propagare, ac tueri. Denique de ea materia adiungam, eundem Annalistam eruditissimum num. 110 eo anno referre plura monumenta, quae evincunt quantam operam Leo X dederit, ut in America Religionem Christianam amplificaret.

Haec de rebus a Leone X gestis hic significasse potius, quam pertractasse satis erit. Reliqua magno numero praeter Annalistas, videri fuse possunt in iis scriptoribus, ex. gr. Paullo Iovio, aliisque, qui vitam universam Leonis X litteris tradiderunt.

Nunc nonnulla videntur hic exponenda, quae ad Pontificem hunc ab iis accusationibus vindicare possunt, quibus per iniuriam eius memoria tantopere impetita est. Hae autem accusationes eo pertinent, ut Leonem X describant veluti hominem a pietatis operibus alienum, potestate sua circa res sacras abutentem, res sacras minime curantem, honestatis, ac fidei datae non accuratum custodem, rebus vero humanis potius, quam sacris deditum.

His igitur memoratis accusationum capitibus respondeamus, sed dum hoc facimus, nonnulla tamen iisdem accusationibus adnexa, quae incredibilitate ipsa sua contemnenda esse constat, praetereunda putamus. Tale illud est, ex. gr., quod Baylius ipse in *dictionario,* eo loco, quo de Leone X agit, recensens, aspernandum esse demonstrat, videlicet eum animae immortalitatem, vel Ecclesiam non credidisse. Quid potest enim commento isto absurdius fingi? Quid est in tota Leonis X vita, quod illum Religionis amantissimum non demon-

stret? Quod spectat vero ad animae immortalitatem, non Leo X ipse fuit, qui constitutionem sapientissimam, ac gravissimam in Concilio Lateranensi dedit, qua animae immortalitatem propugnavit, atque eos condemnavit, qui hoc dogma non crederent? Exstat ad annum 1513 Raynaldi num. 92 valde erudita Mansii adnotatio, qua ipse fatetur, se non ambigere, constitutionem hanc latam esse ea occasione, quod Petrus Pomponaccius, clarus ea aetate Philosophus Peripateticus, librum Bononiae, ubi philosophiam docebat, ediderat, quo error iste continebatur. Atque haec eadem Felicis Contelorii in epitome epistolarum sententia fuisse videtur. Nam inquit: « Petrus de Mantua asseruit, quod anima rationalis, secundum propria philosophiae, et mentem Aristotelis, sit, seu videatur mortalis contra determinationem Concilii Lateranensis. Papa mandat ut dictus Petrus revocet, alias contra ipsum procedatur. » Itaque his omissis, cetera potius, quibus Leonis X fama lacessita ab eius detractoribus est, videamus.

Quod ad pietatem igitur, moresque Pontificis pertinet, satis esse arbitror de his rebus Paulli Iovii testimonium audire. Postquam enim libro 4 affirmasset, Leonem in magnis, salutaribusque virtutibus, optimi, atque benefici cognomentum facile meruisse, ita Iovius prosequitur: « Constat eum, quod a prima adolescentia, opinione omnium summam continentiae laudem fuisset adeptus, non importuna quaedam pudicitiae, castitatique praesidia quaesivisse, quando nequaquam, pristinae vitae more, tam multis delicatisque obsoniis uteretur. Itemque animo vere pudico, die Mercurii carnes non edere, die autem Veneris nihil gustare praeter legumen, et olera, ac die demum Saturni, coena penitus abstinere, incorrupta lege statuisset. »

Quam benigno autem animo omnes complecteretur, pauperibus, reliquisque indigentibus opem ferret, quanta demum charitate animatus Leo X esset, idem Iovius perspicue describit. « Utpote qui (cum deambularet) senibus, ac pueris puellisque in viam effusis, ac rustica munera passim offerentibus, non modo pecuniam largissima manu rependeret, sed etiam appellando humaniter, et sciscitando quanam maxime in parte rei domesticae acrius a fortuna premerentur, virgines dote praebita sublevaret, affectis autem morbo, ac aetate, vel numerosae familiae onere praegravatis aes alienum protinus dissolveret. Nihil enim in Magno Principe dignius, atque praestantius arbitrabatur, quam iuvare mortales, alienae calamitati obviam ire, laetosque omnes abs se dimittere, et in beneficium humani generis, se, uti antea in minore fortuna concupivisset, supremae potestatis dignitatem appetivisse testaretur. » Has vero Leonis X virtutes commemorans Cardinalis Pallavicinius in *historia Concilii Tridentini lib. 1 cap. 2 num. 5*, has inquam virtutes, ac praesertim tantam abstinentiam recensens, animadvertit, illam sine multae pietatis internae consistentia, frequentari non potuisse.

Totus vero iste Cardinalis Pallavicinii locus meretur etiam ut legatur, quo Petri Francisci Le-Courayérii qui Fr. Paulli Sarpii, seu Petri Suavii historiam concilii Tridentini gallice reddidit, et adnotationibus suis commentatus est, ut inquam huius Le-Courayérii *malignitas historica* appareat. Is enim affirmavit, Pallavicinium Suavio respondentem declaravisse, se non repugnare Leonem X, neque Religionem, neque pietatem cordi habuisse. Pallavicinius autem religionem, ac pietatem Leonis X propugnaverat, ac tantummodo dixerat, se non resistere, si dicatur, Leonem magis *in litteris profanis, quam sacris esse versatum.* Haec est vera *historica malignitas,* quam tribus sermonibus P. Bonafede

confutavit. Sed hoc mirum esse non debet de Courayério. Etenim de eo loquens Benedictus XIV *de Syn. dioec. lib. 7 c. 2* ait: « Qui Sarpii historiam » in Gallicum sermonem vertit, eo- » dem, quo Sarpius infectus veneno, » lividis notis aspersit. »

Post haec ex Iovii historia, in vita Leónis adducta testimonia, vix necesse esset aliorum Scriptorum ad ea tempora pertinentium auctoritatem afferre, ut appareat quam falsa sit accusatio, quam confutamus. Sed nonnulla tamen cursim attingemus. Itaque praeter Matthaeum Erculanum, qui ab omni etiam moribus contraria suspicione Leonem immunem fuisse dicit, Andreas Fulvius in manuscripto, cui titulus *Antiquaria,* quodque Florentiis in Bibliotheca Laurentiana servatur, « Quid referam » (de Leone inquit) castos vitae sine » crimine mores? » Angelus Politianus vero *epist. lib. 8* loco quem Cardinalis Pallavicinius adducit, Innocentio VIII Pontifici Maximo plurimum gratias agit ob collatam Ioanni Mediceo adhuc adolescenti Cardinalitiam dignitatem, quem adolescentem una cum lacte nutricis, cultum pietatis, ac religionis hausisse dicit, atque ab ipsis incunabulis, Ecclesiae, et rebus sacris addictum, eum denique singulari cura institutum, imprimis continentem, et sermonis puritate praestantem semper perseveravisse.

Refert vero Parisius de Grassis, se pluries Pontificem lacrimas fundentem vidisse, cum sacra mysteria perageret; et nonnisi multa difficultate impetrare se a Leone potuisse, ut cum a templo S. Mariae supra Minervam supplicatio facta est, abstineret a consilio, quod susceperat, nudis pedibus supplicationem illam peragendi. Narrant praeterea, et plurimum laudant Parisius de Grassis, Iovius, Onuphrius Panvinius summam animi devotionem, ac gravitatem Pontifice dignam, qua sacras quasque caeremonias Leo X absolvebat, et si volumus etiam recordari, quomodo Lutherus in sua ad Leonem X epistola, de hac re loquutus sit, nota sunt haec eiusdem verba: « Celebratior, inquit, et augustior » est in omni terrarum orbe, tot » tantorum virorum litteris cantata » opinio, et vitae tuae inculpata fama, » quam ut a quovis vel maximi no- » minis impeti possit. Non sum tam » stultus, ut eum incessam, quem » nemo non laudat. » Satis ista esse arbitror ad demonstrandum, num bona fide egerint, et digni sint, ut iis credatur, qui de Leonis X moribus detraxerunt, atque eum veluti Religioni, et pietati minime deditum Pontificem fuisse retulerunt, Seckendorfium dico, inter ceteros, in *Historia Lutherana,* Baylium in *Dictionario critico historico,* Morerium in *dictionario,* Sismondium in opere citato *cap. 113 pag. 503,* Potterium locis citatis.

Et quoniam Potterii mentionem feci, existimo hic non omittendum, quod ille *tom. 4 parte 1 l. 8 p. 248* refert de Leone, cum Bononiae, praesente Francisco I Galliae Rege, Missam celebraret. Potterius, inquam, refert, ad ostendendum Leonem X parum sollicitum fuisse eorum, quae veram animi religionem respiciunt, absolvisse ultro, ac veluti re minime curata, Regem, et ceteros, qui bellum libenti animo adversus Iulium II se gessisse, et eiusdem censuras se sprevisse fatebantur. Verum si Raynaldus ad an. 1515 n. 33 consulatur, ibi reperietur, testimonio Parisii de Grassis adducto demonstrari, Barones, et Regem, palam confessos esse peccatum se commisisse in ea re, et ideo se peccati commissi veniam, et absolutionem petere; id, quod a Pontifice impetrarunt. Quomodo res vere evenerit, clare significant haec Parisii verba: « Unus Baro, inquit, ad » Pontificem exclamavit in suo vul- » gari Gallico, quod, ex quo non po- » tuit communicare de manu Papae » (quia particulae deerant), et desi- » derabat, saltem volebat Papae con- » fiteri, et cum non posset propius

» accedere, sic, ut in aure Pontificis » posset peccatum suum confiteri, alte » dixit, se confiteri, quod contra Pa- » pam Iulium proeliatus esset, et suas » censuras non curasset. » Huius Baronis exemplum ceteri, et Rex ipse imitatus fuit; quos deinde Pontifex absolvit. Sed res ista, hoc modo narrata, valde diversa est ab ea narratione, quam facti istius tradit Potterius, veluti si id omne ludicra fere quadam ratione evenisset.

Transeo ad aliam illam côntra Leonem X allatam accusationem, qua continetur, eundem Pontificem, sacra potestate, qua praeditus erat, abutentem, inter cetera id fecisse, ut eleemosynarum magnam partem, quas indulgentiis ad aedificandam Vaticanam Basilicam indictis comparaverat, in usum converterit Magdalenae de Medicis sororis suae, quae Franciscum Cibo coniugem habebat. Inter eos, qui hanc de Leone X calumniam sparserunt, omissis ceteris, Paullum Sarpium, seu Petrum Suavium Polanum in *historia concilii Tridentini*, et Potterium *part. 2 lib. 5 pag. 37* tantummodo commemorabo. Verum quantam fidem Potterius mereatur, cum de rebus ad Pontificum Romanorum historiam spectantibus pertractat, iam pluries vidimus. Ut vero intelligatur, quae fides sit habenda huiusmodi narrationibus a Paullo Sarpio Veneto profectis qui per anagramma in historia concilii Tridentini se *Petrum Suavium Polanum* appellavit, haec recensenda esse existimavi.

Iam vero Benedictus XIV in eruditissimo opere de *Sacrosancto Missae sacrificio lib. 2 cap. 2* haec habet: « Quaenam esset Suavii con- » ditio, quodnam institutum, satis » constat ex Bossuetii Meldensis Epi- » scopi historia variationum lib. 7. » Eo autem loco Bossuetius rationes attulit, cur Burnetio Anglicano Ministro, quem ipse refellebat, credi non debeat, quando per fraudem affirmat, Catholicos in historia concilii Tridentini, fidem habere sine controversia debere Paullo Sarpio, eo quod hic scriptor catholicus fuerit. Itaque latine reddam Bossuetii locum de ea re in *historia variationum lib. 7*, editionis tamen Parisiensis an. 1788.

Debet quisque valde cavere (Bossuetius ait), ne credat Burnetio in iis, quae dicit de concilio Tridentino, circa fidem, quam in ea re Paullus Sarpius mereatur, qui non tam concilii historicus, quam manifestus hostis existimari debet. Burnetius quidem simulat se putare, scriptorem hunc Sarpium, apud Catholicos quacumque exceptione superiorem esse debere, eo quod ad eorundem partes is pertineat. Hoc est commune (Bossuetius prosequitur) Protestantium artificium. Sed ii conscientia tenent, hunc Fratrem Paullum, qui specie tenus simulabat, se ad catholicos spectare, revera alium non fuisse, nisi hominem ex Protestantium genere, monastica veste indutum.

Nemo Burnetio melius (Bossuetius subdit) Sarpium agnoscit, qui eum veluti Catholicum iactare non dubitat. Burnetius, inquam, qui in *historia reformationis,* eum dicit scriptorem partis catholicae; nobis illum in alio libro mox Gallice reddito, describit veluti Protestantem occultum, qui Liturgiam Anglicanam, tamquam regulam, ac normam suam habebat, qui occasione turbarum, Paullum V Pontificem Maximum inter, et Venetam Rempublicam excitatarum, laborabat impense, ut Rempublicam ipsam ad absolutam separationem ab Ecclesia Romana perduceret; qui affirmabat, se credere, in Ecclesia corrupta, atque in idololatrica communione se morari, in qua tamen manere non desistebat; *qui confessiones sacramentales audiebat, missam celebrabat, et conscientiae suae reprehensionem leniebat, magnam partem Canonis omittendo, et in iis officii Ecclesiastici partibus, quas conscientiae suae contrarias existimabat, silentium servando.* En quid Burnetius scripserit in vita Guillelmi Bedellii Episcopi An-

*

glicani Kilmoriensis in Hibernia, qui tempore controversiae cum Paullo V Pontifice, Venetiis tamquam Aulae Londinensis Regius administer morabatur; cui Bedellio Frater Paullus mentem suam, seu proprias opiniones aperuerat. Necesse non est, me (Bossuetius inquit) de istius scriptoris epistolis heterodoxis omnibus loqui, quae in Bibliothecis reperiebantur, et quae Genevae tandem editae sunt. Nihil aliud ego Burnetio dico, nisi id, quod ipsemet scripserat, cum tamen inter scriptores catholicos numerabat Fratrem Paullum *Protestant en froc,* qui missam celebrabat sine fide de missae sacrificio, et qui in Ecclesia manebat, cuius cultum ei idololatria videbatur.

Haec de Paullo Sarpio, seu Petro Suavio Bossuetius apposite, et sapientissime animadvertit. Quae ego hic referenda censui, non modo ut ostenderem, accusationem, de qua loquimur, huius Scriptoris testimonio confirmatam nihil valere, sed etiam ut, occasione ista suscepta, notitiam ad Paulli Sarpii ingenium significandum opportunam afferrem. Pluries enim circa eundem Scriptorem redibit sermo, cum de Lutheranis rebus, et de Concilio Tridentino praesertim agemus. Itaque quod spectat ad rem, de qua nunc loquimur, ea quae attulimus, satis sunt ad ostendendum, cuius roboris esse debeant memorata de eleemosynis ex Indulgentiarum promulgatione profectis, atque a Leone X, ut dicitur, in Magdalenae sororis suae usum conversis, etiamsi ratio tantum haberi velit duorum, quos antea commemoravimus, Scriptorum, qui hanc accusationem ei Pontifici obiecerunt.

Sed illud praeterea animadvertendum hoc loco videtur, hanc ipsam accusationem, seu Suavium, seu Potterium, seu alios quoslibet, a Guicciardinio derivasse. Verum de ista Guicciardinii narratione haec opportune, et erudite Mansius ad an. 1517 Raynaldi num. 109 notavit: « Non» nisi ab infenso in Leonem animo » provenire possunt ea, quae (Guic» ciardinius) narrat de collectitia pe» cunia, propositis indulgentiarum » praemiis, per Germaniam contra» cta, quam pro eo, quod in sacros » usus expenderit, Magdalenae Me» diceae sororis suae commodis a Pon» tifice destinatam affirmat. Addit » vero, Magdalenam ministrum suum » ad pecuniam illam colligendam mi» sisse Archemboldum Episcopum, » quae res gravissime pios Germanos » offendit, causamque praebuit Lu» thero ut in indulgentias declama» ret. Narratiunculam hanc Guicciar» dinii suspectam efficit silentium » coaevorum omnium historicorum, » Lutheranorum praesertim, qui cum » praetextus omnes ad honestandam » Lutheri defectionem sedulo conqui» sierint; nihil tamen de pecunia ex » indulgentiis comparata, et in usus » Magdalenae conversa commemo» rant. Id quidem recentiorum Lu» theranorum Scriptorum diligen» tiam non fugit, qui lectam in Guic» ciardinio historiam opportune ob» trudunt. Parem sedulitatem in ve» tustioribus eorum Scriptoribus con» cipere pronum esset, si vera scri» beret Guicciardinius de re, tota » passim in Germania vulgi sermo» nibus dissipata. »

In eo quidem libello, qui Hadriani VI pontificatus tempore, an. 1523 digestum est, et *Centum Gravaminum* nomine adversus Sedem Romanam a Lutheranis inscriptum fuit, *num. 39* sermo fit de indulgentiis, per Germaniam saepe promulgatis, et de pecunia, quae inde collecta est, et eo gravamine ponitur, pecuniam istam saepe « in propinquorum lu» xum, ac sublevandam familiam » ipsorum (qui indulgentias praedica» bant) esse versam. » Sed in hoc gravamine, prout videre possunt omnes, qui monumentum illud consuluerint, agitur de indulgentiis indictis, et de pecunia, qua ex iisdem comparata « fideles contra barbaros essent tu» tandi, ac defendendi, » quae tamen pecunia in alios usus distracta fuerit.

Iam vero pecunia, quae Magdalenae Mediceae ex indulgentiis tributa dicitur, pecunia illa fuisse dicitur ex indulgentiarum promulgatione profecta, quae indictae fuerant, ut pecunia inde collecta ad opem ferendam in Basilicae Vaticanae sumptus faciendos impenderetur. Illo autem in scripto, in quod gravamina memorata, tam adverso a Romanis Pontificibus animo congesta sunt, atque eo prorsus loco, quo de eleemosynis ex indulgentiarum promulgatione perceptis sermo fit, incredibile est omitti voluisse a Lutheranis id, quod pecuniam Magdalenae Leonis X sorori tributam respicit, si in tam recenti memoria ea res evenisset, quae, quemadmodum a Guicciardinio, ceterisque Pontificis detractoribus, narrata est, debuisset esse notissima.

Ceterum ad accusationis huius falsitatem ex rei ipsius consideratione evincendam, iis utar argumentis, quibus Cardinalis Pallavicinius in historia Concilii Tridentini *lib. 1 cap. 3* Paullum Sarpium in ea re confutavit. Itaque primo loco Pallavicinius argumentatur ex nobilissimo, a Iovio praesertim commendato, Leonis X animo qui omnem arcet ab eo suspicionem, pecuniam ad Vaticani templi aedificationem collectam, in sororis suae commoda convertere eum voluisse. Tanta praeterea Leonem X integritate praestitisse Iovius, aliique retulerunt, ut vehementer timeret, ne quid in beneficio aliquo tribuendo faceret, cuius poenitere eum in posterum, aut pudere potuisset.

Constat praeterea Leonem magnificentissimum fuisse, et de aedificiorum magnificentia imprimis sollicitum. Quod spectat vero ad Vaticani templi aedificationem, quantopere Pontifex cordi haberet, ut illud aedificium magnificentia sua cetera omnia superaret, exploratissima res est. Atque id Cardinalis Pallavicinius apposite confirmat argumento desumpto ex duobus ad Raphaelem Urbinatem, summum artis pictoriae atque architecturae lumen, Brevibus a Leone X scriptis. In illorum autem Brevium primo Pontifex Raphaeli committit, ut ad effectum perducat, atque absolvat aedificandae Basilicae opus, prout a Bramante morti proximo commendatum erat. In eo Brevi Leo X, commemorata sua erga D. Petrum devotione, omni quacumque potest ratione, Raphaelem hortatur, ut templum Vaticanum cito, ac summa omnium magnificentia aedificetur, atque ei idcirco nominis celebritatem ob oculos ponit, quam Raphael adhuc adolescens erat inde consequuturus, suam et patris sui erga Raphaelem benevolentiam recordatur, ut illi ad id efficiendum incitamentum exhiberet. Quomodo vero existimari potest, Pontificem, qui tanto studio ferebatur, illius templi magnificentissime aedificandi, in Magdalenae sororis suae privata commoda, pecuniam illam convertere non dubitasse, quae ex Saxonia, et finitimis Saxoniae regionibus fuerat collecta, postquam, indulgentiarum consequutione proposita, Pontifex ipse Christianos, ad opem in sumptus ob eam aedificationem absolvendos tanta celebritate excitavisset?

Denique Cardinalis Pallavicinius argumentum adducit, quo, de facto ipso, ut dici solet, certum esse declarat, pecuniam, de qua quaestio est, ex eleemosynarum illarum collectione, Magdalenae Pontificis sorori tributam non fuisse. Atque ut id demonstret, eruditissimus Cardinalis refert, se ex Felicis Contelorii narratione id accepisse, qui Praesul in his rebus expertissimus, cum multos annos tabularii Pontificii custodiam retineret, accuratissimam, et indubiam in iisdem rebus notitiam sibi comparavit. Iam vero Pallavicinius subdit, ex scripto a Felice Contelorio confecto, atque ad hanc rem illustrandam composito, se de facto accepisse, nullam eiusmodi pecuniae numerationem Magdalenae factam esse, cuius pecuniae numeratae vestigium aliquod reperiretur in iis libris rationum, in quos certe ad

ostendendam integritatem suam in negotio gerendo, Ministri Pontificis pecuniae numeratae testimonium inferre debuissent. Patet igitur accusationem istam, de qua hactenus loquuti sumus, veluti falsam reiiciendam esse.

Alia accusatio ea est, qua Leo X veluti parum honestatis sollicitus traducitur, ita ut non dubitaret aliquando fidem in re gravissima datam violare. Hac ratione Sismondius *op. cit. cap. 113* de eo loquitur, cum de Ioanne Paullo Ballionio verba facit. Etenim refert in Pontificis indignationem Ballionium incidisse, et ab eodem Perusia Romam vocatum, cum venire is detrectaret, eo quod sibi timeret, atque idcirco ad se excusandum filium suum Malatestam ad Pontificem misisset, salvumconductum propria manu scriptum Leonem X eidem Ballionio dedisse, quo eundem ab omni suspicione eximeret, et una simul Camillo Ursinio, aliisque potentibus Ballionii amicis talia dixisse, ut is posset credere, se nulli periculo obviam iturum esse. Quare deinde venisse Romam narrat Ioannem Paullum Ballionium, et cito comprehensum, ac post duos menses capite mulctatum fuisse.

Sed videamus quid Paullus Iovius *lib. 4* vitae Leonis X de hac re habeat. Is igitur scriptor, qui in historia huius Pontificis referenda, est magnae auctoritatis, eo loco, quo memorat, plures, in quos sub Leonis X pontificatu fuit animadversum, eo quod, licet Pontifex is esset natura lenissimus, non posset tamen, ob publicum bonum a severitate legum adhibenda abstinere, is, inquam, haec de Ioanne Paullo Ballionio narrat: « Dabat item operam diligenter, ut » in provinciis omnia pacata, et lae» ta, praefectorum vigilantia, et se» veritate tenerentur. Et quum es» set natura lenissimus, saepissime » patientiam abrumpebat, si, renova» tis improborum iniuriis, post pri» mam delicti veniam, contumeliose » laederetur. Paullum ante alios Ba» leonum, claris militiae honoribus » functum, et erga Mediceam domum » studio, ac operibus insignem, e Pe» rusio Romam vocatum, eiusque le» nitati impense confidentem, quin » capitali supplicio afficeret, vel de» precantibus Ursiniis, exorari non » potuit. Vir enim impotens, et fa» ctiosus, apud Perusinos cruentam » maxime, et rapinis infamem, de» spectis Pontificis epistolis, tyranni» dem exercebat. »

Nihil profecto in ista Iovii narratione reperitur, quod salvumconductum, propria manu subscriptum a Leone datum fuisse Ballionio ostendat, quo ille omnem metum dimitteret, atque omnem periculi suspicionem deponeret, prout Sismondius confidenter narrat. Nihil de sermonibus eiusmodi, quos Leo X cum Ursiniis habuerit, quibus iidem, et ceteri Ballionii amici intelligere potuerint, Ballionium Romam venientem, in nullum discrimen adductum iri: immo vero aperte narrat Iovius, neque deprecantibus Ursiniis, Pontificem exorari potuisse ut a legum severitate erga Ballionium temperaret. Atqui praecipua huius accusationis ratio in eo posita est, quod Leo X salvumconductum non servaverit, et clementiae verbis de Ballionio, cum Ursiniis loquendo, usurpatis non steterit. Talis ergo est Paulli Iovii de ista re narratio, ut id, quod accusationis huius cardo est, omnino excludat. His vero non obstantibus, praeter ceteros Scriptores, quos Sismondius in hoc facto narrando commemorat, Iovium etiam citare non dubitat.

Appellat praeterea Sismondius Guicciardinium *lib. 13 ad an. 1520.* Sed neque hic auctor salvumconductum a Leone datum dicit, immo vero aperte dicit, scripto Leonem hanc Ballionio securitatem non dedisse.

Commemorat etiam in narrationis suae confirmationem Sismondius Onuphrium Panvinium: sed is in Leonis X vita, eo modo, quo Paullus Io-

vius, de Ballionio ait dumtaxat, eum impense, seu valde nimis, Pontificis benignitati confidentem fuisse, verum, hoc non obstante, extremo tamen supplicio affectum esse.

Nihil pariter Belcarii testimonio proficit Sismondius. Eum quidem cum ceteris mox memoratis scriptoribus Sismondius citat, veluti si ille referat hoc factum, prout ab ipso narratur. Sed revera Belcarius *Rerum Gallicarum comment. lib. 16 pag. 480* de Leone dicit, prout Guicciardinium narrasse superius significavi, Pontificem « nihil scripto mandasse. » Omnes igitur isti scriptores, illud, quod in accusatione ista praecipuum est, et quod a Sismondio eosdem scriptores commemorante, veluti certum traditur, Leonem X salvumconductum manu eius subscriptum Ballionio dedisse, omnes, inquam, isti scriptores, id excludunt.

Fuisse vero Ballionium ea poena dignum, qua mulctatus fuit, res est extra controversiam posita, quantumvis Sismondius ad Leonem X gravius vituperandum, *loc. cit. pag. 517,* ita factum hoc referat, tamquam si Ballionius iniuste fuerit extremo supplicio affectus, ac Pontifex praetextus aliquos, seu rationes opportunas ad eum capite plectendum excogitandas curavisset.

Nam quomodo de Ballionio Iovius loquatur, superius vidimus, quem virum impotentem, factiosum, et apud Perusinos cruentam maxime, et rapinis infamem, despectis Pontificis epistolis, tyrannidem exercuisse narravit. Guicciardinius quoque, vim a Ballionio contra Gentilem cognatum suum adhibitam fuisse narrat, quem Perusio eiecit, ut sibi universum in eam civitatem dominatum arrogaret. Denique Anonymus Paduanus in historia Veneta, quem Muratorius ad annum 1520 Ballionii factum narrans commemorat, multa de criminibus eiusdem Ballionii memoriae prodidit.

Nam is scriptor retulit, Ballionium, non solum Perusii patriae suae tyrannum fuisse, sed etiam tyrannidem in finitimis regionibus illum exercuisse. Praeterea illum impium, sine fide, atque, ut uno verbo rem complectar, Muratorius ait, veluti teterrimum naturae portentum, Ballionium Anonymus ille historicus descripsit. Diu Leonem eius crimina tolerasse ait, sed tandem aliquando in eundem animadvertere debuisse: cum Ballionius Romam venisset, iudicium de eius causa institutum esse, processum de eo factum, quaestionem habitam, et Ballionium tot crimina, tantaque a se patrata confessum esse, ut pluribus de causis, extremo supplicio dignus apparuerit; quare in mole Hadriana capite plexum quadam nocte illum fuisse. Haec Anonymus Paduanus a Muratorio citatus habet, qui, dum annales Italiae vir ille doctissimus scribebat, prout ad an. 1509 is significat, scripto tantum prostabat, haec, inquam, de Ballionii criminibus Anonymus ille scriptor retulit. Quae quidem utrum possint ulla ratione Sismondium excusare, cum Leonem lacessit, veluti si iniuste in Ballionium animadverterit, omnes facile intelligunt. Angelus Fabronius autem Academiae Pisanae Curator in Leonis X vita *pag. 309* affert praeterea testimonium Titii, quo continetur, Ballionium etiam contra Pontificem conspirasse.

Anonymum Paduanum quidem Muratorius refert ad an. 1520 contendere, Leonem X securitatis fidem Ballionio dedisse, ut ad Urbem is veniret. Verum superius, aliorum scriptorum nos testimonia commemoravimus, qui nihil de hac securitate a Leone X Ballionio concessa tradiderunt, immo vero id aperte negarunt. Et Muratorius ipse, eodem loco, Guicciardinii auctoritatem recenset, qui in facto, de quo loquimur, narrando, affirmavit Leonem X nihil scripto promisisse. Quid ergo valet scriptoris Anonymi testimonium, cum scriptorum, de quorum auctoritate certe constat, contrariam

sententiam manifestam in hac re habeamus? Confirmat vero hoc idem notitia indubia, quam ex monumentis illius aetatis accepimus, de Leonis X integritate singulari. Neque is certe vir tantus, quantus Leo X erat, hoc fuisset commissurus, ut cum in animo haberet, de Ballionio ultionem secundum leges sumere, eodem tempore super legum severitate, pro Ballionio per salvumconductum dispensaret. Restat ergo ut de hac accusatione concludamus, iniuria fecisse Sismondium nominatim, atque eum a vero aberrasse, qui in ista accusatione afferenda, Pontificem vel iniustitiae, vel fidei violatae insimulavit.

Antequam de Leone X finem loquendi faciamus, aliquid animadvertendum etiam esse arbitramur de ea re, quae pariter contra Pontificem, quandam veluti peculiarem accusationem continere videtur, eum, scilicet, scientias potius profanas, et artes, quam sacrarum scientiarum studia, et viros potius profana eruditione, et disciplinis praestantes, quam homines in sacris studiis excellentes, patrocinio suo fovendos existimavisse.

Nolo hic notare, diverso prorsus modo Carolum Villersium in suo historiae Ecclesiasticae compendio *periodo 4 pag. 376 edit. Parisiensis an. 1808* Leonis X erga litterarum studia, et artes voluntatem interpretatum esse. Is scriptor in memorato historiae compendio, quod non aliud revera continet, nisi falsarum contra Ecclesiam Catholicam, et Romanos Pontifices criminationum congeriem, is, inquam, scriptor, eo loco, talia dicit de Leone X, ut neget, ab eodem Pontifice, litterarum, et artium quoque studia, vere proprieque protecta fuisse. Eam enim, quam in haec studia ostendit Pontifex propensionem, non litterarum, atque artium patrocinium fuisse Villersius contendit, sed inde tantummodo profectam esse hanc Pontificis voluntatem affirmat, uod illa studia Leonem oblectarent, atque ei solamen afferrent, praesertim quod ad eiusmodi consuetudinem in paterna domo fuisset institutus.

Haec tamen falsa sunt, atque a communi, et apud omnes recepta sententia abhorrent. Nihil enim tantopere inter omnes, qui de Leone X scripserunt, nihil, inquam, tantopere exploratum est, quam Pontificem illum litterarum, atque artium patronum fuisse, ita, ut Cardinalis Pallavicinius ipse in *hist. conc. Trid. lib. 1 cap. 2* nimium erga haec studia se propensum Leonem X demonstravisse, non obscure conqueratur. Facile est autem intelligere, quanam de causa Villersius eo modo de Leonis X in litteras, et artes voluntate loquutus sit. Videlicet, ut hanc quoque laudem ab eo detrahat, et neque vere litterarum, ac bonarum artium patronum Pontificem illum fuisse concludat.

Itaque hac Villersii animadversione reiecta, certum esse puto, Leonem X, non solum litteris, et artibus, sed sacris etiam studiis patrocinium suum tribuisse, neque tantum homines litteris humanioribus, et artibus deditos, sed homines quoque sacrarum disciplinarum laude praestantes fovisse.

Atque ad hoc evincendum, primo loco opportunum esse censeo illud Leonis X decretum recordari, quod in Concilio Lateranensi Generali V ab eo editum est sess. 8, qua consuluit diligenter, ut Ecclesiastici ordinis homines accurate sacra studia colerent. Est omnibus in promptu constitutio Leonis X in ea sessione promulgata. In illa autem constitutione, postquam de animae humanae immortalitate Pontifex loquutus esset, et errorem huic dogmati contrarium condemnavisset, haec decrevit: « Ne quis de cetero in sacris ordi-
» nibus constitutus, in studiis gene-
» ralibus, vel alias, publice audiendo,
» Philosophiae, aut poesis studiis,
» ultra quinquennium, post Gram-
» maticam, et Dialecticam, sine ali-

» quo studio Theologiae, aut Iuris » Pontificii incumbat. Verum exacto » dicto quinquennio, si illis studiis » insudare voluerit, liberum sit ei, » dum tamen, simul seorsim Theo» logiae, aut sacris canonibus ope» ram navaverit, ut in his sanctis, » et utilibus professionibus Sacerdo» tes Domini inveniant, unde infe» ctas Philosophiae, et Poesis radices » purgare, et sanare valeant.» Haec quidem non ostendere, Leonem X profana tantum studia, non vero sacras disciplinas fovisse, ii dumtaxat contendere poterunt, qui secundum opiniones praeconceptas suas, non autem secundum manifestam monumentorum veritatem, aliquid affirmare non dubitant.

Praeter ista vero, quae generatim evincunt, Leonem X sacrorum etiam studiorum curam habuisse, multa possent singillatim recenseri, quae hanc curam, atque istud Leonis X erga homines in sacris disciplinis praestantes studium demonstrarent. Verum ego nonnulla tantum commemorabo: cetera enim, cum aliis in locis, tum in Leonis X vita a Fabronio scripta, et in eruditissimi Hieronymi Tiraboschii *historia Italicae litteraturae tom.* 7 videri possunt.

Itaque huius Pontificis curae argumentum afferri potest id, quod Leo X erga viros sacrarum scientiarum laude florentes gessit, atque incitamentum, quod iisdem exhibuit, ut sacra studia promoverent.

Talis ex. gr. fuit Zenobius Acciaiolius Florentinus, Ordinis PP. Praedicatorum, quem virum in sacris studiis doctissimum, Florentiis Romam Leo X accivit, Bibliothecae Vaticanae Praefectum constituit, et ad transferenda ex ea Bibliotheca in Arcem S. Angeli vetustissima pergamena monumenta destinavit, quorum P. Montfauconius indicem elaboravit. Hic idem vero Zenobius Acciaiolius Theodoreti Cyrensis Episcopi duodecim sermones latine reddidit, atque alias ex Graeco versiones fecit. Cum vero Acciaiolius redditos latine Theodoreti sermones Leoni offerret, beneficia sibi a Leone collata, oratione sua prosequutus est. « Ad quae patris, inquit, in me tui, » maiorumque tuorum beneficia, tu » id mihi seorsim, Beatissime Pater, » contulisti, quod ad pedes tuos gra» tulandi causa provolutum, in Ur» bano S. Silvestri Oratorio, ad ho» nestam studiorum quietem, huma» nissime collocasti, nostraeque ae» tati iam ad senectutem vergenti » deesse nihil pateris, quod ad Re» ligiosi studiosique hominis neces» sarios usus, commodaque pertineat. » Cum itaque ob ingentia tua in me » beneficia, redundare in te debeat » quidquid a me, per hoc abs te mihi » concessum otium excudatur, dedi» candos tibi putavi, quos nuper » Theodoreti Cyrensis Episcopi grae» cos libros de spirituali affectionum » medicina latinos feci. »

Neque minus apparuit haec Leonis X cura, cum Octavianum Pantagathum patria Brixianum, Ordinis Servorum Beatissimae Mariae Virginis, Parisiis Romam vocavit, virum doctissimum, cuius magnum elogium Tiraboschius fecit *cit. tom. lib. 3 pag. 144 et seqq.* edit. Rom. an. 1784. Hic vero Octavianus Pantagathus a Leone X inter familiares suos adscitus, beneficiis auctus est, diti, scilicet, sacerdotio abbatiae Maxarae, et Archigymnasio Romano addictus. Historiam Ecclesiae conscribendam Leo X eidem commiserat, quam, ob nimiam operis vastitatem, is non absolvit.

Praeterea Leonis auspiciis Felix De Prato, celebris quondam Rabinus, tum suscepta Religione Christiana adeo doctus Augustinianus, qui ex Hebraica lingua latine reddidit Psalterium, quod opus inscribitur: *Psalterium ex Hebraeo, diligentissime ad verbum fere translatum a Fr. Felice a Prato Ordinis Eremitarum S. Augustini, per summum Pontificem Leonem X approbatum.* Leo autem Pontifex Venetiis Ro-

mam Felicem vocavit, qui alios S. Scripturae libros vertendos curavit, et Pontifice id volente, ad Iudaeorum conversionem plurimum incubuit, et magnum fructum inde reportavit. De quibus rebus Wolphius in *Bibliotheca Hebraea* videndus est.

Valde honorificam vero in his doctissimis viris recensendis mentionem merentur Ambrosius Catharinius, et Thomas de Vio, deinde a patria sua dictus Cardinalis Caietanus. Contra Lutherum ii duo viri ex ordine PP. Praedicatorum tantopere illustres, de quibus in posterum sermo redibit, scriptis suis Lutherum confutarunt, a Leone X ad id agendum excitati. Idem porro Leo X Thomam de Vio ob praeclara, quibus praestabat merita, ad cardinalatus amplissimam dignitatem evexit.

Est etiam memorandus Silvester Mazzolinius, seu de Prierio, a patria sua dictus, item Ordinis PP. Praedicatorum, qui Lutherum graviter refellendum suscepit, quique a Leone X Magister S. Palatii Apostolici adlectus est. Tiraboschius huius viri laudes prosequens *tom. sup.cit. lib.2 cap. 1* ostendit, munus hoc adeo honorificum ob illustria merita Prierio a Leone tributum fuisse.

Quid vero ego de Hieronymo Aleandro dicam, ob legationem suam in Lutherana causa celeberrimo, et Philosophiae, Theologiae, linguae Hebraicae, Graecae, et Chaldaicae peritia, atque in gravissimis rebus gerendis sapientissimo? Illum Leo X ab Episcopo Leodiensi, ut Romam veniret, accepit, consuetudinis suae participem illum esse voluit, Iulio Mediceo Patrueli suo, qui in posterum Clemens VII fuit, illum ab epistolis esse voluit, tum Bibliothecarium Vaticanum fecit; illum denique, ut cetera omittam, Legatum in Germaniam misit.

Non est denique praetereundus in hac praeclarorum virorum numeratione, Laurentius Campeggius, Theologus tantae celebritatis, et in iurisprudentia praesertim Pontificia praestantissimus. Illum iam Episcopum Feltrensem, Leo X an. 1517 Cardinalem creavit. Inter familiares Sadoleti epistolas, duae exstant, quae ad singulare huius viri elogium, virtute, ac doctrina partum audiendum, sunt opportunissimae.

Concludam hunc locum testimonio Raphaelis Brandolinii, qui in magna cum Leone X rerum coniunctione fuit. « Cunctos, inquit, rationis, na» turae, morum, humani divinique » iuris, ac supremae illius scientiae, » quam theologiam vocant, peritis» simos viros accersit, probat, hone» stissimisque stipendiis refocillat. »

His vero consideratis, quibus alia plura eiusmodi possent adiungi, facile est intelligere, quid sequatur: scilicet, in his perspicua argumenta contineri, quibus demonstratur Leonem X sacra etiam studia fovisse, et viros in sacris etiam disciplinis praestantes, patrocinio suo, ac beneficiis cumulavisse. Et patet simul ex his, cum historia Pontificis istius, ac rerum ab eo gestarum, minime convenire opinionem illam, de qua nunc loquuti sumus, Leonem X profanis quidem studiis deditum fuisse, sed sacras disciplinas, atque eos, qui illas colerent, voluntate, et benevolentia sua minime prosequutum esse. Haec vero possent confirmari aliis pluribus exemplis, de quibus loquendi opportunus locus occurret, cum de reformatione, quam dicunt a Luthero inductam, agemus, et de qua falsum esse ostendemus, id, quod iactatum est, litterarum, ac scientiarum incrementum, quod illae consequutae sunt, ei vicissitudini penitus deberi.

Leo quidem, prout in huius disputationis initio significavi, die 1 Decembris anno 1521, compendio mortuus est. Potterius vero dicit, illum, secundum illorum temporum narrationes, veneno sublatum esse. Sed ista dicens, omittit omnia, quae ad excludendum veneno Pontificem sublatum esse, graves scriptores retu-

lerunt; qualis est Raynaldus ad eum annum num. 110, quo loco, adducto Parisii de Grassis testimonio, ostendit, suspicionem de ea re obortam esse, sed deinde, post factam inquisitionem conclusum esse, veneno Pontificis mortem tribui non debere. Muratorius autem habet, vel a die 25 Novembris, cum in summa laetitia Leo X, et Urbs tota esset ob Mediolanum occupatum, et Gallos inde pulsos, infirma valetudine eum laborare coepisse, et die 1 Decembris inopinato demortuum esse: de veneni suspicione pertractatum fuisse, sed abscessu Leonem X semper fuisse vexatum, atque id ad vitam ei celerius auferendam sufficere potuisse.

Haec vero concordare possunt cum Iovii narratione in Leonis vita *lib. 4,* ubi de Pontificis morte agit. « Non » defuere, inquit, tamen, qui mini- » stros, et principes, ea calumnia » (de veneno exhibito) omnino libe- » ratos vellent, quasi Pontifex, ob- » structa iam plane fistula, et ob id, » saniosis humoribus ad praecordia » reiectis, letalem morbum facile » conceperit, praesertim cum et his » diebus, turbidus auster, nebulam » pestilentem e palustribus campis » ad villam (Mallianam, scilicet, un- » de tunc ad festa peragenda Leo » Romam reversus erat) importune » detulisset. » Verum haec Potterius silet, ne allatum sibi praetextum imminuat, persuadendi, Pontificem tantum odio civium suorum interemptum fuisse.

Denique contemptu potius, quam responsione digna sunt, quae Potterius de Leonis X morte subdit. Nam eidem repente mortuo atrociter insultans, talia habet, quasi Pontifex inopinata morte sublatus, idcirco religionis auxiliis iuvari non potuerit, ut scilicet, poenam daret, quod is vivens, sacra, venalia fecisset. Haec enim acerba calumnia manifeste pugnat cum integritate vitae, qua Leo X excelluit, cum religionis amore, quo erat animatus, et quo in sacerdotiis, beneficiisque conferendis, castissimus semper fuit, quemadmodum Iovii historia docet. Denique haec calumnia pugnat cum iis, quae publicis monumentis tradita sunt. Exstat enim Leonis X constitutio 3 Non. Maii *anno 1514* in sessione nona Concilii V Lateranensis Generalis edita, qua inter alia plura, de quibus agit, omnia simul praescripsit Pontifex, quae ad electionum sacrarum religionem, integritatem gravitatemque tuendam, erant opportunissima.

EX SAECULO DECIMO SEXTO.

CAPUT XLVI.

DE ECCLESIAE STATU SAECULO XVI INEUNTE.

Ecclesiae Catholicae statum, cum saeculum decimum sextum inciperet, satis aperte declarant quae in superioribus tomi huius capitibus exposuimus. Nam Concilii Lateranensis quinti historia, quam tradidimus, et ea, quae de Leonis X pontificatu pertractavimus, satis esse possunt ad significandam publicam rerum conditionem, cum ea aetas initium haberet. Illud vero certum est, eo saeculo ineunte, antiquam Ecclesiae fidem publicos hostes generatim non habuisse. Immo vero quantumvis depravati essent non paucorum mores, ad fidei tamen catholicae custodiam quod spectat, illam ab iis fuisse contemptui habitam dici certo non potest.

Erat ubique receptum, Ecclesiam a D. N. I. C. ita esse institutam, ut caput iurisdictionis potestate praeditum haberet; Romanos Pontifices D. Petri Successores, ista in universam Ecclesiam potestate praestare;

cum eo necesse esse, dependentia, et communione convenire; extra Ecclesiam fieri oportere, qui hoc fidei dogma repudiaret. Ubique recepta servabatur de Sacramentis catholica doctrina. De peccato originali, deque iustificatione non contemnebatur Catholicae Ecclesiae sententia. Hierarchia Ecclesiastica, divina ordinatione instituta, Indulgentiarum usus, Sanctorum cultus, servabatur ubique. Atque ad morum doctrinam quod spectat, arbitrii libertas, matrimonii perpetuum, indissolubileque vinculum, et reliqua ad iustitiam tuendam praecepta, vera esse iudicabantur.

Sed his omnibus grave, et scelestum bellum indictum est. Atque in eos, hac aetate, Ecclesia Catholica infensissimos hostes incidit, qui nullum, ut ita dicam, doctrinae a Christo traditae, et ab Apostolis acceptae caput, consistere patiebantur; immo universum Religionis fundamentum impune evertendum curarent. De his pertractationem suscepturi, et quomodo ea, quae *Reformatio* dici solet, inducta fuerit expedituri, ad difficiliorem Ecclesiae Epocham explicandam pervenisse videri possumus. Atque ista quidem pertractatio ob rerum gravitatem, varietatemque permagnam, quae huius epochae propria est, perlongum sane volumen requireret, si omnia fuse essent exponenda, quae ad illam referuntur. Servare tamen debemus modum his praelectionibus praescriptum, atque ea saltem non praetermittemus, quae ad notitiam de praecipuis rerum ad tantam tunc factam rerum perturbationem spectantium comparandam, opportuna esse possunt.

Quo loco vix est monendum, nihil omisisse Scriptores, Sedis Apostolicae, et Ecclesiae Catholicae inimicos, ut reformationem eo tempore inductam laudarent plurimum, atque eius inducendae necessitatem, si fieri posset, demonstrarent. Id vero ea de causa ii fecerunt, quod conarentur incautos decipere, et ubique, apud bonos omnes receptam sententiam, vanam esse contenderent, de summa calamitate, Ecclesiae, ac Reipublicae propter tantam rerum innovationem irrogata.

Satis est Moshemium consulere in *Institutionibus Historiae Ecclesiasticae saeculi XVI Sectione I cap. I.* Nihil est in toto illo Institutionum capite, quod ad vituperandum Ecclesiae statum non pertineat, antequam Lutherus errores suos praedicare inciperet, ut deinde concludat, necessarium prorsus fuisse, tanto malo per reformationem occurrere, et Luthero praesertim amplissimam laudem esse tribuendam, qui in tanto discrimine, Ecclesiae, ac Reipublicae emendationi, si superis placet, consuluerit.

Atque ad id impetrandum Moshemius, nihil aliud in memorato Institutionum loco facit, nisi quod ad detrahendum de illius temporis Ecclesiae conditione inservire possit. Hinc Iulium II, ac Leonem X proximiores perturbationis initio Pontifices omnibus dicteriis lacessit. De potestatis Pontificiae abusu praeter modum omnia exaggerat. Ecclesiam Romanam, et instituta omnia ad eam pertinentia, contemnit. Ecclesiasticam Hierarchiam ubique exsistentem iniuriis afficit, Ordines Religiosos, cultus formam tunc vigentem, sacri ministerii tunc fieri solitum exercitium, vehementer despicit. Omnia denique ad tam miseram conditionem redacta fuisse pronuntiat, ut nisi Lutherus advenisset, de religione ipsa actum esse dici posset. Verum haec per calumniam pronuntiata a Moshemio fuisse, et germana rerum historia evincit, et ex iis etiam, quorum pertractationem suscipimus, facile colligetur.

CAPUT XLVII.

DE MARTINO LUTHERO, ET HAERESI AB EODEM INDUCTA.

Bellum grave, et scelestum Ecclesiae Catholicae saeculo decimo sexto indictum fuisse, paullo superius significavimus. Nunc quomodo tam atrox tempestas oborta sit, exponendum a nobis est. Id quod necessario requirit, ut de Luthero, et tumultu ab eo contra Ecclesiam commoto, et de hominibus, qui in eius iniquis conatibus iuvandis praecipui fuerunt, verba faciamus. Sed limites his praelectionibus impositos servare compulsi, breviores certe in re narranda esse debemus, quam gravissimi eventus ratio tota postularet. Innumeri autem sunt, ut ita dicam, qui de Luthero scripserunt, apud quos fusa rerum ad eiusdem vitam spectantium pertractatio reperiri potest. Atque, ut omittam ceteros, prodiit anno 1841 Parisiis iterum opus inscriptum *Histoire de la vie, des ecrits, et des doctrines de Martin Luther* a cl. I. M. V. Audinio compositum, quod ad plenam comparandam de Luthero, rebusque eius haeresis causa gestis notitiam, imprimis est opportunum.

Itaque Martinus Lutherus natus est Islebii in Saxonia, in comitatu Mansfeldiensi, ut communius creditur die 10 Novembris, S. Martini pervigilio, ex quo Martini nomen ei inditum est, anno 1483, ut narrat in *actis Lutheri* Choclaeus, qui Lutheri historiam diligenter est exsequutus, et Surius. Plebeios habuit parentes Ioannem Lotter, vel Luder, et Margaritam Lindemann. Quare eo cognomine primum dictus est, atque ita se ipse in litteris ad Ioannem Eckium vocavit; Eckius vero libros *contra Lutherum* edidit. Verum in posterum maluit se Lutherum appellari, atque id fortasse ea de causa fecit, quod, ut animadvertit Choclaeus, *Luder,* seu *Lotter,* apud Germanos, parum honestum videatur esse vocabulum. Primis litterarum elementis in patriae schola institutus, Magdeburgum missus est, ubi annum unum moratus, tum Isenaci quadriennium litteris operam dedit. Deinde profectus Erfondiam, in ea Academia, annum aetatis agens circiter 20 Philosophicum Magisterii gradum accepit, ac postea iuris civilis studium aggressus est. Anno autem 1505 in agrum, animi exhilarandi causa, cum socio digressus, gravi metu perculsus est. Nam coorta acris tempestate, socius eius Alexis, ictu fulminis ad ipsius latera tactus, continuo mortuus est. Quo facto Lutherus perterritus, Eremitarum S. Augustini Ordini in Erfordiensi coenobio nomen dedit, in quo anno 1507 sacerdotio est initiatus. Hanc historiam ipsemet Lutherus narrat in libro de votis monasticis, quem patri suo nuncupavit.

Post haec Lutherus anno 1508 Wittembergam studiorum causa missus, in academia, quam ibi Fridericus Elector Saxoniae mox statuerat, Logicam et Physicam Aristotelis praelegit. Tum anno 1510 orta discordia inter Vicarium Generalem, et septem Conventus Ordinis sui, Romam huius litis causa Procurator venit, et lite per transactionem composita, reversus Wittembergam, creatus est sacrae Theologiae doctor, et sacram doctrinam aliquot annos, ingenii laude tumidus ibi professus est. Nec Wittembergae solum, sed alibi quoque, acris disputatoris famam captare studens, auditorum animos in sui aestimationem inflammare quotidie satagebat.

Leo X interea anno 1517, ut coeptam a Iulio II Vaticani Templi aedificationem prosequeretur, largientibus in illud opus pecunias, indulgentias concessit, « sicut, et ante » eum saepius factum fuerat » inquit

Choclaeus. Cum autem Pontifex huic negotio indulgentiarum per Germaniam indicendarum, praefecisset Albertum Archiepiscopum, et Electorem Moguntinum, e Brandeburgensi familia, hic indulgentias promulgandas dedit Ioanni Tetzelio, praeclaro Ordinis PP. Praedicatorum Theologo, qui paullo ante idem fecerat pro Theutonicis equitibus. Haec delegatio Augustinianos offendit, quod eam sibi deberi arbitrarentur, qui strenuam operam in concionando, et scribendo navaverant, quique ad tale munus gerendum, antea adhiberi consuevissent. Et Ioannes quidem Staupitius, Vicarius eorum Generalis per Germaniam, querelam suam interposuit apud Saxoniae Electorem de ea re; Lutherus vero acriter indignatus, epistolam scripsit ad eundem, cuius epistolae sententias Choclaeus refert, et ex eo Raynaldus; data vero erat « Ex Wittemberga in vigi- » lia omnium Sanctorum anno 1517.»

Hac occasione suscepta, Lutherus errorum suorum spargendorum initium fecit. Nam primum contra abusus, qui in Indulgentiarum promulgationem irrepserant, atque in earundem promulgatores invectus est, tum de indulgentiis ipsis, pro concione, et thesibus 95 ad Wittembergensis templi valvas affixis, detrahere, atque in eas declamare coepit.

Theses autem istae continebant: per indulgentias non aliam poenam remitti, nisi eam quae a Sacerdotibus imposita fuisset. Pontifici nullam esse potestatem absolvendi, sed solum declarandi aliquem absolutum. Defunctorum animas, nisi in hac vita summa fuerint charitate praeditae, tolerare in purgatorio timorem desperationi parum dissimilem, atque hinc exiguum discrimen esse inter Purgatorium, et Infernum; et his animis posse charitatem, et meritum augeri. Quidquid potest circa eas Pontifex, posse intra suam iurisdictionem Episcopum, et Parochum. Quemcumque ex animo poeniteat, eum plenam consequi poenae remissionem absque indulgentiis. Ecclesiae thesauros ita esse pro fidelibus, ut iisdem nullum ius Pontifex ad illos tribuere possit. Ecclesiae thesaurum non constare Christi meritis et Sanctorum.

His Lutheri thesibus Tetzelius Francofordiae ad Oderam opposuit 106 propositiones, quibus indulgentias propugnabat. Addit Melancthon, iussu eiusdem Tetzelii qui erat Fidei inquisitor, igni traditas Lutheri Theses; nullam tamen huius rei mentionem fecit Lutherus. Tetzelii quidem propositiones Wittembergae combustae sunt, quod factum, se inscio, et invito, ait Lutherus. Scripsit continuo etiam contra Lutherum brevissimas quasdam notas Ioannes Eckius Incolstadii Pro-Cancellarius, et Augustae Concionator, acerbas tamen, ut Cardinali Pallavicinio etiam videntur, qui suspicatur hanc adversariorum acerbitatem ad Lutherum flectendum fuisse inopportunam. Ceterum ab his thesibus, anno 1517 palam propositis, Lutheranismi historiam passim deducunt scriptores, et Choclaeus commentarios suos.

Anno sequenti 1518 Lutherus librum edidit *Resolutiones disputationum de Indulgentiarum virtute,* in quo easdem opiniones proponebat cum praefatione ad Leonem X non ut Pontificem sibi conciliaret, quemadmodum apposite animadvertit Choclaeus, sed ut iustitiae, et obedientiae famam aucuparetur. Atque in eo quidem libro haec Lutheri verba sunt valde notatu digna: « Qua- » re, Beatissime Pater, prostratum » me pedibus tuae Beatitudinis, of- » fero, cum omnibus, quae sum, et » habeo. Vivifica, occide, voca, revo- » ca, approba, reproba, ut placuerit; » vocem tuam, vocem Christi in te » Praesidentis, et loquentis agno- » scam; » et alia huiusmodi, quae quidem si ex animo pronuntiasset Lutherus, eum Pontificiam auctoritatem adhuc eo tempore professum esse testarentur. Addidit etiam, se

non modo deferre sacris litteris, verum canones quoque, et Decretales Pontificum revereri.

Dum haec eveniebant, Silvester Prierias Palatii Apostolici Magister, opusculo Pontifici dicato, Lutheri errores refutavit, qua re Lutherus indignatus, ita respondit, ut non mentem mutare, sed errores suos tueri se velle demonstraret. Maximilianus Augustus interea, cum solemnis conventus Augustae haberetur, de Luthero graviter est conquestus; et Leoni X litteras scripsit, quibus Lutherum quotidie magis in haeresi obdurescere affirmabat, et Pontificem rogabat, ut auctoritate sua illum coercendum curaret. Itaque Leo Pontifex Lutherum Romam, ad causam dicendam venire iussit, cui iussioni Lutherus minime obtemperavit, valetudinem minime bonam, et itineris pericula causatus. Timens vero sibi Lutherus, convertit se ad Fridericum Saxoniae Electorem, eiusque opem imploravit, illud praesertim petens, ut causa sua, ad quam dicendam a Pontifice Romam fuerat ipse vocatus, non Romae, sed in Germania ageretur, ad quam rem consequendam Academia quoque Wittembergensis litteras pro Luthero Leoni X scripsit.

His rebus Pontifex exoratus, concessit ut de Lutheri causa in Germania pertractaretur. Quare Thomas de Vio Cardinalis Caietanus Tit. S. Sixti, Ordinis PP. Praedicatorum, cum Legati munere ad tam grave negotium agendum in Germaniam missus est. Erat autem Cardinalis Caietanus Theologus praeclarus, et antea ad Caesarem Legatus a Latere venerat, ut bellum contra Turcas gerendum compararetur. Coram Cardinali Caietano igitur Augustae Lutherus comparuit mense Octobris, atque ab eo benigne exceptus, eundem Cardinalem hortatorem habuit, ut tria faceret: 1 scilicet, ut errores suos revocaret: 2 ut promitteret se ab iis deinceps alienum futurum; 3 ita acturum eum esse in posterum, ut ab omnibus abstineret, quae Ecclesiam perturbare possent. Haec Lutherus ipse narrat, et Choclaeus, et Surius, aliique.

Minime his rebus commotus est Lutherus, ac renuit fateri se errare, et post longum colloquium, petiit deliberandi tempus. Reversus autem est altero die, atque haec a se scripta legit: « Ego Fr. Martinus Luther Augustinianus protestor, me » colere, et sequi Sanctam Romanam Ecclesiam, in omnibus meis » dictis, et factis, praesentibus, praeteritis, et futuris; quod si quid » contra, vel aliter dictum a me fuit, » vel fuerit, pro non dicto haberi, » et habere volo. » Legatus tamen fraudem veritus, institit, ut tria illa praestaret. Lutherus impetravit, ut scripto responsionem daret; dedit autem contra Extravagantem Clementis VI de indulgentiis, contumeliosam. Cum vero timeret, ne Legati iussu comprehenderetur, salvumconductum obtinuit a Caesare, et tunc appellavit a Legato ad Papam, Legato interim multa fraudulenter promittens, dum ad alios de illo aliter scribebat. Anno 1519, cum mortuus esset Maximilianus Imperator, Lutherus metu deposito, insolentior esse coepit, praesertim postquam Carolus Miltitius missus a Leone Legatus ad rosam auream ferendam Friderico Saxoniae Electori, quo dono, operam dabat Pontifex, ut eius animum sibi conciliaret, is haud ita benevole acceptus a Friderico fuisset, et vix impetrasset ut privatim cum Luthero colloqueretur. Erat eo tempore Archidiaconus Wittembergae Carolostadius Lutheri amicissimus. Hic, cum Ioannes Eckius ab amico interrogatus de Lutheri thesibus contra indulgentias, eas theses damnasset; contra Eckium scripsit, multisque ultro citroque editis libellis, tandem publica indicta est inter eos disputatio Lipsiae habenda, refragantibus tamen Episcopo, ac Lipsiensibus Theologis, et ne ea disputatio publica fieret, plurimum suadentibus.

Lutherus ipse ad eam disputationem venit, et Carolostadio succurrens, disputavit cum Eckio; ac Lutherum deinde excipiens iterum Carolostadius, Eckium aggredi conatus est. Eckius autem semper restiterat, quominus has vicissitudines disputatio haberet. Statuerat Lutherus ut disputationis istius exitus, Universitatis Erfordiensis, et Parisiensis iudicio submitteretur, cui iudicio se morem gesturum affirmabat. Quod spectat autem ad Erfordiensem Universitatem, de ea Choclaeus ait, palam non constare quid illa responderit. Sed praeter Coloniensem, atque Lovaniensem universitatem, Parisiensis quoque propositiones ultra centum ex Lutheri libris excerptas, veluti schismaticas, haereticas, et blasphemas damnavit; quam condemnationem Lutherus superbe sprevit, et conviciis, atque iniuriis Sorbonicos theologos cumulavit. Fuse inter ceteros de hac Lipsiensi disputatione cap. 15 agit Cardinalis Pallavicinius, in qua illud valde memorabile contigit, cuius publicum testimonium scripto perhibuit Hieronymus Emserus; Lutherum, scilicet, palam dixisse: « non propter Deum » haec res coepta est, neque propter » Deum finietur. »

Cum Carolus V interea electus Imperator fuisset, valde cupiens Lutherus ut illius animum sibi benevolum efficeret, litteras ad eum scripsit, ac deinde librum edidit ad Nobiles Viros Germaniae, de Romanae Curiae vitiis, in quo, ut facere de more solebat, Romanam Ecclesiam est acriter insectatus.

Cum Leo X eodem tempore sentiret, nullam prorsus spem adesse, fore ut Lutherus mentem mutaret, et Ecclesiae perturbandae finem faceret; a Legato simul, et ab Eckio ad auctoritatem suam exercendam rogatus, habitis multis consultationibus, tandem die 14 Iunii anno 1520 Bullam contra Lutherum edidit, quae incipit *Exsurge Domine,* a Cardinali Petro Accoltio scriptam, et in frequenti coetu coram Pontifice expensam et probatam. Damnatae sunt in ea 41 Lutheri propositiones, sed magna moderatione illa, quam Choclaeus laudat, ut libris quidem damnatis, auctor ad resipiscendum invitaretur. Concessum est etiam opportunum temporis spatium Luthero ad revocanda errata; ac salvus etiam conductus oblatus ei est, ut Romam sine itineris impensis venire posset.

Propositiones, quas in Leonis X Bulla damnatas esse diximus, etsi multa alia comprehendant, pleraeque tamen earum, sacramenta, indulgentias, purgatorium et auctoritatem Romani Pontificis respiciunt. Ex. gr. 1 est, « Haeresim esse, sacramen» ta novae legis iustificantem gra» tiam illis dare, qui non ponunt ob» icem. » 5 « Non esse fundatum in » sacris scripturis, nec in antiquis » Christianis Doctoribus, tres esse » partes poenitentiae, contritionem, » confessionem, et satisfactionem. » 10 « Peccata non sunt ulli remissa, ni» si remissum crederet; non enim » sufficit remissio, et gratiae dona» tio, sed oportet etiam credere esse » remissum. » 13 « In sacramento poe» nitentiae, ac remissione culpae non » plus facit Papa, aut Episcopus, » quam infimus sacerdos, immo tibi » non est sacerdos: aeque tantum » quilibet Christianus, etiam mulier, » aut puer esset. » 17 « Thesauri Ec» clesiae, unde Papa dat indulgen» tias, non sunt merita Christi, et » Sanctorum. » 25 « Romanus Ponti» fex Petri successor, non est Chri» sti Vicarius super omnes totius » mundi Ecclesias, ab ipso Christo » in beato Petro institutus. » 37 « Pur» gatorium non potest probari ex » Sacra Scriptura, quae sit in Ca» none. » 38 « Animae in Purgatorio » non sunt securae de earum salute, » saltem omnes, nec probatum est » ullis rationibus, aut scripturis, i» psas esse extra statum merendi, » vel augendae charitatis. »

Magnae prorsus laetitiae signifi-

catione Leonis X Bulla contra Lutherum edita, et ab Eckio evulgata, in Germania excepta est a Catholicis tam grave Ecclesiae damnum a Luthero illatum ingemiscentibus, et ab illis etiam Academiis magno gaudio ea Bulla excepta est, quae Lutheri errores damnaverant. Wittembergensis tamen Academia, ad quam singulares litteras Pontifex miserat, rem detulit ad Fridericum Saxoniae Electorem, qui cum Luthero patrocinaretur, et idcirco ambigua responsa reddidisset, ausa idcirco illa non est Luthero contradicere. Lutherus autem cum Bullam promulgatam audivit, vehementer excanduit, ac furore percitus, totum corpus iuris canonici, palam Wittembergae comburendum flammis tradidit, et cum ante acceptam Bullam Leonis edidisset librum contra Sacramenta Ecclesiae, multa mutuatus, ut Cochlaeus animadvertit, ex libris Wiclephii, et Hussii, accepta Bulla, librum contra eam in modum commentarii edidit. Interea cum Pontifex ad Carolum V electum Imperatorem, Nuntium misisset, Martinum Caracciolum, addiderat ei comitem, ut religionis negotia in tanto discrimine procuraret, virum amplissimum, atque omni doctrinae, ac disciplinarum laude illustrem, et rerum gerendarum peritia praestantem, Hieronymum Aleandrum. Is obtinuit a Caesare, ut in eius patrimonii ditionibus, libri Lutheri comburerentur, consequutus etiam est Aleander edictum contra Lutheri, atque aliorum eiusmodi libros, qui de Romano Pontifice in Caroli V ditionibus obloquerentur.

Obstitit his Aleandri conatibus Erasmus Rotherodadamus ita a patria sua appellatus. Florebat is magna doctrinae fama, et velut unus ex litterarum, praecipue graecarum, ac latinarum restitutoribus habebatur, quarum studio maluerat etiam proprium nomen *Desiderii*, in graecum *Erasmii* vertere, sicuti Philippus *Schwartzerd,* quod vocabulum *terram nigram* germanico idiomate significat, cognomen suum in illud *Melancthonis* immutavit. Erasmus novem annos exegerat inter canonicos Regulares, atque eos reliquerat, sive arbitrio suo, sive Pontificis concessione. Hic numquam Catholicae Religionis professionem deseruit; negari tamen non potest, non parum tunc temporis eius causae obfuisse, primum licentia scribendi; quare optime de eo iudicavit Petrus Canisius, ita illum scripsisse, ut licet non malo animo, ansam tamen quodammodo Luthero dederit ad graviora. Praeterea cum Fridericus Saxoniae Elector, Aleandri hortationum vim sentiens, ac simul Luthero favens, Erasmi sententiam de ea re postulasset, Erasmus ita respondit, ut Elector certe intelligere non potuerit, Lutherum ab eo derelinqui omnino oportere. Nam si licentiam mordendi, non autem praecipue scelestam eius doctrinam, Erasmus reprehendendam putabat, perspicuum est, hoc responsum ad Electorem excitandum sufficere non potuisse. Tamen obtinuit Aleander, ut Coloniae, Moguntiae, Treveris, atque alibi quoque Lutheri opera comburerentur. Sed haec non satis esse intelligens, dabat operam, ut edictum Caesareum contra Lutherum promulgaretur.

Aliam interea Bullam contra Lutherum die 3 Ianuarii anno 1521, quae incipit *Decet Romanum Pontificem,* Leo tulit, in qua, cum narrasset, post praecedentem Bullam, Lutheri multos asseclas ad fidem Romanam reversos esse, sed Lutherum magis se in erroribus obfirmasse, eum iterum eiusque asseclas damnavit; et interdicto subiecit loca, quae eos reciperent; iussit denique, studiosius, et gravius, ad Lutheranam haeresim profligandam praedicari. Verum neque his Lutherus fractus est: immo audacior quotidie evadebat, et ad Religionis Catholicae eversionem, vehementius, si fieri potuisset, ad exitum perducendam adnitebatur.

Post haec cum comitia Imperii Wormatiae haberentur, Aleander ibi graviter peroravit contra Lutherum, sed cum vix quidquam efficeret, proposuit quadraginta circiter propositiones haereticas, desumptas ex eius libro *De captivitate Babylonica,* et eas conventui considerandas obtulit. Cum vero Lutheri fautores contenderent, eas Luthero falso tribui; visum est concedere, ut Lutherus ipse veniret, ac de libris eius nomini adscriptis, ipse quinam sui vere essent aperte pronuntiaret. Ita rem narrat Choclaeus, quamquam Pallavicinius cap. 25 Aleandri orationem exponens dicat, ea vehementer contra Lutherum auditores fuisse commotos. Sed, hoc omisso, certum est, post datum a Caesare, aliisque Principibus salvumconductum, Wormatiam venisse Lutherum die 16 Aprilis, et ibi usque ad 26 eiusdem mensis diem moratum esse.

Iam vero postridie, quam venerat, iussus a Carolo V comparere, diu pressum, ait Maffeius in D. Ignatii vitae historia, diu pressum virus opinionum suarum effudit in illo conventu palam, et Apostolicae Sedi, ac Catholicae veritati, impium, ac nefarium bellum temulentus indixit. Itaque ad haec duo respondendum esse Lutherus audivit, primum, an libros hactenus eius nomine vulgatos, atque ibi positos suos esse fateretur: alterum vero, num habendo libros veluti suos, vellet quemquam illorum revocare. Lutherus autem primum ex his confessus, ad alterum quod spectabat, tempus deliberandi postulavit; quo concesso, regressus ad conventum, negavit, quidquam eorum, quae scripserat, se esse revocaturum. Itaque Carolus V autographum scriptum suum lingua Burgundica contra Lutherum misit ad conventum. Refert id Choclaeus, et ex Choclaeo,aliisque Raynaldus.Praeter hoc scriptum, Imperator aliud quoque edictum tulit, contra Novatores Orthodoxae, et Catholicae Religionis, ut eos generatim omnes coerceret.

Contra Lutherum anno 1522 celeberrimus alius pugnator in aciem descendit, scilicet Henricus VIII Angliae Rex cuius nomine liber editus est, inscriptus *Assertio septem sacramentorum contra Martinum Lutherum,* in quo ille, ut Choclaei verbis utar, adeo diserte, erudite, et copiose rem pertractavit, ut eo labore promeruerit, ipsius Papae, omniumque Cardinalium iudicio, perpetuae laudis titulum, ut publica deinceps approbatione diceretur Fidei Catholicae Defensor. Huic libro cum suum quendam opposuisset Lutherus, responderunt pro Rege suo Ioannes Fischerus Episcopus Roffensis, deinde Cardinalis, ficto nomine Guillelmi Rossei, et Thomas Morus, Angliae Cancellarius, uterque strenuus fidei catholicae athleta, pro qua in Anglicana persequutione, extremo supplicio mulctati sunt. Omitto ceteros, quos aliis in locis habuit statim Lutherus, gravissimos impugnatores.

Habebat tamen ex altera parte asseclas suos Lutherus, atque ut intelligatur quibus moribus, et quo vitae genere ii uterentur, unum, aut alterum tantummodo ex illis commemorabo. Videlicet, inter eos eminebat Andreas Carolostadius, ita dictus quod natus esset Carolostadii in Franconia. Is inter primos Lutheri doctrinam amplexus, eam, prout superius diximus, Lipsiae tutatus est, et de eo constare (ait Cardinalis Hosius libro I de Haeresibus sui temporis), primum fuisse Carolostadium, qui, sacerdos cum esset, uxorem duxit. Fecit hoc publice, et Wittembergenses, eius studiosi, de his nuptiis missam propriam, impiam, scandalosam, et sacro caelibatui iniuriosam, in lucem edere veriti non sunt, de qua Choclaeus ad annum 1725 sermonem habet. Eundem cum Luthero quasi fratrem ad aliquod tempus, quam arctissima necessitudine devinctum fuisse idem Hosius refert, qui postea de eorundem dissidiis haec narrat: « Is non totos duos annos in

» eadem cum eo sententia permansit; nam dum absens Wittemberga » fuisset Lutherus, in Wartburgi re» cessu manens, quem locum *Pathmos* nomine appellavit, praeter vo» luntatem illius, missam abrogavit, » habitum Religiosum abiecit, sacro» sanctam Eucharistiam profanis ma» nibus attrectari fecit, concitatae» que plebi fuit auctor, ut quasi por» tis effusa patentibus, infesta signa » templis, et aris inferret, ut ex il» lis imagines eiiceret. Quamvis au» tem Wittembergam reversus Lu» therus rem ipsam non improbaret; » quoniam tamen alio, quam seipso » auctore, factum esset, quasi minus » recte, neque ordine factum gravis» sime reprehendit. Itaque acerbae » inter eum et Carolostadium inimi» citiae exarserunt, et sic est alter » in alterum debacchatus, ut uter» que sit alteri factus plusquam Hae» reticus. » Hactenus Hosius. Ceterum Carolostadius cum despiceretur ab omnibus, recessit in proximum oppidulum, ubi, narrante Choclaeo, « aliquandiu vitam miserrime susti» nuit, factus ex Theologiae Doctore, » et Archidiacono Wittembergensi, » miser agricola, et rusticus indo» ctus, qui arare nesciens, per ino» piam arare cogebatur, et equos ha» bens indociles, quos unus hac, al» ter illac ante aratrum pergebat, » aut procedente uno, stabat, aut re» trocedebat alter, ut cunctis risui, » atque etiam commiserationi esset » arator vicinis. »

Thomam Muncerum Carolostadio adiungemus, qui sacerdos fuerat, atque ad Lutherum deficiens, multa nefaria gessit. Is furens quodammodo, templa, et monasteria evertere aggressus est, et percurrens provinciam concitavit plebem, et rusticorum praecipue exercitum collegit, cum quo crudelissima facinora, atque impia patrabat. Mortuo Friderico Duce Electore Saxoniae, Georgius successor exercitum conscripsit, atque adeo Munceri rusticanas copias terruit, ut supplices litteras Georgius Elector acceperit, quibus illum flectere rebelles conabantur. Sed cum responsum esset, ut traderent Muncerum, idque illi facere recusassent, commissa pugna, multa eorum millia trucidata sunt. Atque haec illa rusticorum clades gravissima fuit, in qua licet scriptores non conveniant quantus omnino fuerit occisorum numerus, eorum tamen discrepantia, non de cladis summa gravitate, quae certissima est, sed tantum de eo est, num revera ad centum quinquaginta millium occisorum numerum clades illa pervenerit. Choclaeus vero, aliique, alias seditiones Francfordiae, et Coloniae excitatas narrant. Ceterum Muncerum primum a Lutheri secta descivisse, atque aliam efformasse refert Hosius.

Verum ut ad Lutherum, et ea, quae interea ille gessit, revertamur, paullò post rusticorum caedem, prout Choclaeus habet, cum tota Germania in luctu, perturbatione publica, et moerore conficeretur, ille veluti haec omnia dissimulans, monialem nomine Catharinam Bore duxit uxorem, ac laetas celebravit publice cum ea nuptias; incestu tamen, et votorum, atque ordinis sacerdotalis violatione sacrilegas, et una simul tot hominum occisorum numero funestatas. Tantum hoc scelus non modo Catholici detestati sunt, sed Lutheranis ipsis quoque displicuit, eo quod intelligerent, Lutheri auctoritatem, magnum detrimentum ob illud factum esse capturam, id quod, inter cetera, testimoniis confirmatur, quae libro 2 historiae variationum num. 14 doctissimus Bossuetius attulit. Atque hoc ipsum Angliae Rex Luthero exprobravit. In his rerum adiunctis conventus Imperii anno 1527, et rursus 1529, atque in posterum etiam, Spirae habiti sunt, in quibus de Religione, et tumultibus Lutheranorum causa commotis, deque ratione actum est, qua posset tantis malis remedium afferri. Sed Lutherus non modo numquam resipuit, verum etiam quotidie magis in erroribus, scele-

stisque consiliis susceptis est confirmatus.

Et quoniam hoc loco de conventibus pluribus Spirae habitis mentionem fecimus, non est illud praetereundum, quod contigit in Spirensi conventu anno 1529 celebrato. Scilicet in eo habuit initium *Protestantium* nomen. Atque huius rei causa fuit, quod in memorato conventu, Lutheri sectatores contra quoddam Imperatoris Caroli V decretum religionis negotia respiciens protestati sint, et ab eo ad Concilium generale appellaverint. Illud etiam est hic recensendum, anno 1530 Augustae, *Ausbourg,* conventum pariter habitum esse, in quo Lutherani, fidei professionem, erroribus suis refertam, Imperatori obtulerunt, quae dicitur *Professio, seu Confessio fidei Augustana.* Ea fidei professio a Melancthone quidem composita fuit, sed ad Lutheri mentem prorsus digesta. Nam etsi Lutherus, eo quod nimis esset acerbus in disputando, conventus particeps esse non potuerit, manebat tamen Coburgi prope Augustam, et Protestantes nihil, nisi eo volente, et auctore fecerunt.

Islebii tandem Lutherus anno 1546 miserrime obiit. Fuse de eius morte multi, praesertim Lutheri sectatores scripserunt, qui quacumque ratione potuerunt, eam honestare conati sunt. Contra vero Catholici de ea re agentes, divinae ultionis signa multa narrant, ut praeter Raynaldum, et Spondanum ad hunc annum, apud Pallavicinium lib. 6 cap. 10 videri potest. Ac de Lutheri obitu haec habet saepenumero memoratus Chochlaeus: « Wittemberga Islebium profectus ut tractatui saeculari in causis profanis discordiae, quae inter Comites a Mantfelt erat, interesset, eo quod sub illis dominis Islebii natus esset, die 17 Februarii, peracta in publico cum aliis coena, eaque largiter sumpta, et facetiis hilariter extracta, eadem nocte interiit. » Legendum praesertim videtur caput 32 tom. 2 historiae vitae Lutheri a cl. Audinio scriptae, atque a nobis superius memoratae. Eo enim loco, quid egerit Lutherus extremo vitae suae tempore, quid affirmaverit, quo revera luctuoso modo obierit, adstantibus eius amicis, atque hominem scelestum ad iustitiae divinae tribunal misere properantem videntibus, concinne, et erudite describitur.

Post Lutheri mortem, eius asseclae, et haeresis ab eo inducta perseveravit, verum in plures sectas Lutherani divisi sunt, prout hominum erroneas doctrinas profitentium proprium esse solet. Fuerunt autem praecipue sectae duae, Lutheranorum, qui *molles* dicti sunt, et aliorum, qui appellati sunt *rigidi.* Primorum pater Philippus Melancthon dici potest. Is natus est in Palatinatu Electorali anno 1497 ex Sergio Schwartzertd, Palatini armamentarii custode. Anno 1518 cum Wittembergam venisset, ab Electore ad docendas graecas litteras vocatus, ibi est a Luthero in partes suas perductus. Biennio post, ducta uxore Consulis Wittembergensis filia, Theologum ex Grammatico agere coepit, atque Epistolam S. Pauli ad Romanos privatim explicare, deinde etiam commentarium in eam scribere non dubitavit, quem Lutherus edidit et praeterea librum *de locis.* Anno 1525 a Philippo Hassiae Lantgravio consultus, de mutanda Religione consilium dedit, ita tamen ut quaedam ex Catholicis retinerentur, scilicet sacrae vestes, missa, sed unica in singulis paroeciis, aliaque eiusmodi, atque inde mitiorum seu mollium Lutheranorum origo repetenda videtur. Famosum praecipue Melancthonis opus fuit *Confessio Augustana,* cuius superius meminimus, et de ea inter ceteros Bossuetius lib. 3 variationum, et Mohelerus tom. 1 op. *La Symbolique* fuse agit. Cum Melancthonius deinde ad sacramentarios inclinasset, Lutheranorum in invidiam incidit. Lutherum tamen in eius funere latina oratione publice

laudavit. Ipse vero die 19 Aprilis anno 1559 infeliciter obiit.

Lutheranorum rigidorum antesignanus, aut parens Matthias Flaccus Illyricus fuit, in finibus Illyrici anno 1520 natus. Aliquando S. Francisci Ordinem, ut studia prosequeretur, a quibus eum paupertas avocabat, ingredi cogitaverat, verum ad Lutheri partes tractus, Wittembergam missus est, ubi magisterium adeptus, hebraicam linguam docuit, uxore ibidem ducta. Magdeburgi domicilium deinde statuit suum, ubi praecipuus fuit, qui cum tribus aliis adiutoribus, famosum illud opus condere inciperet, quod *Centuriae Magdeburgenses* appellatur, quod opus cum componeret, direptae pecuniae crimine accusatus est. Illud autem opus idcirco scriptum est, ut historiam ecclesiasticam, quam ad Ecclesiam Catholicam defendendam imprimis gravissimam, et opportunissimam esse haeretici plane sentiebant, depravarent, et ad Ecclesiam potius vituperandam, omni calumniarum, ac falsitatis genere excogitato, converterent. Illi operi Cardinalis Caesar Baronius de Ecclesia praeclare meritus, S. Philippo Nerio auctore, et hortatore, Annales Ecclesiasticos suos opposuit, et calumnias in eo comprehensas alii etiam in posterum confutaverunt. Cum Melancthone deinde Matthias Flaccus certamen habuit, et a suis quoque fuit ipse exagitatus: praesertim cum peccatum originale, ipsam esse hominis naturam diceret, ex quo factiones eae Substantiariorum, et Accidentariorum appellatae sunt. Obiit vero Francofurti ad Moenum Matthias Flaccus anno 1575 die 12 Martii.

Memoratis hactenus Lutheranorum sectae praecipuis propugnatoribus, ut ceteros omittamus, Ioannem Brentium adiungemus, qui patria Svevus fuit, et deinde ex Sacerdote, ac Canonico Wittembergensi factus apostata, et uxoratus anno circiter 1540. Atque is, inter ceteros errores, quos propugnavit, quibusque Luthero partim assentiebatur, partim adversabatur, pater fuit *Ubiquistarum*, eorum scilicet haereticorum, qui contenderunt, corpus Christi, in vim unionis personalis cum Verbo, ubique esse, atque idcirco etiam ante consecrationem corpus Christi in pane esse. Brentium Petrus a Soto Dominicanus docte refutavit, cui confutationi Brentius conviciis, ac dicteriis respondit. Errorem autem illum Cardinalis Bellarminius etiam, aliique doctissimi theologi refellendum graviter susceperunt.

Cum Lutherus, eiusque sectatores tantam in Ecclesia perturbationem excitavissent, factam esse eo tempore, ut ita dicam, errorum spargendorum liberam facultatem alii simul quodammodo iudicaverunt. Hinc Antilutherani prodierunt, id est, haeretici, qui Lutheri quidem occasione ab Ecclesiae doctrina defecerunt, quantumvis errores, iis, quos Lutherus docuerat, contrarios praedicarent. In quo genere praecipue famosa fuit secta *Sacramentariorum*, eorum videlicet, qui realem Christi praesentiam in Eucharistia negaverunt. Huldricus Zwinglius Helvetus, huius sectae dux fuit, qui primum Parochus Zurichensis, vel ut Florimundus Remundus putavit, ex milite Canonicus Constantiensis effectus, tum Lutheri doctrinam amplexus, a quo demum, retentis licet pluribus erroribus, recessit, praesertim sacramentali Christi reali praesentia denegata. Eam autem haeresim, etsi Carolostadius antea insinuaverat, quoniam tamen Zwinglius praecipue vehementer propugnavit, idcirco Sacramentariorum dux is appellatur. Magnos ille motus in Helvetia excitavit, ita ut grave bellum inter haereticos, et quinque Tribus, seu Cantones catholicos exarserit, in quo et ipse Zwinglius anno 1050 interfectus est.

Ioannes Oecolampadius Zwinglio se foedere errorum adiunxit, qui anno 1525 Basileae memoratam haeresim spargere coepit contra praesentiam Christi in Eucharistia. Cum

esset Monachus ordinis S. Birgittae, uxorem postea duxit, in cuius consortio repertus, morte improvisa correptus obiit, ut Lindanus dialogo 3 narrat. Inter Lutheranos, et Sacramentarios, qui Figuristae etiam dicti sunt, mediatorem se interposuit Martinus Bucerus; quamquam is varius fuit, et mortuo Zwinglio, iterum se Luthero coniungere studuit, ut idem Lindanus tradit. Eum tamen affirmasse, sacramentum Eucharistiae esse in solo usu, Hosius testatur. Natus autem Bucerus erat Argentorati, patre Iudaeo. S. Dominici Ordinem ingressus, ab eo deinde profugit, uxoremque duxit exemplo Lutheri quandam sanctimonialem. Is demum in Angliam Imperatoris metu fugiens, ibi nondum exacto triennio obiit anno 1551.

Post hos Anabaptistae sunt recensendi, qui hoc nomine appellati sunt ex iterato baptismi sacramento, cum baptizatos in pueritia iterum baptizandos esse contenderent. De ea re arbitratum Lutherum esse dicunt, « quod praestat baptisma in parvu» lis omitti, quam eos baptizari abs» que fide ipsorum. » Melancthon in commentario in epist. ad Colossenses, Carolostadium huius sectae auctorem facit. Sed aliorum diversa sententia est, ut videri potest apud Wlembergium in vita Lutheri. Thomas Muntcerus certe, qui a Luthero deficiens, et Wittemberga pulsus sanctitatem valde simulavit, hanc sectam late propagavit, et apud rusticos praesertim auctoritatem nactus, iis persuadebat, ut rebus mundanis abdicatis, mentibusque, atque oculis in caelum defixis, se rebaptizari sinerent, qui vero huic errori contradicerent, eos ferro delerent. Poloniam, Bavariam, aliasque regiones, haec praedicando circumivit. Sed tandem tumultus a se pluribus in locis excitati poenas dedit, cum ob hanc causam captus, capitis poena deinde mulctatus sit.

Verum non idcirco Anabaptistarum factio extincta est. Immo vero caedibus, et tumultu multas urbes implevit; praesertim anno 1534 Monasterium urbem celebrem Westphaliae, unde Anabaptistae, cives, qui eorum errorem amplecti recusabant, fortunis suis exspoliatos expulerunt. « Propheta eorum praecipuus, scri» bit Choclaeus, Ioannes a Leidis, » oppido Hollandiae, artificio sar» tor... suis persuasit Deum sibi per » spiritum mandasse ut rex fieret » Israel, et iustitiae sicut David fue» rat, ac toti dominaretur orbi, per» deretque omnem potestatem, tum » saecularem, tum ecclesiasticam. » Cum nemo contradicere auderet, con» stitutus est omnium consensu rex, » coronamque sibi imposuit triplicem » auream, pomumque accepit aureum, » cui parva crux aurea superposita » cum inscriptione: Rex iustitia su» per terram. Novas condidit leges, » quibus polygamiam permisit, pro » Eucharistia coenam quandam in» stituit, cui assiderunt quatuor mil» lia hominum, et ducenti. His Rex, » et Regina ministrarunt. Cum omnes » paratos se dixissent ad Patris fa» ciendam voluntatem, Ioannes vo» luntatem suam esse dixit, ut ad » praedicandum pergerent, et quos» dam eorum ipse misit. Hi tamen » omnes ab Episcopo Monasteriensi » capti, et supplicio affecti. »

Verum his non obstantibus in Hollandia, et Frisia haeresis haec propagata est; occupata est etiam Monasteriensis urbs. Sed Germaniae principes collecto exercitu, hanc receperunt. Captus est inter alios Rex Ioannes, qui cum sociis aliquot, ignitis forcipibus laceratus, de medio sublatus est. Haec licet breviter perstricta, satis esse posse arbitramur ad ostendendum, quo modo, quo praecipue auctore, et quibus maxime defensoribus, ea, quam reformationem vocant, rerum perturbatio contra Ecclesiam Catholicam facta saeculo decimo sexto est. Allata autem rerum narratio facit, ut ultro intelligatur, num opus eiusmodi, divino consilio tribui debeat, an potius ef-

frenatae licentiae. Nam si cetera cuncta deessent, ipsa hominum, qui hanc innovationem faciendam susceperunt, consideratio demonstrat, sceleri tantum, non vero honestae cuilibet, et boni procurandi studiosae voluntati, ea tribui oportere, quae gesta tunc esse significatum est.

CAPUT XLVIII.

DE IOANNE CALVINO, ET HAERESI CALVINIANA.

Quantam Lutherus Ecclesiae calamitatem attulerit, tot illis, quos memoravimus, erroribus inductis, iam satis superiori capite demonstratum est. Nunc quantum malum ex Ioannis Calvini erroribus derivaverit, breviter erit significandum. Quo loco illud animadverti primum potest, prout Lutherus, praesertim Germaniam doctrinis suis infecit, et civilem etiam reipublicae statum ibi perturbavit; ita Calvinum Galliam erroribus suis primum infecisse, ac turbarum causam in iis regionibus fuisse, unde eius haeresis in plures alias Europae provincias deinde manavit.

Et Ioannem quidem Calvinum Lutheri haeresi suam inaedificasse, apposite in historia variationum clarissimus Bossuetius adnotavit. Nam cum inter Novatorum placita, duo praecipua sint errorum capita, quorum unum circa iustificationis, alterum circa sacramentorum doctrinam versatur, amplexus est quidem Calvinus, quod Lutherus antea excogitaverat de iustitia hominis imputativa, scilicet non esse in nobis ullam inhaerentem iustitiam, sed Christi iustitiam nobis imputari, et eius virtute condonari peccata per fidem, idest fiduciam, qua iustos nos esse credimus; sed tria tamen his addidit. Primo, videlicet, fiduciam hanc, seu certitudinem habere nos debere non solum de iustificatione, sed etiam de aeterna salute. Deinde gratiam semel acceptam amitti non posse. Denique baptismum ad salutem non esse necessarium. Quae cum Calvinus ex primo illo errore deduxit, melius eum argumentatum esse, quam Lutherum, idem Bossuetius animadvertit. Quod pertinet vero ad Eucharistiam, cum catholicum dogma sit, Corpus, et Sanguinem Christi vere, ac realiter in eo esse, independenter a fide suscipientis, et fidem reliquasque dispositiones requiri solum, ut sacramentum percipiatur cum fructu; cumque ex haereticis alii prout Lutherani faciebant, non negarent Christi praesentiam in Eucharistia independenter a fide; alii prout Zwinglius fuit, et Oecolampadius, id inficiarentur; Calvinus affirmavit, Eucharistiam non continere Corpus et Sanguinem Domini, sed veluti rem ineffabilem, et mysterii propriam, ac singularem, Corporis, ac Sanguinis Domini figuram ac signum esse, quae Dominicae passionis memoriam in nobis valeat salubriter excitare, atque, ut Cardinalis Hosius de Calvino notavit, mens Calvini fuit: « panem, et vinum in mensa » proposita, nihil aliud esse quam » arrhabonem et sigillum, omnes pro» missiones a Christo nobis factas » confirmans, et stabiliens. »

Ut vero de Calvino ipso loquamur, breviter ea perstringemus, quae ex eius vitae historia, pro consentanea praelectionum limitibus expositione, possunt inservire. Quod spectat autem ad plenam de eius vita, rebusque, quas gessit, notitiam comparandam, praeter tot alios, qui de eo scripserunt, doctos viros, consulendum praesertim est opus Parisiis iterum anno 1843 editum a cl. Audinio, quod inscriptum est *Histoire de la vie, des ouvrages, et des doctrines de Calvin.* Natus est vero Calvinus die 10 Iulii anno 1509 Novo-

duni *Noyon* in Picardia, Galliae provincia, ex Gerardo patre, qui ibi negotia procurabat, et Chauvinus quoque dictus est, quod ita vere pater appellaretur.

Parisios missus est, cum 12 aetatis annum ageret, ut sub patrui Richardi Chauvini fabri ferrarii cura litteris erudiretur, ac Rhetoricae, et Philosophiae operam dedit, et ad iurisprudentiam quoque addiscendam se contulit. Cum Parisiis esset, erroribus dicunt infectum a Roberto Olivetano, eo qui primus bibliorum ex hebraeo gallicam versionem instituit. Sed virus maxime hausit apud Biturices a Melchiore Wolmaro pessimo Lutherano, qui eo vocatus fuerat, ut graecas litteras doceret; qui Calvino etiam persuasit, ut ad sacras litteras studium converteret, et hebraicam, ac syriacam linguam discendam susciperet.

Gerardo Calvino mortuo, Calvinus filius rediit Novodunum ad hereditatem adeundam, venditisque etiam beneficiis Ecclesiasticis duobus, quae habebat, Parisios reversus, annos natus 23, commentarium edidit in Senecae libros *de clementia*, primumque Calvini cognomine usus est. Cum hac ratione aliquam hominum famam sibi comparasset, pravas, quas susceperat opiniones haereticasque sententias spargere, atque una cum aliis amicis suis res novas moliri coepit. Verum cum Franciscus I Galliae Rex, et instituti ab eo iudices in Novatores solerter inquirerent, et gravibus poenis in eos animadvertere coepissent, Calvinus, eiusque socii, ubi se accusatos, et in discrimen adductos intellexerunt, fuga saluti suae consulendum curarunt. Et de Calvino ipso memoriae proditum est a nonnullis, eum per fenestram dilapsum esse, lineis pannis in funium formam ad terram protractis. Atque ex hocquidem tempore solet Calvinianae haeresis initium deduci. Raynaldus in annalibus huic rei annum 1534 assignat, atque idem sensisse Spondanum ex eius opere intelligitur.

Parisiis Calvinus venit Engolismam, ubi triennium substitit, Ludovici Tillii sumptibus vivens, eumque graecam linguam docens. Hic institutiones suas scribere aggressus est, quod opus, Lutheri, Oecolampadii, Melancthonis, aliorumque sectariorum laciniis consarcinatum esse omnes sciunt. Opus vero illud gallice primum scriptum, deinde in latinum idioma redditum, ac pro animi levitate pluries immutatum, nova tandem methodo, et nitidioris latinitatis elegantia, ad decipiendos incautos, prout Novatorum mos est, adornatum, ausus est ipsi Francisco I nuncupare. Plures interea Calvinus pervertit, atque inter ceteros Tillium, qui a Calvino videndi Lutheranos studio inflammatus, cum eo in Germaniam se contulit. Sed Tillii frater, Curiae Parisiensis Protonotarius de ea re certior factus, Ludovici fratris in Galliam reditum impetravit, ubi pravas opiniones eiuravit.

Post haec ex Germania in Galliam reversus, Pictaviis mansit, in qua urbe audacius errores suos propagandos curavit, praesertim quod non paucos invenisset, qui eum libenter audirent. Atque ibi in horto quodam, primum Calvinistarum celebratum est concilium, et in vicinis secretis locis, primam habitam Calvinisticam coenam, ut illam Eucharistico sacramento opponerent, quam Manducationem postea appellarunt Calvinistae, tradit Florimundus Remundus. Persuasit etiam tribus discipulis suis, ut doctrinam, quam a se acceperant, disseminarent, id quod ii fecerunt, suppresso quandoque proprio nomine, ne in grave aliquod periculum inciderent. Quorum unus, cum aliquando in Pictaviensi Academia ius civile in ministraria (sic iuris scholam vocabant) praelegisset, hinc Ministri nomen accepit, atque ita postea, prout Remundus coniicit, factum est, ut *Ministri* a Calvinianis dicerentur, qui *Praedicantes* a Lutheranis appellabantur. Sed Calvinus

sibi metuens, non diu Pictavii substitit, et venit Neracum ut ibi se Margaritae Navarrae Reginae praesidio tueretur. Deinde se contulit Parisios, indeque animadversionis metu Argentoratum, ubi biennium Bucero operam dedit; cum vero audiisset, Renatam Herculis Ducis Ferrariae uxorem, Ludovici XII Francorum Regis filiam, novis rebus a reformatione inductis studere, ad eam venit, atque inde tandem Genevam se contulit.

Genevensis urbs, iam ab eo tempore, sive ab Episcopo suo, sive a Duce Sabaudiae defecerat, et anno 1535 Catholicam Religionem abiecerat, opera potissimum Guillelmi Farelli, qui e Gallia pulsus, in Helvetiam ad Zwinglium venerat, atque in posterum Basilea pulsus Genevam petierat. Verum non multo post Calvinus, ut scribit Remundus, formam a Farello introductam, quae illi Bernae receptae erat conformis, sequi nolens, omnia pro lubitu suo mutare instituit. Ob hanc causam Genevenses Farellum, Calvinum, eiusque asseclas proscripserunt. Bernam postea se Calvinus contulit, atque hinc Argentoratum ad Bucerum, ubi concionandi munus apud Gallos quosdam exules suscepit. « Hic ille coetus » est, ait Remundus, quem primam » Gallicanam vocant Ecclesiam, eo » imprimis notabilis, quod ex pro» scriptis atque fugitivis constabat.» Atque hic pariter Calvinus Idelettam quandam, seu Odellettam Buriensem, *De Bures,* viduam Anabaptistae Stoerderii, uxorem duxit.

Contigit post haec ut anno 1541 Ratisbonensis conventus haberetur, cui Carolus V interfuit, et Pontificis Legatus Gaspar Cardinalis Contarenus. Eo profectus est etiam Calvinus, una cum Bucero; atque eodem anno Farellus Genevam revocatus, Calvinum ad se vocavit, et tertium quendam hic sibi adscivere Petrum Viretum; quibus postea ad Evangelistarum numerum aequandum, ut Remundus ait, additus est Theodorus Beza. Quam absurda, atque incredibilis esset haec ministrorum vocatio, non est necesse animadvertere, cum eam omnes perpetuo contempserint. In ea urbe tamen Calvinus, Episcopali munere usurpato, et ministros a se ordinatos, quo collibuisset ablegans, ad obitum usque tanta stipatus potentia vixit, ut esset omnibus formidabilis. Contigit autem eius obitus die 27 Martii anni 1564 cum annum aetatis 55 nondum absolvisset. Obiit autem in haeresi obduratus, multisque vitiis infamis. Inter quae praecipue vituperanda superbia est, qua nullum sibi parem, vel secundum patiebatur, atque adeo atrox iracundia, ut dicere soliti vulgo ferantur Genevenses, malle se apud inferos cum Beza, quam apud superos cum Calvino commorari.

Calvino mortuo, malum eius causa Ecclesiae, et Reipublicae allatum non desiit. Ministerium, seu, ut Spondanus appellat, Genevense caliphatum, obtinuit, et gessit Theodorus Beza, vir iis moribus impuris, quos carmina ab eo scripta demonstrant. Is ob patrata crimina primum ex Gallia, deinde etiam Lausana pulsus, venditis praeterea beneficiis, quae a patruo suo consequutus fuerat, abducta secum muliere, Claudia nomine, parisiensis hominis tunc hactenus viventis uxore, Genevam venerat, et Calvino adhaesit. Missus ab eodem Lausanam, ad graecas et sacras etiam litteras tradendas, deinde motuum in Gallia excitatorum particeps praecipuus, Genevae tandem die 13 Octobris anno 1605 obiit, aetatis annum agens 86 cum a biennio, debilitata mente, cuiusquam ferme rei vix memor amplius esset.

Memorato nuper Theodoro Bezae Petrus Viretus, et Clemens Marotus adiungendi sunt. Et Petrus quidem Viretus Orbae in Bernarum ditione natus, cum Farello Genevam, ad Calvini errores praedicandos iverat, et postquam Calviniani Ministri officio pluribus in urbibus functus erat, Lugdunum vocatus, inde quoque an-

no 1565 pulsus est. Clemens vero Marotus, ob Gallicam psalmorum versionem, qua Calviniani in conventibus suis utuntur, a se factam, celebris evasit. Cadurcis natus est. Et Francisco I Galliae Regi primum ob litteras in quadam commendatione fuit; sed deinde Parisiensis Senatus iussu a scribendo prohibitus, Genevam profugit. Denique Augustae Taurinorum anno 1544, aetatis suae anno 50 mortuus est. Genevae cum moraretur, ob nefandum facinus, flagris illum fuisse mulctatum, gravia monumenta continent.

Haec de Calvini, et aliorum ex praecipuis, qui eiusdem sectae participes fuerunt, significasse satis sit. Sufficiunt enim ista ad ostendendum, quales etiam homines, et quantopere depravati ii essent, qui istam quoque sectam condiderunt, prout de Luthero superius, et de eius sectatoribus demonstratum est.

Quod spectat vero ad errorum capita, quae a Calvino et in eius secta propugnati sunt, possunt ea ad sequentia revocari. Cum de Calvino ipso loqui coepimus, iam quid de Eucharistia, et de sacramentorum virtute, ac de iustificatione ille sentiret, aliqua recensuimus. Sed ut hic in unum huius sectae errores commemorentur, haec perstringemus. Scilicet non esse realiter Christum praesentem in Eucharistia, sed illum a nobis in sacramento accipi per fidem, Calviniana sententia fuit: praedestinationem, et reprobationem hominum esse absolutam, atque independentem a praescientia, quam Deus habuerit bonorum, sive malorum operum, quae homines vel ad praedestinationem, vel ad reprobationem designati, fuerint patraturi, atque utrumque, sive de praedestinatione, sive de reprobatione decretum ab absoluta Dei voluntate pendere, nulla ratione habita hominis meritorum. Deum praedestinatis fidem, atque iustitiam, quae amitti non possit, tribuere, et peccata illis non imputari. Ob originale peccatum, hominis voluntatem ita imbecillem, ac viribus destitutam evasisse, ut cuilibet operi bono, et salutis aeternae meritorio efficiendo impar evaserit. Impossibile homini esse, concupiscentiae depravatae resistere, et liberum hominis arbitrium in eo positum tantummodo esse, ut immunis quidem a coactione, hominis voluntas sit, minime vero a necessitate. Hominem denique fide sola iustificari, atque idcirco opera bona ad vitam aeternam consequendam non valere, et sacramenta, quorum duo tantum Calvinus agnovit, coenam videlicet, et baptismum, prodesse tantum, et efficere, ut homo ad fidem excitetur.

Omitto dicere a Calvino externum quemque cultum fuisse reiectum, et Ecclesiae Catholicae disciplinam, ab eo fuisse contemptui habitam. Hac vero doctrina utrum alia magis Deo iniuriosa, atque ad omnem virtutem profligandam magis accommodata fingi, aut excogitari possit, quislibet facile intelligit. Doctrinam vero hanc tam scelestam, sanctissimis Ecclesiae dogmatibus fuisse sufficiendam, et haec errorum portenta reformationis nomine appellanda esse, omnino absurdum esse manifestum est.

Postquam de haeresis Calvinianae origine, deque erroribus in ea praedicatis loquuti sumus, nunc quid eiusdem haeresis causa evenerit, breviter quidem recenseamus. Argentina haereticorum confugio, ubi Martinus Bucerus dominabatur, in Galliam haeresim penetrasse Remundus lib. 7 tradit. Haereticis autem aditum patefecisse ait, nihil tale cogitantem Franciscum I Galliae Regem, litterarum, et litteratorum hominum studio, quo earundem litterarum parens, et instaurator vulgo habebatur. Nam cum eruditos homines undique in Galliam arcesseret, multi pravis opinionibus infecti, eo ingressi sunt. Ac primo quidem haeresis in Meldensi civitate se demonstravit, cum Guillelmus Brissonetus eius urbis Antistes, ipse quoque litteratorum hominum studiosus, Farellum, Iacobum

Fabrum, aliosque eo vocasset; quamquam re deinde comperta, impiis eorum conatibus se opposuerit, habitaque Synodo anno 1523 catholicam doctrinam firmaverit contra Bezam, prout docent Spondanus, Sammartani, et Maurini tom. 8 *Galliae Christianae.* Ipse etiam Franciscus Rex anno 1535 cum infames libelli adversus sacram Eucharistiam Parisiis ab haereticis sparsi essent, celeberrimam supplicationem, in qua Eucharistia deferretur, fieri iussit, cui ipse interfuit facem capite detecto gerens. Nonnullos vero ex haereticis extremo ignis supplicio multavit, et in alios quoque animadvertit. Quare Calvinus, cum eo anno institutiones suas Francisco Regi nuncupasset, questus est, doctrinam, quam ipse proponebat, exagitari.

Cum Franciscus I anno 1547 mortuus esset, atque ei filius ex Claudia Ludovici XII filia, uxore sua, Henricus II successisset, hic rei catholicae studiosissimus anno 1551 celebre edictum tulit contra Haereticos apud Castrum Briandi, in Armorica compositum, atque ab ea regione nominatum. Ferociores deinde Haeretici facti sunt, ac praesertim post cladem permagnam, quam anno 1557, ad S. Quentinum in Picardia, Galli pertulerunt a Philiberto Sabaudiae Duce, qui Hispanis copiis praeerat. Rex tamen, de iisdem, qui noctu conventus suos habebant, poenas sumpsit eodem anno. Verum hoc non impedivit quominus non pauci, atque ex viris etiam nobilibus, calviniana haeresi inficerentur, et palam se illi addictos esse significantes, non leve scandalum afferrent, ac turbas excitarent. Anno autem 1559 cum ad Regem delatum fuisset, edictum Chatobriandi datum non servari, et de ea re cum Praesidibus Curiae conquestus esset, hi mercurialem conventum, qui ita dicebatur, eo quod Mercurii die haberetur, convocarunt, ubi, re proposita, Calvinianis se favere aliqui ex iis indicarunt, quos quidem Rex comprehendi iusserat, sed eo ipso anno die 10 Iulii, in ludrico equitum certamine, letale vulnus Rex in capite accepit, ac vita functus est.

Henrico II Franciscus II, eius, et Catharinae Mediceae filius, aetatis annum agens 16 successit, sed brevi unius anni, et sex fere mensium spatio deinde regnavit. Illud vero tempus Calviniani, seu *Hugonotti* seditionibus perpetuo turbarunt, licet de iisdem severa instituta sint iudicia, et habitae quaestiones, atque etiam fuerit animadversum in homines iis addictos, qui erant ex Senatorum ordine. Talis fuit Annas Burgius, qui Henrici iussu fuerat in vincula coniectus, quique deinde die 23 Decembris anno 1559 in patibulum actus est, eius demortui corpore igni combusto. Hac tamen severitate Hugonotti irritati, contra Regem conspirarunt, et Ambasia, *Amboise,* ubi tunc is morabatur, eum conati sunt abducere. Sed cum res per certos indices fuisset detecta, Ludovicus Burbonius Princeps *Condaeus,* in suspicionem vocatus, custodiae traditus est, et capitalis quaestio in eum est instituta; quae dum exercebatur, Rex gravi morbo correptus die 5 Decembris 1560 Aureliae obiit.

Tunc regnare coepit Carolus IX Francisci II frater natu proximus. Eo autem regnante, graviores fuerunt motus in Gallia, Hugonottorum causa excitati. Atque id primum evenisse praecipue videtur, quod Catharina Medicea Regis mater, apud quam revera summa rerum erat, haereticis conniveret, ea spe ducta, ut ita facilius et commodius reipublicae administrationem retinere posset. Itaque eo tempore Hugonotti audaciores effecti in apertam rebellionem abierunt. Ut his malis remedium afferretur, et concordia, si fieri posset, instauraretur, anno 1561 Pissiaci conventus habitus est, qui *le colloque de Poissi* appellari solet, in quo de fidei controversiis coram Principibus haeretici cum catholicis theo-

logis disputarunt. Verum cum nihil effectum esset, res ad arma deducta est. Plura commissa sunt proelia, in quibus tamen victi quidem rebelles, sed domiti non sunt. Ex iis vero proeliis tria praecipua fuerunt. Eorum autem primum commissum est ad oppidum Drocum, *Dreux,* in quo proelio Princeps Condaeus ab Francisco Guisio catholicorum partium duce anno 1561 captus est. Alterum anno 1569 in quo sub Henrico Caroli IX fratre, catholici exercitus duce, Condaeus ipse occubuit. Tertium denique in Pitonibus ad Moncontorium, in quo, anno item 1569, atque eodem Henrico exercitus duce, rebelles magno numero caesi, ac fugati sunt.

Gravior vero fuit post biennium Parisiis Hugonottorum clades, cum ad eam civitatem frequentissimi ii venissent, ut Henrici Burbonii Navarrae Regis, qui tum eorundem partium erat, cum Margarita Caroli sorore nuptias celebrarent. Tunc enim die 9 calendas Septembris anno 1572 die festo S. Bartholomaei, magna Parisiis fuit Hugonottorum strages, qui pari caede, iisdem diebus in pluribus aliis Galliae urbibus mactati sunt. Atque ea dicitur *la Sainte Barthélemy,* a die videlicet, quo Parisiis incepta est.

Atque ista quidem Hugonottis illata clade plurimum abusi sunt qui nullam omittere consueverunt occasionem, ut de Apostolica Sede, vel de Catholica religione detraherent. Satis est Camilli Capilupii Mantuani libellum consulère de ea re, quem anno 1572 edidit, quique anno 1574 gallice redditus est. Ille enim liber inscriptus *de Caroli IX artificiis adversus Hugonottos,* plenus calumniarum est, et permagnam continet factorum exaggerationem. Eo tamen libro non dubitarunt catholicorum inimici confidenter abuti, licet eos pudere ceteroquin debuisset, talis libri auctoritatem adhibere; in quo facta depravantur, testimonia aetatis ipsius, qua res evenit, contemnuntur, atque illuc omnia sunt conversa, ut Religio Catholica in invidiam vocetur, et catholicis maledicatur.

Ut cetera vero praeteream, illud certum est, supplicationem a Gregorio XIII non fuisse decretam, quia Pontifex de Calvinianorum caede fuisset laetatus, sed quia ob nuntios tunc Romam allatos, turbis, et calamitatibus in Galliae regno finem impositum esse Pontifex iudicaret. Continent vero monumenta factum ipsum respicientia, minime tantam Calvinianorum caedem fuisse, quantam adversarii describunt, atque ab ea, quaecumque tandem illa fuerit, Religionem fuisse alienam. Denique certum est, Hugonottos, talium criminum reos fuisse, ut regiam quamlibet ultionem mererentur. Nam pluries contra Regem conspiraverant, urbes regni invaserant, contempta regia potestate, obsidioni pluries acriter restiterant; exteras copias ad proprium auxilium, in Galliam induxerant; plura proelia commissa ab iis fuerant, in quibus cum Regis copiis, veluti cum hostibus dimicaverant. Nisi vero ista satis sint ad evincendum, cum Hugonottis, veluti cum rebellibus, et seditiosis agi potuisse, non appareret quo tandem modo, horum scelerum rei umquam possent designari.

Post memoratam superius cladem, conatus est Henricus deinde, Hugonottos omni penitus potentia spoliare, atque idcirco *Rupellam* in Santonibus ab Hugonottis occupatam, validam arcem obsedit, sed deinde ab ea expugnanda discessit. Nam magnam nominis famam adeptus, cum mortuus est Sigismundus Augustus Poloniae Rex anno 1573, Polonorum Procerum suffragio, Henricus Poloniae Rex electus, in Poloniam se contulit, ut collatam sibi regiam illam dignitatem susciperet. Rupella tandem a Ludovico XIII anno 1629 capta est, quo facto, magnum illud perfugium Hugonotti amiserunt. Ubi vero Henricus accepit Caroli IX fratris sui mortis nuncium, quae die 30

Maii anno 1574 contigerat, relicta Polonia in Galliam rediit, atque ibi eidem fratri suo in regno successit; sed quoad regnavit, perpetuis in angoribus, et periculis fuit. Revocata quidem sunt anno 1576 in conventu Blesiis habito edicta, quae antea in Hugonottorum gratiam fuerant lata; verum audaciores iterum Haeretici facti sunt, cum Franciscus Dux Alenconius, qui unus supererat Henrici III frater anno 1584 mortuus est.

Nam eo mortuo, Valesiorum familia post Henrici III obitum desinebat, et Henricus Burbonius, Rex Navarrae, qui Hugonottorum dux erat, quique a Roberto Comite Claromontis, S. Ludovici quinto filio descendebat, Henricus, inquam, hic Burbonius Galliae Rex erat futurus. Tunc atrox bellum in Gallia exarsit, quod bellum *la guerre de la ligue* solet appellari. Coniunctis enim armis Catholici contra Hugonottos certarunt; qui adversus Catholicos coniunctis viribus dimicarunt, eo ipso tempore, quo alia civium pars, quae politicorum, seu Regalium factio appellabatur, pro Rege Henrico III pugnaverunt. In tanto autem motu, ac discrimine, Henricus ipse III die 1 Augusti anno 1589 venenati cultri vulnere, a quodam sicario Iacobo Clemente accepto, proxima die obiit. Successit vero ei Henricus IV Burbonius, qui rerum gestarum gloria, et victoriis illustris, tandem religionem catholicam amplexus, et cum Apostolica Sede reconciliatus, pacem regno restituit, sed ipse quoque ab infami sicario Raveillacio nomine, die 14 Maii an. 1610 interfectus est.

Satis ista sunt ad demonstrandum, quanta mala ex Calviniana haeresi non in religionem solum, sed etiam in civilem rempublicam manaverint. Quae enim recensuimus ostendunt, religionem ipsam funditus evertendam Calvinianos, seu Hugonottos in iis regionibus, quas invaserunt, omnino curavisse; ex altera vero parte florentissimum regnum, eorundem scelere, intestinis discordiis, civium cladibus, atque omnis generis tumultibus, diuturno tot annorum spatio obiectum fuisse. De rebus a Calvinianis gestis legi quoque potest opus Parisiis anno 1844 editum, atque inscriptum: *Histoire de l'etablissement de la Réforme a Genève, par Magnin.*

CAPUT XLIX.

DE ANGLICANO SCHISMATE.

De alia nunc gravissima calamitate agere debemus, quam Ecclesia simul, et Respublica saeculo decimo sexto passa est. Videlicet postquam ostendimus, quantum malum Lutherana haeresis praesertim in Germania attulerit, et quam funesta fuerit in Gallia praecipue, aliisque finitimis regionibus haeresis Calviniana; nunc quantam calamitatem Angliae regnum pertulerit videndum est, ob schisma, quod ea aetate ibi conflatum est.

In saeculi sexti praelectionibus, ac praesertim cum de S. Gregorio Magno egimus, plura memoravimus, quae ad religionis in eo regno origines agnoscendas opportuna sunt. Recensuimus enim ea, quae ostendunt, vetustis Ecclesiae temporibus religionem christianam in Britannia propagatam, ac late statutam esse; deinde vero barbarorum incursionibus religionem in ea insula in grave discrimen adductam esse, ac tempus quoque fuisse, quo religio ibi quodammodo profligata fuerit.

Videlicet id contigerat cum Angli, et Saxones, ex Germania in Britanniam, ad auxilium contra Sotos, ac Pictos Britannis afferendum primum vocati, cum barbaris illis amicitiam deinde iniverunt, et non solum rempublicam, sed etiam religionem in

ea insula labefactarunt. Ea autem res, anno ferme 449 evenit, prout Usserius habet in *Antiquit. Britannic.* cap. 13, atque hic calamitosus Ecclesiae status perduravit usque ad S. Gregorii Magni pontificatus tempora, cum Pontifex sanctissimus, misso ad memoratam insulam Augustino monacho, aliisque pluribus de Ecclesia optime meritis, et fidei propagandae studiosissimis viris, Anglo-Saxones ipsos, ex quibus Angliae nomen insulae illi tributum est, ad religionem convertendos, et Ecclesiam catholicam in ea insula penitus instaurandam curavit.

Magna tamen, et plurimum perniciosa saeculo decimo sexto in Anglia facta est rerum conversio. Etenim hac aetate evenit, ut religio catholica in gravissimum discrimen ibi adducta sit, et schisma contra Sedem Apostolicam fuerit commotum. In huius schismatis historia, quae sunt praecipua referemus, atque ipsa historica facti huius consideratione apparebit, quam falso Burnetius Anglicanus minister, in historia reformationis Anglicanae affirmaverit, historiam facti, reformationis illius apologiam continere.

Auctor schismatis Henricus VIII fuit Angliae Rex, ille videlicet cuius nomine liber nonnullos ante annos, contra Lutherum editus fuerat, et quem superius diximus a Romano Pontifice plurimum idcirco laudatum et Defensoris fidei titulo ornatum fuisse. Is anno 1509 uxorem duxerat Catharinam Ferdinandi Aragoniae, et Isabellae Hispaniae Regum filiam, Caroli V Imperatoris materteram, quae Arthuro ipsius Henrici fratri natu maiori antea nupserat. Illam vero Henricus sibi matrimonio iunxerat, dispensatione a Iulio II Pont. Maximo, post maturam deliberationem accepta, atque ex ea susceperat plures liberos, ex quibus tamen una supererat filia Maria, quae, uti legitima, ab Henrico ipso dicta fuerat Walliae Princeps. Post decem et octo annos, ex quo matrimonium Henricus cum Catharina iniverat, atque una cum ea, tamquam cum legitima uxore, tam diuturoe tempore vixerat, eam derelinquern statuit, et matrimonim cum ea initum, irritum esse declarandum contendere coepit. Ad aulam Henrici venerat famosa femina *Anna Boleyna* nomine. Vicesimum aetatis annum tunc ea agebat, atque ex Gallia revertebatur, ubi biennium morata fuerat in regia domo, atque apud Alenconii Ducissam, Francisci I Galliae Regis sororem. In aetatis flore, pulchritudine formae, et modis ad amorem excitandum accommodatis, Regis animum ita mulier accendit, ut cupiditate illius ducendae abreptus Princeps, officii sui penitus immemor, et contemptor evaserit, Catharinam e solio eiecerit, atque in eo locum Annae Boleynae tribuerit, et Angliae Regnum infausti schismatis calamitate affecerit.

Res erat prorsus manifesta, Henricum nullo modo consequi posse, ut matrimonii cum Catharina initi vinculo rescisso, coniugium cum Anna Boleyna, vel alia qualibet femina, iure contraheret. Agere tamen apud Clementem VII Romanum Pontificem non dubitavit, atque ab eo dispensationem petere, ineptam causam afferendo, tributam, scilicet, a Iulio II facultatem obreptionis vitio laborasse, ac praeterea illud etiam contendendo, impedimentum Catharinam inter atque ipsum Regem tale fuisse, ut nulla posset dispensatione deleri.

Etsi perspicua omnibus esset petitionis absurdae natura, res tamen accurate a Pontifice, et Cardinalibus perpensa, et diiudicata est, ac missis etiam in Angliam legatis, nihil omissum fuit, ut Rex posset intelligere, Pontificem nulla ratione posse eius petitioni assentiri. Sed Henricus, qui iura omnia despicienda, atque uni cupiditatis suae vehementiae satisfaciendum esse statuerat, ad requirendum apud homines nefarios auxilium se convertit, et a Thoma Cramnero, qui Warhamio in Episco-

patu Cantuariensi suffectus fuerat, sententiam obtinuit, qua is auctoritate sua, matrimonium Henrici Regis cum Catharina irritum declaravit, ut ita Rex posset cum Anna Boleyna nuptias inire.

Haec ubi Romae cognita sunt, in Consistorio die 24 Martii 1533 rescriptum datum est, quo matrimonii ab Henrico cum Catharina contracti validitas, seu consistentia confirmabatur, Rex ipse iubebatur cum Catharina manere, quod si ille facere recusasset, excommunicationis poena in eundem decernebatur. Hanc tamen sententiam Henricus sprevit, Catharinam dimisit, Annam duxit, quae ipsa in posterum extremo supplicio mulctata est; ac furore percitus erga Sedem Apostolicam, statuit, se, regnumque suum a Romani Pontificis subiectione segregare. Longum esset persequi cetera, quae post illud tempus Henricus gessit. Nos in iis tantum narrandis, seu potius perstringendis consistemus, quae ad schismatis tunc commoti naturam explicandam referuntur.

Ad rerum novitatem inducendam iam omnia fuerant comparata. Non omissae fuerant minae, ut Pontifex Regi obsecundaret, et Pontificiae auctoritati iam plures iniuriae fuerant irrogatae. Atque anno 1534 cum Senatus iterum haberi coepisset, iurisdictionem Ecclesiasticam Senatus ipse sibi tribuit, atque eam totam deinde in Rege contineri declaravit, decreto illo promulgato, quo caput terrestre, et supremum Ecclesiae Anglicanae, Principem esse pronuntiavit. Post decreti illius promulgationem, Henricus novam hanc potestatem suam, in universo regno exercendam sine mora curavit. Quare huic scelesto consilio consentaneam iuramenti formulam conscribendam iussit, quod iuramentum Episcopi, et Clerus omnis iurare coacti sunt, tanta severitate adhibita, ut qui in illam sententiam iurare recusasset, aut potestatis Pontificiae defensionem suscepisset, capitis poena mulctaretur.

Cronwellius interea ab Henrico VIII Vicarius Generalis constitutus, atque ad exercendam eius nomine supremam ecclesiasticam potestatem delegatus, dioeceses regni peragravit, ac visitatione sua durante, Episcoporum iurisdictionem suspensam declaravit, qui, fortissimo viro Ioanne Fischero, Episcopo Roffensi excepto, eo usque, vel timoris, vel imbecillitatis progressi sunt, ut patentes litteras acceperint, quibus omnem iurisdictionis suae originem in Rege positam esse, et se illam ad Regis beneplacitum exercere fatebantur. Atque in isto exercendae iurisdictionis ecclesiasticae proposito Henricus quoad vixit deinde perseveravit. Nam Abbatias, et Monasteria suppressit, abrogavit, dioecesium plurium limites immutavit, sedes novas Episcopales instituit, quarum reditus regio diplomate statuti, firmatique sunt.

Neque vero Henricus, dum suam in Anglia affectabat ecclesiasticam iurisdictionem, minis tantummodo se continebat erga eos, qui scelestis eius consiliis, et conatibus adversabantur. Immo vero capitis poena in illos animadvertebat. Et summis, atque illustribus quoque viris, sceleris sui participes esse recusantibus non pepercit. Etenim ut ceteros omittam, Thomam Morum Regni Cancellarium, probum, et eruditum virum, ac Ioannem Fischerum Episcopum Roffensem, a Romano Pontifice ob praeclara in religionem merita, Cardinalatus dignitate auctum, extremo supplicio affecit. Atque in ista crudelitate erga catholicos fortissimos viros adhibenda, Henricus furere prorsus videbatur; cum eodem tempore, igne comburendos iuberet homines ex Lutherana, et Calviniana secta, qui in regno suo errores eorundem sectae proprios disseminandos suscepissent. Verum haec in Lutheranos, ac Calvinianos adhibita ab Henrico severitas, nihil proficiebat. Etenim unitatis catholicae centro derelicto, ac schismate conflato, facile fuit, ut errores qui in Germania, aut in Gal-

lia, finitimisque regionibus invaluerant, Angliam etiam occuparent.

Mense Ianuario anno 1547 Henricus mortuus est in schismate pertinax, quod primitus induxerat. Eo autem mortuo, Eduardus Seimerius Herfordiae Comes, deinde Dux Somersetiae, frater Ioannae Seimeriae, quam post Annae Boleynae extremum supplicium, Henricus uxorem duxerat, Eduardi VI ex eadem Seimeria Henrici VIII filii, qui novennis tunc erat, tutelam suscepit, atque una simul totius regni administrationem, et consilii regii praesidentiam, assumpto Protectoris nomine, gerere coepit. Erat autem Dux Somersetiae Zwinglianus, et in magna erat cum Archiepiscopo Granmero amicitiae coniunctione, qui aperte agere, et Somersetiae Ducis sententias penitus amplecti deliberavit. Cranmerus cupiebat vehementer, matrimonium a se initum, quod usque tunc occultare debuerat, manifestari, et non improbari; Dux Somersetiae, Ecclesiae divitias invadere, atque una cum eo Ecclesiasticis bonis potiri alii plures optabant. Ad haec assequenda, reformationis inducendae consilium opportunum, atque unicum erat, atque illam proclamandam esse statutum est.

Tunc Ducis Somersetiae cura fuit, ut eius nepos Eduardus in erroribus sectae suae institueretur. Deinde voluit, eum ab omnibus, in Angliae regno, veluti summum in spiritualibus, ac temporalibus rebus caput haberi. Praeterea iussit, Episcopos, munia ecclesiastica ad Regis nutum obeunda suscipere; commissarios ad dioeceses visitandas destinavit, atque interea auctoritatis episcopalis exercitium suspensum esse declaravit. Ut vero scirent omnes, fidei doctrinam esse mutandam, edicto proposito significavit, in regio consilio fidei articulorum collectionem tunc componi, quae quam primum esset in lucem edenda, quamque omnes in antecessum scirent, ab omnibus suscipi debere. Statuit autem non licere Ecclesiasticis viris, dum haec perficerentur, concionem habere, aut in quolibet conventu, praedicationis officio fungi.

Ad implendum reformationis in Angliam inducendae opus, duo alii scelesti viri iam fuerant vocati, Petrus Martyr, et Ochinus, ambo quondam religiosam vitam in Italia professi, qui, prout in Reformatorum more positum erat, monasticam vitam dereliquerant, ut matrimonialem statum amplecterentur; ac tandem aliquando, opus, quod Cranmerus praenuntiaverat, promulgatum est. Quo loco, ut brevi dicam quid nova ista rerum credendarum, seu fidei professio contineret; illud certum est, hac articulorum collectione praescriptum esse, cultui antiquam formam, caeremoniis splendorem esse auferendum, confessionem secretam, doctrinam de operibus satisfactoriis, de purgatorio, de precibus ad mortuorum suffragia fundendis, de Sanctorum invocatione, de honore Sanctorum reliquiis, imaginibus sacris, et Cruci tribuendo, esse delendam. Rituale praeterea, sacra liturgia, missae sacrificium, doctrina de reali Christi praesentia in Eucharistia, et dogma transubstantiationis abrogata sunt. Et tunc, quemadmodum apposite Trevernius adnotavit, in opere *La discussion amicale sur l'établissement, et la doctrine de l'Eglise Anglicane*, tunc, inquam, vere de Anglicano regno dici potuit, quod de Arianae haeresis progressibus D. Hieronymus hyperbolice aliquando pronuntiaverat: ingemuit Anglia, et se Calvinianam factam repente esse mirata est.

Sed visa est interea a tantis sceleribus, et calamitatibus Anglia respirare. Nam anno 1553 Eduardus mortuus est, cuius Principis adolescentis imbecillitate homines iniqui plurimum abutebantur. Successit Eduardo Maria, quam unam ex filiis suis superstitem Catharina Aragonia habebat, cum ab Henrici VIII consortio ob Annae Boleynae illecebras

divulsa est. Et Maria quidem eos sensus religioni catholicae devotos ad regium solium iterum invexit, quos ei Catharina mater perpetuo commendaverat. A prudentibus, recteque animatis Aulae administris, quos delegerat, adiuta, ac praesertim Cardinalis Reginaldi Pooli, propinqui sui consiliis sustentata, Maria consequuta est, ut populum ad debitam erga Apostolicam Sedem observantiam, atque obedientiam revocaret.

Anglicanus ipse Senatus reconciliationem cum Sede Apostolica flagitaverat, quae deinde a memorato Cardinali Poolo, Iulii III Romano Pontificis Legato absoluta fuit. Ecclesiastica negotia Legatum ipsum inter et Senatum Anglicanum singulari prudentia, ac sapientia composita sunt. Unitate Catholica restituta, fidei doctrina, ac sacra liturgia instaurata est, quae in eo regno, ab aetate, qua Christiana religio ibi statuta fuerat, usque ad Eduardi VI tempora perseverarat. Anglia tota, post tantas recenti tempore toleratas calamitates, refici omnino, ac recreari visa est. Sed perbrevis fuit ista laetitia, atque a bonis omnibus concepta gratulatio. Etenim Maria, quae cum Philippo Hispaniarum principe matrimonium iniverat, quamque diuturno tempore, ad religionis bonum stabiliendum regnaturam, catholicorum vota postulabant, anno 1558 mortua est. Quam atrox tempestas post Mariae mortem in Anglia iterum commota sit, et quae tunc advenerit religionis, ac bonarum rerum omnium ruina, vix est necesse commemorare.

Nam Mariae Elisabetha successit, ac regnare coepit, quo nullum fortasse infaustius Catholicis in Anglia regnum fuit. Elisabetha vero regiam dignitatem suam extremae Henrici VIII voluntati, non autem nativitati suae debebat. Etenim Elisabetha nata erat ex matrimonio cum Anna Boleyna inito a Rege Henrico, cum adhuc Catharina Aragonia legitima eius uxor viveret, ac praeterea matrimonium ipsum cum Boleyna contractum, paullo ante, quam Boleyna capite plecteretur, Cranmeri sententia nullum fuerat declaratum. Fertur autem Elisabetham, non sibi valde laetantem ad Regni thronum ascendisse. Intelligens enim nativitatis suae originem illegitimam, et reformationis renovandae pericula prospiciens, aliquanto haesisse visa est, num eam instauraret, etsi ipsa erga reformationem esset animo proclivis. Verum aiunt regios administros ei persuasisse ut reformationem iterum inferret. Etenim Reginae valde periculosum esse affirmabant, in Romanae Sedis auctoritate, et subiectione manere, cuius decretis, illegitima eius nativitas esset iudicata.

Haec inter ceteros in historia Reformationis Heylinius animadvertit, cum ait, Elisabetham funditus intellexisse suum legitimae Regis filiae statum, cum Romani Pontificis decretorum auctoritate non posse consistere. Quapropter in Aulicorum regio consilio decretum esse memoriae proditum est, a Sedis Apostolicae auctoritate oportere resilire. Verum si quid in toto negotio valde periculosum esse intelligebatur, id in difficultate positum erat, ut populus ad reformationem iterum accipiendam adduceretur. Regii administri nationem Anglicanam, ad novam istam religionis ineundam formam, se adducturos esse affirmarunt; et in ea re magnam dexteritatis laudem se assequutos esse putaverunt. Itaque primo loco Senatum convocandum esse existimatum est, et leges a Regina Maria conditas, abrogandas esse declaratum fuit. Id autem ea de causa diligenter curabant Regii administri, quo deinde liberius atque expeditius Elisabetha posset imperare, et religioni Catholicae extremam perniciem afferre.

Cum Reginae Mariae leges, Catholicae Religionis restituendae causa latas, homines infensi abrogandas

curavissent, supremam in temporalia et spiritualia omnia potestatem in Elisabetha positam esse decretum est. Praeterea iura omnia, quae Henricus VIII et Eduardus VI exercuerant, ad eandem Elisabetham pertinere declaratum fuit. Denique Elisabethae persuasum est, ut per Commissarios suos iurisdictionem Ecclesiasticam exsequeretur, atque ut supremam suam in regno toto spiritualem potestatem tueretur, Episcopos, et Clerum omnem cogeret iuramenti formam accipere, et facto suo firmare, quae in memoratam iniquam, haereticamque sententiam conscripta est.

Ubi primum in superiori Senatus aula harum rerum lectio facta fuit, metus, et angor Episcopos invasit, qui eidem aulae intererant. Archiepiscopi quidem Eboracensis, et Chestriensis intercessio despecta est, et nulla ratio habita, quod ii dicerent, se reliquorum omnium nomine intercessisse: huic intercessioni ne responso quidem dato, quod statutum fuerat, probatum est.

Fertur, maiorem his novitatibus oppositionem in altera, seu Communium Senatus aulam repertam esse. Sed deinde, id, quod regio concilio placuerat, devicit omnes, atque ista ratione Ecclesiastica auctoritas in Anglia, Apostolicae Sedi, et Clero Catholico erepta fuit, iurisdictio spiritualis omnis Regiae Potestati tributa, et schisma manifestum in legis publicae formam evectum est.

Post haec Elisabetha, Senatu dimisso, nova sibi tributa potestate uti coepit. Episcopos coram se adesse iussit, sed eorum querelis impatienter auditis, affirmavit, veluti divinae, et regiae potestatis suae inimicos in posterum habendos esse, qui Pontificis Romani potestatem defendere non dubitassent. Destinatis autem ad dioeceses regni commissariis suis, Episcopos sedibus suis turbavit, atque exspoliavit omnino, qui iuramentum allatum iurare recusarunt; atque ita factum est, ut, excepto Episcopo Landaviensi, *de Landaff*, ceteri omnes e sedibus Episcopalibus suis eiecti sint.

Episcopis hac vi illata turbatis suffecti sunt in posterum Presbyteri, qui regiae potestati se devotos ostenderant, et se novis rebus studere demonstraverant. Matthaeus Parckerius ad Archiepiscopalem Cantuariensem sedem electus, litterarum a Regina acceptarum auctoritate, ad eam dignitatem perductus existimatus est. Parckerii promotionis naturam sequuti sunt, qui deinde Regiae potestatis iussu electi sunt in Anglia Episcopi.

Non est necesse per reliquam conflati schismatis historiam decurrere. Neque oportet historicam narrationem illius gravissimae persequutionis afferre, quam Catholicae fidei homines devoti diu, crudeliterque pati coacti sunt, ne a Catholica ipsa fide et a Pontificis Romani potestate deficerent. Satis sunt ista, quae recensuimus, ut ostendatur quanto in errore ii versati sint, qui Ecclesiae in Anglia post schisma istud constitutae adhaeserunt. Primo enim, si certissimum est adagium illud, ubi Petrus est, ibi Ecclesiam esse; quaenam Ecclesia illa erit existimanda, ad quam constituendam, lato prius per vim decreto factum est, ut Petri Successoris auctoritas proscriberetur? Quaenam Ecclesia illa est, quae, despecta hierarchia, divina ordinatione instituta, iurisdictionis suae rationem omnem a laica potestate deducit? Quaenam tandem Ecclesia illa est, cuius praecipuum systema continet, ut iurisdictiònis primatum divinitus institutum, et Romanis Pontificibus in D. Petro, cuius successores ii sunt, tributum, reiiciat, et detestetur? Patet vero ex iis, quae narrata superius sunt, quomodo tanta rerum mutatio facta in Anglia fuerit. Omnia probant, sub Henrico VIII Catholicae Religioni vim illatam esse; praeterea per vim, novam credendi formam sub Eduardo VI impositam esse; denique sub Elisabetha schisma violenter reno-

vatum esse, atque in posterum perseverasse; Elisabethae ipsi a Senatu potestatem Ecclesiasticam esse decretam. Num vero isto modo constituta Ecclesia, possit talem animi tranquillitatem affere, ut salutis aeternae consequendae periculum non inducat, ii tantum poterunt affirmare, qui totius facti naturam, neque agnoscendam, neque considerandam esse, in tanta ceteroquin negotii gravitate iudicarunt.

Antequam de schismatis Anglicani origine finem loquendi faciamus, non videtur penitus praetereundum id, quod respicit Anglicanas, post schisma commotum, factas ordinationes. Meminimus enim, Matthaeum Parckerium anno 1559 litterarum Patentium ab Elisabetha acceptarum auctoritate, electum Archiepiscopum Cantuariensem, eadem auctoritate, ad eam sedem promotum esse, et Parckerii promotionis naturam sequutos esse deinde ceteros, qui in Anglia regiae potestatis iussu electi sunt Episcopi. Quod ad Parckerii ordinationem spectat, a quo Parckerio reliqui Episcopi Anglicani haeretici originem deducunt; quod spectat, inquam, ad hunc Parckerium, memoriae proditum fuerat a scriptoribus facto ipso coaevis, et testibus qui quomodo res evenerit, ipsi viderunt; Parckerium a Ioanne Scoraeo Episcopo Roffensi, in quodam Londini diversorio inauguratum fuisse una cum tribus aliis, sed hanc inaugurationem sine legitima materia, et forma factam esse. Nam ea narratio continet, Scoraeum, sacros libros eorundem inaugurandorum capiti imposuisse, atque ea verba tantum pronuntiasse, videlicet: « Accipite potestatem praedicandi verbum Dei in sua puritate. »

Huic narrationi diuturnus quinquaginta quatuor ferme annorum assensus, et adversariorum silentium, quorum nullus pro Parckerii ordinatione reclamavit, fidem omnino, et auctoritatem adiecisse videri iure poterat. Sed anno 1613 huic narrationi fides denegari coepit, cum primo acta quaedam Lambethiana in lucem prodita sunt, quibus actis, alio prorsus modo de Parckerii ordinatione iudicandum esse Protestantes contenderunt. Iam vero ex memoratis Lambethianis actis, quae anno 1613 reperta esse feruntur in tabulario palatii Archiepiscopalis Lambethiani, contenderunt Protestantes demonstrari, Parckerium die 17 Decembris anno 1559 in sacello illius palatii a Guillelmo Barlowio electo Episcopo Cestriensi ordinatum solemniter fuisse. Verum etsi cl. Doctor Lingardius, nonnullis abhinc annis, actorum Lambethianorum veritatem defenderit, affirmando simul, non propterea se Ordinationum Anglicanarum validitatem propugnare, etsi, inquam, actorum illorum veritatem Lingardius defenderit, atque ita disceptationem de horum actorum auctoritate, quae finita esse videbatur, quodammodo renovaverit, certum est tamen, contra illa acta, et ordinationem Parckerii gravissima argumenta adesse, a P. Harduino praesertim, atque a P. Le-Quienio ad Courayerium confutandum allata. Atque ut omittam cetera, nimis praepostera haec fuit actorum Lambethianorum editio anno 1613 facta, ac nimis necessaria ad respondendum communi omnium etiam Presbyteranorum persuasioni, quinquaginta quatuor annorum spatio confirmatae, Episcopatum in Anglia desiisse, et non modo Parckerium, sed neque ipsum Barlowium valide ordinatum fuisse.

Praeterea certum est, sub Eduardo VI cum Rituale Romanum reiectum esset, formam consecrandi Episcopi ita fuisse redactam, ut ad ordinationis validitatem nulla, et insufficiens evaserit. Nam non modo in ea mentio nulla erat consecrandi, offerendi sacrificii, et ordinandi, quemadmodum universa traditio semper tenuit, ac docuit; sed verba etiam eiusmodi in ea adhibebantur, quibus Anglicani doctrinam calvinianam, et reformatam, ac fidei ca-

tholicae de Sacrificio, ac Sacerdotio contrariam significabant. Quae quidem omnia manifeste ostendunt, formam illam natura sua vitiosam, atque ad Episcopum ordinandum imparem, ineptamque fuisse. His vero si adiungatur, neque Barlowium, neque Parckerium, cum ordinati dicuntur Episcopi, presbyteros hactenus fuisse, multo clarius intelligetur, quanto iure affirmatum sit, eos valide ordinatos Episcopos non esse. Quod si de Parckerii ordinatione ita est iudicandum, quoniam ab eo ordinationes suas derivaverunt Anglicani, perspicuum est, quid de earundem validitate sit statuendum.

Tradidimus hucusque quae Schismatis Anglicani origo fuerit, et propagatio. Vidimus etiam, quanam ratione ordinati primum fuerint in eo regno, post schisma illud commotum, Anglicanae Ecclesiae Episcopi, et quomodo novus illius Ecclesiae Clerus ex ea ordinatione manaverit. Ad eos tamen Episcopos, atque ad Clerum inde derivatum, Catholicae Ecclesiae bona, et pergrandes divitiae, regia auctoritate iubente, conversae sunt. Tempore valde diuturno Catholicorum res ita fuerunt in eo regno profligatae, ut extrema prorsus pernicies iis illata videretur, eo quod Catholica Ecclesia, et Catholici omnes proscripti penitus possent existimari.

Verum in posterum ad meliorem rerum conditionem Catholica religio revocari coepit in Anglia. Nam iterum aucto pedetentim in eo regno Catholicorum numero, Vicarii Apostolici a Romanis Pontificibus sunt ibi constituti, quibus catholicae religionis regimen in ea insula commissum est. In qua re, plurimum ad utilitatem publicam contulit Constitutio a Benedicto PP. XIV die 9 Iunii anno 1753 promulgata, cuius constitutionis initium est *Apostolicum Ministerium* quae tomo 4 Bullarii eius continetur. Nam quaecumque eo tempore poterant esse opportuna ad Vicariorum Apostolicorum, qui ibi proprii ordinarii locorum appellantur, auctoritatem explicandam, quaecumque ad missionum Anglicanarum ordinem recte statuendum poterant pertinere, ea a Pontifice sapientissimo decreta, et sancita sunt.

His vero accessit Sanctissimi Domini Nostri Gregorii Papae XVI apostolica sollicitudo, ac praecipuum in eo regno religionis amplificandae studium, quo factum est, ut Vicariorum Apostolicorum numerum augendum in Anglia iudicaverit. Etenim cum quotidie magis ibi cresceret Catholicorum copia, ita ut quatuor ii tantum Vicarii Apostolici, qui hactenus in regno illo fuerant, ad tam late patentem insulam, in spiritualibus gubernandam non sufficerent, novos alios quatuor Vicariatus Apostolicos instituendos Pontifex providentissime decrevit.

Exstant de ea re in Bullario Sacri Consilii Christiano Nomini Propagando tom. 5, eiusdem Pontificis Maximi die 3 Iulii anno 1840 scriptae Apostolicae litterae, quarum initium est *Muneris Apostolici,* quibus litteris nova totius insulae ecclesiastici regiminis est facta partitio. Cum enim antea spirituale regimen in Anglia ita esset tributum, ut quatuor tantummodo essent districtus, seu vicariatus apostolici in ea insula constituti, videlicet, Londinensis, Occidentalis, Medius, et Septentrionalis; nunc totam insulam octo vicariatus apostolici, Londinensis, Occidentalis, Orientalis, Centralis, seu Medius, Walliensis, Lancastriensis, Eboracensis, et Septentrionalis complectantur.

Sunt autem Deo Optimo Maximo gratiae plurimum agendae, qui bonorum omnium, ubique commorantium precibus exoratus, tantum ad religionem catholicam in florentissimo illo regno restituendam, auxilium ab alto tribuit, ut copiosissimi evaserint, et quotidie fiant ampliores fructus, quos Ecclesia in ea insula percipit. Cuius rei testes sunt tot docti viri, praesertim ex Oxfor-

diensi, et Cantabrigiensi Universitate, tot illi ex honesto coetu homines, tot ii denique, qui cum in Anglicana Ecclesia Ministrorum officio fungerentur, et commodam, ac locupletem vitam agerent, nunc divitias, ac commoda despicientes in Ecclesiae Catholicae gremium libenti animo redeuntes, et Maiorum suorum fidem iterum amplexi, ad Sedis Apostolicae obedientiam reversi sunt. Speramus futurum, ut qui coepit opus bonum Deus, ipse perficiat, et Catholica Religio veterem in eo regno splendorem penitus ubique consequatur.

CAPUT L.

DE SOCINIANIS, EORUMQUE ERRORIBUS.

Post recensitos errores a Luthero, et Calvino inductos, post enarratam tantam, eorundem causa commotam in Ecclesia perturbationem, nunc illud etiam interesse plurimum videtur, ut de Socinianorum secta quoque loquamur. De illa, scilicet haereticorum secta interest ut loquamur, qui mysteria omnia christianae religionis contempserunt, quique circa christianae fidei dogmata ratiocinandi praetextu, sibi sumpserunt ea vicissim denegare, atque evertere, in deismum propterea, et in Materialismum quandoque, atque in Pyrrhonismum quoque, argumentando decedentes. Io. Laurentius Moshemius in *Institutionibus Historiae Christianae saec. 16 sect. 3 parte 2 cap. 4* valde erudite, ac dilucide de Socinianorum secta pertractat, praeterea I. A. Moehlerius in opere inscripto *La Symbolique, tom. 2 cap. 5* de eadem secta accurate, et ingeniose disputat; ac praeter ceteros scriptores a Moshemio ipso numeratos, de his haereticis, eorumque erroribus agit concinne, et accurate in dictionario theologico suo tom. 7 Bergerius.

In Socinianismi notione duplex vocabulum poni solere Moshemius apposite animadvertit. Nam et illi omnes, inquit, communi sermone Sociniani vocantur, qui Socinorum Laelii, videlicet, et Fausti Socini sententiis affinia docuerunt, maxime qui Christianum de tribus in Deo personis dogma, et divinam Servatoris nostri naturam, aut negarunt prorsus, aut infirmarunt, et labefactarunt. Atque illi arctiori sensu hoc nomine insigniuntur, qui eam religionis formam, aut totam, aut maxima parte probaverunt, quam Faustus Socinus, sive excogitavit, sive a Laelio patruo suo excogitatam ornavit, et fratribus *Unitariis* ut ipsi maluerunt appellari, in Polonia, et Transylvania degentibus commendavit.

Est vero indubium, Socinianismum ex Lutherana reformatione, atque ab eo systemate, seu principiis esse profectum, in quibus reformatio ipsa constituta est. Ac praeterea plures etiam annos ante Faustum Socinum, secta Socinianorum, prout superius a Moshemio significatum vidimus, originem suam habuerat. Lutherus autem ipse, qui anno 1517 defectionis suae prima signa dedit, anno 1521 cum Anabaptistarum sectae ducibus debuit concertare, ex quibus aliqui in Arianismum ruere, D. N. Iesu Christi divinitatem inficiari, et SS. Trinitatis mysterium denegare coeperunt.

Inter eos autem praetereundi non sunt Ludovicus Hetzerus, Constantiae anno 1529 gladio percussus, Ioannes Campanus Wittembergae in carcerem coniectus, ibique demortuus. Claudius quidam Allobrox, vel Sabaudus, ob hunc errorem praedicatum, improbus Reipublicae perturbator; Valentinus Gentilis, Neapoli oriundus, et Bernae anno 1566

capitis poena mulctatus. Atque ut illum praecipue commemorem, in quem Calvini atrox severitas, Genevae anno 1553 plurimum efferbuit, talis quoque fuit Michael Servetus, Medicus quondam Hispanus Villaenovae in Aragonia natus, qui ob denegatum Trinitatis Mysterium, Viennae in Gallia comprehensus, atque ex Viennensi carcere fuga elapsus, cum per Helvetiam in Italiam tenderet Calvini iussu captus, et a famulo, laesae divinae Maiestatis crimine, Calvino ipso impellente, accusatus, mortis poena damnatus, vivus combustus est. Calvini in ea re inflexibilem atrociam tom. 2 cap. 12 historiae vitae eius, describit Audinius.

Est vero hic non omittendum, quod Moshemius ipse *cit. loc. paragr. 3* aperte fatetur, animadvertens unde evenerit, ut sub ipsis Reformationis initiis, religionis nostrae mysteria, et Salvatoris nostri divinitas fuerit denegata. Scilicet, inquit, « vix in» cunabulis egressa suis erat emen» data religio, quum nonnulli iam » homines, quibus omne id, quod Ro» mana Ecclesia professa erat adhuc, » error videbatur, divinitati Serva» toris nostri, et dogmatibus illi » connexis insidias struere conaban» tur. » Quae quidem Moshemii confessio valde opportuna est, ut intelligatur, num ipse, eiusdemque generis scriptores fidem mereantur, quando necessitatem Religionis, et Ecclesiae emendandae, seu reformandae iactitarunt, atque ita loquuti sunt, ut Lutherum ad tantum opus peragendum, missionem quodammodo non humanitus habuisse contenderent. Non enim tota fraus detegitur, quando statuitur, tum temporis id omne erroris loco a Novatoribus habitum esse, quod in Romanae Ecclesiae doctrina continebatur? Num ministerium Ecclesiae emendandae iis hominibus tributum vere fuisse concedi potest, qui divinam ipsam Filii Dei naturam denegandam susceperunt, qui Ecclesiam acquisivit sanguine suo? Potestne aliquid magis absurdum excogitari, quam divinam Christi naturam inficiari eos, qui Christianam Ecclesiam erroribus purgare, atque in pulcherrimum statum, in quo a Divino Fundatore suo instituta est, se restituere velle iactaverunt?

Diximus superius, plures etiam annos ante Socinum, sectam de qua loquimur, originem suam habuisse. Verum ea in posterum a Laelio, et a Fausto praesertim Socino nomen accepit. Hoc autem cum ita sit, quis Faustus iste Socinus, et quis patruus eius Laelius Socinus fuerit, tradendum breviter est.

Itaque Laelius Socinus, qui potius quam Socinianae proprie dictae sectae auctor, Arianae haeresis instaurator dici potest, Senis in Hetruria anno 1525 natus est, ac primum iurisprudentiae a Patre destinatus, errorum deinde novitate, qui tunc plures Europae regiones perturbabant, pertractus, reformationi adhaesit. Verum Protestantium systemate commotus, qui omnia in religionis negotio ad Scripturam Sanctam, privata cuiuscumque ratione explicandam perstringebant, ulterius, quam ii statuissent, progredi se posse non dubitavit, primo SS. Trinitatis, postea Incarnationis Mysterium denegando.

Eum consultationi interfuisse narrant, quae anno 1546 in agro Veneto, et praesertim Vicentiae habita est, cuius praeter ceteros, Ioannes Paullus Alciatus, Bernardinus Ochinus, Valentinus Gentilis, Paruta, participes fuisse dicuntur. In ea autem consultatione, cuius Socinus primas partes egisse fertur, Christianam Religionem esse evertendam statutum esse traditur, et dogmata de Incarnationis, et Trinitatis mysteriis, quae palam deinde a Socinianis despecta sunt, esse repudianda. Verum horum hominum insolentia, atque impietate per unius ex complicibus indicia, ad Senatus notitiam perducta, duos eorum com-

prehensos, et capitali poena affectos fuisse memoriae proditum est, reliquos vero dilapsos, in Helvetiam, Germaniam, Moraviam, aliasque regiones aufugisse, inter quos Socinum, post plures peragratas regiones, in Poloniam ivisse atque ibi semina errorum suorum sparsisse, quae uberrimos deinde fructus ei sectae attulerunt. Sed postremo veniens Tigurum Helveticorum Socinus, ibi substitit, atque anno 1562 mortuus est. Calvini metu, et Serveti praecipue supplicio perterritus, Socinus non est ausus palam errores suos in ista regione docere, sed eos separatim, cauteque diffudit.

De consultatione illa, quam mox commemoravimus Vicentiae an. 1546 habitam esse, et cui plures, quam quadraginta haud ignobiles viros interfuisse dicitur, Moshemius loco citato paragr. 7 pertractat, et in adnotatione ei paragrapho subiecta, quid ipse de ea sentiat, erudite exponit. Sententia autem Moshemii est, consultationem habitam Vicentiae negari quidem non posse, sed valde tamen dubium esse, num ii omnes consultationis participes fuerint, qui revera illi interfuisse traduntur. Nam quod ad Ochinum spectat, illum certis testimoniis putat Moshemius constare, vel ab anno 1543 ab Italia discessisse, et Genevam migrasse, ita ut conventui Vicentino adesse non potuerit, qui anno 1546 habitus fuit. Quod vero pertinet ad Laelium Socinum, de eo, eadem ac de Ochino, Moshemii sententia est. Etenim incredibile illi videtur, Socinum viginti annos natum, patria derelicta, Vicentiam se contulisse ut de Religione disputaret, et in ea re, apud viros, qui humiles certe, ac despecti, et ignari rerum minime videri volebant, praecipuum locum consequeretur. Praeterea subdit Moshemius, ex ipsa Laelii Socini vitae historia, aliisque testimoniis posse demonstrari, eum minime discessisse ab Italia poenarum metu, et ob capitis periculum, in quod incidisset ob ea, quae gesta fuerant in memorata consultatione. Certe rediisse Socinum in patriam, idem Scriptor animadvertit, et Senis diu moratum esse, cum pater eius Bononiae versaretur. Quod iter quis hominem suscepisse credat, Moshemius ait, qui paucos ante annos, aegre Inquisitorum manus et poenam capitalem effugerat?

Audivimus paullo ante, Moshemium existimavisse, congressui, seu consultationi ab hominibus erga religionem Christianam male animatis, Vicentiae anno 1546 habitae non interfuisse Bernardinum Ochinum. Quis tamen fuerit hic Bernardinus Ochinus, quem certe tamen Laelio Socino familiaritate ceteroquin coniunctum fuisse dubium esse non potest, non erit inopportunum referre, ut ista etiam occasione non omissa, luculentius appareat, quam vitae rationem agerent homines ii, qui aetate, de qua loquimur, Ecclesiae reformatores voluerunt appellari.

Itaque Bernardinus Ochinus Senis natus est anno 1487. Cum adolescens esset, Ordini PP. Minorum S. Francisci strictioris observantiae nomen dederat, sed ab eo Ordine resiliens, medicinae studiis se addixit; regressus vero est in antea relictum religiosum Ordinem; ac tantam deinde vitae poenitentis, ac virtutis laudem, ob rigidam, saltem externam, vivendi rationem, est adeptus, ut magno in honore apud populum, atque apud nobiles viros haberetur. Cum vero Patrum Minorum S. Francisci Capuccinorum Ordo est institutus, illi Ordini adscriptus, Generalatus quoque dignitatem consequutus est. Sed Ochinus conceptam animo acerrimam indignationem, quod Cardinalatus honore, cuius spe vehementer ardebat, frustratus fuisset, et pressum virus opinionum lutheranarum, quibus adhaeserat, effudit tandem, et Apostata factus, sive Vicentinae consultationi adfuerit, sive non adfuerit, ob errores tamen suos a Republica Veneta pulsus, uxore ducta, Genevam primum, tum Angliam pe-

tiit, et ob restitutam in eo regno a Regina Maria religionem Catholicam, inde postea digressus, in Poloniam se contulit, Llaucowiam Moraviae, ubi anno circiter 1555, aetatis agens 77 annum, obiit.

Sed ut ad Socinianam sectam, atque ad eius errores propius exponendos revertamur, de Fausto Socino, Laelii nepote dicendum aliquid est. Iam vero Faustus Socinus, Laelii Socini, de quo nuper loquuti sumus, nepos, Senis natus est anno 1539. Cum is adhuc iuvenis esset, patrui sui litteris depravatus, ut sibi consuleret in Galliam fugit. Et cum Lugduni moraretur aetatis annum agens vicesimum, Laelii patrui mortis nuntio accepto, Tigurum Helvetiorum se contulit, ut eius scripta colligeret, et secum afferret. Ex his autem Laelii Patrui scriptis, Faustum iam male de religione sentientem, profecisse, extra controversiam positum est.

Post haec Faustus Socinus, duodecim ferme annos apud Florentiae Ducem vixit, sed postea Basileae substitit, ubi opus *De Iesu Christo Servatore* edidit, ac deinde in Poloniam anno 1579 profectus, ob librum ibi *De magistratu* editum contra Iacobum Palaeologum, coactus est Cracoviam derelinquere, et domi nobilis cuiusdam Poloni latere. Uxore ducta sed ea paullo post mortua, Cracoviam reversus, in populari motu contra ipsum excitato, manuscriptis, et supellectili spoliatus est, et in grave vitae discrimen adductus esset, nisi fuga salutem petiisset. Luclaviam praeterea veniens prope Cracoviam, eo loci anno 1604 mortuus est. Luclaviam autem fugerat, quia ob impios errores suos praesertim contra Christi divinitatem incredibili audacia disseminatos, coactus fuerat, non Catholicorum modo, sed etiam Protestantium indignationem declinare.

Pertractat fuse, et accurate Moshemius memorato superius capite de erroribus Socinianorum, et tum *Catechesim,* seu *confessionem* Cracoviensem *Unitariorum,* tum *Catechesim Racoviensem* explicat. Continentur autem Socinianorum errores longe etiam digesti in *Bibliotheca Fratrum polonorum* X vol. in folio, et in Sandii *Bibliotheca Anti-Trinitariorum.* Haec breviter referemus ex Racoviensi praesertim catechesi, in quam componendam Faustus Socinus, aliique ex eius secta doctiores viri laborarunt.

Itaque secundum Socinianorum impia placita, non libri divinitus inspirati declarant quemadmodum de Deo, consiliisque divinis sentire oporteat, sed humana intelligentia, seu humana *recta ratio* ostendit qualem nos in sacris libris religionis formam investigare debeamus. Hoc nixam decreto, apposite Moshemius animadvertit, familiam Socinianam, quaecumque, vel in ipso Deo, vel in Dei filio Iesu Christo, vel in hominis natura, vel in tota salutis consequendae regula, quam divini scriptores praescribunt, vel denique in praemiis, et poenis aeternis, humanis mentibus, seu intelligentiae, ac rectae rationi nonnihil difficultatis obiiciunt, ea omnia reiicere, et ad captum suum accommodare.

Deum longe quidem hominibus perfectiorem, sed non totum, ac plene dissimilem Moshemius subdit, potentia, qua naturam rerum moderatur, Sociniani aiunt effecisse, ut ex Virgine Maria extraordinarius homo nasceretur, scilicet, Iesus Christus. Hunc in caelum assumptum, virtutis suae portione, quo nomine Spiritum sanctum intelligunt, plenaque voluntatis suae notitia imbuit, deinde in orbem reverti iussit, ut humano generi novam vivendi legem veteri excellentiorem promulgaret, veramque eius sententiam, et vita, et morte sua declararet. Divini huius doctoris voci qui obtemperaverint, obtemperare autem possunt quibus modo placet, illi aliis corporibus induti beatum illud domicilium, in quo Deus ipse versatur, aeternum aliquando incolent, in nihilum de-

mum toti decident. His decretis, ait memoratus Scriptor, qui ex Protestantium quidem genere est, sed Socinianis infensus, et in eorundem historia valde eruditus, his, inquam, decretis universa scholae Socinianae institutio continetur, si ornamentis suis, et magistrorum argutis disputationibus nudata exhibeatur.

Cum Socini, et eius asseclarum ea sit praecipua sententia, illa tantum in religionis negotio non esse respuenda, quae humanae rationi, atque intelligentiae non videantur adversari, mirum esse non debet, eos in professione fidei, seu catechesi, mysteria repudiasse omnia, quae humana ratio non facile comprehendisset. Id autem non solum de SS. Trinitatis, et Incarnationis mysterio, de Domini Nostri Iesu Christi divinitate, de satisfactione a Christo pro humano genere Deo Patri exhibita, de peccati originalis in omne genus humanum derivatione, de sacramentorum effectu, ac virtute, de gratiae divinae operatione, de iustificatione, sed etiam de attributis divinis accipiendum est, quae humanae rationis imbecillitas non facile concipit, prout aeternitatis, infinitatis, omnipotentiae attributa sunt, atque ea omnia, quae ad una simul, et inter se concilianda difficilia videntur: quemadmodum immensitas est cum spiritualitate coniuncta, iustitia cum misericordia, aliaque eiusmodi.

Hinc rerum creationem a Deo factam, rigoroso sensu acceptam inficiati Sociniani sunt, quod rationi non consentaneum esse putarent, Deum sola voluntate sua posse rerum substantiis exsistentiam tribuere; quare eo usque, sive petulantiae, sive dementiae pervenerunt, ut dogma hoc non satis clare in Scripturis traditum esse dicerent. Eadem ratione ducti, seu potius eandem errandi methodum sequentes, futurorum contingentium praescientiam in Deo esse denegarunt, eo quod illam cum humana libertate componi non posse contenderent.

De Servatoris nostri divinitate, quoniam dogma hoc in universa sacra Scriptura exploratissime traditur, et explicatur, difficile dictu est, quam stulte, et inique conati sint Sociniani perspicua Scripturae testimonia in sensum eorundem erroribus accommodatum detorquere. Quare cum non possent Iesum Christum, *Verbum Divinum, Filium Dei, Deum in carne manifestatum* non appellare, prout proprio, veroque sensu S. Scriptura, et Ecclesiae fides illum semper appellavit, et confessa est; respuerunt tamen communem hunc, et perpetuum fidei Christianae sensum, et in eo convenerunt Sociniani omnes ut Verbum, seu filium Dei, Patri coaeternum, aequalem, consubstantialem esse inficiarentur. Nam Verbum Dei appellatum esse Christum dixerunt, quod Deus, praesertim summi huius Prophetae voce, et praedicatione cum hominibus loquutus est, eosque veritatem docuerit; Filium autem Dei, Christum vocari posse concesserunt, quod miraculoso modo in Virginis Mariae sinu, per Spiritum sanctum, hoc est, per Dei, ut ipsi aiunt, operationem conceptus sit. Quo cetera denique eiusmodi impia deliria praeteream, ideo per Verbum, seu Christum facta omnia esse Socinianis videtur, quia mundus spirituali sensu acceptus, seu *novus mundus*, propter reparationem generis humani, Christi virtuti, exemplis, passioni, et morti debeatur. Et quoniam peccati originalis dogma ii denegarunt, idcirco redemptionis virtutem in eo tantum positam esse pronuntiarunt, quod Iesus Christus sua virtute, exemplis, sanctitate, et per doctrinam sanctam morte sua confirmatam, nos ad Deum revocaverit.

Quod ad sacramenta pertinet, Sociniani, eo modo, quo Protestantes, duo tantum illa esse statuerunt, baptismum videlicet, ac coenam, sed tum baptismo, tum coenae nullam aliam, nisi excitandae fidei virtutem tribuerunt. Quapropter infan-

tes baptizandos esse negaverunt, nisi cum aetatem attigerint, qua rationis compotes sint, et res credendas mente concipere, atque in Christianae religionis veritate potuerint edoceri. Etiam eos aliquando, qui Socinianae sectae nomen dare volebant, rebaptizare Sociniani non dubitarunt.

Circa morum etiam disciplinam plurimum errarunt Sociniani. Nam, ut omittam cetera, bellum gerere, iniurias in iudicio persequi, coram Magistratu iurare, iudicis officio, praesertim in criminali processu fungi, iniquum aggressorem, ob propriae vitae defensionem occidere, non licere ii generatim contenderunt: in quo disciplinae rigore Anabaptistas Sociniani imitati sunt.

Satis ista sunt ad ostendendum quam impia sit Socinianorum doctrina, et quantopere ad religionem funditus evertendam accommodata. Ac primo quidem, si ea quae diximus, accurate perpendantur, facile apparebit, Socinianismum cum Deismo prorsus confundi. Nam Deistarum non una omnium sententia est. Etenim ex Deistis non defuerunt, qui omnem penitus revelationem denegarunt, affirmantes, hominem prout in ceteris rebus omnibus, ita etiam in religionis negotio, nullam aliam iudicandi regulam, nisi rationem humanam sequi debere. Alii inter Deistas non dubitarunt fateri, Iesum Christum a Deo missum esse tantum, ut hominibus consuleret, humano generi tradendo doctrinas valde meliores, quam veteres omnes sapientes viri, et Philosophi tradidissent. Non defuerunt praeterea ex Deistis, qui neque contempserint, neque positive ratam habuerint revelationem. Arbitrati enim isti sunt, si probationes non desunt, quae factam revelationem esse evincant, adesse tamen argumenta, quibus hoc factum possit denegari; quamobrem in ista re, oportere in dubio manere, et necesse esse rationem consulere, ut intelligatur num dogma aliquod revelatum certe esse censendum sit.

Ac de libris sacris, in quibus revelationem contineri Ecclesia docet, iidem Deistae statuerunt, si quaedam in illis sunt, quae revelata esse existimari debeant, esse tamen in iisdem libris alia, quae sine humanae rationis offensione admitti non possint. Et quoniam, secundum istorum hominum placita, libri sacri, paullo ante memorati, maiorem, quam alii quilibet libri auctoritatem non habent; manifestum est, eadem placita continere, in hominum potestate positum esse, ex rebus, quae in iis libris traduntur, eas sequi, aut reiicere, quae sequendae, vel reiiciendae esse ab hominibus iudicabuntur. Hae quidem Deistarum sententiae, religionis omnis sunt subversivae. Verum si Socinianorum systema superius significatum consideretur, exsistet continuo, a Deistis in argumentandi, et iudicandi ratione non differre Socinianos.

Praeterea certum est, Socinianos abunde respondisse nefariis consiliis, quae in conventu Vicentiae anno 1546 habito, inita fuisse superius diximus. In eo enim conventu, seu consultatione, propositum, statutumque fuisse retulimus, ut universa funditus Christiana Religio everteretur. Quodnam vero ad hoc efficiendum poterat gravius, et opportunius scelus excogitari, quam D. N. Iesu Christi divinitatis denegatio? Nam si Christi denegari posset naturae divinitas, tota protinus Christiana religio corrueret. Et cetera omnia, quae post denegatam Christi divinitatem, ad eius tamen praestantiam, excellentiam, virtutemque sublimem, a Socinianis sunt amplificata, nullo modo ad religionem ipsam regendam sufficerent. Nam denegata Christi divinitate, quid iuvaret ista iactare, quando certum sit, Christianam Religionem hoc habere praecipuum, certissimumque fundamentum, Christum Deum esse, et tamquam verum Deum illum credi, et coli oportere?

Ad instituti nostri rationem certe

non pertinet, Socinianae impietatis, et Rationalistarum religionis hostium confutationem afferre. Fecerunt id invicte eruditissimi Theologi, ad quos proprie spectat ista disputatio. Atque inter cetera celeberrimum exstat doctissimi viri Prudentii Marani, Monachi Maurini, in hac sacrae Theologiae materia, classicum, ut ita dicam, opus inscriptum *Divinitas Domini Nostri Iesu Christi manifesta in Scripturis, et Traditione* Parisiis anno 1746 editum, quod consulentibus occurrit statim, num res umquam ulla magis demonstrata fingi possit, quam Christi Salvatoris nostri divinitas.

Illam enim veteris Testamenti librorum testimonia, et Prophetarum apertissima oracula evincunt. Illam Novi Testamenti librorum omnium auctoritas tota demonstrat. Nam Christus ipse divinitatem suam coram Iudaeis aperte praedicavit, coram discipulis asseruit, et miraculorum virtute confirmavit. Christum praeterea Apostoli, ac discipuli, verum Deum esse perpetuo praedicarunt, atque a Christo, huius fidei universo terrarum orbi praedicandae munus acceperunt. Haec Catholicorum omnium perpetua fides fuit, et sectae quamplures a Catholicis dissidentes ipsae, hanc fidem cum Catholicis communem habuerunt. Tanta illa praeterea copia Martyrum, qui tribus ferme saeculis, pro religione in Imperio Romano interfecti, et crudelissimis suppliciis affecti sunt ob hanc fidem asserendam; tanta, inquam, illa copia Martyrum, nihil aliud praecipue, quam Christi divinitatis praeclarum testimonium continet. Universa denique Ecclesiae traditio, perpetua cuiuslibet aetatis Patrum fides, et doctrina, Christi divinitatem constantissime propugnavit.

Itaque haec cum ita sint, si vera essent Socinianorum, et Rationalistarum, qui illos sequuti sunt, impia placita, ac vera non esset credenda in Christo divinitas, actum prorsus esset de Christiana Religione, quae innixa huic fidei capiti, praedicata primitus, propagata deinde post Christi mortem, ac resurrectionem, atque in vastissimis omnibus orbis terrarum regionibus constituta est. Quid enim in posterum esset de ea religione iudicandum, quae in falso penitus fundamento dici posset aedificata, quaeque divinos honores ei semper exhibuerit, cuius tamen natura, non sit divina iudicanda? Quis ille Mediator Dei, et hominum? Quae humani generis cum summo Deo, per illum impetrata reconciliatio? Quae ratio spei christianae? Quae virtus sensuum religiosorum? Apparet igitur quam scelesta sit Socinianorum doctrina, et quantum hominibus malum ii errores attulerint, quos illi praedicaverunt. Reliquum est igitur, ut quoniam his adeo nefariis opinionum commentis, a systemate per Lutheranam reformationem inducto, pandita via est; ex hoc etiam concludatur, reformationem ipsam, quam ad Ecclesiam emendandam Protestantes factam esse iactaverunt, ad illam potius, si fieri potuisset, perdendam, aditum aperuisse. Ecclesia tamen semper in ea fide usque ad consummationem saeculi perseverabit, quam non caro, et sanguis Petro Apostolorum Principi revelavit, sed *Pater ipse meus, qui in caelis est,* prout Christus Petro respondit, cum is affirmavit: *Tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti.*

CAPUT LI.

DE BELLO SMALCALDICO, TRANSACTIONE PASSAVIENSI, ET PACE RELIGIONIS.

In gravissimis illis, quibus, post Reformationem Lutheranam invectam, Germania obiecta est religiosis, politicisque vicissitudinibus, tractatus ille celeberrimus fuit, qui anno 1648 post bellum triginta annorum, absolutus est, et *pax Westphalica* solet appellari. De rebus ad tractatum illum, pacemque initam spectantibus, erit a nobis suo loco agendum. Quoniam vero idem tractatus existimari potest, veluti aliorum, qui antea initi fuerant, sequela, et complementum, et ad eos explicandos plurimum inservit; opportunum idcirco videtur, ad luculentiorem Westphalicae pacis intelligentiam, de transactione Passaviensi anno 1552, et de pace, quae dicitur Religionis, anno 1555 sancita, aliqua dicere, ac bella simul commemorare, quae istis tractatibus occasionem praebuerunt, quibus bellis politicae Principum rationes non minus, quam Religionis studium causam attulerunt.

Visi sunt Carolus V Imperator, et Ferdinandus II eius frater, et in Imperio successor, plenam in universam Germaniam potestatem acquirere velle. Atque ad hoc consilium capiendum, observantiam illam, qua erga eos, animatos catholicos omnes imperii Germanici esse sentiebant, incitamentum iis Principibus tribuisse iudicari potest. Huius propositi a Carolo V et Ferdinando II suscepti, aliorum Statuum Principes non ignari, timentes ne propria iura detrimentum aliquod acciperent, et generalis Imperii constitutio immutaretur, vires suas cum Protestantibus Germaniae Principibus coniunxerunt, contra utrumque Imperatorem, et Catholicos, qui eorundem partibus studebant.

In conventu Wormatiensi, de quo superius cap. XLVII loquuti sumus, quem conventum Carolus V paullo post, quam Imperator fuerat electus, habendum decrevit, edictum Imperator condi voluit, quo Lutherum, eiusque sectatores proscripsit, atque eos extra publicam pacem positos declarans, iussit tamquam Imperii hostes reputari, et omni legum severitate in eosdem animadverti praecepit. Si illud edictum vel ab an. 1521 exsequutionem veram habuisset, fortasse ab eo tempore bellum aliquod civile excitatum esset. Verum Imperator urgentioribus aliis distentus curis, et in bello cum exteris Principibus gerendo occupatus, ad diuturnum tempus edicti memorati exsequutionem distulit. Fortasse etiam Principes Lutherani, et Moguntiae Electoris agendi ratio, qui secreto Lutheranae doctrinae favere dicebatur, impedimento fuerunt, quominus vel ab anno 1521 edicti exsequutio revera fieret.

In posterum vero summa severitas, qua Principes Catholici contra Lutheranos subditos suos edictum exsequebantur, Principes Lutheranos in timorem adduxit, ne quamprimum Status Catholici cum Imperatore contra eos coniungerentur. Quare ut sibi, suisque consulerent, foedus inter se ineundum iudicarunt, quod *la Conféderation de Smalcalde* appellari solet, ita, videlicet, quod Smalcaldae, quae parva est Franconiae civitas, ubi Principes Lutherani conventus suos habebant, foedus illud initum fuerit. Principes, huius foederis Ioannem Fridericum Saxoniae Electorem, et Philippum Magnanimum Hessae Landgravium duces elegerunt.

Mirum esse videri iure potest,

adeo potentem principem, qualis Carolus V erat, non omnem operam sine mora dedisse, ut Lutheranos Principes foedere iunctos statim aggrederetur, id quod consiliis ambitionis suae satis opportunum fuisset. Vires profecto militares, quibus ille potiebatur, dexteritate ingenii sui adiutae, et permagno Catholicorum studio sustentatae, Principibus Protestantibus profligandis, et potestati suae amplificandae plurimum contulissent. Verum potius quam id consilii caperet, quod eo tempore perficere facile potuisset, magnam virium suarum partem deperdidit, inutilibus, et perniciosis militaribus expeditionibus intentus; ac Principibus Lutheranis tantum temporis tribuit, quantum ad foedus initum confirmandum, atque augendum, et ad exteros Principes in illud foedus adsciscendos sufficere potuisset. Carolus V autem, nonnisi cum aetate iam esset provecta, de bello Lutheranis fortiter inferendo cogitavit. Verum tunc, infirma valetudo, redituum publicorum deficientia, et impedimenta, quae a Principibus eius potestatis invidiosis perpessus est, imparem illum effecerunt gravissimae rei gerendae, quae magnam virtutem, magnam in agendo constantiam, et copias plurimas postulabat.

Iam vero cum Carolus V statuisset, foederatos Principes aggredi, secretum cum Mauritio Saxoniae Duce foedus inivit, qui fuit lineae Albertinae familiae illius caput; et Mauritio spem ingessit futurum, ut ipse Saxoniae Elector constitueretur, qua Electoratus dignitate, se Ioannem Fridericum Mauricii consobrinum exspoliaturum esse coniiciebat.

Principes Lutherani exercitum centum millibus militum constantem Imperatoris viribus supra Danubium opponebant, et ad consistendum cogebant. Verum cum Mauritius in regiones Electoratui Saxonico subditas invasionem fecisset, Ioannes Fridericus Elector compulsus est socios principes Lutheranos derelinquere, atque ad patriam suam defendendam se conferre. Haec Ioannis Friderici digressio causa fuit, ut totus confoederatorum Principum exercitus, nulla pugna commissa, discederet, et quodammodo disperderetur. Tunc Imperator copias suas adversus unum Ioannem Fridericum Electorem Saxonicum convertens, eum fugavit anno 1547 in proelio, quod prope Muhlbergam commissum est. Cum Elector ipse in Caroli V potestatem incidisset, Imperator effecit, ut in eum capitis poena decerneretur. Ioannes Fridericus vero in vitae discrimen adductus, ut mortis periculum declinaret, tractatum militarem subscripsit, quo dignitatem Electoralem, suo, et descendentium suorum nomine abdicavit, et perpetuo se captivum apud Imperatorem mansurum esse assensus est. Hessae Landgravius se quoque Imperatori subiecit gravissimis acceptis conditionibus, et eo ipso die libertate privatus est.

Cum ista evenissent, Caroli V summa in universum imperium Germanicum potestas quodammodo constituta videbatur. Protestantismus, qui magnas vires antea acquisiverat, et ipsa imperii Germanici antiqua constitutio in gravissimum discrimen adducta credi poterat, atque omnia prorsus existimabantur ex Caroli V arbitratu pendere. Non multo post, quam ea, quae nuper commemoravimus, contigerunt, conventum Augustae habendum Imperator indixit, atque, eo durante, Dictatoriam, ut ita dicam, potestatem, ille exercere visus est. Nam Augustam militaribus copiis suis repleverat, reliquus vero eius exercitus in finitimis Augustae locis castra habebat. In eo autem conventu, propria auctoritate sua Imperator, Electoratus Saxonici dignitatem in Mauritium Ioannis Friderici Electoris consobrinum transtulit, atque eidem Mauritio Electoratus investituram solemni forma contulit.

Neque his se Carolus V continuit,

sed ad decernendum etiam de rebus religionem respicientibus praeterea se convertit. Etenim ostendit sibi mentem esse, vigentia inter Catholicos, et Protestantes dissidia de medio tollere. Formularium, seu decretum quoddam eius iussu tunc promulgatum est, quo in gratiam Protestantium, communionem sub utraque specie fieri posse concedebatur, et presbyteros ob matrimonium initum non debere vexari. Decretum illud seu formularium, *Interim* Caroli V appellatum fuit, eo quod Princeps illud servare deberet,quoad Concilium oecumenicum de controversiis, quae Ecclesiam perturbabant, definitive statuisset. Tale decretum vero Caroli V, Catholicis aeque, ac Protestantibus displicuit. Nam Catholici affirmabant, quae edicto concedebantur, non posse concedi; Protestantes vero minime pati poterant vetari, se ulterius progredi posse, quam Carolus V decrevisset, aut alia interea consequi, quae eorundem causae favorabilia esse ipsi iudicabant. Scilicet de decreto *Interim* Caroli V illud fere accidit, quod de Zenonis Imperatoris *Henotico,* quod neque Catholicis placuit, neque Eutichianis, quantumvis Zeno voluerit edictum suum esse *unitivum,* videlicet conciliationis. Verum Imperator has querelas sprevit, et ubique decretum *Interim* servari iussit, vi etiam adhibita contra eos, qui restitissent. Immo Constantiam, et Magdeburgum, legum Imperii severitati subiecit, eo quod eae civitates decreto illi recipiendo fortiter repugnassent.

Incredibile omnino videtur, Carolum V qui tantopere auctoritate sua utebatur, atque omni penitus Germanici regiminis formae minitari videbatur, non intellexisse, necesse esse copias suas augere, quae si imminutae fuissent, non poterat is sperare ut ei mos ubique gereretur. Verum Carolo V prorsus contrario modo, sibi agendum esse visum est. Quare militum suorum partem in Hungariam, partem in Italiam pergere iussit, reliquum vero exercitum dimisit. Ad hoc autem consilium suscipiendum ille adductus est, eo quod redituum suorum statum imminutum, et tantam illam argenti, aurique copiam, qua antea potiebatur deficere sentiret. Nam ex America divitiae iam non tantae, sicut antea, manabant, neque Genuae, aut Venetiis reperiebat amplius, qui interea dum ex illa orbis parte argentum, et aurum exspectabatur, ei pecuniis suis opem suppeditarent.

Cum haec Imperator fecisset, et idcirco sui timorem apud omnes leviorem reddidisset, Mauritius Saxoniae recens constitutus Elector, hanc opportunitatem non praetereundam existimavit, ad id efficiendum, quod sibi commodum, aut utile futurum esse arbitrabatur. Itaque Mauritius plane sentiens exercitus a Carolo V dimissi effectus, et aerarii angustias intelligens, in quibus Imperator versabatur, rem non differendam iudicavit. Erat autem Mauritius vir minime timidus, doctrinae Protestantium vehementer addictus, et sibi gloriosum futurum esse censebat, iura constitutionis Germanici Imperii tueri. Quae cum ita essent, noluit Mauritius protestantium causam, et imperii, ad quod ipse pertinebat, formae custodiam, beneficii ab Imperatore accepti recordationi postponere. Praeterea Carolus V occasionem offensionis Mauritio praebuerat. Nam licet pro soceri sui Hessae Landgravii libertate ille plurimum precatus esset Imperatorem, Carolus tamen eam severe denegaverat. Itaque Mauritius consilia sua cautus occultans, et ea politicae administrationis specie tegens, foedus cum aliis Principibus inire, bellum comparare, et Imperatoris cogitationes singulari dexteritate alio convertere satagebat, qui ceteroquin, eo tempore sibi tranquillus videbatur, et Oniponti de rebus ad religionem spectantibus cum Concilio Tridentino tractabat.

Atque inter cetera Mauritius, primo omnium loco, obtinendum curavit Henrici II Galliae Regis patrocinium, qui consultius, quam Franciscus I intellexit, cuius utilitatis sibi esse posset, cum Imperii Principibus foedus inire. Henricus igitur in Germaniam misit Ioannem Du Fressium Episcopum Baiocensem, ut nomine suo, cum Mauritio, et Principibus eius sociis de foedere stabiliendo ageret. Illud autem die 1 Octobris anno 1551 Friedwaldiae in Hessensi regione absolutum est, et ab Henrico II Chambordiae die 15 Ianuarii anno 1552 confirmatum. Quod vero ad rerum in eo tractatu statutarum summam pertinet, certum est, ibi esse decretum, ut foederis istius participes coniunctis simul viribus suis Landgravii Hessensis libertatem consequendam, et Imperii Germanici veterem formam servandam curarent. Fuit etiam statutum, neque pacem iniri, neque inducias concedi posse, sine sociorum omnium consensu, ac nisi eorum quislibet in id convenisset.

Mirum profecto videtur, foedus hoc, ac societatem initam, Imperatori incognitam penitus diu fuisse, atque ita harum rerum Carolum V longo temporis spatio ignarum esse potuisse, ut ne in suspicionem quidem tractatus istius venerit. Repente autem Henricus II in Germaniam iter suscepit, rei gerendae causam scriptis ubique promulgatis annuntians, splendida *vindicis libertatis Germanicae, et principum captivorum* appellatione suscepta. Per Lotharingiam transiens Henricus, Metensem, Tutelensem, ac Verdunensem civitates occupavit, quae perpetuo deinde in Galliae dominatione manserunt.

Mauritius interea ne Imperatori tempus suppeteret copias militum iterum comparandi, celeriori, quo potuit, modo, Augustam versus iter fecit, eaque urbe potitus est die 4 Aprilis 1552. In Tyrolensem regionem deinde penetravit atque ad eam armis sibi viam aperuit, et Onipontem recta petens, parum abfuit, quin Imperatorem ipsum comprehenderet, qui podagra laborans difficile potuit fuga libertati suae consulere. Hoc autem cum accidisset, dici vix potest, quanto metu Imperator sit perculsus, et quanto dolore fuerit affectus. Eius enim potestas videbatur ferme deperdita, ob unum, quem commiserat, negligentiae et nimiae credulitatis errorem. Praeterea talis erat rerum status, ut in publicum contemptum incidisse Carolus V censeri posset, atque ab iis conditiones pacis accipere cogeretur, quibus paullo ante iura dederat. Hoc igitur infortunio commotus, ad fratrem suum Ferdinandum se convertit, qui remissius cum Protestantibus egerat, atque ita eorum amicitiam sibi conciliaverat. Ferdinandus autem die 12 Augusti anno 1552 cum Principibus, qui bellum contra Carolum V susceperant, pactum iniit, quod *Transactionis Passaviensis* nomine solet appellari.

Huius transactionis haec summa fuit. Imperator Landgravium Hessensem in libertatem restituit, et novum imperii conventum inter semestre tempus, se convocaturum esse promisit, in quo de modo statueretur ut controversiae ad religionem spectantes possent pacifice componi. Illud praeterea cautum est diligenter, ut si in eo conventu, dissidium de religione non potuisset componi, pax tamen inter Catholicos, et Protestantes servari deberet, atque ut eo temporis spatio, quod usque ad conventus Imperii celebrationem labi debebat, nihil contra Principes Augustanae confessioni addictos ageretur. Plurimum etiam curam suam in ea transactione Principes Protestantes ostenderunt, ut imperatoriam aulam iudiciis exercendis destinatam, seu Cameram Imperialem, partialitatis insimularent; quapropter decretum est, hanc Aulam debere aequa ratione iustitiam administrare; eiusdem aulae in posterum etiam

Protestantes participes esse debere, atque in religionis negotio ad controversias dirimendas, maiorem iudicum numerum non sufficere.

Profecto qui meminerit eorum, quae in tractatu Chambordiae inito statuta fuerant, intelliget continuo, Mauritium illius tractatus pacta fregisse, cum transactionem Passaviensem sine Henrici II Galliae Regis consensione firmaverit. Verum posteritas, quae solet de rebus ex eventu saepenumero iudicare, in hac re Mauritio pepercit, eo quod per Passaviensia statuta, illa Imperatoris consilia everterit, constitutioni Imperii Germanici prospexerit, et Imperatorem compulerit ad spem dimittendam, fore ut Imperatoria auctoritas absoluta, et in familia sua hereditaria evaderet. Denique per conventionem Passaviensem factum est, ut Mauritio ii, qui erant Protestantium studiosi reconciliarentur, qui Caroli V metu deposito, tutiores facti sunt.

Non multo postquam Passaviensis transactio inita fuerat, Imperator, cum se a Mauritio expedisset, arma sua in Galliam convertit, de qua vehementer optabat ultionem sumere. Itaque exeunte circiter mense octobri anni 1552, Metensem civitatem obsidere ipse coepit, licet peritiores exercitus sui duces contrariam huic consilio sententiam ei significassent, qui quamtumvis frustra, ei tamen periculum ostenderunt, quod, ex proxima hiemis tempestate imminebat, et incepti difficultates exposuerunt. Coactus est deinde Imperator obsidionem derelinquere mense Ianuario anno 1553, et in Flandriam se recipere, ubi contra Galliam usque ad annum 1556 bellum gerere prosequutus est.

Cum Imperator in bello Gallico esset occupatus, Albertus Alcibiades appellatus, Brandeburgii in Franconia Margravius, ad augendam potestatem suam in imperio dimicabat. Is Princeps, qui antea Mauritii Electoris Saxonici contra Carolum V socius fuerat, cum transactionem Passaviensem improbavisset, a bello desistere recusabat, incursiones suas per Germaniam facere prosequebatur, et Episcopos Franconiae, ac Rhenanos vexare non omittebat. Inanes fuerant conatus adhibiti, ut mentem ille mutaret; quamobrem aula Imperialis eum proscripsit, ac plures Principes adversus eum, sub Mauritii regimine secum invicem coniunxerunt. Mauritius anno 1553 plenam de eo victoriam reportavit, verum ipse in ea pugna, igneo globulo in ventre vulneratus, biduo post mortuus est, cum aetatis annum ageret tricesimum secundum, et cum sextus laberetur annus, ex quo a Carolo V Electoratus Saxonici dignitate auctus erat.

Mauritius sine filiis vita functus est; quapropter Electoratus dignitas ad Augustum fratrem eius transivit, qui eiusdem dignitatis, una cum Mauritio anno 1548 in conventu Augustae habito, investituram acceperat. Tunc Ioannes Fridericus, qui antea Elector Saxoniae fuerat, vehementer egit, ut Electoratus dignitatem, qua spoliatus fuerat, recuperaret. Itaque Augustum inter et Ioannem Fridericum tractatus de ea re haberi coeperunt. Huius vero tractationis exitus fuit, videlicet, ut anno 1554 Neoburgi decretum sit, Electoratum in Augusto, atque eius masculis descendentibus manere debere, quibus deficientibus ad Ioannem Fridericum, eiusdemque descendentes masculos ea dignitas reverteretur. Quo vero Ioannis Friderici familiae honorifica esset, et dives conditio, Augustus amplos reditus, et titulos eidem familiae attribuit, praeter eos, qui in capitulatione Wittembergensi, Ioanni Friderico servati fuerant. Atque haec Statuum origo est, qui in praesentiarum Magnus Weimariae Ducatus, et Ducatus Gothae, et Coburgi appellantur.

Bellum Gallicum, et imperii intestinae discordiae, conventus convocationem retardarunt, in quo de pace

religionis inter Catholicos, et Protestantes ineunda, secundum Passaviensem transactionem, erat statuendum. Carolus V quidem sibi primum proposuerat, conventui interesse, sed infirmae valetudinis ratio, et consilium de abdicando imperio ab eo susceptum, illum deinde adduxerunt, ut pacis in imperio ipso instaurandae curam fratri suo Ferdinando relinqueret.

Itaque Ferdinandus anno 1555 Augustae conventum Imperii habendum indixit, in quo conventu, post difficillimam rerum pertractationem, pervenit tandem ad id obtinendum, seu ad eam conventionem ineundam, quae *Pax Religionis* appellata est. Huius autem pacis initae haec praecipua capita fuerunt.

Videlicet Status Catholicos relinquere debere eos, qui ad confessionem Augustanam pertinerent, et vicissim Status confessionis Augustanae relinquere debere Status catholicos in libero propriae religionis exercitio, quin adhibere vim aliquam possent, aut curare vicissim quacumque ratione, ut gens sibi subiecta religionem mutaret. Bona ecclesiastica, quae dicebantur mediata, usque ad illud tempus occupata, atque ad alium usum, quam eorundem origo tulisset, conversa, in possessorum potestate relinqui debere, atque in eo statu, in quo tunc reperta fuissent. Huius autem consilii suscepti ratione, monasteria, ac fundi, quos Principes Protestantes in profanos usus immutaverant, Ecclesiae Catholicae abrepti sunt.

Clerum catholicum in Augustanae confessionis asseclas iurisdictionem exercere non posse statutum fuit, exceptis Electoribus, Principibus, et Communitatibus Ecclesiasticis, earundem reditibus, pheudis, aliisque iuribus in regionibus, quae Principibus protestantibus suberant. Posse subditos, qui diversam a Principe suo religionem profiterentur, ab eorundem ditione discedere. Praeterea aperte statutum fuit, et declaratum, eos qui neque ad Catholicam Religionem, neque ad confessionem Augustanam pertinerent, non posse *pacis religionis* utilitate frui, et auctoritate se tueri. Esse quidem curandam utriusque religionis unionem, sed licet ea, neque auctoritate Concilii, neque benevola qualibet alia ratione posset obtineri, pacem tamen incolumem esse et manere debere. Ecclesiasticum quemlibet religioni suae renunciantem, et Augustanam confessionem suscipientem, beneficium quidem suum, sed honorem tamen non esse amissurum. Hoc autem statutum, quod acerrimae difficultati occasionem attulit, *Reservationis Ecclesiasticae* nomine appellatum est. Denique sancitum fuit, poenas omnes contra publicae tranquillitatis perturbatores decretas, de iis etiam, qui pacem religionis turbassent, intelligi oportere.

Vix credibile est, hunc tractatum, pacis religionis nomen consequi potuisse; cum tractatus idem in pluribus aliis conventibus renovatus, ac confirmatus, magnam dissidii materiam praebuerit. Homines enim alterutri parti adhaerentes, sive Catholicorum scilicet sive confessionis Augustanae, in propriam sententiam, eiusdem tractatus statuta interpretati sunt, et ad eas deinde querelas res perducta est, ut exinde bellum exarserit, quod dicitur *triginta annorum*. His vero de causis haec pax religiosa gravissimum dissidium excitavit.

Catholici videlicet contendebant, libertatem in religionis negotio per tractatum illum concessam, nonnisi *Immediatos* Imperii status respicere, minime vero Protestantes Catholicorum Principum subditos, quibus emigrandi facultatem tantummodo tributam esse dicebant. Contra vero Protestantes affirmabant, eam libertatem subditis quoque catholicorum principum concessam esse, et dicebant emigrandi facultatem, favorem esse dumtaxat, quem praeter libertatem, tractatus ille largitus fuisset.

Catholici praeterea negabant, illius etiam tractatus ratione licere Protestantibus de bonis Ecclesiasticis *mediatis* disponere, quae Ecclesiastici Catholici in eorum statibus possederant tempore transactionis Passaviensis, et pacis Religionis. Protestantes vero id a se fieri posse propugnabant post pacem etiam initam religionis, atque hanc facultatem ad se spectare dicebant *iure reformandi,* quod sibi tamquam regionum illarum Dominis arrogabant. Propter pacem Religionis iactabant Protestantes, Catholicorum Episcoporum iurisdictionem in eos, qui confessioni Augustanae adhaerebant, suspensam esse. Catholici contra, iurisdictionem istam tueri studebant quacumque meliori ratione potuissent; in qua re, causas matrimoniales, et Romani Pontificis iurium exercitium comprehendebant.

Catholici de rebus in tractatu illo decretis affirmabant, nonnisi Catholicos ipsos, et confessionis Augustanae sectatores, utilitate qualibet inde proveniente, frui posse, atque idcirco, neque Zwinglianos, neque Calvinianos *Reformatos* appellari solitos, eo tractatu comprehendi, eo quod vere ii non essent Augustanae confessionis sectatores, quippe qui non adoptarent illam non immutatam, prout Carolo V Imperatori in conventu Augustano anno 1530 habito, exhibita fuerat. In hac vero sententia asserenda acrem a Zwinglianis, et Calvinianis repugnantiam Catholici tolerare debebant.

Denique omnium gravior dissidii ratio in *reservatione ecclesiastica* posita erat. Etenim Protestantes contendebant hanc clausulam, quam superius significavimus, eorundem honori, et conscientiae repugnare, eo quod memorata reservatio Status ipsos, et eorum subditos, in exercitio facultatis, Augustanae confessionis suscipiendae, turbaret, tum quod Protestantes per eam clausulam declararentur inhabiles ad bona ecclesiastica possidenda, tum etiam quod copia fieret, per vim ex bonorum ecclesiasticorum possessione depellere eos, qui Augustanam confessionem amplexi fuissent. Quamobrem hanc clausulam reiiciendam esse Protestantes affirmabant, quia si ea reservatio consisteret, aequalitas inter duas religiosas communiones sublata intelligi deberet, quae vera concordiae basis erat iudicanda, atque inde perpetuam dissidio causam esse derivaturam.

Cum sentirent vero Catholici, reservationem Ecclesiasticam magni ponderis esse ad reformationis progressus impediendos, vehementer de reservatione ipsa defendenda laborabant. Itaque manifeste declarabant, nulla ratione sibi licere, Novatores ad bonorum Ecclesiasticorum possessionem, et fructus adsciscere, cum illa ex natura sua, atque ex Fundatorum voluntate, ad cleri catholici sustentationem, et usum essent destinata; atque illud interea animadvertebant, quoniam Protestantes presbyterorum matrimonium licere contendebant, id effecturum esse, ut Episcopatus successive in saecularis, et hereditarii principatus formam converterentur. Denique catholici addebant, Ministros Principum Lutheranorum, dum paci religionis in conventu Augustano adhaeserunt, reservationem ecclesiasticam sine protestatione signavisse, et nunc non licere amplius ab ea clausula resilire, quae magni momenti integrantem conventionis illius partem constituebat.

Manifesta res est, Catholicos haec omnia iure Protestantibus obiecisse. Verum Catholicorum querelae ab illis spretae sunt. Nam non obstante reservationis Ecclesiasticae clausula, Protestantes in posterum, clausulae ipsius nulla habita ratione, in immediatis statibus imperii, viginti et amplius Archiepiscopalibus, et Episcopalibus sedibus, atque Abbatiis potiti sunt. Hac assidua reservationis ecclesiasticae violatione, et tractatus de pace religionis non intermissa lae-

sione, plurimum indignati sunt Catholici, qui conati sunt aliquando, factis, ac viribus suis Protestantes continere. Ex his autem perlonga turbarum series originem habuit, quae regnante Rodulpho II inceperunt, et in apertum triginta annorum bellum deinde desierunt. Non erit hic inopportunum aliquod ad istam rem pertinens factum commemorare. Etenim multo clarius ita apparebit, num iniustius Protestantes potuerint contra catholicos agere.

Cum Guebhardus Comes de Truchsessius, Archiepiscopus Coloniensis, Calvinianam haeresim amplexus esset, ut Comitissam Mansfeldiensem uxorem duceret, contendit se Archiepiscopatum, contempta reservatione Ecclesiastica, retinere posse. Capitulum Coloniense Guebhardo Ernestum Bavarum suffecit. Verum hic non potuit tranquille archiepiscopalem Coloniensem sedem obtinere, nisi postquam a pluribus Principibus catholicis adiutus, adversarium suum Guebhardum anno 1584 expulit.

Post haec, cum Ioannes de Manderscheidius Episcopus Argentinensis anno 1592 mortuus esset, Cathedralis Ecclesiae Canonici, de novo Episcopo eligendo, primum inter se discordes fuerant. Itaque Protestantes Ioannem Georgium Brandeburgensem principem elegerunt, qui tunc Argentinae studiis operam dabat. Verum Canonici Catholici, ad quos spectabat electio, et Episcopum Catholicum tenebantur eligere, Carolum Lotharingiae Cardinalem, Episcopum Metensem elegerunt. Non est tamen existimandum, Protestantes huic electioni acquievisse. Immo vero bellum idcirco in Alsatia excitatum est, quod componi non potuit, nisi transactione Haguenauensi anno 1604 inita, qua transactione Principi Brandeburgensi, ut Episcopatum Argentinensem in Cardinalis Lotharingii favorem dimitteret, magna pecuniae summa debuit numerari; et octo praeterea ex protestantium genere Canonici, ad quindecim annos in Canonicalium praebendarum possessione servati sunt, quod pactum deinde ad septem alios annos prorogatum est.

Has Argentinenses turbas aliae subsequutae sunt, quae Aquisgranae evenerunt. In Flandria iis temporibus Ferdinandus Alvarus Dux Albae, magnam exercebat severitatem. Idcirco evenerat, ut magnus Flandrorum, et Belgarum numerus Aquisgranam, quae libera, et Imperialis civitas erat, se contulerit, ubi libertate conscientiae, prout ipsi dicebant, minime satisfacti, praecipua Magistratuum munera susceperunt. Catholici Magistratus querelae de ea re, ad Aulicum consilium delatae fuerant, quod tribunal res in veterem statum restituendas decreverat. Cum vero tribunalis Aquisgranensis sententia Archiepiscopis Trevirensi, et Coloniensi, ac Duci Cliviensi exsequenda commissa fuisset, Principes isti anno 1598 magistratus catholicos ibi restituerunt, et cum ministros protestantes e civitate discedere coegissent, Aquisgrani quemlibet alium, nisi catholicum cultum, servari posse vetuerunt.

Verum magis calamitosa fuit civitatis imperialis Donawerthensis conditio, quae civitas ad Sveviensem regionem, seu circulum pertinebat. Quantumvis enim ea Lutheri doctrinam saeculo decimo sexto amplexata fuisset, servaverat tamen interius catholicam Sanctae Crucis Abbatiam. Cum vero consilium suscepisset Abbas S. Crucis, quandam publicam supplicationem, quae a longo tempore intermissa fuerat, renovare, populus Abbatem insultans iniuriis affecit, et supplicationem disperdere non dubitavit. Huius facti nuntio accepto, Imperator civitatem secundum imperii leges proscripsit, et Bavariae Duci commisit huius sententiae exsequutionem, licet imperii leges iuberent ad Circulum ipsum et ad Ducem Wurtembergensem, tamquam circuli eiusdem caput, exsequutiones eiusmodi sententiarum, legali etiam ser-

vata forma latarum, pertinere debere. Itaque Dux Bavariae cum copiis suis civitatem aggressus est, eaque potitus, Protestanticum cultum in ea delevit, ministros expulit, ac civitatem ipsam libertate privatam, Bavariae municipalem an. 1607 esse declaravit.

Haec tanta Imperatoris, et Ducis Bavariae, pro arbitrio suo, adhibita contra Donawerthensem civitatem severitas, Protestantes graviter offendit, et magnis turbis occasioni fuit, quae deinde in conventu Ratisbonensi anno 1608 habito, palam eruperunt. Nam cum Imperator in eo conventu subsidia contra Turcas postulavisset, Protestantes principes affirmaverunt, se ad ea subsidia tribuenda suffragium non esse laturos, nisi antea eorundem querelis satisfactum fuisset. Conquesti autem sunt acriter de consilio Aulico, et praesertim de iis, quae Aquisgrani, et Donawerthiae gesta fuerant. Atque declararunt praeterea, in religionis negotio, se non obtemperaturos esse in posterum, Statuum in publico conventu congregatorum suffragiis, in quibus contendebant, catholicos dominari. Hac ratione conventus Ratisbonensis dimissus est.

Tunc principes Protestantes necesse esse putarunt *unionem* confirmare, quae anno 1594 renovata ab iisdem fuerat in congressu Heibronii habito. Henricus IV Galliae Rex, huius foederis seu unionis praecipuus auctor fuerat. Cum enim opponere se vellet Matritensis Aulae consiliis, quae magnam Vindobonae habebant auctoritatem, idcirco Protestantes Principes excitaverat, ut foedere inter se inito, propriae securitati consulerent; ad hoc vero negotium Bongartius praesertim operam suam impendit. Protestantes Principes igitur, foedus, prout diximus, confirmarunt post Ratisbonensem coetum an. 1608 dimissum, et Electorem Palatinum foederis initi ducem constituerunt.

Controversia deinde gravissima exarsit de hereditaria successione familiae Iuliacae, seu *de Iuliers*, quae controversia foederi Protestantium Principum, quod commemoravimus, maiorem gravitatem tribuit. Huius controversiae, domus Saxonica, Brandeburgica, et Palatina Neuburgensis participes fuerunt, quae nobilissimae familiae in hereditatem illam se ius habere contendebant. Imperator autem, veluti *Dominus directus* pheudorum, de quibus erat quaestio, se ius habere declaravit universam Iuliacae hereditatis successionem sequestrandi, quoad de proprietatis pertinentia iudicatum fuisset. Itaque iussit, Leopoldum Passaviensem Archiepiscopum cum copiis militaribus suis, omnibus locis in controversiam vocatis potiri, quo facto, idem Antistes minitatus est, Principes Brandeburgicum, et Neuburgicum ab ea regione omni expellere, quae ad successionem controversam spectabat, quamque ipsi interea possessionis nomine voluerant occupare.

Tunc Protestantes simul Halliae in Svevia coniuncti an. 1610 Electori Brandeburgico, et Duci Neuburgico opem ferendam esse decreverunt. Henricus IV ob suum erga Vindobonensem Aulam non benevolum animum, exercitum in principum foederatorum auxilium se missurum esse promisit. Ex Hollandia quoque militares copiae venerunt ut foederatos principes iuvarent. Hae autem militares copiae sub duce Mauritio Arausicano Principe, controversam hereditariam regionem invaserunt, et bellum atrox certe gestum fuisset, nisi mors interea Henrici IV, et Electoris Palatini, qui foederis caput erat, accidisset. Quamobrem foederati principes, tractatu cum principibus catholicis inito, qui sub Maximiliani Bavariae Ducis regimine ad manus contra eosdem conserendas se contulerant, a bello gerendo destiterunt, quod deinde acrius inflammatum est, prout suo loco dicemus, cum de triginta annorum bello, et pace Westphalica loquemur.

Quae hactenus de rebus in Germania circa religionis negotia gestis attigimus, narrando potius, quam commentando pertractavimus, atque ea praecipue de causa eadem referenda esse putavimus, ne cum de illa aetate loqueremur, qua reformatio initium habuit, publicos illos motus, et eos tractatus penitus silentio in his praelectionibus praeteriisse videremur, qui in reformationis ipsius historia communi eorum temporum sermone percrebuerunt. Quod si de rebus ipsis, quae in ea materia gesta sunt, institui quaestio debuisset, qua pateret, quale iudicium ferri oporteret, profecto saepenumero fuisset a narratione desistendum, et sermo potius ad rerum naturam ipsam considerandam fuisset convertendus, ut cuius gravitatis ista fuerint, posset apparere. Id autem nimis longam intulisset pertractationem.

Nam omitto illam, quae sponte sua occurrit, considerationem, ex intestinis discordiis, bellisque desumptam, quibus susceptum religionis innovandae consilium occasionem attulit. Id enim per se satis est ad persuadendum, quam perniciosum reipublicae fuerit religionem perturbare. Neque enim Germania ferme tota bello conflagrasset, nisi religionem catholicam, usque ad illa tempora in ea regione ab omnibus in honore habitam Novatores evertere conati fuissent. Neque imperium Germanicum in summum discrimen tunc adductum esset, aut imperii Germanici Principes inter se vicissim, tamquam cum publicis hostibus dimicassent, nisi catholicae Ecclesiae fidem Reformatores impugnare, atque eidem impudentissimos errores suos sufficere contendissent. Potuitne vero quidquam magis a communi salute alienum excogitari, quam tantis eiusmodi malis patriam suam, et adeo illustrem Europae regionem tantis calamitatibus obiecisse?

Quod vero pertinet ad ea, quae in conventibus Imperii, tunc in Germania pluries habitis, statuta sunt, quis non intelligit ea sine religionis detrimento concedi non potuisse? Concessa illa quidem sunt, vel Carolo V potius concedi ea posse persuasum est, ne malum, quod tam grave iam erat effectum, gravius, et perniciosius evaderet, sed certum est, iis conditionibus, quibus Catholicos inter et Protestantes pacem sanciri posse iudicatum est, concordiam legitimam non potuisse componi.

Ad hoc autem intelligendum illud satis esset animadvertere, cum de rebus ad fidem spectantibus nemini licere possit, alias credendi, alias denegandi, et contemnendi facultas, non potuisse hac conditione, quae in conventibus illis tamquam negotiorum omnium componendorum veluti basis, ac fundamentum requisita est, pacem, et concordiam stabiliri. Nonne enim, si ea conditione pacem inire licuisset, dici simul iure potuisset, eos qui in bello ab hostibus, libertate, fortunis, vitaque privantur, pacem cum ipsis hostibus deinde inivisse, quia vita, fortunis, libertateque privati, nullam in posterum ab hostibus perturbationem, aut iniuriam toleraverunt? Quod autem de ista dico in Religionis negotio tenenda libertate, id etiam de aliis existimandum est, quae in conventibus concessa sunt, quaeque non tam pacis cum adversariis initae, quam victoriae ab hostibus reportatae, argumenta iudicari potuissent.

Pluribus in locis Raynaldus praesertim, ac Spondanus, de sollicitudine sermonem habuerunt, quam Pontifices Romani demonstrarunt, cum de rebus, in conventibus Imperii, circa Religionis negotia decretis certiores facti sunt. Ut autem brevitati consulam, commemorabo tantum ea, quae Spondanus ad annum 1544 num. 7 de Paullo III Romano Pontifice refert, cum decretorum in conventu Spirensi conditorum nuntium accepit; atque etiam, quae idem Pontifex gessit, cum de decreto, quod dicitur *Interim* a Carolo V promul-

gato notitiam habuit. Licet vero nos in hoc praelectionum capite, de conventu Spirensi proprie non egerimus, rerum tamen in illo quoque conventu pertractatarum similis ratio est, ut possimus idcirco etiam ex iis hoc loco argumentari.

Nam ad decreta Spirensia quod spectat, graves litteras mense augusto, eo anno a Pontifice ad Carolum V scriptas fuisse narrat Spondanus, quibus Imperatorem monuit, « decre- » ta Spirensia, tam ad ipsius animae » periculum, quam ad maximam Ec- » clesiae perturbationem tendere, » minime esse ab Ecclesiae ordine, » et institutis discedendum, quibus » praecipitur, ut quoties de his, quae » ad Religionem pertinent, discepta- » tur, ad Sedem Apostolicam omne » iudicium semper referatur, nihil- » que illa inconsulta statuatur. Ipsum » tamen Imperatorem ita rem Spi- » rae egisse, ut nulla habita ratione, » aut mentione Pontificis, cui divi- » na, et humana iura supremam cum » cogendi concilia, tum statuendi de » iis, quae ad Ecclesiae unitatem, » utilitatemque spectant, auctorita- » tem dederunt; de concilio Genera- » li, vel Nationali, seu de futuro Im- » perii conventu, in quo de religio- » ne tractaretur, statuerit, idiotis, » et haereticis iudicium de illa per- » miserit, de bonis sacris pronuntia- » verit, damnatos ab Ecclesia pristi- » nis honoribus restituerit, non as- » sentientibus iis, qui veterem et re- » ligiosam observantiam praesta- » rent... Obtemperaret ergo Impera- » tor suis monitis, et cum esset Pri- » mogeniti filii loco, parentem salu- » taria consulentem amplecteretur... » postremo quae Romanae Ecclesiae » adversariis nimia quadam lenitu- » dine concessisset, ea penitus re- » scinderet. »

Quod autem respicit Caroli V decretum a nobis superius recensitum, quodque *Interim* appellatum esse pluries diximus, quae etiam de decreto illo Pontificis Paulli III mens ac sententia fuerit, idem Spondanus ad annum 1548 num. 5 refert; videlicet, illud quoque ab Apostolica sede reprobatum, et tamquam Religioni perniciosum reputatum fuisse. Itaque Spondanus memorato loco haec habet de Caroli V decreto illo, quod ceteroquin, ab aliis *Interreligionem,* ab aliis etiam religionis *interitum* dictum esse refert, quod videlicet animas illud recipientium interimeret. « Cum diu, multumque ia- » ctatum privatim inter ordines fuis- » set Augustae, missum quoque Ro- » mam ad Pontificem Paullum III, ait » Spondanus, et ab eo universim qui- » dem improbatum, quod temere, se » inscio, res peracta fuisset; ne ta- » men Imperatorem irritatiorem red- » deret, levi manu censuram appli- » cans, duobus potissimum capitibus » institit, quae per Cardinalem Sfon- » dratum, qui a comitatu Caroli non » abscesserat, postquam ad eum fue- » rat legatus pro gratulatione victo- » riae Germanicae, Carolo significari » curavit; nempe de concessa presby- » teris iam ordinatis coniugii facul- » tate, et populo communionis Eu- » charisticae sub utraque specie: » primum esse ab omni aevo inau- » ditum; alterum iampridem in Ec- » clesia abrogatum, nullo modo Ca- » tholicis, Protestantibus, aut qui ad » Ecclesiam redirent, indulgeri posse; » verum hanc indulgendi potestatem » soli Romano Pontifici competere... » Illud tamen suis commistionibus, » ac palpationibus ii assequuti sunt » (qui decreti elaborandi participes » fuerunt), ut nullis probatum fue- » rit ipsorum opus, et Imperatori, » qui, ut par est credere, zelo pacis » ad haec procuranda descendit, in- » gentem invidiam conflaverit... Mi- » rabantur plerique, Principem tanta » prudentia praeditum, unius victo- » riae successu sic potuisse efferri, ut » se omnium rerum, tam sacrarum, » quam profanarum per fas, et nefas » arbitrum continuo constitueret. De- » nique sunt qui observant, ab eius » promulgatione, nihil amplius ei » rerum susceptarum successisse. »

De pace denique illa, quae dicitur religionis, cuius tractatus summam superius significavimus, nonne eadem generatim sententia ferri poterat? Etsi enim in ipsis de religione controversiis, pacem inter dissidentes servare, et charitatem non offendere, optimum factu sit; non idcirco tamen sequebatur, ad pacem instaurandam ea licere posse, quae cum religionis officiis pugnabant. Curaverant quidem antiquis Ecclesiae temporibus Christiani, ut in controversiis tunc excitatis, cum adversariae sententiae patronis, veluti cum fratribus ageretur, sed minime iis concedebant hanc concordiam, qui errores ab Ecclesia proscriptos effundendos, et populum christianum depravandum suscepissent. Licere putabant cuilibet, iustis de causis quandoque in suo sensu abundare. Nòn id tamen de iis intelligebant concedi posse, quae a Christi doctrina, atque ab Ecclesiae catholicae traditione reperirentur aliena. Quonam igitur pacto vera pax religionis appellari poterat ea, quae praescriptum a religione ius violabat, quaeque liberum esse concedebat hominibus, contrarios religioni catholicae sensus suscipere, et profiteri?

Quaenam vero pax religiosa poterat illa iudicari, quae bonorum Ecclesiae usurpatoribus bona ipsa ecclesiastica possidenda patiebatur, modo illi bonorum istorum possessione in eorundem gratiam confirmata, aliis etiam bonis Ecclesiam spoliare non aggrederentur? Quanam auctoritate poterant Ecclesiae catholicae bona, a laicis viris in catholicae religionis hostium usum, commoditatemque converti? Num legitima de ineunda pace conventio aliqua pati poterat, ut ad adversariorum lubitum, iura proprietatis praesertim sacrae, et religiosae pessundarentur?

Quomodo deinde poterant legitimi Ecclesiae Catholicae Antistites, in homines, qui a fide catholica defecerent, iurisdictione privari? Num legitimae potestati homines subiecti, a debita erga potestatem ipsam observantia immunitatem consequi possunt ea ratione, quia transfugae, et extorres evaserunt?

Denique ut omittam cetera, perspicua res est, sine honoris detrimento, et sine manifesta honestatis iniuria, fieri numquam posse, ut qui sacra aliqua lege, et obligatione tenentur, egem ipsam frangant, et obligationem contemptui habeant, ac parvipendant. Multo magis id fieri sine honoris detrimento non licet, quando illius legis violatio, ad morum licentiam fovendam, ad cupiditatum explendarum libertatem tribuendam fiat. Quanam igitur evenire ratione poterat, ut Ecclesiastici homines a fide, et Ecclesia catholica deficientes, etiamsi status sui sanctitatem, et sacra iura violarent, beneficia quidem amitterent, honoris tamen sui detrimentum nullum acciperent? Num Ecclesiastici caelibatus lex clericis omnibus in Ecclesia occidentali in sacris ordinibus constitutis praescripta, talis est, ut sine honoris offensione, quando beneficia dimittantur, contemni, ac violari possit? Nonne hoc idem esset, ac legem illam, quae tanto Ecclesiae catholicae ornamento est, legis qualitate, et praerogativa praeditam esse inficiari?

Praetereo tandem quae superius recensuimus de iniqua a Protestantibus adhibita agendi ratione, qui neque pactis initis sibi standum esse iudicantes, volebant, eos beneficia ecclesiastica ditissima retinere, qui Augustanam confessionem amplexi, Ecclesiastici ordinis iura, legesque violabant. Satis enim sunt, quae hucusque animadvertimus, ut ostendatur, quae ad Protestantium favorem in memoratis superius Ordinum imperii conventibus statuta sunt, sine Religionis detrimento generatim non accidisse. Debuimus tamen de conventibus illis loqui, qui magnam aetatis, de qua agimus, historiae partem continent, ne tam gravem illorum temporum vicissitudinum notitiam omisisse videremur.

CAPUT LII.

DE ROMANIS PONTIFICIBUS, QUI SAECULO XVI USQUE AD CONCILII TRIDENTINI EXITUM ECCLESIAE PRAEFUERUNT.

Cum de Concilii Tridentini celebratione proximo capite loquuturi simus, opportunum esse nobis visum est in antecessum praecipua referre, quae ad eorum Romanorum Pontificum historiam pertinent, quibus Pontificibus Ecclesiam gubernantibus, de eiusdem concilii celebratione facienda actum est, et quorum auctoritate deinde illud habitum revera fuit. Cum historia enim concilii ipsius coniunctum omnino est, ut concinna saltem de eorum pontificatu notitia tradatur, qui non modo participes, sed principes, et auctores rei tantae gerendae sapientissimi fuerunt. Nam certum est, multo antequam concilium indiceretur, et haberi inciperet, de illo convocando, et celebrando agi coepisse, ac praeterea constat, post concilium inceptum usque ad eiusdem exitum, plures Pontifices sibi invicem in D. Petri cathedra successisse, ita ut cum illud sub Paullo III initium habuisset, in posterum sub Iulio III concilii prosequutio, seu nova indictio fuerit decreta, atque habita, et demum sub Pio IV concilii aliae omnes sessiones celebratae fuerint, et tandem aliquando illud fuerit absolutum.

Esset incongruum sine ordine aliquo chronologico de his Pontificibus agere. Quare opportunius esse credidimus, Pontificum omnium seriem recensere, qui ab ineunte saeculo decimo sexto, usque ad tempus, quo Concilium Tridentinum absolutum est, Ecclesiae praefuerunt.

De Iulio II quidem, in huius voluminis cap. XLIV loquuti sumus, cum de Concilio V Lateranensi Generali, et de Leonis X electione pertractavimus. De Iulio II, inquam, qui Ecclesiam gubernavit antequam Lutherana reformatio inciperet: quapropter res ab eo gestae cum concilii Tridentini celebratione nihil possunt habere commune. Iulius tamen II is Pontifex fuit, qui summum Ecclesiae regimen gerebat, cum primi huius aetatis anni fluere coeperunt. Nam Pio III die 18 Octobris anno 1503 demortuo Iulius II successerat, qui usque ad diem 23 Februarii anni 1513, Pontifex fuit, quo die vita functus est. Quid ille gesserit, magna quidem ex parte, memorati superius concilii Lateranensis quinti historia docet. Cetera ad praesens huius loci propositum non pertinet singillatim hic narrare. Ad Pontificem potius Iulii II proximum successorem veniamus, quo Ecclesiam gubernante, Lutherus, prout pluries diximus, errores suos spargere, et Ecclesiam ipsam graviter perturbare coepit.

Iulio II die 21 Februarii anno 1513 prout retulimus mortuo, Cardinales in conclave convenientes successorem die 11 Martii elegerunt Ioannem Mediceum Florentinum, Laurentii Medicei celeberrimi filium, qui aetatis annum tricesimum septimum absolverat, S. Mariae in Domnica Diaconum Cardinalem, qui Leonis X nomen suscepit. Pontificatum vero is gessit annos octo, menses octo, et dies 20, cum die 1 Decembris anno 1521 mortuus sit. Fuse de Leone X superius in voluminis istius capite XLV egimus, quo loco praeclara eiusdem ornamenta exposuimus, et allatas contra eum a Paullo Sarpio, seu Petro Suavio Polano, Le-Courayerio, Villersio, Sismondo Sismondio, Potterio, aliisque accusationes refutavimus.

Quod vero praecipue ad rem nostram nunc facit, illud est, quod ad

Leonis X curam, atque sollicitudinem refertur, quam ille demonstravit, cum Lutherus errores suos primum spargere coepit. Iniuria autem Pontificis istius inimici affirmaverunt, eius imprudentia factum fuisse ut Lutherus ad detrahendum de Indulgentiis excitaretur, atque ita reformationi suae initium faceret. Doctissimi enim viri, quos inter Cardinalis Pallavicinius in historia concilii Tridentini, ostenderunt hanc accusationem calumniosam esse. Potuit enim Leo X promulgandarum per Germaniam indulgentiarum munus Patribus ex Ordine Praedicatorum committere, potius quam Augustinianis, quin iniustitia aliqua contra istos intercederet. Nihil vero commune erat inter promulgandarum indulgentiarum munus Dominicanis tributum, et ea quae in Indulgentiarum causa Lutherus gessit. Nam de ipsa indulgentiarum virtute Lutherus male dixit, et indulgentias concedendi potestatem ipsam sprevit, atque ut ab omnibus indulgentiae ipsae contemnerentur efficere conatus est. Talem denique agendi rationem adhibuit in ea re Lutherus, ut iniusti praetextus tantummodo occasionem, non autem iustam indignationis causam ex eo facto desumere ille potuerit. Videlicet homo nefarius, contra Catholicae Ecclesiae fidem iamdiu virus animo conceperat, quod tunc palam effundendum esse iudicavit.

Quanta vero Leonis X sollicitudo fuerit, ut nascentem Lutheranam haeresim sine mora comprimeret, iam significavimus, cum superius cap. 47 de Martino Luthero, et haeresi ab eo inducta loquuti sumus. Vidimus enim, Leonem nihil omisisse, ut Ecclesiae, et Reipublicae in tanta, quae tunc excitari incipiebat, calamitate succurreret. Nam litteris scriptis, Legatisque missis, atque omni, quanta potuit, adhibita cura conatus primum est Lutherum humaniter flectere, et ad meliora consilia revocare; tum edita constitutione anno 1520 haereticam Lutheri doctrinam ipsam damnavit, ac Lutherum praeterea, asseclasque illius omnes, alia constitutione anno posteriori promulgata, anathemate mulctavit. Atque eo quidem tempore Lutherus, prout Guillelmus Roscoeius in opere inscripto *Vie, et Pontificat de Leon X* ex anglicano idiomate Gallice reddito, et Parisiis edito anno 1808 *tom. 3 cap. 15* animadvertit; atque eo, inquam, tempore Lutherus in Leonem excanduit, et ad futurum concilium Generale appellans, bellum quodammodo Pontifici indixit. Etsi vero Lutherus nullum iniuriarum genus omiserit, quo Leonem afficeret, Pontifex tamen minime his perterritus, in asserenda fidei doctrina, et Catholicae Ecclesiae dogmatibus strenue propugnandis constanter perseverans, effecit, ut incauti decipi non possent, omnesque simul intelligerent, quem tramitem tenere necesse esset, ne novitatum erroribus capti, a vera Ecclesiae doctrina deficerent. Legi possunt de his rebus permulta, quae Raynaldus, et Spondanus habent in annalibus, Cardinalis Pallavicinius in hist. Conc. Trid. *l. 1. cap. 2 et seqq.* et Audinus praeterea in pluries a nobis memorata Lutheri vitae historia, atque in opere inscripto *Histoire de Leon X* Parisiis anno 1844 edito.

Successit Leoni X die 9 Ianuarii anno 1521 Hadrianus VI qui tamen brevem anni unius, mensium octo et dierum sex pontificatum habuit, cum die 14 septembris anno 1523 mortuus sit. Hadrianus autem vere Batavus Traiectinus fuit (Spondanus ait ad annum 1522 n. 2), honesto quidem, sed pauperi genere natus, ita ut cum optimae indolis, ac spei adolescens ipse esset, et a Florentio Patre non posset ad bonas artes propriis sumptibus institui, Lovanium deductus, in collegio Portiorum gratuitum ad studiorum curriculum peragendum locum impetravit. Brevi litterarum, Philosophiae, et Theologiae cursu singulari cum laude confecto, et egregiis moribus conspicuus,

Margaritae Caroli Caesaris amitae, quae Belgium procurabat, patrocinio adiutus, ob virtutum ornamenta, quibus ad eius notitiam pervenerat, primo parochiale quoddam beneficium, deinde Decanatum Ecclesiae Lovaniensis, una cum Vicecancellieratu academiae obtinuit.

Non modo autem Hadrianus, propter morum, et vitae integritatem, sed etiam ob lectiones, scriptaque sua celebris evaserat. Quare in posterum Carolo ipsi Augusto Praeceptor datus, et Episcopus Detrusensis in Hispania factus, a Leone X in sacrum Cardinalium collegium adlectus est titulo Pammachii, Sanctorum Ioannis et Paulli, ob commendationem Maximiliani, qui Caroli avus erat; denique a Carolo ipso, cum in Germaniam ad imperium adipiscendum iret, Hispaniae Gubernator constitutus, post Leonem X mortuum, Pontifex, inopinato ferme modo, electus est. Is autem electionis suae nuntium apud Victoriam Cantabriae oppidum accepit, et nomine, quo antea appellabatur, minime mutato, Hadrianus VI dici voluit, cum annum tunc ageret aetatis suae sexagesimum tertium.

Ubi vero primum Hadrianus de electione sua certior factus est, ditioni Pontificiae gubernandae ita providit, ut per Triumviros Cardinales ex triplici sacri Collegii ordine desumptos, negotiis publicis gerendis consuleret. Professionem vero fidei ita pronuntiavit, ut se omnem daturum operam esse promiserit, quo sancta Catholicae Ecclesiae fides ubique vigeret, errores haeretici in Germaniae regionibus recens exorti profligarentur, Christiani Principes ad bellum contra Turcas renovandum foedere iungerentur, et domicilium tandem Roma ipse alio non esset translaturus. Romam autem maritimo itinere veniens, die 30 Augusti anno 1522 Hadrianus ingressus, solemni pompa postridie in Basilica Vaticana coronatus est, in non magna tamen populi frequentia, cum pestilitate Urbs eo tempore laboraret, quae fera pestilitas, non superstitioso quodam ritu, ut falso a nonnullis memoriae proditum est, sed piis praesertim supplicationibus, et precibus ad Deum fusis, tandem aliquando facessere visa est.

Etsi vero Hadrianus Romam veniens, et ibi solemniter coronatus, multa incepisset agere, ut Ecclesiae, et Reipublicae bono consuleret, ob brevem tamen, quem gessit, prout superius diximus, pontificatum, quae sibi proposuerat, efficere omnia non potuit.

Et ad civilem rempublicam quod pertinet, satis erit commemorare eius studium, ut Arimini civitas, quae ditionis Pontificiae propria iamdiu erat, quamque Sigismundus Malatesta post Leonis X obitum occupaverat, recuperaretur, atque ut auxilia compararentur, ad insulam Rhodium, et ad Hungariae regnum a Turcarum invasione liberandum. Quod vero spectat ad Ecclesiae bonum procurandum, satis est recordari quae ille gessit, et scripsit, ut Lutherana haeresis comprimeretur, et Lutherus, qui e recessu Wartburgensi egressus, atque audacior, et petulantior factus incendium quotidie gravius inflammare conabatur, tandem aliquando coerceretur, et ab Ecclesia perturbanda desisteret. De qua postrema re legi praecipue potest Spondanus ad *an. 1521 n. 6 et seqq.* et ad *an. 1522 n. 7 et seqq.*, quibus locis monumenta omnia ad rem illustrandam opportuna eruditissimus ille scriptor adduxit.

Erat praeterea Hadrianus plurimum studiosus, ut Ecclesiasticae disciplinae severitas accurate restitueretur. Huius autem rei testes praesertim afferri possent litterae, et monita, a Pontifice communicata Francisco Cheregato Episcopo Theramensi, quem suum in Germania Nuntium Apostolicum destinaverat, praesertim ut in conventu Imperii Ordinum Norimbergensium, qui anno 1522 haberi coeperat, de gravis-

simis Ecclesiae negotiis componendis ageret, quas litteras Cardinalis Pallavicinius inter ceteros, in Historia Concilii Tridentini *lib. 2* recenset. Ad haec ipsa autem tempora referuntur postulata illa omnibus nota, quae *Centum Gravamina Germaniae* solent appellari. Ea autem postulata, ut Spondani eiusdem verbis utar, proposita sunt, auctoribus praecipue Lutheranis, quo nihil intentatum relinquerent, quod faceret ad conflandam invidiam Pontifici, et Ecclesiasticis; quippe quae pro maiori parte eo tendebant, ut Pontificiam maiestatem, et Apostolicae sedis auctoritatem, et Ecclesiasticum ordinem deprimerent, omnemque disciplinam Ecclesiasticam, et antiquas, receptasque consuetudines profligarent.

Et quoniam de postulatis istis, seu gravaminibus sermo hic incidit, erit opportunum breviter ea referre, quae doctissimus Franciscus Antonius Zaccaria, in adnotatione subiecta capiti septimo memorati superius libri 2 historiae Trid. Concilii Cardinalis Pallavicinii, de iisdem gravaminibus loquens animadvertit.

Itaque concedi nullo modo posse iure contendit Zaccaria, gravamina illa omnia, existimari posse a conventu Norimbergensi profecta, et Ordinibus Imperii Norimbergensibus tribui debere. Ita de hac re scriptores idonei iudicarunt. Nam haec Gretseri in *defens. Bellarminii de translat. Imp.* sententia fuit. « Libellus, » inquit, centum gravaminum, quem » Lutherani etiamnum cudunt, et re» cudunt, et numquam non in ore » habent... nec ab Imperio, nec ius» su Imperii compositus est, sed a » Lutheranis fabrefactus, et non alio » consilio dispersus, nisi ut, quod a » paucis tenebrionibus fraudulenter » factum erat, id augusto Imperii » nomine gestum censeretur, sicque » ad id, quod Lutherani volebant, » obtinendum accommodatius esset. » Eadem Surii quoque in comm. ad an. 1523 sententia fuit. Etenim ait: « Prodiit tunc liber centum grava» minum, auctoribus Lutheranis, ut » nihil intentatum relinquerent, quod » faceret ad conflandam invidiam Pon» tifici, et Ecclesiasticis. » Ita tandem Maimburgus ipse opinatus est, scriptor quidem nimii in Romanam Sedem studii suspicione carens. Maimburgus enim in *hist. Lutheranismi,* aperte fatetur, haec gravamina, Lutheranorum opus aperte fuisse, ad Pontificiam auctoritatem, ad Ecclesiasticam disciplinam, et ad vetustissimas quasque Christianae Religionis consuetudines funditus evertendas elaboratum.

Sunt vero perspicuae rationes, quamobrem ita sit iudicandum. Nam in scripto illo, quod gravaminum nomen habet, de Purgatorii, et Sanctorum cultus doctrina detrahitur; Mendicantium Ordines contumeliis afficiuntur; ferias, templorum, coemeteriorum, atque aeris campani consecrationes, veluti superstitiosas delendas, aliosque sacros ritus abrogandos, et Clericalem statum tribunali laico subiiciendum esse proponitur. Verum haec ab ipsis Imperii Ordinibus, ab ipso, ut dici solet, Corpore Germanico, profecta, ac postulata esse, credi non potest. Nam etsi negari nequeat, inter eos, qui conventus Norimbergensis participes erant, multos fuisse, qui haeresi lutherana erant infecti, erant tamen in Ordinibus illis multi catholici, et ecclesiastici. Atqui horum etiam nomine, et consensu, ista proponi, et postulari potuisse, nulla ratione concedi posse manifestum est. Quae enim ex gravaminibus deprompta significavimus, cum sententiis, quae Catholici cuiuslibet propriae esse debent, penitus pugnant.

Quaenam igitur ex gravaminibus, seu postulationibus, ad Norimbergensem conventum allata esse dici possunt? Ex gravissimorum scriptorum testimoniis desumi argumentum potest, decem illa tantum mitiora gravamina, ad illum conventum deducta esse, quae sub Maximiliano I edita primum fuerant, quibus alia

etiam fortasse addita sunt. His gravaminibus sub Maximiliano I allatis, aliisque, quae illis addita fortasse sunt Lutheranorum opera, illorum numerus adeo percrevit, ut ad centum usque pervenerit. Scriptoribus, quos paullo ante memoravimus, et quos gravamina Lutheranis tribuisse vidimus, adiungendus est Cochlaeus, et Thomas Campegius Episcopus Feltrensis, qui et ipse in posterum Nuntii Apostolici munere in Germania functus est. Nam uterque iste scriptor, id quod dicimus, aperte tradidit, videlicet, ista centum gravamina, non Ordinum Norimbergensium, sed hominum Lutheranorum opus reputandum esse.

Itaque Cochlaeus in *hist. de actis Lutheri ad annum 1523* haec narrat: « Absente tunc procul in Hi» spania Carolo Caesare, celebrantur » comitia Imperialia Norimbergae a » Vicario imperii, fratre eius Fer» dinando etc. In quibus sane mul» tus, variusque tractatus fuit in » negotio fidei. Nam et Hadrianus VI » Romanus Pontifex quendam eo mi» serat Archiepiscopum Franciscum » Cheregatum, virum disertum, cum » plenissima instructione, et paterna » oblatione ad mitigandos animos » germanorum etc. At quanto beni» gnius se offerebat Pontifex, tanto » ferocius agebant Lutherani... ma» xime quiritantes contra abusus Ro» manae curiae, de quibus tamen » abolendis Pontifex ipse benignis» sime omnem operam suam ultro » pollicitus fuerat. Proposuerant qui» dem Imperii Principes gravamina » quaedam, quibus inique gravari » videretur natio Germanica, non » solum a Curia Romana, sed etiam » ab Episcopis, et Praelatis Germa» niae. Et proposuerunt ea, non modo » Norimbergae in comitiis, verum » etiam Wormatiae prius, coram » Caesare. At Lutherani omnia ad » sinistram, et iniquam intentionem » detorquentes, ac depravantes, sum» pta inde occasione, ediderunt li» brum, tum Latine, tum Germani» ce, cui titulum fecere Centum gra» vamina Germaniae. In quibus sane » recensendis, non solum, et mali» gne in odium Papae, et Cleri omnia » exaugebant, et in peiorem partem » interpretabantur, verum etiam im» pie plerisque antiquissimis caere» moniis Ecclesiae, quibus Episcopi, » et clerici in suis functionibus rite » utuntur, derogabant. Atque ut o» dium in Papam adhuc magis adau» geretur in populo, adiunxerunt et» iam summas omnium Annatarum, » quas totius orbis Episcopi, loco pri» mitiarum, Summo Pontifici, in con» firmatione sui adnumerare solent, » ut longe gravissima exactio, et infi» nita prorsus pecunia videatur quot» annis a Papa exigi inique. »

Quid vero Thomas Campegius de totius gravaminum contextus auctoribus iudicaverit, nunc videndum est, quid, inquam, de hoc senserit Campegius, qui accuratam gravaminibus ipsis responsionem scripsit, quae in Vaticanum tabularium relata est. Ita vero de gravaminibus Campegius loquutus est, ut ostenderit, se existimare illud opus Nationi Germanicae falso tribui. Etenim in suo ad primum gravamen responso affirmavit, se non « credere, eos qui Germano» rum nomine haec gravamina edi» dere, voluisse in universum hu» manas damnare constitutiones. » Agens vero de nonagesimo quarto gravamine, ait: « Tam indigne in» vehuntur qui haec protulere gra» vamina, in viros doctrina, et re» ligione insignes, et in Romanam » Ecclesiam omnium Ecclesiarum ma» trem devotos, ut indignos se red» dant, quibus de his responsum de» tur. » Haec autem Campegii verba manifeste significant, eius mentem fuisse, auctores gravaminum, non quoslibet proprie dictos Norimbergensis conventus participes, sed homines Lutheranos iudicari oportere.

Evincit denique in sua ad tricesimum gravamen responsione Campegius, huius scripti auctores, non veritate iniuriarum, quas Germani

paterentur, adductos esse ad querelas illas congerendas, sed ut de Ecclesia Catholica, et Romano Pontifice detraherent. Nisi enim ita esset iudicandum, profecto gravaminum auctores, minime inter gravamina posuissent quandoque id, quod antea fuerat concessum, quodque ideo tunc improbatum, impugnatumque fuerat, quia concessum fuisset. « Verum animadvertimus, ait, admiratione dignum, quod in comitiis Norimbergae habitis, quando edita sunt gravamina, pro onere habitum est, quod mundus, et pretiosior supellex Ecclesiarum pro communi Christianorum utilitate in medium non conferretur; et post annos septem in conventu Augustensi, pro gravi, et intolerabili onere habitum est, quod a fel. rec. Clemente VII Serenissimo Principi, Ferdinando tunc Hungariae, et Bohemiae, modo etiam Romanorum Regi indultum fuerit, ut pro defensione civitatis Viennensis, et bello contra Turcas sustinendo, ab Episcopis, Archiepiscopis, et aliis Praelatis, mobilia pretiosa, et quae vocant *clenodia,* nec non immobilium quota pars venderetur; sicque utrumque, et alienare, et non alienare huiuscemodi bona, pro onere est habitum. Quo edocemur, multa pro onere haberi, quae si tollerentur, maiora afferrent detrimenta, et rerum perturbationem. » Hoc vero postremum Campegii testimonium, non modo ostendit, Lutheranis praecipue auctoribus gravamina centum esse prolata; sed etiam, nisi fallor, explicat luculenter, quam malo animo ea composita fuerint.

Haec, quae attulimus, satis aperte demonstrant, quibus praesertim auctoribus memorata gravamina debeantur. Negari tamen non potest, agendi rationem, qua Cheregatus in conventu Norimbergensi usus est, multum inservire potuisse, ut ad querelas afferendas commodior via sterneretur. Nam quae Hadrianus VI Cheregato significaverat, et in quibus Pontifex exposuerat causas, quamobrem ipse arbitrabatur, Romae quoque multa emendari oportere, et abusus esse auferendos, qui in urbe obtinuerant; ea Cheregatus Norimbergae palam confessus est, atque adeo demissa loquendi ratione, ut iusta querelarum causa in rebus a Romana curia gestis posita esse videri posset. Hanc Cheregati expositionem Lutherus ipse sibi gratulans, cuius pretii ex ea esset existimanda vehementer exaggeravit, et inter Cardinalis Caietani, ac Cheregati loquutiones comparatione facta, quantopere Reformationis a se excogitatae negotium proficeret, amplificavit.

Quamobrem illud certe mirum esse non potest, a Norimbergensi conventu Cheregatum minime humilem responsionem retulisse. Itaque eo se continuerunt ii, qui Norimbergensis conventus participes fuerunt, ut edicti contra Lutherum antea Wormatiae lati inexsequutionem, iustis querelis, quibus Romana Curia occasionem praebuerat, tribui debere dicerent; optimum esse pronuntiarent, Hadrianum Pontificem ipsum romanos abusus fateri, et eorundem corrigendorum necessitatem declarare, praesertim ut pecunia ex Annatarum proventibus derivanda, ad legitimum usum converteretur. Unam interea pacis Germaniae restituendae rationem superesse, videlicet, concilii celebrationem; dum simul operam daturos se esse dicerent, ut Lutherus taceret, et Ordinarii locorum ecclesiasticos, et monachos status sui desertores, in officio continendos, et poenis canonicis coercendos curarent. Legendus de his Cardinalis Pallavicinius in *hist. Conc. Trid. lib. 2 cap. 8* et Audinius in *hist. vitae Lutheri tom. 2 cap. 6.* Haec, quae Norimbergae evenerunt, Pontificem Hadrianum magno dolore affecerunt, qui, non multo postquam Cheregatus Romam reversus fuerat, die 14 Septembris an. 1523 mortuus est, cum Ecclesiae praefuisset annum unum, menses 6 et dies 11 prout

in eius sepulcri inscriptione legitur, « quod post temporariam apud S. Pe-
» trum depositionem, ait Spondanus,
» erectum est ei amplissimum in Ec-
» clesia S. Mariae Teutonicorum, di-
» cta de Anima, a Guillelmo En-
» ckenvordio Belga, quem ex Episco-
» po Detrusiensi, et Datario suo in
» ipsa aegritudine, paucis ante obi-
» tum diebus, vocatis ad se Cardi-
» nalibus, presbyterum tituli San-
» ctorum Ioannis et Paulli creavit,
» nullo alio, toto Pontificatu, ad
» eam dignitatem evecto, nemineque
» ex suis ad altiores dignitates, aut
» maiora beneficia Ecclesiastica pro-
» moto.»

Hadriano VI die 19 Novembris anno 1523 suffectus est Iulius Mediceus, postumus filius Iuliani Medicei, qui in celeberrima Pazziorum coniuratione Florentiae anno 1478 excitata interfectus fuit, Leonis X consobrinus, a quo deinde Archiepiscopus Florentinus, et Cardinalis factus est, qui Clementis VII nomen suscepit, quique Ecclesiae praefuit annos decem, menses 10, et 6 dies, cum anno 1534 die 26 Septembris mortuus sit, et in aede S. Mariae supra Minervam sepultus.

Anno 1526 conventione facta cum Regibus Galliae et Angliae, Venetis, aliisque Italiae Principibus, contra Carolum V Imperatorem se coniunxit. Ex eo autem foedere magnam sibi, et toti urbi calamitatem, ac vastitatem comparavit. Comestabilis Burbonius, qui Franciscum I Galliae Regem dereliquerat, et Carolo V adhaeserat, petierat a Pontifice ut posset cum exercitu per ditionis Pontificiae regiones transire, atque iter Neapolim versus facere. Cum Clemens VII Burbonio transeundi cum copiis suis facultatem denegavisset, ille indignatus, impetu facto, cum exercitu ad urbem venit, et die 5 Maii 1527, ad urbis moenia castra posuit, eamque postridie expugnatam cepit, quae depopulata, ac vastata duorum mensium spatio, horribilem cladem, et calamitatem omnis generis tantam perpessa est, quantam ipsa ab Alarici copiis antea non pertulerat; atque in ea re crudeliores, et atrociores Germani milites fuerunt, qui magnam partem erant Lutherani.

Burbonius quidem igneo percussus globulo interfectus est, dum urbem aggredi conaretur una cum suis, ex ea parte, quae prope Vaticanum, templo S. Spiritus proxima est. Quare Burbonius iniqui consilii sui, antequam illud ad effectum perduceretur, poenas luit. Non erit inopportunum Spondani locum ad eum annum n. 4 afferre, in quo hanc illatam teterrimam urbi cladem, ac vastationem describit.

Interitu Burbonii, Spondanus ait, Guicciardinii narrationem sequutus, Burbonii interitu, militum ardor non modo non deferbuit, sed multo est accensus magis, qui cum duas horas magna vi pugnassent, tandem suburbium sunt ingressi, circiter mille ex suis desideratis; ex Romanis vero, tam in certamine quam in ipso direptionis furore, quatuor millibus, seu, ut Iovius habet, septem, quibusdam aliis, quinque sexve millia Italorum, Caesarianorum verum tercentos tantummodo occisos enarrantibus. Pontifex in arcem S. Angeli se recipiens cum multis Cardinalibus, dum, utrum ibi manendum sibi esset, an per urbem, cum expeditis equitibus custodiae suae, in tutum aliquem locum confugiendum (quod facile erat, nondum hostibus in urbem irrumpentibus, qui nonnisi sub solis occasum per pontem Sixti in eam ingressi sunt) quaereret; a Berardo Patavino, qui ab hostibus transfugit, monitus, totum exercitum de morte Burbonii consternatum pacem cupere, infeliciter abeundi consilium neglexit.

Ingressi milites urbem ad praedam discurrere coeperunt, eaque nocte nihil umquam lugubrius, aut funestius Roma vidit; omnibus in locis ad satietatem usque editae hominum strages, nobilissimi quique tormentis excruciati, virgines, matro-

nae, sacrae virgines constupratae; Cardinalium domus, Principum, Legatorum, Antistitum expugnatae; templa, multis necatis, aut excruciatis sacerdotibus, direpta; sacrae reliquiae dispersae, et igne combustae; sacratissima Eucharistia conculcata; omne genus impietatis, et saevitiae commissum. Id ipsum consequentibus diebus factum; adeo ut calamitates, quas tunc Roma passa est, non modo explicari, sed ne cogitatione quidem comprehendi possint. Prae quibus Wandalicae, ac Gothicae illae antiquae, rosae fuerunt, et flores optimi odoris, comparatae spinis aculeatissimis, et foetori teterrimo huius Germano-hispanicae, quam qui accuratissime describere studuerunt, longissime a facinorum patratorum foeditate superati noscuntur.

Praedae vero magnitudinem enarrare quis valeat? Quam ad ducenties centena millia, hoc est viginti milliones, ut vocant, aureorum ascendisse volunt; eamque in immensum auxit ingens captivorum, qui post maxima se pecunia redemerunt, et dignitas, et numerus. Quod vero calamitatem mirum in modum cumulavit, Bibliothecae fuit Vaticanae, aliarumque locupletissimarum vastatio, librorumque dilaceratio, atque regestorum Pontificiorum combustio, irreparabili in omne aevum damno. Post haec describit Spondanus, militum, praesertim Lutheranorum erga quoslibet sacra dignitate praeditos viros odium, ac crudelitatem Hispanorum quoque militum, et Italorum erga Romanam urbem ferociam recenset. Tum haec subdit.

De quibus tamen militibus agens Iovius, qui aderat cum Pontifice arci inclusus, hoc inter eos discrimen constituit, quod Germani Lutherani, quamvis feritate, et truculentia terribiles, nihilominus a primo impetu, quo armatos deleverant, a gladiis temperabant, usque adeo remissa animi ferocia, ut exiguo facile pretio libertatem captivis darent, et praesentibus tantum spoliis, et compotationibus laetarentur, verterentque demum furorem in templa, et antiqui operis statuas; Hspani astuta et implacabili crudelitate acerbiores, ut abdita, arcanaque familiarum eruerent, tormentis, atque suppliciis in nobilissima corpora grassarentur, tanta auri cupiditate, ut Iulii Pontificis cadaver multa exesum carie eruere, et annulo spoliare non dubitaverint. Itali, Brutiique praesertim, Hispanorum facinora, decerptis vitiis, nec ullis omnino admistis virtutibus, facile aequabant, et eo graviore cum invidia, quod in obsequium barbarorum longe promptissimi, aemulatione scelerum, ab amore, charitateque communis patriae discessissent.

Equidem intelligo neminem talia fando a lacrimis posse temperare, prout Aeneas de Troiae excidio apud Virgilium lib. 2 Aeneidos affirmavit. Sed fuit haec usque ad illud tempus Romanae urbis inaudita calamitas: illius scilicet aetatis infortunium, ut quidquid Romanum esset, periculi nomine censeretur. Et usque ad nostra tempora, quemadmodum Muratorius animadvertit, incussus his sceleribus, caedibusque nefariis horror, ac terror populari traditione ita perseveravit, ut corrupto Burbonii nomine, pueris, praesertim in Urbe Roma, vanus ceteroquin timor iniici soleat.

Clemens VII in arcem S. Angeli confugerat. In ea arce, militum copiis circumseptus, atque omni simul ope destitutus, eo est redactus, ut Archiepiscopo Capuano interveniente, die 5 Iunii eodem anno 1527 de deditione agere debuerit iniquis hisce conditionibus; 1. ut tercentum millia aureorum, constituto brevi temporis spatio, solveret; 2. ut arcem S. Angeli ipsam Imperatoris exercitus ducibus dederet; 3. atque ut ipse Pontifex obses, vel captivus maneret, quoad pecuniae impositae dimidiam summam numerasset. Eodem tempore Pontifex iubebatur Imperatoris officialibus urbes Ostiae, Cen-

tumcellarum, ac Tifernum cedere, et iisdem restituendas curare Parmae ac Placentiae civitates. Verum Pontifici id iubenti nemo ex iis, qui memoratis civitatibus praeerant, obtemperavit, aut conventioni per vim initae assensus est. Interea tamen Clemens VII pecuniam numerandam solvendo non erat, atque in gravissimis rerum angustiis versabatur. Accessit etiam, ut pestilentia, quae in tanta calamitate urbem invaserat, in arcem quoque S. Angeli penetrarit. Quare tandem aliquando summis precibus, Pontifex, et Cardinales, qui cum eo erant, die 11 Augusti impetrarunt, ut sub Hispanorum militum custodia, ad palatium Vaticanum transferrentur. Inde vero iterum ad arcem S. Angeli coacti sunt reverti, ex qua arce die 9 Decembris Pontifex, simulatis mercatoris vestibus indutus, egressus est, et Urbiventum deductus.

Galliae Rex commotus hac iniqua agendi ratione, et indignatus hanc impiam erga Romanum Pontificem adhibitam crudelitatem, iusserat copias suas, quae in Italia erant, Romam petere, et Pontifici opem ferre. Tunc exercitus Caroli V duces intelligentes periculum, quod imminebat, Roma abeundum esse senserunt, et Hugo de Moncada debuit cum Pontifice pacisci, id quod die 26 Iunii anno 1529 ad exitum perductum fuit. Clemens VII vero cum Carolo V reconciliatus, eundem Bononiae morantem die 24 Februarii anno 1530 Imperatorem coronavit. Per ea tempora, quibus tam grave infortunium Clemens VII passus est, affligebatur etiam Pontifex controversia cum Henrico VIII Angliae Rege, ob novum, quod is ineundum curabat cum Anna Boleyna matrimonium, de qua re huius voluminis cap. XLIX loquuti sumus.

Cum Clemens VII pontificatum gereret, pertractari serio coepit de Concilii Generalis celebratione facienda, ut dissidia propter Lutheranam haeresim excitata, quaeque Germaniam praesertim tantopere perturbabant, finem haberent. Lutherani quoque Concilii celebrationem postularunt. Legendus tamen Raynaldus *ad an. 1530 n. 171 et seqq.* et Pallavicinius in Hist. Conc. Tridentini *lib. 2 c. 8 et seq.*, ubi de Clemente VII agit. Ex iis enim, quae a duobus nunc memoratis scriptoribus afferuntur, facile colligi potest, non restitisse Pontificem Concilii celebrationi, nisi quod timeret, ne Lutherani non bona fide illud peterent, neque parati essent, iis, quae Concilium decrevisset, obtemperare. Praeterea timebat ne propter bellorum impendentium vicissitudines, opportuna tunc non esset ad concilii celebrationem tempora. Tandem, ex litteris die 1 Decembris an. 1530 a Pontifice ad Ferdinandum Regem scriptis, quas Raynaldus n. 175 refert, perspicue apparet, Clementem, quando omnia rite servanda servata fuissent, paratum se demonstrasse ad Concilii in Italia celebrandi indictionem sine mora faciendam.

De eadem Concilii celebratione anno 1533 actum etiam est, sed magnas difficultates huic negotio tam gravi absolvendo, praesertim quod Galliae, et Angliae Reges non assentirentur, Annales Raynaldi inter cetera, quae afferri possent monumenta perspicue evincunt. Praeclarum denique, ut alia omittam, Clementis VII voluntatis testimonium, ferme tota anni decimi eius Pontificatus, seu 1534 historia continet. Illum enim annum fere universum in ea re pertractanda Pontifex insumpsit. Difficillima tamen etiam eo tempore erant ad concilium habendum adiuncta. Plurimum praeterea Pontifex, legatis missis, et litteris scriptis debuit laborare, ut intelligerent Lutherani, si Sedes Apostolica ad concilium indicendum adducta fuisset, non alia certe conditione ad hoc eam adductum iri, nisi ut Concilium, more in Ecclesia recepto, ac semper religiose servato celebraretur, minime vero eorundem

Lutheranorum arbitratu synodi Generalis convocatio, et celebratio fieret.

Ea autem res Lutheranis minime placebat. Nam non talis erat Lutheranorum mens, ut Concilium Generale pro Ecclesiae bono haberetur: sed ut Concilii praetextu, vel diutius liberiores esse possent in errorum et causae suae defensione, vel ut Concilium tale celebraretur, in quo ipsi dominarentur, et de catholicis impune triumpharent. Quare si tunc non potuit Concilii Generalis celebratio definitive, ac sine dilatione decerni, id non Clementis VII repugnantiae, quasi alieno ab ea celebratione facienda fuerit animo, sed gravissimis rationibus, huius rei tantae gravitatis exsequutionem impedientibus, tribuendum est. Verum haec de Clementis VII pontificatu dixisse satis sit. Veniamus potius ad referenda praecipua facta, Paulli III pontificatum respicientia, a quo Pontifice, prout superius significavimus, Concilium Generale Tridentinum haberi coeptum est, cuius Concilii celebratio, non ad iuvandam Lutheranorum causam, quemadmodum ii futurum esse speraverant, sed ad catholicam fidem vindicandam, atque ad errores invicte profligandos opportunissimum evasit.

Alexander Farnesius Romanus die 13 Octobris anni 1534 in comitiis electus est communi Cardinalium omnium suffragio, qui Paulli III nomen suscepit. Pontifex autem fuit usque ad diem 10 Novembris 1549, quo die, aetatem agens annorum ferme 82 mortuus est, cum annos quindecim, et 27 dies Ecclesiae praefuisset. Post alios Episcopatus gestos, Alexander Farnesius Episcopus Ostiensis erat, et sacri Collegii Cardinalium Decanus, cum Pontifex Maximus electus fuit. Itaque, Clementi VII die 26 Septembris anno 1534 mortuo, non multos post dies successor datus est. Illum Clemens VII Pontifex Romae Legatum reliquerat, dum in Galliam profectus est, cumque Clemens morti proximus Mediceo Cardinali Patruelis sui filio, tamquam meritis supra ceteros insignem commendaverat, quorum meritorum ratione factum est, ut is primo Comitiorum memorato die 13 Octobris Pontifex eligeretur. Inter reliquas autem virtutes, prudentia praestitit, qua ductus noluit quacumque specie, ne propria equidem defensionis ratione, cum Principibus foedus inire. Itaque medius inter Principes perstitit, licet id aegre Carolus V toleraret.

Cum eo tamen, et Venetis foedere coniunctus est contra Turcas. Orta deinde inter eum, et Caesarem dissensione, Lucam ad colloquium cum illo habendum se contulit. Praeterea cum Francisco I Galliae Regi conciliare eundem Caesarem studeret per legatos, et nihil proficeret; veniente Caesare in Italiam ut hinc in Germaniam, ad contrahendas armorum vires pergeret, Paullus ipse per se, Caesarem ad pacem hortari voluit, atque idcirco Niciam ivit, quod idem deinde per Cardinales consequi conatus est, persuasitque Carolo, ut eorum preces, et consilia audiret. Hortatus est eum reliquorum nomine ad pacem ineundam, gravi, ac prudenti oratione Cardinalis Grimanus.

Praeter istam congressus causam, alia non minus gravis illa fuit, quae Concilii Oecumenici celebrationem respiciebat. Quod vero nonnulli, inter quos Paullus Sarpius, factum id a Pontifice dixerunt, ut Mediolanum Octavio impetraret, oblata vicissim magna auri copia, et promisso contra Gallum foedere, confutat Pallavicinius *lib. 5 cap. 3*. Cum tandem effectum esset, ut inter Carolum, et Franciscum decennales induciae firmarentur, his nondum absolutis, res turbatae sunt ex nece Petri Aloisii, cui Paullus Pater anno 1545 Parmam et Placentiam iure beneficiario tribuerat, acceptis permutationis titulo, Camertium Principatu, et Nepesis dominio, ex quibus tunc reditus ma-

iores proveniebant, ut probat idem Pallavicinius *lib. 5 cap. 14*. Itaque cum Carolus contenderet, urbes illas ad ditionem suam Mediolanensem pertinere, inter eum et Pontificem simultates ortae sunt.

Cum maxima vero esset Paulli III cura, ut Concilium celebraretur, de ea re colloquium Romae anno 1536 cum Carolo V habuit, in quo statutum est, illud Mantuae celebrandum, et mense Maio 1537 incipiendum indicere. Sed Mantuae Dux restitit, quominus ea civitas ad Concilii celebrationem designaretur. Quare illud Vicentiae potius habendum esse placuerat, sed post perlongam tractationem, Constitutione die 22 Maii anni 1542 a Paullo III promulgata, indictum est Tridenti celebrandum. Etsi vero statutum esset, ut mense Novembri eius anni concilium inciperet, illud tamen initium non habuit nisi die 13 Decembris anno 1545, eiusque primae decem sessiones revera sub Paullo III habitae sunt.

Multa praeterea Paullus III ad Ecclesiae bonum procurandum sapienter gessit. Inter quae commemorabo sacrae Cardinalium Congregationis supremae universalis inquisitionis formam ab eo institutam, religiosum Capuccinorum Ordinem, quem Clemens VII probaverat, ab eo sanctione donatum, et confirmatam inclytam Societatem Iesu litteris Apostolicis 5 cal. Octobris anni 1540 promulgatis. Petente S. Francisco Borgia, tum Gandiae Duce, librum exercitiorum spiritualium, auctore S. Ignatio, litteris, ut vocant, Brevibus commendavit. Ad disciplinam restituendam coetum instituerat quatuor gravissimorum, et doctrina praestantium Cardinalium, Contareni, videlicet, Carafae, Sadoleti, et Poli. Consuevisse etiam Paullum III ferunt, praestantissimos theologos, et philosophos inter mensam audire disputantes de quaestione aliqua, quam ipse proposuisset.

Cum die 10 Novembris anno 1549 Paullus III mortuus esset, Iulius III antea Ioannes Maria de Monte Episcopus Praenestinus die 8 Februarii anno 1550 praeter communem ferme exspectationem Pontifex creatus est. Artineum, sive verius, a Monte S. Savini eum fuisse tradunt, natum tamen ipsum Romae in regione Parionis Panvinius testatur. Prout inter alios Cardinales in conclavi convenerat, Parmam restituit Octavio Farnesio. Multa ab eo praeclare decreta sunt, quae Panvinius tunc vivens commemorat, atque inter cetera, quod « pulcherrimo edito » diplomate, haereticos, et schisma- » ticos ad Apostolicae sedis unitatem » invitaverit, libros Haereticorum » damnaverit, eosque legi, et teneri » gravi poena vetuerit, idem de iu- » daeorum libro Thalmud sanxerit.» Romanae praeterea Sedis Poenitentiarii munus confirmavit edita constitutione, quae in Bullarium relata est.

De iis qui ad catholicam fidem, vel a iudaismo, vel ab infidelitate converterentur, utilia multa, et opportuna constituit. Collegium, sive seminarium Germanicum instituit, eiusque curam S. Ignatio demandavit, ut refert Pallavicinius lib. 13 cap. 8. Societati Iesu multa beneficia impertitus est; quare de eo Maphaeius lib. 2 cap. 19 vitae S. Ignatii ait « quod in Synodo Tridentina Lega- » tus, Fabrum Lainem, et Salmero- » nem Theologos Apostolicos fami- » liariter noverat, multaque tum ex » iis, tum ex aliis de Societatis Iesu » instituto didicerat, Ignatio suppli- » canti multa in Societatis incremen- » tum, ac rem, admodum liberaliter » tribuit. »

Concilium Tridentinum post Paulli III mortem intermissum, nova edita constitutione anno 1550 instauravit, et eo pontificatum gerente, sex aliae post decimam eiusdem concilii sessiones habitae sunt. Mortuo in Anglia Eduardo VI cum regnum ad Mariam, filiam Catharinae Aragoniae, uxoris Henrici VIII devenisset, plurimam operam contulit,

ut in eo regno catholica fides restitueretur. Mortuus est autem Iulius III die 23 Martii anno 1555, cum pontificatum gessisset annos quinque, mensem unum et 14 dies. Quae Cardinalis Pallavicinius *lib. 13 cap. 10 hist. Conc. Trid.* de Iulio III pertractat, atque ea simul, quae fuse in annalibus Raynaldus, ac Spondanus de eo Pontifice habent, tum ad plenam eius pontificatus historiae notitiam comparandam, tum ad eum ab accusationibus apposite vindicandum, inservire plurimum possunt.

Iulio III Pontifici Marcellus II olim Marcellus Cervinius, Cardinalis Roberti Bellarmini avunculus, suffectus fuit. Is in oppido Montis Iani natus est, ut Panvinius tradit, et Petrus Polidorus in eius vita probat, etsi Politianus dicatur. Electus autem est communi omnium Cardinalium suffragio, cum legatione fungeretur ad Concilium Tridentinum, die 9 Aprilis anno 1555. Vir fuit, morum integritate, prudentia et litterarum scientia conspicuus, cuius rei monumentum, inter cetera, sunt S. Cypriani opera, cum manuscriptis codicibus, praesertim antiquissimo Beneventano ab eo collata, atque illustrata, et in bibliotheca collegii Romani servata. Paullus Sarpius vitio ei vertit, Genethliacae artis curam, sed hanc calumniam refutat Pallavicinius lib. 13 cap. 11, Natalis Alexander, et Petrus Polidorus, qui postremus ab hac eadem labe vindicat Patrem Marcelli Richardum. In suscipiendo Pontificatu nomen mutare Marcellus noluit, etsi ceteri ad hoc eum hortarentur, qui brevem eorum pontificatum fuisse dicerent, qui in eo ineundo nomen non mutavissent. Erat autem Marcelli nomen, antiquissimi Martyris Pontificis appellatione religiosissimum. Nonnisi maligne autem ex nominis immutatione, quam Pontifices faciunt, poterat a Sarpio argumentum ambitionis desumi, a Sarpio, inquam, qui inter Regulares Professus, sciebat, nomen in religione profitenda sodales suos mutare solere. Vir praeterea Marcellus fuit imprimis modestus, et integer, atque ab omni familiae suae nobilitandae studio prorsus alienus, quod eo praesertim tempore, quo tam acerba, et falsa a Lutheranis contra Romanos Pontifices spargebantur, erat laudatissimum. Videndus de ea re ad annum Marcelli electionis Spondanus. In meditatione magnorum operum ex apoplexia mortuus est calendis Maii 1555, 22 Pontificatus die, in permagno urbis totius luctu.

Paullus IV neapolitanus, olim Ioannes Petrus Carafa, Ioannis Antonii Comitis Matalunae filius, aetatis annum agens 79 (natus enim erat anno 1476, ut Panvinius habet, non 1466 ut habet Ciacconius), creatus est Pontifex anno 1555 die 23 Maii, in quem diem inciderat festum Ascensionis. Fuerat iam Theatinorum Archiepiscopus, et cum S. Caietano Thienaeo Ordinem Clericorum Regularium fundaverat, ideo dictum Theatinorum. Erat autem tunc Neapolitanus Antistes, nec eum archiepiscopatum dimittere voluit. Mirum modum, quo is electus est Romanus Pontifex, fuse refert Cardinalis Pallavicinius lib. 13 cap. 11 testimonium etiam perhibens eius pietatis, relationem Navagerii sequutus. « Princeps, inquit lib. 14 » cap. 9, virtute religionis eximius, » addictus ad eam profitendam in sa» cris claustris vel a puero, quare » decimo quinto aetatis anno, coeno» bium PP. Praedicatorum ingressus » est, sed a consanguineis per vim » abductus, quoad ille vixit, numquam » visus est aut in pietate tepescere, » aut apostolici studii libertatem flu» xarum rerum rationibus postha» bere. Fatetur tamen idem Palla» vicinius, studium pietatis non po» tuisse in eo extinguere quosdam spi» ritus, vel a patria, vel a familia, » vel a temperamento haustos. »

Alibi Pallavicinius summum Paulli IV Religionis studium non fuisse cum pari prudentia coniunctum concedit, nimiumque in consanguineos

amorem, virtutem enervasse, atque eiusdem Pontificatum haud ita gloriosum reddidisse. Cum tres haberet Ioannis Alphonsi fratris filios, eorum unum Carolum, Equitem Hierosolymitanum Cardinalem creavit. Duos alios honoribus, divitiis, et possessionibus auxit, quibus rebus factum est, ut in Romanae praesertim urbis magnam invidiam Paullus IV inciderit, eo quod Nepotes eius in ditione pontificia nominari quodammodo viderentur. Sed eorundem superbia, atque agendi ratione melius cognita, in eos indignatus, Pontifex a se illos amovit, et expulit. Cum ab Hispania Columnenses, quibus Paullus IV infensus gravibus de causis erat, protegerentur, natae sunt in Pontificia ditione turbae, quae auctae quoque sunt, quod Pontifex foedus inivisset cum Galliae Rege Henrico II, et Philippum Hispaniae Regem decidisse a Regni Neapolitani possessione declarasset. Quare ab Hispanis militaribus copiis multae regiones, Latii praesertim, vastatae sunt. Verum tandem anno 1557 pax et concordia restituta est.

Multa ceteroquin Pontifex Paullus IV pro religionis bono providit, inter quae ista tantum brevitatis ratione commemorabo. Videlicet ut fidei, et morum detrimento occurreret, quod ex Christianorum cum Iudaeis commercio manabat, hos segregatum a christianis locum, clausumque habitare coegit, et notam, qua a Christianis distinguerentur, habere, ac deferre eos iussit. Indicem librorum prohibitorum primus edidit. Primus item, prout Spondanus testatur, conciones in Palatio haberi voluit; Romanum Breviarium correxit; tribunali Inquisitionis maiorem etiam auctoritatem addidit. Sed eo adhuc vivo, populus aliquando tumultuatus est, et ipsius mortui statuam, quae propter beneficia in Capitolio ei posita fuerat, deiecit. Eam postea Clemens XI restituit, addita epigraphe: *Paullo IV Pontifici Maximo, scelerum vindici integerrimo, Catholicae fidei acerrimo propugnatori.* Decessit die 18 Augusti anno 1559, cum annum aetatis ageret 84, et postquam Cardinales ad se vocatos praeclare alloquutus esset, atque eos ad Ecclesiae causam diligenter iuvandam, et ad successoris sui electionem religiose peragendam hortatus fuisset.

Post Paulli IV mortem quid evenerit in conclavi, quod ad eius successoris electionem faciendam habitum est, Cardinalis Pallavicinius accurate narrat *lib. 14 cap. 10,* quae scitu digna sunt ad cognoscendam illius temporis Romanae Urbis historiam. Tandem nocte, quae diem festum Nativitatis D. N. I. C. 1559 sequebatur, electus est Pontifex Pius IV antea dictus Ioannes Angelus Mediceus, Mediolanensis, Ioannis Iacobi Marchionis Maniliani, strenui, et celeberrimi Caroli V exercitus Ducis frater. De eodem Cardinali Mediceo tunc electo Pontifice, Pallavicinius ait: Vir erat multae aetatis, multi iudicii, ac prudentiae, multis muneribus functus. Die autem solemni Epiphaniae Domini coronatus est. Mortuus autem est nocte die 9 Decembris 1565, cum Ecclesiae praefuisset annos quinque, menses undecim, et dies 15.

Paullo post quam Pontifex electus fuerat, Ferdinando I Imperatoriam dignitatem, quod eius Praedecessor facere negaverat, ratam habuit, eiusque tamquam legitimi Imperatoris legatos excepit. Condonavit etiam Plebi Romanae crimina, sede vacante patrata, idque ad preces Cardinalis Carafae, qui in Conclavi, statim post eius electionem, pro ea supplicaverat. Dum istam tamen clementiae significationem praebuit, poenas interea sanxit in eos, qui eiusmodi motus in posterum renovavissent. Non multo post magnam contra Paulli IV ipsius nepotes severitatem adhibuit, quam deinde S. Pius V quodammodo correxit, cum in iudicem, qui sub Pio IV processum contra Carafas instituerat,

capitis poena animadvertit. De qua re Muratorius ad annum 1559 consuli potest. Studuit plurimum, ut augerentur publica Urbis ornamenta, cuius rei testimonium est Flaminia, et Capena porta magnifice renovata, cui postremae nomen suum indidit.

Duo autem sunt prorsus praecipua, propter quae Pius IV de Ecclesia optime meritus est. Horum primum fuit Seminarii Clericorum in qualibet dioecesi instituendi exemplum Romano clero ipsi praebitum, cum in urbe Roma Pius IV seminarium primus instituerit, quod tanto Romanae civitati ornamento, et Ecclesiae utilitati fuit. De seminariis autem eiusmodi in qualibet dioecesi instituendis, Tridentina Synodus ipsa vehementer sollicita fuit, quae *sess. 23 de Ref. cap. 18* decretum de ea re dedit, et formam eorundem instituendorum, regendorumque praescripsit. Non est vero necesse huius consilii a Pio IV et a Concilio Tridentino suscepti laudes texere. Est enim omnibus exploratum, nihil ea re opportunius, ad clericos rite religioseque informandos, nihil ad eorum sacra praesertim studia promovenda, pietatem, morumque integritatem probandam, atque ad idoneos Ecclesiae sacros ministros comparandos, sapientius, ac securius constitui potuisse.

Alterum, in quo peragendo Pius IV praecipuum tulit de Ecclesia meritum, fuit nova ab eo facta indictio Concilii Tridentini, quod sub Iulii III vitae finem, post 16 sessiones fuerat intermissum. Itaque de eo prosequendo, atque absolvendo Pius IV Constitutionem edidit die 29 Novembris anno 1560, quae incipit *Ad Ecclesiae regimen.* Misit autem anno posteriori, constitutionis illius exempla ad omnes catholicos, et protestantes principes, eosque per legatos etiam suos monuit, de tanti huius ad exitum perducendi negotii gravitate, atque illos idcirco, ut ad Concilii prosequendi celebrationem se benevolos demonstrarent, hortatus est. Die autem 18 Ianuarii anno 1562 Concilium revera haberi iterum coepit, et sessio prima sub eo Pontifice, quae inter sessiones omnes decima septima est, celebrata fuit. Denique cum die 3 et 4 Decembris anno 1563 ultima Concilii sessio habita esset, et operam dante praesertim S. Carolo Borromaeo, Pontificis ex sorore nepote, absolutum illud fuisset, die 26 Ianuarii anno 1564 constitutionem Pius IV edidit, cuius initium est *Benedictus Deus,* qua Concilium ipsum, eiusque decreta, auctoritate apostolica confirmavit. De eo autem Concilio sermo nunc a nobis instituendus est. De reliquis vero Romanis Pontificibus, qui hoc saeculo, post Concilium absolutum, Ecclesiae praefuerunt, prout in huius capitis initio significavimus, non est huius loci pertractare.

CAPUT LIII.

DE CONCILIO TRIDENTINO, SEU OECUMENICO XVIII.

Quoties de Conciliorum Generalium celebratione egimus, toties in antecessum morem sequuti sumus, ut de causis, quapropter eorum quodlibet celebratum est, sermonem haberemus. Verum de Concilii Tridentini celebratione acturi, non est necesse, ut de earum rerum, quae Concilio celebrando causam attulerunt, pertractationem instituamus. Nam ex iis, quae hactenus in superioribus capitibus exposuimus, satis apparent causae, quae deinde effecerunt, ut concilium hoc haberi debuerit. Videlicet, turbae gravissimae a Luthero, Calvino, aliisque Novatoribus, in Ecclesia, et Republica commotae, errores innumeri ab iisdem undique praedicati, quibus universam catholicae Ecclesiae doctrinam evertere, atque Ec-

clesiam ipsam convellere, Ecclesiasticam potestatem, Hierarchiam divina ordinatione institutam de medio tollere conati sunt, praecipuam Concilio celebrando rationem, et causam suppeditaverunt.

Tantis hisce malis Concilii Tridentini celebratio consuluit. Nam doctrina Ecclesiae Catholicae contra memoratos errores explicata, ac propugnata in eo est, Ecclesiae divinitus instituta potestas, asserta, et Patrum fides vindicata fuit, atque illud Concilii huius fuit singulare, ac proprium, quod cum habitae usque ad illud tempus aliae Generales Synodi, peculiares quosdam tunc primum invectos errores impugnavissent; Tridentinum Concilium, ferme de quolibet fidei catholicae capite, doctrinam tradere, et confirmare debuerit; quod universam catholicam fidem abolendam Novatores suscepissent, et infinita propemodum ab iis inducta esset, atque in medium fuisset allata, errorum congeries.

Fuit ceteroquin alia etiam celebrandi concilii gravissima ratio, quae in morum populi christiani emendatione, atque in Ecclesiasticae disciplinae reformatione posita erat. Quare a Concilio Tridentino, de his etiam condita, et promulgata sunt sapientissima decreta, prout considerantibus ea, quae in sessionibus de reformatione continentur, id perspicue apparet. His autem decretis, abusus sublati, expeditior iudiciorum Ecclesiasticorum forma constituta, pietati fidelium, matrimonii sanctitati, societatis uberiori bono, splendori domus Dei, atque Ecclesiae universae ornamento, summa sapientia prospectum est.

Nihil dico, quibus Pontificibus Ecclesiam gubernantibus, concilium habitum sit, cum iam pluries significaverimus, Paullo III, Iulio III, et Pio IV Concilium indicentibus, et per Legatos suos eidem praesidentibus, illud celebratum esse, atque a Pio IV confirmatum fuisse. Sessiones in concilio habitae fuerunt viginti quinque. Canones de pluribus Ecclesiae fidei doctrinae, ac disciplinae capitibus, numero centum viginti septem sunt promulgati. A Patribus 233 subscriptum est, quorum quidam, maximo numero, Cardinales, Patriarchae, Archiepiscopi et Episcopi erant, reliqui autem Generales Ordinum regularium, aliique dignitate ecclesiastica insigniti viri; et cum anno 1545 coepisset, prout superius commemoravimus, anno tandem 1563 absolutnm fuit.

Quae hucusque significavimus, facile ostendunt, quantae utilitatis Ecclesiae fuerit, ut Concilium Tridentinum celebraretur. Rerum vero in Synodo illa gestarum, et decretorum ab ea editorum consideratio evincit, ad coercendam Novatorum petulantiam, et ad errorum, qui ab iisdem spargebantur, solemnem condemnationem roborandam, nihil memorati Concilii celebratione gravius evenire potuisse. Quid enim, ut Ecclesiae catholicae fides propugnaretur contra Protestantes, poterat opportunius esse, quam ut ab ea quoque Synodo, illi, eorundemque errores condemnarentur, qui Romanorum Pontificum, eos ipsos errores damnantium voce perculsi, cum a Sede Apostolica ad Concilium generale provocavissent, in Concilio ipso, condemnationem suam solemniori ratione factam, erroresque suos totius etiam Ecclesiae voce, ac decretis profligatos esse audiverunt? Quare non est mirum, haereticos, eorumque socios, catholicae Ecclesiae inimicos, Concilio Tridentino infensos quoque fuisse. Neque mirum est, eos conatos esse, ut Concilii Tridentini auctoritas despiceretur.

Talis Frater Paullus Sarpius fuit, vir ex ordine PP. Servorum S. Mariae Virginis, qui nominis sui anagrammate excogitato, se *Petrum Suavium Polanum* appellavit, et ficto isto nomine assumpto, ad scribendam Concilii Tridentini historiam se contulit. Quae quidem historia

mendaciis, calumniis, dicteriis in Romanos Pontifices, in Sedem Apostolicam, atque in Ecclesiam omnem referta, non dico ad imminuendam, sed omnino ad vituperandam Ecclesiae Catholicae causam conscripta est. Talis Petrus Franciscus Le Courayerius, qui Petri Suavii Polani historiam Concilii Tridentini, Gallice reddendam, et adnotationibus historicis, ac theologicis fulciendam curavit. Talis, ut omittam ceteros, A. Bianchius Giovinius fuit, qui opus anno 1836 Turgoviae edidit duobus voluminibus, inscriptum: *Biografia di Fra Paolo Sarpi, Teologo e Consultore di Stato della Repubblica Veneta,* in quo opere, inter permulta, quae de Paulli Sarpii laudibus, magna falsitate recenset, historiam ab eo Concilii Tridentini scriptam plurimum commendat, quod opus tamen Sacri Consilii Nefariis Libris Proscribendis Praepositi decreto die 4 Iulii anno 1837 promulgato, in indicem librorum prohibitorum relatum est.

Hoc loco autem non erit abs re, quis Paullus iste Sarpius Venetus, seu Petrus Suavius Polanus fuerit, recordari, ut intelligatur quae fides eiusdem narrationi, cum Concilii Tridentini historiam refert, haberi possit. Agentes de Leone X Pontifice Maximo *cap. XLV* huius voluminis, de Paullo Sarpio nonnulla diximus, cum calumnias memorato Pontifici obiectas refutavimus, inter quas eae sunt numerandae, quae in recensita sua Concilii Tridentini historia Paullus Sarpius adducere non dubitavit.

Scilicet Benedictus XIV *lib. 2 cap. 11 de Servorum Dei beatificatione, et canonizatione,* edit. Bononiensis *an. 1755* Paullum Sarpium *cucullatum Lutheranum* iure appellatum animadvertit. Atque in opere *de sacrosancto Missae sacrificio lib. 2 c. 2* idem Pontifex ait, quaenam esset huius hominis conditio, quodnam institutum, satis constare ex Bossuetii Meldensis Episcopi *historia variationum lib. 7* editionis Parisiensis anni 1788. Nam in alia posteriori eiusdem operis Bossuetii editione, locum illum, qui Paulli Sarpii vitae historiam continet, editores subtraxerunt. Bossuetius autem Burnetium Anglicanum Ministrum refellit, qui in *historia reformationis Anglicanae* affirmaverat, Catholicos, circa ea, quae Concilii Tridentini historiam respiciunt, fidem habere debere Paullo Sarpio, eo quod hic scriptor catholicus fuerit. Haec per fraudem a Burnetio dicta esse ad incautos decipiendos, Bossuetius sapientissime adnotavit. Etenim constabat Burnetio, hunc Fratrem Paullum, quem is catholicum in memorato opere appellabat, specie tenus simulavisse se ad catholicos spectare, cum ipse revera homo esset ex protestantium genere, monastica veste indutum, *Protestant en froc.*

Constabat id, inquam, Burnetio, qui sciebat, Paullum Sarpium, liturgiam Anglicanam, tamquam regulam, ac normam suam habuisse, atque eum praeterea, occasione turbarum Paullum V Pontificem Maximum inter et Venetam Rempublicam excitatarum, impense laborasse, ut Rempublicam ipsam ad absolutam ab Ecclesia Romana separationem perduceret, eum denique, communionem cum Ecclesia Romana, corruptam, et idololatricam communionem reputavisse, Missam celebrasse sine fide de Missae sacrificio, confessiones sacramentales audivisse, aliisque catholici sacerdotis officiis functum esse, quantumvis a catholicis istis dogmatibus ipse abhorreret.

Quod vero spectat ad Concilii Tridentini historiam a Paullo Sarpio, seu Petro Suavio Polano scriptam, manifestum omnibus est, quo animo ad eam historiam scribendam ille se contulerit. Videlicet primum, vehementer indignatus, quod Episcopalem dignitatem consequi non potuisset, tum etiam post dissidium inter Venetam Rempublicam ac Paullum V Pontificem, acerbior effectus, ac tandem ob illud opus plurimum offen-

sus, quod anno 1612 Mirandulae editum est, inscriptum *Inquisitio de libertate veneta,* seu *Lo squitinio della libertà veneta,* memoratam historiam suam scribendam iudicavit, ut de Apostolica Sede praesertim ultionem sumeret, atque eidem insultaret.

Quod si consulatur dissertatio praevia ad historiam Concilii Tridentini, a Cardinali Sfortia Pallavicinio scriptam, et P. Francisci Antonii Zaccariae adnotationibus illustratam, reperietur, Paullum Sarpium, ad historiam suam tunc edendam adductum esse, ut Scipionem Africanum imitaretur, qui ad Annibalem ab Italia removendum, opportunum, et utile esse existimavit, bellum contra Carthaginem ipsam convertere, scilicet contra propriam Annibalis patriam, ut ad illam defendendam, atque ab inopinato periculo liberandam, eo arma revocare Annibal cogeretur, atque a ceteris negotiis prosequendis abstinere. Haec vero a Paullo Sarpio scripta Concilii Tridentini historia, ab Marco Antonio De Dominis Apostata Spalatensi, Londini primum anno 1619 in lucem edita est. Ea autem magna laetitia, Sedis Apostolicae, et catholicae Ecclesiae inimicos affecit, prout probant plures eius editiones, et apologetica scripta a Protestantibus praesertim elaborata. Non est ergo mirum, hanc Paulli Sarpii historiam, gravissimis contra Sedem ipsam Apostolicam, et Ecclesiam iniuriis refertam esse, et falsissima quaelibet ad eam lacessendam, ac vituperandam in eandem congesta fuisse.

Neque diversum ferri iudicium debet de Gallicana versione illius historiae, a Petro Francisco Le Courayerio facta, deque adnotationibus, quas idem Le Courayerius ei versioni adiecit. Nam Benedictus XIV in opere *de Synodo Dioecesana lib. 7 cap. 2* de Le Courayerio ait: « Qui Sarpii » historiam, in Gallicum sermonem » vertit, eodem, quo Sarpius, infe» ctus veneno, lividis notis aspersit. » Fuit autem Le Courayerius antea Canonicus Regularis, et bibliothecae Sanctae Genovefae Parisiensis Praefectus, tum Apostata, et Doctor Oxfordiensis in Anglia. Falsum vero est quod Bianchius in recensita superius Paulli Sarpii biographia iactavit, adnotationes Le Courayerii, neque confutatas hactenus esse, neque refelli posse. Satis enim est ad contrarium evincendum, eruditissimos tres sermones legere, quos in opere pulcherrimo *De historica malignitate* scripsit P. Appianus Bonafede S. Iesu, qui sermones plenam, et sapienter elaboratam continent Le Courayerii adnotationum confutationem.

Altera celeberrima Concilii Tridentini historia illa est, quam Cardinalis Sfortia Pallavicinius S. Iesu, summa eruditionis, ac doctrinae laude, ex germanis eiusdem Concilii actis, in Bibliotheca Vaticana, et in Arce S. Angeli tunc servatis, atque ex certissimis aliis monumentis, Alexandri VII Pontificis Maximi iussu, scribendam, et in lucem edendam curavit. In ea autem historia, Suavii Polani, seu Paulli Sarpii mendacia, et calumnias Pallavicinius invicte refutavit, et veram rerum omnium in Concilio pertractatarum, ac decretarum narrationem, pereleganti italico idiomate exhibuit. Hoc opus autem, in genere suo, iure dixerim vere classicum, et permagnam eruditionis vastitatem, ac gravissimam theologicam Ecclesiae catholicae apologiam complectens, non est mirandum homines, quibus Sarpii mendacia placuerunt, Bianchium, dico, Potterium, Moshemium, hoc opus, inquam, contempsisse, vel contemnere se existimari voluisse. Tanta ceteroquin fuit huius Cardinalis Pallavicinii operis celebritas, ut pluries non modo Romae, sed aliis etiam in locis, typis editum illud fuerit, et non solum italico, prout ab auctore scriptum fuerat, idiomate, sed aliis etiam litteris fuerit vulgatum. P. Callistus Puccinellius vero, valde utile, et accuratum totius operis compen-

dium elaborandum suscepit, demptis perlongis, quae in Concilio factae fuerant, theologicis discussionibus. Illud vero Io. Petrus Catalonius absolvit. Vir etiam eruditus P. Augustinus Morellius, Eremitanus Camaldulensis, in septem libros, universam Cardinalis Pallavicinii historiam redegit, et magna cum omnium utilitate Neapoli anno 1724 eos libros in lucem edidit.

Nunc de Concilio ipso, et rebus in eo gestis, decretisque loquamur. Quod ut ex ordine fiat, erit opportunum, ea etiam non interrupta narratione referre, quae circa faciendam Concilii indictionem, diversis locis, separatim superiori capite attigimus.

Itaque Concilii oecumenici celebrationem ad Lutheranas turbas comprimendas postularunt Haeretici ipsi, ut moram aliquam captarent, et non continuo ex Wormatiensi edicto in eos animadverteretur. Praeterea edictum in Norimbergensi conventu, nomine Caroli V absentis compositum, affert Raynaldus ad annum 1524, quo Concilii indictio fuit postulata; Catholici etiam, ut hoc praeterea remedium tentaretur, illud expetebant, quemadmodum apposite Pallavicinius lib. 3 cap. 5 animadvertit, qui cap. 10 introductionis exponit causas, quamobrem multa fuerint statuenda, antequam Concilii eiusdem celebrationis negotium definitive absolveretur, quae res longae dilationis rationem attulit.

Iam vero Acta Consistorii in Concilii celebrationis causa habiti, apud Raynaldum haec referunt: « Romae » feria sexta, die secunda Iunii fuit » consistorium. SS. Dominus Noster » Paullus III pro exstirpatione hae» resum, et errorum, et correctione » morum christiani populi, et uni» versali pace inter fideles compo» nenda, indixit oecumenicum, seu » universale, et generale Concilium, » in civitate Mantuae inchoandum » die 23 mensis Maii 1537. » Idem testatur Massarellus Concilii Secretarius, qui id factum narrat edita Bulla, quam recitat Raynaldus, cum scriptis aliis ad Concilium pertinentibus, et habetur in Bullario novo tomo 4 parte prima. Pallavicinius tradit id factum esse, postquam de eo Pontifex, et Carolus V iam Romae colloquuti fuerant mense Aprili. Anno sequenti 1537 scripsit Paullus III Duci Mantuae, ut ea compararet, quae erant Concilio necessaria, atque ad eundem misit rosam auream, destinatis etiam Legatis ad Principes, eius rei causa. Sed cum Mantuae Dux petiisset, ut ad urbis suae securitatem, militare praesidium impensis Pontificis ibi constitueretur, adductus est Pontifex ad Concilium prorogandum, et illud indixit calendis Novembribus, quod fecit die 20 Aprilis, alia edita Bulla, item ab Raynaldo relata, atque 8 idus Octobris illud iterum prorogavit ad calendas Maii anni sequentis, statuens etiam habendum Vicentiae. Tunc vero Legatos Concilii destinavit Cardinalem Campegium, Simonettam, et Brundusinum Episcopum.

Post alia multa, quae intervenerunt quaeque Concilium diutius distulerunt, tandem anno 1542 Paullus III Concilium Tridenti celebrandum decrevit, et Bulla ista indictionis initio Concilii exstat, atque in Bullario novo, et apud Raynaldum, ubi prioris indictionis mentio fit, ac prorogationis, et suspensionis, causis explicatis, pronunciatur illud habendum calendis Novembris eiusdem anni. Legati, qui Concilio praesiderent a Pontifice electi fuerunt Cardinales Moronus, Parisius, Polus. Tridentum hi pervenerunt die 22 Novembris. Primam congregationem Raynaldus ait factam anno 1543 die 9 Ianuarii, ubi Legati Caroli V comparuerunt, et fusam habuerunt orationem, quam is ibidem refert. Verum congregatio ea fuit a Concilii sessione diversa, de qua etiam Pallavicinius lib. 5 cap. 4. Ceterum, cum ferventibus bellis, impeditisque itineribus a militum copiis, Tridentum

pauci convenissent, eos denuo Paullus invitavit, et nihilominus coactus est Concilium suspendere: litteras, quarum partem habet Raynaldus, integras novum Bullarium recenset.

Bellorum motibus tandem aliquando sedatis, qui Concilium impediverant, Paullus, habito Cardinalium coetu, de eo instaurando cogitavit, et de ea re Bullam edidit *Laetare Ierusalem* Romae die 19 Novembris anni 1544; preces etiam publicas ad impetrandum a Deo felicem Concilii exitum, prout idem Raynaldus refert, fundendas iussit. Legatos iterum elegit Cardinales Ioannem Mariam de Monte, Episcopum Praenestinum, Marcellum Cervinium presbyterum tit. S. Crucis (qui ambo postea Pontifices fuere nomine Iulii III et Marcelli II), et Reginaldum Polum Diaconum S. Mariae in Cosmedin. De his idem Raynaldus ad annum 1545, et Pallavicinius lib. 5 cap. 8. Inchoandum Concilium Pontifex edixit die 7 Maii, quamquam novis enascentibus impedimentis, initium tandem non habuerit nisi die 13 Decembris, quae erat Dominica tertia Adventus, ut liquet ex Concilii ipsius inspectione, atque ex actis apud Raynaldum, et Pallavicinium.

Quae antecesserunt Concilii primam sessionem explicat Pallavicinius initio lib. 6 cap. 1, praesertim Officialium electionem, ex quibus Concilii Secretarius cum primo nominatus esset Marcus Antonius Flaminius, ea aetate clarus latinus scriptor, deinde Priulus: his recusantibus factus est Angelus Massarellus postea Episcopus Thelessinus; cum vero controversia excitata esset, an Praelati Regulares votum decisivum obtinere deberent, fuit eis illud collatum. In prima sessione habita, ut diximus, die 13 Decembris, festo S. Luciae, in quem incidebat Dominica 3 Adventus, orationem habuit Cornelius Mussus Episcopus Bitontinus, quam contra Sarpium defendit Pallavicinius lib. 5 cap. 18. Sequuta est admonitio Legatorum facta Patribus, atque his praemissae preces dici solitae cum Concilia aperiuntur. Has, et ritus servatos in inchoatione Concilii describit Massarellus in Diario, tum etiam Raynaldus, et ex aliis actis Spondanus.

Altera sessio habita est die 7 Ianuarii anno 1546, in qua Episcopus S. Marci Coriolanus Martiranus habuit orationem, post quam Massarellus Legatorum nomine hortatorium sermonem legit, quem Pallavicinius lib. 6 cap. 5 tradit a Cardinali Polo esse compositum, de vitae honestate, ac sanctitate in Concilio maxime servanda. Episcopus Castri Maris Ioannes Fonseca primo legit Paulli III constitutionem, quam recitat Raynaldus, ne Episcopi per Procuratores suffragia in Concilio ferrent. Legit etiam Concilii decretum, quo pia quaedam opera ad divinam opem obtinendam praescribebantur, ac statuebatur ne in sententiis dicendis, immodestis vocibus strepitus fieret, et si forte contingeret, aliquem debito in loco non sedere, nulli praeiudicium idcirco afferretur, nullique novum ius acquireretur, quod decretum legitur etiam in omnibus Concilii editionibus. Addit Pallavicinius, Guillelmum de Prato Episcopum Claromontanum postulasse, ut in decreto, quo preces pro Imperatore iniungebantur, nominaretur etiam Galliae Rex. Sed hoc denegatum est exemplo precum, quae habentur feria 6 maioris hebdomadae. Sarpius hoc loco Paullum III reprehendit, quod ad Concilium miserit Episcopos duos, Olaum Magnum, Upsalensis, primariae in Svecia dioecesis Archiepiscopum, et Robertum Venantium Scotum, Armacanum Hiberniae Primatem Archiepiscopum, qui Ecclesias suas non administrabant, erantque tantum, ut ipse iactat, Episcopi Titulares. Pontificem in ea re defenderunt Pallavicinius, ac Spondanus. Erant enim duo illi Antistites, proprie, ac vere duarum illarum Sedium Archiepiscopi, quorum primum Gustavus Sveciae, alterum Henri-

cus VIII Angliae, et Hiberniae Rex a sede, et patria sua eiecerat.

Post sessionem, in congregatione generali diei 13 Ianuarii habita, disputatum est de Concilii titulo, an esset addendum *universalem Ecclesiam repraesentans*, de quo etiam antea disceptatum fuerat. Hunc inscribendi modum Braccius Martellus Fesulanus Episcopus adeo acriter tuebatur, ut negaret se assensurum decreto ulli, cui non esset ille praefixus: quare a Praeside reprehensus, et in sententia hac a ceteris derelictus est. Cardinalis Pallavicinius *l. 6 cap. 2 et 6* graves rationes significat, quare illa inscribendi Concilii ratio non fuerit accepta, sed potius sit statutum, ut *Oecumenica, et Generalis* Tridentina Synodus inscriberetur. In aliis congregationibus diei 18, et 22 Ianuarii multo acrius patres contenderunt, utrum a decretis fidei incipiendum esset, an a decretis reformationis. Verum sententia Thomae Campegii placuit, ut una simul ageretur de dogmatibus, et de morum disciplina. Videlicet ne tota de reformatione pertractatio in tempus illud reiiceretur, quo res omnes fidem, ac doctrinam respicientes, essent absolutae, ac decretae; sed ut, durante Concilio, de doctrina passim, et de reformatione statueretur. De qua re *lib. 6 cap. 7* accurate agit Pallavicinius. Res autem plurimum adnotatu digna intervenit, institutio videlicet trium diversarum congregationum in domibus Cardinalium praesidentium, ita ut eae regerentur per substitutos a Cardinalibus Legatis. Consilium hoc susceptum est, ut facilius, ac citius de rebus definiendis peragi posset, et ideo in secunda congregatione generali haec institutio probata est. Hanc aliasque ad hoc faciendum causas *lib. 6 cap.8* Pallavicinius exponit.

Die 4 Februarii eiusdem anni 1546 habita est sessio tertia, in qua post missam celebratam de Spiritu sancto a Petro Tagliavia Archiepiscopo Panormitano, orationem habuit Ambrosius Politus, qui dici voluit Catharinus. Lectum est decretum, quo statuebatur, praemittendam esse confessionem fidei, id est symbolum; et additum est decretum de futura sessione habenda die 8 Aprilis. Nec tamen sessio haec vacavit contradictione aliqua, trium scilicet Episcoporum, inter quos Fesulanus quaestionem iterum de titulo Concilii movit, et de connectenda tractatione rerum ad mores, atque ad fidem spectantium. Interfuerunt huic sessioni quinque Cardinales, hoc est, praeter tres Legatos, Ludovicus Mandrutius Episcopus Tridentinus, et Petrus Paceccus de Villena Hispanus, Episcopus Giennensis, qui mense Decembri praeterito creatus fuerat Cardinalis. In congregatione post hanc sessionem die 8 Februarii, Cardinalis de Monte causam attulit, cur titulus ille omittendus esset, et cum Episcopi nonnulli quererentur, omissum esse decretum de tractanda simul doctrina fidei, et etiam morum reformatione, idem Legatus his satisfecit, prout Pallavicinius *lib. 6 cap. 11* narrat.

Tunc actum praecipue est de canone sacrorum librorum, et primo an sacri omnes libri utriusque Testamenti probandi essent ut canonici, etiamsi scriptor aliquis catholicus id denegaret; secundo, an probandi essent praemissa discussione aliqua; tertio, an divisio facienda esset in libros ad aedificationem fidelium, atque inter hos ponendi essent liber Sapientiae, et Proverbiorum; atque in libros praeterea, ex quibus fidei dogmata sint confirmanda. Postremum hoc propositum fuit a Seripando, sed repudiatum. De altero etsi in congregatione privata coram Cardinali Cervinio affirmativa sententia placuisset, tamen argumentis, quae cap. 11 Pallavicinius innuit, in congregatione generali die 12 Februarii habita, nihil statui potuit. In secunda vero diei 15 Februarii, res acta est tanta discordia, et confusione, ut necesse fuerit a singulis suffragia exposcere, eaque numerare. Sed in re-

censendis libris divinis, communis concordia fuit; quantumvis non concors sententia fuerit quando quaesitum est, utrum anathema in eos esset ferendum, qui librum ex iis aliquem repudiarent, inter quos Caietanum numerabant. Verum ne id in posterum fieret, affirmativa sententia probata est.

Post haec de traditionibus agi coepit, atque in congregatione quidem diei 18 Februarii deliberatum fuerat, ut primo ageretur de traditionibus excipiendis; deinde de abusu tam scripturarum divinarum, propter earum in alia idiomata versionem, quam traditionum in his docendis. Sed cum aliqui, etiam Ecclesiae instituta in decreto nominanda esse contenderent, alii concilia, et Decretales Pontificum; summa fuit sententiarum varietas. Quare in congregatione posteriori, duo Patres electi sunt per singulas tres congregationes, qui decretum componerent de scripturis sacris, et traditionibus. Atque ii fuerunt Salvator Alepus Archiepiscopus Turitanus, Archiepiscopus Materae, et Armacanus; Episcopi Pacensis, Bellicastrensis, et Feltriensis. In congregatione generali diei 26 Februarii rursus orta est dissensio, maxime quod traditiones solum *Apostolicae* nominarentur. Vehementer etiam conquerebantur Fesulanus Episcopus, et Episcopus Astoricensis, cum reliqui semper concordes essent, adeo ut Brictinoriensis Episcopus commotus his clamoribus dixerit, mirum sibi videri, unum, aut alterum hoc arrogasse sibi, ut Synodo toti contradicerent. Eos etiam graviter reprehendit Cardinalis Polus.

Cum quaestio pertractaretur de sacris libris, et traditionibus, occurrit quoque quaestio de tempore, quo absoluta dici deberet Synodus Florentina, quae decretum de libris obsignavit die 4 Februarii anni 1441. Atque usque ad illud tempus Synodum Florentinam revera perduravisse, nos in c. XXXIX huius voluminis de illa Synodo agentes ostendimus. Ad abusus vero tollendos, qui ex versionum varietate oriebantur, statutum est, iis occurri posse, una, eademque constituta, et emendatissima vulgata. Praeterea decretum est, non licere ut suo quisque arbitrio, ad rem, quam vellet, sacras litteras detorqueret, atque ut huic rei remedium afferretur, propositum est, nonnisi ex Patrum Ecclesiae consensu explicare sacras litteras oportere. Tandem, prout Pallavicinius cap. 14 refert, in congregatione generali die 27 Martii, 1, 3, 5 et 7 Aprilis habita, decretum propositum, et firmatum est de sacris scripturis, et traditionibus. Ac disceptatio in eo solum versata est, num verba essent adhibenda, ut scripturae et traditiones susciperentur *aequali pietatis, et reverentiae affectu*, cum aliqui pro *aequali*, vocem *simili* scribendam esse putarent.

Post factas istas in congregationibus pertractationes, celebrata est die 8 Aprilis anno 1546 quarta sessio, cui praeter Legatos, et duos superius memoratos Cardinales, interfuerunt 55 Praesules Mitrati, Praepositi Generales, et Franciscus Toletus Caesaris orator, ut traditur in narratione Concilii, quae habetur in collectionibus. Post missam de Spiritu sancto, et orationem habitam a Francisco Augustino Bonnuccio Ordinis Servorum B. M. Virginis Generali, promulgata sunt duo decreta, ut refert Massarellus, in quorum primo recipiuntur, et numerantur libri canonici; ac praeterea Traditiones, tum ad fidem, tum ad mores pertinentes, tamquam vel oretenus a Christo, vel a Spiritu sancto dictatae, *pari pietatis affectu, ac reverentia suscipiendae venerari* debere declarantur. In altero, *vetus et vulgata latina sacrorum librorum editio*, quae longo tot saeculorum usu in Ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus, et expositionibus *pro authentica* habenda esse decreta est. Eodem autem decreto corrigun-

tur, ait Massarellus, quidam abusus circa interpretationem ipsius Sacrae Scripturae, et opportuna statuuntur de libris, qui de rebus sacris agant, non imprimendis sine nomine auctoris, et facultate; item de non usurpandis verbis Sacrae Scripturae in rebus scurrilibus, fabulosis, et vanis. Quae sapientissimis hisce decretis Sarpius opposuit, ea Pallavicinius memorato *lib. 6* optime confutavit.

Sequutae sunt congregationes de rebus in futura sessione decernendis. Cumque eodem tempore de dogmatibus, et de reformatione agendum esset, disceptari coepit de peccato originali, ac de Clericorum, et populi Christiani institutione. Sed Caesareus orator nolebat tunc de Dogmatibus agi, ne haeretici offenderentur. Verum Legati a proposito dimoti non sunt. Cum vero sermo esset de Praebendae Theologalis institutione, et Quaestoribus qui Cruciatam in Hispania promulgabant; Braccius Martellus Episcopus Fesulanus contra Regulares declamavit, qui in suis Ecclesiis, ab Episcopis non vocati concionarentur, cui respondit Thomas Caselius ordinis Praedicatorum, Episcopus Brictinoriensis. Actum est etiam de instituenda in monasteriis, seu conventibus lectione Sacrae Scripturae. Qua occasione Dominicus Soto pro Scholastica Theologia disseruit, et de residentia Episcoporum.

His vero praemissis, die 17 Iunii anno 1546 sessio quinta celebrata est, in qua post missam, sermonem habuit Marcus Laureus Episcopus Campaniensis Ordinis PP. Praedicatorum. Duo autem decretorum genera ibidem edita sunt. Primum, videlicet, ad dogmata pertinens, de peccato originali, constans quinque anathematismis, quos in ipso Synodi decreto videre licet, et apud Raynaldum. Additum vero est in fine Decreti, « non esse Synodi intentionis » comprehendere in hoc decreto, ubi » de peccato originali agitur, Beatam, et Immaculatam Virginem » Mariam, Dei Genitricem, sed observandas esse constitutiones fel. » rec. Sixti Papae IV sub poenis in » eius constitutionibus contentis, quas » innovat.» Alterum decretum fuit de reformatione, in cuius capite primo iussum est, Theologos, et scholarum Magistros in singulis Ecclesiis institui; capite autem secundo statutum fuit ut Episcopi, aliique Praelati, per se ipsos, aut si legitime fuerint impediti, per alios viros idoneos praedicare Evangelium teneantur, quod idem de iis, qui parochiales Ecclesias, vel alias curam animarum habentes obtinent, sancitum est. Praeterea decretum fuit, ut Regulares, nisi post acceptam Superiorum suorum licentiam, et Episcoporum benedictionem, in ipsis etiam suorum Ordinum Ecclesiis praedicare non possint; in aliis vero id nequeant nisi de licentia Episcoporum. Si quis errores, vel scandala disseminaverit, Episcopi eis praedicationem interdicant; si haereses autem, contra eos de iure aut consuetudine procedant. Iussum est etiam ut quaestores Eleemosynarum quicumque, nec per se nec per alios praedicare praesumant, aliter ab Episcopis eos amoveri debere. Confutat hic Sarpium Pallavicinius cap. 14 eo quod is de hac sessione multa falsa narraverit, ubi etiam de Canonistarum sententiis sermonem habet circa Pontificis Maximi auctoritatem.

Post quintam sessionem in Theologorum coetibus agi coeptum est de materia iustificationis: et Regis Galliae Oratores iam advenerant, cum terror imminentium bellorum Patrum animos commovit. Insuper Cardinalis Polus minus valere coepit, et legationem deserere coactus fuit. Hanc fuisse veram eius absentiae causam, non quod sententiam teneret catholicae de iustificatione doctrinae contrariam, probat Cardinalis Quirinius in eius vita post Raynaldum. Itaque agi quoque coepit de Concilii translatione, cui tamen rei Imperator adversabatur. His tamen non obstantibus duae ibidem sessiones ce-

lebratae sunt. Sexta, scilicet, anno sequenti 1547 die 12 Ianuarii, in qua Andreas Cornelius Episcopus Cavensis orationem habuit.

In ea decretum promulgatum est de fide, idest de iustificatione 16 capitibus, et contrarii errores 33 canonibus damnati sunt. Alterum decretum de reformatione latum fuit quinque capitibus comprehensum, quorum primum, et secundum est de residentia Episcoporum, de qua re saepius actum antea fuerat in congregationibus, cum praecipue disceptatum esset, divino ne, an humano iure ad hoc ii teneantur; de qua quaestione opuscula edita nunc quoque exstant. Caput tertium de Clericorum, et Regularium, si extra monasteria degant, criminibus agit, quae Ordinarii locorum correctioni subiiciuntur. Quarto capite decernitur cathedralium capitula a suis Episcopis, aliisque maioribus Praelatis visitari, et corrigi posse. Quinto statuitur, nulli Episcopo licere pontificalia in aliena Dioecesi, nisi de licentia Ordinarii illius loci exercere. Quae huc spectant, narrat Pallavicinius lib. 8 cap. 9. Paullus III autem constitutionem edidit, qua etiam Cardinales Episcopos teneri residentiae onere significavit.

Sessio septima habita est die 3 Martii, eodem anno; in qua sermo habitus non est ob raucedinem, qua Coriolanus Martiranus Episcopus Sancti Marci tunc laborabat. Decretum vero in illa promulgatum est circa sacramenta, illudque continet 30 canones, 13 videlicet de Sacramentis in genere, 11 de Baptismo, et 3 de confirmatione, quibus damnati sunt Haereticorum errores: alterum decretum de reformatione in ea sessione latum, continet capita 15, quae ferme omnia ad Beneficia spectant.

Interea Tridenti pestilentia serpere coepit. Itaque, prout Cardinalis de Monte in congregatione conquestus est, plures ex Patribus post sessionem celebratam discesserunt, quorum nonnulli, insciis etiam Legatis. Et cum in congregatione, de consilio capiendo Patres sententiam rogati fuissent, plerique eorum, Tridento discedendum esse affirmarunt. Paullus III vero Pontifex Maximus constitutionem dedit, quae incipit *Regimini* diei 22 Februarii an. 1547, qua de Concilii translatione exsequenda potestatem concessit.

Itaque in sessione octava habita die 11 Martii discedendum, et Bononiam Concilium transferendum esse constitutum est: licet reclamarent nonnulli, praecipue Petrus Paceccus Cardinalis Gienensis, qui morbum Tridenti serpentem, contagiosum esse negabat, etsi talem illum esse asseruisset Hieronymus Fracastorius celebris Medicus, et plurimorum mors id testaretur. Ergo die 12 Martii, ut Massarelli diaria habent, Legati discesserunt Tridento, et die 20 pervenerunt Bononiam. Hac de re Pallavicinius lib. 9 cap. 13 pertractat.

Post haec sessio nona Bononiae celebrata est die 21 Aprilis in Ecclesia Sancti Petronii, in qua orationem habuit vir doctrina celebris Ambrosius Catharinus Episcopus Minoritanus, quae exstat apud Martenium, et Raynaldum. Congregatio Generalis facta fuerat die 19 Aprilis; cum vero non satis magnus Patrum numerus convenisset, nihil statutum est, sed sessio prorogata fuit ad diem Iovis infra octavam Pentecostes. Habitae tamen sunt in antecessum congregationes minorum Theologorum, a die 29 Aprilis ad diem 7 Maii, et congregationes aliae a die 9 Maii ad diem 16 eiusdem mensis, et die 1 Iunii facta est congregatio generalis, quarum mentio fit apud Raynaldum. Habita est autem die 2 Iunii 1547 decima sessio; sed in ea nihil aliud decretum est, nisi ut sessionis vera celebratio ad diem 15 Septembris prorogaretur. Interea tamen prosequuti sunt Patres et Theologi congregationes habere de rebus, tum ad fidem, tum ad disciplinam spectantibus, de quibus Concilium in poste-

rum erat decreturum. Die 14 Septembris Congregatio generalis habita fuit, qua sessio indicta ad diem 15 Septembris ad beneplacitum Concilii prorogata est. A die autem 22 Septembris ad diem 5 Octobris habitae sunt congregationes Theologorum, itemque aliae diebus 10, 22, 24, 25 eiusdem mensis, et die etiam 18 Novembris. In causa fuit Germanorum, et Gallorum Episcoporum absentia, eo quod Imperator, et Galliae Rex Henricus II, qui Concilii translationem improbaverant, Bononiam eos venire non paterentur. Tandem translationem Henricus probavit, atque id missis etiam ad Concilium Oratoribus suis aperte significavit. In memorata superius congregatione die 14 Septembris habita in Legatorum domo, Cardinalis de Monte rationes attulit, quibus sessio, quae sequenti die habenda indicta fuerat, ad alium incertum diem proroganda videretur. Et revera eiusdem sessionis prorogatio ad Concilii beneplacitum, prout diximus, decreta est. Interea Paullus III Patres aliquot Romam venire iusserat, ut illorum sententiam circa disciplinam sanciendam audiret. Praeterea Pontifex ipse Concilium suspendit, missis ad Cardinalem De Monte litteris, quas ille legit Tridentinis Patribus Bononiae congregatis. Pallavicinius lib. 10 capite 12 eam suspensionem a Pontifice, Legatorum consilio, decretam esse narrat. Non multo post, die 10 Novembris mortuus est Paullus III, cui die 7 Februarii anni sequentis, suffectus est Cardinalis de Monte, Concilii Legatus, Iulii III nomine suscepto.

Iulius III Carolo V se Tridentum Concilium revocaturum esse affirmavit, et de ea re cum Cardinalibus egit, atque ad Principes scripsit. Postea Paulli III acta confirmavit, et die 24 Novembris 1550 Concilium indixit instaurandum Tridenti calendis Maiis proximi anni et Bullam de Concilio instaurando dedit. Anno sequenti 1551 cum Carolus V decrevisset ut Germani, et Protestantes se Concilio submitterent, Iulius in consistorio diei 4 Martii Legatum, et Praesidem Concilii nominavit Marcellum Crescentium, adiunctis Sebastiano Pighinio Archiepiscopo Sipontino, atque Aloisio Lippomanio *ad praesidendum Nuntiis,* ut ait in litteris apud Raynaldum. Cur unum tantum Legatum esse voluerit, narrat Pallavicinius lib. 11 cap. 13. Hi vero cum die 29 Aprilis Tridentum venissent, congregationem Patrum habuerunt die ultima Aprilis, decernentes ut die sequenti haberetur sessio de Concilii renovatione. Itaque sessio undecima celebrata est calendis Maiis, in qua Angelus Massarellus Concilii Secretarius Bullam legit reassumptionis Concilii, statutumque fuit, ut proxima sessio haberetur calendis Septembribus.

Sessio duodecima, cui adfuerunt Electores duo, Moguntinus, et Trevirensis, habita est memorata 1 Septembris die. Omissa concione, lecta est a Massarello admonitio quaedam de modo agendi in Concilio. Deinde cum ratio reddita esset, quare tunc nihil statui posset, indicta sessio fuit ad diem 11 Octobris, in qua de Eucharistia, et impedimentis residentiae Episcoporum agendum esse declaratum est. Die 8 Septembris iterum haberi coeptae sunt congregationes theologorum, « in quibus, ait » Raynaldus, sententias dixere pri» mum missi a Pontifice Iacobus Lay» nez Societatis Iesu, Hispanus, Al» phonsus Salmeronius eiusdem So» cietatis, deinde missi a Caesare » Ioannes clericus saecularis, Mel» chior Canus Ordinis Praedicato» rum, Ioannes Orthega Ordinis Mi» norum, deinde alii. »

Sessio decima tertia celebrata est die 11 Octobris. Orationem in ea dixit Salvator Archiepiscopus Turitanus, et adfuit Orator Ioachimi Electoris Brandeburgensis Christophorus Stratius, qui Marchionis eiusdem erga Concilium observantiam longa oratione professus est. Respon-

sum autem epistolae Regis Galliarum, quae antea in Synodo fuerat recitata, lectum est palam in ista sessione, et Praelatorum nomine Regis Oratori traditum fuit. Ita etiam articuli de sacramento poenitentiae, et extremae unctionis Patribus communicati sunt. Lectae praeterea fuerunt litterae Ioachimi Marchionis Brandeburgensis, ac postea decreta promulgata sunt. Eorum primum erat de Eucharistiae sacramento, de quo octo capitibus explicata est catholica doctrina, et undecim canonibus haereticorum errores huic doctrinae contrarii damnati sunt. Alterum decretum fuit de reformatione, quo octo pariter capitibus statuta sunt quae ad Praelatorum iurisdictionem, et ad appellationum modum spectant. Tertium decretum fuit de prorogatione definitionis quatuor articulorum de Sacramento Eucharistiae, et de Salvoconductu Protestantibus dando. Hi enim audiri super quatuor istis articulis postulabant: videlicet an necessarium sit ad salutem, et divino iure praeceptum, ut singuli Christifideles Eucharistiam sub utraque specie sumant; praeterea num minus sumat qui sub altera, quam qui sub utraque specie communicat: deinde an erraverit Ecclesia, laicos et non celebrantes sacerdotes sub panis specie dumtaxat communicando: denique an etiam parvuli communicandi sint.

Die 20 Octobris habita est Theologorum congregatio, et consequentibus etiam diebus id factum est. « Theologi autem, prout Raynaldus » ait, dixerunt sententiam, primo » loco missi a Pontifice PP. Laynez, » ac Salmeronius; secundo missi a » Caesare; tertio Lovanienses missi » a Maria Hungariae Regina; quarto » missi ab Augustano, et Tridentino » Cardinalibus; quinto missi ab Im» perii Electoribus; sexto Clerici Sae» culares, qui erant apud Praesules, » et octo Regulares. » Adnotationes autem quaedam factae communi consensu circa materiam, de qua erat quaestio, lectae sunt in congregationibus Praelatorum, quae singulis septem diebus, bis habitae sunt. Apparet autem ex his, quam accurate Concilium ageret de rebus ab eo iudicandis, cum quaestiones propositas primo Theologi expenderent, deinde Praesules antequam sessio celebraretur, praeter quamplures privatas congregationes, quae passim habebantur.

Sessio decima quarta habita est sub Iulio III die 25 Novembris anno 1551. Fuse autem in ea exposita est catholica doctrina de sacramentis poenitentiae, et extremae unctionis, atque errores haereticorum damnati, quae res de poenitentia novem capitibus, et quindecim canonibus continetur. Tribus vero capitibus, et quatuor canonibus, Ecclesiae fides de sacramento extremae unctionis asserta est. Editum fuit etiam decretum de reformatione capitibus 13, quibus quamplura continentur, quae ad Ecclesiae Praelatos, et Beneficiarios, vel ad Clericos pertinent; de quibus Raynaldus ad hunc annum n. 59 et Pallavicinius lib. 12 cap. 14 diserte agunt.

Sessio decima quinta die 25 Ianuarii anno 1552 celebrata est, in qua sessionis prorogatio ad diem 19 Martii decreta fuit, et statutum praeterea est valde amplum salvumconductum dandum esse Protestantibus, ut ad Synodum tandem aliquando venirent. Ii autem non omittebant interea de Concilio detrahere, et veluti si non iuste de eorum causa, ac doctrina in ea ageretur, acerbe conqueri. Quamobrem ad eorundem clamores sedandos, atque ad ostendendum, eos iniuste de rebus in Concilio gestis, ac decretis obloqui, libentius adducti sunt Patres ad salvumconductum ampliori forma concedendum. Licet vero ista concederent Tridentini Patres, minime tamen passi sunt ea Protestantes consequi, quae ad imminuendam Concilii ipsius auctoritatem, aut ad decretorum usque ad illud tempus in eo edito-

rum robur infirmandum, iidem Protestantes postulabant. Etenim ostendebant quidem se optare, ut Protestantes ad dicendam libere causam suam Tridentum venirent, sed nulla tamen ratione assentiebantur, ob eorum querimonias debilitari ea, quae in Concilio definita, ac statuta fuerant.

Cum autem dies 19 Martii instaret, et Lutherani tamen non venissent, cumque bellum grave, et periculosum Caesarem inter, ac Germaniae Principes excitatum esset, die ipsa 19 Martii congregatio habita est, in qua sessionis ad calendas Maias prorogatio decreta fuit; verum cum maior quotidie fieret belli metus, et plures ex Patribus idcirco, ne venia quidem petita, Tridento discederent, Pontifex Concilium suspendendum censuit, atque ita de Cardinalium consilio, et assensu, «Concilium Tridentinum inchoatum, ad Sanctitatis suae beneplacitum suspendit,» ut habent acta consistorialia apud Raynaldum. Editae sunt de hac re pontificiae litterae, et die 24 Aprilis, cum Congregatio Generalis ob gravem morbum Legati in aula consueta haberi non potuisset, habita illa est in cathedrali, et in ea de Concilii suspensione actum fuit, quam maior Patrum pars ad biennium decernendam esse censuit.

Die 28 Aprilis 1552 celebrata est sessio decima sexta, in qua decretum est de suspendendo ad biennium Concilio, ea lege, ut si pax antea restituta fuisset, restitutum Concilium absque nova convocatione existimari deberet. Huic decreto assensi sunt Patres, reclamantibus dumtaxat duodecim Hispanis. Verum novis supervenientibus impedimentis, haec Concilii suspensio ad decennium perduravit, quo tempore Iulius III mortuus est, eiusque proximus successor Marcellus II, qui brevissimum viginti duorum dierum pontificatum habuit; atque in eo etiam rerum statu, Paulli IV Pontificatus tempus totum lapsum est, etsi is non omiserit operam dare, ut Concilium, quanto citius fieri posset, iterum haberi inciperet, prout ad annum 1557 apud Raynaldum videri potest.

Paullo IV die 18 Augusti an. 1559 mortuo, Pius IV die 26 Decembris eiusdem anni suffectus est. Sub eo autem Pontifice Concilium Tridentinum instauratum denuo est, et absolutum. Atque ab ipso Pontificatus sui initio Pius IV studium omne suum ad prosequendam, ac finiendam Concilii celebrationem convertit. Cuius rei testimonia perspicua in Raynaldi et Spondani annalibus, atque in Cardinalis Pallavicinii historia continentur. Itaque cum Ferdinando I Imperatore, cum Francisco II Galliae Rege, et cum aliis Germaniae, et Hispaniae Principibus, ad tantum opus efficiendum Pius IV egit, et Episcopos undique per Ecclesiam, ad Concilii prosequutionem est adhortatus. Neque omisit Pontifex, Lutheranos etiam Principes, ac liberarum Germaniae civitatum magistratus invitare, ut ad Concilium venientes Ecclesiae pacem restituerent, et cum Sede Apostolica reconciliarentur.

Cum haec Pius IV egisset, et opportunum tempus advenisse existimaret, ut Concilium posset iterum congregari, die 29 Novembris anno 1560 constitutionem edidit, cuius initium est *Ad Ecclesiae regimen*, qua id efficiendum iussit, et novam Concilii indictionem, seu prosequutionem sanxit. Verum, prout suo loco de Pio IV agentes significavimus, licet ea constitutio, mense Novembri anno 1560 edita fuisset, id tamen, quod erat eadem constitutione statutum, non statim effici potuit, sed gravibus de causis, Concilium non ante aliud quatuordecim ferme mensium spatium renovatum est. Cum non semel de Legatis ad Concilium destinandis Pius IV egerit, referendum est, quinam vere eo munere functi sint. Illi autem fuerunt Hercules Gonzaga Mantuanus, Hieronymus Scripandus, Stanislaus Hosius Polonus, Ludovicus Simone-

ta, et Siticus Altempsius Pontificis Nepos, omnes Cardinales. Mense autem Ianuario anno 1562 cum Legati venissent, et magna Tridenti fieri coepisset frequentia Episcoporum, congregationem Generalem, et Sessionem habendam esse statutum est.

Itaque die 15 Ianuarii congregatio generalis est habita, in qua, praeter cetera, Cardinalis Mantuanus, Legatorum primus, multa erudite disseruit, quibus demonstravit, quantopere cum Ecclesiae bono coniunctum esset, ut ad Concilii celebrationem religiose omnes incumberent, quantumque ad rem adeo gravem feliciter absolvendam, vitae sanctitas, eleemosyna, ieiunium, et frequens missae celebratio conferret. Tum ad amovendam praesertim Bartholomaei De Martyribus, Ordinis Praedicatorum, Archiepiscopi Bracarensis, viri magna pietate, ac doctrina praediti anxietatem, renovatum est decretum, quod antea quoque factum fuisse meminimus, ut ex ordine sedendi in Concilio, nullius iura offenderentur, neque ius cuiquam acquisitum esse censeri posset. Post haec, aliaque statuta, quae ad Concilii regimen pertinebant, est actum de non differenda sessionis celebratione, ac dies 18 Ianuarii, qui dies Cathedrae Romanae D. Petri Apostolorum Principis dicatus est, ad illam revera habendam designatus fuit.

Quare die 18 Ianuarii 1562 prima sessio sub Pio IV celebrata est, cui praeter Cardinales Legatos, alii duo Cardinales interfuerunt: videlicet Carolus Cardinalis Lotharingius, et Ludovicus Madrutius; praeterea Patriarchae tres, Archiepiscopi vigintiquinque, Episcopi centum sex. Dux etiam Mantuae interfuit, prout habetur in monumentis apud Raynaldum, et refert Pallavicinius lib. 15 cap. 16, qui etiam ordinem servatum in habendis congregationibus, et in sessionibus celebrandis fuse describit. Cum missam celebrasset Cardinalis Gonzaga, et concionem habuisset Gaspar de Fosso Archiepiscopus Rhegiensis Ordinis S. Francisci de Paula; Massarellus Secretarius Bullam recitavit de Concilio celebrando, et diplomata, quibus Legati constituebantur. Editum ergo est decretum de concilio, sublata qualibet suspensione, celebrando, et futura sessio indicta est ad diem 26 Februarii, quo die revera illa sessio celebrata est, quae ordine fuit decima octava. Andreas Cauchus Archiepiscopus Corcyrensis orationem habuit: mandatum Ferdinandi Imperatoris exhibitum est, atque in concilii acta relatum, exstatque in eiusdem editione Lovaniensi. Duo autem edita sunt decreta: primum de librorum interdicendorum delectu, atque ut Patres ad hoc deputati diligenter in libros noxios inquirerent, et de censuris contra eos latis agerent, ac ad concilium deinde de re tota referrent. Aliud decretum fuit de salvoconductu haereticis dando. De his Raynaldus, et Pallavicinius pertractant, quorum postremus Sarpium de censura librorum obloquentem refellit, quod idem fecit in posterum Franciscus Antonius Zaccaria. Ac statutum denique est, ut proxima sessio, feria quinta post festum Ascensionis Domini, hoc est die 14 mensis Maii, celebraretur.

Sessio decima nona celebrata est die 14 Maii, in qua decreta est sessionis prorogatio ad feriam quintam post festum Corporis Christi, id est ad diem 4 Iunii. In sessione ista decima nona non sunt edita decreta, sed statutum est de rebus decernendis in proxima sessione agi debere. Hoc autem consilium susceptum est, quia cum Regis Galliarum Oratores nonnullis ante sessionis decimae nonae celebrationem diebus petiissent, ut sessio ipsa ad eorum adventum exspectandum prorogaretur, Patres Concilii putarunt, Concilii ipsius dignitatem requirere ut sessio quidem haberetur, sed decreta potius in aliam diem differrentur. Prorogari autem sessionem postulaverat Catharina Galliae Regina, eo quod Elisabetham

Reginam Angliae ad catholicam Ecclesiam reversuram esse speraret.

Die 4 Iunii habita est vicesima sessio, in qua decretum est, ut dum de rebus ad fidem pertinentibus agebatur, ea etiam pertractarentur, quae ad reformationem spectarent, decreta vero, in proxima sessione die decima sexta Iunii habenda, promulgarentur. Factum id est, ut narrat Raynaldus, quod Germani catholici conarentur pro viribus ad concilium adeundum Protestantes adducere. Caroli IX Regis Galliae litterae, quae antea exhibitae in congregatione fuerant, tunc coram patribus in sessione lectae sunt. Videndus de hac sessione lib. 16 cap. 12 Pallavicinius, ut de Gallorum petitionibus, quid actum sit, notitia haberi possit.

Post haec congregationes plures habitae sunt, in quibus de iis rebus est actum, quae in sessionibus erant decernendae. Ferdinandus autem Imperator petitiones quasdam interposuerat de ieiuniis tollendis, de uxoribus Sacerdotibus non prohibendis, ac de usu calicis laicis concedendo. Responsiones referunt Raynaldus, Pallavicinius, aliique. Nec de duabus primis petitionibus ullum poterat esse dubium, illas esse reiiciendas. Quis enim non intelligit, concilium in Spiritu sancto congregatum, numquam fuisse passurum, ut leges sanctissimae, atque in Ecclesia religiosissime semper custoditae abrogarentur? De postrema autem petitione actum est in sessione vicesima prima die 16 Iunii habita, in qua post Missam a Marco Cornario Archiepiscopo electo Spalatensi celebratam, Andreas Duditius Sbardellatus, Hungarus Episcopus Tiniensis, cum concionem habuisset, communionem sub utraque specie Laicis concedendam, clam insinuare conatus est, quasi in eius patria id esset usitatum, ut observat Pallavicinius pluribus in locis lib. 16 et 17 de Sbardellati oratione loquens. Verum in sessione id reiectum est, ac declaratum, nullo divino praecepto laicos, et clericos non conficientes, obligari ad Eucharistiae sacramentum sub utraque specie sumendum, neque ullo pacto, salva fide, dubitari posse, quin unius alterius speciei communio sufficiat ad salutem. Exposita est praeterea doctrina catholica de communione sub una tantum specie, deque parvulis ad eam sumendam non obligatis, atque id quatuor capitibus, totidemque canonibus absolutum est. Editum est etiam decretum de reformatione novem capitibus comprehensum, de quibus tum Raynaldus, tum Pallavicinius lib. 17 cap. 8 videri potest.

Sessio vicesima secunda sub Pio IV celebrata est die 17 Septembris, in qua concionem habuit Ioannes Carolus Vicecomes, Episcopus Ventimiliensis. In ea, doctrina catholica de sacrificio Missae octo capitibus, sive decretis est exposita. Haereticorum autem errores de ea re canonibus novem damnati sunt. Insuper tria edita fuerunt decreta. Primum de observandis, atque vitandis in celebratione Missae; secundum de reformatione undecim capita complectens; tertium super petitione, ut laicis usus calicis concederetur. Nam Caesar instantissime hoc iterum petierat, prout Pallavicinius in historia sua refert. Decrevit autem interea concilium, integrum hoc negotium ad Pontificem Maximum esse referendum, qui pro sua singulari prudentia id efficiat, quod utile Reipublicae Christianae, et salutare petentibus usum calicis esse iudicaverit. Praeter quaestiones plures in congregationibus excitatas, quas lib. 18 cap. 1 commemorat Pallavicinius, illud mentione dignum est, in hac sessione lectam esse professionem catholicae fidei Patriarchae Assyrii, qui Romam venerat, et suam erga concilium observantiam testabatur. Post sessionem vero, cum haberentur congregationes de sacramento Ordinis, aliisque in futura sessione definiendis, quae futura sessio dilata est petentibus maxime Gallis, Carolus Lotharingius Cardinalis Triden-

tum venit, cum quatuordecim eius Regni Episcopis, aliisque Abbatibus, ac Theologis, ut Pallavicinius narrat illius libri capite ultimo; atque ii deinde in consessum solemnem Patrum admissi sunt.

Sessio vicesima tertia celebrata est die 15 Iulii anni 1563. Nam saepius ea prorogata fuerat, atque interea mortui sunt duo Cardinales Legati, Hercules Gonzaga, et Seripandus; subrogati autem iis fuerant a Pontifice Cardinales Ioannes Moronius, et Bernardus Navagerius. Cardinalis vero Altempsius, iam venia impetrata, Tridento discesserat, et ad Ecclesiam suam Constantiensem se contulerat, ut refert Pallavicinius lib. 18 cap. 16. In hac ergo sessione, in qua Missam celebravit Eustachius Bellaius Parisiensis Episcopus, et concionem habuit Noguerus Hispanus Aragonius, Aliphanus Episcopus; explicata est quatuor capitibus doctrina catholica de sacramento Ordinis, et oppositi Haereticorum errores octo canonibus damnati sunt. Editum etiam fuit decretum de reformatione capitibus decem et octo comprehensum, quorum primum est de residentia Pastorum animarum in suis Ecclesiis, de qua residentia diu, acerrimeque agitata fuerat in congregationibus illa quaestio, quae etiam moras sessioni interposuerat, an, scilicet, residendi obligatio esset iuris divini, vel Ecclesiastici tantum. Iuris esse divini asserebant Hispani, et Galli, sed ex Italis multi iuris tantum ecclesiastici eam esse contendebant. Petrus de Soto, iuris esse divini constantissime defenderat, et Tridenti moriens, morti proximus, fusam de hac re epistolam scripsit ad Pium IV. Editae sunt etiam de eodem argumento dissertationes in unum volumen collectae. Atque ea quaestione durante, simultas orta est inter Cardinales Legatos, Gonzagam, ac Simonetam, de qua re Pallavicinius agit libro 16. Visum tamen est concilio abstinere ab huius quaestionis definitione.

Sessio vicesima quarta habita est die 11 Novembris. Indicta ea quidem fuerat ad diem 16 Septembris, sed prorogata deinde est ob difficultates excitatas de Matrimoniis clandestinis, prout Pallavicinius lib. 22 capite 8 ostendit. Raynaldus quoque narrat magnam Patrum partem existimasse, matrimonia huiusmodi rescindi debere, sed alios Patres numero sexaginta negasse iure rescindi ea posse. Verba Nicosiensis Episcopi de ea re refert Raynaldus, et schedulam quoque datam a Cardinali Lotharingio, ac sententiam Cardinalis Hosii Legati. In sessione vero ista definita est Catholicae Ecclesiae doctrina de sacramento Matrimonii canonibus duodecim, quibus praefixum est breve de eodem sacramento prooemium. Edita praeterea fuerunt decreta duo, quorum primum est *de reformatione Matrimonii* complectens capita decem, quae ad idem sacramentum spectant; alterum vero de aliis reformationis materiis, viginti et uno capitibus pertractat. De his Pallavicinius lib. 23 agit, et Raynaldus.

Postquam sessio vicesima quarta celebrata est, cum Legati properandum esse statuissent, et concilium tandem aliquando finiendum curarent, habita est congregatio in domo Cardinalis Moronii Legati, cui reliqui Legati, ac duo alii Cardinales, Lotharingius, ac Madrutius, Oratores praeterea Principum, et viginti quinque Episcopi ex diversis nationibus selecti interfuerunt. In ea actum est de catholicae Ecclesiae doctrina Purgatorium, indulgentias, cultumque Sanctorum respiciente, deque iis, quae circa reformationem statuenda supererant. Tum post sublata ea, quae contra concilii exitum festinandum, orta erant impedimenta, praesertim, cum de gravissimo Pontificis morbo nuntius acceptus esset, ad vicesimam quintam sessionem, eamque ultimam celebrandam deventum est.

Itaque cum haec sessio vicesima

quinta indicta antea fuisset celebranda die 9 Decembris, habita tamen est die 3 eiusdem mensis, et proximo die 4 absoluta. In ea vero plura decreta edita sunt, de Purgatorio, videlicet, cultu, invocatione, veneratione, reliquiis, et imaginibus Sanctorum; de indulgentiis praeterea, delectu ciborum, ieiuniis, ac diebus festis. Iussum est etiam, Indicem librorum et catechismum edendum esse, ac Breviarii, et Missalis Correctionem faciendam, Pontificis Maximi iudicio subiici debere. Decretum est quoque viginti duobus capitibus de iis omnibus, quae ad Regularium, ac Monialium statum pertinent, et aliud decretum aliam reformationis materiam respiciens, viginti et uno capitibus comprehensum, promulgatum est. Iussa denique est decretorum concilii receptio, et observatio, recitatis iis etiam, quae sub Paullo III et Iulio III edita fuerant.

Tandem de fine concilio tunc imponendo et de eiusdem confirmatione a Pio PP. IV petenda decretum fuit, id quod promulgata constitutione, quae incipit *Benedictus Deus*, die 26 Ianuarii anno 1564 data, Pontifex effecit. Hac ratione concilium Tridentinum absolutum est post annos decem et octo, ex quo sub Paullo III inceptum fuerat. Concilio autem subscripserunt Patres 255, id est, quatuor Legati, Moronius, Hosius, Simoneta, Navagerius, et alii duo Cardinales Lotharingius, ac Madrutius, Patriarchae tres, Archiepiscopi 25, Episcopi 178, Abbates 36, absentium Praelatorum Procuratores, et Religiosorum Ordinum Generales. Antequam concilio finis imponeretur, veteri more acclamationes factae fuerunt Pontifici Maximo, Christianis Principibus, et Patribus concilii a Cardinali Lotharingio, quae exstant ad finem concilii editae.

Haec de concilii Tridentini celebratione, ac de rebus in eo gestis, et decretis, prout servanda in his praelectionibus brevitas requirebat, perstrinxisse satis erit. Ceterum Raynaldi, et Spondani Annales, et eruditissima eiusdem concilii a Cardinali Pallavicinio scripta historia ostendit, quam longa rerum pertractatio instituenda fuisset, si de hoc Historiae Ecclesiasticae celeberrimo, ac gravissimo capite pressius, ac singillatim debuisset disputari. Illud certum est, ad Catholicae Ecclesiae fidem contra haereticos novatores vindicandam, ad disciplinam in veterem splendorem restituendam, ad abusus reiiciendos, atque ad pietatem, et religionis amorem in populo Christiano excitandum, nihil, eo tempore, concilii Tridentini celebratione, ac decretis opportunius, et salubrius contingere potuisse.

CAPUT LIV.

DE CONCILII TRIDENTINI CANONIBUS.

Si quid ex rerum in Concilio Tridentino gestarum historia maxime resultat, id illud est profecto, quod respicit sapientiam, prudentiamque singularem, quam Patres perpetuo in decretis, canonibusque condendis demonstraverunt. Huius rei veritas ex superiori harum praelectionum capite luculenter apparet, sed ea multo clarius ex Pallavicinii, Raynaldi, Spondani, atque ex eorum denique omnium narratione constat, qui non strictim, atque, ut dici solet, per summa capita, sed fuse, ac copiose, de tota concilii Tridentini celebratione pertractaverunt. Nihil enim a memoratis concilii Patribus, nisi post longam, et accuratam, atque ab omni partium studio liberam considerationem, nihil, nisi post ponderatas rei cuiuslibet decernendae rationes, declaratum umquam ab iis,

vel canonum auctoritate definitum est.

Atqui si hominibus fides esset habenda, de re tantopere manifesta, secundum praeiudicatas opiniones suas disputantibus, alia, et longe diversa deberet esse de concilii Tridentini decretis, canonibusque sententia. Satis est, Sarpium, Moshemium, Potterium, Rankium audire. Ita enim ii de adhibita a Patribus, qui concilio interfuerunt, agendi ratione loquuntur, veluti si non pro rerum natura, et gravitate, non post diligentissimam veritatis investigationem, ad decreta ferenda, atque ad canones sanciendos ii devenerint, sed omnia, vel ad nutum praecipue, atque arbitratum Romani Pontificis ii gesserint, vel studio partium commoti, gravissimas controversias, inconsiderate, ac sine consilii maturitate dirimi posse putaverint.

Nonnulla hic ego pertractabo breviter de iis, quae in ista re Leopoldus Rankius in universitate Berolinensi Professor habet in opere inscripto: *Histoire de la Papauté pendant les seixième, et dixseptiême siècles,* quod opus ex Germanica lingua ab I. B. Haiberio gallice redditum, Parisiis anno 1838 editum est. Is Scriptor, praesertim *tom. 1 et 2 lib. 2 parag. 5 et lib. 3 parag. 6* ita loquitur, ut de concilii gravitate, et de decretorum ab eo editorum auctoritate perspicue detrahat.

Itaque Rankius contendit, decretum cum canonibus *de Iustificatione,* quod Sessione 6 editum est, atque in cuius decreti materia, caput praecipuum controversiae Catholicos inter, et Protestantes versabatur, facile tunc componi, et promulgari celeriter potuisse, quia nihil eo tempore metuendum Catholicis esset, cum tam acriter Pontifex, et Imperator arma contra Protestantes gererent. Itaque animadvertit, in concilio, quod arbitratu Pontificis omnia peragebat, sine difficultate, tunc potuisse Lutheri doctrinam de Iustificatione condemnari. Quare ait, inutiles proinde fuisse Cardinalis Poli (quem Rankius tamquam latentem Protestantium in ea causa fautorem iniuria traducit) exhortationes ad Novatorum doctrinam serius perpendendam. Haec autem si vera essent, illud omnino sequeretur, huius dogmatis definitionem tribui debere politicis illius temporis rerum adiunctis, id quod manifeste cohaeret cum Rankii scopo in memorata Papatus historia scribenda.

Verum difficile non est calumniam detegere. Etenim bellum, quod tunc gerebatur, non modo Catholicis non favebat, sed potius valde a Patribus, illius belli causa timendum erat. Narrat Pallavicinius in Concilii Tridentini historia, adductis argumentis, voluisse Patres Tridento discedere, eo quod a Duce Wittembergensi grave periculum instaret. Et merito quidem timebant, ne in eius potestatem perducerentur. Legati autem, rei gravitate perpensa, erant animo parati ad concilium alio transferendum. Verum cum Paullus III Rom. Pontifex rei certior factus est, Legatos reprehendit, et affirmavit, concilii translationem faciendam esse, non timoris causa, sed pro Religionis honore; deinde vero illos vehementer adhortatus fuit, ut constanti animo concilium prosequerentur. Haec vero cum evenerint eo ipso tempore, quo quaestio de iustificatione agitabatur, clara res est, Tridentinos Patres adduci non potuisse ad dogma, de quo sermo est, stabiliendum, humanis rationibus, atque ea praesertim de causa, quod tunc Protestantibus ii essent potentiores, sed in eo decreto condendo nihil aliud gessisse, aut statuisse, nisi quod Christi doctrina, et semper custodita de iustificatione in Ecclesia sententia requirebat. Praeterea quomodo Patrum Tridentinorum decretum illud potest assentationi erga Pontificem, et Imperatorem tribui, quando constat, liberum unicuique fuisse sententiam suam aperte proferre, et de facto nonnullas excitatas fuisse

hac de re controversias ? Id vero concilii Tridentini historiam consulentibus patet.

Rankius quidem controversias istas commemorat, verum non ita, ut in iisdem narrandis, reprehensione dignus is non reperiatur. Etenim affirmat, tantam exstitisse animorum concitationem, ut Episcopus Cavensis, et Chironensis, singulis diebus manus ad invicem consererent. Est hoc ad concilii dignitatem imminuendam valde opportunum, sed falsum etiam est prorsus, hoc saepe evenisse. Nam semel hoc accidisse tantummodo, atque id congregatione iam absoluta, et cum magno Patrum scandalo, ac dolore, qui remedium adhibuerunt, narrat Pallavicinius.

Praeterea Rankius, cum de controversiis, quae tunc evenerunt, mentionem facit, referens sententias a Patribus pronuntiatas, veritati consonam non affert rei narrationem. Nam in iis Patrum sententiis circa iustificationem recensendis, quae favere videbantur Lutheri doctrinae, narrationem Rankius exaggerat, et conatur ostendere, doctrinam catholicam de eo dogmate, cum concilium habebatur, exploratam hactenus, et cognitam non fuisse. Hoc autem falsum omnino est. Nam constat, Episcoporum oppositiones paucas fuisse, atque a toto fere concilio, tamquam a veritate abhorrentes, et prorsus reiiciendas habitas esse, prout Pallavicinii historia docet.

Sermonem quoque de Vulgata S. Scripturae versione latina instituit Rankius, atque eam a concilio illa tantum de causa probatam esse dicit, quia Ecclesia Romana semper a quocumque errore, speciali Dei providentia fuerit exempta. Hoc autem ineptum prorsus est. Etenim vix est aliud quidpiam in tota concilii Tridentini historia adeo notum, quam rationum gravitas, et ab eo, quod dicit Rankius, manifesta diversitas, quibus Patres Tridentini adducti sunt ad veterem vulgatam versionem Latinam authenticam declarandam. Fuit autem illa ratio gravissima, quod ab Ecclesia universa, a tempore S. Gregorii Magni illa adhibita fuisset, et summa cum veneratione suscepta ab Isidoro, Beda, Remigio, Alcuino, ceterisque doctissimis Ecclesiae patribus, ac Theologis, qui longo illo intervallo usque ad concilium Tridentinum floruerunt.

Quae breviter animadvertimus, satis esse posse arbitramur ad ostendendum, num Rankio, et Scriptoribus eiusmodi, qui de concilii Tridentini canonibus detrahendum curarunt, fides haberi possit. Nunc vero non erit inopportunum, aliqua notare circa ea, quae memorato historiae Papatus libro tertio, Rankius disputat cum de postremis concilii sessionibus sermonem habet.

Contendit autem is primo loco, concilium non amplius pertractasse de unione procuranda Protestantium cum Ecclesia catholica, atque universam eius curam de catholicis nationibus iuvandis, ac docendis dumtaxat fuisse. Atque ut Rankius hoc confirmet, animadvertit fieri non potuisse, ut Protestantes, decretis in praecedentibus sessionibus editis adhaererent, eo quod in ipsis praecipua Lutheranae doctrinae capita profligata fuissent; dum concilium interea accuratum de iis rebus examen instituere denegasset. Post illud tempus, quo istud accuratius examen denegatum est, contendit Rankius, concilium de unione cum Protestantibus instauranda sollicitum non fuisse, et diem 15 Ianuarii anni 1552 epocham huius rei statuendam esse.

Verum Rankii sententiae, concilii Tridentini historia repugnat, in qua plurima habentur exempla, quae ostendunt, concilium semper, etiam post significatum illud a Rankio tempus, studiosissime conatum fuisse, pacem a Catholicis cum Protestantibus iniri, id quod cum concilii scopo penitus cohaerebat.

Sane perlongum esset exempla ista singillatim afferre, atque in re perspicua id minime esset necessarium.

Satis autem erit librum 15, cap. 2 num. 3 et 4 historiae Cardinalis Pallavicinii consulere; atque id, quod dicimus, aperte evincetur. Sunt praeterea notissima Cardinalis Commendonii gesta in sua Germanica legatione, quae narrat idem Pallavicinius lib. 15, quibus gestis confirmatur, id quod propugnamus. Recolantur denique ea, quae circa concilii finem pertractata fuerunt de controversia respiciente communionem sub utraque specie laicis concedenda, et studium illud, quod Patres demonstraverunt, ut Salvus conductus amplissima forma Protestantibus daretur. Nisi haec vero demonstrent, concilium revera curavisse semper, ut Protestantes reconciliarentur, non erit ut arbitror aliquid in posterum, quod ex factorum veritate certo deduci possit.

Controversiae de Episcoporum residentia adhuc agitabantur (prosequitur Rankius), cum Legati Ferdinandi Imperatoris Tridentum pervenerunt, et concilio haec tria reformationis capita proposuerunt. I. Romanum Pontificem reformari debere in persona, in statu, et in curia; et concilii Constantiensis notissima decreta restauranda esse. II. Communionem Laicis sub utraque specie concedi debere. III. Missalia, Breviaria expurganda esse, Religiosos reformandos, aliaque huiusmodi. Rankius gloriatur, se primo has petitiones secundum rei veritatem retulisse, ac Pallavicinium accusat quod eas omiserit. Sed hac ratione se ipsum prodit. Etenim primam Imperatoris petitionem narrat Pallavicinius lib. 17 cap. 1 num. 6. Secunda saepe legitur apud eundem scriptorem, praesertim lib. 12 occasione petitionum a Carolo V factarum, et deinde fuse lib. 24 cap. 12. De tertia vero petitione non est quod immoremur. Nam constat, Concilium Tridentinum operam dedisse memoratae reformationi consequendae, quod merito cum amplissima eiusdem concilii laude refert toties citatus Pallavicinius.

Petitionibus Germanorum, subdit Rankius, ad rei summam congruebant illae, quae a Cardinali de Lotharingia, una cum Legatis Galliae Regis, propositae fuerunt. Sed praeterea animadvertit istos postulasse ut decreta Concilii Basileensis confirmarentur, aperte contendentes Concilium Romano Pontifice esse potestate superius.

Equidem etsi Cardinalis Pallavicinii historiam diligenter perlegerim, ea tamen, quae Rankius de petitionibus, a Cardinali Lotharingiae, et Galliae Legatis in concilio propositis commemorat, non inveni, eo praecipue loco, videlicet *tom. 4 lib. 19 cap. 1,* quo Pallavicinius de tota ista re fuse pertractat. Nihil enim ibi est, quod respiciat petitionem ab iis factam, ut decreta Basileensia confirmarentur, aut eorundem assertionem de statuenda Concilii supra Pontificem potestate.

Possumus tamen rem explicare, testimonio desumpto ex epistolis Mutii Calini Archiepiscopi Zarae, viri pietate, et ingenuitate insignis, quas primum vulgavit doctissimus Ioannes Dominicus Mansius, in *Miscellanea* Stephani Balutii *tomo 4.* Ex his autem apparet, memoratum Cardinalem, ceterosque Gallos Legatos sese opposuisse, quominus decreta de Romano Pontifice ederentur, quae statuta Concilii Basileensis, recta everterent. Verebantur enim Galli, ne, si id fieret, Sorbonistarum Collegium perturbaretur, et inde Calvinistarum secta occasionem arriperet graviores in Gallia tumultus excitandi. Hoc autem valde diversum est ab iis, quae dicit Rankius de petita, scilicet, a Cardinali Lotharingio decretorum Basileensium confirmatione, aut de Pontificis potestate, quae Concilii Generalis auctoritate sit inferior.

Quaestio de Episcoporum institutione vehementer animos commovit in Concilio Tridentino, ac notissimum est factum, quod inter Melchiorem Avosmedianum, et nonnullos Italiae Episcopos, die 1 Decembris anno 1562

evenit. Eam rem ita narrat Rankius: « Cum Gaditanus (dici autem debuis» set *Accitanus*) Episcopus commemorasset, celebres Antistites, et » Ecclesiae Patres exstitisse, quos Ro» manus Pontifex minime instituerat, » ipsum removeri petierunt Episcopi » Itali; anathema, atque haeresim » esse pronuntiarunt; sed anathema, » atque haeresis in ipsos ab Hispa» nis reiecta fuit. Saepius turbae ex» citatae fuerunt, quibus Hispaniae, » et Italiae nomina efferebantur. In » viis fluere sanguis visus est, in ipsa » quoque pacis, et misericordiae sa» cra domo. »

Haec quidem Rankius, sed ex authenticis documentis rem totam exponit Pallavicinius lib. 19 cap. 5 n. 5, cui omnino consonat memoratus Calinus in epistola die 3 Decembris eiusdem anni scripta. Ex his vero monumentis apparet luculenter, narrationem de sanguinis effusione, Rankii commentum esse. Constat enim, postquam nonnulla verba iniuriosa, non ab omnibus Italis, sed a nonnullis, quos Calinus et Pallavicinius recenset, prolata fuerunt, Legatos operam dedisse, ut inter eos concordia instauraretur: Avosmedianum mentem suam saniori sensu explicasse, atque ita controversiam istam felicem exitum habuisse.

Post haec refutationem non merentur, quae affirmat Rankius de Romanorum, ac praesertim Cardinalis Rodulphi Carpensis persuasione, videlicet, Ecclesiae ruinam, et casum brevi eventurum esse. Haec enim ab homine tantum ex eo Haereticorum genere possunt pronuntiari, qui doctrinam catholicam de Ecclesiae indefectibilitate penitus ignoret, vel despicere se posse arbitretur.

Negari quidem non potest graves ortas esse in concilio Tridentino dissensiones: verum denegari pariter non potest, eas tandem in maius Ecclesiae, et Apostolicae Sedis decus redundasse. Hoc autem tantopere clarum est, ut Rankius ipse id in dubium revocare non audeat. Rei tamen veritate fractus hoc omne tribuit humanis rationibus, ac politicis rerum adiunctis. Ex legatiòne enim Cardinalis Moronii ad Ferdinandum Imperatorem, derivasse putat Rankius fielicem concilii exitum. Nam ait, Ferdinandum fuisse primarium moderatorem omnium, quae in concilio fiebant. Quare cum memoratus Cardinalis in sua legatione, Imperatorem benevolum Pontifici peritia sua reddidisset, inde factum esse Rankius concludit, ut statim concilii negotia conversa sint in meliorem fortunam, ac dissensiones finem habuerint.

Profecto non est negandum, Cardinalis Moronii Legationem ad pacem componendam multum contulisse. Negamus vero eam talem habuisse, qualem Rankius contendit, effectum. Id autem facile est intelligere. Etenim Cardinalis Moronius reversus est Tridentum a sua legatione die 17 mensis Maii anni 1563. Decretum vero de institutione, et residentia Episcoporum, editum non fuit nisi die 15 Iulii eiusdem anni. In eo duorum mensium intervallo, dissensiones acriter perdurarunt; ac nonnisi singulari Dei auxilio factum est, ut ea die, cum Sessio 23 celebraretur, omnibus fere consentientibus canon de Episcoporum institutione, atque auctoritate, et decretum de residentia, in quibus rebus controversiae cardo positus erat, incredibili totius Ecclesiae laetitia, tandem statuerentur.

Plura alia ex Rankii opere toties significato possent afferri, quae ostendunt quantum a veritate discrepent ea, quibus ille conatus est concilii Tridentini auctoritatem extenuare. Sed facile ea quoque possunt refutari, modo sincera, et ad fidem faciendam idonea monumenta consulantur. Id autem, ut generatim dicam, apparebit iis, qui Papatus memoratam Rankii historiam, in aliis, quae continet circa concilii Tridentini celebrationem, cum monumentis a Pallavicinio, Raynaldo, et Spondano allatis comparare voluerint.

In huius disceptationis initio, de Ioanne Laurentio Moshemio etiam mentionem feci, veluti de homine qui plurimum de concilii Tridentini gravitate, atque eiusdem decretorum, et canonum auctoritate detraxerit. Ut id verum esse pateat, satis erit me ea adducere, quae in *Institutionibus Historiae Christianae saeculi 16 sect. 3 parte 1 cap. 1 parag. 23* Moshemius de concilio illo, et de rebus in eo sancitis affirmat. Hic enim Moshemii institutionum locus, veluti summam eorum omnium complectitur, quae ad concilium Tridentinum vituperandum excogitari possunt.

Itaque Moshemius ait: « Tridentinum concilium, quod ad illustrandam, digerendam, et emendandam, tam religionem, quam disciplinam, coactum esse dicitur, nova potius monstra peperisse, viris sapientibus, quam vetera debellasse videtur. Queruntur enim, in eo multa Doctorum Scholasticorum scita, de quibus olim libere in utramque partem disceptabatur, iniuste consecrata, et inter dogmata creditu necessaria temere relata, immo exsecrationibus septa esse. Accusant decretorum, et legum ambiguitatem, litesque per ea non tam sedatas, et explicatas, quam implicatas potius, et propagatas esse moleste ferunt. Dolent, non ex veritatis et sacrarum litterarum, sed ex Romani Pontificis praescripto cuncta esse gesta, patribusque a Legatis Romanis omnem fere facultatem ademptam esse vulnera Ecclesiae sanandi. Deplorant, pauca, quae bene, et sapienter constituere licuit, nuda, et inermia relicta esse, nemineque prohibente negligi. Ad summam id potius Tridentinos spectasse censent, quod dominationi Pontificiae, quam quod universae rei Christianae utile esset. Quocirca mirum nemini videri potest, esse inter ipsos Romanae Ecclesiae filios, qui Tridentina etiam decreta ex mente sacri codicis, et traditionis exponi velint, nec eandem eius in omnibus provinciis Romani orbis auctoritatem esse. »

Non arbitror tam brevi oratione maiorem mendaciorum numerum potuisse a Moshemio perstringi. Sed facile est simul brevi aliqua animadversione ista confutare.

Primo enim quaeri a Moshemio posset, qui sint vere sapientes ii viri, quibus visum est, concilium Tridentinum, quod ad religionis bonum, et ad disciplinae instaurationem convocatum fuerat, in religionis potius incommodum, ac damnum conversum esse. Dubium esse non potest, hos viros, quos sapientes Moshemius hoc loco appellat, nisi vel Protestantes, vel alios Catholicae Ecclesiae infensos scriptores intelligi oportere. Fieri enim non potest, ut homines Catholici, et ii omnes, qui ea, qua necesse est erga catholicam Ecclesiam observantia animati sint, de concilio Oecumenico iudicare potuerint, illud concilium, cum ad religionem iuvandam incumbere debuisset, nova monstra in Ecclesia peperisse, perniciem, scilicet, Ecclesiae intulisse. Quod si qui ita de concilio Tridentino iudicarunt, inimici catholicae religionis sunt, quid est quod eorundem testimonium, ad imminuendam concilii auctoritatem alicuius roboris esse Moshemius existimaverit, cum nihil tam sit naturale, quam homines catholicae Ecclesiae inimicos, de catholica Ecclesia ipsa iniuste detrahere?

Est praeterea manifestum, istas scriptorum, quos Moshemius sapientes appellat, querelas, aperte calumniosas esse. Etenim manifesta calumnia est, concilium Tridentinum, multa scholasticorum doctorum scita, seu placita, de quibus antea libera cuilibet esse poterat in utramque partem sententia, ac disceptatio, concilium, inquam, illa consecrasse, inter fidei dogmata, ab omnibus necessario credenda retulisse, anathemate in eos indicto, qui ista credere repugnassent.

Primo enim loco, dum haec affir-

mat Moshemius, non videt, in quam facili ad falsitatem prodendam quaestione is versetur. Nam res haec tota in facti consideratione continetur. Possumus autem iure nos postulare, ut vel ipse, vel docti viri, quos laudat, significent, in quo concilii Tridentini decreto, vel canone reperiantur illa, quae multa esse dicit, scholasticorum placita, extra credendi necessitatem antea posita, quae concilium Tridentinum consecraverit, inter catholicae Ecclesiae dogmata retulerit, et de quibus, veluti ad fidem spectantibus, necessario credendis, anathemate indicto, sententiam pronuntiaverit. Certum est, nullum concilii Tridentini locum ad accusationis huius probationem afferri a Moshemio, vel alio quolibet scriptore umquam posse.

Praeterea nihil adeo est apud omnes exploratum, ac cognitum, quam a concilio Tridentino id sapientissime semper, et accuratissime cautum esse, non modo ne scholasticorum liberae de aliqua re sententiae non consecrarentur, et ad Ecclesiae fidem spectare declararentur, sed ne ulla quidem probatione sua terminarentur. Huius rei undique ex concilii historia, atque actis resultant argumenta. Et communis hominum vere sapientia praestantium sententia, et concors admiratio fuit, in summa illa, accurataque cautela demonstranda, qua Patres Tridentini, in decretis, canonibusque sanciendis usi sunt, ne quid huic sapientissimo proposito contrarium umquam committeretur. Docent id quaestiones gravissimae circa verba, in declarationibus, decretis, et canonibus adhibenda diu pertractatae, atque id confirmat pluries immutatus a Patribus in canonum, ac decretorum contextu, antequam promulgari possent, dicendi modus. Nonne igitur aperta calumnia est, adeo confidenter affirmare, multa Doctorum Scholasticorum placita, quae antea libera circa fidem praestandam erant, concilii Tridentini sententia, inter fidei dogmata, necessario ab omnibus credenda relata fuisse?

Accusari decretorum, et legum concilii ambiguitatem subdit Moshemius, atque inde factum esse dicit, ut lites de rebus ad decreta ipsa pertinentibus, non modo non sedatae, sed auctae potius fuerint, et evaserint difficiliores. Huic accusationi primum ea responsio dari posset, quam superius de querela scholasticorum opiniones inter dogmata a concilio relatas respiciente significavimus. Haec enim quoque res in facti quaestione versatur. Quapropter ab eo, qui hanc perplexam decretorum, et legum a concilio latarum formam conqueritur, deberet exemplis adductis ostendi, hoc vitio concilii Tridentini decreta, legesque laborare. Id autem quomodo ostendi possit, non facile intelligitur.

Deinde huic accusationi ea apud doctos quoslibet homines, atque ad istam rem diiudicandam idoneos recepta sententia iure potest opponi, cetera etiam omnia concilia oecumenica, sapientissime decreta, et leges suas condidisse, eaque concilia, non minus quam Tridentinum, infallibilitate praedita reputanda esse, sed peculiarem hanc laudem, quae ex latine scribendi clariori forma derivat, concilio Tridentino esse tribuendam. Estne vero credibile, homines gravissimos, quibus rerum decernendarum rationes omnes erant manifestae, postquam diu de rebus ipsis, verbisque in decretorum expositione adhibendis deliberassent, ambiguitatem loquendi vitare non potuisse?

Denique lites, quas per decreta Tridentina Moshemius ait non modo non sedatas, explicatasque fuisse, sed implicatas potius, et propagatas esse, lites, inquam, eae, cuiusnam generis sunt? Profecto definitiones in materia fidei a concilio factas eae lites respicere non possunt. Quis enim est, qui concilii oecumenici naturam, et auctoritatem perspectam habeat, et definitionum ab Oecumenico concilio editarum infallibilitatem, quae cre-

dendi pariat necessitatem, agnoscat, quis, dico, post definitiones eiusmodi editas, in litigando perseverare, aut acrius in sententia his definitionibus contraria persistere potest? Certe id ab ea, ad quam tenentur omnes erga Concilii Oecumenici definitiones observantia penitus abhorret.

Quod si vero decreta, ac leges illae Tridentinae, quibus non obstantibus, Moshemius ait, lites perdurasse, atque auctas esse, ad disciplinam tantummodo spectant, facile est intelligere, id decretorum, aut legum ipsarum vitio tribui non posse. Nam si de regionibus sermo sit, in quibus decreta Tridentina disciplinam respicientia non sunt promulgata; in iis certe, ante eorundem promulgationem, neque sedandarum, neque augendarum eiusmodi litium, illa decreta occasionem, aut causam afferre potuerunt. Si autem Moshemius de iis regionibus est intelligendus, in quibus decreta, ac leges circa disciplinam a concilio Tridentino latae, receptae, atque ad obtemperandum propositae sunt, profecto, si post promulgatas eas leges, in iis locis lites perseveraverunt, id hominum superbiae est accensendum, qui intelligentes, per eas Tridentini leges, vetera placita, consuetudines, aut abusus abrogatos esse, non ea' tamen, qua oportebat, docilitate voluerunt concilii Oecumenici sanctiones revereri.

Venio ad illud, quod in superius allato Moshemii loco tanta confidentia dicitur, sapientes viros dolere, eo quod non ex veritatis, et sacrarum litterarum, sed ex Romani Antistitis praescripto cuncta fuerint gesta in Tridentina synodo, et a Legatis Pontificiis omnis fere facultas patribus adempta sit Ecclesiae mala sanandi. Iam vero concilii Tridentini decreta legentibus, et doctrinam ab eo expositam considerantibus facile apparet, num in sacro illo Ecclesiae conventu omnia eo modo fuerint gesta, quem per calumniam significat perpetuo ibi obtinuisse Moshemius. Nam de facto constat, concilium Tridentinum doctrinam suam, et decreta ex sacrarum litterarum auctoritate, iuxta eum sensum, quem semper Ecclesia tenuit, exposuisse, et ex constanti simul Ecclesiae traditione confirmasse. Si autem istam in doctrina sua tradenda, atque in decretis condendis normam concilium Tridentinum perpetuo religiose servavit, est etiam perspicuum, ea, quae in synodo gesta sunt, ex veritatis praescripto gesta fuisse. Quando enim constet, Patres Tridentinos in doctrinae, decretorumque suorum expositione, Sacrae Scripturae, et Traditionis Ecclesiae auctoritatem sequutos esse, constat etiam eos ex veritatis praescripto egisse. Neque poterant Tridentini Patres in his agendis a Romani Pontificis praescripto discordes esse, cum eiusdem Pontificis sententia Sacrae Scripturae, et Traditioni esset consentanea.

Quod spectat vero ad libertatem, quam fere omnem a Legatis Pontificiis ademptam esse Patribus Tridentinis affirmat Moshemius, vix esset, cur eiusmodi accusationi, seu potius calumniae responderi deberet. Afferenda essent potius in medium concilii Tridentini acta, et eius historia esset huic assertioni obiicienda. Non ea quidem historia, quam Paullus Sarpius, ad concilium, et Sédem Apostolicam vituperandam excogitavit, et calumniosa narratione replevit, sed ea quae veritati rerum consona est, concilii Tridentini historia. Tunc certe appareret, quam falso dicatur, sapientes viros conqueri, Patres Tridentinos a Legatis Pontificiis libertate spoliatos fuisse. Etenim in concilii actis, atque in historia rerum vere in concilio gestarum, nihil est tam perspicuum, quam libertatem a Legatis ademptam Patribus numquam fuisse, aut Pontificis auctoritate Patres impeditos esse, quominus ea decernerent, quae post perlongam rerum investigationem decernenda esse statuissent.

Haec vero confirmari optime possent, argumentis iis, quae Cardina-

lis Pallavicinius toto libri 24 capite 14 ad hoc idem demonstrandum adduxit. Etenim eo loco Pallavicinius ostendit, numquam in concilio Tridentino evenisse, ut Patres ad ea, quae ipsi nollent, statuenda adigerentur, aut ab iis, quae decernenda putassent, statuendis abstinerent. Quod si vero Pontifex propriam suam in concilio auctoritatem exercuit, atque ei per Legatos praefuit, et Patribus, qui synodo aderant, consiliis suis, et theologorum, ac canonistarum suorum adiumento fuit, id nihil libertati Patrum offecisse idem Pallavicinius animadvertit, cum haec evenerint, remanente semper in Patribus singulis facultate sententiae ferendae, quae ipsis magis placuisset; atque eo more servato, ut ad definitiones promulgandas suffragiorum pluralitas requireretur.

Ista vero memoratus Concilii Tridentini historiae doctissimus scriptor, non solum de dogmaticis, sed etiam de iis quae ad reformationem pertinebant, definitionibus, luculenter evincit. Nam exemplis ex controversiis, de Episcoporum residentia, ac de eorundem institutione commemoratis, probat, perpetuo in Patribus servatam libertatem fuisse circa primum illud definitionum genus. De iis autem quae ad reformationis materiam referuntur, *cit. cap. 14 n. 13* Pallavicinius animadvertit, ex concilii actis apparere « non » solum Pontifices libenter assensos » esse, ut Patres statuerent quaecumque Ecclesiae universae bonum » respicerent, sed etiam iisdem reliquisse facultatem, Romanam curiam, et tribunalia reformandi; » Pium IV praeterea fuisse pluries » Legatis suis auctorem, ut id fieret, » re minime cum eo communicata, » et sibi displicere significavisse si » quando id actum non esset; contra vero laudata ab eo Pontifice » fuisse quaecumque in sessionibus » essent statuta, licet id inopinato, » aut contra exspectationem suam, » vel Romanae Curiae non favorabile accidisset; denique Cardinalem » Lotharingiae, atque Archiepiscopum » Pragensem, postquam cum Pontifice longam, et intimam de his rebus pertractationem habuissent, » memoratam eiusdem Pontificis voluntatem, ac religiosum studium » in hoc etiam reformationis faciendae capite requirendo, apertissime » in concilio testatos esse. »

Haec autem cum ita sint, perspicuum est, calumniam esse quod dicit Moshemius, patribus Tridentinis a Legatis Pontificiis libertatem iudicandi ademptam esse, quae calumnia a Paullo Sarpio etiam, et a Febronio quoque in posterum pronuntiata, a Cardinali Pallavicinio in historia sua, et a Francisco Antonio Zaccaria in *introductione ad Antifebronium cap. 2 n. 7* confutata est.

Sed in allato superius Moshemii loco, haud ita potest facile intelligi quid verba illa significent, ea pauca, videlicet, quae a concilio Tridentino statuta sunt, nuda, et inermia relicta esse, atque ea quidem nemine prohibente negligi.

Nam si de definitionibus ad fidem, doctrinamque catholicam spectantibus Moshemii verba intelligenda sunt, falsum est, decreta illa nuda, et inermia relicta esse, cum concilium Tridentinum anathematis poena eos omnes mulctaverit, qui contrarios definitionibus suis errores affirmaverint, aut docuerint. Praeterea sciunt omnes cuius roboris, ac momenti sint expositiones catholicae doctrinae, ac fidei in concilii decretis comprehensae. Scilicet omnes intelligunt, non posse catholicos eós reputari, qui doctrinam his expositionibus contrariam retinerent; atque id natura ipsa sua evenire, quapropter ea decreta nullo umquam tempore inermia existimari posse.

Si vero de rebus a concilio Tridentino statutis, et disciplinam, ac reformationem respicientibus eo loco sermo sit; tunc vero dici potest, etiam hic non intelligi, quanam de causa, illa decreta nuda, et inermia re-

licta fuisse existimari possint. Primo enim habent illa naturalem vim suam apud omnes, qui concilii Oecumenici auctoritatem despici non posse sciunt. Hac autem vi, atque isto robore, non possunt ea decreta umquam destitui, neque ulla alia, quam Romani Pontificis, aut concilii legitimi Oecumenici auctoritate super eorundem observatione dispensari potest.

Praeterea falsum est, nemine prohibente ea decreta negligi. Nam iis in locis in quibus decreta Tridentina ad disciplinam quoque spectantia promulgata sunt, Episcoporum curae commissum est, ut eadem accurate serventur, atque ibi poenalia etiam praescripta, quae iis decretis continentur, sine controversia effectum suum consequuntur. Denique, ut omittam cetera, inter amplissimorum S. R. E. Cardinalium sacra consilia, a Sixtô V Pont. Max. ad graviora Ecclesiae negotia pertractanda sapientissime instituta, illud est celebratissimum, quod Sacrosancti Concilii Tridentini decretorum interpretum appellatur. Ad sacrum autem illud consilium, officium et cura spectat, quam Pius IV ipse nonnullis Cardinalibus ab initio commiserat, ut quaecumque ad decretorum illorum materiam pertinentes controversiae fuerint excitatae, secundum illorum decretorum normam, et concilii mentem dirimantur, et diligenter opera detur, ut de quaestionibus eiusmodi, prout decreta memorata requirunt, accurate iudicetur.

Opportunum erit ad hoc probandum ipsius Constitutionis Sixti V, quae *die 19 Februarii anno 1588* data est, et incipit *Immensa aeterni Dei,* verba referre, quibus sacri consilii instituendi rationem explicavit, videlicet, quod *Concilii Tridentini decreta ab omnibus servari vellet.* » Atque eorum quidem, inquit, de» cretorum, quae ad fidei dogmata » pertinent, interpretationem Nobis » ipsis reservamus, Cardinalibus vero » praefectis interpretationi, et exse» quutioni concilii Tridentini, si quan» do in his, quae de morum refor» matione, disciplina, ac moderatio» ne, et Ecclesiasticis iudiciis, aliis» que huiusmodi statuta sunt, du» bietas, aut difficultas emerserint, » interpretandi facultatem, Nobis ta» men consultis, impertimur... Ha» beat itidem congregatio auctori» tatem promovendi reformationem » Cleri, et Populi, nedum in Urbe, » et Statu Ecclesiastico temporali, » sed etiam in universo Christiano » Orbe, in iis, quae pertinent ad di» vinum cultum propagandum, devo» tionem excitandam, et mores Chri» stiani populi ad praescriptum eius» dem concilii componendos. » Quomodo igitur, nisi per calumniam affirmari potest, ea, quae a concilio Tridentino statuta sunt, nuda, atque inermia relicta esse, ac nemine prohibente negligi?

Quae hactenus animadvertimus, illud quoque falsum esse evincunt, quod Moshemius subdidit, a sapientibus scilicet viris esse reputatum, Tridentinos Patres ad summam id potius spectasse, quod dominationi Pontificiae, quam quod universae rei Christianae utile esset. Nam cum ea quae Patres Tridentini decreverunt, vel fidei doctrinam, vel reformationem tantummodo respiciant, quanam ratione vere dici potest, eos Patres spectasse potius dominationis pontificiae, quam Ecclesiae universae utilitatem? Certe in definiendis fidei dogmatibus, in haereticorum erroribus proscribendis, Patrum Tridentinorum scopus esse non potuit Pontificiam dominationem amplificandi. Decreta autem de disciplina, ad universam prorsus Ecclesiam, eiusque bonum ubique procurandum spectant. Atque in his praeterea decretis quamplura continentur, quae curiae Romanae non erant favorabilia, et ea tamen, Romano Pontifice laudante, fuerunt statuta. Factum igitur ipsum ostendit, hanc quoque Moshemii animadversionem calumniosam esse.

Restant pauca alia illa, quae ex-

trema testimonii superius adducti parte Moshemius habet, scilicet, cum tales sint sapientum, ut ipse eos appellat, virorum, de concilio Tridentino querelae, mirum nemini videri posse, inter ipsos catholicos, seu, prout eos ille vocat, Ecclesiae Romanae filios, reperiri, qui Tridentina decreta ex mente sacri codicis, et traditionis exponi velint, nec eandem concilii Tridentini in omnibus provinciis Romani orbis auctoritatem esse.

Iam vero facile hic etiam est Moshemio respondere, et obscuritatem, qua gravem istam rerum materiam is offundere voluit, avertere. Cum enim ille affirmat esse inter ipsos Ecclesiae Romanae filios, qui Tridentina decreta ad mentem sacri codicis, et traditionis exponi velint, aperte significat, se de Tridentinis illis decretis, aut definitionibus loqui, quae dogmata fidei, et Ecclesiae doctrinam respiciunt. Etenim eius generis prorsus esse decreta debent, in quorum expositione facienda , de sacrarum scripturarum, et traditionis sensus intelligentia sermo esse possit.

Haec autem cum ita sint, quid sibi Moshemius voluit cum de decretis huiusmodi agens, nemini mirum videri posse dixit, inter ipsos Catholicos reperiri, qui in iis exponendis ad sacrarum scripturarum, et traditionis sensum recurrant? Num haec significant, dubium esse, an Tridentina de his rebus decreta, Sacrarum Scripturarum testimoniis, et Traditionis auctoritati non innitantur? Satis vero est eorum decretorum contextum consulere, ut appareat Concilii Tridentini Patres in condendis definitionibus suis, atque in doctrina exponenda, omnem Scripturae Sacrae, ac Traditionis rationem semper habuisse, et secundum verum Scripturae, ac Traditionis sensum decreta sua fecisse.

Fieri quidem quandoque potest , ut cum de explicandis, vel de propugnandis rebus a concilio Tridentino decretis sermo occurrerit, Sacrae Scripturae, et Traditionis testimonia afferantur, et iis adductis, veritas definitionum a Concilio Tridentino factarum confirmetur. Hoc tamen non ostendit, ipsos Romanae Ecclesiae filios, tamquam si in Tridentinorum decretorum auctoritate, et claritate non acquiescant, ad Scripturae Sacrae, et Traditionis testimonia confugere, quo possint definitionum a concilio editarum, vel doctrinae ab eo traditae veritatem sibi persuadere.

Denique memorata superius Moshemii verba magnam continent incohaerentiam. Etenim ad verum cognoscendum Scripturae, ac Traditionis sensum , cuiusnam est , aut esse potest gravior , quam Ecclesiae auctoritas ? Decreta vero , seu fidei definitiones , quae in concilio Oecumenico editae sunt , nonne decreta ac definitiones eiusmodi sunt , quae Ecclesiae Cathólicae manifeste continent auctoritatem? Quomodo igitur, qui sibi cohaerere in disputando velit, iudicare potest , ad Tridentinarum definitionum veritatem consequendam , Catholicos ipsos existimare , Sacrae Scripturae, et Traditionis testimonia perscrutari oportere ? Tandem sciunt omnes, Traditionis praecipuam partem in Conciliorum Generalium definitionibus contineri. Quae igitur tanta loquendi incohaerentia est, ut ad decreta a concilio Tridentino Oecumenico promulgata exponenda, necesse esse dicatur, ad Sacrae Scripturae, et Traditionis testimonia confugere ?

Dixi paullo ante, facile esse eam obscuritatem avertere, quam rebus, de quibus agimus, Moshemius conatus est offundere. Atque id quidem verissimum est. Nam cum is affirmasset non esse mirum, propter querelas de Concilii Tridentini agendi ratione a viris sapientibus factas, ipsos Catholicos in eius decretorum expositione, ad Sacrae Scripturae, ac Traditionis auctoritatem se convertere ; id quod demonstrat, Moshemium de rebus ad fidem spectantibus sermonem habere; repente idem scriptor,

uno, eodemque orationis contextu prosequutus est, non esse mirum, non eandem in omnibus Romani Orbis, seu Catholicae Ecclesiae provinciis eiusdem concilii auctoritatem esse. Atqui fuisset hic a Moshemio aperte explicandum, permagnum esse in rebus, de quibus ipse loquitur, discrimen.

Etenim si de decretis fidem respicientibus, aut de Ecclesiae doctrina a concilio Tridentino tradita sermo fit, falsum est, non eandem apud catholicos ubique eius decretorum esse auctoritatem. Pugnaret enim cum ipsa catholicae religionis natura, ut aliquae provinciae, quae catholicae vere sint, non revereantur veluti infallibilem concilii Oecumenici definitionum fidei auctoritatem. Quamobrem quod ad huiusmodi materiam pertinet, certum est, Tridentina decreta eandem habere in universa ecclesia catholica auctoritatem. Alia vero ratio est decretorum, quae non ad fidem, sed ad disciplinam pertinent. Quemadmodum enim Religionis Catholicae natura non requirit, ut qua ratione una fides ubique terrarum esse debet, pari de causa eadem ubique debeat esse catholicarum regionum omnium praxis, et consuetudo; ita evenire etiam potest, ut non in omnibus catholicis regionibus decreta de disciplina a concilio Tridentino condita serventur. Neque id tamen inde nascitur, quod etiam ea decreta suam non habeant auctoritatem.

Proficiscitur enim id ex eo, quod concilii Tridentini mens, circa materiam, quae ad disciplinam spectat, non ea fuerit, ut statim, ubique, catholicos, in qualibet Ecclesiae parte deberet statim obligare.

Exempla plura ad hoc probandum afferri possent. Unum tamen brevitatis causa commemorasse satis erit, scilicet id, quod respicit impedimentum dirimens clandestinitatis, quod *Sess. 24* in decreto *de reformatione Matrimonii cap. 1* a concilio Tridentino statutum est. In eo enim decreto ita Patres Tridentini inter cetera loquuti sunt: « Qui aliter quam » praesente Parocho, vel alio sacer» dote de ipsius Parochi, seu ordina» rii licentia, et duobus, vel tribus » testibus, matrimonium contrahere » attentabunt, eos Sancta Synodus, » ad sic contrahendum omnino inha» biles reddit, et huiusmodi contra» ctus irritos, et nullos esse decer» nit, prout eos praesenti decreto » irritos facit, et annullat. » Constat vero, receptumque est apud omnes, hoc impedimentum, quod tam gravibus verbis, atque adeo generali loquendi ratione sancitum est, in iis tantummodo locis vim habere, in quibus decretum ipsum promulgatum est, vel in quibus illud, tamquam a concilio Tridentino inductum observetur. Quamobrem manifestum est, loca quamplura esse, in quibus matrimonium, licet ista forma a Concilio Tridentino praescripta non contrahatur, valeat tamen, et dirimenti hoc impedimento non teneatur. Ex hoc tamen non sequitur, etiam inter Catholicos, non eandem concilii Tridentini decretorum auctoritatem esse, sed sequitur inde tantummodo hoc evenire, ut, quantum spectat ad decreta disciplinam respicientia, sint in iis non pauca, quae non obligent, nisi ubi decreta ipsa promulgata, vel tamquam concilii Tridentini decreta recepta fuerint.

Et quoniam hic sermo incidit de impedimento clandestinitatis dirimente, a Concilio Tridentino inducto, et de eiusdem impedimenti robore in iis tantum regionibus, in quibus Tridentinum decretum de reformatione matrimonii promulgatum est, non erit inopportunum commemorare id, quod a Benedicto XIV decreto edito die *4 Novembris 1741*, quod in eius Bullarii tom. 1 continetur, statutum est de matrimoniis inter haereticos, vel inter haereticos ac catholicos coniuges in Hollandia, et foederati Belgii provinciis, non servata forma Concilii Tridentini contractis.

Videlicet matrimonia quantumvis

ea ratione inita, valere tamen in iis locis Pontifex constituit. Quapropter effecit, ut, licet in iisdem regionibus impedimentum clandestinitatis, per Tridentini Concilii decreti promulgationem, seu observationem, antea vigeret; impedimentum illud tamen in iisdem locis, circa matrimonia inter haereticos, vel etiam catholicum inter et haereticum contracta, in posterum non obtineret. Romani Pontifices vero Benedicti XIV successores, id, quod de Hollandia, et foederato Belgio Benedictus Pontifex constituerat, etiam de aliis regionibus deinde statuerunt. Haec autem omnia ideo a me commemorata sunt, ut scilicet, luculentius appareat, si sermo sit de decretis Tridentinis disciplinam respicientibus, valde diversa ratione iudicandum esse, quam si quaestio sit de decretis ad fidem, ac doctrinam spectantibus. Haec tamen diversitas nullo modo probat, de Concilii Tridentini decretorum auctoritate catholicos inter se non convenire. Sed haec dumtaxat ostendunt, circa decretorum de fide, atque eorum, quae de disciplina pertractant, observationem, diversum natura sua iudicium esse debuisse.

Cum vero ista dicimus, manifestum est, minime nos ea comprehendere, quae quantumvis ad disciplinam pertineant, universali tamen lege, ac ex sanctissimo Ecclesiae instituto sancita sunt. Nam etiam in huiusmodi decretis servandis, nulla reperitur, aut reperiri potest inter catholicos discrepantia. Tale profecto est ex. gr. quod *sess. 24 can. 9 de sacramento Matrimonii* a Concilio Tridentino decretum fuit, ut anathema sit, si quis dixerit, Clericos in sacris ordinibus constitutos, posse matrimonium contrahere, contractumque validum esse non obstante lege ecclesiastica. Tale etiam, quod can. 10 eiusdem sessionis pronuntiatum est de prohibitione solemnitatis nuptiarum certis anni temporibus. Haec enim, aliaque eiusmodi, a Concilio Tridentino condita decreta, continent sanctissima, ac vetustissima Ecclesiae instituta, quae quantumvis ad disciplinam proprie pertineant, religiose tamen ubique ab omnibus sunt servanda, neque ulla ratione sunt miscenda cum iis, quorum observandorum obligatio ex dceretorum promulgatione dependet.

CAPUT LV.

DE CONCILII TRIDENTINI CONFIRMATIONE ET ACCEPTATIONE.

Postquam Concilium Tridentinum dimissum est, Romam reversi sunt duo Pii IV Romani Pontificis Legati, qui Concilio ipsi eiusdem Pontificis nomine praefuerant, videlicet Ioannes Cardinalis Moronus Episcopus Praenestinus, et Ludovicus S. Cyriaci in Thermis Cardinalis Simoneta. Reliqui enim duo Legati, Stanislaus Cardinalis Hosius tituli S. Eustachii, et Bernardus Navagerius Cardinalis S. Nicolai inter Imagines, alter in Poloniam, alter Veronam statim post impositum Concilio finem redierunt.

Cum autem Legati Romam venissent, et Concilii decreta ad Pontificem Maximum, ut ea confirmaret, allata essent, agi continuo coepit de eadem confirmatione facienda; quae deinde, prout superius diximus, edita constitutione, quae die 26 Ianuarii anno 1564 data est, a Pio IV tributa fuit. Aliam quoque Bullam die 18 Iulii anno 1564 idem Pius IV edidit, quae incipit *Sicut ad Sacrorum*, qua aperte declaravit, a calendis Maii eiusdem anni, decreta omnia Concilii ad reformationem, ac ius positivum spectantia obligare coepisse. Denique

die 2 Augusti memorati anni 1564 alias litteras Apostolicas Pontifex dedit, quibus octo Cardinalibus a se deputatis munus commisit, decretorum Concilii Tridentini exsequutionis atque observationis procurandae.

Quanta vero fuerit Pontificis Pii IV cura, ac sollicitudo, ut Concilii Tridentini, et decretorum ab eo editorum plena confirmatio fieret, ostendunt quamplura ad postremos duos eius Pontificatus annos pertinentia monumenta; et Cardinalis Pallavicinius praeterea toto *lib. 24 cap. 9* fuse demonstrat, quo loco n. 5 ex actis consistorialibus diei 30 Decembris 1563, orationem quoque italice redditam, a Pio IV latine habitam affert, qua perspicuum de singulari eius studio ad hoc tam grave negotium, pro Ecclesiae bono absolvendum, testimonium continetur. Nam Pius IV in ea oratione, primum gratulatus ob Concilii felicem exitum, Ferdinando Imperatori, reliquisque Principibus, atque Episcopis, qui Concilii participes fuerant, gratias egit. Deinde reformationis decreta a Concilio condita plurimum laudavit, et se daturum omnem operam esse declaravit, ut ubique accuratissime servarentur, et non modo se alienum omnino esse dixit a quolibet eorundem decretorum non confirmando, sed etiam se esse effecturum, ut quae aliquanto mitius a concilio in iis rebus statuta fuerant, iudicio, diligentia, atque auctoritate sua, severius ubique cogerent, et explicarentur. Plura praeterea Pontifex pronuntiavit, quibus ostendit, se velle statim ad effectum ea perduci, quae Concilium statuerat, atque ea praecipue, quae Episcoporum electionem, residentiam, aliaque id genus respiciunt.

Quod spectat autem ad confirmationem Concilii decretorum, licet iam meminerimus, Pontificem, edita constitutione eam dedisse, est tamen hic locus, ut de ista re disertius aliqua dicamus. Itaque aliud die 26 Ianuarii 1564 consistorium Pius IV habuit, in quo memoratam superius constitutionem *Benedictus Deus,* a Cardinalibus etiam subscriptam promulgavit, qua, postquam affirmasset, se cognovisse, Concilii decreta omnia catholica, et populo Christiano utilia, ac salutaria esse, eadem decreta omnia, et singula se confirmare, et ab omnibus suscipienda, ac servanda esse, se decernere declaravit. « Ad vitandam vero, subdit Pontifex, perversionem, et confusionem, quae oriri posset, si unicuique liceret, prout ei liberet, in decreta Concilii commentarios, et interpretationes suas edere, auctoritate apostolica inhibemus id omnibus... si cui vero in eis, aliquid obscurius dictum, et statutum fuisse, eamque ob causam interpretatione, aut decisione aliqua egere visum fuerit, ascendat ad locum, quem Dominus elegit, ad Sedem, videlicet, Apostolicam, omnium fidelium magistram, cuius auctoritatem etiam ipsa Sancta Synodus tam reverenter agnovit. Nos enim difficultates, et controversias, si quae ex eis decretis ortae fuerint, nobis declarandas, et decidendas, quemadmodum ipsa quoque Sancta Synodus decrevit, reservamus, parati, sicut ea de nobis merito confisa est, omnium provinciarum necessitatibus, ea ratione, quae commodior nobis visa fuerit, providere. »

Paullus Sarpius quidem de hac facta a Pio IV Concilii Tridentini confirmatione obloquitur. Sed illum citato *lib. 24 cap. 9 n. 8 et seqq.* Pallavicinius graviter refellit. Ostendit enim falsum esse quod Sarpius dixerat, excepto tantummodo Hugone Boncompagnio, qui deinde Gregorius XIII fuit, omnes in aula Romana confirmationi decretorum universim faciendae restitisse. Dubium praeterea de generali illa confirmatione facienda Pontificem numquam fuisse, tum ex ipsa rei totius consideratione, tum ex litteris die 1 Februarii anno 1564 a Cardinali Bor-

romaeo ad duos Hispaniae Regis Legatos scriptis Pallavicinius demonstrat.

Quoniam vero Sarpius contenderat, ex decreto, seu actu consistoriali apparere, Pontificem, quando Concilii Tridentini decreta omnia confirmavit, *non vidisse, nisi decretum ipsum de petenda confirmatione,* in ea quoque re manifestam ab eodem scriptore pronuntiatam esse falsitatem Pallavicinius evincit.

Quo loco perspicuum mihi videtur studium maledicendi, quo Sarpius animabatur. Nam ex forma decreti consistorialis, quod a Cardinali Alexandro Farnesio S. R. E. Vicecancellario subscriptum, praemitti solet Bullae a Pio IV die 26 Ianuarii promulgatae de Concilii confirmatione, ex forma, inquam, decreti illius consistorialis Sarpius concludit, Pontificem, quando confirmationem illam dedit, decretum tantummodo vidisse de petenda confirmatione. Hoc autem Sarpio excidere non potuisset, nisi quemlibet, et penitus absurdum maledicendi praetextum arripere voluisset. Etenim ad Curiae, seu Cancellariae praxim hoc pertinet, ut in decretis consistorialibus, res, de quibus agitur, et super quibus Pontifices perquam longas etiam constitutiones edituri sunt, res, inquam, eiusmodi, summatim significentur, non autem diserta oratione per singula capita exponantur. Quare, quod ad formam spectat decreti consistorialis, satis erat in eo mentionem fieri decreti Patrum Tridentinorum de petenda a Romano Pontifice confirmatione Concilii decretorum. Itaque facile intelligitur, nonnisi ab homine levissimo, vel maledicendi cupiditate abrepto, hoc afferri potuisse tamquam argumentum ad ostendendum, eo tempore Pium IV decretum Tridentinum dumtaxat illud vidisse, quo petendam ab Apostolica Sede confirmationem Patres Concilii statuerunt.

Falsum est praeterea, ex decreto consistoriali apparere, Pontificem eo tempore vidisse tantummodo decretum de confirmatione petenda. Nam in eo decreto legitur: « Petitioni » nomine Concilii Oecumenici Tri» dentini super eius confirmatione » nobis factae annuentes, omnia et » singula, quae in dicto Concilio tam » sub fel. rec. Paullo III, et Iulio III » praedecessoribus nostris, quam pon» tificatus nostri tempore decreta, » et definita sunt, auctoritate Apo» stolica, etiam de venerabilium fra» trum nostrorum Cardinalium con» silio, et assensu, matura cum il» lis deliberatione praehabita, con» firmamus, atque ab omnibus Chri» stifidelibus recipi, et inviolabiliter » observari mandamus. »

Haec autem cum ita sint, non intelligitur, quomodo ab homine, qui serio agat, affirmari possit, ex istius decreti consistorialis contextu apparere, nullum aliud, nisi illud de petenda confirmatione factum a Patribus Tridentinis decretum, Pium IV eo tempore hactenus vidisse. Etenim Pontifex ait, se Concilii petitioni obsecundantem, omnia Concilii decreta confirmare, verum illud quoque adiungit, se hoc facere post consultos a se Cardinales, et postquam ii assensum suum significavissent. Neque ad confirmationem tribuendam Pontifex repente devenit, sed hoc a se fieri affirmavit post maturam cum iisdem Cardinalibus antea habitam de ea re deliberationem. Hanc vero deliberationem circa decreta confirmanda versari debuisse, non autem circa decretum de petenda confirmatione, manifestum omnibus est. Quomodo igitur videri Sarpio potuit, ex decreto consistoriali apparere, eo tempore Pium IV Pontificem decretum illud dumtaxat vidisse, quod ad petendam confirmationem referebatur?

Quanam ratione praeterea haec Sarpii opinio cum illa querela ab eo toties repetita convenire potest, qua continetur, quaecumque Tridenti fierent, Pontifice volente evenisse, et a Legatis retardatos Episcopos

esse ab iis decernendis, quae Pontificis, aut Romanae Curiae voluntati non consentanea futura esse intellexissent? Quis vero sibi persuadeat, Pontificem, qui in consistorio die 30 Decembris anno 1553 habito, tam gravem de decretis Tridentinis orationem habuerat, quique statim ea decreta ad effectum perducenda esse declaraverat, in alio deinde consistorio, post viginti septem dies ad solemnem confirmationem promulgandam habito, postquam de negotio toto mature cum Cardinalibus deliberavisset, unum illud Concilii decretum cognovisse, quo Pontifici supplicandum esse Episcopi Tridentini statuerant, ut decreta Concilii confirmaret? Haec sunt cuilibet omnino incredibilia, atque ab homine tantum proficisci poterant, qui, ut suo erga Romanam Ecclesiam odio indulgeret, ad absurda quoque confingenda descendit.

Quod si Sarpius facile refellitur dum hac ratione de confirmatione a Pio IV decretis Tridentinis tributa obloquitur, atque eum maledicendi studio ista pronuntiasse luculenter ostenditur; non difficilius certe Potterius de hac ipsa re, *parte 2 lib. 5 pag. 148* agens redarguitur. Etenim contendit eo loco Potterius, decreta de reformatione, permagno in periculo fuisse ne a Romano Pontifice non confirmarentur, cum in iis reperirentur non pauca, quae Romanae Curiae moribus, ambitioni et avaritiae repugnarent. Sed Hugonem Boncompagnium modum excogitavisse ait, quo sine repugnantium istorum hominum offensione, ac detrimento, decreta illa confirmarentur. Videlicet, id facile futurum Boncompagnium ostendisse, modo Pontifex in facienda decretorum omnium Concilii confirmatione, ipsi sibi uni decretorum ipsorum interpretandorum, aut explicandorum potestatem reservasset, poenis etiam indictis in eos, qui huic reservationi non obtemperavissent. Idcirco autem Pontifici potestatem istam reservatam fuisse Potterius affirmavit, quod ea contineret in seipsa remedium, quo decretorum de reformatione severitas, opportuno tempore declinari commode posset.

Verum haec quoque sunt plena falsitatis. Negamus enim fuisse Hugonis Boncompagnii callidum inventum, ut Pius IV decretorum Tridentinorum interpretationem, atque explicationem sibi reservaret. Hoc enim agere proprium erat supremae Romani Pontificis potestatis, atque ipsorum Tridentinorum Patrum sententiae consonum erat. Hoc praeterea erat omnino necessarium, si controversiae de decretorum sensu excitatae, aut de modo, quo intelligi ea deberent, quandoque commotae, cum auctoritate dirimi voluissent. Secus enim, quantumvis doctrina, et eruditione praestitissent qui obortas de decretorum intelligentia quaestiones componere voluissent, definitive tamen eas dirimere non potuissent, cum hoc non ad alios quoslibet, etiam praestantissimos viros, sed ad unum Romanum Pontificem, omnium Christianorum Doctorem, ac Magistrum, possit pertinere.

Ipsa praeterea Pii IV constitutio, qua decreta Tridentina confirmavit, et eorundem interpretationem sibi reservavit, evincit calumniosum esse quod Potterius ait, reservationem istam ad declinandam reformationis severitatem, excogitatam a Boncompagnio fuisse. Nam Pontifex causam attulit, cur aliis licere non deberet interpretationes Tridentinorum decretorum facere. Videlicet, inquit, « ad vitandam perversionem, et confusionem, quae oriri posset, si unicuique liceret, prout ei liberet, in decreta concilii, commentarios, et interpretationes suas edere. » Haec autem ratio iustissima erat, et Pontificis sapientiae, non vero hominum calliditati tribuenda est.

His adiungi debet Pontificem dedisse operam, ut Concilii Tridentini decreta diligenter, emendateque typis imprimerentur omnia. Quare si in memorata constitutione sua pro-

hibuit, quominus aliquis sine Apostolicae Sedis auctoritate, « ullos » commentarios, glossas, adnotatio» nes, scholia, ullumve omnino in» terpretationis genus super ipsius » Concilii decretis ederet; » hoc ostendere facile poterat, reservationem illam nulla calliditate factam fuisse. Quid enim profuisset ea reservatio ad decretorum severitatem declinandam, quando decreta ipsa, prout a Concilio profecta erant, in lucem prodibant? Nonne eo posito, ad severitatem istam avertendam consultius fuisset, liberam cuilibet facultatem permittere, ut commentarios, glossas, adnotationesque suas super Concilii decretis in vulgus spargerent?

Denique in ea constitutione nihil est, quod significet Pontificem sibi proposuisse decreta Tridentina arbitratu suo interpretanda reservare. Sed quae de interpretatione, et explicatione decretorum, solum ab Apostolica Sede facienda Pontifex affirmavit, ea omnia respiciunt quaestiones, quae de decretorum sensu possent excitari, et postulationes, quae ad dubia tollenda circa decretorum intelligentiam possent afferri. Has quaestiones dirimere, his postulationibus respondere ad Sedis Apostolicae auctoritatem spectare Pius IV declaravit. Num vero id commune aliquid habeat cum callido consilio inito, prout fingit Potterius, severitatis decretorum declinandae, intelligunt omnes, quibus veritatis amor in honore est.

Quae hactenus diximus, confirmationem decretorum Concilii Tridentini a Pio IV factam respiciunt. Nunc aliqua breviter de eiusdem concilii acceptatione referemus, quod Concilium, statim ac absolutum, dimissumque fuerat, Pontifex diligenter curare coepit, ut a Principibus Catholicis in regionibus eorundem dominationi subiectis reciperetur.

Iam vero in ista re, cum reliquae Italiae partes, tum Veneta Respublica Pontifici libenter obsecundarunt. Nihil enim dico de urbe Roma, et de tota Ditione Pontificia; nam ibi sine dilatione qualibet, Concilii decreta ad exsequutionem perducta esse, manifesta res est. Nihil etiam dico de Mediolanensi Ecclesia, deque locis omnibus sedi Archiepiscopali Mediolanensi quacumque ratione subiectis. Etenim S. Carolum Borromaeum Mediolanensem Archiepiscopum, cuius praesertim cura, ac religionis studio concilium Tridentinum absolutum fuerat, dedisse operam, ut ibi decreta omnia Tridentina reciperentur, et accurate servarentur, extra controversiam positum est.

Itaque Veneta Respublica continuo quod Pontifex postulabat, sine mora faciendum curavit; et Senatus decreto, in templo S. Marci, inter Missarum solemnia, Concilii decretorum acceptatio promulgata fuit. Quae res tantopere Pontifici placuit, ut magnificentissimum Romanum palatium ad aedes S. Marci, quod Paullus II Venetus aedificaverat, quodque Pontifices Romani deinde incoluerant, Venetiarum Reipublicae apud Apostolicam Sedem Legatis ad habitandum concesserit. Narrat Pallavicinius, *lib. 24 c. 11,* Pontificem, ad ostendendum Reipublicae Venetae benevolum animum suum, non modo ob acceptationem Concilii tanta celeritate factam, sed etiam ob peculiare studium in tam gravi negotio peragendo demonstratum, Breve Apostolicum de ea re scripsisse, quo Senatus pietatem, et singularem erga Apostolicam Sedem observantiam summopere laudavit.

Item in Gallia Concilium Tridentinum receptum est. Ac de recipiendis quidem decretis, et canonibus ad fidem spectantibus, et de universa doctrina fidei a Concilio Tridentino tradita recipienda, nulla umquam in Gallia quaestio fuit. De nonnullis vero disciplinam respicientibus est disceptatum, prout apud Pallavicinium citato loco, Natalem Alexandrum in *Diss. 12 ad Hist. Ecclesiast. saec. 15*

art. 16, aliosque videri potest. Sed certum est, eadem decreta ubique in Galliae Regno deinde accepta esse.

Ad eam rem clare concipiendam valde opportuna sunt quae Natalis Alexander eo loco habet. Nam postquam acceptationem Concilii Tridentini in singulis Galliae regni provinciis factam exposuit, memorato *art. 16 n. 14* de totius regni Ordinum comitiis, et Cleri conventu generali Parisiis anno 1615 habito verba faciens ait: « Ordines regni con» iunctis studiis Regi Ludovico XIII » (qui *Iustus* honoris gratia appel» latus est) pro Concilii promulga» tione supplicarunt. Illud tandem » Gallicani praesules, ceterique viri » Ecclesiastici Gallicanam Ecclesiam » repraesentantes, in frequentissimis » comitiis, eodem anno Parisiis ce» lebratis, subscriptione sua, ac iu» ramento receperunt, ac se recipere » declararunt, atque in Conciliis pro» vincialibus solemni ritu recipien» dum, et comprobandum decreve» runt, salvis regni iuribus, et pri» vatorum rationibus, quorum gratia » Summus Pontifex rogatus est a » clero, ut quaedam eiusdem Synodi » capita temperaret. » De qua re tamen idem Natalis Alexander n. 43 subdit: « Quod tamen non impedit, » quin idem Concilium, tum quoad » decreta fidei, tum quoad reliqua » disciplinam Ecclesiasticam ac mo» rum emendationem spectantia, ab » eadem Ecclesia recipiatur, obser» vetur, vereque Oecumenicum, et » Sacrosanctum ab omnibus catholi» cis habeatur. »

De vastissimis eo tempore Hispaniae Regi subditis regionibus, non est dubium, sine dilatione, Concilii Tridentina decreta in iis recepta esse. Etenim plura ad hoc exsequendum habita sunt Toleti, Salmanticae, Caesaraugustae, Granatae, et Mechliniae in Belgio, quod tunc Hispaniae Regi suberat, concilia. Deinde Philippus II Hispaniae Rex, quem de Concilii Tridentini promulgatione optime meritum esse Pallavicinius *cit. lib. 24 cap. 12* ostendit, edicto promulgato illud in omnibus locis ad dominationem suam spectantibus, servandum esse iussit. Quare cum utraque Sicilia, atque in America, amplissima essent regna eidem Hispano Principi subdita, ut erant Peruvianae, ac Mexicanae regiones, in omnibus istis etiam tam late patentibus ditionibus Concilium Tridentinum receptum fuit. Quod de Hispania dico, idem de Lusitaniae regno statuendum est. Nam sub Sebastiano Lusitaniae Rege, anno ipso 1564, prout constat ex epistola ab eodem ad Pium IV die 2 Octobris eo anno scripta, Concilii Tridentini decreta omnia, et exceptione nulla in iis facta, plaudentibus omnibus, in illo regno recepta sunt. Regis Sebastiani ad Pontificem epistolam perspicuum pietatis, atque observantiae erga Sedem Apostolicam testimonium praeseferentem Pallavicinius affert *lib. 24 cap. 9.* Sileri vero non potest, ad felicem huius rei exitum, in eo regno obtinendum, plurimum contulisse Cardinalis Henrici virtutem, qui Sebastiani Regis Patruus erat, et Pontificis tunc in Lusitania Legatus, ac deinde Sebastiani ipsius in regno successor.

Ad Germaniam vero quod attinet, ut breviter me expediam, referam verba quae habet Richardius *t. 2 analysis conciliorum pag. 611.* « Ger» maniae Principes Protestantes Con» cilium recipere renuerunt. At illud » ab Imperatore Maximiliano II, quo» ad eius peculiares ditiones, ac de» inde ab universa Germania, in con» ventu Augustae Vindelicorum an» no 1566 habito, receptum est. » Cum vero Maximilianus II Hungariae quoque Rex esset, manifestum est, eius de Concilio in omni ditione sua recipiendo iussionem, Hungariam etiam comprehendisse. Commemorat praeterea eodem *cap. 12 lib. 24* Pallavicinius, praeter illud Augustae Vindelicorum, etiam alia Concilia, ad hoc efficiendum, in Germania celebrata, et factam in pecu-

liaribus illius gentis regionibus Concilii Tridentini acceptationem.

In Polonia quoque universa Concilium Tridentinum receptum est, in generali totius Poloniae Regni conventu anno 1564 celebrato, in quo Sigismundus III Augustus Poloniae Rex, de concilio Tridentino servando se imprimis sollicitum ostendit. In qua re egregie se gessit Nuntius Apostolicus Cardinalis Commendonius, cui a Pontifice Pio IV huius negotii pertractandi peculiaris cura commissa fuerat. Legenda autem eiusdem Commendonii epistola ad Cardinalem Borromaeum scripta, quam eruditissimus P. Lagomarsinius in suis adnotationibus ad Poggianium *tom. 4 pag. 135* edidit. Ea enim epistola evincit, quanta sapientiae, et eloquentiae laude Commendonius commissum sibi a Pontifice munus impleverit. Agit etiam de ea re *cap. 13 lib. 24* Pallavicinius.

Haec, quae hactenus de Concilii Tridentini celebratione, decretis ab eo editis, eiusdemque confirmatione, et acceptatione pertractavimus, talia esse arbitramur, ut ostendant, non necessarium esse, peculiarem disputationem instituere, qua idem Concilium Oecumenicum vere fuisse demonstremus. Nam ex iis, quae extremis tribus huius voluminis capitibus exposuimus, satis abunde colligitur, Concilium Tridentinum ea omnia habuisse, quae ad constituendum concilium vere Oecumenicum requiruntur; universalem, scilicet, a Romano Pontifice faciendam eiusdem indictionem, celebrationem legitimam, et Pontifice per Legatos suos praesidente factam, et ab Apostolica Sede tributam confirmationem, cui universae Ecclesiae adhaesit acceptatio.

Praeterea, quae in Paullo Sarpio, Moshemio, Febronio, Potterio, et Rankio refutandis attulimus, praecipua continent, quae a Concilii Tridentini obtrectatoribus allata toties, ac repetita sunt, quaeque, inter ceteros, in memorata superius Natalis Alexandri dissertatione *art. 16* videri possunt, quo loco, « sacrum » Concilium Tridentinum, ceu legi» timum, et Oecumenicum, ab omni» bus orthodoxis habendum, colen» dum, et suscipiendum esse, » idem scriptor ostendit.

Itaque Concilii Tridentini auctoritatem manifestam omnibus esse, Gelasiii I Romani Pontificis testimonio quoque, ex epistola ad Episcopos Darnaniae deprompto, possumus confirmare, qui bene gestam Synodum definivit, « quae fiat secundum » Scripturas, secundum Traditionem » Patrum, secundum Ecclesiasticas » regulas, pro Fide Catholica, et com» munione prolata, quam cuncta re» cepit Ecclesia, quam maxime Se» des Apostolica comprobavit. » Haec enim omnia, si Gelasius post Tridentini Concilii tempora vixisset, de Concilio Tridentino ipso pronuntiata ab eo esse iure reputarentur.

Quid enim adeo secundum Scripturas, secundum Traditionem Patrum gestum est umquam, quam id, quod in Concilio Tridentino peractum, definitumque est? Nam legentibus eiusdem decreta, et doctrinae ab eo factam expositionem, Scripturae Sacrae testimoniis eam confirmatam esse statim apparet. Quod vero ad Traditionem pertinet, non modo, prout Ecclesiae traditio requirebat, decreta, et doctrina fidei exposita fuit, sed ipsa quoque Traditionis auctoritas a Concilio propugnata est. Ad illud enim Concilium pertinuit Ecclesiae traditionem vindicare, cum Novatorum audacia, atque errores essent ab eodem condemnandi, qui Traditionis auctoritatem spernendam esse contenderunt. Quodnam vero concilium dici potest adeo pro fide catholica universa celebratum fuisse, quam Tridentinum, quod contra Novatores habitum fuit, qui non singulare aliquod doctrinae catholicae caput, sed universam penitus Ecclesiae catholicae fidem, ac doctrinam impugnandam susceperant? Restat igitur ut exploratam Oecumenici Concilii Tridentini auctoritatem omnibus

esse debere concludamus, atque a peculiari ad hoc ostendendum disputatione instituenda abstinere possimus.

Commemorabo potius ad Concilii Tridentini laudem, verba S. Caelestini I in epistola *ad clerum, et plebem Constantinopoli constitutam*, quam Petrus Coustantius affert *tom. 1 epist. RR. Pontificum col. 1208 et seqq.*, in qua *num. 10* Pontifex de Concilii Ephesini contra Nestorium rebus gestis loquens, ait: « Pressa est » illic falsitatis levitas pondere veri- » tatis, nec se ausa est fulgori ra- » diantium sacerdotum perfidiae ca- » ligo miscere. »

INDEX CAPITUM

EX SAECULO UNDECIMO.

EX SAECULO DUODECIMO.

EX SAECULO DECIMO TERTIO.

EX SAECULO DECIMO QUARTO.

EX SAECULO DECIMO QUINTO.

EX SAECULO DECIMO SEXTO.

P. 270

